

Duchemin delatour ch^{er} Delordre
Roy Commandant de
S^{T} Lo

annum circa 130. florebat Justinus Philosophus et Martyr.
anno Reparat. Salut. 103. natum, Religionis Signum anno 133. secutum, tandem
pro Christi Religione an. 167. mortis palmam assecutum esse affirmant.
Ecclesiastici Scriptores. ex quibus Caveum et alios videas.

ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ

ΙΟΥΣΤΙΝΟΥ

ΑΠΟΛΟΓΙΑ ΔΕΥΤΕΡΑ

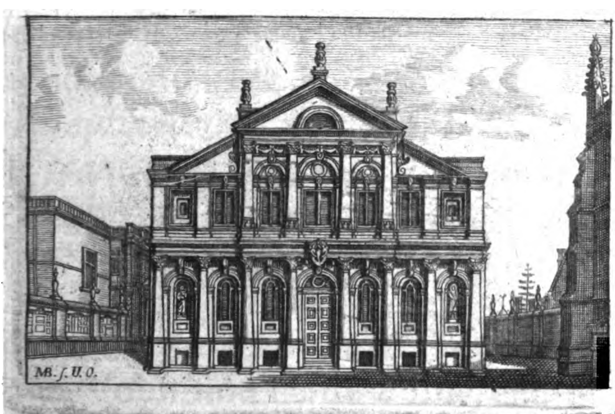
ΥΠΕΡ ΧΡΙΣΤΙΑΝΩΝ,

ΛΟΓΟΣ ΠΑΡΑΙΝΕΤΙΚΟΣ

ΠΡΟΣ ΕΛΛΗΝΑΣ,

ΛΟΓΟΣ ΠΡΟΣ ΕΛΛΗΝΑΣ,

ΠΕΡΙ ΜΟΝΑΡΧΙΑΣ.

Ex ΘΕΑΤΡΟΥ ἐν ΟΞΟΝΙΑ,
Ετει θεογονίας αψγ'.

mpIensis *Tho. Bennet*, ad Insigne Lunæ Falcatæ in
Cœmeterio D. Pauli, *LONDINI*.

Imprimatur,

ARTH. CHARLETT

PRO-VICE-CAN. *OXON.*

Jan. 5. 17$\frac{02}{03}$.

SANCTI
JUSTINI
Philosophi & Martyris
APOLOGIA SECUNDA
PRO CHRISTIANIS,
ORATIO COHORTATORIA,
ORATIO AD GRÆCOS,
ET
DE MONARCHIA
LIBER:

Cum Latina *Joannis Langi* versione, quamplurimis in locis correctâ; subjunctis emendationibus & notis *Roberti & Henrici Stephanorum, Perionii, Billii, Sylburgii, Joannis Ernesti Grabii, Joannis Potteri*, pluribusque aliis additis; annexis insuper ad calcem annotationibus *Langi & Kortholti*, præmissis vero *Langi* præfationibus, quibus summam eorum, quæ in hoc Volumine continentur, enarravit:

Edita ab
H. HUTCHIN A. M. ex *Æde Christi*.

OXONIÆ,
E THEATRO SHELDONIANO, MDCCIII.

REVERENDO VIRO

Henrico Aldrich

S. T. P.

ÆDIS CHRISTI DECANO,

ET INFERIORIS DOMUS

CONVOCATIONIS

PROLOCUTORI

DIGNISSIMO.

OPUS mihi a Te, Vir plurimum Reverende, haud ita pridem datum, tandem pro ingenii mei modulo absolvi; ad quod sane si æque Viribus instructus, ac animo Tibi addictissimus, accessissem, non esset cur Te magis consilii, quam me obsequii, pœniteret.

ret. Utcunq; autem ea res ſe habeat, Tibi aliquatenus placere arbitror, non dico ipſum munus, ſed illam, qua humillime offertur, voluntatem. Neque aliud mehercule cogitavi, ex quo primum hanc provinciam ſuſceperim, quam ut illa in publicum poſtea emitterem, quibus ſtudium, officiumque erga Te meum, clarius innoteſcerent. Adeo enim Tuæ benignitati obſtrictus ſum, ut iniquus neceſſe ſit evadam, ſi quodcunque poſſem gratiſſimæ memoriæ teſtimonium, palam aliquando non exhiberem. Non quod exile Hoc, id eſſe putem, quod Tuis in me meritis debeatur; ſed quod, cum meæ tenuitati dare, tum Tuæ Humanitati benigne accipere, optime conveniat.

Enim vero dum haſce Tibi gratias referre ſtudeo, perquam pulchre mihi

mihi videor, & necessitudini meæ, & *Sancti Martyris* dignitati, consuluisse; quemadmodum enim sub Tui Nominis Autoritate, tutus ego delitescam, sic ab ejusdem Tui Nominis Celebritate, quicquid nativi sui splendoris e manibus nostris prodiens amiserit JUSTINUS, hoc abunde recuperabit, & siquid hoc amplius addi possit.

Gratulor interea Egregiæ Hujusce Ædis Juventuti, (utpote in quorum usus hoc opus præcipue paratum est) quod, quoties hunc evolvant Librum, toties, uno quasi conspectu, & Prisci ævi, & Præsentis, fortissimum Ecclesiæ Vindicem intueantur; quod quoties legant, quam egregie olim de Christiana Religione promeritus sit JUSTINUS, toties Tuam, erga Optimam Ecclesiam Fidem, Constantiam, Pietatem,

tem, agnoſcant, & venerentur. Quippe Ille, quod animi plane Heroici fuit, contra infeſtiſſimos, & apertos hoſtes veritatem defendit; Tu, quod animi pariter non inſtrenui, & ſummæ prudentiæ opus eſt, nequid, a ſimulata in ipſam Filiorum pietate, Eccleſia detrimenti capiat, diligenter proſpicis. Ideo & Tu potiſſimum electus es, qui Venerabili *SYNODO* præeſſes, ut qui præcipuum florentis Eccleſiæ ornamentum jampridem effulſeris, eandem aliquando laborantem poſſes tueri.

Atque utinam quantus Tu in agendo, tantus Ego in enarrando exiſterem; ut quæ ſumma de Te mente conceperim, ea verbis aliquando poſſem exprimere. Sed utcunque animo meo tali oratione lubens indulgerem; non hinc Tibi, tam aliquid novæ laudis, quam voluptatis

luptatis parum accederet, probe etenim ſcio Te non obnixe magis *ipſam* proſequi virtutem, quam ab illius præconiis prorſus abhorrere.

Tibi omni ſtudio

Devinctiſſimus

H. Hutchin.

PRÆFATIO.

NON est quod te, Benevole Lector, multis detineam: quid meum in hoc opere consilium fuit, ex Eruditissimi Editoris Præfatione ad primum volumen, satis cognosces; ad istius enim Editionem hæc nostra in omnibus conformata est. Quid autem de Variis in Parænesin *Lectionibus dicere necesse habui, uno verbo expediam. Eas scilicet ex duobus MSS. Codd. quos Biblioth. Regia* Parisiis *suppeditavit, fideliter excerptas Vir humanissimus D.* Michael Lequien *ordinis Prædicatorum Theologus transmisit Reverendo* T. Creech *editionem* Justini Martyris *paranti: post cujus mortem cum in manus Reverendi* Roberti Bartholomæi, *Collegii* Lincolniensis *socii, venissent, easdem Ille mecum benevole communicavit.*

Est autem horum MSS. Codd. alter, quem nos in hoc volumine per abbreviationes haste MS. Reg. 1. *designavimus, elegantissimo charactere exaratus anno mundi* 6422, *hoc est Christi* 914, *uti librarius in calcem codicis attestatur in hæc verba,* ἐγράφη χειρὶ Βαανοὺς νώτȣ ἀρέθα ἀρχιεπισκόπȣ Καισαρείας Καππαδοκίας ἔτει κόσμȣ ςυκβ'. *De altero vero cod. MS. quem passim in hoc opere MS. Reg.* 2. *vocavimus, nihil tanti momenti mihi occurrebat, propter quod te in ipso limine diutius morarer. Vale.*

JO-

JOHANNIS ERNESTI GRABE

PRÆFATIO

In Secundam

JUSTINI APOLOGIAM.

UT *hoc secundum Justini Martyris Operum Volumen à memetipso ederetur, eruditus orbis meritò expectare, & Reverendus Dominus Ædis Christi Oxoniensis Decanus, &* Inferioris Domus Convocationis Cleri *hoc tempore* Prolocutor *Dignissimus, jure à me postulare poterat; utpote cui ad quævis obsequia ac officia promptè præstanda multis magnisque in me immeritum collatis beneficiis, quoad vixero, obstrictus teneor. Verùm cùm laudatus Mæcenas alio necessario negotio me omnino præpeditum probè nosset, & tamen pro inusitata munificentiâ eruditis celebratissimæ Ædis Christi Alumnis alteram Tractatuum Justini partem strenæ locô donare constituisset; hinc factum, ut eam alteri eâdem, quâ prior à me edita est, methodo elaborandam demandaret. Feci tamen quod potui, & eas, quas in loca, præsertim II. Apologiæ, difficiliora præparaveram, Annotationes Amicissimo Editori libenter communicavi. Atqui in unâ harum, quæ pag. 8. num. 3. extat, promisi, me rationes daturum, quibus inductus jam fere credam, hunc, qui modò sub titulô Apologiæ II. prodit, libellum non reapse fuisse posteriorem Apologiam, à priori seorsim & aliquamdiu pòst oblatam: sed esse hujus Appendicem & quasi* Postscriptum *(ut vulgò dici solet) quô illius conscribendæ occasionem exposuit, & animos Imperatoris, Senatûs, populique Romani ad eam legendam inducere conatus est. Istô promissô antequam me exsolvam, priùs animadverto, me quidem*

Tom.

Tom. I. Spicileg. Patrum Seculi II. pag. 152. *eâ, quæ propè ad hanc accedit, sententiâ* Scaligeri *ac* Papebrokii *obiter rejectâ, in vulgari, quæ duas distinctas facit Apologias, Opinione acquievisse. Neque immeritò id faciebam: siquidem modò dicti Viri falsa vero admiscuerunt, & verum aut nullo, aut fallaci probatum iverunt argumento. Atque ut unà cum errore eorum refutationem exhibeam, primùm Cl.* Pagii *ex Critica Historico-Chronologica in Annales Baronii ad A. C.* 148. *num.* 3. *verba describo:*
" *Scaliger in Animadversionibus Eusebianis pag.* 201. *&*
" Papebrocius *die* XIII. *Aprilis in Commentario ad vitam*
" *S. Justini Martyris arbitrantur, secundum Apologeticum*
" *librum cùm non eodem, quô primus exceptus esset, favore*
" *atque successu, vel suppressum à Gentilibus Principibus*
" *esse; neque permissum vulgari, vel certè hodie nusquam*
" *extare; Eusebium autem pro unâ eâdemque Apologiâ*
" *primâ accipere Præfationem, & Orationem Apologeticam:*
" *ita ut Apologia secunda nihil aliud sit quàm* Præfatio
" seu Inductio quædam ad Imperatoris, Senatus, po-
" pulique animos præparandos *expositione injustissimæ*
" *actionis contra Christianos exercitæ; cujus occasione li-*
" *brum Apologeticnm Justinus scripserat. Sed hæc opinio*
" *non admittenda. Etenim Eusebius in lib. IV. cap.* 16.
" *postquam dixit Justinum Philosophum pro Christianis A-*
" *pologiam Marco & Lucio Imperatoribus obtulisse, statim*
" *ex eadem insignem locum affert, in quo Justinus adver-*
" *sus Crescentem Philosophum invehitur, ut videre est in*
" *eadem Apologia pag.* 46. *editionis Parisiensis Græco-La-*
" *tinæ. Ad hanc rationem respondet Papebrocius, locum*
" *Eusebii non rectè à Valesio verti. In Græco enim legitur:*
" ἐν τῇ δεδηλωμένῃ, *id est, ut vertit Valesius in supradicta*
" *Apologia; adeo ut intelligatur liber secundus Justini, de*
" *quo immediatè antè locutus erat Eusebius, & ex quo præ-*
" *fatum locum contra Crescentem attulerat. At, inquit*
" *Papebrocius, si penitiùs vox ipsa introspiciatur, invenie-*
" *tur non aliud significare quàm* publicata *seu* manifestata;

ut

"*ut sic secernatur ab ea, quæ ab Imperatoribus suppressa,*
"*in publicum non prodiit. Verùm Eusebius ex ipsomet*
"*Eusebio explicandus. Is autem proximè antè dixerat:*
"*κατὰ τούτους δὲ μικρῷ πρόσθεν ἡμῖν δηλωθεὶς Ἰουστῖνος δεύτερον ὑπὲρ τῶν καθ' ἡμᾶς δογμάτων βιβλίον ἀναδοὺς τοῖς δηλωμένοις ἄρχουσι. i. e.* Iisdem temporibus & Justinus,
"cujus suprà mentionem fecimus, cum alterum li-
"brum pro Fidei nostræ defensione Imperatoribus
"superiùs memoratis obtulisset. *Ita ex versione Valesii.*
"*Ubi vides, vocem δεδηλωμένη & δεδηλωμένοις utrobique*
"*eodem sensu in eodem capite ab Eusebio usurpari.* Chri-
"stophorsonus *posteriorem locum Eusebii sic vertit: In*
"*Apologiâ suâ, quam dudum commemoravimus; priorem*
"*vero:* Temporibus iisdem, de quo paulo antè men-
"tio facta est. *Et tamen Papebrocius ait, Eusebium*
"*intelligere locum acceptum non ex secunda, sed ex prima*
"*Apologia, de qua jam Euseb. cap.* 8. *egerat: quod longè*
"*ab hujus Historici mente, qui & cap.* 11. 12. *de eadem*
"*prima Apologia postea locutus est*". *H. I. Ex quibus satis patet, vim Eusebii verbis illatam esse, huncque, per Apologiam M. Aurelio Antonino & Lucio oblatam à Justino, ipsum de quo controversia est libellum (licet perperam) intellexisse. Quô positô patet quoque falsum esse, quod dicti Auctores existimarunt, alium insuper præter duas vulgò dictas Apologias olim extitisse Apologeticum Justini pro Christianis librum, quem ab Imperatoribus suppressum, nec divulgari permissum, aut saltem injuriâ temporum nobis ereptum commenti sunt. Sed & hanc ipsam, de qua agitur, orationem haud rectè* Præfationem sive Inductionem quandam ad Imperatoris, Senatus populique animos præparandos *dixit* Papebrocius. *Neque enim* Præfatio, *sed, uti suprà dixi,* Postscriptum *sive Appendix fuit Apologiæ Antonino Pio oblatæ, ut ex iis, quæ jamjam affero, verum, vel saltem vero simillimum apparebit.*

Nimirum Justinus in hac Apologia pag. 14. *hujus edit.*
lin.

lin. 13. *seqq. hæc habet:* Καὶ γὰρ (Ἰησοῦς) καὶ ἄνθρωπος, ὡς προέφημεν, γέγονε κατὰ τὴν τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς βουλὴν ἀποκυηθεὶς *&c.* Etenim (*Jesus*) sicuti prius diximus, homo quoque factus est ex DEI & Patris consilio editus. *Atqui nihil tale reperitur in præcedentibus hujus secundæ, quæ dicitur Apologiæ periodis: reperitur verò in Apologia ad Antoninum p.* 91. *lin.* 20. *seqq.* Κατὰ τὴν τοῦ πατρὸς πάντων καὶ δεσπότου Θεοῦ βουλὴν, διὰ παρθένου ἄνθρωπος ἀπεκυήθη. *Et antea pag.* 46. *lin.* 13. Καὶ τῇ βουλῇ αὐτοῦ (Θεοῦ) γενόμενος ἄνθρωπος. *Porro in ea, quæ modò prodit, Apologia, pag.* 19. *lin.* 20. *hæc legimus:* Ἡράκλειτον μὲν, ὡς προέφημεν, καὶ Μουσώνιον δὲ ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς, καὶ ἄλλους οἴδαμεν. Heraclitum quidem, uti prædiximus, & Musonium inter eos, qui nostræ sunt professionis, atque alios itidem scimus. *Jam nulla* Heracliti *mentio in hâc, quæ secunda putatur, Apologia occurrit; occurrit autem in Apologia ad Antoninum pag.* 91. *nostræ edit. ubi postquam in genere dixerat,* οἱ μετὰ λόγου βιώσαντες, Χριστιανοί εἰσι, *ex Græcis* Heraclitum *expressè nominat. Atqui ista phrasis,* ὡς προέφημεν, sicut antè diximus, *non nisi respectu ad priorem ejusdem Tractatûs partem, vel librum proximè præcedentem, habito usurpari solet, ut vel ex hâc ipsa Apologiæ Appendice patet; adeo ut ex cæteris Justini vel aliorum Auctorum Scriptis exempla afferre non sit necesse. Sic de Crescente ait pag.* 23. ὡς προέφην, οὐ φιλόσοφος, ἀλλὰ φιλόδοξος ἀνὴρ δείκνυται. *Nam paulò antè pag.* 21. *lin.* 18. φιλόκομπον *eundem appellaverat, addens:* οὐ γὰρ φιλόσοφον εἰπεῖν ἄξιον ἄνδρα. *Similiter pag.* 24. *lin.* 20. *scribit:* Καὶ, ὡς προέφημεν, ἀδίκως τιμωροῦσιν οἱ νομοθέται τοὺς παραβαίνοντας τὰ διατεταγμένα καλά. *Præcesserat autem simile quid pag.* 18. (*nisi fortè malis, Justinum hîc quoque respexisse ad ista Apologiæ Antonino oblatæ verba pag.* 84. *ubi recensens absurda, quæ fatalem consequuntur necessitatem, inter alia infit:* οὐδ', εἰ κακὸς ὑπῆρχε, δικαίως κολάσεως ἐτύγχανεν.) *Cum igitur Justinus in hôc, qui modò editur, libello Apo-*

) *Apologiam Antonino oblatam allegans utatur phrasi*, ὡς προέφημεν, *illum hujus Appendicem vel Postscriptum fuisse, non autem seorsim aliquot annis pòst oblatum esse collige. Idem confirmatur ex sequenti hujus Apologetici clausula pag.* 35. *lin.* 13. Καὶ ὑμᾶς οὖν ἀξιοῦμεν ὑπογράψαντας τὸ ὑμῖν δοκοῦν, προθεῖναι τουτὶ τὸ βιβλίδιον, ὅπως καὶ τοῖς ἄλλοις τὰ ἡμέτερα γνωσθῇ. Quapropter vos rogamus, ut subscribentes quod vobis placet, libellum hunc proponatis: ut & à cæteris nostra cognoscantur. *Jam verò ex hoc ipso libello non nisi tenuis admodum Christianæ religionis notitia hauriri potest; cum contrà ex Apologia Antonino inscriptâ omnis Christianorum fidei Articulorum, morum, Sacramentorum ratio clarè pateat. Hæc itaque sunt, quæ eruditis consideranda proponere volui, ei, qui illa refutare, ac meliora me edocere potuerit, vacivam semper præbiturus aurem. De cætero, si DEUS ulteriorem vitam concesserit, Justini Martyris Dialogum cum Tryphone Judæo, quantâ potero curâ, tertio volumine edere, & quarto dubia atque supposititia opera subjungere polliceor. Interim vale, benevole lector, meisque studiis fave.*

LANGI

LANGI PRÆFATIO

IN

D. Justini, Philosophi & Martyris Christi, pro Christianis apud Senatum Romanum habitam Orationem:

Quâ argumentum sive summam ejus enarrat.

ORATIO hæc Justissimam querelam continet, iniquissime ad supplicia, ob solum nomen, causa incognita, Christianos innoxios rapi: id quod in *Ptolemæo, Lu-* p.6
cio, & alio quodam, tribus videlicet sanctis viris, absque ratione sit factum: quorum martyrium & confessio luculenter commemoratur. Et *Justinus*, rhetorico more, taci- p.7
tæ occurrens objectioni, Christianos, quorum gratia mun- p.9
dus sit conditus, propterea ad voluntariam mortem non procurrere asseverat, ne genus humanum penitus intercidat: propter quos scilicet Deus mundi extremum exitium quo- p.15
que differat. Eosdem vero inquisitos, conscientiæ puritate p.10
& veri studio fretos, nomen Christianum haudquaquam abnegare. Illud etiam eos professione tali agere, ut persecutores suos à falsâ, quam de ipsis conceperunt, abducant opinione. Et quod Christiani innocentes à profanis, p.17
justi ab injustis, permissione divinâ opprimantur in hâc vitâ, id angelorum prævaricatorum atque Dæmonum, mali omnis autorum, fieri instinctu, explicat: quorum Dæmo- p.12
num flagitia impia, Poetæ, & scriptores alii Ethnici, quod & alibi asserit, diis suis facticiis adscripserint. Judicium Dei extremum statim ab initio orationis hominibus *Roma-* p.21
nis proponit, ac id deinceps in progressu & fine ejus, una p.24
cum exustione ultima inculcat amplius. Deum verum universitatis hujus parentem nomine proprio, quod dici- p.12
tur, carere ostendit; et filii ejus unici CHRISTI, & JESU nominum rationem declarat, causamque incarnationis ejusdem semel atque iterum brevissimè quidem, sed evidentis- p.14

sime

ſime perſtringit: Et ſimul nomen illius & crucem Dæmones reformidare & fugere probat. Nullam eſſe addit *Stoici*
p.17 fati neceſſitatem, ſed homines cum ratione liberum obtinere, ad bona expetenda & mala devitanda, arbitrium; ac
p.18 proinde juſtum eſſe Dei de impiis Judicium, virtutiſque & vitii, tum autem & legum-latorum diſciplinæque omnis rectam conſtare rationem. Deinde, quod ſupra de proborum ab improbis, quam Dæmones procurent, oppreſſione generatim ſtatuit, præclarorum ex philoſophis, *Stoicis* præci-
p.19 puè, virorum, *Heracliti*, *Muſonii*, poſtremo etiam *Socratis*, qui aliqua ex parte Christum cognoverit, exemplis ſpeciatim explanat. Omnes quippe, quovis tempore, qui vere
p.20 rationis ſcintillam quampiam habuerint, periculis, malorum geniorum opera, objectos fuiſſe: potiſſimum vero ea, qui univerſalem rationem Christum conſectentur, perferre
p.21 Chriſtianos. Sub hæc ipſe ſibi *Juſtinus* ex *Creſcentis* cujuſdam Philoſophi *Cynici*, viri vaniſſimi, inſidiis obventurum prædicit Martyrium, cujus inſcitiam, improbitatem, & in rebus deligendis ἀδιαφορίαν merito taxat. Et eorum errorem paucis refellit, qui doctrinam Chriſtianorum de Ju-
p.24 dicio Dei, & æternis malorum cruciatibus, pro terriculamento inani habent. Refellit autem per Providentiam
p.25 & Juſtitiam Dei, per virtutis & pravitatis repugnantem inter ſe rationem, per jura, & leges ab autoribus ſuis divinitus inſtitutis latas. Edidiſſe quidem Dæmones quoque improbis hominibus conſtitutiones ſuas, ſed facilè
p.26 has ab illis diſcernere rationem veram. Profeſſionem Chriſtianam dicit longe humanum excedere captum, propter autorem ejus rationalem prorſus, Christum ipſum: cui etiam debeant, quicquid unquam boni promulgarint phi-
p.27 loſophi, & legumlatores omnes. Laudatur *Socrates*, qui nobiſcum deos falſos, Dæmones videlicet exagitarit, auctoreſque plurimæ divinitatis urbe exigendos cenſuerit, & homines ductu rationis ad inquiſitionem veri Dei, quem Filius ejus Christus Jesus corporatus manifeſtarit, ſit cohorta-
p.28 tus. Chriſtianos eo etiam refert alacriores, ſibiipſis gratulantes mortem pro Chriſti nomine adire, quod moriendum ſit ſemel hominibus cunctis. Atque illud quod apud *Xenophontem* eſt de *Prodici* ſententia, *Herculi* pubeſcenti Virtutem

tutem,& Pravitatem, mulierum specie, obviam venisse,atque utramque illum in partes suas pertrahere voluisse, ad Christianos, per pericula dura ad salutem æternam aspirantes, accomodat. Et seipsum martyrum in perferendis quibusque tormentis & suppliciis, constantia adductum, cum calumniis omnibus scelerum nefariorum de nostri generis hominibus sparsis haudquaquam fidem habuisse: tum à *Platonis* Philosophia, à Christianismo non omnino aliena,ad disciplinam Christianam non illibenter transiisse profitetur. Christianos de flagitiis talibus,per exquisitissima etiam tormenta, convictos nunquam fuisse, eaque illos non modo non agnovisse,sed etiam summopere execratos esse testatus: cum quidem illa, si voluissent, exemplis Deorum excusare, & defendere, eis proclive fuisset. Sed infamiam ipsos hujusmodi propter puram coram Deo conscientiam & animorum innocentium securitatem nihil curasse, nihil ad se pertinere existimantes. Esse hoc Diabolicæ ait calliditatis, quæ effecerit, ut homines infideles præ se ferrent, ea in Christianis innoxiis atrociter coercere facinora, quæ dii eorum atque ipsimet in se fœdissime absque timore omni admiserint, atque admittant. Disciplinas Philosophorum inter se non convenire affirmat: apud quos siquid reperiatur boni, id Christianorum esse dicens, à *semine rationis* veræ pro se cuique aliquatenus insito profectum: quod & in aliis dixit orationibus. Ad hæc, cultum nostrum, quo veram ipsam *Rationem* & *Verbum* Dei adoramus, ejusdemque *Verbi* incarnationis causam; salutem videlicet nostram, attingit. Postremo, *Romanos* ad pœnitentiam agendam exhortatur: & à Senatu petit, ut ille decreto suo, si quod hac in re promulgarit, Apologiam hanc publice adjungat, ut populus *Romanus* Christianorum innocentiam cognoscat: totiusque hujus causæ fusiorem pollicetur explanationem. Esse enim doctrinæ nostræ præcepta divina, obscœnis quibusdam scriptis dissimilima, quæ tamen scripta in manibus hominum libere versentur. Et veritatis cognitionem precatus omnibus, ut religiose de re tanta judicent, Senatum admonet; ad ipsos enim, quicquid judicaverint, esse redundaturum.

p.29 p.30 p.31 p.33 p.34 p 35 p.36 p.37 p.37

Intercisa verò admodum est in ipso quoque statim initio

Oratio ista: id quod diligens lector per seipsum videbit. In primis autem ab initio multa deesse verba reor, de justorum, quas ab injustis perferunt, injuriis: quamvis satis dilucide locus is sit postea explicatus; nam historiam trium Sanctorum Martyrum ex *Eusebio*, & *Nicephoro*, suo loco reponere, mihi facile fuit. Apud divum *Hieronymum* in libro Illustrium Scriptorum est, *extare volumen Justini contra Gentes, ubi de Dæmonum quoque natura disputat.* Non satis tamen scio, num verbis eis *Hieronymus* præsentem designet Orationem, in qua breviter quoque *Justinus* Dæmonum ortum exponit. Illud verò annotare est visum, pro eo, quod *Hieronymus*, eo quo dixi loco, habet *de Dæmonum natura* (περὶ τῆς φύσεως τῶν δαιμόνων) *Suidam* habere περὶ τῆς φυγῆς τῶν δαιμόνων hoc est, *de fuga Dæmonum.* Quam *fugam* etiam non tantum in hoc libro, sed in aliis quoque libris suis *Justinus* luculenter tractat.

LANGI PRÆFATIO IN

Divi Justini, Philosophi & Martyris, Cohortationem ad Græcos:

DEhortaturus *Justinus* homines Ethnicos à plurium Deorum impio cultu, quem illi propter longissimæ consuetudinis præscriptionem, & à majoribus suis acce-
p. 40 ptam traditionem, pertinaciter retinebant, atque defendebant, & eosdem, ad salutarem veri unicique Dei, universitatis hujus parentis religionem complectendam, excitaturus, ut simul falsorum numinum vanitatem perstringat, simul veram singularis Dei religionem omnium antiquissi-
p. 43 mam esse ostendat, cum Poetarum veterum, & Philosopho-
p. 44 rum quorundam ridiculas planè opiniones, & variantem sibique ipsi maxime adversantem, de principiis sive causis re-
p. 49 rum, & diis doctrinam traducit, tum Poetis, Philosophis,
p. 61 & scriptoribus omnibus *Græcis*, *Mosea* primum legislatorem

rem, & pietatis nostræ doctorem, antiquiorem esse, profanorum historicorum testimonio, probat. Atque ubi ineptias gentilium autorum de diis suis, eorumque ortu, illicitis & insanis amoribus, ærumnis humanis, civilibus- p. 45
que inter se diffidiis, breviter retulit, eorundem etiam quædam rectè de uno Deo dicta commemorat, tanquam per recantationem ab illis promulgata. Ita quippe divina providentia comparatum fuisse, ut etiam *Orpheus*, *Home-* p. 76
rus, *Sophocles*, *Pythagoras*, *Plato* & alii, præcipuè vero *Si-* p. 79
bylla, in scriptis suis unum Deum, rerum omnium fabricatorem & gubernatorem esse hominibus insinuarint: Oraculum quoque profanum solam *Chaldæorum* & *Judæorum* appro- p. 69
barit religionem. *Ethnicorum* sapientes, uti habiti sint, ne animæ quidem humanæ, atque rerum aliarum mundana- p. 59
rum certam aliquam rationem, nedum Dei Opt. Max. cognitionem veram dicit assequi potuisse.

Res enim divinas non nisi ab earum peritis doctoribus tradi posse, quales sacri nostri vates fuerint, Spiritûs p. 60
Sancti afflatu, & ductu de eis edocti: quibus, in reb. arcanis promulgandis, cœlitus descendens divinum *Plectrum* tanquam musicis instrumentis fit usum. Ab iis ergo petendum verum Dei cultum, & mature quidem, propter futurum post hanc vitam Judicium justum, & in majorum errores inquirendum, atque quamprimum ab eis absistendum p. 75
esse. Itaque cum Poetarum & Philosophorum aliorum, tum *Platonis* ipsius de vero, eoque innominato Deo, atque etiam facticiis diis accuratius expenduntur sententiæ. Siquid autem *Homerus*, & *Plato*, sicut & alii, de una singularique Divinitate, & rebus aliis Theologicis, secundum p. 76
veritatem, recte scripserint, id eos ex *Mose*, & aliorum nostrorum prophetarum literis in *Ægypto* ab *Hierophantis* addidicisse asserit. Philosophos ostendit non solum per dis- p. 58
sidia mutua inter se conflictari, sed etiam quosdam à seipsis dissentire de rebus maximis. *Platonem* quippe sibi ipsi p. 92
de materiæ ortu non constare; quocirca eo nomine non injuria reprehenditur. Et *Homerus* etiam contra eum de nu- p. 93
minis divini flexibilitate, quæ sententia humano generi bono p. 95
sit, defenditur. Ex *Platone* citatur & exponitur præclarus de hominum omnium post obitum judicio, deque impiorum

p.100 apud inferos ſuppliciis, quibus etiam corporum reſurrectio
ſignificetur, ex ſacris noſtris literis decerptus locus. Re-
p.106 cenſet inſuper *Juſtinus Homerum*, ita ut apud *Ægyptios* ex
p.107 *Moſaicis* acceperat libris, *Creationem* mundi, *Paradiſum* vo-
p.108 luptatis, Turris *Babel* ſtructuram: item *Luciferi* caſum, qui
p.109 apud *Eſaiam* eſt, verſibus ſuis expreſſiſſe. *Platonem* quam-
vis re non ſatis conſiderata atque intellecta, nihilominus
tamen Ideas quoque ſuas ex opificio cœli, terræ, homi-
p.112 nis, &c. à *Moſe* mutuatum eſſe. Ab *Homero*, itidem ut à
Moſe, hominem terra editum dici: *Platonem* propheticis in-
p.113 ſtitutum doctrinis ſcribere, *Jovem* curru ſublimem vehi, &
in ignea ſubſtantia eſſe. Ex ſacris etiam noſtris non probe
perceptis literis, ſimulachrorum cultores occaſionem arri-
p.117 puiſſe, ut deos ſuos ad ſimilitudinem hominum effingerent.
Eo denique *Juſtinus* noſter pervenit, ut Philoſophos genti-
les in tanta doctrinæ eorum diſcordia, nihil omnino certi
verique ſcire, præterquam ſiquid à noſtris acceperint pro-
phetis, pronunciet. Hos igitur Prophetas, ad cognoſcen-
dum Deum, veramque ejus religionem evolvendos, aut
ſaltem *Orpheum*, & reliquos veteres ſcriptores, qui per pali-
nodiam vel ingratis, ex providentia Dei, unius & ſingula-
p.127 ris numinis cultum prodidêre: & maximè *Sibyllam*, præ-
clare de CHRISTO & recta ejus religione ſuſcipienda,
p.124 idolorumque cultu proculcando vaticinatam, cujus etiam
hiſtoria recenſetur, legendos eſſe; qui quædam veluti pro-
gymnaſmata propheticæ diſciplinæ tradiderint. Creden-
p.128 dum eſſe, de primi hominis *Adami* creatione, profano
cuidam Oraculo, atque antiquiſſimis ſapientibus fidem ha-
p.129 bendam, de Deo vero vera docentibus, *Ammoni* & *Mer-
curio*, in primis vero divinitus inſpiratorum Prophetarum
doctrinæ: & verum cultum Dei à profanis ſimul & ſacris
auctoribus comprobatum complectendum eſſe, & retinen-
dum.

Cæterum, cum non pauca in hac oratione *Juſtinus*, ut *Platonicus* aliquando Philoſophus, ex *Platone* adduxerit, quæ à noſtris deſumpta ſunt literis dogmata: & *Cœlius Rhodiginus* in ultimo Antiquitatum ſuarum libro, capite quoque ultimo, ſummam *Platonicæ* philoſophiæ, propheticis literis & Eccleſiaſticis quibuſdam traditionibus aliqua ex parte

consentaneæ, in breve collegerit compendium, ad rem pertinere præsentem sum arbitratus, id quidquid est hic subjicere: ut magis etiam magisque pateat, Divinæ providentiæ, sicut dictum est, ductu, profanos quoque à religione nostra viros ad aliquam Theologiæ nostræ accessisse cognitionem, *Platonemque* ipsum, non absque causa, divinum fuisse à veteribus appellatum. *Numenio*, inquit, *Pythagorico*, quem *Origines* omnibus anteposuit philosophis, *Mosaica* & *Platonica* expendenti mysteria, *Plato Attica* eloquentia, divinitatis arcanis inquirendis, alter prorsus videtur esse *Moses*. id quod expressit *Parmenides*, à quo Dei commonstratur unitas, rerum ideas, id est exempla omnium & rationes continentis: quod expressit cum *Zenone Melissus*, qui unum esse Deum astruit constantissime: Jam vero mundi natales repetens *Timæus*, boni gratia illum ab artifice productum Deo vaticinatur, primoque cœlum esse creatum, terramque, interfito mox aere cum aqueo elemento: quæ omnia perseverantiæ eum sint habitura modum, quem summi Opificis præscripserit sapientia. Sed & Dei charagma, sive imaginem, esse hominem pronunciasse idem animadvertitur, cui terrena subjiciantur omnia. *Politicus* verò cum *Protagora*, *Menexeno*, *Critia* eundem ex terræ visceribus, nutu agente divino, eruit mirabili ratione: Et peracto mundi ambitu ex eisdem etiam comprobat revicturum. Cujus in Dei assimilatione ac fruitione plenam demum futuram felicitatem docuit *Philebus*, nec reticet cum *Phædone Theætetus* ac *Phædrus*. Jam & in legum libris, esse Deum rerum mensuram omnium legimus: in primis vero, si Deus quandoque hominem induat. Legimus & *Deum superbis resistere, humilibus autem largiri gratiam benignius*. Quid porro illud in Epistolis inenarrabile Patris & filii mysterium? Sed & ibi maxima traditum pietate novimus, divinorum adyta rationibus penetrari non posse: posse aut mentis puritate, ac cum Deo assimilatione intima, quæ in animis ignem accendit corusco lumine promicantem clarius. An non admirabilis *Eri Pamphilii*, decimo de Repub. ad vitam revocatio, Elysiorum peramœna specie hortorum paradisi nobis delicias depingit infinitas? Nec prætermittitur ibi locus expiatorius, animas tantisper cruciabiliter excarnificans, donec

Con-

Concretam exemit labem, purumque reliquit
Æthereum sensum, atque aurai simplicis ignem.

sed & infantilis limbus ex parte non tacetur,

Infantumque animæ flentes in limine primo:
Quos dulcis vitæ exortes, & ab ubere raptos
Abstulit atra dies, & funere mersit acerbo.

Enimvero *Socratis* illa documenta cujusnam denique sunt modi? non pili esse faciendum tempus: immortalitatis curam omnibus anteponendam: Fortuita facile spernenda, ut modo quæ perpetuitatem resipiunt genuinam assequi connitamur: Veritatem præ rebus omnibus unice consectandam, illatam injuriæ vim accepta longe videri pestilentiorem: Remis velisque annitendum, ut artifici eminentissimo,

Ος πάντ' ἐφορᾷ, καὶ πάντ' ἐπακούει

Omnia qui cernens, simul auribus omnia carpit,

suo restitutam candori, & ab omni prorsus defecatum labe rationalem animam, divinitatis expressiorem imaginem, sincere, integre, sancteque offeramus. Quo nomine *Laches* spontanea peccatorum confessione ac pœnitentia nihil astruit præstabilius, eamque primo quoque tempore capessandam, eo quod

Multa diu concreta modis inolescere miris,

Nec ita facile ea medicam admittere manum soleant, quin & recidivam subinde intentari necesse sit. Nam ex intemperata animorum affectione universa agminatim erumpere mala, docuit *Charmides*. Sin temperantia denuo succreverit, succrescere etiam immortalitatis bonum incomparabile: quo bono in virentibus amœnisque perfruebantur hortis prius homines, quam à divinis rebus ad fluxam collaberentur naturam. Quod velut è *Mosa* oraculo comprobat *Critias*. nec in pravum obdurati Dæmonis imposturã reticent *Timæus, Phædrus* & *Diotima*: ac terras divinitus aquarum mobilibus adobrutas, cum

Omne in præcipiti vitium staret, ———

Ad rationalis fere interitum naturæ, & animantium cunctarum, commonet *Critias*. Quo vero piaculo reticuerim Academici principis sententiam nobilem, qua is ad divinitatis & & religionis nostræ intima evectus animadvertitur, quo apud

animum

nimum meum non est admirabilius quidquam? Tantisper, inquit divinus *Plato*, meis acquiescendum doctrinis, cohortationibusque, donec homine augustior quispiam, sacratiorque, sese in terrarum ostendat orbe, veritatis adyta fontesq; arcanos reclusurus, quem velut ducem ineffabilem sequantur omnes. Cui debetur decus, laus & gloria in ævum sempiternum, Amen.

LANGI PRÆFATIO
IN
Divi Justini, Philosophi & Martyris Christi, Librum de Monarchia.

AN hic liber *Justini* sit, addubitari potest, nam apud *Eusebium* Ecclesiasticæ historiæ lib. 4. cap. 8. & apud *Nicephorum* libro quarto, capite sexto scriptum est, composuisse *Justinum* de MONARCHIA DEI librum, in quem non solùm ex nostrorum, sed etiam ex profanorum autorum scriptis argumenta contulerit, hoc vero scriptum nullas habet ex propheticis literis decerptas sententias: neque *Hieronymus* in libro illustrium scriptorum, de hoc libro loquens, sicuti neque *Suidas*, argumentorum Ecclesiasticorum meminit. Ipse autem, ut *Justini* esse credam, facilitate atque simplicitate orationis, quam is in scriptis suis servat; præterea vero quod ad *Græcos* hæc dirigitur oratio, quemadmodum illa prima cohortatoria, apud quos domestica plus valere noverat, quàm prophetica & aliena testimonia, adducor. haud aliter quàm ipse quoque fecit *Lactantius*, qui lib. 7. c. 25. religionem nostram, cum gentibus itidem agens, non propheticis oraculis, & testimoniis nostris, sed alienis potissimum literis confir-

mavit: docuitque non modo apud nos, verum etiam apud
eos ipsos qui nos insectantur, veritatem consignatam te-
neri, quam recusant agnoscere.

Docet autem in hoc libello Sanctus Martyr, ab humano
p.149 genere condito, sapientiam & religionem, in qua salus con-
sistit hominis conjunctas fuisse: & unius veri Dei cultum,
quem etiam nunc creatio & administratio mundi promulget,
à primordio rerum obtinuisse: idololatriam vero primum
invidia Diaboli, & paucorum hominum postea cœptis in
p.150 mores multitudinis irrepsisse: eandemque oblivione sin-
gularis Numinis inducta, longissima deinceps diuturnæ,
& perniciosæ consuetudinis præscriptione invaluisse. Qua
consuetudine repudiata, primam & antiquam DEI reli-
gionem suscipiendam esse suadet: & argumenta ex vete-
p.151 ribus & poetis & Philosophis adducit, unum verum
DEUM esse Universitatis hujus architectum, per palino-
p.156 diam & recantationem pristinæ suæ, & falsæ de deorum
multitudine doctrinæ, docentibus: ut viri gentiles ab eis-
dem veritatem divinam intelligant, unde perniciosa es-
sent primitus imbuti superstitione. Præclaras ergo affert
p.154 sententias, de Deo, creatore, gubernatore & inspectore rerum
universarum, ac de *Verbo* ejus, quod non modo tan-
quam ducem optimum sequi, sed etiam adorare conve-
p.159 niat: de simulachrorum vanitate, de extremo, quod ne-
mo effugere possit, judicio DEI per ignem, & exustio-
p.162 ne: De duabus post hanc vitam viis, altera impiorum
ad tormenta perpetua, piorum ad beatitudinem æternam
altera: de restitutione universi, de justa DEI in malos
vindicta, de ineffabili nomine DEI, de impiorum pœ-
nis, de vera colendi DEI ratione: qui ab hominibus
p.164 non victimas aliquas aut donaria, sed justitiam, vitæ
puritatem, innocentiam & bonam conscientiam requi-
rat: de divina sapientia & potentia, cum qua vires &
p.167 virtutes humanæ comparandæ non sint: Deum quippe
per seipsum sine adminiculo salvare homines. De falso
p.108 nominatis diis, nihil eos esse: aut certe iniquitatis, pro-
bri & flagitii omnis esse autores, duces & doctores,
proindeque judicio obnoxios: quorum exemplis scelera
p.170 sua homines injusti parricidiorum, incœstus, stuprorum,
libidinum

libidinum, avaritiæ, & aliorum peccatorum suorum defendere possint; de mente hominis divina, de bonorum & malorum discrimine. Atque ubi subdititios istos deos ne cum hominibus quidem frugi comparandos esse ostendit, ut qui longe illis ingenio & industria sint inferiores: conclusionem Orationis cum principio connectit, p.174 conjungendam cum religione salutari sapientiam, & unici DEI verum cultum complectendum esse, de Poetarum & Philosophorum sententia censens, per quem unum æternam liceat effugere condemnationem.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ
[1]ΑΓΙΟΥ ΙΟΥΣΤΙΝΟΥ
[2]ΦΙΛΟΣΟΦΟΥ καὶ ΜΑΡΤΥΡΟΣ
Ἀπολογία ὑπὲρ Χριστιανῶν [3]δευτέρα, [4]πρὸς τὴν Ῥωμαίων Σύγκλητον.

EJUSDEM
SANCTI JUSTINI
PHILOSOPHI & MARTYRIS
Ad Senatum Rom. pro Christianis Defensio secunda.

§1 α'. ΚΑΙ τὰ [5]χθὲς δὲ καὶ πρώην ἐν τῇ πόλει ὑμῶν γενόμενα ἐπὶ [6]Οὐρβίκου, ὦ Ῥωμαῖοι, καὶ τὰ πανταχοῦ ὁμοίως ὑπὸ τῶν ἡγουμένων ἀλόγως πραττόμενα, ἐξη-

I. QUÆ heri & proximis diebus in urbe vestra, ô Romani, sub Urbico accidêre, & quæ ubique locorum similiter citra rationem omnem à Præsidibus fiunt, necessitatem hanc mihi

1 Ἀγίου] Hanc vocem in editt. Græco-Latinis omissam, ex *Rob. Steph.* editione inserui.

2 Φιλοσόφου καὶ Μάρτυρος] Et hæc verba ex *Rob. Steph.* editione restitui.

3 δευτέρα] Quare hanc Apologiam, quæ vulgo prima habetur, δευτέραν inscripserim, ex not. 2. ad pag. 1. prioris Apol. patet.

4 πρὸς τὴν Ῥωμαίων σύγκλητον] Non ab ipsius *Justini*, sed *Librarii* manu hæc inscriptio profecta, & omnino rejicienda videtur, nisi Senatûs nomine ipse Imperator quandoque comprehensus, vel subauditus probari queat. Pluribus enim locis hujus *Apologiæ* ipsum Imperatorem alloquitur *Justinus*, ut prolixè contra *Halloixium* id negantem probavit *Valesius* in notis ad *Euseb.* lib. IV. cap. 17. GRABE.

5 τὰ χθὲς &c.] Malitiosam præcipuè intelligit mulieris cujusdam Christianæ accusationem, *Ptolemæi* etiam, & *Lucii*, & tertii cujusdam injustam condemnationem, ut ex sequentibus abunde constat.

6 Οὐρβίκου] *Urbicum* illum Præfectum esse *Lollium*, contendit *Valesius* in notis ad *Euseb.* lib. IV. cap. 17. cum quibus tamen conferenda, quæ dixi Tom. 1. Spicilegii Patrum Sec. II. pag. 146. GRABE.

1 ὑπὲρ]

mihi imposuere, ut pro nobis, qui eisdem vobiscum affectionibus perpessionibusque obnoxii, & (quamvis id ignoretis, & propter earum, quæ reputantur, dignitatum splendorem nolitis) fratres vestri sumus, orationem hanc componerem. Ubique enim, qui à patre, vel vicino, vel filio, vel amico, vel fratre, vel viro, vel uxore ad bonam frugem convertitur, is quidem imperfecte *convertitur*,

νάγκασέ με, [1] ὑπὲρ ἡμῶν, ὁμοιοπαθῶν ὄντων, [2] καὶ ἀδελφῶν, κἂν ἀγνοῆτε, καὶ μὴ θέλητε διὰ τὴν δόξαν τῶν νομιζομένων ἀξιωμάτων, τὴν [3] τῶνδε τῶν λόγων σύνταξιν ποιήσασθαι. πανταχοῦ γὰρ, ὃς ἂν σωφρονίζηται ὑπὸ πατρὸς, ἢ γείτονος, ἢ τέκνου, ἢ φίλου, ἢ ἀδελφοῦ, ἢ ἀνδρὸς, ἢ γυναικὸς, [4] κατ᾽ ἔλλειψιν, χωρὶς τῶν

1 *ὑπὲρ ἡμῶν*] *Rob. Steph.* edit. habet *ὑπὲρ ὑμῶν*, secundâ personâ, minus convenienter. SYLBURG.

2 *καὶ ἀδελφῶν*] Observavit, & forte hæc scribens in mente habuit *Justinus* monitum Esaiæ cap. LXVI. v. 5. juxta LXX. *εἴπατε, ἀδελφοὶ ἡμῶν, τοῖς μισοῦσιν ὑμᾶς καὶ βδελυσσομένοις, ἵνα τὸ ὄνομα Κυρίου δοξασθῇ.* GRABE.

3 *τῶνδε τῶν λόγων σύνταξιν*] Meo judicio *σύνταξιν*, *compositionem*, ut pag. 52. B. 104. A. 306. O. SYLBURG. Omnino assentior *Sylburgio σύνταξιν* reponenti, ut initium hujus Apologiæ respondeat clausulæ *τούσδε τοὺς λόγους συνετάξαμεν.* Eadem phrasi alibi quoque usus est *Justinus*, ut lib. de *Monarchia Dei*, ubi de *Æschylo* primo, quem pro unitate divini numinis adducit, teste ait: *πρῶτος μὲν γὰρ Αἰσχύλος τὴν τῶν καθ᾽ αὐτὸν λόγων σύνταξιν ἐκθεὶς* &c. Et in Dial. cum *Tryph.* pag. 306. D. *τῶν γεγενημένων ἡμῖν λόγων ἁπάντων, ὡς δυνάμεις μου, σύνταξιν ποιήσομαι.* GRABE.

4 *κατ᾽ ἔλλειψιν*] *Perionius* sic accipit: si pater, aut frater, aliique quos *Justinus* enumerat, non fungantur officio suo, vel desint, tum mulierem eorum loco, illum, qui erret, aut peccet in viam posse reducere. Alioqui *κατ᾽ ἔλλειψιν* accipi posset etiam pro *in delicto*, id est, siquis delinquat, siquis à recta officii regulâ declinet, ut *χωρὶς τῶν πεισθέντων* sit, *etiamsi non adsint, qui persuasum habent, & credunt.* Atque ita non male cum *Lango* nostro pro *ὃς* reposuerimus *τὶς*, *aliquis*: quod aliqua ex parte vidit etiam *Perionius*. Hæc *Sylburgius* in posterioribus annotationibus adjecit; quæ tamen omnia nauci sunt. *Κατ᾽ ἔλλειψιν* idem hoc loco est quod *imperfectè*, & ex præcedentibus repetendum, vel subaudiendum videtur *σωφρονίζεται*, nisi hoc ab imperito Librario sit omissum, eò quod paulo antè præcesserit. Ista vero *Justini* sententia est, quòd quicunque ex gentibus ad bonam frugem à patre vel alio cognato adducatur, haud perfectè bonus ac virtute præditus fieri queat, nisi in auxilium adhibeantur ii qui æternas malorum pœnas, & bonorum remunerationes credunt, scilicet Christiani. Hôc enim tanquam validissimo argumento illi ad homines ab impietate revocandos utebantur: hoc mulier Christiana, cujus mox mentionem facit *Justinus*, Ethnico & flagitiosissimo marito suo proponebat, *τήν τε μέλλουσαν τοῖς οὐ σωφρόνως καὶ μετὰ λόγου ὀρθοῦ βιοῦσιν ἔσεσθαι ἐν αἰωνίῳ πυρὶ κόλασιν ἀπαγγέλλουσα*, ut *Justini* verba sonant, quibus sensus præcedentium à nobis datus, haud parum confirmatur.

Neque

τῶν πεισθέντων τοὺς ἀδίκους, καὶ ἀκολάστους ἐν αἰωνίῳ πυρὶ κολασθήσεσθαι· τοὺς δ' ἐναρέτους, καὶ ὁμοίως Χριστῷ βιώσαντας, ἐν ἀπαθείᾳ [1] συγγενέσθαι τῷ Θεῷ (λέγομεν δὲ τῶν γενομένων Χριστιανῶν) διὰ τὸ δυσμετάθετον καὶ φιλήδονον, καὶ δυσκίνητον [2] πρὸς τὸ καλὸν ὁρμῆσαι . . . .

. . . . .

. . . . . .

[3] καὶ οἱ φαῦλοι δαίμονες ἐχθραίνοντες ἡμῖν, καὶ τοὺς τοιούτους δικαστὰς ἔχοντες ὑποχειρίους καὶ λατρεύοντας, ὡς οὖν ἄρχοντας δαιμονιῶντας, φονεύειν ἡμᾶς παρασκευάζουσιν. ὅπως δὲ καὶ ἡ αἰτία τοῦ παντὸς γενομένου ἐπὶ Οὐρβίκου φανερὰ ὑμῖν γένηται, τὰ πεπραγμένα ἀπαγγελῶ.

β'. Γυνή τις συνεβίου ἀνδρὶ ἀκολασταίνοντι, ἀκολασταίνουσα καὶ αὐτὴ πρότερον· ἐπεὶ δὲ τὰ τοῦ

nisi adhibitis iis, quibus est persuasum, injustos & libidinosos in igne æterno excruciatum iri: qui vero per virtutem ad exemplum Christi vitam egerint, extra perpessionem & dolorem omnem cum Deo esse victuros, (eos autem, qui *Christiani* sunt, dicimus) propter animorum pertinaciam & voluptatis studium, & quod ad honestatem consectandam excitari prorsus nequeant. . . .

Et maligni dæmones infensi nobis, atque hujusmodi judices sub ditione sua habentes, sibique devotos, eos ipsos tanquam dæmoniis agitatos Principes, occidere nos procurant. Ut autem causa tota, quæ sub Urbico est acta, manifesta vobis fiat, rem ipsam exponam.

II. Mulier quædam virum habebat intemperantem, ipsa quoque priùs quidem lascivè admodum se gerens: sed postquam

Neque de eo dubitabit, qui §. 12. alterius Apologiæ (juxta divisionem in nostra ed. factam) legerit. Ista quoque §. 10. pag. 18. lin. 7. seqq. ὅπερ γὰρ οὐκ ἐδυνήθησαν οἱ ἀνθρώπειοι νόμοι πρᾶξαι, ταῦτα ὁ λόγος θεῖος ὢν εἰργάσατο &c. illud quod hic dicitur κατ' ἔλλειψιν, bene declarant. GRABE.

1 συγγενέσθαι] Συγγενήσεσθαι mavult *Perionius*, sed alibi quoque aoristum pro futuro usurpat *Justinus*, ac nominatim pag. 457. D. γενομένου itidem pro γενησομένου, & pag. 455. A. προσπταῖσαι pro προσπταίσειν, ac rursum p. 294. C. SYLBURG.

2 πρὸς τὸ καλὸν ὁρμῆσαι] Licet periodus istis verbis finiatur, & sensus sit perfectus, si post κατ' ἔλλειψιν subintelligatur σωφρονίζεται, ut præced. not. dixi; tamen haud negaverim quædam hoc loco excidisse, quorum unam atque alteram periodum restitui Tom. I. Spicilegii Patrum Seculi II. pag. 173. GRABE.

3 καὶ οἱ φαῦλοι δαίμονες] Dæmones iniquos judices adversus pios Christianos concitare ex *Niceph.* lib. III. cap. 33. annotat *Langus*. Confer Apol. I. §. 5. nuperrimæ edit.

quam salutarem Christi doctrinam accepisset, modestior facta, viro etiam persuadere studuit, ut castiùs viveret, Christiana præcepta illi suggerens, & ignis æterni supplicium paratum iis, qui obscenè, & sine recta ratione vixissent, denuntians. Verum ille in eadem semper lascivia perseverans, ea agebat, quæ uxoris animum penitus ab ipso alienarent. Illa namque nefas esse judicans cum tali deinceps consuevisse, qui contra naturæ leges, præterque jus undecunque vias libidinis exquireret, discedere ab eo voluit. Ut vero illam propinqui pro auctoritate sua, ab eo consilio sunt dehortati, spemque ei fecerunt, virum aliquando tandem in melius mutatum iri, ipsa sibi vim faciens, mansit cum viro.

III. Postquam vero vir ipsius *Alexandriam* profectus, multo etiam deterior factus esse dictus est; fœmina verita ne scelerum, atque impietatis ejus fieret particeps, si de cætero eodem cum illo lecto, eademque uteretur mensa, misso illi, qui apud vos dicitur, *repudii* li-

Χριστοῦ διδάγματα ἔγνω [1] αὕτη, [ἐσωφρονίσθη, καὶ τὸν ἄνδρα ὁμοίως σωφρονεῖν πείθειν ἐπειρᾶτο, διδάγματα ἀναφέρουσα, τήν τε μέλλουσαν τοῖς οὐ σωφρόνως, καὶ μετὰ λόγου ὀρθοῦ βιοῦσιν, ἔσεσθαι ἐν αἰωνίῳ πυρὶ κόλασιν ἀπαγγέλλουσα. ὁ δὲ, ταῖς αὐταῖς ἀσελγείαις ἐπιμένων, ἀλλοτρίαν διὰ τῶν πράξεων 4 ἐποιεῖτο τὴν γαμετήν. ἀσεβὲς γὰρ ἡγουμένη τὸ λοιπὸν ἡ γυνὴ συγκατακλίνεσθαι ἀνδρὶ παρὰ τὸν τῆς φύσεως νόμον, καὶ παρὰ τὸ δίκαιον πόρους ἡδονῆς ἐκ παντὸς πειρωμένῳ ποιεῖσθαι, τῆς συζυγίας χωρισθῆναι ἐβουλήθη. καὶ ἐπεὶ ἐξεδυσωπεῖτο ὑπὸ τῶν αὐτῆς, ἔτι προσμένειν συμβουλευόντων, [2] ὡς εἰς ἐλπίδας μεταβολῆς ἥξοντός ποτε τοῦ ἀνδρὸς, βιαζομένη ἑαυτὴν ἐπέμενεν.

γʹ. Ἐπειδὴ δὲ ὁ ταύτης ἀνὴρ, εἰς τὴν [3] Ἀλεξάνδρειαν πορευθεὶς, χαλεπώτερα πράττειν ἀπηγγέλθη, ὅπως μὴ κοινωνὸς τῶν ἀδικημάτων καὶ ἀσεβημάτων γένηται, μένουσα ἐν τῇ συζυγίᾳ, καὶ ὁμοδίαιτος καὶ ὁμόκοιτος γινομένη, τὸ λεγόμενον [4] παρ' ὑμῖν ῥεπού-

διον

1 αὕτη] Hanc vocem omittit *Euseb.* ex quo seqq. uncis inclusa restituuntur.

2 ὡς εἰς ἐλπίδας] *Euseb. Vales.* habet ἐλπίδα. Exhortati sunt autem mulierem cum marito infideli manere, in animo forsan habentes quæ dicuntur à S. Apostolo 1 Cor. VII. 13. &c. *καὶ γυνὴ ἥτις ἔχει ἄνδρα ἄπιστον, καὶ αὐτὸς συνευδοκεῖ οἰκεῖν μετ' αὐτῆς, μὴ ἀφιέτω αὐτόν.* Et paulo post, *τί γὰρ οἶδας γύναι, εἰ τὸν ἄνδρα σώσεις;*

3 Ἀλεξάνδρειαν] Locus hic omni vitiorum genere fuit notatissimus. Hinc *Quintil.* de Institut. Orat. lib. I. *Verba ne* Alexandrinis *quidem permittenda deliciis.*

4 παρ' ὑμῖν] *Παρ' ἡμῖν Euseb.* quam lectionem

δίων δοῦσα, ἐχωρίσθη. ὁ δὲ καλὸς κἀγαθὸς ταύτης ἀνὴρ, δέον αὐτὸν χαίρειν, ὅτι ἃ πάλαι μετὰ τῶν ὑπηρετῶν καὶ τῶν μισθοφόρων [1] εὐχερῶς ἔπραττε, μέθαις χαίρουσα καὶ κακίᾳ πάσῃ, τούτων μὲν τῶν πράξεων πέπαυτο, καὶ αὐτὸν [2] αὐτὰ παύσασθαι πράττοντα ἐβούλετο, [3] μὴ βουλομένου, ἀπαλλαγείσης κατηγορίαν πεποίηται, λέγων αὐτὴν [4] Χριστιανὴν εἶναι. καὶ ἡ μὲν βιβλίδιον [5] Σοὶ τῷ Αὐτοκράτορι ἀναδέδωκε, πρότερον συγχωρηθῆναι αὐτῇ διοικήσασθαι τὰ ἑαυτῆς ἀξιοῦσα· ἔπειτα ἀπολογήσασθαι περὶ τοῦ κατηγορήματος μετὰ τὴν τῶν πραγμάτων αὐτῆς διοί-

bello, ab eo sejuncta est. At ille porro, bonus vir, qui gratulari sibi debuerat, quod uxor sua nihil jam eorum ageret, quæ priùs cum ministris ac mercenariis, in vinum atque omne vitiorum genus effusa licenter perpetrare consueverat, ac etiam maritum ab ejusmodi flagitiis abducere studeret, mulierem, quæ ab eo idcirco discesserat, quod recta suadenti ipse obtemperare nollet, accusavit, & Christianam esse detulit. Mulier citata, supplici quoque libello Tibi Imperatori oblato, petiit sibi permitti, ut rem familiarem suam primùm constitueret, ac deinde rebus domesticis recte constitutis, accusationi se esse responsuram

lectionem etiam secutus est *Meursius* in suo Glossario ad voc. μισθόδιον citans hæc Justini verba; at minùs convenienter, quod vidit etiam *Stephanus*.

1 εὐχερῶς] Hanc lectionem retinere nihil vetat; siquis tamen αἰσχρῶς malit, per me licet. SYLBURG.

2 αὐτὰ] Τὰ αὐτὰ *Euseb.*

3 μὴ βουλομένου] μὴ βουλόμενον, vel μὴ βουλόμενος legendum censet *Steph.* Sed hæ voces in *Regio* & *Mazarinæo Eusebii*, ista *Justini* citantis, Codice haud leguntur, uti annotavit *Valesius*; perperam, ut mihi videtur, addens, quòd ea sine gravissimo totius sententiæ damno abesse haud possint. Ego præcedentibus δέον αὐτὸν usque ad ἀπαλλαγείσης in parenthesi positis, ista μὴ βουλομένου aut abjicienda, aut loco βουλομένου accusativum βουλόμενον reponendum puto. GRABE.

4 Χριστιανὴν εἶναι] Tam inveterato odio contra *Christi* doctrinam furebant profani homines, ut τὸ Χριστιανὸν εἶναι sat haberetur criminis. Hinc *Athenagoras* in Apolog. pag. 2. his usus est verbis: ἡμῖν δὲ (καὶ μὴ παρεμυχεχοθῆτε ὡς οἱ πολλοὶ ἐξ ἀκοῆς) τῷ ὀνόματι ἀπεχθάνεσθε. οὐ γὰρ τὰ ὀνόματα μίσους ἄξια, ἀλλὰ τὸ ἀδίκημα δίκης καὶ τιμωρίας &c: Confer Theoph. lib. I. ad Autol. & eundem Athenag. pag. 3. & 13.

5 Σοὶ τῷ αὐτοκράτορι] Nota compellationem illam Σοὶ τῷ Αὐτοκράτορι. Etsi enim potissime ad S. P. Q. R. directa sit hæc oratio, ut & titulus indicat, & compellatio pag. 43. tamen ut tradit *Eusebius* lib. 4. Histor. Ecclesiast. pag. 40. B. prima hæc Apologia est πρὸς Ἀντωνῖνον τὸν εὐσεβῆ προσαγορευθέντα, καὶ τοὺς τούτου παῖδας, τήντε Ῥωμαίων Σύγκλητον προσφωνητικὸς, ὑπὲρ τῶν καθ' ἡμᾶς δογμάτων. SYLBURG. Sed *Eusebius* de altera Apologia ibi loquitur

suram pollicita est: idque Tu mulieri permisisti. At maritus, qui tum quidem nihil adversus illam dicere poterat, in *Ptolemæum* quendam, in quem animadverterat *Urbicius*, qui mulierem Christianæ religionis præceptis imbuerat, impetum suum vertit hoc modo: Centurioni cuidam amico suo persuasit, ut *Ptolemæum* comprehenderet, eumque in vincula conjiciens, hoc tantùm interrogaret, *an Christianus esset?* Cum *Ptolemæus*, utpote amantissimus veri, & ab omni fraude ac mendacio alienus, Christianum se esse confessus esset, eum Centurio custodiæ mancipavit, diuque in carcere afflixit.

IV. Postremo ubi ad *Urbicium* Præfectum adductus esset, ab eo id unum similiter interrogatus est, *utrum esset*

κησιν [1] ὑπέσχετο· καὶ συνεχώρησας τοῦτο. ὁ δὲ ταύτης ποτὲ ἀνήρ, πρὸς ἐκείνην μὲν μὴ δυνάμενος τανῦν ἔτι λέγειν, πρὸς [2] Πτολεμαῖόν τινα, ὃν Οὐρβίκιος ἐκολάσατο, διδάσκαλον [3] ἐκείνης τῶν Χριστιανῶν μαθημάτων γενόμενον, ἐτράπετο διὰ τοῦδε τοῦ τρόπου· ἑκατόνταρχον εἰς δεσμὰ ἐμβαλόντα τὸν Πτολεμαῖον, φίλον αὐτῷ ὑπάρχοντα, ἔπεισε λαβέσθαι τοῦ Πτολεμαίου, καὶ ἀνερωτῆσαι, [4] εἰ αὐτὸ τοῦτο μόνον, Χριστιανός ἐστι; καὶ τὸν Πτολεμαῖον, φιλαλήθη, ἀλλ' οὐκ ἀπατηλὸν οὐδὲ ψευδολόγον τὴν γνώμην ὄντα, ὁμολογήσαντα ἑαυτὸν εἶναι Χριστιανὸν, ἐν δεσμοῖς γενέσθαι ὁ ἑκατόνταρχος πεποίηκε, καὶ ἐπὶ πολὺν χρόνον ἐν τῷ δεσμωτηρίῳ ἐκολάσατο.

δ'. Τελευταῖον δὲ, ὅτε [5] ἐπὶ Οὐρβίκιον ἦλθεν ὁ ἄνθρωπος, ὁμοίως αὐτὸ τοῦτο μόνον ἐξητάσθη,

εἰ

quitur. Cæterùm frustra hæc verba sollicitavit *Halloixius* in Vita *Justini* pag. 290. & pronomen σου expunctum ivit, falsa ductus opinione, hanc Apologiam soli Senatui oblatam fuisse.

1 ὑπέσχετο] In Codice *Regio* & *Mazarinæo Eusebii* verbum hoc deest, quod quidem abesse potest absque ullo sensûs damno, ut in suis annott. observat *Valesius*.

2 Πτολεμαῖον] De *Ptolemæo* vide *Halloix.* Vitam *Justini* pag. 395.

3 ἐκείνης] *Steph.* mavult ἐκείνη.

4 εἰ αὐτὸ τοῦτο μόνον] Ἀνερωτῆσαι αὐτὸ τοῦτο μόνον, εἰ Χριστιανός ἐστι; *Steph.* cui adstipulatur Cl. *Pearsonius*, nisi quod pro αὐτὸ ad marginem sui *Justini* scripsit αὐτόν. Ferri tamen & Vulg. lectio potest (sunt *Sylburgii* verba) hoc sensu, *an nihil aliud commiserit*, nisi quòd Christianus esset. Quod loquendi genus alibi quoque me observare memini, nominatim in *Apollonii* libris Syntacticis.

5 ἐπὶ Οὐρβίκιον ἦλθεν] In Codice *Medicæo* & *Fuketiano Eusebii* scriptum est, ἐπὶ Οὐρβίκιον ἤχθη, quod magis placuit *Valesio*. Apud Nicephorum quoque legitur, ὡς δὲ τελευταῖον Οὐρβικίῳ προσήχθη τῷ ἄρχοντι, teste eodem *Vales.*

1 6

εἰ εἴη Χριστιανός; καὶ πάλιν τὰ καλὰ ἑαυτῷ συνεπιστάμενος διὰ τὴν ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ διδαχὴν, τὸ διδασκάλιον τῆς θείας ἀρετῆς ὡμολόγησεν.
43 [1] ὁ γὰρ ἀρνούμενος ὅτι οὐκ εἴη, ἢ κατεγνωκὼς τοῦ πράγματος, ἔξαρνος γίνεται, ἢ ἑαυτὸν ἀνάξιον ἐπιστάμενος καὶ [2] ἀλλότριον τοῦ πράγματος, τὴν ὁμολογίαν φεύγει· ὧν οὐδὲν πρόσεστι τῷ [3] ἀληθινῷ Χριστιανῷ. καὶ τοῦ Οὐρβικίου κελεύσαντος αὐτὸν ἀπαχθῆναι, [4] Λούκιός τις, καὶ αὐτὸς ὢν Χριστιανὸς, ὁρῶν τὴν ἀλόγως οὕτως γενομένην κρίσιν, πρὸς τὸν Οὐρβίκιον ἔφη· ‘τίς ἡ αἰτία, τοῦ ‘μήτε μοιχὸν, μήτε πόρνον, μή‘τε ἀνδροφόνον, μήτε λωποδύ‘την, μήτε ἅρπαγα, μήτε ἁ‘πλῶς ἀδίκημά τι πράξαντα ‘ἐλεγχόμενον, [5] ὀνόματος δὲ ‘Χριστιανοῦ προσωνυμίαν ὁμολο-

Christianus? Ille vero, qui per Christi doctrinam cuncta se bona consecutum esse intelligeret, divinæ virtutis doctrinam est professus. Qui enim se negat esse Christianum, vel idcirco negat quod professionem illam improbet, vel quod indignum se, & alienum ab ejus instituto esse cognoscit. Quorum neutrum in verum Christianum cadere potest. Cum igitur *Urbicius* ad supplicium duci *Ptolemæum* jussit, *Lucius* quidam, qui & ipse Christianus erat, adeo injustam audiens sententiam, sic *Urbicium* allocutus est: *Quid causæ est*, inquit, *ut hominem neque adulterii, neque stupri convictum, nec homicidam, nec furem, nec raptorem, nec ullius denique sceleris reum, nominis duntaxat Christiani vocabulum*

1 ὁ γὰρ ἀρνούμενος] Verba ista usque ad καὶ τοῦ Οὐρβικίου parenthesi includi mavult Stephanus.

2 ἀλλότριον τοῦ πράγματος] Per πράγματος Martyrium intelligit *Langus*, motus, ut opinor, præcedente voce ἀνάξιον, siquidem Martyrio magnus semper à Christianis honos est habitus. Sed meliùs placet versio *Halloixii*, juxta quam ipsa Christiana professio voce πράγματος in hoc perinde ac præcedente commate indigitatur: neque enim ulla suadet ratio, duplex in hac periodo fingere πράγματα.

3 ἀληθινῷ Χριστιανῷ] Non omnes qui ore Christum confessi sunt, pro veris Christianis protinus sunt habendi, juxta illud S. Matth. cap. 7. vers. 21. Οὐ πᾶς ὁ λέγων μοι, Κύριε, Κύριε, εἰσελεύσεται εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, ἀλλ' ὁ ποιῶν τὸ θέλημα τοῦ πατρός μου τοῦ ἐν οὐρανοῖς.

4 Λούκιός τις] Ejus forte mentionem fecit, aut ad eum allusit *Tertullianus* in Apologet. cap. 3. Ethnicum ita loquentem introducens: *Nego* (sic ex MS. Collegii *Baliolensis* legendum pro *Ego*) Lucium *sapientem virum repente factum Christianum*. GRABE.

5. Ὀνόματος δὲ Χριστιανοῦ] *Rob. Steph.* editio habet παθήματος δὲ Χριστοῦ. Sed convenientior est *Eusebii* lectio, quam in textu retinuimus.

1 ὁμολογοῦντα]

cabulum confitentem condemnaveris? Hujusmodi forma judicii non convenit temporibus Imperatoris Pii, nec Philosophi Cæsaris filii, nec Senatui Romano, ô Urbice. Tum is, nullo alio responso ho-

‘γεγονότα τὸν ἄνθρωπον τοῦτον [1] ἐκολάσω; [2] οὐ πρέποντα [3] εὐσεβεῖ ‘Αὐτοκράτορι, [4] οὐδὲ φιλοσόφου ‘Καίσαρος παιδὶ, οὐδὲ [5] τῇ ἱερᾷ ‘συγκλήτῳ κρίνεις, ὦ Οὔρβικε. Καὶ ὃς, οὐδὲν ἄλλο ἀποκρινάμενος,

1 ἐκολάσω] Κολασθῆναι legendum monet *Perionius*: σε κολάσαι *Steph.* ut congruat hic infinitivus cum verbis præcedentibus, τίς ἡ αἰτία τοῦ -- alioqui sequente verbo ἐκολάσω præcedere debuisse, τίς ἡ αἰτία δι᾽ ἣν &c. SYLBURG.

2 οὐ πρέποντα — ἱερᾷ συγκλήτῳ κρίνεις] Consona his sunt ista Athenagoræ in sua pro Christianis Apolog. pag. 3. Καὶ γὰρ οὐ πρὸς τῆς ὑμετέρας δικαιοσύνης, τοὺς μὲν ἄλλους, αἰτίαν λαβόντας ἀδικημάτων, μὴ πρότερον ἢ ἐλεγχθῆναι κολάζεσθαι, ἐφ᾽ ἡμῶν δὲ μεῖζον ἰσχύειν τὸ ὄνομα τοῦ ἐπὶ τῇ δίκῃ ἐλέγχων· οὐκ εἰ ἠδίκησέ τι ὁ κρινόμενος, τῶν δικαζόντων ἐπιζητούντων, ἀλλ᾽ εἰς τὸ ὄνομα ὡς εἰς ἀδίκημα, ἐνυβριζόντων &c. Vide Tertull. Apologet. cap. 2.

3 εὐσεβεῖ Αὐτοκράτορι] Equidem Tom. I. Spicil. Patr. Sec. II. pag. 145. contra *Valesium* dixi, non *Antoninum*, vulgo *Pium* cognominatum, intelligendum esse, sed *Marcum Antoninum* Philosophum, qui post obitum *Antonini Pii* idem cognomen assumpsit, in variis idcirco nummis, & inscriptionibus nec non à *Themistio* in Oratione ad Imperatorem *Theodosium* ei adscriptum, cujus verba ipse *Valesius* in notis ad *Eusebium* lib. V. cap. 5. allegavit. Et ita quidem dicendum, si hæc sit posterior Justini Apologia, *M. Antonino* Philosopho & *Lucio Vero* oblata, prout *Eusebius* censuit. Sin verò hæc sit prioris *Antonino Pio* præcipuè dicatæ appendix, uti jam rationibus in Præfatione dandis inductus fere credo; aliter omnino sentiendum, & per εὐσεβῆ Αὐτοκράτορα *Antoninus* *Pius* utique intelligendus est. GRABE.

4 Οὐδὲ φιλοσόφου] Φιλοσόφῳ *Eusеb.* Quasi *Marcum Antoninum* Philosophum *Pii* filium notet; sed verior *Justini* lectio, ut notetur *Lucii Cæsaris* factum, nec Avo *Pio*, nec Patre *Philosopho* dignum, sicut infra in alterius Apologiæ Inscriptione pag. 53. Hæc *Sylburgius*; perperam sane. Φιλοσόφου enim reponendum esse, prout *Eusebius* lib. IV. cap. 17. juxta editt. & optimos MSS. Codd. hunc locum citavit, vix ullum est dubium. Posito enim, quod hic designetur *Lucius*, eum quidem *Philosophum*, non autem *Philosophi Cæsaris* filium rectè dici ex loco citato Spicilegii, magis autem ex annotatione ad titulum prioris Apolog. *Justini* patet. Sed si *Marcum Antoninum* per *Cæsaris* filium cum *Valesio* intelligamus, & tunc omnino φιλοσόφῳ legamus necesse est. Quod verò *Valesius* conjicit, textum hunc supplendum, ac ita legendum: οὐδὲ φιλοσόφῳ Καίσαρι, οὐδὲ φιλοσόφου Καίσαρος παιδὶ, id prorsus rejiciendum est, si hoc scriptum post mortem *Antonini Pii*, *Marco Antonino* & *Lucio Vero* fuerit nuncupatum. Sin autem *Antonino Pio* simul cum dictis duobus oblatum fuerit, neque sic tamen necessaria est additio: siquidem per φιλοσόφου Καίσαρος παιδὸς, & *M. Antoninum*, & *Lucium Verum* simul designare potuit, quod Καίσαρος vox & *Ælio Vero* & *Antonino Pio*, licet diversimodè, competat, ut ex Inscriptione alterius Apologiæ patet. GRABE.

5 τῇ] Articulum omittit *Euseb.*

1 τοῦ]

νος, καὶ πρὸς τὸν Λούκιον ἔφη, δοκεῖς μοι καὶ σὺ εἶναι τοιοῦτος. καὶ [1] τοῦ Λουκίου φήσαντος, μάλιστα, πάλιν καὶ αὐτὸν ἀπαχθῆναι ἐκέλευσεν. ὁ δὲ [2] καὶ χάριν εἰδέναι ὡμολόγει, [3] πονηρῶν δεσποτῶν τῶν τοιούτων ἀπηλλάχθαι γινώσκων, καὶ πρὸς τὸν πατέρα καὶ βασιλέα τῶν οὐρανῶν πορεύεσθαι. καὶ ἄλλος δὲ τρίτος ἐπελθὼν, κολασθῆναι προσετιμήθη.] [4] ὅπως δὲ μή τις εἴπῃ, πάντες οὖν ἑαυτοὺς φονεύσαντες, πορεύεσθε ἤδη παρὰ τὸν Θεὸν, καὶ ἡμῖν πράγματα μὴ παρέχετε, ἐρῶ, δι' ἣν αἰτίαν τοῦτο οὐ πράττομεν, καὶ δι' ἣν ἐξεταζόμενοι ἀφόβως ὁμολογοῦμεν.

έ. Οὐκ εἰκῇ τὸν κόσμον πεποιηκέναι τὸν Θεὸν δεδιδάγμεθα, ἀλλ' ἢ διὰ τὸ ἀνθρώπειον γένος· χαίρειν τε τοῖς τὰ προσόντα

minem dignatus, sic eum alloquitur: Tu quoque Christianus mihi esse videris: Cumque *Lucius* ita esse respondisset, abduci simul eum præcepit. Cui quidem magnam se gratiam ille debere professus est, qui ab hujusmodi malis dominis liberari se cognovit, & ad *optimum* patrem Regemque cœlorum transire. Sed & tertius quidam cum accessisset, eodem supplicio condemnatus est. Ne vero quispiam dicat: Omnes vos igitur vobis ipsis violentas inferte manus, atque ad Deum nunc ite, neque nobis negotium facessite; causam cur hoc non faciamus, & quamobrem, cum inquirimur, intrepidè profiteamur, exponam.

V. Non frustra mundum à Deo conditum esse didicimus, sed humani generis gratia; atque, uti antea diximus,

1 τοῦ] Hic articulus ex *Eusebio* insertus est.

2 καὶ χάριν εἰδέναι ὡμολόγει] Καὶ desideratur in *Euseb.* *Tertullianus* in fine Apologet. *Quis non* (Christianus factus) *pati exoptat, ut Dei gratiam redimat, & omnem veniam ab eo compensatione sanguinis expediat? Omnia enim huic operi delicta donantur: inde est quod ibidem sententiis vestris gratias agimus.* Martyrum tortoribus gratias agentium exempla recensuit *Halloixius* in Vita Justini pag. 39. GRABE.

3 πονηρῶν δεσποτῶν &c.] *Euseb.* πονηρῶν γὰρ δεσποτῶν τῶν τοιούτων ἀπηλλάχθαι ἐπεῖπε, καὶ παρὰ ἀγαθὸν πατέρα καὶ βασιλέα, τὸν Θεὸν πορεύεσθαι. S. Ignatius ex eodem erga Martyrium affectu hæc gemina scripsit in Epist. ad *Romanos*: *Nec est in me ignis materiæ amans, sed vivens & loquens aqua inest mihi, interiùs dicens: Veni ad Patrem*, δεῦρο πρὸς τὸν πατέρα. Confer etiam *Irenæum* lib. IV. cap. 64. quæque ibi annotavi. GRABE.

4 ὅπως δὲ μή τις εἴπῃ, πάντες οὖν ἑαυτοὺς φονεύσαντες &c.] Arrius Antoninus in Asia *cum persequeretur instanter, omnes illius civitatis Christiani, ante tribunalia ejus se, manu facta, obtulerunt: cum ille paucis duci jussis, reliquis ait:* ὦ δειλοὶ, εἰ θέλετε ἀποθνήσκειν, κρημνοὺς, ἢ βρόχους ἔχετε. *Tertullianus* in lib. ad *Scapulam* cap. 5.

mus, eundem tum eis gaudere, qui illius attributa imitantur; tum eis infensum esse, qui mala seu verbo seu opere complectuntur. Quod si omnes nos ipsos occidamus, ne quis gignatur, & divinam disciplinam doceatur, aut etiam ne omnino genus hominum maneat, quantum in nobis sit situm, auctores fuerimus; contra Dei consilium & voluntatem, & ipsi, si hoc committamus, venientes. Interrogati autem per inquisitionem, non inficiamur, quod nullius nobis mali conscii simus; impium existimantes, in rebus omnibus non vera dicere, id quod gratum esse Deo novimus. Praeterea autem & vos ab iniquis praesumptionibus jam nunc abducere cupimus. Sin & illa cuiquam in mentem veniat cogitatio: si Deum juxta professionem nostram adjutorem haberemus, non ita nos, quemadmodum ipsimet dicimus, ab injustis oppressum atq; excruciatum iri: & hoc ipsum refellam.

VI Deus qui mundum universum fecit, & terrena hominibus, & cœlestia elementa subjecit; quæ & ipsa hominum

αὐτῷ μιμουμένοις προσφιλής· ἀπαρέσκεσθαι δὲ τοῖς τὰ φαῦλα ἀσπαζομένοις, ἢ λόγῳ, ἢ ἔργῳ. εἰ οὖν πάντες ἑαυτοὺς φονεύσομεν, [1] τοῦ καὶ γεννηθῆναί τινα, καὶ μαθητευθῆναι εἰς τὰ θεῖα διδάγματα, ἢ καὶ μὴ εἶναι τὸ ἀνθρώπειον γένος, ὅσον ἐφ᾽ ἡμῖν, αἴτιοι ἐσόμεθα, ἐναντίον τῇ τοῦ Θεοῦ βουλῇ καὶ αὐτοὶ ποιοῦντες, ἐὰν τοῦτο πράξωμεν. [2] ἐξεταζόμενοι δὲ, οὐκ ἀρνούμεθα, διὰ τὸ συνεπίστασθαι ἑαυτοῖς μηδὲν φαῦλον, ἀσεβὲς δὲ ἡγούμενοι μὴ κατὰ πάντα ἀληθεύειν, ὃ καὶ φίλον τῷ Θεῷ γινώσκομεν· ὑμᾶς δὲ καὶ τῆς ἀδίκου προλήψεως ἀπαλλάξαι νῦν σπεύδοντες. εἰ δέ τινα ὑπέλθοι καὶ ἡ ἔννοια αὕτη, ὅτι εἰ Θεὸν ὡμολογοῦμεν βοηθὸν, οὐκ ἂν, ὡς λέγομεν, ὑπὸ ἀδίκων 41 ἐκρατούμεθα, καὶ ἐτιμωρούμεθα, καὶ τοῦτο διαλύσω.

ς´. Ο Θεὸς τὸν πάντα κόσμον ποιήσας, καὶ τὰ ἐπίγεια ἀνθρώποις ὑποτάξας, καὶ τὰ οὐρά-

νια

1 Τοῦ καὶ γεννηθῆναι] Desiderari μὴ vel οὐ notavit *Perionius*, sed fortasse καὶ pro negativo μὴ à Librario est insulta; sequenti sane versu ea particula liquide est expressa. SYLBURG. Nisi me animus fallit, *Justinus* scripsit, τοῦ οὐ γεννηθῆναι &c. Librarius vero οὐ occasione præcedentis ejusdem diphthongi omisit. GRABE.

2 ἐξεταζόμενοι δὲ οὐκ ἀρνούμεθα — μὴ κατὰ πάντα ἀληθεύειν] Lege Apol. I. pag. 13. quæque ibi num. 5. annotavi. GRABE.

1 ὡρῶν

καὶ στοιχεῖα εἰς αὔξησιν καρπῶν, καὶ [1] ὡρῶν μεταβολαῖς κοσμήσας, καὶ θεῖον τοῦτον νόμον τάξας, ἃ καὶ αὐτὰ δι' ἀνθρώπους φαίνεται πεποιηκὼς, τὴν μὲν τῶν ἀνθρώπων, καὶ [2] τῶν ὑπὸ τὸν οὐρανὸν πρόνοιαν ἀγγέλοις, οὓς ἐπὶ τούτοις ἔταξε, παρέδωκεν· [3] οἱ δ' ἄγγελοι παραβάντες τήνδε τὴν τάξιν, [4] γυναικῶν μίξεσιν ἡττήθησαν, καὶ παῖδας ἐτέκνωσαν, οἵ εἰσιν [5] οἱ λεγόμενοι δαίμονες· καὶ προσέτι λοιπὸν τὸ [6] ἀν-

gratia eum condidisse apparet: propter frugum proventum, temporum etiam mutationibus exornavit, divinamque hanc legem ordinavit, hominum ipsorum, atque eorum, quæ sub cœlo sunt, providentiam, Angelis ad hæc dispositis attribuit: Angeli autem ordinationem eam transgressi, cum mulierum, concubitus causa, amoribus sunt victi, tum filios procrearunt eos, qui *Dæmones* sunt dicti, atque insuper reliquum genus humanum

1 ὡρῶν μεταβολαῖς] Confer Apol. I. pag. 24. lin. 3. seq.

2 τῶν ὑπὸ τὸν οὐρανὸν πρόνοιαν ἀγγέλοις — παρέδωκεν] Locus parallelus est apud *Athenag.* Apolog. pro Christianis pag. 27. τοῦτο γὰρ ἡ τῶν ἀγγέλων σύστασις τῷ Θεῷ ἐπὶ προνοίᾳ γέγονε τοῖς ὑπ' αὐτοῦ διακεκοσμημένοις, ἵνα τὴν μὲν παντελικὴν καὶ γενικὴν ὁ Θεὸς τῶν ὅλων πρόνοιαν, τὴν δὲ ἐπὶ μέρους, οἱ ἐπ' αὐτοῖς ταχθέντες ἄγγελοι. *Idcirco enim Angelos Deus creavit, ut rebus à se digestis providerent: quamvis enim ipse universali sua, & communi providentiâ universis prospiciat, particularem tamen rerum singularum, quæ cuique fuerint commissa, Angelis imposuit.* Apostolus Hebr. cap. XI. vers. 5. *Non enim Angelis subjecit orbem terræ futurum*; ergo præsentem.

3 οἱ δ' ἄγγελοι παραβάντες] Quæ antecedunt de Angelorum principatu, ab Epistola *Judæ* mutuatum esse notat *Perion.* ubi legimus Ἀγγέλους τε τοὺς μὴ τηρήσαντας τὴν ἑαυτῶν ἀρχὴν, ἀλλὰ &c.

4 γυναικῶν μίξεσιν ἡττήθησαν] Ita Apolog. I. pag. 9. nuperrimæ editionis, γυναῖκας ἐμοίχευσαν. Cæterum veteris illius opinionis de Angelorum cum mulieribus coitu meminit *Clemens* pag. 193. 42. & 235. 21. Cui suffragatur etiam *Tertull.* in libro de Velandis Virginibus, *Lactantius* lib. II. cap. 15. *Josephus* item Antiq. lib. I. cap. 4. Hujus verò hypothesis rationem ex Gen. VI. 2. sumpsisse videntur. Sic enim legimus: Ἰδόντες δὲ οἱ υἱοὶ τοῦ Θεοῦ τὰς θυγατέρας τῶν ἀνθρώπων ὅτι καλαί εἰσιν, ἔλαβον ἑαυτοῖς γυναῖκας ἀπὸ πασῶν, ὧν ἐξελέξαντο, ubi per υἱοὺς τοῦ Θεοῦ, *Angelos* intelligunt. Sed cum *Perionio Hieronymum*, & *Augustinum* magis probo, qui per *Filios Dei* eo loco accipiunt *Sethi* posteros, & per *Filias hominum* Filias è *Caini* stirpe prognatas. Vide de hac re plura in *Langi* Annotat. ad calcem hujus libri impressis: confer etiam Cl. *Grabe* notas ad Spicilegium Patr. Sec. I. pag. 360.

5 οἱ λεγόμενοι δαίμονες] Huic *Justini* opinioni subscripsit etiam *Tatianus* in Orat. ad Græcos pag. 28. secundum novissimam editionem.

6 ἀνθρώπειον γένος ἑαυτοῖς ἐδούλωσαν] Quomodo Dæmones per magicas præstigias &c. humanum genus ad suam servitutem redegerint, optime nos docet *Tatianus*, quem consulas pag. 65.

num in servitutem suam redegerunt. Id vero effecerunt vel per scripta magica, vel per terrores & supplicia, vel etiam per institutionem victimarum & incensorum & libationum: quarum indigentes esse cœperunt, postquam animi perpessionum & concupiscentiarum servi sunt effecti: atque exinde inter mortales cædes, bella, adulteria, libidines, & vitiositatem malitiamque omnem disseminarunt. Unde Poetæ & fabularum Scriptores, ignorantes Angelos & ex eis progenitos dæmones, hæc in masculos & fœminas, atque in urbes & nationes perpetrasse, quæ ipsi conscripserunt, in ipsum Deum & tanquam satu ejus prognatos, fratrumque ejus qui dicti sunt, *Neptuni* & *Plutonis*, liberorumque itidem ab illis procreatorum filios retulerunt. Nomine enim quemque suo, quod Angelorum quilibet sibi ipsi & gnatis suis imposuerat, appellarunt. Universarum autem rerum Patri, quia inge-

θρώπειον γένος ἑαυτοῖς ἐδούλωσαν. τὰ μὲν διὰ μαγικῶν γραφῶν, τὰ δὲ [1] διὰ φόβων καὶ τιμωριῶν ἐπέφερον, τὰ δὲ διὰ διδαχῆς θυμάτων, καὶ θυμιαμάτων, καὶ σπονδῶν, ὧν ἐνδεεῖς γεγόνασι, μετὰ τὸ πάθεσιν ἐπιθυμιῶν δουλωθῆναι, καὶ εἰς ἀνθρώπους φόνους, πολέμους, μοιχείας, ἀκολασίας, καὶ πᾶσαν κακίαν ἔσπειραν. ὅθεν καὶ ποιηταὶ καὶ μυθολόγοι, ἀγνοοῦντες τοὺς ἀγγέλους, καὶ τοὺς ἐξ αὐτῶν γεννηθέντας δαίμονας ταῦτα πρᾶξαι εἰς ἄρρενας, καὶ θηλείας, καὶ πόλεις, καὶ ἔθνη, ἅπερ συνέγραψαν [2] εἰς αὐτὸν τὸν Θεὸν, καὶ τοὺς ὡς ἀπ' αὐτοῦ σπορᾷ γενομένους υἱοὺς, [3] καὶ τῶν λεχθέντων ἐκείνου ἀδελφῶν, καὶ τέκνων ὁμοίως τῶν ἀπ' ἐκείνων, Ποσειδῶνος καὶ Πλούτωνος, ἀνήνεγκαν. [4] ὀνόματι γὰρ ἑκάστῳ, ὅπερ ἕκαστος ἑαυτῷ τῶν ἀγγέλων καὶ τοῖς τέκνοις ἔθετο, προσηγόρευσαν. [5] ὄνομα δὲ τῷ πάντων πα-

περὶ

1 διὰ φόβων] Ita Apolog. I. pag. 9. lin. 17. seq. καὶ φοβήτρα ἀνθρώποις ἐδείξαν.

2 εἰς αὐτὸν τὸν Θεὸν] Ipsum *Jovem* intelligit, ut ex iis quæ sequuntur patet. Hoc autem loquendi genus ab Homero sumpsit Il. ι'. v. 445.
—— Οὐδ' εἴ κέν μοι ὑποσταίη Θεὸς αὐτὸς
Γῆρας ἀποξύσας θήσειν νέον ἡβώοντα. PER.
Nefaria autem ista facinora quæ ab *Homero*, aliisque Poetis *Jovi* attribuuntur, recensuit *Justinus* in Orat. Parænet. pag. 2. &c. cum quibus conferenda sunt ista *Tatiani* pag. 23.

3 καὶ τῶν λεχθέντων ἐκείνου ἀδελφῶν &c.] Propter hos & sequentes patrios casus locus hic paulò obscurior est; sed patebit sensus, si ad dandi casum σπορᾷ referantur. PERION.

4 ὀνόματι γὰρ ἑκάστῳ &c.] Eadem habet *Justinus* in Apol. I. pag. 9. lin. 24. seq.

5 ὄνομα δὲ τῷ πάντων πατρὶ &c.] Eadem leguntur Apolog. I. pag. 117.

quam

θετὸν, ἀγεννήτῳ ὄντι, οὐκ ἔστιν· ᾧ γὰρ ἂν καὶ ὀνόματι προσαγορεύηται, [1] πρεσβύτερον ἔχει τὸν θέμενον τὸ ὄνομα. τὸ δὲ Πατὴρ, καὶ Θεὸς, καὶ Κτίστης, καὶ Κύριος, καὶ Δεσπότης, οὐκ ὀνόματά ἐστιν, ἀλλ' ἐκ τῶν εὐποιϊῶν καὶ τῶν ἔργων προσρήσεις. ὁ δὲ υἱὸς ἐκείνου, [2] ὁ μόνος λεγόμενος κυρίως υἱὸς, [3] ὁ λόγος πρὸ τῶν ποιημάτων [4] καὶ συνὼν, καὶ γεννώμενος, ὅτε

nitus est, nomen impositum non est. Quocunque enim ille vocetur nomine, vetustiorem se habeat eum, qui nomen imposuerit. *Pater* vero, & *Deus*, & *Creator*, & *Dominus*, & *Herus*, non nomina sunt, sed à beneficiis, & operibus ejus petitæ appellationes. Porro filius ejus, qui solus proprie dicitur *Filius*, *Verbum* simul cum illo ante creaturas & existens & nascens, quoniam primitus

quam videris, quæque ibi annotantur.

1 πρεσβύτερον ἔχει τὸν θέμενον τὸ ὄνομα] Non est dubium quin τὸ θέμενον legendum sit, corruptus est autem locus ὑπὸ & ν similitudine. Hæc *Perionius*; sed ut mihi videtur, à mente *Justini* prorsus aliena. Non enim vis S. Martyris argumenti in hoc posita est, quod *quocunque Deus nomine appellatur, antiquius habeat nomen, eo quod impositum est*, sed quocunque vocetur nomine, vetustiorem se habeat eum, qui nomen imposuerit. Confirmatur autem hæc lectio loco parallelo *Justini* Orat. Parænet. pag. 19. ubi arguit Deo non posse nomen imponi, quoniam οὔτε ὁ θεὶς ὄνομα πρεσβύτερος ἦν.

2 ὁ μόνος λεγόμενος κυρίως υἱὸς] Hoc est per æternam generationem solus filius, cum reliqui per creationem & adoptionem: alioquin ὁ μόνος κυρίως υἱὸς idem hoc loco, quod ὁ μόνος ἰδίως υἱὸς τῷ Θεῷ γεγέννηται significant Apol. I. pag. 46. Ibi autem in oppositione ad fictitios illos *Jovis* filios, quos paulo ante recensuit, allegantur.

3 ὁ λόγος πρὸ τῶν ποιημάτων] Idem habet Apostolus Coloss. I. 15. ubi πρωτότοκος πάσης κτίσεως Christus dicitur.

4 καὶ συνὼν, καὶ γεννώμενος] Quis non videt legendum καὶ συνὼν, καὶ γενόμενος. Nam γεννώμενος, *qui generatur*, non *qui generatus est*. Si enim de Filii ante omnia sæcula generatione loqueretur, γεννηθεὶς dicendum fuisset, quia semel *generatus est*, & non *generatur*. Deinde illud συνὼν ostendit de coæternitate Filii cum Patre, non de Filio ante sæcula genito loqui, cui consignificans verbum γενόμενος adjectum. Neque verò quis argutulus objiciat discrimen inter γεννηθέντα & γενόμενον. Nam hîc γενόμενος non est *factus*, sed ὢν *qui jam erat*. SCALIG. in *Euseb.* Chron. ad Annum MDCCCCLXXXIII. Sed hæc omnia frustra dicta puto. Quippe γεννώμενος in præsenti de prole, non solùm durante generatione, sed & post nativitatem dicitur. Sic *Athanasius* de decretis *Nicænæ* Synodi ait: Τὸ ἔκ τινος φύσει γεννώμενον (non γεννηθὲν) καὶ μὴ ἔξωθεν ἐπικτώμενον, υἱὸν οἶδεν ἡ φύσις. *Quod naturaliter ab aliquo gignitur, nec adsciscitur aliunde, id pro Filio agnoscit natura.* Porro si *Justinus* post συνὼν, addidisset γενόμενος, quatenus idem est ac ὢν, ineptissimam commisisset tautologiam. At verò eum duobus verbis duas notiones exprimere, & priori quidem æternam cum Patre coëxistentiam, posteriori generationem ante condita sæcula significare voluisse, bis positâ particulâ καὶ haud obscurè indicavit. GRABE.

primitus per eum cuncta condidit & ornavit, Christus quidem ex eo, quod per illum Deus omnia unxerit atque ornaverit, appellatur: quod & ipsum nomen est, significationem minime notam complectens: quemadmodum & Dei appellatio nomen non est, sed rei ineffabilis naturæ hominum insita opinio. JESUS vero, & hominis, & Servatoris nomen ac designationem habet: nam & homo, sicuti prius diximus, est factus, de Dei & Patris consilio atque voluntate (virginis) partu editus, cum ad fidelium hominum salutem, tum ad dæmonum eversionem. Hoc

τὴν ἀρχὴν δι' αὐτοῦ πάντα [1] ἔκτισε καὶ ἐκόσμησε, Χριστὸς μὲν [2] κατὰ τὸ κεχρίσθαι, [3] καὶ κοσμῆσαι τὰ πάντα δι' αὐτοῦ τὸν Θεὸν, λέγεται, [4] ὄνομα καὶ αὐτὸ περιέχον ἄγνωστον σημασίαν· ὃν τρόπον καὶ τὸ Θεὸς προσαγόρευμα [5] οὐκ ὄνομά ἐστιν, ἀλλὰ πράγματος δυσεξηγήτου ἔμφυτος τῇ φύσει τῶν ἀνθρώπων δόξα. [6] Ἰησοῦς δὲ, καὶ ἀνθρώπου [7] καὶ σωτῆρος ὄνομα καὶ σημασίαν ἔχει. Καὶ γὰρ καὶ ἄνθρωπος, [8] ὡς προέφημεν, γέγονε, κατὰ τὴν τοῦ Θεοῦ καὶ 4 πατρὸς βουλὴν ἀποκυηθεὶς ὑπὲρ τῶν πιστευόντων ἀνθρώπων, καὶ [9] καταλύσει τῶν δαιμόνων. καὶ νῦν

ἐκ

1 ἔκτισε καὶ ἐκόσμησε] Nescio an legendum sit, ἔχρισε καὶ ἐκόσμησε, sicuti continuò sequitur: Χριστὸς μὲν κατὰ τὸ κεχρίσθαι καὶ κοσμῆσαι. GRABE.

2 κατὰ τὸ κεχρίσθαι] Legendum κατὰ τὸ καὶ χρῖσαι, conjicit *Scaliger* loco citato. Sed passiva quandoque pro activis usurpata reperias; unde & hic mutatio haud necessaria esse videtur. GRABE.

3 καὶ κοσμῆσαι] Ego ornandi verbum quomodo applicem ad notionem τοῦ χρίειν, non video, nisi pro κοσμῆσαι legeremus, κατὰ τὸ καὶ χρῖσαι καὶ σμῆσαι, *unxerit & absterserit* omnia. Sed hoc est divinare, non asserere. SCALIGER loco citato. Et bene quidem fecisse, quod non asseruerit; male autem divinasse puto. Κοσμῆσαι enim recte legi, præcedens ἐκόσμησε haud sinit nos dubitare. Et quidni unctio ad ornatum pertineat? cum unguento delibuti utique formosiores videamur. Cæterùm *Christum* dici eo quod Spiritu divino unctus & ornatus sit, non quod alios unxerit & ornaverit, nullum est dubium. Unde *Justini* defensionem hac in re suscipere nolim. GRABE.

4 ὄνομα καὶ αὐτὸ περιέχον ἄγνωστον σημασίαν] Hæc quoque frustra sollicitavit *Scaliger* loco citato, & talia attulit, quæ ne quidem describere, multo minùs refellere operæ pretium puto. GRABE.

5 οὐκ ὄνομά ἐστιν &c.] Vide *Theoph.* lib. I. ad *Autolycum* pag. 71. edit. Paris.

6 Ἰησοῦς δὲ, καὶ ἀνθρώπου] Nomen Ἰησοῦς ab Hebraico איש *Justinum* derivasse haud inepte conjicit *Scaliger* loco citato. GRABE.

7 καὶ σωτῆρος] Hanc genuinam etymologiam tradidit etiam in Apologia I. pag. 70. lin. 2.

8 ὡς προέφημεν] In altera scilicet Apolog. pag. 46.

9 καταλύσει τῶν δαιμόνων] Cum præpositione legendum putat *Sylburgius*,

ἐπὶ

ἐκ τῶν ὑπ᾽ ὄψιν γινομένων μαθεῖν δύνασθε. [1] δαιμονιολήπτους γὰρ πολλοὺς κατὰ πάντα τὸν κόσμον, καὶ ἐν τῇ [2] ὑμετέρᾳ πόλει, πολλοὶ τῶν ἡμετέρων ἀνθρώπων τῶν Χριστιανῶν, [3] ἐπορκίζοντες κατὰ τοῦ ὀνόματος Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ σταυρωθέντος ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου, ὑπὸ τῶν ἄλλων πάντων ἐπορκιστῶν καὶ ἐπᾳστῶν καὶ φαρμακευτῶν μὴ ἰαθέντας, ἰάσαντο, καὶ ἔτι νῦν ἰῶνται, καταργοῦντες καὶ ἐκδιώκοντες τοὺς κατέχοντας τοὺς ἀνθρώπους δαίμονας.

ζ. [4] Ὅθεν καὶ ἐπιμένει ὁ Θεὸς τὴν σύγχυσιν καὶ κατάλυσιν παντὸς

ipsum ex his, quæ sub aspectu vestro fiunt, intelligere potestis. Complures siquidem dæmonum intemperiis correptos homines per orbem omnem, & hanc vestram urbem, quos alii adjuratores & incantatores & venefici vestri curare non potuerunt, permulti hominum nostrorum, Christianorum inquam, per nomen Jesu Christi, sub *Pontio Pilato* crucifixi, adjurantes sanarunt, atque etiam nunc sanant, exarmantes atque exigentes ab hominibus eos qui illos obsederunt dæmones.

VII. Quocirca Deus confusionem & interitum totius mundi,

ἐπὶ καταλύσει τῶν δαιμόνων, ut cum alibi, tum p. 71. 39. Hic autem S. Martyr illud S. Joannis exprimit, Epist. I. cap. 3. vers. 9. εἰς τοῦτο ἐφανερώθη ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ἵνα λύσῃ τὰ ἔργα τοῦ διαβόλου.

1 δαιμονιολήπτους — καὶ ἔτι νῦν ἰῶνται, καταργοῦντες &c.] Idem testatur in Dialogo cum Tryphone pag. 247. his verbis: οὗ (subintellige Χριστοῦ) καὶ τὴν τοῦ ὀνόματος ἰσχὺν καὶ τὰ δαιμόνια τρέμει, καὶ σήμερον ἐξορκιζόμενα κατὰ τοῦ ὀνόματος Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ σταυρωθέντος ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου τοῦ γενομένου ἐπιτρόπου τῆς Ἰουδαίας, ὑποτάσσεται. Et pag. 302. καὶ νῦν ἡμεῖς οἱ πιστεύοντες ἐπὶ τὸν σταυρωθέντα ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου Ἰησοῦν Κύριον ὑμῶν (lege ἡμῶν) τὰ δαιμόνια πάντα καὶ πνεύματα πονηρὰ ἐξορκίζοντες, ὑποτασσόμενα ἡμῖν ἔχομεν. GRABE.

2 ὑμετέρᾳ] Rob. Steph. edit. ἡμετέρᾳ, minus convenienter. SYLBURG.

3 ἐπορκίζοντες] Quod ad ista vocabula ἐπορκιστῶν, & ἐπορκίζοντες attinet, vix credit Steph. Justinum ita potius, quàm ἐξορκιστῶν, aut ἐξορκίσαντες scripsisse, aut certe ἐφορκιστῶν, & ἐφορκίζοντες, quum vocem ὅρκος, unde illa derivantur, asperari constet. Quia tamen ex Concilio quodam ἐπορκίζειν, & ἐπορκιστὴς afferuntur, scripturam illam, licet rationi omnino repugnantem, retinere voluit. Repetitur eadem etiam infra pag. 243. 21. ubi tamen & ἐξορκίζειν usurpatum ter. SYLBURG.

4 ὅθεν καὶ ἐπιμένει ὁ Θεὸς τὴν σύγχυσιν &c.] *Itaque Deus non est sic mundum deleturus, & eversurus &c.* vel *Deus*, ut ita dicam, *perseverat non confundere, dissolvereque universum mundum*: ἐπιμένειν enim *patientiam* in Deo significat. Quanquam hic locus subobscurus est, propter ἵνα conjunctionem, quæ fere finem declarat, quod non recte hoc loco videtur intelligi. Si enim convertas hunc locum hoc modo: *hinc etiam* Deus *perseverat*, id est, *non vult permiscere, & dissolvere universum mundum, ut & improbi angeli, & dæmones, & homines jam non sint propter semen Christianorum, &c.* nec vera, nec consentanea

di, per quem mali angeli & dæmones & homines non amplius existant, fieri nondum permittit, propter semen Christianorum, quod in rerum natura existere novit, quoniam *prima* causa est. Absque eo enim si esset, fieri haud quaquam posset, ut vos adhuc ista faceretis, & a pravis dæmoniis ita agitaremini, verum descendens judicii ignis omnia propalam dijudicaret; sicut antea quoque diluvium, neminem superstitem relinquens, præter unum cum suis apud nos cognominatum Noën,

κόσμου μὴ ποιῆσαι, ἵνα καὶ οἱ φαῦλοι ἄγγελοι, καὶ δαίμονες, καὶ ἄνθρωποι μηκέτι ὦσι, [1] διὰ τὸ σπέρμα τῶν Χριστιανῶν, ὃ γινώσκει ἐν τῇ φύσει, ὅτι αἴτιόν ἐστιν· ἐπεὶ εἰ μὴ τοῦτο ἦν, οὐκ ἂν οὐδὲ ὑμῖν ταῦτα ἔτι ποιεῖν, καὶ ἐνεργεῖσθαι ὑπὸ τῶν φαύλων δαιμόνων δυνατὸν ἦν, ἀλλὰ τὸ πῦρ τὸ τῆς κρίσεως κατελθὸν, ἀνέδην πάντα διέκρινεν, ὡς καὶ πρότερον ὁ κατακλυσμὸς, μηδένα λιπὼν, ἀλλ' ἢ τὸν μόνον σὺν τοῖς ἰδίοις παρ' ἡμῖν καλούμενον [2] Νῶε,

παρ'

sentanea videbitur oratio. Itaque vel corruptus mihi locus videtur, vel ἵνα pro ὥστε accipi, ut si οὕτω antecederet. Illud autem pronomen ὃ in hoc toto, ὃ γινώσκει ἐν τῇ φύσει ὅτι αἴτιόν ἐστι, nominandi casum esse arbitror: quanquam accusandi casus esse videri potest, ut sit sensus: *Quod quidem Christianorum semen scit Deus causam esse in natura*, id est, *cur naturam rerum velit manere, & stare*. Hæc omnia *Perionius*. Quam aliena verò à mente *Justini* planè agnoscet is, qui proxime sequentem annotationem cum his quæ dicta sunt, diligenter conferet.

1 διὰ τὸ σπέρμα τῶν Χριστιανῶν &c.] Huic loco parallelus est iste Apolog. I. pag. 57. lin. 1. seqq. nostræ edit. nec non alter in Dialog. cum Tryphone pag. 257. seq. Ὃν οὖν τρόπον διὰ τοὺς ἑπτακισχιλίους ἐκείνους τὴν ὀργὴν οὐκ ἐπέφερε τότε ὁ Θεὸς, τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ νῦν οὐδέπω τὴν κρίσιν ἐπήνεγκεν ἢ ἐπάγει, γινώσκων ἔτι καθ' ἡμέραν τινὰς μαθητευομένους εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ, καὶ ἀπολείποντας τὴν ὁδὸν τῆς πλάνης. Ex quibus satis patet, quid sit τὸ σπέρμα τῶν Χριστιανῶν. Sed quid sibi velint verba quæ addit: ὃ γινώσκει ἐν τῇ φύσει ὅτι αἴτιόν ἐστιν, difficile est dicere. Neque enim placet sensus *Langi*: *Quod* (semen) *naturæ rerum causam esse novit*. Mihi videtur comma post τῇ φύσει ponendum, & verbum γινώσκει perinde ut in citato Dial. loco accipiendum de *cognitione*, qua Deus quosdam *in universa natura*, id est, in universo humano genere homines ad Christianam fidem convertendos prævidet, ὅτι αἴτιόν ἐστι, *quoniam ipse Deus* prima rerum *causa* est, quomodo & *Gregorius Nazianzenus*, aliique Patres Deum πρῶτον αἴτιον appellant. Nihil sane in hac explicatione durum videtur, nisi quod hæc verba ἐν τῇ φύσει *in genere humano* interpretari audeam. Sed ipse *Justinus* in dicto loco parallelo Apolog. I. expresse ἀνθρώπων γένος nominat, & similiter hic sequenti pag. 19. lin. 17. ait: διὰ τὸ ἔμφυτον παντὶ γένει ἀνθρώπων σπέρμα τοῦ λόγου. GRABE.

2 Νῶε, παρ' ὑμῖν δὲ Δευκαλίωνα] Sic etiam *Theoph.* lib. II. ad *Autol.* p. 154. edit. *Oxon.* Τὰ δὲ περὶ τοῦ Νῶε, ὃς κέκληται ὑπὸ ἐνίων Δευκαλίων. Vide etiam quæ ibi notantur.

1 ἐξ

παρ' ὑμῖν δὲ Δευκαλίωνα, [1] ἐξ οὗ πάλιν οἱ τοσοῦτοι γεγόνασιν, ὧν οἱ μὲν φαῦλοι, οἱ δὲ σπουδαῖοι. Οὕτω γὰρ ἡμεῖς τὴν [2] ἐκπύρωσιν φαμὲν γενήσεσθαι· [3] ἀλλ' οὐχ ὡς οἱ Στωϊκοὶ κατὰ τὸν τῆς εἰς ἄλληλα πάντων μεταβολῆς λόγον, ὃ αἴσχιστον ἐφάνη· ἀλλ' [4] οὐδὲ καθ' εἱμαρμένην πράττειν τοὺς ἀνθρώπους ἢ πάσχειν τὰ γινόμενα, ἀλλὰ κατὰ μὲν προαίρεσιν ἕκαστον κατορθοῦν, ἢ ἁμαρτάνειν· καὶ κατὰ τὴν [5] τῶν φαύλων δαιμόνων ἐνέργειαν τοὺς σπουδαίους, οἷον [6] Σωκράτην καὶ τοὺς ὁμοίους, διώκεσθαι, καὶ ἐν δεσμοῖς εἶναι· [7] Σαρδανάπαλον

apud vos autem *Deucalionem*; unde rursus tanta orta est mortalium multitudo: cujus quidem pars improbi, pars verò boni sunt. Ita namque & nos exustionem futuram esse dicimus; sed non sicuti *Stoici* tradunt, juxta naturæ rerum inter se omnium mutationis rationem, quod turpissimum esse apparet: sed neque juxta fatum mortales ea, quæ fiunt, perhibemus vel facere vel pati; verùm consultò animi destinatione quemque aut rectè aut perperam agere: atque pravorum dæmonum instinctu & operâ, bonos quidem, veluti *Socratem* & ejus similes, opprimi, atque in vinculis esse: *Sardanapalum*

1 ἐξ οὗ] Gen. cap. 9. v. 19.

2 ἐκπύρωσιν φαμὲν γενήσεσθαι] Ut ex Epist. poster. S. *Petri* cap. III. v. 10. patet.

3 ἀλλ' οὐχ ὡς οἱ Στωϊκοὶ] Περὶ ἐκπυρώσεως Stoicorum hæc *Justino* congrua ex *Philon.* lib. de mundo hic adjicimus: Οἱ δὲ Στωϊκοὶ (φασι) κόσμον ἕνα, γενέσεως δ' αὐτοῦ θεὸν αἴτιον. φθορᾶς δὲ μηκέτι θεὸν, ἀλλὰ τὴν ὑπάρχουσαν ἐν τοῖς οὖσι πυρὸς ἀκάματον δύναμιν, χρόνων μακραῖς περιόδοις ἀναλύουσαν τὰ πάντα εἰς ἑαυτὴν, ἐξ ἧς πάλιν ἀναγεννᾶσθαι κόσμον προμηθείᾳ τοῦ τεχνίτου. Confer. *Diog. Laert.* in vit. *Zenonis* lib. VII. *Tatianum* p. 12. nuperrimæ edit. item quæ de absurditate hujus opinionis tradit idem *Justinus* in altera Apolog. pag. 39.

4 οὐδὲ καθ' εἱμαρμένην πράττειν] Recepta fuit apud *Stoicos* opinio, quòd quicquid agerent aut paterentur mortales id fatali quadam necessitate illis evenire. Unde *Clemens* Stromat. lib. 4. Ἐλλιπεῖς γὰρ οὐκ οἶδ' ὅπως, ἀνάγκῃ δεδουλωκότες ἀλόγῳ τὰ συμβαίνοντα, ἄκοντες πείθονται ὁμολογοῦσιν. Confer *Tatianum* loco citato.

5 τῶν φαύλων δαιμόνων] Vide quæ jam dixi pag. 3. num. 3.

6 Σωκράτην καὶ τοὺς ὁμοίους] De hoc lege quoque Apolog. I. pag. 10. nostræ edit. GRABE.

7 Σαρδανάπαλον] *Qualis hujus sit vita, inquit, Clemens* Strom. lib 2. *ex hoc epigrammate intelligere possumus,*

Ταῦτ' ἔχω ὅσσ' ἔφαγον, καὶ ἐφύβρισα, καὶ μετ' ἔρωτος
Τέρπν' ἔπαθον· τὰ δὲ πολλὰ, καὶ ὄλβια κεῖνα λέλειπται
Καὶ γὰρ ἐγὼ σποδός εἰμι, Νίνου μεγάλης βασιλεύσας.
Hæc habeo quæ edi, quæque exsaturata libido
Hausit, at illa jacent, multa & præclara relicta,
Namque & ego cinis ecce, Nini *Rex maximus olim.*

napalum autem & *Epicurum*, & qui præterea ejusmodi sunt, in copia rerum omnium & claritate beatos videri. Quod cùm *Stoici* non pervidissent, per fati necessitatem evenire omnia censuerunt. Sed enim quia liberi arbitrii & angelorum & hominum genus ab initio creavit Deus, justo judicio pro delictis suis supplicium in igne sempiterno reportabunt.

δὲ, καὶ Ἐπίκουρον, καὶ τοὺς ὁμοίους, ἐν ἀφθονίᾳ καὶ δόξῃ δοκεῖν εὐδαιμονεῖν. ὃ μὴ νοήσαντες οἱ Στωϊκοὶ, καθ' εἱμαρμένης ἀνάγκην πάντα γίνεσθαι ἀπεφήναντο. ἀλλ' ὅτι [1] αὐτεξούσιον τό τε τῶν ἀγγέλων γένος, καὶ τῶν ἀνθρώπων τὴν ἀρχὴν ἐποίησεν ὁ Θεὸς, δικαίως ὑπὲρ ὧν ἂν πλημμελήσωσι, τὴν τιμωρίαν ἐν αἰωνίῳ πυρὶ κομίσονται).

VIII. Illa quippe ortæ cujusque rei natura est, ut virtutis & vitii sit capax: neque quidquam eorum, quæ creata sunt, laude dignum esset, nisi vim ac facultatem alteroversum se convertendi obtineret. Ostenderunt hoc etiam homines illi, qui passim cum ratione recta leges tulerunt, & philosophiam tradiderunt, expetenda & fugienda præcipientes. Quin & *Stoici* ipsi philosophi, de moribus præcepta tradentes, eadem magnopere probant: ut intelligantur non rectam viam & rationem secuti in ea disputatione quæ de principiis & rebus incorporeis habetur.

η'. Γεννητοῦ δὲ παντὸς ἥδε ἡ φύσις, κακίας, καὶ ἀρετῆς δεκτικὸν εἶναι· οὐ γὰρ ἂν ἦν ἐπαινετὸν οὐδὲν αὐτῶν, εἰ οὐκ ἦν ἐπ' 41 ἀμφότερα τρέπεσθαι, καὶ δύναμιν εἶχε. [2] δεικνύουσι δὲ τοῦτο καὶ οἱ πανταχοῦ κατὰ λόγον τὸν ὀρθὸν νομοθετήσαντες καὶ φιλοσοφήσαντες ἄνθρωποι, ἐκ τοῦ ὑπαγορεύειν τάδε μὲν πράττειν, τῶνδε δὲ ἀπέχεσθαι. καὶ οἱ Στωϊκοὶ φιλόσοφοι, ἐν τῷ περὶ ἠθῶν λόγῳ, τὰ αὐτὰ τιμῶσι καρτερῶς, ὡς δηλοῦσθαι [3] ἐν τῷ περὶ ἀρχῶν καὶ ἀσωμάτων λόγῳ οὐκ εὐοδοῦν αὐτούς.

[1] ἔστε

1 *αὐτεξούσιον τό τε τῶν ἀγγέλων γένος καὶ τῶν ἀνθρώπων*] Lege *Irenæum* lib. IV. c. 71. quæque ibi annotavi. GRABE.

2 *δεικνύουσι δὲ τοῦτο*] Locus parallelus est apud *Aristot.* Eth. lib. III. c. 7. *τούτοις δ' ἔοικε μαρτυρεῖσθαι καὶ ἰδίᾳ ὑφ' ἑκάστων, καὶ ὑπ' αὐτῶν τῶν νομοθετῶν. κολάζουσι γὰρ καὶ τιμωροῦνται τοὺς δρῶντας μοχθηρά, ὅσοι μὴ βίᾳ, ἢ δι' ἄγνοιαν ἧς μὴ αὐτοὶ αἴτιοι· τοὺς δὲ τὰ καλὰ πράττοντας τιμῶσιν, ὡς τοὺς μὲν προτρέψοντες, τοὺς δὲ κωλύσοντες* &c.

3 *ἐν τῷ περὶ ἀρχῶν καὶ ἀσωμάτων λόγῳ*] Metaphysicam doctrinam intelligit *Justinus*. GRABE.

1 ἄντ

[1] εἴτε γὰρ καθ' εἱμαρμένην φήσωσι τὰ γινόμενα πρὸς ἀνθρώπων γίνεσθαι, ἢ μηδὲν εἶναι Θεὸν, μετατρεπόμενα, καὶ ἀλλοιούμενα καὶ ἀναλυόμενα εἰς τὰ αὐτὰ ἀεὶ, φθαρτῶν μόνων φανήσονται κατάληψιν ἐσχηκέναι, καὶ αὐτὸν τὸν Θεὸν διά τε τῶν μερῶν, καὶ διὰ τοῦ ὅλου ἐν πάσῃ κακίᾳ γινόμενον, ἢ μηδὲν εἶναι κακίαν, μηδ' ἀρετὴν, ὅπερ καὶ παρὰ πᾶσαν σώφρονα ἔννοιαν, καὶ λόγον, καὶ νοῦν ἐστί. καὶ τοὺς ἀπὸ τῶν Στωϊκῶν δὲ δογμάτων, ἐπειδὴ κἂν τὸν ἠθικὸν λόγον κόσμιοι γεγόνασιν, ὡς καὶ ἔν τισιν οἱ ποιηταὶ, διὰ τὸ ἔμφυτον παντὶ γένει ἀνθρώπων σπέρμα τοῦ λόγου, μεμισῆσθαι καὶ πεφονεῦσθαι οἴδαμεν· Ἡράκλειτον μὲν, ὡς προέφημεν, καὶ [2] Μουσώνιον δὲ ἐν

Sive enim fato ab hominibus dicunt fieri quæ fiunt, sive Deum non esse, *sed* omnia verti, commutari & in seipsa semper resolvi, corruptibilium tantum cognitionem eos habere apparebit, & Deum ipsum quà per partes, quà per universum in omni vitio versari, aut neque vitium neque virtutem aliquid esse dicere videbuntur, quod certe præter sanam notionem, rationem & mentem est. Eos quoque, qui *Stoicorum* disciplinam amplectuntur, quoniam de moribus etiam præclare docuerunt, (quemadmodum & aliqua ex parte poetæ, propter innata toti generi humano rationis semina) odiis expetitos, cæsosque esse novimus: *Heraclitum* quidem, uti diximus, & *Musonium* inter

1 εἴτε γὰρ καθ' εἱμαρμένην φήσωσι] Magnam hic incohærentiam inveniunt *Justini* Interpretes. Non videt scilicet *Perionius*, quomodo totum hoc ἢ μηδὲν εἶναι Θεὸν cum sequentibus cohæreat, quod fieri posse credidit *Langus*, si post Θεὸν particulam ἢ inseras, sine qua addit Sylburgius, *luxa fit alioqui constructio*. Quidni autem vulgarem lectionem retineamus, & post μετατρεπόμενα, quod fieri sæpe solet subintelligamus δὲ, prout in mea versione expressi? Non enim, sicut illi, ita hunc locum intelligo, quasi hæc verba, μηδὲν εἶναι Θεὸν, absurditatem significent, quam ab immediate præcedentibus colligit *Justinus*; sed sunt ipsa alterius *Stoicorum* hypothesis positio. Hoc enim vult S. Martyr, quod *sive fato ab hominibus dicant fieri quæ fiunt, sive ut* Stoicorum *alii Deum nullum esse prætendent, sed omnia mutari, alterari & semper in seipsa resolvi*, utrum dicent, *corruptibilium tantùm cognitionem eos habere apparebit, & Deum quà per partes, quà per universum in omni vitio versari; aut nihil* &c.

2 Μουσώνιον] De hujus patria, secta, παῤῥησίᾳ, indeque nata persecutione *Suidas*: Μουσώνιος Καπίτωνος, Τυῤῥηνὸς, πόλεως Βολσινίου, διαλεκτικὸς φιλόσοφος, καὶ Στωϊκὸς, γεγονὼς ἐπὶ Νέρωνος, γνώριμος Ἀπολλωνίου τοῦ Τυανέως, πρὸς ὃν καὶ ἐπιστολαὶ φέρονται Ἀπολλωνίου, κακείνου πρὸς Ἀπολλώνιον. διὰ γοῦν τὴν παῤῥησίαν καὶ τὸ ὑπερβάλλον τῆς ἀληθείας αὐτοῦ ὑπὸ Νέρωνος

ter eos qui nostræ sunt professionis, atque item alios scimus: Nam ut omnes, quemadmodum significavimus, qui qualicunque pacto juxta rationem vivere, & pravitatem fugere studuerunt, odiis exagitarentur, genii maligni semper vi sua & opera effecerunt. Minime verò id mirandum videtur, si eos, qui juxta partem aliquam seminariæ rationis mores suos conformant periculis objiciant: verùm quod secundum universæ Rationis & Verbi, quod Christus est, notionem & contemplationem viventes, in longe majora odia, ope & operâ suâ conjicere dæmones coar-

¹ τοὺς καθ' ἡμᾶς, καὶ ἄλλους οἴδαμεν. ὡς γὰρ ἐσημάναμεν, πάντας τοὺς κἂν ὁπωσδήποτε κατὰ λόγον βιοῦν σπουδάζοντας, καὶ κακίαν φεύγειν, μισεῖσθαι ἀεὶ ἐνήργησαν οἱ δαίμονες. οὐδὲν δὲ θαυμαστὸν, ² εἰ τοὺς κατὰ σπερματικοῦ λόγου μέρος, ἀλλὰ κατὰ τὴν τοῦ παντὸς λόγου, ὅ ἐστι Χριστοῦ, γνῶσιν καὶ θεωρίαν, πολὺ μᾶλλον μισεῖσθαι οἱ δαίμονες ἐλεγχόμενοι

Νέρωνος ἀναγράφεται. *Philostratus* vero in vita *Apollonii* lib. IV. eum urbe solùm pulsum memorat; quod & ab ipso *Suida* in seqq. refertur. GRABE.

1 τοῖς καθ' ἡμᾶς] *Inter eos qui nostro sæculo fuere.* Potest hoc quoque simpliciter verti, *inter nostros*, Christianos scilicet: ut intelligamus, *Musonium* inter Christianos censum esse, sicuti *Senecam Musonii* æqualem *Hieronymus* in Christianorum academiam, & Sanctorum catalogum ascivit. LANG. Qui plura de *Musonio* habet in annotationibus ad finem hujus libri impressis. Non ejusdem ævi vel loci homines, uti *Langus* in versione posuit, sed religione similes, & quodammodo Christianos intelligendos esse, is, quem *Justinus* hîc allegat, locus Apolog. I. pag. 91. nostræ editionis planissimè ostendit, siquidem ibi expresè ait: Χριστιανοί εἰσι, *Heraclitum* nominatim, perinde ut hoc loco, laudans. GRABE.

2 οἱ τοὺς κατὰ σπερματικοῦ λόγου μέρος, ἀλλὰ κατὰ τὴν &c.] Si post ἀλλὰ repetatur articulus τοὺς, & post θεωρίαν ex præcedentibus subaudiatur βιοῦν σπουδάζοντας liquida erit sententia. Alioqui & hoc modo legi posset: εἰ οὐ κατὰ σπερματικοῦ λόγου μέρος, ἀλλὰ κατὰ τὴν τοῦ παντὸς λόγου, ὅ ἐστι Χριστοῦ, γνῶσιν καὶ θεωρίαν βιοῦν σπουδάζοντας πολὺ μᾶλλον μισεῖσθαι. Cujus lectionis *Volfius* quoque aliqua nobis præbuit indicia. SYLBURG. Antequam hæc *Sylburgii* legerem, solum *Justini* textum inspiciens, particulam negativam deesse animadvertebam, indeque conjiciebam, pro οἱ τοὺς κατὰ legendum ἐπ' οὐ κατὰ &c. sicut suprà pag. 19. lin. 1. habet [illegible] &c. & deinde pag. 22. lin. 3. ἔπει γὰρ μὴ ὁμογῶν. Sed postea vidi, τοὺς omnino retineri debere, & τοὺς κατὰ τὴν τοῦ παντὸς λόγου, ὅ (ὅς) ἐστι Χριστοῦ, (Χριστός) γνῶσιν Christianos dici, sicuti paulo ante τοὺς ἀπὸ τῶν Στωικῶν δογμάτων *Stoicos* vocavit; ut adeo non opus sit σπουδάζοντας ex præcedenti periodo addere vel repetere. Negativa vero particula necessario τοὺς præcedere debet, sed in versione diversum sensum exprimere placuit. GRABE.

1 καὶ γὰρ

μενοι ἐκήρυξαν, οἳ τὴν ἀξίαν κόλασιν καὶ τιμωρίαν κομίσονται, ἐν αἰωνίῳ πυρὶ ἐγκλεισθέντες. εἰ γὰρ ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων ἤδη διὰ τοῦ ὀνόματος Ἰησοῦ Χριστοῦ ἡττῶνται, δίδαγμά ἐστι τῆς καὶ μελλούσης αὐτοῖς, καὶ τοῖς λατρεύουσιν αὐτοῖς, ἐσομένης ἐν πυρὶ αἰωνίῳ κολάσεως. οὕτως γὰρ καὶ οἱ προφῆται πάντες προκεκήρυξαν γενήσεσθαι, καὶ Ἰησοῦς ὁ ἡμέτερος διδάσκαλος ἐδίδαξε. [1] κἀγὼ οὖν προσδοκῶ ὑπό τινος τῶν ὠνομασμένων ἐπιβουλευθῆναι, καὶ ξύλῳ ἐμπαγῆναι, [2] ἢ κἂν [3] ὑπὸ Κρίσκεντος τοῦ φιλοψόφου καὶ φιλοκόμπου. οὐ γὰρ φιλόσοφον
47 εἰπεῖν ἄξιον τὸν ἄνδρα, [4] ὅς γε περὶ ἡμῶν, ἃ μὴ ἐπίσταται, δημοσίᾳ καταμαρτυρεῖ, [5] ὡς ἀθέων καὶ ἀσεβῶν Χριστιανῶν

guuntur, (id demum admirationem excedit;) qui sane pœnas & supplicia condigna sempiterno inclusi igne perferent. Quod namque nunc ab hominibus per nomen Jesu Christi illi premuntur, documentum id est futurorum, qui eos cultoresque eorum manent, in æterno igne cruciatuum. Hoc enim ita tum prophetæ omnes præloquuti sunt, tum & ipse doctor noster Jesus docuit esse futurum. Et ego igitur expecto, ut ab aliquo eorum, qui nomine sunt philosophi, insidiis appetar, & ligno infigar, vel ab ipso etiam *Crescente* strepitûs popularis & insolentis arrogantiæ amatore. Indignus namque est qui philosophus dicatur: propterea quod publice de nobis, quæ ignorat, videlicet quod Christiani athei, prorsusque sine Deo & impii sint, asseverat:

1 κἀγὼ οὖν προσδοκῶ ὑπό τινος &c.] In integram hanc periodum prolixe commentatus sum in Vita *Justini* Tom. I. Spicileg. Patrum Sec. II. p. 139. seq. GRABE.

2 ἢ κἂν] *Eusebius* in citatione hujus loci Eccles. Hist. lib. IV. cap. 16. legit ἢ καὶ *vel etiam*: & mox pro φιλοψόφου habet ἀφιλοσόφου. Sed *Stephano* Justini scriptura magis placet, licet *Eusebianam* quoque probet repetitio p. 23. lin. 19. οὐ φιλόσοφος ἀλλὰ φιλόδοξος ἀνήρ. Et apud *Tatianum* p. 3. l. 16. τῶν φιλοσόφων κατηγόρεις. SYLBURG.

3 ὑπὸ Κρίσκεντος] De eodem *Crescente* Cynico hæc scribit *Tatianus* in Orat. ad Græcos pag. 71. Ed. Oxon. Κρίσκης οὖν ὁ ἐννοσσεύσας τῇ μεγάλῃ πόλει, παιδεραστίᾳ μὲν πάντας ὑπερελήλυθεν, φιλαργυρίᾳ δὲ πάνυ προσεχὴς ἦν. θανάτου δὲ ὁ καταφρονῶν, οὕτως αὐτὸν ἐδεδίει τὸν θάνατον, ὡς καὶ Ἰουστῖνον καθάπερ καὶ ἐμὲ ὡς (male pro ὡς) κακῷ τῷ θανάτῳ περιβαλεῖν πραγματεύσασθαι, &c.

4 ὅς γε περὶ ἡμῶν ἃ μὴ ἐπίσταται] *Euseb.* ὥς γε περὶ ὧν μὴ ἐπίσταται. Sed nostram lectionem agnoscit *Rob. Steph.* nisi quod pro ἐπίσταται habet ἐπίστασθαι.

5 ὡς ἀθέων, καὶ ἀσεβῶν] De falsa hac Christianorum criminatione passim conque-

rat: ad gratiam & libidinem errantis multitudinis hæc faciens. Si enim cum doctrinam Christi nunquam legerit, eam reprehendendo proscindit, nequissimus est, & idiotis multò deterior, qui sæpe cavent, de rebus quas ignorant, loqui & falsa testificari. Sin vero aut majestatem hujus doctrinæ attigerit, aut intellexerit, & ne forte eum Christianum esse homines suspicentur, hæc facit, longe adhuc ignavior pejorque est; quippe qui absurdis atque popularibus opinionibus, metuque inferiorem se esse fatetur. Neque ignorare

ὄντων, πρὸς χάριν καὶ ἡδονὴν τῶν πολλῶν [1] τῶν πεπλανημένων ταῦτα πράττων. εἴτε γὰρ μὴ ἐντυχὼν τοῖς τοῦ Χριστοῦ διδάγμασι, κατατρέχει ἡμῶν, παμπόνηρός ἐστι, καὶ ἰδιωτῶν πολὺ χείρων, οἳ φυλάττονται πολλάκις περὶ ὧν οὐκ ἐπίστανται διαλέγεσθαι καὶ ψευδομαρτυρεῖν· ἢ [2] εἰ ἐντυχὼν τῷ ἐν αὐτοῖς μεγαλείῳ, ἢ συνεὶς, πρὸς τὸ μὴ ὑποπτευθῆναι τοιοῦτος, ταῦτα ποιεῖ, πολὺ μᾶλλον ἀγεννὴς καὶ παμπόνηρος, ἰδιωτικῆς καὶ ἀλόγου δόξης καὶ φόβου ἐλάττων ὤν. [3] καὶ γὰρ προταθέντα

conqueruntur Patres, de qua sic *Athenagoras* in Legat. pro Christianis. pag. 13. ed. *Par.* ἐπεὶ δὲ οἱ πολλοὶ τῶν ἐπικαλούντων ἡμῖν τὴν ἀθεότητα, οὐδ' ὄναρ τί ἐστι Θεὸν ἐγνωκότες, ἀμαθεῖς καὶ ἀθεώρητοι ὄντες τοῦ φυσικοῦ, καὶ τοῦ θεολογικοῦ λόγου, μετροῦντες τὴν εὐσέβειαν θυσιῶν νόμῳ, ἐπικαλοῦσι τὸ μὴ καὶ τοὺς αὐτοὺς ταῖς πόλεσι θεοὺς ἄγειν, &c. v. *Tatianum* p. 97. ed. *Oxon.* item *Tertull.* Apol.

1 τῶν πεπλανημένων] πεπλανημένως in tribus *Eusebii* Codd. MSS. legi annotavit *Valesius*; ratus, hanc emendationem adeo necessariam esse, ut nisi ita scribatur, quæ sequuntur *Justini* verba, cum præcedentibus nullatenus cohæreant. Sed licet ab *Eusebio* πεπλανημένως scriptum haud inficias iverim, *Justini* tamen textum, etiamsi τῶν πεπλανημένων legatur, bene cohærere puto. Dixerat enim *Crescentem* Philosophi titulo indignum esse, id inde evincens, quod de iis, quæ non intelligat, loqueretur, quodque in gratiam errantis multitudinis id faceret. Cujus utriusque criminis gravitatem inde sequenti periodo exaggerat. GRABE.

2 εἰ ἐντυχὼν τῷ ἐν αὐτοῖς μεγαλείῳ] Duas voces μὴ συνῆκεν, post hæc addidit *Sylburgius*; perperam utique. Nam aut juxta *R. Stephani* editionem Græcam *Justini* plane omittendæ sunt; aut ex *Eusebio* legendum, εἰ ἐντυχὼν (subintellectis τοῖς τοῦ Χριστοῦ διδάγμασι, quorum in præcedenti colo mentionem fecerat) μὴ συνῆκε τὸ ἐν αὐτοῖς μεγαλεῖον. GRABE.

3 καὶ γὰρ προταθέντα με] Προτεθέντα melius apud *Eusebium* legi monuit *Sylburgius*: siquidem προταθέντα passivam habet significationem, ab activo προτείνειν, cùm illud à προτιθέναι descendat. Sed leviori mutatione προσταθέντα reponendum conjeci Tom. I. Spicilegii Patrum Seculi II. pag. 156. ubi etiam legas, si placeat, eam quæ ex his & sequentibus verbis mihi incidit, suspicionem de Tractatu *Christianorum ad Græcos quæstionum, Græcarumque responsionum, & earum responsionum*

τά με καὶ ἐρωτήσαντα αὐτὸν ἐρωτήσεις τινὰς τοιαύτας, καὶ μαθεῖν, καὶ ἐλέγξαι ὅτι ἀληθῶς μηδὲν ἐπίσταται, εἰδέναι ὑμᾶς βούλομαι. καὶ ὅτι ἀληθῆ λέγω, εἰ μὴ ἀνηνέχθησαν ὑμῖν αἱ κοινωνίαι τῶν λόγων, ἕτοιμος καὶ ἐφ' ὑμῶν κοινωνεῖν τῶν ἐρωτήσεων πάλιν· [1] βασιλικὸν δ' ἂν καὶ τοῦτο ἔργον εἴη. εἰ δὲ καὶ ἐγνώσθησαν ὑμῖν αἱ ἐρωτήσεις μου, καὶ αἱ ἐκείνου ἀποκρίσεις, φανερὸν ὑμῖν ἐστιν, ὅτι οὐδὲν [[2] τῶν ἡμετέρων] ἐπίσταται, ἢ εἰ καὶ ἐπίσταται, [3] διὰ τοὺς ἀκούοντας δὲ οὐ τολμᾷ λέγειν ὁμοίως Σωκράτει, [4] ὡς προέφην, οὐ φιλόσοφος, ἀλλὰ φιλόδοξος ἀνὴρ δείκνυται, [5] ὅς γε μηδὲ τὸ

vos velim me, cum quæstiones hujus generis quasdam illi proposuissem, cognovisse, atque argumentis etiam evicisse, nihil hominem certo vereque scire. Quod ipse autem hæc ita veraciter loquar, si ad vos colloquia disputationum hujusmodi relata non sunt, paratus sum adhuc cum eo apud vos de eisdem quæstionibus denuo sermonem conferre: & esset profecto id quoque imperio dignum opus. Sin cognitæ vobis sint interrogationes meæ, atque illius responsiones, vobis perspicuum est, nihil eum, in Religione nostra, scire: aut si scit, propter auditores eloqui non audere, quo minus exemplum Socratis imitetur. Quæ res illum, sicut antea dixi, non philosophum & sapientiæ amatorem, sed vanæ gloriæ aucupatorem esse declarat, qui nimirum *Socrati-*

num confutationis, qui *Justino* M. adscriptus inter ejus opera legitur. GRABE.

1 *βασιλικὸν δ' ἂν καὶ τοῦτο ἔργον εἴη*] *Hallоixius* in Vita *Justini* p. 397. col. 1. pluribus variorum Auctorum testimoniis probavit, *rem regiam* pro *egregia* sive *excellenti* dici, & huic quoque loco istum inferre conatus est sensum, ut ne compellationem Imperatoris in hac Apologia factam admittere cogeretur. Sed in hunc ejus errorem jam supra pag. 1. not. 4. cum *Valesio* animadverti. GRABE.

2 *τῶν ἡμετέρων*] Hæc uncis inclusa restituuntur ex *Eusebii* Eccles. Hist. lib. IV. cap. 16.

3 *διὰ τοὺς ἀκούοντας*] Idem de *Platone* dicit *Justinus* in Cohortatione ad *Græcos* pag. 18. ed. *Par.* Nempe quod cum ille in *Ægypto* Mosæ aliorumque Prophetarum doctrinam de uno Deo accepisset, non ausus sit eam palam proferre διὰ δὲ τὰ συμβεβηκότα Σωκράτει δεδιὼς μήπως καὶ αὐτὸς Ἄνυτόν τινα, ἢ καὶ Μέλιτον καθ' ἑαυτοῦ γενέσθαι παρασκευάσῃ κατηγοροῦντα αὐτοῦ παρ' Ἀθηναίοις, καὶ λέγοντα &c.

4 *ὡς προέφην, οὐ φιλόσοφος, ἀλλὰ φιλόδοξος*] Nam paulo ante p. 21. lin. 18. φιλόκομπον dixerat, addens: οὐ γὰρ φιλόσοφον εἰπεῖν ἄξιον τὸν ἄνδρα. GRABE.

5 *ὅς γε μηδὲ τὸ Σωκρατικὸν &c.*] ὅς γε μηδὲ τὸ Σωκρατικὸν τιμᾷ, ex MSS. Codicibus *Maz.* *Med.* & *Fuket.* legendum monet *Valesius*.

Socraticum illud dictum omnium comprobatione dignum parvi facit: *Nullum esse veritati præferendum virum.* Sed impossibile est homini *Cynico* qui finem in indifferentibus ponit, bonum aliud nosse, quàm indifferentiæ.

IX. Ne vero quispiam dicat, id quod à philosophis (ut esse putantur) jactatur, voces esse inanes & terriculamenta, quæ à nobis de injustis in igne perpetuo torquendis, referuntur: ac nos ut propter timorem coacti, non autem propter honestatem, libentes homines in vita virtutem sequantur, præcepta dare: paucis ad hoc sic respondebo: hoc si non sit, neque Deum esse: aut si sit, nihil illi curæ esse res humanas; atque nec virtutem esse, nec vitium: & injuste, prout diximus, legislatores eos, qui honestatem constitutionibus ordinatam transgrediuntur, pœnis afficere. Sed enim quoniam illi injusti non sunt, & eorum parens eadem, quæ ipse facit facere per Ver-

Σωκρατικὸν ἀξιάγαστον ὂν, τιμᾷ· „ [1] Ἀλλ᾽ ὅτι γε πρὸ τῆς ἀλη„θείας τιμητέος ἀνήρ. Ἀδύνατον δὲ Κυνικῷ, ἀδιάφορον τὸ τέλος προθεμένῳ, τὸ ἀγαθὸν εἰδέναι πλὴν ἀδιαφορίας.

Θ΄. Ἵνα δὲ μή τις εἴπη τὸ λεγόμενον ὑπὸ τῶν νομιζομένων φιλοσόφων, [2] ὅτι κόμποι καὶ φοβητρά ἐστι τὰ λεγόμενα ὑφ᾽ ἡμῶν, ὅτι κολάζονται ἐν αἰωνίῳ πυρὶ οἱ ἄδικοι, καὶ διὰ φόβον, ἀλλ᾽ οὐ διὰ τὸ καλὸν εἶναι, καὶ ἀρεστὸν ἐναρέτως βιοῦν τοὺς ἀνθρώπους ἀξιοῦμεν, βραχυεπῶς πρὸς τοῦτο ἀποκρινοῦμαι, ὅτι εἰ μὴ τοῦτό ἐστιν, οὔτε ἐστὶ Θεός· ἢ εἰ ἔστιν, οὐ μέλει αὐτῷ τῶν ἀνθρώπων, καὶ οὐδέν ἐστιν ἀρετὴ, οὐδὲ κακία, καὶ [3] ὡς προέφημεν, ἀδίκως τιμωροῦσιν οἱ νομοθέται τοὺς παραβαίνοντας τὰ διατεταγμένα καλά. ἀλλ᾽ ἐπεὶ οὐκ ἄδικοι ἐκεῖνοι, καὶ ὁ αὐτῶν πατὴρ τὰ [4] αὐτὰ αὐτῷ πράττειν διὰ τοῦ λόγου διδάσκων, 4

1 Ἀλλ᾽ ὅτι γε πρὸ τῆς ἀληθείας &c.] Verba hæc extant apud *Platonem* de Repub lib. 10. quibus addas præclarum illud *Plutarchi* de *veritate* dictum in *Isid.* & *Osirid.* οὐθὲν ἀνθρώπῳ λαβεῖν μεῖζον, οὐ χαρίσασθαι Θεῷ σεμνότερον ἀληθείας.

2 ὅτι κόμποι καὶ φοβητρά ἐστι] Eadem memorat *Tertullianus* Apolog. cap. 47. *Itaque & ridemur Deum prædicantes judicaturum*; & paulo post: *si gehennam comminemur, quæ est ignis arcani subterraneus ad pœnam thesaurus, proinde decachinnamur.*

3 ὡς προέφημεν] Nimirum pag. 18. hujus Apolog.

4 αὐτὰ αὐτῷ πράττειν] Iterum à janua aberrat *Sylburgius*, dum pro αὐτῷ, si retineatur, αὐτοῖς legi vult, & approbat sensum hujus commatis, à *Lango* interprete

[...]ων, οἱ τούτοις συντιθέμενοι, οὐκ ἄδικοι.

ι. Ἐὰν δέ τις [1] τοὺς διαφόρους νόμους τῶν ἀνθρώπων προβάληται, λέγων ὅτι παρ' οἷς μὲν ἀνθρώποις τάδε καλὰ, τὰ δὲ αἰσχρὰ νενόμισται, παρ' ἄλλοις [2] δὲ τὰ παρ' ἐκείνοις αἰσχρὰ καλὰ, καὶ τὰ καλὰ αἰσχρὰ νομίζεται, ἀκουέτω καὶ τῶν εἰς τοῦτο λεγομένων. καὶ νόμους διατάξασθαι τῇ ἑαυτῶν κακίᾳ ὁμοίους τοὺς πονηροὺς ἀγγέλους ἐπιστάμεθα, [3] οἷς χαίρουσιν οἱ ὅμοιοι γενόμενοι ἄνθρωποι· καὶ ὀρθὸς λόγος παρελθὼν, οὐ πάσας δόξας, οὐδὲ πάντα δόγματα καλὰ ἀποδείκνυσιν, ἀλλὰ τὰ μὲν φαῦλα, τὰ δὲ ἀγαθά· ὥστε μοι καὶ πρὸς τοὺς τοιούτους τὰ αὐτὰ καὶ τὰ ὅμοια [4] εἰρήσεται, καὶ λεχθήσεται διὰ πλειόνων, ἐὰν χρεία ᾖ· τανῦν δὲ

bum docet; neque qui doctrinis illis obsecundantes consentiunt, injusti sunt.

X. Quod si quis diversitatem legum humanarum variantium inter se objiciat, allegans, quæ à quibusdam hominibus, vel pulchra, vel turpia existimantur, ab aliis quæ illis sint pulchra, turpia, & quæ turpia, pulchra censeri: audiat quæ hac quoque de re dicimus. Leges etiam malitiæ suæ congruentes angelos pravos constituisse scimus, quibus illorum similes gaudent homines. Verùm recta accedens ratio non omnes sententias, neque præcepta omnia honesta esse commonstrat: sed hæc quidem prava, illa autem bona. Quocirca adversus hosce hæc ipsa & similia à me dicentur atque differentur pluribus, cum usus tulerit; nunc ad propositum

interprete his expressum verbis: *eorumque parens eadem quæ ipse facit, facere per Rationem & Verbum docet.* Mihi nullum est dubium, pro αὐτῷ ponendum αὐτὸν vel αὐτὴν, & ita vertendum: *& eorum parens* (Deus) *se, eadem facere,* (id est, scelera punire) *per Verbum docet.* GRABE.

1 τοὺς διαφόρους νόμους ἀνθρώπων &c.] Sic & *Tertullianus* lib. de Spectaculis: *Ethnici quos penes nulla est veritatis plenitudo, quia nec doctor veritatis Deus, malum ac bonum pro arbitrio ac libidine interpretantur, alibi bonum quod alibi malum, & alibi malum quod alibi bonum.* GRABE.

2 δὲ τὰ] Redditivarum enallage factâ, τὰ δὲ accipiendum pro ἐκεῖνα δὲ, seu ἕτερα δὲ, alioqui pro antecedente τὰ δὲ legendum foret, τὰ μέν. Consonat autem cum his *Justini* illud *Plutarchi* in *Themistocle* ἄλλα δ' ἄλλοις καλά, & hoc *Aristotelis* Rhetoric. I. Τὰ παρ' ἑκάστοις δ' ἴδια καλά. SYLBURG.

3 οἷς χαίρουσιν οἱ ὅμοιοι &c.] Sic *Aristoteles* in Rhetorica lib. I. cap. 11. καὶ ἐκεῖ τῷ ὁμοίῳ φίλον τὸ ὅμοιον· καὶ ἔγνωκε δὲ θὴρ θῆρα.

4 εἰρήσεται] Haud scio an verius εἰρήσθω τε, vel εἴρηταί τε, id est, *& dicta jam sunt, & dicentur fusius.* SYLBURG.

situm redeo. Longe sublimiores esse res nostras doctrinis humanis, inde constat; quod qui nostri causa apparuit, Christus rationalis ex parte omni factus est corpore, ratione, & anima. Et quæcumque recte quovis tempore dixerunt & invenerunt Philosophi aut legumlatores, juxta eam partem, quæ rationis, inventionis & contemplationis est, id ab eis est factum. Quia autem non omnia, quæ Rationis sunt & Verbi, id quippe Christus est, perviderunt & promulgarunt, cum diversa à seipsis & contraria persæpe dixerunt, tum qui ante Christum fuere, quod ratione pro captu humano innixi res plerasque contemplari, explorare & arguere contenderint, tanquam impii & curiosi, ad judicum tribunalia sunt protracti.

ἐπὶ τὸ προκείμενον ἀνέρχομαι. Μεγαλειότερα μὲν οὖν πάσης ἀνθρωπείου διδασκαλίας φαίνεται τὰ ἡμέτερα· [1] διὰ τοῦτο λογικὸν τὸ ὅλον τὸν φανέντα δι' ἡμᾶς Χριστὸν γεγονέναι καὶ σῶμα, καὶ λόγον, καὶ ψυχήν. [2] ὅσα γὰρ καλῶς ἀεὶ ἐφθέγξαντο καὶ εὗρον οἱ φιλοσοφήσαντες ἢ νομοθετήσαντες, κατὰ λόγου μέρος εὑρέσεως καὶ θεωρίας ἐστὶ πονηθέντα αὐτοῖς. ἐπειδὴ δὲ οὐ πάντα τὰ τοῦ λόγου ἐγνώρισαν, ὅς ἐστι Χριστὸς, καὶ ἐναντία ἑαυτοῖς πολλάκις εἶπον· καὶ οἱ προγεγραμμένοι τοῦ Χριστοῦ κατὰ τὸ ἀνθρώπινον λόγῳ πειραθέντες τὰ πράγματα θεωρῆσαι καὶ ἐλέγξαι, ὡς ἀσεβεῖς καὶ περίεργοι εἰς δικαστήρια ἤχθησαν.

XI. Qui autem ad hoc omnium inter eos fuit vehementissimus, *Socrates*, ejusdem nobiscum est accusatus criminis. Nam illum, dictum est, nova

ια'. Ο πάντων δὲ αὐτῶν εὐτονώτερος πρὸς τοῦτο γενόμενος Σωκράτης, τὰ αὐτὰ ἡμῖν ἐνεκλήθη. καὶ γὰρ ἔφασαν αὐτὸν

[1] καινὰ

1 διὰ τοῦτο λογικὸν τὸ ὅλον τὸν φανέντα &c.] Ex *Perionio* notavit *Sylburgius*, hæc ita emendanda esse: διὰ τὸ λογικὸν ὅλον τὸν φανέντα. Sed nimis violenta videtur esse hæc emendatio, & potius sine ullius literæ mutatione, voce τοῦτο in duas divisa, legendum: διὰ τοῦ τὸ λογικὸν τὸ ὅλον τὸν φανέντα &c. Cæterum hæc & sequentia confer cum præcedenti p. 20. lin. 8. seqq. & iis quæ ad priorem Apologiam pag. 90. num. 4. annotavi. GRABE.

2 ὅσα γὰρ καλῶς] Hæc quæ à nostro *Justino* perhibentur, confirmant illa *Tertulliani* Apolog. cap. 47. *Quis poëtarum, quis sophistarum, qui non omnino de prophetarum fonte potaverit? Inde igitur philosophi sitim ingenii sui rigaverunt, ut quæ de nostris habent, ea nos comparent illis* &c.

1 καινὰ

[1] καινὰ δαιμόνια εἰσφέρειν, καὶ οὓς ἡ πόλις νομίζει θεοὺς, μὴ ἡγεῖσθαι αὐτόν. ὁ δὲ δαίμονας μὲν τοὺς φαύλους, καὶ τοὺς πράξαντας ἃ ἔφασαν οἱ ποιηταὶ, ἐκβαλὼν τῆς πολιτείας, καὶ Ὅμηρον, καὶ τοὺς ἄλλους ποιητὰς παραιτεῖσθαι τοὺς ἀνθρώπους ἐδίδαξε· πρὸς [2] θεοῦ δὲ τοῦ ἀγνώστου αὐτοῖς, διὰ λόγου ζητήσεως ἐπίγνωσιν προὐτρέπετο εἰπών· ‘[3] τὸν δὲ πατέρα καὶ δημιουργὸν πάντων οὔθ' εὑρεῖν ῥᾴδιον, ‘οὔθ' εὑρόντα εἰς πάντας εἰπεῖν ‘ἀσφαλές. [4] ἃ ἡμέτερος Χριστὸς διὰ τῆς ἑαυτοῦ δυνάμεως ἔπραξε. Σωκράτει μὲν γὰρ οὐδεὶς [5] ἐπιστεύθη ὑπὲρ τούτου τοῦ δόγματος 49 ἀποθνήσκειν· Χριστῷ δὲ τῷ καὶ ὑπὸ Σωκράτους ἀπὸ μέρους γνωσθέντι, (λόγος γὰρ ἦν καὶ ἔστιν, ὁ ἐν παντὶ ὢν καὶ διὰ τῶν προ-

dæmonia inferre; & quos urbs censeret esse, ipsum non putare deos. At ille dæmones quidem malos, & eorum, quæ Poetæ descripserunt patratores, urbe exegit: hominesque, ut *Homerum* & Poetas alios vitarent, docuit, & ad ignoti eis Dei per Rationis & Verbi inquisitionem cohortatus est, dicens: *Parentem autem & opificem universorum, neque invenire facile, neque inventum in vulgus promulgare tutum est.* Quæ Christus noster virtute & potentiâ ipse suâ præstitit & fecit. Ac *Socrati* quidem certe nemo tantum fidei habuit, ut pro doctrinâ illâ mortem perferret: Christo autem, qui & à *Socrate* ex parte est agnitus, (Ratio enim, & Verbum, fuit, & est, in universitate rerum exsistens: qui & per prophetas,

1 καινὰ δαιμόνια] Hoc nimirum est illud quod de *Socrate* accepimus, quodque in libris *Socraticorum* sæpe dicitur, esse divinum quiddam, quod *dæmonion* appellat; cui semper ipse paruerit (τῷ λόγῳ scilicet) *nunquam impellenti, sæpe revocanti. Cicero* de Divinat. lib. I. Vide plura de hac re in *Langi* annot. ad calcem hujus libri impressis.

2 Θεοῦ δὲ τοῦ ἀγνώστου] Respicit, nisi fallor, inscriptionem aræ apud Athenienses, *Ignoto Deo*; quam *Paulus* Apostolus memorat Act. XVII. 23. Grabe.

3 τὸν δὲ πατέρα] Apud *Platonem* in *Timæo* pag. 28. ed. *Par.* sic legimus τὸν μὲν οὖν ποιητὴν, καὶ πατέρα τοῦδε τοῦ παντὸς εὑρεῖν τε ἔργον, καὶ εὑρόντα εἰς πάντας ἀδύνατον λέγειν. Verùm hæc non *Socrati* sed *Timæo* tribui à *Platone*, monet *Sylburgius*.

4 ἃ ἡμέτερος Χριστὸς] Juxta illud S. *Luc.* cap. X. v. 22. Πάντα παρεδόθη μοι ὑπὸ τοῦ πατρός μου· καὶ οὐδεὶς γινώσκει τίς ἐστιν ὁ υἱὸς, εἰ μὴ ὁ πατήρ· καὶ τίς ἐστιν ὁ πατὴρ, εἰ μὴ ὁ υἱὸς, καὶ ᾧ ἐὰν βούληται ὁ υἱὸς ἀποκαλύψαι.

5 ἐπιστεύθη] Confusa videtur duplex lectio, ἐπίστευσεν & ἐπείσθη, quæ & conjungi alicubi ab hoc scriptore solent. Ejusdem vero generis sententia est apud *Theodoretum* nostrum 135. 4. Sylburg.

phetas, quæ futura erant, vaticinatus eſt, & per ſeipſum hæc, par nobis perpeſſionibus factus, docuit) non philoſophi & philologi, id eſt, ſapientiæ & ſermonis rationiſque amatores tantùm, ſed etiam manuarii artifices atque idiotæ rudes, prorſus gloriam, metum & mortem flocci facientes, perſuaſione firma adducti crediderunt: quandoquidem is Virtus eſt Patris ineffabilis, & non humanæ rationis vaſa. Enimvero neque ita cæderemur, neque potentiores nobis eſſent injuſti ſimul & homines & dæmones, niſi quilibet, qui ortus eſt, homo, omnino mortis etiam debito eſſet implicatus. Idcirco nos debitum id perſolventes, gratias agimus.

XII. Cæterùm & *Xenophonteum* illud in præſentia apud *Creſcentem*, & eos, qui pariter cum illo

φητῶν προειπὼν τὰ μέλλοντα γίνεσθαι, καὶ δι᾽ ἑαυτοῦ ὁμοιοπαθὴς γενόμενος καὶ διδάξας τοῦτο ταῦτα) οὐ φιλόσοφοι, οὐδὲ φιλολόγοι μόνον ἐπείσθησαν, ἀλλὰ καὶ χειροτέχναι, καὶ παντελῶς ἰδιῶται, [1] καὶ δόξης, καὶ φόβου, καὶ θανάτου καταφρονήσαντες· ἐπειδὴ δύναμίς ἐστι τοῦ ἀῤῥήτου πατρὸς, καὶ [2] οὐχὶ ἀνθρωπείου λόγου τὰ σκεύη. Οὐκ ἂν δὲ οὐδὲ ἐφονευόμεθα, οὐδὲ δυνατώτεροι ἡμῶν ἦσαν οἵ τε ἄδικοι ἄνθρωποι καὶ δαίμονες, εἰ μὴ πάντως παντὶ γεννωμένῳ ἀνθρώπῳ καὶ θανεῖν ὠφείλετο. ὅθεν καὶ [3] τὸ ὄφλημα ἀποδιδόντες, εὐχαριστοῦμεν.

ιβ΄. Καί τοί γε καὶ τὸ [4] Ξενοφώντειον ἐκεῖνο νῦν πρός τε Κρίσκεντα, καὶ τοὺς ὁμοίως αὐ-

τῷ

1 καὶ δόξης, καὶ φόβου, καὶ θανάτου] Sic de ſyncero & germano fideli loquitur *Clemens* Strom. lib. IV. nimirum quod οὐ μὴν οὐδὲ ἐλπίδι δωρεῶν ἡτοιμασμένων πεπείρακεν τὴν πίστιν. ἀγάπη δὲ πρὸς τὸν Κύριον ἀσμενέστατα τοῦδε τοῦ βίου ἀπολυθήσεται· χάριν ἴσως καὶ τοῦ τὴν αἰτίαν παρεσχομένῳ τῆς ἐνθένδε ἐξόδου, καὶ τοῦ τὴν ἐπιβουλὴν τεχνασαμένῳ ἐγγενικῶς &c.

2 οὐχὶ ἀνθρωπείου λόγου τὰ σκεύη] *Langus* interpres per τὰ σκεύη ἀνθρωπείου λόγου male intellexit *fideles, Chriſti, non humanæ rationis vaſa*, ſive *vaſa miſericordiæ* juxta Rom. IX. 23. Quem ſenſum textus & conſtructio verborum non admittit. Ita autem *Juſtinus* vocavit *Socratem* alioſque Philoſophos, quos cum Chriſto comparans, illum ipſam *Dei virtutem* cum Apoſtolo 1 Corinth. I. 24. dicit; hos autem *humanæ rationis vaſa* appellat, ac proinde illi potiùs quàm his fidem ab hominibus habitam docet. GRABE.

3 τὸ ὄφλημα ἀποδιδόντες, εὐχαριστοῦμεν] Lege quæ ſupra pag. 9. not. 2. dixi. GRABE.

4 Ξενοφώντειον ἐκεῖνο &c.] Locus hic extat apud Xenophontem in lib. 2. cap. 21. 22. memorabilium. Eadem fabula exhibetur à *Cicerone* lib. 1. c. 32. de Officiis, & *Max. Tyr.* Diſſert. 4.

1 καὶ

τῷ ἀφραίνοντας, καλὸν καὶ εὔκαιρον εἰπεῖν ἡγούμεθα. τὸν Ἡρακλέα ἐπὶ τρίοδόν τινα ἔφη ὁ Ξενοφῶν βαδίζοντα, εὑρεῖν τήν τε ἀρετὴν καὶ τὴν κακίαν, ἐν γυναικῶν μορφαῖς φαινομένας· καὶ τὴν μὲν κακίαν, ἁβρᾷ ἐσθῆτι, καὶ ἐρωτοπεποιημένῳ καὶ ἀνθοῦντι ἐκ τῶν τοιούτων προσώπῳ, θελκτικήν τε εὐθὺς πρὸς τὰς ὄψεις οὖσαν, εἰπεῖν πρὸς τὸν Ἡρακλέα, ὅτι ἢν αὐτῇ ἕπηται, ἡδόμενόν τι καὶ κεκοσμημένον τῷ λαμπροτάτῳ, καὶ ὁμοίῳ τῷ περὶ αὐτὴν κόσμῳ διαιτήσειν ἀεὶ ποιήσει. καὶ τὴν ἀρετὴν ἐν αὐχμηρῷ μὲν τῷ προσώπῳ καὶ τῇ περιβολῇ οὖσαν, εἰπεῖν· ‘Ἀλλ' ἢν ἐμοὶ πείθῃ, οὐ κόσμῳ, οὐδὲ κάλλει τῷ ‘ῥέοντι, καὶ φθειρομένῳ ἑαυτὸν ‘κοσμήσεις, ἀλλὰ τοῖς ἀϊδίοις ‘καὶ καλοῖς κόσμοις. [1] καὶ ‘πάνθ' ὅντινοῦν πεπείσμεθα φεύ‘γοντα τὰ δοκοῦντα καλὰ, τὰ ‘δὲ νομιζόμενα σκληρὰ καὶ ‘[2] ἄλογα μετερχόμενον, εὐδαιμο‘νίαν ἐκδέχεσθαι. ἡ γὰρ κακία, πρόβλημα ἑαυτῆς τῶν πράξεων

mente capti insaniunt, recte atque tempestive me allegaturum puto. *Herculem*, *Xenophon* ait, in trivio quodam deambulantem, Virtutem & Pravitatem mulierum specie sibi obvias invenisse: ac Pravitatem quidem molliter vestitam, ac proinde florescenti illicibilique ad amorem, atque aspectu statim solo ad demulcendum composito vultu, ad eum dixisse: si se sequeretur, effecturam esse, ut lætus ille splendidissimo, eique pari, quem ipsa gestaret, mundo exornatus, omnem exigeret ætatem. Virtutem autem, vultu & vestitu squalido, ita verba fecisse: *At si mihi obsequere, non ornatu hujusmodi, neque forma fluxa & fragili teipsum condecorabis, sed æternis atque honestis ornamentis. Nemo quippe, qui persuasionibus meis paret, ea, quæ videntur pulchra, fugiens; quæ vero habentur dura & irrationabilia persequens, beatitudinem non consequitur.* Pravitas namque operibus suis velamentum, ea,

quæ

1 καὶ πάνθ' ὅντινοῦν πεπείσμεθα φεύγοντα] *Perionius* trajecto verbo legit: καὶ πεπείσμεθα πάνθ' ὅντινοῦν φεύγοντα. Motus, nisi fallor, infinitivo ἐκδέχεσθαι, qui verbum aliquod præcedens requirit. Verùm non ad πεπείσμεθα, sed ad εἰπεῖν referendum puto. GRABE.

2 ἄλογα] Ἀλγεινὰ seu ἀλγηρὰ, *Sylburgius* mavult legere; sed per ἄλογα *Justinus* designare videtur mala, quæ virtute præditis citra rationem à pravis hominibus inferuntur; quomodo Apolog. I. pag. 4. lin. 9. ait, Christianos ab Ethnicis vexari ἀλόγῳ ὁρμῇ, & pag. 9. l. 10. ἀλόγῳ πάθει. Atque tunc μετερχόμενοι verto *superantem*. GRABE.

1 Δὲ

quæ virtutis ſunt, & revera pulchra ſunt, per corruptibilium æmulationem obtendens, (nihil enim, quod corruptioni non ſubjaceat, nec habet, nec facere poteſt,) & quæ ei propria ſunt mala virtuti imponens, in ſervitutem adigit humi repentes homines. Verùm qui mentis ſunt compotes, cùm vera virtutis bona intelligunt, tum illius beneficio ſunt æterni. Quod & de Chriſtianis, & athletis, & de his opinari oportet mortalibus, qui talia factis ſuis deſignarunt, qualia de diis, ut habentur, poetæ cecinerunt. Omnes igitur veritatem noſtræ profeſſionis ex eo colligunt quod magno mortem contemnamus animo. Nam & ego ipſe *Platonis* diſciplinæ ſectator, cum

τὰ προσόντα τῇ ἀρετῇ καὶ ὄντως ὄντα καλὰ διὰ μιμήσεως φθαρτῶν περιβαλλομένη, ([1] ἄφθαρτον γὰρ οὐδὲν ἔχει, οὐδὲ ποιῆσαι δύναται) δουλαγωγεῖ τοὺς χαμαιπετεῖς τῶν ἀνθρώπων, τὰ προσόντα αὐτῇ φαῦλα τῇ ἀρετῇ περιθεῖσα. οἱ δὲ νενοηκότες τὰ προσόντα τῷ ὄντι καλὰ, καὶ ἄφθαρτοι τῇ ἀρετῇ. ὃ καὶ περὶ Χριστιανῶν, καὶ τῶν ἀπὸ τοῦ ἄθλου τῶν ἀνθρώπων, καὶ τῶν τοιαῦτα πραξάντων, ὁποῖα ἔφθασαν οἱ ποιηταὶ περὶ τῶν νομιζομένων θεῶν, ὑπολαβεῖν δεῖ. [2] πάντα οὖν ἔχει ἐκ τοῦ καὶ τοῦ φεύκτου καταφρονεῖν ἡμᾶς θανάτου, λογισμὸν ἕλκοντα. [3] καὶ γὰρ αὐτὸς ἐγὼ τοῖς Πλάτωνος χαίρων διδάγμασι, διαβαλλομένους

1 ἄφθαρτον γὰρ οὐδὲν] Sic etiam *Clemens* qui (in Pædag. lib. II. hanc *Prodici* Virtutis imaginem memorat) mox ſubjungit ἐξίτηλος μὲν γὰρ ἡ γραφὴ τῷ χρόνῳ γίνεται· αἱ δὲ ῥύψεις, καὶ αἱ σύψεις τοῖς φαρμακώδεσι τῆς βαφῆς χυμοῖς ἐκτήκουσι τὰ ἔρια, τῶν ἀμπεχονῶν τὰς ὑφάνσεις ἀσθενεῖς ἀποτελοῦσι· τὸ δὲ οὐδ' εἰς οἰκονομίαν εὔθετον, &c.

2 πάντα οὖν ἔχει ἐκ τοῦ καὶ τοῦ φεύκτου] Rejectâ omnino conjecturâ *Sylburgii*, forte legendum putantis εὐκτοῦ καὶ φευκτοῦ, nec *Perionio* adſentior, pro ἔχει reponenti ἐστι, ita ut cum ſequenti participio pluralis numeri ἕλκοντα conſtruatur. Verùm ἔχει ἕλκοντα rectè dicitur ſermone Græco pro ἕλκει, & λογισμὸν ἕλκειν hic ſignificat *ratiocinando argumentum capere.* Id enim dicit *Juſtinus*, *omnes ratiocinando veritatem Chriſtianæ religionis ex eo colligere, quod illius ſectatores ipſam mortem, quam natura fugit, intrepide contemnant.* Quem ſenſum nullus Interpretum percepit, licet immediate ſequentia: καὶ γὰρ αὐτὸς &c. eum aperTiſſime confirment. GRABE.

3 καὶ γὰρ αὐτὸς ἐγὼ] Hujus periodi ab *Euſebio* lib. IV. Hiſt. Eccleſ. cap. 8. citatæ varias lectiones, junctim collegi Tom. I. Spicilegii Patrum Seculi II. pag. 136. Porro idem confeſſus eſt *Juſtinus* in Dial. cum *Tryphone Judæo* pag. 219. ed. *Par.* ἔδοξέ μοι καὶ τοῖς Πλατωνικοῖς ἐντυχεῖν· πολὺ γὰρ καὶ τούτων ἦν κλέος &c. GRABE.

1 ἱερῶν

βαλλομένους ἀκούων Χριστιανοὺς, [1] ὁρῶν δὲ ἀφόβους πρὸς θάνατον, καὶ πάντα τὰ ἄλλα νομιζόμενα φοβερὰ, ἐνενόουν ἀδύνατον εἶναι ἐν κακίᾳ καὶ φιληδονίᾳ ὑπάρχειν αὐτούς. τὶς γὰρ φιλήδονος, ἢ ἀκρατὴς, καὶ ἀνθρωπίνων σαρκῶν βορὰν ἀγαθὸν ἡγούμενος, δύναιτο ἂν θάνατον ἀσπάζεσθαι, ὅπως τῶν αὐτοῦ ἀγαθῶν στερηθῇ· ἀλλ' οὐκ ἐκ παντὸς ζῆν μὲν ἀεὶ τὴν ἐνθάδε βιοτὴν, καὶ λανθάνειν τοὺς ἄρχοντας ἐπειρᾶτο· οὐχ ὅτι γε ἑαυτὸν κατήγγελλε φονευθησόμενον; ἤδη καὶ τοῦτο ἐνήργησαν οἱ φαῦλοι δαίμονες διά τινων πονηρῶν ἀνθρώπων πραχθῆναι. φονεύοντες γὰρ αὐτοὶ τινὰς ἐπὶ συκοφαντίᾳ τῇ εἰς ἡμᾶς, καὶ [2] εἰς βασάνους εἵλκυσαν οἰκέτας τῶν ἡμετέρων, ἢ παῖδας, ἢ γύναια, καὶ δι' αἰκισμῶν φοβερῶν ἐξαναγκάζουσι κατειπεῖν ταῦτα τὰ μυθολογούμενα, ἃ αὐτοὶ φανερῶς πράττουσιν· ὧν ἐπειδὴ οὐ-

Christianos calumniis appeti audirem, intrepide autem ad mortem & alia, quæ terribilia esse censentur, omnia adire conspicerem: cogitavi ipse mecum, fieri non posse, ut illi vitiis ac voluptatibus dediti essent. Quis etenim voluptatis consectator, aut intemperans, & humanis carnibus vesci pro deliciis habens, mortem libenter amplecti queat, ut bonis suis seipsum privet; ac non potiùs omnibus modis contendat, ut in hac vita perpetuò degat, & magistratus ipsos lateat, nedum se ipse necandum ultrò prodat, ac deferat? Jam verò & illud, ut à malis quibusdam hominibus fieret, pravi effecerunt genii. Nam ad sycophanticam adversus nos calumniam nonnullos necantes, ad tormenta protraxerunt nostrorum servos, aut pueros, aut mulierculas: ut per cruciatus horrendos & formidabiles eorum, quæ sermonibus vanis atque fabulosis feruntur, flagitiorum extorquerent confessionem, quæ flagitia ipsi manifestò faciunt: Quorum nulla

1 ὁρῶν δὲ ἀφόβους πρὸς θάνατον] De *Zenone* hæc refert *Clemens* Strom. lib. 2. scilicet ἐπεὶ Ἰνδὸν παροπτώμενον ἤθελεν ἰδεῖν, ἢ πάσας τὰς περὶ πόνου ἀποδείξεις μαθεῖν. ἡμῖν δὲ ἄφθονοι μαρτύρων πηγαὶ ἑκάστης ἡμέρας, ἐν ὀφθαλμοῖς ἡμῶν θεωρούμενοι παροπτωμένων, ἀνασκινδαλευομένων, τὰς κεφαλὰς ἀποτεμνομένων. τούτους πάντας ὁ παρὰ τοῦ νόμου φόβος εἰς Χριστὸν παιδαγωγήσας συνήσκησε τὸ εὐλαβὲς καὶ δι' αἱμάτων ἐνδείκνυσθαι &c.

2 εἰς βασάνους εἵλκυσαν οἰκέτας τῶν ἡμετέρων] Confer *Irenæi* geminum hac de re testimonium pag. 469. nostræ editionis. GRABE.

1 τίνος

nulla cum nobis juste attribuantur, non curamus, Deum ingenitum & ineffabilem, testem cogitationum & factorum habentes. Quanam enim de causa, ista quoque bona esse publice non profitemur, aut divinam ea philosophiam esse non ostendimus, dicendo: *Saturni* nos operari mysteriis, hominibus jugulandis, & manibus cruore implendis, eademque, uti dicitur, facientes quæ à vobis fiunt cuidam idolo quod colitis: cui non solum animantium sanguis aspergitur, sed etiam humanus cruor, viro apud vos clarissimo ac nobilissimo hanc ex hominum occisorum sanguine libationem faciente. *Jovis* etiam aliorumque deorum, absque timore & pudore omni, cum viris juxta & fœminis consuescendi imita-

οὐδὲν προσήκει ἡμῖν, οὐ φροντίζομεν, Θεὸν τὸν ἀγέννητον καὶ ἄρρητον, μάρτυρα ἔχοντες τῶν τε λογισμῶν καὶ τῶν πράξεων. [1] Τίνος γὰρ χάριν οὐχὶ καὶ ταῦτα δημοσίᾳ ὡμολογοῦμεν ἀγαθὰ, καὶ φιλοσοφίαν θείαν αὐτὰ ἀπεδείκνυμεν, φάσκοντες, [2] Κρόνου μὲν μυστήρια τελεῖν ἐν τῷ ἀνδροφονεῖν, καὶ ἐν τῷ αἵματος ἐμπιπλᾶσθαι, ὡς λέγεται, τὰ ἴσα τῷ παρ' ὑμῖν [3] τιμωμένῳ εἰδώλῳ, ᾧ οὐ μόνον ἀλόγων ζώων αἵματα προσραίνεται, ἀλλὰ καὶ ἀνθρώπεια, διὰ τοῦ παρ' ὑμῖν [4] ἐπισημοτάτου καὶ εὐγενεστάτου ἀνδρὸς τὴν πρόσχυσιν τοῦ τῶν φονευθέντων αἵματος ποιούμενοι· [5] Διὸς δὲ καὶ τῶν ἄλλων θεῶν μιμηταὶ γενόμενοι ἐν τῷ ἀνδροβατεῖν καὶ γυναιξὶν ἀδεῶς

1 τίνος γὰρ χάριν] Hisce crimina infanticidii & promiscui concubitûs egregie diluit. GRABE.

2 Κρόνου μὲν μυστήρια &c.] De hoc Festo loquitur *Tertullianus* in Apolog. cap. IX. *Cum propriis filiis Saturnus non pepercit, extraneis utique non parcendo perseverabat, quos quidem ipsi parentes sui offerebant, & libentes respondebant, & infantibus blandiebantur, ne lacrymantes immolarentur.* Cæterum celebrata erant hæc Κρόνια quotannis in XIV. Calend. Decemb. quo tempore gladiatores, quibus præesse *Saturnus* credebatur munus suum peragebant. Plura de hac re videas apud *Lactantium* lib. 1. cap. 21. *Dion. Halic.* lib. 1. *Macrob.* &c.

3 τιμωμένῳ εἰδώλῳ] *Jovis Latialis* simulacrum intelligit. Huic enim numini æque ac *Saturno* humanam sanguinem offerebant, juxta illud,

Funditur humanus Latiali in *munere*
sanguis.

Prudent. in lib. 1. cap. 21. contra *Symmach.* Vid. *Tat.* pag. 101. ed. *Oxon.* *Theoph.* ad *Autol.* lib. 2. *Lactant.* lib. 1. cap. 21.

4 ἐπισημοτάτου καὶ εὐγενεστάτου] Ex his verbis colligit *Valesius* in Annot. ad *Euseb.* pag. 284. Prætorem Urbanum hoc sacrificium peregisse.

5 Διὸς δὲ &c.] Vide *Justini* Orat. parænet. pag. 3. quæque ibi annotavimus.

δεινῶς μίγνυσθαι, Ἐπικούρου μὲν καὶ τὰ τῶν ποιητῶν συγγράμματα ἀπολογίαν φέροντες. ἐπειδὴ δὲ ταῦτα τὰ μαθήματα, καὶ τοὺς ταῦτα πράξαντας καὶ μιμουμένους, φεύγειν πείθομεν,
51 ὡς καὶ νῦν διὰ τῶνδε τῶν λόγων ἠγωνίσμεθα, ποικίλως πολεμούμεθα· [1] ἀλλ' οὐ φροντίζομεν, ἐπεὶ Θεὸν τῶν πάντων ἐπόπτην δίκαιον οἴδαμεν. [2] εἰ δὲ καὶ νῦν τις ἦν, [3] τραγικῇ φωνῇ ἀνεβόησεν [4] ἐπί τι βῆμα ὑψηλὸν ἀναβάς· 'αἰδέσθητε, αἰδέσθητε, [5] ἃ φανερῶς πράττετε, εἰς ἀναιτίους ἀναφέροντες, καὶ τὰ προσόντα καὶ ἑαυτοῖς καὶ τοῖς ὑμετέροις Θεοῖς, περιβάλλοντες [6] τούτοις, ὧν οὐδὲν οὐδ' ἐπὶ ποσὸν μετουσία ἐστί· μετάθεσθε, σωφρονίσθητε.

ιγ'. Καὶ γὰρ ἐγὼ, μαθὼν περίβλημα πονηρὸν εἰς ἀποστροφὴν τῶν ἄλλων ἀνθρώπων περιτεθειμένον ὑπὸ τῶν φαύλων δαιμόνων τοῖς Χριστιανῶν θείοις διδάγμασι, καὶ ψευδο-

tores esse, ex *Epicuri* & Poetarum scriptis defensionem adducentes. Quoniam autem disciplinam ejusmodi improbamus, & qui talia faciunt & æmulantur, fugere suademus; pro eo atque id nunc quoque oratione hac nostra magnopere contendimus, multifariàm oppugnamur: sed nihil id curamus, quia Deum inspectorem omnium justum novimus. Utinam vero nunc etiam aliquis existeret, qui superiore quopiam è loco voce Tragica exclamaret: *Pudeat, pudeat vos quæ manifeste ipsi perpetratis, ea in innocentes referre, & quæ vobis ipsis & vestris insunt diis, ea illis attribuere, in quos ne tantilla quidem cadit pars scelerum tantorum: convertimini, resipiscite.*

XIII. Nam & ego malam speciem divinis Christianorum doctrinis à pravis dæmonibus ad absterrendos alios homines, falso affictam intelligens;

1 ἀλλ' οὐ φροντίζομεν] Ita & paulò ante pag. 32. lin 1.

2 εἰ δὲ καὶ νῦν τις ἦν] Aut redundat verbum ἦν, aut post illud ipsum desideratur relativum ὃς seu ὅστις. SYLBURG.

3 τραγικῇ φωνῇ] Hoc est *graviter*, & *verbis grandibus*, quibus Tragœdiarum scriptores utuntur.

4 ἐπὶ τὸ βῆμα ὑψηλὸν ἀναβὰς] *Arnobii* & *Cratis* ex *Plutarcho* verba, qui eâdem orationis figurâ usi sunt; annotavit *Halloixius* in vita *Justini* p. 374. col. 1. GRABE.

5 ἃ φανερῶς πράττετε] Eadem habet modò citatâ pag. 32. lin. 12.

6 τούτοις, ὧν] Pro duabus his vocibus structura & sententia postulat, ὡς τούτων SYLBURG.

telligens; cùm prætextum eum ipsum, & multitudinis opinionem risi; tum ut Christianus invenirer, me & votis omnibus optâsse, & omni contentione elaborasse profiteor: non equidem quod alienæ sint à Christo *Platonis* doctrinæ, sed quod in omnibus non *sibi* sint similes, sicuti neque aliorum, *Stoicorum* videlicet, & Poetarum, & Historicorum. Unusquisque enim ex parte divinæ seminariæ rationis, quod eidem, *rationi*, congruum est, videns, præclare locutus est: qui autem iis in rebus, quæ maximi sunt ponderis pugnantia censuerunt, ii nec scientiâ sublimiori, nec cognitione irreprehensibili præditi videntur fuisse. Quæcunque ergo apud omnes rectè dicta sunt, nostrorum Christianorum sunt. Ingeniti namque & ineffabilis Dei Verbum post Deum & ado-

λογούμενον ταῦτα, καὶ τοῦ περιβλήματος καταγέλασαι, καὶ τῆς παρὰ τοῖς πολλοῖς δόξης, Χριστιανὸς εὑρεθῆναι καὶ εὐχόμενος, καὶ παμμάχως ἀγωνιζόμενος ὁμολογῶ· οὐχ ὅτι ἀλλότριά ἐστι τὰ Πλάτωνος διδάγματα τοῦ Χριστοῦ, ἀλλ' ὅτι οὐκ ἔστι πάντη ὅμοια, ὥσπερ οὐδὲ τὰ τῶν ἄλλων, Στωϊκῶν τε, καὶ ποιητῶν, καὶ συγγραφέων. ἕκαστος γάρ τις ἀπὸ μέρους τοῦ σπερματικοῦ θείου λόγου τὸ συγγενὲς ὁρῶν, καλῶς ἐφθέγξατο· οἱ δὲ τἀναντία αὐτοῖς ἐν κυριωτέροις εἰρηκότες, οὐκ [1] ἐπιστήμην τὴν ἄποπτον, καὶ γνῶσιν τὴν ἀνέλεγκτον φαίνονται ἐσχηκέναι. [2] ὅσα οὖν παρὰ πᾶσι καλῶς εἴρηται, ἡμῶν τῶν Χριστιανῶν ἐστι. τὸν γὰρ ἀπὸ ἀγεννήτου καὶ ἀῤῥήτου Θεοῦ λόγον [3] μετὰ τὸν Θεὸν προσκυνοῦμεν

1 ἐπιστήμην τὴν ἄποπτον] Interpres legit ἄπτωτον *constantem*; aut inquit, ἀνύποπτον *non suspectam*. Alioqui ἄποπτον apud *Dionys. Halicarnasseum*, & alios veteres significat *à conspectu seu oculis remotam*. SYLBURG. Imo verò frustra hæc vox sollicitatur, siquidem ἄποπτον hoc loco idem est, ac quod in Dial. cum *Tryphone* pag. 225. B. dixerat, οὐ συνοπτὸν, οὐδὲ συννοητόν. Cumque à *Suidâ* ἄποπτον non modò per ἀθεώρητον sed & ὑψηλὸν exponatur, hic ἐπιστήμην τὴν ἄποπτον, *scientiam sublimiorem* reddo. GRABE.

2 ὅσα οὖν παρὰ πᾶσι καλῶς] Consona his post hunc scripsit *Theophilus Antiochenus* in lib. 2. ad *Autolycum*: διὸ δείκνυνται πάντες τοὺς λοιποὺς πεπλανῆσθαι· μόνους δὲ Χριστιανοὺς τὴν ἀλήθειαν κεχωρηκέναι, οἵτινες ὑπὸ πνεύματος ἁγίου διδασκόμεθα, τοῦ λαλήσαντος ἐν τοῖς ἁγίοις προφήταις, καὶ τὰ πάντα προαγγέλλοντος.

3 μετὰ τὸν Θεὸν] A mente *Justini* aberrat *Langus* dum etiam μετὰ τοῦ Θεοῦ legi posse putat. μετὰ Θεὸν enim hoc loco significat *post Deum*, ac idem est, quod in altera Apolog. pag. 24. lin. 15. dixerat, ἐν δευτέρᾳ χώρᾳ ἔχοντες. GRABE.

1 μετὰ

νοῦμεν, καὶ ἀγαπῶμεν, ἐπειδὴ καὶ δι' ἡμᾶς ἄνθρωπος γέγονεν, ὅπως καὶ τῶν παθῶν τῶν ἡμετέρων συμμέτοχος γενόμενος, καὶ ἴασιν ποιήσηται. οἱ γὰρ συγγραφεῖς πάντες, διὰ τῆς ἐνούσης ἐμφύτου τοῦ λόγου σπορᾶς, ἀμυδρῶς ἐδύναντο ὁρᾷν τὰ ὄντα. ἕτερον γάρ ἐστι σπέρμα τινὸς, καὶ μίμημα [1] κατὰ δύναμιν δοθέν· καὶ ἕτερον αὐτὸ, οὗ [2] κατὰ χάριν τὴν ἀπ' ἐκείνου ἡ μετουσία καὶ μίμησις γίνεται.

ιδ'. Καὶ ὑμᾶς οὖν ἀξιοῦμεν [3] ὑπογράψαντας τὸ ὑμῖν δοκοῦν, προθεῖναι [4] τουτὶ τὸ βιβλίδιον, [5] ὅπως καὶ τοῖς ἄλλοις τὰ ἡμέτερα γνωσθῇ, καὶ δύνωνται τῆς ψευδοδοξίας καὶ ἀγνοίας τῶν καλῶν ἀπαλλαγῆναι οἳ παρὰ τὴν ἑαυτῶν αἰτίαν ὑπεύθυνοι ταῖς τιμωρίαις γίνονται), εἰς τὸ γνωσθῆναι τοῖς ἀνθρώποις ταῦτα· διὸ ἐν τῇ φύσει 2 τῇ τῶν ἀνθρώπων εἶναι τὸ γνωριστὸν καλοῦ καὶ αἰσχροῦ, καὶ διὰ τὸ ἡμῶν,

ramus & amamus: quoniam nostra causa id homo factum est, ut perpessionum nostrarum participatione medicinam nobis faceret. Nam scriptores omnes propter rationis semen insitum, perquam tenuiter ea quæ sunt, cernere potuerunt. Aliud est enim semen alicujus, & imitatio secundum facultatem naturalem data: & aliud id ipsum, cujus, per gratiam ab ipso datam, participatio fit & imitatio.

XIV. Quapropter vos rogamus, ut subscribentes, quod vobis placet libellum hunc proponatis: ut & à cæteris nostra cognoscantur possintque falsa opinione, & pulchrorum ac præclarorum ignoratione liberari qui alioqui præter suam culpam (suppliciis scilicet æternis) fiunt obnoxii, & hæc in hominum notitiam perveniant, propterea quòd in hominum natura notio honestatis & turpitudinis inest; tum autem nostrâ etiam causâ, quos illi tales

1 κατὰ δύναμιν] Δύναμις hîc significat *naturalem facultatem*, cui opponitur χάρις, id est *supernaturalis gratia*. GRABE.

2 κατὰ χάριν τὴν ἀπ' ἐκείνου] Subintellige δοθέντος, sicutimodò dixerat: κατὰ δύναμιν δοθέν. GRABE.

3 ὑπογράψαντας τὸ ὑμῖν δοκοῦν προθεῖναι &c.] *Langus* Interpres haud rectè hunc locum intellexit: sensus verò est, ut *subscribentes quod vobis placet, proponatis hunc libellum*, uti recte in margine sui exemplaris annotavit Cl. *Pearsonius*. GRABE.

4 τουτὶ τὸ βιβλίδιον] Ita & *Melitonis* Apolog. M. *Aurelio* oblata ab *Eusebio* lib. IV. Hist. Eccl. cap. 26. vocatur τὸ πρὸς Ἀντωνῖνον βιβλίδιον, quæ & ipsa fortè *Justini* & *Melitonis* inscriptio fuit. GRABE.

5 ὅπως καὶ τοῖς ἄλλοις &c.] Hujus periodi versionem ex *Sylburg*. emendavimus: cui loco non multùm absimilis est alius *Justini* p.90.l.45. ed.*Par.* Hanc *Sylburgii* quoque explicationem confirmant ea quæ leguntur Apolog. 1. p.6. lin. 3. seqq.

tales ignorant, quales ipsi dicunt, damnare fœditates, atque ob id etiam quod *Gentiles* ejusmodi gaudeant, atque serviant Diis, qui turpia commiserint, ac etiamnum talia ab hominibus exigant: quanquam eo ipso, dum in nos quasi talia patrantes, mortem, carcerem, aut aliam mulctam decernunt, semetipsos damnent; adeo ut aliis judicibus non sit opus. Ego verò etiam impiam atque erroneam in gente mea *Simonianam* despexi *disciplinam*. Quod si Vos hanc petitionem publici juris feceritis, nos cura-

[1] ὓς οὐκ ἐπίςανται τοιαῦτα ὁποῖα λέγουσιν αἰσχρὰ καταψηφιζομένυς, καὶ [2] διὰ τὸ χαίρειν τοιαύταις πράξασι θεοῖς, καὶ ἔτι νῦν ἀπαιτῦσι παρὰ ἀνθρώπων τὰ ὅμοια, [3] ἐκ τῦ καὶ ἡμῖν ὡς τοιαῦτα πράττυσι, θάνατον, ἢ δεσμὰ, ἢ ἄλλο τι τοιῦτον προσίμιον ἑαυτὺς κατακρίνειν, ὡς μὴ δέεσθαι ἄλλων δικαςῶν. [4] καὶ τῦ ἐν τῷ ἐμῷ ἔθνει ἀσεβῦς καὶ πλάνου Σιμωνιανῦ διδάγματος κατεφρόνησα. ἐὰν δὲ ὑμεῖς τῦτο προγράψητε, [5] ἡμεῖς τοῖς

πᾶσι

1 ὓς οὐκ ἐπίςανται τοιαῦτα] Frustra *Perionius* post τοιαῦτα addi vult πράττοντας vel ποιῦντας, & sententiam *Justini* in versione prorsus pervertit. Genuinus autem sensus esse videtur, quem *Langus* expressit. GRABE.

2 διὰ τὸ χαίρειν — ἄλλων δικαςῶν] Sanè textus hic omnino corruptus aut mutilus, sententia autem *Justini* hæc esse videtur. Nimirum novam addit rationem, quare Christianorum doctrina, pravis moribus adversa, publice proponi debeat, quod scilicet *Gentiles ejusmodi gaudeant atque serviant diis, qui turpia commiserint, ac etiamnum talia ab hominibus exigant*. Unde nihil mirum, quod ipsimet iisdem flagitiis indulgeant: *quanquam eo ipso, dum in Christianos, quasi talia patrantes, mortem, carcerem, aut aliam mulctam decernunt, semetipsos damnent, adeo ut aliis Judicibus non sit opus*. GRABE.

3 ἐκ τῦ καὶ ἡμῖν] Deest quidem verbum, ad quod hi dandi casus, ἡμῖν πράττυσι, & accusandi casus hi, θάνατον, δεσμὰ & τι τοιῦτον, pertinent, id est, quod hos sibi casus tribui vult, sed quodnam illud sit, ignoro. Nec solùm verbum deest, sed etiam ὅτι, vel similis conjunctio, propterea quod ἐκ τῦ, ad κατακρίνειν infiniti modi verbum referatur. Itaque sic corrigi hunc locum rectè posse arbitror, ἐκ τῦ, ὅτι ἐ vel εἰ καὶ ἡμῖν. PERIONIUS.

4 ἐ τῦ ἐν τῷ ἐμῷ ἔθνει] Hæc verba quorsum à *Justino* posita sint, nescire se profitetur *Perionius*, quod prorsus non cum superioribus & sequentibus cohæreant; unde ea ab aliquo addita suspicatur. Sed *Justinus* respexisse videtur, quod paulò ante dixerat, *Christianos à turpibus abhorrere*; indeque de semetipso addit, quod *in propria gente ortam* Simonianam *doctrinam*, *eò quod impia esset, & bonis moribus noxia, rejecerit*. Cæterùm hunc vel alium in Apol. I. de *Simone Mago* locum ipse *Justinus* in dialogo cum *Tryphone Judæo* citavit, de quo vide Tom. I. Spicilegii Patrum Sec. II. p. 157. seq. GRABE.

5 ἡμεῖς τοῖς πᾶσι φανερὸν ποιήσαιμεν] Ex hoc loco colligo, *Justinum* Apologiam

πᾶσι φανερὸν ποιήσωμεν, ἵνα, εἰ δύναιντο, μεταθῶνται· τούτου γε μόνου χάριν τούσδε τοὺς λόγους συνετάξαμεν. Οὐκ ἔστι δὲ ἡμῶν τὰ διδάγματα κατὰ κρίσιν σώφρονα αἰσχρά, ἀλλὰ πάσης μὲν φιλοσοφίας ἀνθρωπείου ὑπέρτερα· εἰ δὲ μή, κἂν [1] Σωταδείοις, καὶ [2] Φιλαινιδείοις, καὶ ὀρχηστικοῖς, καὶ Ἐπικουρείοις, καὶ τοῖς ἄλλοις τοῖς τοιούτοις ποιητικοῖς διδάγμασιν οὐχ ὅμοια, οἷς ἐντυγχάνειν πᾶσι, καὶ γενομένοις καὶ γεγραμμένοις συγκεχώρηται. Καὶ παυσόμεθα λοιπόν, ὅσον ἐφ' ἡμῖν ἦν πράξαντες, καὶ προσεπευξάμενοι τῆς ἀληθείας καταξιωθῆναι τοὺς πάντῃ πάντας ἀνθρώπους. Εἴη οὖν καὶ ὑμᾶς ἀξίως [3] εὐσεβείας καὶ φιλοσοφίας τὰ δίκαια ὑπὲρ ἑαυτῶν κρῖναι.

bimus, ut in omnium oculis manibusque ea palam versetur, ut illi, quoad ejus fieri possit, resipiscant: cujus unius rei gratia libellum hunc composuimus. Non sunt autem doctrinæ & præcepta nostra, si sanum accedat judicium, turpia; sed humanâ omni Philosophiâ longè superiora; sin minus, *Sotadiis*, certè quidem, & *Philænidiis* & *Saltatoriis*, & *Epicureis*, aliisque id genus poeticis institutionibus non similia: quarum & qui antea scripti sunt, & qui nunc eduntur, libellos legere omnibus est permissum. Ac desinemus jam verba facere, connisi, quantum in nobis fuit, votisque omnibus precati, ut omnes ubique homines, qui ad veritatis perveniant agnitionem, reperiantur digni. Faxit ergo Deus, ut & Vos, sicut Pietatis & Philosophiæ titulo dignum est, justum de vobis ipsis feratis judicium.

giam haud divulgare voluisse, prinsquam ab Imperatoribus publici juris esset facta. GRABE.

1 *Σωταδείους*] Per *Σωτάδεια διδάγματα* intelligit obscœnam disciplinam *Sotadis* Poetæ, qui, secundum *Suidam*, *Κρὴς Μαρωνείτης, δαιμονισθείς, ἰαμβογράφος· ἔγραψε φλύακας, ἤτοι κιναίδους διαλέκτῳ Ἰωνικῇ.*

2 *Φιλαινιδείοις*] Hoc est nec similia doctrinis, quæ in impudicis, *Philænidis Lucadiæ* meretricis libris perhibentur.

3 *εὐσεβείας καὶ φιλοσοφίας*] Vide quæ dicuntur supra pag. 8. num. 3.

TOY

ΤΟΥ

ΑΓΙΟΥ ΙΟΥΣΤΙΝΟΥ

ΦΙΛΟΣΟΦΟΥ καὶ ΜΑΡΤΥΡΟΣ

Λόγος Παραινετικὸς πρὸς Ἕλληνας.

SANCTI JUSTINI

PHILOSOPHI & MARTYRIS

Ad Græcos Cohortatoria oratio.

ΤΟΥ ἉΓΙΟΥ ΙΟΥΣΤΙΝΟΥ ΦΙΛΟΣΟΦΟΥ καὶ ΜΑΡΤΥΡΟΣ

[1] [2] Λόγος Παραινετικὸς πρὸς Ἕλληνας.

SANCTI JUSTINI PHILOSOPHI & MARTYRIS

Ad Græcos Cohortatio.

α΄. [3] Ἀρχόμενος τῆς πρὸς ὑμᾶς παραινέσεως, ὦ ἄνδρες Ἕλληνες, εὔχομαι τῷ Θεῷ, ἐμοὶ μὲν ὑπάρξαι τὰ δέοντα πρὸς ὑμᾶς εἰπεῖν· ὑμᾶς δὲ τῆς προτέρας ἀφεμένους φιλονεικίας, καὶ [4] τῆς τῶν προγόνων πλάνης ἀπαλλαγέντας, ἑλέσθαι τὰ λυσιτελοῦντα νυνί· [5] οὐδὲν οἰομένους περὶ τοὺς προγόνους ὑμῶν

I. Cohortationem apud vos, viri *Græci*, instituens, Deum oro, ut & mihi ea dicendi, quæ opus est, suppetat facultas; & vobis, pristino contentionis studio relicto, majorumque errore abjecto, jamjam ea, quæ utilia sunt, eligendi potestas; nihil vos in majores vestros peccaturos esse existi-

1 Ἁγίου] In edd. Græco-latinis legitur ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν, sed nos *Rob. Steph.* lectionem retinuimus, quam confirmant ambo MSS. Reg.

2 λόγος παραινετικὸς] De hoc libro, & de hoc, nec non alio ejus titulo, vide, quæ dixi Tom. 1. Spicilegii Patrum Seculi II. pag. 148. seq. GRABE.

3 Ἀρχόμενος τῆς πρὸς ὑμᾶς] Imitari mihi videtur *Justinus* principium orationis, qua *Ctesiphontem* defendit *Demosthenes*: Πρῶτον μὲν, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, τοῖς θεοῖς εὔχομαι πᾶσι καὶ πάσαις, ὅσην εὔνοιαν ἔχων ἐγὼ διατελῶ τῇ τε πόλει καὶ πᾶσιν ὑμῖν, τοσαύτην ὑπάρξαι μοι παρ' ὑμῶν εἰς τουτονὶ τὸν ἀγῶνα &c. PERIONIUS.

4 τῆς τῶν προγόνων πλάνης] Nimirum objicit Gentilibus *Justinus* in Apolog. 1. pag. 21. ὁμοίως τοῖς ἀνοήτοις τὰ ἔθη πρὸ τῆς ἀληθείας τιμᾶτε.

5 οὐδὲν νυνί] οὐδὲν MSS. Reg. 1. 2.

mantibus, si quæ diversa sunt ab illorum non recte conceptis opinionibus, nunc commodiora vobis esse censueritis. Accurata namque rerum perscrutatio persæpe etiam ea quæ rectè se habere videntur, exactiore examine veritatis adhibito, longè aliter se habere ostendit. Itaque cùm constitutum nobis sit de verâ religione dicere, quâ nihil prius atque præstabilius, ut quidem puto, apud eos habetur, qui vitam sibi extra periculum omne agendam statuerunt, propter futurum post hujus vitæ finem judicium: (quod certè equidem non modò majores nostri, divini homines, prophetæ & legislatores; verùm etiam qui apud vos habiti sunt sapientes, Poetæ simul & Philosophi, veram at-

ἔσεσθαι [1] πλημμελὲς παρ' ὑμῶν, εἰ τἀναντία νυνὶ τῶν πρότερον μὴ καλῶς δοξάντων αὐτοῖς, χρήσιμα φαίνοιτο παρ' ὑμῖν. ἡ γὰρ τῶν πραγμάτων ἀκριβὴς ἐξέτασις, καὶ τὰ δόξαντα [2] καλῶς ἔχειν, πολλάκις ἀλλοιότερα δείκνυσιν, ἀκριβεστέρᾳ πείρᾳ τἀληθὲς βασανίσασα. ἐπεὶ τοίνυν ἡμῖν ὁ περὶ τῆς ἀληθοῦς θεοσεβείας πρόκειται λόγος, ἧς οὐδὲν οἶμαι προτιμότερον [3] τοῖς ἀκινδύνως βιοῦν προῃρημένοις εἶναι νενόμισται [4] διὰ τὴν μέλλουσαν μετὰ τὴν τελευτὴν τοῦδε τοῦ βίου ἔσεσθαι κρίσιν· ἣν οὐ μόνον οἱ ἡμέτεροι κατὰ Θεὸν [5] κηρύττουσι πρόγονοι, προφῆταί τε καὶ νομοθέται, [6] ἀλλὰ καὶ οἱ παρ' ὑμῖν νομισθέντες εἶναι σοφοὶ, οὐ ποιηταὶ μόνον, ἀλλὰ καὶ [7] φιλόσοφοι, οἱ τὴν ἀληθῆ 2

1 πλημμελὲς παρ' ὑμῶν] παρ' ὑμῶν πλημμελὲς MSS. Reg. 1. 2.

2 καλῶς ἔχειν] πολλάκις καλῶς ἔχειν ἀλλοιότερα.

3 τοῖς ἀκινδύνως βιοῦν] Mali sc. & à rectâ Religione alieni semper metu & anxietatibus vexantur. Unde *Juv*. Sat. XIII. v. 223.

Hi sunt qui trepidant, & ad omnia fulgura pallent,
Cum tonat, exanimes primo quoque murmure cæli:
Non quasi fortuitus, nec ventorum rabie, sed
Iratus cadat in terras, & vindicet ignis, &c.

4 διὰ τὴν μέλλουσαν &c.] Vide quæ supra dicta sunt pag 2. num. 4.

5 κηρύττουσι] προκηρύττουσι MSS. Reg. 1.2. quam lectionem etiam in aliquibus *Rob. Steph.* Codd. observatam retineri monet *Sylburgius*.

6 ἀλλὰ καὶ οἱ παρ' ὑμῶν] Congrua his sunt ista *Theophili* lib.2. ad *Autolycum*: μὴ νοῦν ἐσχηκότες, ὅτι ὁ θεὸς ἀνθρώπῳ νῦν ἐν αἰωνίοις τιμωρίαις, ὧν προαγορευομένων προφητῶν μεταγενέστεροι γενόμενοι οἱ ποιηταὶ καὶ φιλόσοφοι ἔκλεψαν ἐκ τῶν ἁγίων γραφῶν, &c. Argumentum hoc fusius prosequitur *Justinus* infra pag. 25. seqq. ubi Poetarum Philosophorumque opiniones de mundo futuro & ultimo hominis judicio late recenset.

7 φιλόσοφοι] Articulum præpositivum οἱ habent MSS. Reg. 1. 2.

1 καὶ

ἀληθῆ [1] καὶ θείαν ἐπαγγελλόμενοι παρ' ὑμῖν εἰδέναι γνῶσιν· ἔδοξέ μοι καλῶς ἔχειν, πρῶτον μὲν τοὺς τῆς θεοσεβείας ἡμῶν τε καὶ ὑμῶν ἐξετάσαι διδασκάλους, οἵτινες καὶ ὅσοι, καὶ καθ' οὓς γεγόνασι χρόνους· ἵν' οἱ μὲν πρότερον τὴν ψευδώνυμον θεοσέβειαν παρὰ τῶν προγόνων παρειληφότες, νῦν γοῦν αἰσθόμενοι, τῆς παλαιᾶς ἐκείνης ἀπαλλαγῶσι πλάνης· ἡμεῖς δὲ σαφῶς καὶ φανερῶς ἡμᾶς αὐτοὺς ἀποδείξωμεν τῇ τῶν κατὰ Θεὸν προγόνων ἑπομένους θεοσεβείᾳ.

β'. Τίνας τοίνυν, ὦ ἄνδρες Ἕλληνες, τῆς θεοσεβείας ὑμῶν διδασκάλους εἶναί φατε; τοὺς ποιητάς; ἀλλ' οὐ συνοίσει ὑμῖν πρὸς ἄνδρας τὰ τῶν ποιητῶν εἰδότας λέγειν· ἴσασι γὰρ τὴν ὑπ' αὐτῶν γελοιοτάτην περὶ θεῶν θεογονίαν λεγομένην, ὡς ἔστιν ἡμῖν ἀπὸ τοῦ κορυφαιοτάτου παρ' ὑμῖν καὶ πρώτου τῶν ποιητῶν Ὁμήρου μανθάνειν. οὗτος γὰρ πρῶτον μὲν τὴν τῶν θεῶν γένεσιν ἐξ ὕδατος τὴν ἀρχὴν ἐσχηκέναι φησίν. οὕτω γὰρ [a] γέγραφεν·

[2] Ὠκεανόν τε θεῶν γένεσιν,
καὶ μητέρα Τηθύν.

[a] Il. ξ'. v. 201.

que divinam se scientiam assequutos apud vos profitentur, deprædicant:) rectè me facturum esse putavi, si primùm & nostræ & vestræ religionis auctores scrutarer, qui illi tandem, quales, & quibus exstiterint temporibus; ut cùm illi, qui falsò cognominatæ religionis cultum à majoribus acceperunt, percepto nunc erroris sensu, ex ejusmodi veteri expediantur fraude & seductione: tum verò liquidò & manifestè declaretur, divinorum nos majorum sacra sequi & pietatem.

II. Quos igitur, viri *Græci*, religionis vestræ allegatis doctores? Poetasne? Verùm id facere minimè vobis proderit apud homines, quibus res poeticæ cognitæ sunt. Norunt enim illi ridiculam maximè, quæ à poetis refertur, deorum procreationem; sicuti eam nobis à summo Poetarum vestrorum *Homero* discere licet. Primùm siquidem is deorum generationem ex aquâ initium sumpsisse dicit. Ita enim scribit:

Oceanumque deûm patrem,
Tethymque parentem.

Deinde

1 καὶ θείαν] καὶ θείαν εἰδέναι παρ' ὑμῖν ἐπαγγελλόμενοι γνῶσιν. MSS. Reg. 1. 2.

2 Ὠκεανόν τε &c.] *Homericum* hoc citavit etiam *Theophilus* in lib. 2. ad *Autolycum*, & sequentem versum ex Il. φ'. immediate addit,

Ἐξ οὗπερ πάντες ποταμοὶ καὶ πᾶσα θάλασσα.

protinus

Deinde necessarium quoque est, quæ idem de principe, sicuti ab eis censetur, Deo dicat, *patrem* eum sæpenumerò vocans

—hominûmque, Deûmque,

subjicere; inquit enim,

Humano generi bellorum Jupiter auctor.

Hunc sanè non tantùm copiis militaribus auctorem belli, sed *Trojanis* etiam, per filiam ejus, perjurii causam facit; eundemque amantem,& miserum,& dolentem, reliquorumque deorum insidias experientem *Homerus* inducit; nunc quidem de filio ipsum suo dicentem,

Eheu, supra homines nobis Sarpedona cunctos

Ἔπειτα δὲ καὶ ἃ περὶ τοῦ πρώτου παρ' αὐτοῖς νομιζομένου Θεοῦ λέγει, ὃν καὶ πατέρα ὀνομάζει πολλάκις,

— ἀνδρῶν τε θεῶν τε,

ἀναγκαῖον ὑπομνῆσαι. [a] ἔφη γὰρ,

Ζεὺς, ὅστ' ἀνθρώπων ταμίης πολέμοιο τέτυκται.

αὐτὸν τοίνυν οὐ πολέμου ταμίαν μόνον τῷ στρατεύματι, [1] ἀλλὰ καὶ ἐπιορκίας Τρωσὶ διὰ τῆς αὐτοῦ θυγατρὸς αἴτιον γεγενῆσθαι φησὶ [2] καὶ τοῦτον ἐρῶντα, καὶ σχετλιάζοντα, καὶ ὀλοφυρόμενον, καὶ ὑπὸ τῶν ἄλλων Θεῶν ἐπιβουλευόμενον Ὅμηρος εἰσάγει, καὶ ποτὲ μὲν ἐπὶ [3] ἑαυτοῦ παιδὸς [b] λέγοντα,

Ὤμοι ἐγὼν, ὅτε μοι Σαρπηδόνα φίλτατον ἀνδρῶν

a Il δ' v. 84. b Il. π'. v. 433.

Μοῖρ

protinus absurditatem evincens verbis sequentibus: Ἃ δὴ λέγων ἐκεῖνα θεὸν συνιστᾷ. τίς γὰρ οὐκ ἐπίσταται τὸ ὠκεανὸν ὕδωρ εἶναι; εἰ δὲ ὕδωρ, οὐκ ἄρα θεός. ὁ δὲ θεὸς εἰ τῶν ἄλλων ποιητής ἐστι, καθὼς καί ἐστιν, ἄρα καὶ τοῦ ὕδατος, καὶ τῶν θαλασσῶν κτίστης ἐστίν. &c.

1 ἀλλὰ καὶ ἐπιορκίας διὰ τῆς αὐτοῦ θυγατρὸς &c.] Per *Jovis* filiam *Venerem* intelligit, quæ *Alexandrum* rapuit tum, cum *Menelaus* gloriam singulari certamini propositam *Trojanorum Græcorumque* consensu, & jurejurando, eo interfecto consequuturus esset. Fidem enim utrique inter se dederunt, cujus jurisjurandi *Jovem* cæterosque deos testes esse voluerunt, fore, uti, si *Alexander Menelaum* superaret, *Helenam* haberet, omnesque facultates: sin *Alexandrum Menelaus* vinceret, *Helenam Trojani* omnesque facultates redderent: *Venus* autem cum superiorem *Menelaum* cerneret, *Alexandrum* ex periculo ereptum, contra jusjurandi religionem, cujus testis erat *Jupiter*, in cubiculo abscondit, & *Helenam* accersitam in excelsâ arce collocavit. Et quoniam *Venus Jovis* erat filia, hæc patris sive consilio, sive concessu fecisse existimatur: quod dum fecit, perjurii autor & causa fuit *Trojanis* per *illam Jupiter*. Hæc omnia qui vult cognôscere, legat tertium *Iliadis* librum. *Picus* hunc locum non intellexit. Neque enim perjurio *Jovis* filia, ut *Justinum* vult dicere, scelus in *Trojanos* admisit, sed *Jupiter* illius operâ fecit, ut *Trojani* perjurio se contaminarint, si modo perjurium dicendum est. PERIONIUS.

2 καὶ] Deest hæc vox in MS. Reg. 1.

3 ἑαυτοῦ παιδὸς λέγοντα] Eadem habet *Tertullianus* Apolog. cap. XIV. *& Jovem nunc flentem* Sarpedonis *casum*.

1 τ

Μοῖρ' ὑπὸ Πατρόκλοιο Μενοιτιάδαο δαμῆναι.

νῦν δὲ ὑπὲρ τοῦ [a] Ἕκτορος,

Ὢ πόποι, ἦ φίλον ἄνδρα διωκόμενον περὶ τεῖχος
Ὀφθαλμοῖσιν ὁρῶμαι, ἐμὸν δ' ὀλοφύρεται ἦτορ.

Τίνα δὲ καὶ περὶ τῶν ἄλλων θεῶν μετὰ τῆς τοῦ Διὸς ἐπιβουλῆς [b] λέγει, ἴσασιν οἱ ἐντυγχάνοντες τοῖς ἔπεσι τούτοις·

Ὁππότε μιν ξυνδῆσαι Ὀλύμπιοι ἤθελον ἄλλοι,
Ἥρη τ', ἠδὲ Ποσειδάων καὶ Παλλὰς Ἀθήνη.

3 καὶ εἰ μὴ τὸν

[1] Ὃν Βριαρέων καλέουσι [2] θεοὶ, ὑπέδεισαν οἱ μάκαρες θεοὶ, ἐδέδετο ἂν ὑπ' αὐτῶν ὁ Ζεύς. ὅσα δὲ καὶ [3] περὶ τῆς ἐρωτικῆς τοῦ Διὸς ἀκολασίας Ὅμηρος λέγει, ἀναγκαῖον δι' αὐτῶν [4] ὑμᾶς ὑπομνῆσαι ὧν εἴρηκε ῥητῶν. ἔφη γὰρ αὐτὸν οὕτω πρὸς τὴν Ἥραν [c] λέγειν,

Dilectum, dextrâ Patrocli Parca peremit;

nunc autem de *Hectore*,

O Dii, carum hominem fugientem mœnia circum
Urgeri video, trepidat mœrore meum cor.

Quæ verò de aliorum Deorum adversus *Jovem* structis insidiis memorat, intelligunt, qui versus hosce legunt:

Illum cum reliqui vellent vincire catenis
Cælicolæ, Juno, Neptunus, & ipsa Minerva.

Atque nisi,

Quem Briarea *vocant Dii*, extimuissent beata illa numina, vinctus ab eis fuisset *Jupiter*. Enimvero quæ etiam de immoderatis *Jovis* amoribus *Homerus* canit, peropus est nobis per *Jovis* ipsius, quæ apud eum ad *Junonem* suam facit, exponere verba,

Non

a Il. χ'. v. 168. b Il. α'. v. 399. c Il. ξ'. v. 315. seqq.

1 τὸν Ὃν Βριαρέων &c.] Articulum τὸν, assumpta conjunctione καὶ, *Perionius* in sequens membrum transfert, & legit, τὸν καὶ ὑπέδεισαν μάκαρες θεοὶ, ut eo modo & poetica articuli abusio evitetur, & *Homeri* locus meliùs exprimatur. Sed non hîc mutatione opus est. Nam & citatio satis est evidens, & articulus pro demonstrativo pronomine alibi quoque à *Justino* usurpatur, ut Index noster in ὁ aliquot exemplis declarat. SYLBURG. Et exempla quidem ibi indicata omnia ex supposititiis libris petita sunt, excepto unico in Dial. cum *Tryphone* pag. 266. B. ubi *ea quæ* τὰ ὅσα dixit *Justinus*. Attamen & id unicum ostendit, mutationem non esse necessariam; præsertim cum hoc loco *Justinus Homeri* versus ac poeticas fabulas recensens, aptiùs quàm alibi, poetico stylo uti potuerit. GRABE.

2 θεοὶ] hæc vox in duobus MSS. Reg. est omissa.

3 περὶ ἐρωτικῆς τοῦ Διὸς] Vide Apolog. 1. p. 8. quæque ibi annotata sunt, quibus addas quæ dicuntur à *Tertulliano* in Apolog. cap. XIV.

4 ὑμᾶς] ἡμᾶς MSS. Reg. 1.

I τὸ

Non me tantus amor diffusus pectore toto
Ussit, sive deæ, mortalis sive puellæ:
Non Ixioniæ *cum conjugis igne calerem,*
Non Danaes *formâ præstabilis* Acrisionæ,
Non cum Phœnicis *præclari filia pulchra,*
Non Semele Graiis, Alcmenave *cognita* Thebis,
Non Regina Ceres *plexis ornata capillis,*
Non Latona *mihi, non cum tu,* Juno, *placeres,*
Quantâ nunc in te mea corda libidine flagrant.

[1] Οὐ γὰρ πώποτέ μ' ὧδε θεᾶς ἔρος, οὐδὲ γυναικὸς
Θυμὸν ἐνὶ στήθεσσι περιπροχυθεὶς ἐδάμασσεν,
Οὐδ' ὁπότ' ἠρασάμην Ἰξιονίης ἀλόχοιο,
Οὐδ' ὅτε περ Δανάης καλλισφύρου Ἀκρισιώνης,
Οὐδ' ὅτε Φοίνικος κούρης τηλεκλειτοῖο,
Οὐδ' ὅτε περ Σεμέλης, οὐδ' Ἀλκμήνης ἐνὶ Θήβῃ,
Οὐδ' ὅτε Δήμητρος καλλιπλοκάμοιο ἀνάσσης,
Οὐδ' ὁπότε Λητοῦς ἐρικυδέος, οὐδὲ σεῦ αὐτῆς.

Quæ porro de aliis ibidem diis ex *Homeri* poemate cognoscere liceat, & quæ ab hominibus illi pertulerint, consentaneum nunc est, ut commemoremus. Nam *Martem* & *Venerem* à *Diomede* vulnera accepisse ait; & præterea multorum aliorum deorum ærumnas recenset, quas à *Dione* filiam consolante discere possumus. Eam enim ita alloquitur:

Τίνα δὲ καὶ περὶ τῶν ἄλλων θεῶν ἐκ τῆς Ὁμήρου ποιήσεως ἔξεστι μανθάνειν, καὶ ὅσα ὑπὸ ἀνθρώπων πεπόνθασιν, ἀκόλουθόν ἐστιν ὑπομνῆσαι νυνί. Ἄρεα μὲν γὰρ καὶ Ἀφροδίτην [2] ἀπὸ Διομήδους [2] τετρῶσθαι λέγει, πολλῶν δὲ καὶ ἄλλων θεῶν διηγεῖται πάθη· οὕτω γάρ ἐστιν ἡμῖν ἀπὸ τῆς παραμυθουμένης τὴν θυγατέρα Διώνης μανθάνειν. ἔφη γὰρ πρὸς αὐτήν.[b]

Quantumvis justo, mea filia, parce dolori,
Namque à terrigenis divi permulta tulere

Τέτλαθι, τέκνον ἐμόν, καὶ ἀνάσχεο κηδομένη περ·
Πολλοὶ γὰρ δὴ τλῆμεν Ὀλύμπια δώματ' ἔχοντες

a Il. ε'. v. 330. b Ibid. v. 382. seqq.

Ἐξ

1 οὐ γὰρ πώποτέ μ'] Hi versus ex Il. ξ. libro sumpti sunt, sed omissi sunt alii sex, quos ibi his interjectos reperiet, cui studio erit cognoscere. Utrum à *Justino* prætermissi sint deditâ operâ, an à librariis casu alii viderint. PERIONIUS.

2 ἀπὸ] *Rob. Steph.* ὑπό.

2 μου]

Ἐξ ἀνδρῶν, χαλέπ' ἄλγε'
ἐπ' ἀλλήλοισι τιθέντες.
Τλῆ μὲν Ἄρης, ὅτε μιν Ὦτος,
κρατερός τ' Ἐφιάλτης,
Παῖδες Ἀλωῆος, δῆσαν κρα-
τερῷ ἐνὶ δεσμῷ,
Χαλκέῳ δ' ἐν κεράμῳ δέ-
δετο τρισκαίδεκα μῆνας.
Τλῆ δ' Ἥρη, ὅτε μιν κρατε-
ρὸς πάϊς Ἀμφιτρύωνος
Δεξιτερὸν κατὰ μαζὸν ὀϊστῷ
τριγλώχινι
Βεβλήκει, τότε κέν [1] μιν ἀνή-
κεστον λάβεν ἄλγος.
Τλῆ δ' Ἀΐδης ἐν τοῖσι πε-
λώριος ὠκὺν ὀϊστόν,
Εὖτέ μιν ωὐτὸς ἀνὴρ υἱὸς Διὸς
αἰγιόχοιο
Ἐν Πύλῳ ἐν νεκύεσσι βαλὼν
ὀδύνῃσιν ἔδωκεν.
Αὐτὰρ [2] ἔβη πρὸς δῶμα Διὸς,
καὶ μακρὸν Ὄλυμπον,
Κῆρ ἀχέων, ὀδύνῃσι πεπαρ-
μένος· αὐτὰρ ὀϊστὸς
Ὤμῳ ἐνὶ στιβαρῷ ἠλήλατο,
κῆδε δὲ θυμόν.

Εἰ δὲ καὶ τὸ τῶν λοιπῶν θεῶν ἐξ ἐναντίας μάχης ὑπομνησθῆναι ὑμᾶς προσήκει, αὐτὸς ὑμᾶς ὁ ὑμέτερος ποιητὴς ἱστορῆσαι λέγων,[a]

Τόσσος ἄρα κτύπος ὦρτο
θεῶν ἔριδι ξυνιόντων.

Damna alia ex aliis cumu-
lantes, probraque probris.
Vincula sustinuit Mavors,
cum carcere cæco
Ortus Aloides, *illum frater-*
que Ephialtes,
Duriter inclusum, totum te-
nuere per annum.
Amphitryonidæ *forti* Saturnia Juno
Telo icta ex arcu acceptum
tulit ubere vulnus
In dextro, & luctum mæ-
rens toleravit acerbum.
Hujus & ipse viri celerem
virtute sagittam
Emissam multâ, ad portam
persensit apertam,
Mortales inter functos va-
stissimus Orcus.
Ille domos divûm & ma-
gnum conscendit Olympum,
Sollicitis animum curis per-
culsus; at ingens
Telum humero fixum crucia-
bat corda dolore.

Si verò cæterorum quoque deorum commissam inter ipsos pugnam referre vos oporteat, ipse hoc vester Poeta fecerit, dicens,

Acris pugna deûm magno est
exorta tumultu.

[a] Il. υ'. v. 66.

Adversus

1 μιν] MS. Reg. 2. habet μιν. vulgares edd. μὲν.

3 ἔβη] Homeri editiones unanimi consensu habent ὁ βῆ. SYLBURG.
1 μιν]

hanc omnia resolvi. Tertius *Anaximenes*, & ipse *Milesius* aerem omnium originem ponit; ex hoc enim omnia fieri, & in hunc desinere omnia dicit. *Heraclitus Metapontinus*, causam omnium rerum ignem esse asseverat; Ex igne namque omnia creari, & in ignem omnia exitu suo converti. *Anaxagoras Clazomenius*, principia rerum omnium ea, quæ ex sui similibus partibus constant esse ait. *Archelaus Apollodori Atheniensis* filius, aerem infinitum, & quæ circa eum sunt, densitatem & raritatem, universarum rerum principium esse asserit. Omnes isti à *Thalete* successionem ducentes, naturalem, sicuti ipsi nominant, philosophiam excoluere.

καὶ εἰς τοῦτο τὰ πάντα φθείρεσθαι. τρίτος Ἀναξιμένης, καὶ οὗτος ἐκ τῆς Μιλήτου ὑπάρχων, ἀέρα τοῦ παντὸς ἀρχὴν εἶναι λέγει· ἐκ γὰρ τούτου τὰ πάντα γίνεσθαι, καὶ εἰς τοῦτον πάντα ἀναλύεσθαι φησίν. Ἡράκλειτος ὁ Μεταποντῖνος, ἀρχὴν τῶν πάντων τὸ πῦρ εἶναι λέγει· ἐκ τοῦ πυρὸς γὰρ τὰ πάντα γίνεσθαι, καὶ εἰς τὸ πῦρ τὰ πάντα τελευτᾶν. Ἀναξαγόρας ὁ Κλαζομένιος ἀρχὰς τῶν πάντων τὰς ὁμοιομερείας εἶναι [1] ἔφη. Ἀρχέλαος ὁ Ἀπολλοδώρου Ἀθηναῖος, ἀέρα ἄπειρον, καὶ τὴν περὶ αὐτὸν πυκνότητα καὶ μάνωσιν, ἀρχὴν ἁπάντων εἶναι λέγει. οὗτοι πάντες, ἀπὸ Θαλοῦ 5
τὰς διαδοχὰς ἐσχηκότες, τὴν φυσικὴν ὑπ' αὐτῶν καλουμένην μετῆλθον φιλοσοφίαν.

IV. Deinceps porro ab origine alia *Pythagoras*, *Mnesarchi* filius, *Samius*, principia dicit esse numeros, eorumque symmetrias, id est, accommodatas proportiones, &, quæ ex his constant, harmonias, hoc est, concentus atque cohærentias, & ex utrisque composita elementa: nec non monadem sive unitatem, & dyadem sive dualitatem indefinitam. *Epi-*

δʹ. Εἶθ' ἑξῆς [2] ἀφ' ἑτέρας ἀρχῆς, Πυθαγόρας Μνησάρχου Σάμιος, ἀρχὰς τοὺς ἀριθμοὺς, καὶ τὰς συμμετρίας, καὶ τὰς ἐν αὐτοῖς ἁρμονίας καλεῖ, τὰ τ' ἐξ ἀμφοτέρων σύνθετα [3] στοιχεῖα· ἔτι μέν τοι μονάδα καὶ τὴν ἀόριστον δυάδα. Ἐπικου-

pos

1 ἔφη] φησὶν MSS. Reg. 1. 2.

2 ἀφ' ἑτέρας ἀρχῆς] Recensitis sectæ *Ionicæ* (quam fundavit *Thales*) variis de rerum principiis opinionibus, jam ad alteram, sectam sc. *Italicam*, suam convertit orationem, quæ ἀφ' ἑτέρας ἀρχῆς, nempe à *Pythagora*, erat instituta.

3 στοιχεῖα] Elementa sc. Geometrica, καλούμενα δὲ γεωμετρικὰ, ut *Plutarchi* verba sonant.

1 ἀγόντα]

ρος Νεοκλέους Ἀθηναῖος ἀρχὰς τῶν ὄντων σώματα λόγῳ θεωρητὰ εἶναι λέγει, ἀμέτοχα κενοῦ, [1] ἀγέννητα, ἄφθαρτα, οὔτε θραυσθῆναι δυνάμενα, οὔτε διάπλασιν ἐκ τῶν μερῶν λαβεῖν, οὔτε ἀλλοιωθῆναι· διὰ τοῦτο καὶ λόγῳ θεωρητά. Ἐμπεδοκλῆς Μέτωνος ὁ Ἀκραγαντῖνος, τέσσαρα στοιχεῖα, πῦρ, ἀέρα, ὕδωρ, γῆν· δύο δὲ ἀρχικὰς δυνάμεις, Φιλίαν τε καὶ νεῖκος, ὧν ἡ μὲν ἐστιν ἑνωτική, τὸ δὲ, διαιρετικόν. [2] ὁρᾶτε τοίνυν τὴν ἀταξίαν τῶν παρ' ὑμῖν νομισθέντων γεγενῆσθαι σοφῶν, οὓς διδασκάλους ὑμῶν τῆς θεοσεβείας γεγενῆσθαι φατέ· τῶν μὲν, ὕδωρ ἀποφηναμένων ἀρχὴν ἁπάντων εἶναι· τῶν δὲ, ἀέρα· τῶν δὲ, πῦρ· τῶν δὲ, ἄλλό τι τῶν προειρημένων· καὶ πάντων τούτων πιθανοῖς τισι λόγοις πρὸς κατασκευὴν τῶν μὴ καλῶς δοξάντων αὐτοῖς χρωμένων, καὶ τὸ ἴδιον δόγμα προτιμότερον ἐπιχειρούντων δεικνύναι. ταῦθ' ὑπ' αὐτῶν εἴρηται. πῶς οὖν ἀσφαλὲς, ὦ ἄνδρες Ἕλληνες, [3] τοὺς σώζεσθαι βουλομένους, παρὰ

curus *Neoclis Atheniensis*, principia rerum vult esse corpora ratione spectabilia, vacui expertia, & solida, corruptioni non obnoxia, quæ neque contundi frangique queant, neque fictionem ex partibus admittant, quæque non alterentur, ac propterea ratione tantùm comprehendantur. *Empedocles Metonis* filius *Agrigentinus*, quatuor elementa, ignem, aerem, aquam, terram; & duas primarias potestates, amicitiam & dissidium, quarum altera unioni, altera dissensioni inserviat. Videtis ergo eorum confusionem, qui apud vos judicati sunt fuisse sapientes, religionis vestræ (sicuti dicitis) doctorum: Horum quippe alii ortum rerum omnium aquam esse decernunt; alii aerem, alii ignem, alii aliud quidquam eorum, quæ recensuimus. Et singuli horum omnium oratione artificiosa, ad persuadendum comparata, eorum quæ perperam statuerunt, astruendorum causa utuntur, opinionem suam præstabiliorem aliis ostendere connitentes. Atque hæc quidem ab illis sunt dicta. Qui vero tutum fuerit, viri *Græci*, eos qui se salvos esse cupiunt, existimare

1 ἀγέννητα] ἀγένητα MS. Reg. 1. & sic deinceps in totius Orationis serie scriptum in hoc codice, quamvis elegantissime & accuratissime exarato.

2 ὁρᾶτε τοίνυν τὴν ἀταξίαν &c.] Sic post *Justinum* etiam *Hermias*, pugnantes Philosophorum opiniones recitans, mox subjungit: ταῦτα οὖν τί χρὴ καλεῖν; ὡς μὲν ἐμοὶ δοκεῖ τερατείαν, ἢ ἄνοιαν, ἢ μανίαν, ἢ στάσιν, ἢ ὁμοῦ πάντα.

3 τοὺς σώζεσθαι βουλομένους] MS. Reg. 2. τοῖς σώζεσθαι βουλομένοις. In MS. Reg. 1. legitur

existimare ab illis se religionem veram addiscere posse, qui persuadere sibi nequeunt, ne inter se dissideant, neve alius sententiâ suâ ab alio diversus esse appareat.

V. Sed enim fortasse qui prisco & inveterato isti errori renunciare nolunt, non à prædictis hisce se rationem religionis accepisse dixerint, sed ab iis qui virtute illustres & perfecti maxime habiti sint inter philosophos, *Platone* & *Aristotele*: hos enim absolutam ac veram religionem consequutos esse aiunt. Ego verò primùm perquam libenter ista dicentes interrogaverim, unde illi edocti scientiam hanc acceperint? Impossibile enim est, eum qui à peritis ipse non didicerit res tam magnas & divinas, nedum alios rectè docere, sed ne ipsum quidem scire posse. Deinde opiniones etiam horum ut expendantur, peropus esse arbitror. Comperiemus namque, an non & uterque istorum contraria alter alteri dicere videatur. Quod si & ipsos minùs inter se consentire inveneri-

παρὰ τούτων οἴεσθαι δύνασθαι τὴν ἀληθῆ θεοσέβειαν μανθάνειν, τῶν [1] μηδ' ἑαυτοὺς πεῖσαι δυνηθέντων τὸ μὴ πρὸς ἀλλήλους στασιάζειν, μηδ' [2] ἐναντίοι τῆς ἀλλήλων φανῆναι δόξης.

ε΄. Ἀλλ' ἴσως οἱ τῆς ἀρχαίας καὶ παλαιᾶς ἐκείνης ἀποστῆναι μὴ βουλόμενοι πλάνης, οὔ φασι παρὰ τῶν προειρημένων, ἀλλὰ παρὰ τῶν ἐνδοξοτάτων καὶ τελειοτάτων ἐν ἀρετῇ κομισθέντων εἶναι παρ' αὐτοῖς φιλοσόφων, τὸν περὶ τῆς θεοσεβείας παρειληφέναι λόγον, Πλάτωνος καὶ Ἀριστοτέλους· τούτους γὰρ τὴν τελείαν καὶ ἀληθῆ φασὶ μεμαθηκέναι θεοσέβειαν. ἐγὼ δὲ πρῶτον μὲν ἡδέως ἂν πυθοίμην τῶν ταῦτα λεγόντων, παρὰ τίνων αὐτοὺς μεμαθηκότας εἰδέναι φασίν. [3] ἀδύνατον γὰρ, τοὺς τὰ οὕτω μεγάλα καὶ θεῖα μὴ παρὰ τινῶν εἰδότων μεμαθηκότας, ἢ αὐτοὺς εἰδέναι, ἢ ἑτέρους δύνασθαι διδάσκειν ὀρθῶς. δεύτερον δὲ οἶμαι δεῖν καὶ τὰς τούτων ἐξετάσαι δόξας. εἰσόμεθα γὰρ εἰ μὴ καὶ τούτων ἑκάτερος τἀναντία θατέρῳ φανήσεται λέγων. εἰ δὲ καὶ τούτους μὴ συμφωνοῦντας ἀλλήλοις εὕροι-

μεν

legitur ubique σωίζεσθαι σωίζειν &c.

1 μηδ' ἑαυτοὺς] MSS. Reg. 1. 2. μηδ' αὐτούς.

2 ἐναντίοι] Notetur nominativus cum verbo infinitivi, ἐναντίοι nempe pro ἐναντίους, ut rursum infra 8. 12' 57. 2. 236. 3. SYLBURG.

3 Ἀδύνατον γὰρ] Confer suprà pag. 48. not. 3.

1 ἀκεραιῶς]

μεν, ῥᾳδίον οἶμαι καὶ τὴν τούτων ἄγνοιαν γινώσκειν σαφῶς. Πλάτων μὲν γὰρ, ὡς ἄνωθεν κατεληλυθὼς, καὶ τὰ ἐν οὐρανοῖς ἅπαντα [1] ἀκριβῶς μεμαθηκὼς καὶ ἑωρακὼς, τὸν ἀνωτάτω Θεὸν ἐν τῇ πυρώδει οὐσίᾳ εἶναι λέγει. [2] Ἀριστοτέλης δὲ ἐν τῷ πρὸς Ἀλέξανδρον τὸν Μακεδόνα λόγῳ σύντομόν τινα τῆς ἑαυτοῦ φιλοσοφίας ἐκτιθέμενος ὅρον, σαφῶς καὶ φανερῶς τὴν Πλάτωνος ἀναιρεῖ δόξαν, οὐκ ἐν τῇ πυρώδει οὐσίᾳ τὸν Θεὸν εἶναι λέγων, ἀλλὰ πέμπτον αἰθέριόν τι καὶ ἀμετάβλητον ἀναπλάττων σῶμα, ἐν τούτῳ αὐτὸν εἶναι φησί. γέγραφε γοῦν οὕτως· ‘οὐχ ὡς ἔνιοι τῶν περὶ τὸ θεῖον πλημμελούντων, ἐν τῇ πυρώδει οὐσίᾳ τὸν Θεὸν εἶναι φασίν.’ εἶτα, ὥσπερ μὴ ἀρκούμενος ἐπὶ τῇ κατὰ Πλάτωνος βλασφημίᾳ, καὶ τὸν ὑπ' αὐτοῦ τῆς πολιτείας ἐκβληθέντα ὡς ψεύστην καὶ [3] τρίτον τὸν ἀπὸ τῆς ἀλη-

mus, facilè eorum quoque ignorationem manifestam cognoscemus. Etenim *Plato*, perinde ac si cælitus descenderit, atque ea, quæ sursum sunt accuratè didicerit, ac perviderit omnia, summum DEUM in ignea essentia esse dicit. *Aristoteles* autem, in eo, quod ad *Alexandrum Macedonem* scripsit, opere, compendiosè philosophiæ suæ exponens rationem & finem, clarè & disertè *Platonis* abrogat opinionem, non in ignea substantia DEUM esse inquiens; sed quintum quoddam æthereum & immutabile corpus fingens, ibi DEUM esse ait. Quapropter ita scripsit: *Non, quemadmodum nonnulli de divinitate hallucinantes, in ignea essentia DEUM esse asserunt.* Deinde veluti maledicto hoc in *Platonem* effuso non contentus, *Homerum*, quem *Plato* è civitate sua quasi mendacem & tertium veritatis imaginum (sicut

1 ἀκριβῶς μεμαθηκὼς] MSS. Reg. 1. 2. legunt ἀκριβῶς ἑωρακώς.

2 Ἀριστοτέλης δὲ ἐν τῷ πρὸς Ἀλέξανδρον τὸν Μακεδόνα λόγῳ] Hunc librum periisse notat *Perionius*. Sed tamen versus *Homeri*, Ζεὺς δ' ἔλαχ' &c. legitur in superstite *Aristotelis* libro de Mundo ad *Alexandrum* cap. 6. licet ista verba, οὐχ ὡς ἔνιοι &c. illic non reperiantur. Sed de hoc libro alibi plura. GRABE.

3 τρίτον τὸν ἀπὸ τῆς ἀληθείας εἰδώλων &c.] Locus hic obscurus est, atque ex decimo libro *Platonis* de Repub. ex quo sumptus est, corruptus esse intelligitur. *Platonis* verba subjeci: ὦ φίλε Ὅμηρε, εἴπερ μὴ τρίτος ἀπὸ τῆς ἀληθείας εἶ ἀρετῆς πέρι εἰδώλου δημιουργὸς, ὃν δὴ μιμητὴν ὡρισάμεθα, ἀλλὰ καὶ δεύτερος. id est, Homere, *si non es tertius post veritatem virtutis in exprimendo simulachro opifex, quem nos imitatorem definivimus, sed etiam secundus.* Aliud dicere *Platonem*, aliud esse apud *Justinum*, intelligere omnes arbitror. Neque enim *Homerum* dicit esse

(ſicut ipſe dixit) imitatorem ejecit, ad ea demonſtranda, quæ à ſe de æthereo corpore ſunt dicta, teſtem laudat. Scribit enim: *Ad hunc ergo modum & Homerus ait:*

Sorte Jovi ceſſit in nube & in æthere cælum:

opinionem ille quidem ſuam credibilem eſſe probare & declarare volens *Homeri* teſtimonio; interim tamen ignorans, dum *Homero*, ut dictis ſuis veri fidem aſtruat, teſte utitur, multas illius ſententias falſas apparituras. *Thales* namque *Mileſius*, qui primus apud illos philoſophari cœpit, occaſione & obtentu ab ipſo *Homero* ſumpto, primas ejus de principiis damnabit

θείας εἰδώλων, ὡς αὐτὸς ἔφη, μιμητὴν ὄντα Ὅμηρον, εἰς ἀπόδειξιν τῶν ὑπ' αὐτοῦ περὶ τοῦ αἰθερίου σώματος λεγομένων καλεῖ μάρτυρα. γέγραφε γάρ· οὕτω γοῦν καὶ Ὅμηρος [a] ἔφη,

Ζεὺς δ' [1] ἔλαχ' οὐρανὸν εὐρὺν ἐν αἰθέρι καὶ νεφέλῃσι·

βουλόμενος ἐκ τῆς Ὁμήρου μαρτυρίας ἀξιόπιστον τὴν ἑαυτοῦ δεικνύναι δόξαν· ἀγνοῶν ὅτι εἰ Ὁμήρῳ πρὸς ἀπόδειξιν τοῦ ἀληθῆ ἑαυτὸν λέγειν μάρτυρι χρῷτο, πολλὰ [2] τῶν αὐτῷ δοξάντων οὐκ ἀληθῆ φανήσεται ὄντα. Θαλῆς γὰρ ὁ Μιλήσιος [3] ὁ πρῶτος παρ' αὐτοῖς τῆς φιλοσοφίας ἄρξας, τὴν πρόφασιν παρ' αὐτοῦ λαβὼν, τὰς [4] πρώτας αὐτοῦ περὶ ἀρχῶν ἀθετή-

σει

a Il. ο΄. v. 192.

eſſe tertium à veritate ſimulacrorum imitatorem, ſed virtutis opificem in ſimulachro. Loci autem explicatio ex ſuperioribus pendet. Tres enim opifices lecti facit: primum Deum, qui ſpeciem lecti facit, quem unum veritatis opificem appellat; ſecundum, fabrum, qui lectum ſive cubile ligneum facit; tertium pictorem, qui lectum pingit, quem tertium veritatis opificem, id eſt, tantùm imitatorem nominat: quò in genere poetas reponit, quod artes, de quibus dicunt, neſciant, ſed eorum tantùm, qui eis præditi ſunt, verba orationeſque imitentur. *Homerum* autem non ſolùm ut mendacem, ſed etiam ut corruptorem civium atque cuſtodum, *Plato* è Repub. ſua lib. 3. ejicit. PERIONIUS.

1 ἔλαχ'] MS. Reg. 1. & ed. *Rob. Steph.* habent ἔλαχεν. Corruptè quidem, cum nec carmen ſic ſtare poſſit.

2 τῶν αὐτῷ δοξάντων] Αὐτῷ *ipſi*, ſubintellige *Ariſtoteli*. GRABE.

3 ὁ πρῶτος παρ' αὐτοῖς τῆς φιλοσοφίας ἄρξας] Nempe φυσικῆς, ut ex ſuperiori pag. 49. & not. 3. ibidem patet. GRABE.

4 πρώτας αὐτοῦ περὶ ἀρχῶν ἀθετήσει δόξας &c.] Id eſt, *primas ejus de principiis improbabit damnabitque ſententias.* Eſt ἀθετήσει à verbo ἀθετέω, quod *improbo* ſive *damno* ſignificat. *Picus* vertit, *commentus eſt* ex quo; aliter legiſſe eum intelligimus. Senſus eſt: ſi *Ariſtoteles Homeri* autoritate confirmat ſuam de Dei domicilio ſententiam, *Thalem* etiam ſuam de principio rerum ejuſdem teſtimonio eſſe probaturum, damnaturumque illam *Ariſtotelis*. PERIONIUS.

1 ζῶον]

τὰς δόξας. αὐτοῦ γὰρ Ἀριστοτέλους Θεὸν καὶ ὕλην ἀρχὰς εἶναι τῶν πάντων εἰρηκότος, ὁ πρεσβύτατος τῶν κατ' αὐτοὺς ἁπάντων Θαλῆς ἀρχὴν τῶν ὄντων ὕδωρ εἶναι λέγει· ἐξ ὕδατος γάρ φησι τὰ πάντα εἶναι, καὶ εἰς ὕδωρ ἀναλύεσθαι τὰ πάντα· στοχάζεται δὲ, πρῶτον μὲν, ἀπὸ τοῦ πάντων τῶν [1] ζώων τὴν γονὴν, ἀρχὴν οὖσαν, ὑγρὰν εἶναι· δεύτερον δὲ, ὅτι
7 πάντα τὰ φυτὰ ὑγρῷ τρέφεται καὶ καρποφορεῖ, ἀμοιροῦντα δὲ τοῦ ὑγροῦ, [2] ξηραίνεται. [3] εἶθ' ὥσπερ μὴ ἀρκούμενος οἷς στοχάζεται, καὶ τὸν Ὅμηρον, ὡς ἀξιόπιστον μαρτύρεται οὕτως λέγοντα·

[4] Ὠκεανὸς, ὅσπερ γένεσις [5] πάντεσσι τέτυκται.

πῶς οὖν οὐκ εἰκότως [6] πρὸς αὐτὸν ὁ Θαλῆς φήσει· δι' ἣν αἰτίαν, ὦ Ἀριστοτέλης, τὰς μὲν Πλάτωνος ἀναιρεῖν ἐθέλων δόξας, ὡς ἀληθεύοντι προσέχεις Ὁμήρῳ· ἡμῶν δὲ τὴν ἐναντίαν [7] ἀποφηνάμενος δόξαν, οὐκ

opiniones. Cùm enim *Aristoteles* primordia rerum omnium Deum & materiam esse dicat, antiquissimus philosophorum omnium *Thales*, ipse originem rerum aquam esse censet. Nam ex aqua, ait, constare omnia, atque in aquam dissolvi omnia: duplici conjectura ductus, primâ, quòd genitura, animantium omnium principium & causa, humida est; secundâ, quòd plantæ omnes humore & foventur & fructificant; humore autem destitutæ, exarescunt. Exinde, quasi conjecturæ istæ satis non essent, *Homerum* insuper, ut idoneum testem citat, ita dicentem:

Oceanum rerum, genuit qui cuncta parentem.

Quomodo igitur *Thales* non rectè verbis hisce ad illum utatur: Quâ de causâ, ô *Aristoteles*, *Platonis* inducere atque abolere sententias volens, *Homero* quasi veridico inniteris; nobis autem contrariam afferens opinionem, *Homerum* minus

1 ζώων] MS. Reg. 1. ζώιων.

2 ξηραίνεται] Hæc lectio retinenda est, rejectâ omnino alterâ *Rob. Stephani*, ξηραίνονται. GRABE.

3 εἶθ' ὥσπερ μὴ ἀρκούμενος] Sed & tertiam hujus *Thaletis* sententiæ rationem addit *Plutarchus* in lib. de placitis Philosoph. nempe, ὅτι καὶ αὐτὸ τὸ πῦρ τοῦ ἡλίου καὶ τὸ τῶν ἄστρων, ταῖς τῶν ὑδάτων ἀναθυμιάσεσι τρέφεται, καὶ αὐτὸς ὁ κόσμος.

4 Ὠκεανὸς] Ὠκεανοῦ rectiùs, uti est in omnibus *Homeri* editionibus. Quinimo hanc lectionem & sensus Poetæ, & carminis mensura postulant.

5 πάντεσσι] MSS. Reg. 1.2. πάντεσι.

6 πρὸς αὐτὸν ὁ Θαλῆς φήσει] MSS. Reg. 1.2. ὁ Θάλης πρὸς αὐτὸν φήσι.

7 ἀποφηνάμενος] Non opus est cum *R. Stephano* & *Lango* Interprete reponere ἀποφηναμένων. Aptissima enim proposito

minùs vera dicere arbitraris? Quod verò & in aliis rebus, qui in maxima apud vos sunt admiratione, sapientes isti non consentire videantur, ex eo facile est cognoscere.

VI. *Plato* principia universi esse affirmat Deum, Materiam, & Ideam. Deum quidem, conditorem omnium: materiam autem primariæ rerum genitarum generationi subjacentem, & causam occasionemque Deo creationis præbentem: Ideam porro creaturæ cujusque exemplar. *Aristoteles* Ideæ quidem tanquam principii haud quaquam meminit: duo verò principia, Deum & materiam esse dicit. Rursum cum *Plato* principem Deum & Ideas in primo supremi cœli, eoque immobili orbe collocet; *Aristoteles* secundum principem Deum, non Ideas, sed intelligentia cognoscibiles deos quosdam facit.

ἀληθεύειν Ὅμηρον οἴει; ὅτι τοίνυν οἱ σφόδρα θαυμαστοὶ καθ' ὑμᾶς σοφοὶ οὐδ' ἐν τοῖς ἄλλοις συμφωνοῦντες φαίνονται, καὶ ἀπὸ τούτων γνῶναι ῥᾴδιον.

ϛʹ. Τοῦ γὰρ [1] Πλάτωνος [2] τρεῖς ἀρχὰς τοῦ παντὸς εἶναι λέγοντος, [3] Θεὸν, καὶ ὕλην, καὶ εἶδος· Θεὸν μὲν, τὸν πάντων ποιητήν· ὕλην δὲ, τὴν ὑποκειμένην τῇ πρώτῃ τῶν γενομένων γενέσει, καὶ τὴν πρόφασιν αὐτῷ τῆς δημιουργίας παρέχουσαν· εἶδος δὲ, τὸ ἑκάστου [4] τῶν γενομένων παράδειγμα· Ἀριστοτέλης τοῦ μὲν εἴδους ὡς ἀρχῆς οὐδαμῶς μέμνηται· δύο δὲ ἀρχὰς Θεὸν καὶ ὕλην εἶναί φησι. καὶ αὖθις τοῦ Πλάτωνος ἐν τῇ πρώτῃ [5] τοῦ ἀνωτάτω τοῦ οὐρανοῦ ἀπλανεῖ σφαίρᾳ τόν τε πρῶτον Θεὸν καὶ τὰς ἰδέας εἶναι λέγοντος, Ἀριστοτέλης μετὰ τὸν πρῶτον Θεὸν, οὐ τὰς ἰδέας, ἀλλὰ [6] τινὰς νοητοὺς Θεοὺς εἶναι λέγει.

οὕτω

proposito, & planissima est verborum *Justini* sententia, si vertantur: *nobis autem contrariam asserens opinionem*, &c. *Aristoteles* enim *Homeri* auctoritatem, quam contra *Platonem* disputans adduxerat, è contrario aspernabatur, ubi de primo rerum principio sententiam *Thaleti* adversam defendebat. GRABE.

1 Πλάτωνος τρεῖς ἀρχὰς] *Plato* in *Timæo* primùm duo principia ponit, unum ut exemplaris species, alterum exemplaris imitationem; deinde tertium addit, materiem quandam, quam ortûs omnis vult esse receptaculum. Deum autem ut causam non nominat in his tribus. PERIONIUS.

2 τρεῖς ἀρχὰς τοῦ παντὸς εἶναι λέγοντος] Confer *Irenæum* pag. 141. col. 1. lin. 17. quæque ibi num. 2. annotavi. GRABE.

3 Θεὸν καὶ ὕλην &c.] Hanc *Platonis* sententiam post *Justinum* allegavit etiam *Hermias* pag. 221. ed. *Oxon.* ἀλλὰ καὶ τούτου πάλιν ὁ μεγαλόφωνος Πλάτων οὐχ ὁμολογεῖ, λέγων ἀρχὰς εἶναι, Θεὸν, καὶ ὕλην, καὶ παράδειγμα.

4 τῶν γενομένων] *Rob. Steph.* τῶν γινομένων.

5 τοῦ ἀνωτάτω τοῦ οὐρανοῦ] Fortasse rectiùs τοῦ ἀνωτάτου οὐρανοῦ, expuncto posteriore articulo. SYLBURG.

6 τινὰς νοητοὺς θεοὺς] Huic sententiæ affinis est ista hæreticorum apud *Irenæum*

οὕτω μὲν οὖν περὶ τῶν ἐν οὐρανοῖς πρὸς ἀλλήλους διαφέρονται πραγμάτων· ὥστε εἰδέναι προσήκει, ὅτι οἱ μηδὲ τὰ παρ' ἡμῖν ἐνταῦθα γνῶναι δυνηθέντες, ἀλλὰ καὶ περὶ τούτων πρὸς ἀλλήλους διενεχθέντες, οὐκ ἀξιόπιστοι φανήσονται περὶ τῶν ἐν οὐρανοῖς διηγούμενοι.

ζ. Ὅτι τοίνυν οὐδὲ ὁ περὶ τῆς ἐνταῦθα ἀνθρωπίνης ψυχῆς αὐτοῖς συμφωνήσει λόγος, δῆλον ἀπὸ τῶν ὑφ' ἑκατέρου αὐτῶν περὶ αὐτῆς λεχθέντων. [1] Πλάτων μὲν γὰρ τριμερῆ αὐτὴν εἶναί φησι· καὶ τὸ μὲν, λογικὸν αὐτῆς, τὸ δὲ, θυμικὸν, τὸ δὲ, ἐπιθυμητικὸν εἶναι λέγει. Ἀριστοτέλης δὲ, οὐ κοινοτέραν τὴν ψυχὴν εἶναί φησιν, [2] ἐν ᾧ περιείληπται καὶ τὰ φθαρτὰ μόρια, ἀλλὰ τὸ λογικὸν μόνον. καὶ [3] ὁ μὲν Πλάτων, ψυχὴ πᾶσα ἀθάνατος, κέκραγε λέγων· Ἀριστοτέλης δὲ, ἐντελέχειαν αὐτὴν ὀνομάζων, οὐκ ἀθάνατον, ἀλλὰ θνητὴν αὐτὴν εἶναι βούλεται.

Ad hunc nimirum illi modum de rebus cœlestibus inter se dissident: Itaque scire convenit, qui nostra hæc in terris cognoscere nequeunt, quin etiam de iis inter se contendant, non idoneos eos esse, ut, de cœlestibus verba facientes fidem mereantur.

VII. Nam quod ne de humana quidem hic anima consona eorum sit ratio, ex utriusque de ea dictis satis apparet. *Plato* tres ejus partes esse ait, rationis, iracundiæ, & cupidinis. *Aristoteles* verò non tam communem, lateque patentem, quatenus etiam particulæ corruptioni subjectæ eâ comprehendantur, animam; verùm rationalem tantùm esse dicit. Et *Plato*, omnem animam immortalem esse clamat: Contra *Aristoteles*, *entelechiam* eam nominans, non, immortalem, sed mortalem esse vult. Ille, eam continenter moveri: καὶ [4] ὁ μέν, ἀεικίνητον αὐτὴν εἶναι hic

næum pag. 25. lin. 22. nostræ edit. qui *septem cœlos νοητοὺς* statuentes, *Angelos autem illos* esse supponebant. GRABE.

1 Πλάτων μὲν γὰρ τριμερῆ] Plane gemina habet, & *Platonicam* animæ divisionem paulò accuratiùs tradit *Tertullianus* lib. de Anima cap. 16. his verbis: *Plato bifariam partitur animam, per rationalem & irrationalem.—Duo genera subdividit ex irrationali: indignativum, quod appellant* θυμικὸν, *& concupiscentivum, quod vocant* ἐπιθυμητικόν. GRABE.

2 Ἐν ᾧ περιείληπται] Frustra *Perionius* negativam hîc addit particulam, cùm sine ea sensus *Justini* rectissimè à *Lango* interprete sit expressus. GRABE.

3 ὁ μὲν Πλάτων, ψυχὴ πᾶσα ἀθάνατος,] Ita & in Dial. cum *Tryphone* pag. 223. Ἀγέννητος δὲ καὶ ἀθάνατός ἐστι κατά τινας λεγομένους Πλατωνικούς. *Ingenita & immortalis est anima ex quorundam, qui* Platonici *dicuntur sententia.* GRABE.

4 ὁ μὲν ἀεικίνητον] Hæc declarant ista *Tertulliani* de Anima cap. 28. ubi perstringit sententiam Platonis *de animarum*

Deinde necessarium quoque est, quæ idem de principe, sicuti ab eis censetur, Deo dicat, *patrem* eum sæpenumerò vocans

—hominûmque, Deûmque,

subjicere; inquit enim,

Humano generi bellorum Jupiter auctor.

Hunc sanè non tantùm copiis militaribus auctorem belli, sed *Trojanis* etiam, per filiam ejus, perjurii causam facit; eundemque amantem, & miserum, & dolentem, reliquorumque deorum insidias experientem *Homerus* inducit; nunc quidem de filio ipsum suo dicentem,

Eheu, supra homines nobis Sarpedona cunctos

Ἔπειτα δὲ καὶ ἃ περὶ τοῦ πρώτου παρ᾽ αὐτοῖς νομιζομένου Θεοῦ λέγει, ὃν καὶ πατέρα ὀνομάζει πολλάκις,

—— ἀνδρῶν τε θεῶν τε,

ἀναγκαῖον ὑπομνῆσαι. [a] ἔφη γὰρ,

Ζεὺς, ὅστ᾽ ἀνθρώπων ταμίης πολέμοιο τέτυκται.

αὐτὸν τοίνυν οὐ πολέμου ταμίαν μόνον τῷ στρατεύματι, [1] ἀλλὰ καὶ ἐπιορκίας Τρωσὶ διὰ τῆς αὐτοῦ θυγατρὸς αἴτιον γεγενῆσθαι φησί· [2] καὶ τοῦτον ἐρῶντα, καὶ σχετλιάζοντα, καὶ ὀλοφυρόμενον, καὶ ὑπὸ τῶν ἄλλων Θεῶν ἐπιβουλευόμενον Ὅμηρος εἰσάγει, καὶ ποτὲ μὲν ἐπὶ [3] ἑαυτοῦ παιδὸς [b] λέγοντα,

Ὤμοι ἐγὼν, ὅτε μοι Σαρπηδόνα φίλτατον ἀνδρῶν

a Il. δ′ v. 84.

b Il. π′. v. 433.

protinus absurditatem evincens verbis sequentibus: Α δὴ λέγων οὐκέτι θεὸν συνιστᾷ. τίς γὰρ οὐκ ἐπίσταται τὸν ὠκεανὸν ὕδωρ εἶναι; εἰ δὲ ὕδωρ, οὐκ ἄρα θεός. ὁ δὲ θεὸς εἰ τῶν ὅλων ποιητής ἐστι, καθὼς καί ἐστιν, ἄρα καὶ τοῦ ὕδατος, καὶ τῆς θαλάσσης ὢν κτίστης ἐστίν. &c.

1 ἀλλὰ καὶ ἐπιορκίας διὰ τῆς αὐτοῦ θυγατρὸς &c.] Per *Jovis* filiam *Venerem* intelligit, quæ *Alexandrum* rapuit tum, cum *Menelaus* gloriam singulari certamini propositam *Trojanorum Græcorumque* consensu, & jurejurando, eo interfecto consequuturus esset. Fidem enim utrique inter se dederunt, cujus jurisjurandi *Jovem* cæterosque deos testes esse voluerunt, fore, uti, si *Alexander Menelaum* superaret, *Helenam* haberet, omnesque facultates: sin *Alexandrum Menelaus* vinceret, *Helenam Trojani* omnesque facultates redderent: *Venus* autem cum superiorem *Menelaum* cerneret, *Alexandrum* ex periculo ereptum, contra jusjurandi religionem, cujus testis erat *Jupiter*, in cubiculo abscondit, & *Helenam* accersitam in excelsâ arce collocavit. Et quoniam *Venus Jovis* erat filia, hæc patris sive consilio, sive concessu fecisse existimatur: quod dum fecit, perjurii autor & causa fuit *Trojanis* per *illam Jupiter*. Hæc omnia qui vult cognoscere, legat tertium *Iliadis* librum. *Picus* hunc locum non intellexit. Neque enim perjurio *Jovis* filia, ut *Justinum* vult dicere, scelus in *Trojanis* admisit, sed *Jupiter* illius operâ fecit, ut *Trojani* perjurio se contaminarint, si modo perjurium dicendum est. PERIONIUS.

2 καὶ] Deest hæc vox in MS. Reg. 1.

3 ἑαυτοῦ παιδὸς λέγοντα] Eadem habet *Tertullianus* Apolog. cap. XIV. *& Jovem nunc flentem* Sarpedonis *casum.*

Μοῖρ' ὑπὸ Πατρόκλοιο Μενοιτιάδαο δαμῆναι.

νῦν δὲ ὑπὲρ τοῦ [a] Ἕκτορος,

Ὢ πόποι, ἦ φίλον ἄνδρα διωκόμενον περὶ τεῖχος
ὀφθαλμοῖσιν ὁρῶμαι, ἐμὸν δ' ὀλοφύρεται ἦτορ.

Τίνα δὲ καὶ περὶ τῶν ἄλλων θεῶν μετὰ τῆς τοῦ Διὸς ἐπιβουλῆς [b] λέγει, ἴσασιν οἱ ἐντυγχάνοντες τοῖς ἔπεσι τούτοις·

Ὁππότε μιν ξυνδῆσαι Ὀλύμπιοι ἤθελον ἄλλοι,
Ἥρη τ', ἠδὲ Ποσειδάων καὶ Παλλὰς Ἀθήνη.

3 καὶ εἰ μὴ τὸν

[1] Ὃν Βριάρεων καλέουσι [2] θεοί,

ὑπέδεισαν οἱ μάκαρες θεοί, ἐδέδετο ἂν ὑπ' αὐτῶν ὁ Ζεύς. ὅσα δὲ καὶ [3] περὶ τῆς ἐρωτικῆς τοῦ Διὸς ἀκολασίας Ὅμηρος λέγει, ἀναγκαῖον δι' αὐτῶν [4] ὑμᾶς ὑπομνῆσαι ὧν εἴρηκε ῥητῶν. ἔφη γὰρ αὐτὸν οὕτω πρὸς τὴν Ἥραν [c] λέγειν,

Dilectum, dextrâ Patrocli Parca peremit;

nunc autem de *Hectore*,

O Dii, carum hominem fugientem mœnia circum
Urgeri video, trepidat mœrore meum cor.

Quæ verò de aliorum Deorum adversus *Jovem* structis insidiis memorat, intelligunt, qui versus hosce legunt:

Illum cum reliqui vellent vincire catenis
Cælicolæ, Juno, Neptunus, & ipsa Minerva.

Atque nisi,

Quem Briarea *vocant Dii*,

extimuissent beata illa numina, vinctus ab eis fuisset *Jupiter*. Enimvero quæ etiam de immoderatis *Jovis* amoribus *Homerus* canit, peropus est nobis per *Jovis* ipsius, quæ apud eum ad *Junonem* suam facit, exponere verba,

Non

a Il. χ'. v. 168. b Il. α'. v. 399. c Il. ξ'. v. 315. seqq.

1 τὸν Ὃν Βριάρεων &c.] Articulum τὸν, assumpta conjunctione καὶ, *Perionius* in sequens membrum transfert, & legit, τὸν καὶ ὑπέδεισαν μάκαρες θεοί, ut eo modo & poetica articuli abusio evitetur, & *Homeri* locus meliùs exprimatur. Sed non hîc mutatione opus est. Nam & citatio satis est evidens, & articulus pro demonstrativo pronomine alibi quoque à *Justino* usurpatur, ut Index noster in aliquot exemplis declarat. SYLBURG. Et exempla quidem ibi indicata omnia ex supposititiis libris petita sunt, excepto unico in Dial. cum *Tryphone* pag. 266. B. ubi *ea quæ* τὰ ὅσα dixit *Justinus*. Attamen & id unicum ostendit, mutationem non esse necessariam; præsertim cum hoc loco *Justinus Homeri* versus ac poeticas fabulas recensens, aptiùs quàm alibi, poetico stylo uti potuerit. GRABE.

2 θεοί] hæc vox in duobus MSS. Reg. est omissa.

3 περὶ ἐρωτικῆς τοῦ Διὸς] Vide Apolog. 1. p. 8. quæque ibi annotata sunt, quibus addas quæ dicuntur à *Tertulliano* in Apolog. cap. XIV.

4 ὑμᾶς] ἡμᾶς MSS. Reg. 1.

Non me tantus amor diffusus pectore toto
Ussit, sive deæ, mortalis sive puellæ:
Non Ixioniæ *cum conjugis igne calerem,*
Non Danaes *formâ præstabilis* Acrisionæ,
Non cum Phœnicis *præclari filia pulchra,*
Non Semele Graiis, Alcmenave *cognita* Thebis,
Non Regina Ceres *plexis ornata capillis,*
Non Latona *mihi, non cum tu,* Juno, *placeres,*
Quantâ nunc in te mea corda libidine flagrant.

[1] Οὐ γὰρ πώποτέ μ' ὧδε θεᾶς ἔρος, οὐδὲ γυναικὸς
Θυμὸν ἐνὶ στήθεσσι περιπροχυθεὶς ἐδάμασσεν,
Οὐδ' ὁπότ' ἠρασάμην Ἰξιονίης ἀλόχοιο,
Οὐδ' ὅτε περ Δανάης καλλισφύρου Ἀκρισιώνης,
Οὐδ' ὅτε Φοίνικος κούρης τηλεκλειτοῖο,
Οὐδ' ὅτε περ Σεμέλης, οὐδ' Ἀλκμήνης ἐνὶ Θήβῃ,
Οὐδ' ὅτε Δήμητρος καλλιπλοκάμοιο ἀνάσσης,
Οὐδ' ὁπότε Λητοῦς ἐρικυδέος, οὐδὲ σεῦ αὐτῆς.

Quæ porro de aliis ibidem diis ex *Homeri* poemate cognoscere liceat, & quæ ab hominibus illi pertulerint, consentaneum nunc est, ut commemoremus. Nam *Martem* & *Venerem* à *Diomede* vulnera accepisse ait; & præterea multorum aliorum deorum ærumnas recenset, quas à *Dione* filiam consolante discere possumus. Eam enim ita alloquitur:

Τίνα δὲ καὶ περὶ τῶν ἄλλων θεῶν ἐκ τῆς Ὁμήρου ποιήσεως ἔξεστι μανθάνειν, καὶ ὅσα ὑπὸ ἀνθρώπων πεπόνθασιν, ἀκόλουθόν ἐστιν ὑπομνῆσαι νυνί. Ἄρεα μὲν γὰρ καὶ Ἀφροδίτην [2] ἀπὸ Διομήδους [2] τετρῶσθαι λέγει, πολλῶν δὲ καὶ ἄλλων θεῶν διηγεῖται πάθη· οὕτω γάρ ἐστιν ἡμῖν ἀπὸ τῆς παραμυθουμένης τὴν θυγατέρα Διώνης μανθάνειν. ἔφη γὰρ πρὸς αὐτήν.[b]

Quantumvis justo, mea filia, parce dolori,
Namque à terrigenis divi permulta tulere

Τέτλαθι, τέκνον ἐμόν, καὶ ἀνάσχεο κηδομένη περ·
Πολλοὶ γὰρ δὴ τλῆμεν Ὀλύμπια δώματ' ἔχοντες

a Il. ε'. v. 330. b Ibid. v. 382. seqq.

Ἐξ

1 οὐ γὰρ πώποτέ μ'] Hi versus ex Il. ξ. libro sumpti sunt, sed omissi sunt alii sex, quos ibi his interjectos reperiet, cui studio erit cognoscere. Utrum à *Justino* prætermissi sint deditâ operâ, an à librariis casu alii viderint. Perionius.

2 ἀπὸ] *Rob. Steph.* ὑπό.

2 μου]

Ἐξ ἀνδρῶν, χαλέπ' ἄλγε'
ἐπ' ἀλλήλοισι τιθέντες.
Τλῆ μὲν Ἄρης, ὅτε μιν Ὦτος,
κρατερός τ' Ἐφιάλτης,
Παῖδες Ἀλωῆος, δῆσαν κρατερῷ ἐνὶ δεσμῷ,
Χαλκέῳ δ' ἐν κεράμῳ δέδετο τρισκαίδεκα μῆνας.
Τλῆ δ' Ἥρη, ὅτε μιν κρατερὸς πάϊς Ἀμφιτρύωνος
Δεξιτερὸν κατὰ μαζὸν ὀϊστῷ τριγλώχινι
Βεβλήκει, τότε κέν [1] μιν ἀνήκεστον λάβεν ἄλγος.
Τλῆ δ' Ἀΐδης ἐν τοῖσι πελώριος ὠκὺν ὀϊστὸν,
Εὖτέ μιν ωὐτὸς ἀνὴρ υἱὸς Διὸς αἰγιόχοιο
Ἐν Πύλῳ ἐν νεκύεσσι βαλὼν ὀδύνῃσιν ἔδωκεν.
Αὐτὰρ [2] ἔβη πρὸς δῶμα Διὸς, καὶ μακρὸν Ὄλυμπον,
Κῆρ ἀχέων, ὀδύνῃσι πεπαρμένος· αὐτὰρ ὀϊστὸς
Ὤμῳ ἐνὶ στιβαρῷ ἠλήλατο, κῆδε δὲ θυμόν.

Εἰ δὲ καὶ τὴν τῶν λοιπῶν θεῶν ἐξ ἐναντίας μάχης ὑπομνησθῆναι ὑμᾶς προσήκει, αὐτὸς ὑμᾶς ὁ ὑμέτερος ποιητὴς ἀπομνημονεῦσαι λέγων,[a]

Τόσσος ἄρα κτύπος ὦρτο
θεῶν ἔριδι ξυνιόντων.

Damna alia ex aliis cumulantes, probraque probris.
Vincula sustinuit Mavors, *cum carcere cæco*
Ortus Aloides, *illum fraterque* Ephialtes,
Duriter inclusum, totum tenuere per annum.
Amphitryonidæ *forti* Saturnia Juno
Telo icta ex arcu acceptum tulit ubere vulnus
In dextro, & luctum mœrens toleravit acerbum.
Hujus & ipse viri celerem virtute sagittam
Emissam multâ, ad portam persensit apertam,
Mortales inter functos vastissimus Orcus.
Ille domos divûm & magnum conscendit Olympum,
Sollicitis animum curis perculsus; at ingens
Telum humero fixum cruciabat corda dolore.

Si verò cæterorum quoque deorum commissam inter ipsos pugnam referre vos oporteat, ipse hoc vester Poeta fecerit, dicens,

Acris pugna deûm magno est exorta tumultu.

a Il. υ'. v. 66.

1 μιν] MS. Reg. 2. habet περ. vulgares edd. μέν.

2 ἔβη] Homeri editiones unanimi consensu habent ὁ βῆ. SYLBURG.

Adversus regis Neptuni *namque tridentem*
Constitit aligeris infractus Apollo *sagittis*:
Gradivum *contra patrem* Tritonia Pallas.
Junoni *sese opposuit soror inclyta* Phœbi
Arcitenens, *aureis & gaudens* Cynthia *telis*,
Latonæ *magno servator* Atlante *creatus*.

Hæc & ejusmodi alia de diis *Homerus* docuit; & non solùm *Homerus*, sed etiam *Hesiodus*. Quocirca, si fidem summis apud vos Poetis habetis, qui genealogias deorum vestrorum ediderunt, ut vel tales eos fuisse existimetis, vel prorsus deos non fuisse credatis, necesse est.

III. Sin Poetas allegare non vultis, quoniam & fabulas fingendi potestatem eis esse, & multa de diis à vero aliena fabulosè eos referre affirmatis; quos tandem alios religionis vestræ magistros esse arbitramini, & quomodo eam illos addidicisse dicitis? Fieri enim minimè potest, ut qui non priùs ex peritis cogno-

Ἦτοι μὲν γὰρ ἔναντα Ποσειδάωνος ἄνακτος
Ἵστατ' Ἀπόλλων Φοῖβος, ἔχων ἰὰ πτερόεντα·
Ἄντα δ' Ἐνυαλίοιο θεὰ γλαυκῶπις Ἀθήνη.
Ἥρῃ δ' ἀντέστη χρυσηλάκατος κελαδεινὴ
Ἄρτεμις ἰοχέαιρα, κασιγνήτη Ἑκάτοιο.
Λητοῖ δ' ἀντέστη σῶκος ἐριούνιος Ἑρμῆς.

Ταῦτα καὶ τοιαῦτα περὶ θεῶν ἐδίδαξεν ὑμᾶς Ὅμηρος· καὶ οὐχ Ὅμηρος μόνον, ἀλλὰ καὶ Ἡσίοδος. ὥστε εἰ μὲν πιστεύετε τοῖς κορυφαιοτάτοις ὑμῶν ποιηταῖς, τοῖς καὶ γενεαλογήσασι τοὺς θεοὺς ὑμῶν, ἀνάγκη ὑμᾶς ἢ τοιούτους αὐτοὺς εἶναι νομίζειν, ἢ [1] μηδ' ὅλως θεοὺς αὐτοὺς εἶναι πιστεύειν.

γ'. Εἰ δὲ τοὺς ποιητὰς παραιτεῖσθε λέγειν, ἐπειδὴ [2] μύθους τε αὐτοῖς πλάττειν ἐξεῖναι φατὲ, καὶ πολλὰ πόῤῥω τῆς ἀληθείας περὶ θεῶν μυθωδῶς διεξιέναι, τίνας ἑτέρους τῆς θεοσεβείας ὑμῶν διδασκάλους ἔχειν οἴεσθε, ἢ πῶς αὐτοὺς ταύτην μεμαθηκέναι φατέ; [3] ἀδύνατον γὰρ τοὺς μὴ πρότερον παρὰ τῶν εἰδότων μεμαθηκότας,

1 μηδ'] μηθ' MSS. Reg. 1. 2.

2 μύθους τε] Juxta illud Poetæ: *Pictoribus atque Poetis quidlibet audendi semper fuit æqua potestas*. GRABE.

3 ἀδύνατον γὰρ] Hanc sententiam, quam & in sequentibus repetit *Justinus*, citavit *Joannes Damascenus* lib. II. Parallel. cap. 26. GRABE.

ως, τὰ οὕτω μεγάλα καὶ θεῖα πράγματα γινώσκειν. τοὺς σοφοὺς πάντως δήπου καὶ φιλοσόφους λέξετε· ἐπὶ τούτους γὰρ, ὥσπερ ἐπὶ τεῖχος ὀχυρὸν, καταφεύγειν εἰώθατε, ἐπειδάν τις ὑμῖν τὰς τῶν ποιητῶν περὶ θεῶν ἐπαγγέλλῃ δόξας. οὐκοῦν ἐπειδήπερ ἀπὸ τῶν παλαιῶν καὶ πρώτων ἄρχεσθαι προσήκει, ἐντεῦθεν ἀρξάμενος, τὴν ἑκάστου δόξαν ἐκθήσομαι, [1] πολλῷ γελοιοτέραν τῆς τῶν ποιητῶν θεολογίας οὖσαν. [2] Θαλῆς μὲν γὰρ ὁ Μιλήσιος, ὁ [3] πρῶτος τῆς φυσικῆς φιλοσοφίας ἄρξας, ἀρχὴν εἶναι τῶν ὄντων ἁπάντων τὸ ὕδωρ ἀπεφήνατο· ἐξ ὕδατος γάρ φησι τὰ πάντα εἶναι, καὶ εἰς ὕδωρ τὰ πάντα [4] ἀναλύεσθαι. Ἀναξίμανδρος δὲ μετὰ τοῦτον, ἀπὸ τῆς αὐτῆς ὁρμώμενος Μιλήτου, τὸ ἄπειρον ἀρχὴν ἁπάντων ἔφησεν εἶναι· ἐκ τούτου γὰρ δὴ τὰ πάντα γίνεσθαι, καὶ

verint, res tam magnas & divinas intelligant. Sapientes scilicet & sapientiæ studiosos philosophos omnino allegabitis; quòd ad hos veluti murum firmum confugere soleatis, si quis vobis Poëtarum de diis memoret opiniones. Quapropter cum à vetustis & primariis initium sumere conveniat, incipiens inde opinionem cujusque exponam, quæ multò sit, quàm Poetarum Theologia atque de diis doctrina, ridiculosior. *Thales* siquidem *Milesius*, primus naturalis philosophiæ auctor, rerum omnium principium aquam esse censuit. Ex aquâ namque, ait, omnia exsistere, & in aquam resolvi omnia. Post hunc *Anaximander*, *Mileti* & ipse ortus, infinitatem principium universi esse dixit; ex hac enim generari omnia, & in hanc

1 πολλῷ γελοιοτέραν &c.] Idem objicit *Græcis Justini* discipulus *Tatianus* in Orat. pag. 7. ed. *Oxon.* τί γὰρ σεμνὸν φιλοσοφοῦντες ἐξηνέγκατε; τίς δὲ τῶν πάνυ σπουδαίων ἀλαζονείας ἔξω καθέστηκεν.

2 Θαλῆς μὲν γὰρ Μιλήσιος] In his Philosophorum dogmatibus recensendis *Justinum* plura à *Plutarcho* de placitis Philosophorum mutuatum esse, jam ad *Irenæum* pag. 142, num.5. notavi; ubi etiam aliqua hisce *Justini* gemina reperias. Porro de variis Philosophorum opinionibus, vide *Kortholti* annotat. ad finem hujus libri appositas. GRABE.

3 πρῶτος τῆς φυσικῆς φιλοσοφίας ἄρξας] Ita & *Origenes* in Philosophumenis, nuper à Clariss. *Gronovio* Volum. X. Thesauri Antiquitatum *Græcarum*, è MS. Codice Medicæo editis, col.261. λέγεται Θαλῆν τὸν Μιλήσιον, ἕνα τῶν ἑπτὰ σοφῶν, πρῶτον ἐπικεχειρηκέναι φιλοσοφίαν φυσικήν. De hujus & sequentium doctrina quoque conferendus modò laudatus *Origenis* Tractatus. GRABE.

4 ἀναλύεσθαι] Hæc lectio omnino retinenda, repudiatâ alterâ Διαλύεσθαι, quam *Sylburg.* ex *Rob. Steph* annotavit. GRABE.

hanc omnia resolvi. Tertius *Anaximenes*, & ipse *Milesius* aerem omnium originem ponit; ex hoc enim omnia fieri, & in hunc desinere omnia dicit. *Heraclitus Metapontinus*, causam omnium rerum ignem esse asseverat; Ex igne namque omnia creari, & in ignem omnia exitu suo converti. *Anaxagoras Clazomenius*, principia rerum omnium ea, quæ ex sui similibus partibus constant esse ait. *Archelaus Apollodori Atheniensis* filius, aerem infinitum, & quæ circa eum sunt, densitatem & raritatem, universarum rerum principium esse asserit. Omnes isti à *Thalete* successionem ducentes, naturalem, sicuti ipsi nominant, philosophiam excoluere.

IV. Deinceps porro ab origine alia *Pythagoras*, *Mnesarchi* filius, *Samius*, principia dicit esse numeros, eorumque symmetrias, id est, accommodatas proportiones, &, quæ ex his constant, harmonias, hoc est, concentus atque cohærentias, & ex utrisque composita elementa: nec non monadem sive unitatem, & dyadem sive dualitatem indefinitam. *Epi-*

καὶ εἰς τοῦτο τὰ πάντα φθείρεσθαι. τρίτος Ἀναξιμένης, καὶ οὗτος ἐκ τῆς Μιλήτου ὑπάρχων, ἀέρα τοῦ παντὸς ἀρχὴν εἶναι λέγει· ἐκ γὰρ τούτου τὰ πάντα γίνεσθαι, καὶ εἰς τοῦτον πάντα ἀναλύεσθαι φησίν. Ἡράκλειτος ὁ Μεταποντῖνος, ἀρχὴν τῶν πάντων τὸ πῦρ εἶναι λέγει· ἐκ τοῦ πυρὸς γὰρ τὰ πάντα γίνεσθαι, καὶ εἰς τὸ πῦρ τὰ πάντα τελευτᾶν. Ἀναξαγόρας ὁ Κλαζομένιος ἀρχὰς τῶν πάντων τὰς ὁμοιομερείας εἶναι [1] ἔφη. Ἀρχέλαος ὁ Ἀπολλοδώρου Ἀθηναῖος, ἀέρα ἄπειρον, καὶ τὴν περὶ αὐτὸν πυκνότητα καὶ μάνωσιν, ἀρχὴν ἁπάντων εἶναι λέγει. οὗτοι πάντες, ἀπὸ Θαλοῦ 5
τὰς διαδοχὰς ἐσχηκότες, τὴν φυσικὴν ὑπ' αὐτῶν καλουμένην μετῆλθον φιλοσοφίαν.

δ'. Εἶθ' ἑξῆς [2] ἀφ' ἑτέρας ἀρχῆς, Πυθαγόρας Μνησάρχου Σάμιος, ἀρχὰς τοὺς ἀριθμοὺς, καὶ τὰς συμμετρίας, καὶ τὰς ἐν αὐτοῖς ἁρμονίας καλεῖ, τά τ' ἐξ ἀμφοτέρων σύνθετα [3] στοιχεῖα· ἔτι μέν τοι μονάδα καὶ τὴν ἀόριστον δυάδα. Ἐπικου-

ρος

1 ἔφη] φησὶν MSS. Reg. 1. 2.

2 ἀφ' ἑτέρας ἀρχῆς] Recensitis sectæ *Ionicæ* (quam fundavit *Thales*) variis de rerum principiis opinionibus, jam ad alteram, sectam sc. *Italicam*, suam convertit orationem, quæ ἀφ' ἑτέρας ἀρχῆς, nempe à *Pythagora*, erat instituta.

3 στοιχεῖα] Elementa sc. Geometrica, καλούμενα ἢ γεωμετρικά, ut *Plutarchi* verba sonant.

1 ἀγένητα]

ρος Νεοκλέους Ἀθηναῖος ἀρχὰς τῶν ὄντων σώματα λόγῳ θεωρητὰ εἶναι λέγει, ἀμέτοχα κενοῦ, [1] ἀγέννητα, ἄφθαρτα, οὔτε θραυσθῆναι δυνάμενα, οὔτε διάπλασιν ἐκ τῶν μερῶν λαβεῖν, οὔτε ἀλλοιωθῆναι· διὰ τοῦτο καὶ λόγῳ θεωρητά. Ἐμπεδοκλῆς Μέτωνος ὁ Ἀκραγαντῖνος, τέσσαρα στοιχεῖα, πῦρ, ἀέρα, ὕδωρ, γῆν· δύο δὲ ἀρχικὰς δυνάμεις, φιλίαν τε καὶ νεῖκος, ὧν ἡ μέν ἐστιν ἑνωτική, τὸ δὲ, διαιρετικόν. [2] ὁρᾶτε τοίνυν τὴν ἀταξίαν τῶν παρ' ὑμῖν νομισθέντων γεγενῆσθαι σοφῶν, οὓς διδασκάλους ὑμῶν τῆς θεοσεβείας γεγενῆσθαι φατέ· τῶν μὲν, ὕδωρ ἀποφηναμένων ἀρχὴν ἁπάντων εἶναι· τῶν δὲ, ἀέρα· τῶν δὲ, πῦρ· τῶν δὲ, ἄλλο τι τῶν προειρημένων· καὶ πάντων τούτων πιθανοῖς τισι λόγοις πρὸς κατασκευὴν τῶν μὴ καλῶς δοξάντων αὐτοῖς χρωμένων, καὶ τὸ ἴδιον δόγμα προτιμότερον ἐπιχειρούντων δεικνύναι. ταῦθ' ὑπ' αὐτῶν εἴρηται. πῶς οὖν ἀσφαλὲς, ὦ ἄνδρες Ἕλληνες, [3] τοὺς σώζεσθαι βουλομένους, πα-

curus Neoclis Atheniensis, principia rerum vult esse corpora ratione spectabilia, vacui expertia, & solida, corruptioni non obnoxia, quæ neque contundi frangique queant, neque fictionem ex partibus admittant, quæque non alterentur, ac propterea ratione tantùm comprehendantur. *Empedocles Metonis* filius *Agrigentinus*, quatuor elementa, ignem, aerem, aquam, terram; & duas primarias potestates, amicitiam & dissidium, quarum altera unioni, altera dissensioni inserviat. Videtis ergo eorum confusionem, qui apud vos judicati sunt fuisse sapientes, religionis vestræ (sicuti dicitis) doctorum: Horum quippe alii ortum rerum omnium aquam esse decernunt; alii aerem, alii ignem, alii aliud quidquam eorum, quæ recensuimus. Et singuli horum omnium oratione artificiosa, ad persuadendum comparata, eorum quæ perperam statuerunt, astruendorum causa utuntur, opinionem suam præstabiliorem aliis ostendere connitentes. Atque hæc quidem ab illis sunt dicta. Quî vero tutum fuerit, viri *Græci*, eos qui se salvos esse cupiunt, existimare

1 ἀγέννητα] ἀγένητα MS. Reg. 1. & sic deinceps in totius Orationis serie scriptum in hoc codice, quamvis eleganti ssime & accuratissime exarato.

2 ὁρᾶτε τοίνυν τὴν ἀταξίαν &c.] Sic post *Justinum* etiam *Hermias*, pugnantes Philosophorum opiniones recitans, mox subjungit: ταῦτα οὖν τί χρὴ καλεῖν; ὡς μὲν ἐμοὶ δοκεῖ τερατείαν, ἢ ἄνοιαν, ἢ μανίαν, ἢ στάσιν, ἢ ὁμοῦ πάντα.

3 τοὺς σώζεσθαι βουλομένους] MS. Reg. 2. τοῖς σώζεσθαι βουλομένοις. In MS. Reg. 1. legitur

existimare ab illis se religionem veram addiscere posse, qui persuadere sibi nequeunt, ne inter se dissideant, neve alius sententiâ suâ ab alio diversus esse appareat.

V. Sed enim fortasse qui prisco & inveterato isti errori renunciare nolunt, non à prædictis hisce se rationem religionis accepisse dixerint, sed ab iis qui virtute illustres & perfecti maxime habiti sint inter philosophos, *Platone* & *Aristotele*: hos enim absolutam ac veram religionem consequutos esse aiunt. Ego verò primùm perquam libenter ista dicentes interrogaverim, unde illi edocti scientiam hanc acceperint? Impossibile enim est, eum qui à peritis ipse non didicerit res tam magnas & divinas, nedum alios rectè docere, sed ne ipsum quidem scire posse. Deinde opiniones etiam horum ut expendantur, peropus esse arbitror. Comperiemus namque, an non & uterque istorum contraria alter alteri dicere videatur. Quod si & ipsos minùs inter se consentire inveneri-

ἐκ τούτων οἴεσθαι δυνήσεσθαι τὴν ἀληθῆ θεοσέβειαν μανθάνειν, τῶν [1] μηδ' ἑαυτοὺς πεῖσαι δυνηθέντων τὸ μὴ πρὸς ἀλλήλους στα-
1 σιάζειν, μηδ' [2] ἐναντίοι τῶν ἀλλήλων φαίνεσθαι δόξης.

ε'. Ἀλλ' ἴσως οἱ τῆς ἀρχαίας καὶ παλαιᾶς ἐκείνης ἀποστῆναι μὴ βουλόμενοι πλάνης, οὔ φασι παρὰ τῶν προειρημένων, ἀλλὰ παρὰ τῶν ἐνδοξοτάτων καὶ τελειοτάτων ἐν ἀρετῇ κομισθέντων εἶναι παρ' αὐτοῖς φιλοσόφων, τὸν περὶ τῆς θεοσεβείας παρειληφέναι λόγον, Πλάτωνος καὶ Ἀριστοτέλους· τούτους γὰρ τὴν τελείαν καὶ ἀληθῆ φασὶ μεμαθηκέναι θεοσέβειαν. ἐγὼ δὲ πρῶτον μὲν ἡδέως ἂν πυθοίμην τῶν ταῦτα λεγόντων, παρὰ τίνων αὐτοὺς μεμαθηκότας εἰδέναι φασίν. [3] ἀδύνατον γὰρ, τοὺς τὰ οὕτω μεγάλα καὶ θεῖα μὴ παρά τινων εἰδότων μεμαθηκότας, ἢ αὐ- 6
τοὺς εἰδέναι, ἢ ἑτέρους δύνασθαι διδάσκειν ὀρθῶς. δεύτερον δὲ οἶμαι δεῖν καὶ τὰς τούτων ἐξετάζειν δόξας. εἰσόμεθα γὰρ εἰ μὴ καὶ τούτων ἑκάτερος τἀναντία θατέρῳ φανήσεται λέγων. εἰ δὲ καὶ τούτους μὴ συμφωνοῦντας ἀλλήλοις εὕροι-

μεν

legitur ubique στασιάζεσθαι στασιάζειν &c.

1 μηδ' ἑαυτοὺς] MSS. Reg. 1. 2. μηδὲ αὐτούς.

2 ἐναντίοι] Notetur nominativus cum verbo infinitivi, ἐναντίοι nempe pro ἐναντίους, ut rursum infra 8. 12. 57. 2. 236. 3. SYLBURG.

3 Ἀδύνατον γὰρ] Confer suprà pag. 48. not. 3.

1 ἀρχαίας]

μεν, ῥᾴδιον οἶμαι καὶ τὴν τούτων ἄγνοιαν γινώσκειν σαφῶς. Πλάτων μὲν γὰρ, ὡς ἄνωθεν κατεληλυθὼς, καὶ τὰ ἐν οὐρανοῖς ἅπαντα [1] ἀκριβῶς μεμαθηκὼς καὶ ἑωρακὼς, τὸν ἀνωτάτω Θεὸν ἐν τῇ πυρώδει οὐσίᾳ εἶναι λέγει. [2] Ἀριστοτέλης δὲ ἐν τῷ πρὸς Ἀλέξανδρον τὸν Μακεδόνα λόγῳ σύντομόν τινα τῆς ἑαυτοῦ φιλοσοφίας ἐκτιθέμενος ὅρον, σαφῶς καὶ φανερῶς τὴν Πλάτωνος ἀναιρεῖ δόξαν, οὐκ ἐν τῇ πυρώδει οὐσίᾳ τὸν Θεὸν εἶναι λέγων, ἀλλὰ πέμπτον αἰθέριόν τι καὶ ἀμετάβλητον ἀναπλάττων σῶμα, ἐν τούτῳ αὐτὸν εἶναι φησί. γέγραφε γοῦν οὕτως· ‘ οὐχ ὡς ἔνιοι τῶν περὶ τὸ ‘ θεῖον πλημμελούντων, ἐν τῇ ‘ πυρώδει οὐσίᾳ τὸν Θεὸν εἶναι φα‘σίν. εἶτα, ὥσπερ μὴ ἀρκούμενος ἐπὶ τῇ κατὰ Πλάτωνος βλασφημίᾳ, καὶ τὸν ὑπ' αὐτοῦ τῆς πολιτείας ἐκβληθέντα ὡς ψεύστην καὶ [3] τρίτον τῆς ἀπὸ τῆς ἀλη-

mus, facilè eorum quoque ignorationem manifestam cognoscemus. Etenim *Plato*, perinde ac si cælitus descenderit, atque ea, quæ sursum sunt accuratè didicerit, ac perviderit omnia, summum DEUM in ignea essentia esse dicit. *Aristoteles* autem, in eo, quod ad *Alexandrum Macedonem* scripsit, opere, compendiosè philosophiæ suæ exponens rationem & finem, clarè & disertè *Platonis* abrogat opinionem, non in ignea substantia DEUM esse inquiens; sed quintum quoddam æthereum & immutabile corpus fingens, ibi DEUM esse ait. Quapropter ita scripsit: *Non, quemadmodum nonnulli de divinitate hallucinantes, in ignea essentia DEUM esse asserunt.* Deinde veluti maledicto hoc in *Platonem* effuso non contentus, *Homerum*, quem *Plato* è civitate sua quasi mendacem & tertium veritatis imaginum (sicut

1 ἀκριβῶς μεμαθηκὼς] MSS. Reg. 1. 2. legunt ἀκριβῶς ἑωρακώς.

2 Ἀριστοτέλης δὲ ἐν τῷ πρὸς Ἀλέξανδρον τὸν Μακεδόνα λόγῳ] Hunc librum periisse notat *Perionius*. Sed tamen versus *Homeri*, Ζεὺς δ' ἔλαχ' &c. legitur in superstite *Aristotelis* libro de Mundo ad *Alexandrum* cap. 6. licet ista verba, οὐχ ὡς ἔνιοι &c. illic non reperiantur. Sed de hoc libro alibi plura. GRABE.

3 τρίτον τῆς ἀπὸ τῆς ἀληθείας εἰδώλων &c.] Locus hic obscurus est, atque ex decimo libro *Platonis* de Repub. ex quo sumptus est, corruptus esse intelligitur. *Platonis* verba subjeci: ὦ φίλε Ὅμηρε, εἴπερ μὴ τρίτος ἀπὸ τῆς ἀληθείας εἶ ἀρετῆς πέρι εἰδώλου δημιουργὸς, ὃν δὴ μιμητὴν ὡρισάμεθα, ἀλλὰ καὶ δεύτερος. id est, Homere, *si non es tertius post veritatem virtutis in exprimendo simulachro opifex, quem nos imitatorem definivimus, sed etiam secundus.* Aliud dicere *Platonem*, aliud esse apud *Justinum*, intelligere omnes arbitror. Neque enim *Homerum* dicit esse

(sicut ipse dixit) imitatorem ejecit, ad ea demonstranda, quæ à se de æthereo corpore sunt dicta, testem laudat. Scribit enim: *Ad hunc ergo modum & Homerus ait*:

Sorte Jovi cessit in nube & in æthere cælum:

opinionem ille quidem suam credibilem esse probare & declarare volens *Homeri* testimonio; interim tamen ignorans, dum *Homero*, ut dictis suis veri fidem astruat, teste utitur, multas illius sententias falsas apparituras. *Thales* namque *Milesius*, qui primus apud illos philosophari cœpit, occasione & obtentu ab ipso *Homero* sumpto, primas ejus de principiis damnabit

θείας εἰδώλων, ὡς αὐτὸς ἔφη, μιμητὴν ὄντα Ὅμηρον, εἰς ἀπόδειξιν τῶν ὑπ᾽ αὐτοῦ περὶ τοῦ αἰθερίου σώματος λεγομένων καλεῖ μάρτυρα. γέγραφε γάρ· οὕτω γοῦν καὶ Ὅμηρος [a] ἔφη,

Ζεὺς δ᾽ [1] ἔλαχ᾽ οὐρανὸν εὐρὺν ἐν αἰθέρι καὶ νεφέλῃσι·

βουλόμενος ἐκ τῆς Ὁμήρου μαρτυρίας ἀξιόπιστον τὴν ἑαυτοῦ δεικνύναι δόξαν· ἀγνοῶν ὅτι εἰ Ὁμήρῳ πρὸς ἀπόδειξιν τοῦ ἀληθῆ ἑαυτὸν λέγειν μάρτυρι χρῷτο, πολλὰ [2] τῶν αὐτῷ δοξάντων οὐκ ἀληθῆ φανήσεται ὄντα. Θαλῆς γὰρ ὁ Μιλήσιος [3] ὁ πρῶτος παρ᾽ αὐτοῖς τῆς φιλοσοφίας ἄρξας, τὴν πρόφασιν παρ᾽ αὐτοῦ λαβὼν, τὰς [4] πρώτας αὐτοῦ περὶ ἀρχῶν ἀθετή-

a Il ό. v. 192. σει

esse tertium à veritate simulacrorum imitatorem, sed virtutis opificem in simulachro. Loci autem explicatio ex superioribus pendet. Tres enim opifices lecti facit: primum Deum, qui speciem lecti facit, quem unum veritatis opificem appellat; secundum, fabrum, qui lectum sive cubile ligneum facit; tertium pictorem, qui lectum pingit, quem tertium veritatis opificem, id est, tantùm imitatorem nominat: quò in genere poetas reponit, quod artes, de quibus dicunt, nesciant, sed eorum tantùm, qui eis præditi sunt, verba orationesque imitentur. *Homerum* autem non solùm ut mendacem, sed etiam ut corruptorem civium atque custodum, *Plato* è Repub. sua lib. 3. ejicit. PERIONIUS.

1 ἔλαχ᾽] MS. Reg. 1. & ed. *Rob.* *Steph.* habent ἔλαχεν. Corruptè quidem, cum nec carmen sic stare possit.

2 τῶν αὐτῷ δοξάντων] Αὐτῷ *ipsi*, subintellige *Aristoteli*. GRABE.

3 ὁ πρῶτος παρ᾽ αὐτοῖς τῆς φιλοσοφίας ἄρξας] Nempe φυσικῆς, ut ex superiori pag. 49. & not. 3. ibidem patet. GRABE.

4 πρώτας αὐτοῦ περὶ ἀρχῶν ἀθετήσει δόξας &c.] Id est, *primas ejus de principiis improbabit damnabitque sententias*. Est ἀθετήσει à verbo ἀθετέω, quod *improbo* sive *damno* significat. *Picus* vertit, *commentus est* ex quo; aliter legisse eum intelligimus. Sensus est: si *Aristoteles Homeri* autoritate confirmat suam de Dei domicilio sententiam, *Thalem* etiam suam de principio rerum ejusdem testimonio esse probaturum, damnaturumque illam *Aristotelis*. PERIONIUS.

1 ζώων]

σει δόξας. αὐτοῦ γὰρ Ἀριστοτέλους Θεὸν καὶ ὕλην ἀρχὰς εἶναι τῶν πάντων εἰρηκότος, ὁ πρεσβύτατος τῶν κατ' αὐτοὺς ἁπάντων Θαλῆς ἀρχὴν τῶν ὄντων ὕδωρ εἶναι λέγει· ἐξ ὕδατος γάρ φησι τὰ πάντα εἶναι, καὶ εἰς ὕδωρ ἀναλύεσθαι τὰ πάντα· στοχάζεται δὲ, πρῶτον μὲν, ἀπὸ τοῦ πάντων τῶν [1] ζώων τὴν γονὴν, ἀρχὴν οὖσαν, ὑγρὰν εἶναι· δεύτερον δὲ, ὅτι 7 πάντα τὰ φυτὰ ὑγρῷ τρέφεται καὶ καρποφορεῖ, ἀμοιροῦντα δὲ τοῦ ὑγροῦ, [2] ξηραίνεται. [3] εἶθ' ὥσπερ μὴ ἀρκούμενος οἷς στοχάζεται, καὶ τὸν Ὅμηρον, ὡς ἀξιόπιστον μαρτύρεται οὕτως λέγοντα·

[4] Ὠκεανὸς, ὅσπερ γένεσις [5] πάντεσσι τέτυκται.

πῶς οὖν οὐκ εἰκότως [6] πρὸς αὐτὸν ὁ Θαλῆς φήσει· δι' ἣν αἰτίαν, ὦ Ἀριστοτέλης, τὰς μὲν Πλάτωνος ἀναιρεῖν ἐθέλων δόξας, ὡς ἀληθεύοντι προσέχεις Ὁμήρῳ· ἡμῶν δὲ τὴν ἐναντίαν [7] ἀποφηνάμενος δόξαν, οὐκ

opiniones. Cùm enim *Aristoteles* primordia rerum omnium Deum & materiam esse dicat, antiquissimus philosophorum omnium *Thales*, ipse originem rerum aquam esse censet. Nam ex aqua, ait, constare omnia, atque in aquam dissolvi omnia: duplici conjectura ductus, primâ, quòd genitura, animantium omnium principium & causa, humida est; secundâ, quòd plantæ omnes humore & foventur & fructificant; humore autem destitutæ, exarescunt. Exinde, quasi conjecturæ istæ satis non essent, *Homerum* insuper, ut idoneum testem citat, ita dicentem:

Oceanum rerum, genuit qui
cuncta parentem.

Quomodo igitur *Thales* non rectè verbis hisce ad illum utatur: Quâ de causâ, ô *Aristoteles*, *Platonis* inducere atque abolere sententias volens, *Homero* quasi veridico inniteris; nobis autem contrariam afferens opinionem, *Homerum* minus

1 ζώων] MS. Reg. 1. ζώιων.

2 ξηραίνεται] Hæc lectio retinenda est, rejectâ omnino alterâ *Rob. Stephani*, ξηραίνονται. GRABE.

3 εἶθ' ὥσπερ μὴ ἀρκούμενος] Sed & tertiam hujus *Thaletis* sententiæ rationem addit *Plutarchus* in lib. de placititis Philosoph. nempe, ὅτι καὶ αὐτὸ τὸ πῦρ τοῦ ἡλίου καὶ τὸ τῶν ἄστρων, ταῖς τῶν ὑδάτων ἀναθυμιάσεσι τρέφεται, καὶ αὐτὸς ὁ κόσμος.

4 Ὠκεανὸς] Ὠκεανοῦ rectiùs, uti est in omnibus *Homeri* editionibus. Quinimo hanc lectionem & sensus Poetæ, & carminis mensura postulant.

5 πάντεσσι] MSS. Reg. 1.2. πάντεσι.

6 πρὸς αὐτὸν ὁ Θαλῆς φήσει] MSS. Reg. 1.2. ὁ Θάλης πρὸς αὐτὸν φησι.

7 ἀποφηνάμενος] Non opus est cum *R. Stephano* & *Lango* Interprete reponere ἀποφηναμένων. Aptissima enim proposito

minùs vera dicere arbitraris? Quod verò & in aliis rebus, qui in maxima apud vos sunt admiratione, sapientes isti non consentire videantur, ex eo facile est cognoscere.

VI. *Plato* principia universi esse affirmat Deum, Materiam, & Ideam. Deum quidem, conditorem omnium: materiam autem primariæ rerum genitarum generationi subjacentem, & causam occasionemque Deo creationis præbentem: Ideam porro creaturæ cujusque exemplar. *Aristoteles* Ideæ quidem tanquam principii haud quaquam meminit: duo verò principia, Deum & materiam esse dicit. Rursum cum *Plato* principem Deum & Ideas in primo supremi cœli, eoque immobili orbe collocet; *Aristoteles* secundum principem Deum, non Ideas, sed intelligentia cognoscibiles deos quosdam facit.

ἀληθεύειν Ὅμηρον οἴει; ὅτι τοίνυν οἱ σφόδρα θαυμαστοὶ καθ' ὑμᾶς σοφοὶ οὐδ' ἐν τοῖς ἄλλοις συμφωνοῦντες φαίνονται, καὶ ἀπὸ τούτων γνῶναι ῥᾴδιον.

ϛʹ. Τοῦ γὰρ [1] Πλάτωνος [2] τρεῖς ἀρχὰς τοῦ παντὸς εἶναι λέγοντος, [3] Θεὸν, καὶ ὕλην, καὶ εἶδος· Θεὸν μὲν, τὸν πάντων ποιητήν· ὕλην δὲ, τὴν ὑποκειμένην τῇ πρώτῃ τῶν γενομένων γενέσει, καὶ τὴν πρόφασιν αὐτῷ τῆς δημιουργίας παρέχουσαν· εἶδος δὲ, τὸ ἑκάστου [4] τῶν γινομένων παράδειγμα· Ἀριστοτέλης τοῦ μὲν εἴδους ὡς ἀρχῆς οὐδαμῶς μέμνηται· δύο δὲ ἀρχὰς Θεὸν καὶ ὕλην εἶναί φησι. καὶ αὖθις τοῦ Πλάτωνος ἐν τῇ πρώτῃ [5] τοῦ ἀνωτάτω τοῦ οὐρανοῦ ἀπλανεῖ σφαίρᾳ τόν τε πρῶτον Θεὸν καὶ τὰς ἰδέας εἶναι λέγοντος, Ἀριστοτέλης μετὰ τὸν πρῶτον Θεὸν, οὐ τὰς ἰδέας, ἀλλὰ [6] τινὰς νοητοὺς Θεοὺς εἶναι λέγει.

ὅτω

propofito, & planissima est verborum *Justini* sententia, si vertantur: *nobis autem contrariam asserens opinionem*, &c. *Aristoteles* enim *Homeri* auctoritatem, quam contra *Platonem* disputans adduxerat, è contrario aspernabatur, ubi de primo rerum principio sententiam *Thaleti* adversam defendebat. GRABE.

1 Πλάτων τρεῖς ἀρχὰς] *Plato* in *Timæo* primùm duo principia ponit, unum ut exemplaris species, alterum exemplaris imitationem; deinde tertium addit, materiem quandam, quam ortûs omnis vult esse receptaculum. Deum autem ut causam non nominat in his tribus. PERIONIUS.

2 τρεῖς ἀρχὰς τοῦ παντὸς εἶναι λέγοντος] Confer *Irenæum* pag. 141. col. 1. lin. 17. quæque ibi num. 2. annotavi. GRABE.

3 Θεὸν καὶ ὕλην &c.] Hanc *Platonis* sententiam post *Justinum* allegavit etiam *Hermias* pag. 221. ed. *Oxon.* ἀλλὰ καὶ τούτου πάλιν ὁ μεγαλόφωνος Πλάτων οὐχ ὁμολογεῖ, λέγων ἀρχὰς εἶναι, Θεὸν, καὶ ὕλην, καὶ παράδειγμα.

4 τῶν γινομένων] *Rob. Steph.* τῶν γενομένων.

5 τοῦ ἀνωτάτω τοῦ οὐρανοῦ] Fortasse rectiùs τοῦ ἀνωτάτου οὐρανοῦ, expuncto posteriore articulo. SYLBURG.

6 τινὰς νοητοὺς θεοὺς] Huic sententiæ affinis est ista hæreticorum apud *Irenæum*

næum

οὕτω μὲν οὖν περὶ τῶν ἐν οὐρανοῖς πρὸς ἀλλήλους διαφέρονται πραγμάτων· ὥστε εἰδέναι προσήκει, ὅτι οἱ μηδὲ τὰ παρ' ἡμῖν ἐνταῦθα γνῶναι δυνηθέντες, ἀλλὰ καὶ περὶ τούτων πρὸς ἀλλήλους διενεχθέντες, οὐκ ἀξιόπιστοι φανήσονται περὶ τῶν ἐν οὐρανοῖς διηγούμενοι.

ζ. Ὅτι τοίνυν οὐδὲ ὁ περὶ τῆς ἐνταῦθα ἀνθρωπίνης ψυχῆς αὐτοῖς συμφωνήσει λόγος, δῆλον ἀπὸ τῶν ὑφ' ἑκατέρου αὐτῶν περὶ αὐτῆς λεχθέντων. [1] Πλάτων μὲν γὰρ τριμερῆ αὐτὴν εἶναί φησι· καὶ τὸ μὲν, λογικὸν αὐτῆς, τὸ δὲ, θυμικὸν, τὸ δὲ, ἐπιθυμητικὸν εἶναι λέγει. Ἀριστοτέλης δὲ, οὐ κοινοτέραν τὴν ψυχὴν εἶναί φησιν, [2] ἐν ᾧ περιείληπται καὶ τὰ φθαρτὰ μόρια, ἀλλὰ τὸ λογικὸν μόνον. καὶ [3] ὁ μὲν Πλάτων, ψυχὴ πᾶσα ἀθάνατος, κέκραγε λέγων· Ἀριστοτέλης δὲ, ἐντελέχειαν αὐτὴν ὀνομάζων, οὐκ ἀθάνατον, ἀλλὰ θνητὴν αὐτὴν εἶναι βούλεται. καὶ [4] ὁ μὲν, ἀεικίνητον αὐτὴν εἶναι

Ad hunc nimirum illi modum de rebus cœlestibus inter se dissident: Itaque scire convenit, qui nostra hæc in terris cognoscere nequeunt, quin etiam de iis inter se contendant, non idoneos eos esse, ut, de cœlestibus verba facientes fidem mereantur.

VII. Nam quod ne de humana quidem hic anima consona eorum sit ratio, ex utriusque de ea dictis satis apparet. *Plato* tres ejus partes esse ait, rationis, iracundiæ, & cupidinis. *Aristoteles* verò non tam communem, lateque patentem, quatenus etiam particulæ corruptioni subjectæ eâ comprehendantur, animam; verùm rationalem tantùm esse dicit. Et *Plato*, omnem animam immortalem esse clamat: Contra *Aristoteles*, *entelechiam* eam nominans, non, immortalem, sed mortalem esse vult. Ille, eam continenter moveri:

hic

neum pag. 25. lin. 22. nostræ edit. qui *septem cœlos* νοητοὺς statuentes, *Angelos autem illos* esse supponebant. GRABE.

1 Πλάτων μὲν γὰρ τριμερῆ] Plane gemina habet, & *Platonicam* animæ divisionem paulò accuratiùs tradit *Tertullianus* lib. de Anima cap. 16. his verbis: *Plato bifariam partitur animam, per rationalem & irrationalem.—Duo genera subdividit ex irrationali: indignativum, quod appellant* θυμικὸν, *& concupiscentivum, quod vocant* ἐπιθυμητικόν. GRABE.

2 Ἐν ᾧ περιείληπται] Frustra *Perionius* negativam hic addit particulam, cùm sine ea sensus *Justini* rectissimè à *Lango* interprete sit expressus. GRABE.

3 ὁ μὲν Πλάτων, ψυχὴ πᾶσα ἀθάνατος,] Ita & in Dial. cum *Tryphone* pag. 223. Ἀγέννητος δὲ καὶ ἀθάνατός ἐστι κατά τινας λεγομένους Πλατωνικούς. *Ingenita & immortalis est anima ex quorundam, qui* Platonici *dicuntur sententia.* GRABE.

4 ὁ μὲν ἀεικίνητον] Hæc declarant ista *Tertulliani* de Anima cap. 28. ubi perstringit sententiam Platonis *de ani-*

hic, immobilem esse asserit, motioni omni præeuntem. Verùm enim verò non tantum in hisce diversa alter ab altero sentire coarguitur: sed etiam siquis diligentiùs scripta eorum inspicere velit, sibimet ipsis illi in opinionibus suis non satis constant. *Plato* ipse aliquando tria principia rerum omnium constituit, Deum, Materiam, & Ideam: aliquando quatuor: adjicit enim Animam universalem. Idem ubi materiam ingenitam esse professus est, genitam eandem postea dicit. Et ubi antea Ideæ proprium attribuit ortum, & per seipsam constitisse (seu substantiatam esse) censuit, deinde in mentis intelligentiis eam ipsam esse ait. Præterea ubi omne, quod genitum sit, corruptioni subjectum esse statuit, ex genitis quædam posthac à dissolutione & interitu libera esse posse, dixit. Quænam igitur afferri potest causa, ut qui apud vos reputati sunt sapientes, non tantùm inter se mutuò non sint factionibus conflictati, verùm sibi ipsis etiam per se non repugnarint? Quod scili-

λέγει· Ἀριστοτέλης δέ, ἀκίνητον αὐτὴν εἶναί φησιν, ἁπάσης κινήσεως προηγουμένην· ἀλλ' ἐν τούτοις μὲν ὑπεναντία φρονοῦντες ἀλλήλοις ἐλέγχονται· εἰ δέ τις ἀκριβῶς τὰ κατ' αὐτοὺς σκοπεῖν ἐθέλοι, οὐδὲ τῶν ἑαυτῶν δόξαις ἐμμένειν προῄρηνται. ὁ γοῦν Πλάτων ποτὲ μὲν τρεῖς ἀρχὰς τοῦ παντὸς εἶναι λέγει, Θεὸν καὶ ὕλην καὶ εἶδος· ποτὲ δὲ τέσσαρας· προστίθησι γὰρ [1] καὶ τὴν καθόλου ψυχήν. καὶ αὖθις τὴν ὕλην ἀγέννητον πρότερον εἰρηκὼς, ὕστερον γεννητὴν αὐτὴν εἶναι λέγει. καὶ τῷ εἴδει δὲ ἀρχὴν ἰδίαν πρότερον δεδωκὼς, καὶ καθ' ἑαυτὸ οὐσιῶσθαι [2] ἀποφήνας, ὕστερον ἐν τοῖς νοήμασιν αὐτὸ τοῦτ' εἶναι λέγει. ἔτι μέν τοί γε καὶ πᾶν τὸ γενόμενον, φθαρτὸν πρότερον ἀποφηνάμενος εἶναι, ὕστερον ἔνια τῶν γινομένων ἄλυτα καὶ ἄφθαρτα δύνασθαι εἶναί φησι. τί τοίνυν αἴτιον τοῦ μὴ πρὸς ἀλλήλους μόνον, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἑαυτοὺς στασιάζειν τοὺς παρ' ὑμῖν νομισθέντας γεγενῆσθαι σοφούς; τὸ μὴ

βουλη-

marum reciproco discursu, quod hinc abeuntes, eant illuc, & rursus huc veniant, & dehinc è vita abeant. GRABE.

1 καὶ τὴν καθόλου ψυχήν.] Hanc opinionem *Hermias* attribuit etiam *Cleanthi*, quem statuisse dicit τὴν δὲ ψυχὴν διʼ ὅλου τοῦ κόσμου διήκειν &c. De hoc vide plura in annotat. ad *Tatianum* pag. 47. nuperrimæ ed.

2 ἀποφήνας] Αποφήσας MSS. Reg. 1, 2. item *Rob. Steph.*

1 ἔνια]

βουληθεῖεν, δηλονότι παρὰ τῶν εἰδότων μανθάνειν, ἀλλ᾽ ἑαυτοὺς οἴεσθαι τῇ ἀνθρωπίνῃ αὐτῶν περινοίᾳ τὰ ἐν οὐρανοῖς δύνασθαι γινώσκειν σαφῶς· καί τοί γε μηδὲ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς γνῶναι δυνηθέντες.

η΄. Τὴν γοῦν ἀνθρωπίνην ψυχὴν [1] ἔνιοι μὲν τῶν παρ᾽ ὑμῖν φιλοσόφων, ἐν ἡμῖν, ἕτεροι δὲ, περὶ ἡμᾶς εἶναι φασί. οὐδὲ γὰρ ἐν τούτῳ συμφωνεῖν ἀλλήλοις προῄρηνται, ἀλλ᾽ ὥσπερ τὴν ἄγνοιαν διαφόρως μεμερισμένοι, καὶ περὶ ψυχῆς φιλονεικεῖν καὶ στασιάζειν πρὸς ἀλλήλους προῄρηνται. οἱ μὲν γὰρ αὐτῶν φασὶ [2] πῦρ εἶναι τὴν ψυχήν· οἱ δὲ, τὸν ἀέρα· οἱ δὲ, τὸν νοῦν· οἱ δὲ τὴν κίνησιν· οἱ δὲ τὴν ἀναθυμίασιν· ἄλλοι δέ τινες, δύναμιν ἀπὸ τῶν ἄστρων ῥέουσαν· οἱ δὲ, ἀριθμὸν κινητικόν· ἕτεροι δὲ, ὕδωρ γονοποιόν. καὶ ὅλως ἄτακτός τις καὶ ἀσύμφωνος ἡ παρ᾽ αὐτοῖς κεκράτηκε δόξα, ἑνὶ μόνῳ τοῖς ὀρθῶς κρίνειν δυναμένοις ἐπαινου

cet non à peritis discere voluerint sed seipsos humanæ mentis suæ solertiâ, cœlestia clarè pervidere posse confisi fuerint, cum ne terrena quidem perspicere quiverint.

VIII. Sic sane animam humanam nonnulli apud vos Philosophi in nobis, alii autem circa nos esse dicunt. Tantum verò abest, ut sibi de hoc inter se convenire voluerint, ut ignorantia quodammodò plurifariam divisa, de anima etiam decertandum & dissidiis invicem digladiandum esse duxerint. Nam quidam eorum animam ignem esse asseverant; quidam alii aerem, alii mentem, alii motionem, alii exhalationem, nonnulli verò vim ab astris defluentem; quidam numerum movendi potestatem obtinentem, alii aquam genitalem. In summa, confusa quædam & discors est apud eos opinio: quæ uno saltem nomine viris recto judicio præditis laudanda

1 ἔνιοι μὲν τῶν παρ᾽ ὑμῖν &c.] Alii enim Philosophi animum in nobis esse dixerunt, ut ii qui eum mentem esse volunt, alii eum circum nos esse dicunt, nosque ambire posuerunt, ut ii qui eum aëra esse dicunt. Utriusque generis multæ sunt partes, id est, utraque divisionis pars in multas partes tribuitur. Eorum enim, qui animum in nobis esse dicunt, partim mentem eum esse ponunt, partim sanguinem, partim spiritum, partim aliud: eorum etiam qui eum circum nos esse dicunt, alii aëra esse volunt, alii ignem. PERIONIUS.

2 πῦρ εἶναι &c.] *Democritus* quidem animam ignem esse dicit, *Diogenes* aëra, *Anaxagoras* mentem, *Heraclitus* exhalationem, *Pythagoras* numerum seipsum moventem, *Hippo* aquam sive semen quod procreet. Qui motum & vim ex astris defluentem animum esse dixerint, invenire non potui. PERIONIUS.

danda videtur, quòd eis illud propositum sit studium, ut se invicem hallucinari, minimeque vera afferre arguant & convincant. Quocirca cùm veri nihil de religione à Doctoribus vestris percipi posse constet, & idoneum satis documentum vobis ignorationis ipsi suæ, per dissidentes inter se factiones exhibuerint; reliquum esse, opinor, ut ad majores nostros revertamur, qui & magistros vestros longo tempore antevertêrunt, & nihil de suis ipsorum cogitationibus & placitis docuerunt; minime ipsi mutuis dissensionibus invicem conflictantes, aut alii aliorum dicta evertere in animum inducentes: quippe qui omni contentionis studio & factionum dissidio liberi, sicut à Deo acceperunt, ita nobis doctrinam tradiderunt. Neque enim vel natura vel ingenio humano res tam sublimes, & divinas hominibus cognitione assequi est possibile, sed dono in sanctos viros cœlitus descendente. Qui viri nihil indiguere arte dicendi,

ἀξία φαινομένη, ὅτι πλανωμένους καὶ μὴ τἀληθῆ λέγοντας ἀλλήλους ἐλέγχειν προῄρηνται· οὐκοῦν ἐπειδήπερ οὐδὲν ἀληθὲς περὶ θεοσεβείας παρὰ τῶν ὑμετέρων διδασκάλων μανθάνειν ἐστὶ δυνατὸν, ἱκανὴν ὑμῖν ἀπόδειξιν τῆς ἑαυτῶν ἀγνοίας διὰ τῆς πρὸς ἀλλήλους στάσεως παρεσχηκότων, ἀκόλουθον ἡγοῦμαι ἀνελθεῖν ἐπὶ τοὺς ἡμετέρους προγόνους, τοὺς καὶ τοὺς 9 χρόνους τῶν παρ' ὑμῖν διδασκάλων πολλῷ προειληφότας, καὶ μηδὲν ἀπὸ τῆς ἰδίας αὐτῶν φαντασίας διδάξαντας ἡμᾶς, μηδὲ πρὸς ἀλλήλους διενεχθέντας, ἢ τὰ ἀλλήλων ἀνατρέπειν πειρωμένους, [1] ἀλλ' ἀφιλονείκως καὶ ἀστασιάστως τὴν παρὰ Θεοῦ δεξαμένους γνῶσιν, καὶ ταύτην διδάσκοντας ἡμᾶς. οὔτε γὰρ φύσει, οὔτε ἀνθρωπίνῃ ἐννοίᾳ οὕτω μεγάλα καὶ θεῖα γινώσκειν ἀνθρώποις δυνατὸν, ἀλλὰ τῇ ἄνωθεν ἐπὶ τοὺς ἁγίους ἄνδρας τηνικαῦτα κατελθούσῃ δωρεᾷ, [2] οἷς οὐ λόγων ἐδέησε τέχνης, οὐδὲ

τοῦ

1 ἀλλ' ἀφιλονείκως, καὶ ἀστασιάστως τὴν παρὰ Θεοῦ &c.] Similia his sunt ista *Theophili* lib. 2. ad *Autolycum*: Καὶ πάντες φίλα ἀλλήλοις, καὶ σύμφωνα (προφῆται) εἰρήκασι περὶ τῶν αὐτῶν γεγενημένα, καὶ τὰ κατ' αὐτοὺς γεγονότα, καὶ τὰ καθ' ἡμᾶς νυνὶ τελειούμενα &c.

2 οἷς οὐ λόγων ἐδέησε τέχνης &c.] Alludit hic *Justinus* ad ea quæ dicuntur à *S. Paulo* 1 Cor. c. 2. v. 4, 5. Καὶ ὁ λόγος μου, καὶ τὸ κήρυγμά μου οὐκ ἐν πειθοῖς ἀνθρωπίνης σοφίας λόγοις, ἀλλ' ἐν ἀποδείξει πνεύματος, καὶ δυνάμεως· ἵνα ἡ πίστις ὑμῶν μὴ ᾖ ἐν σοφίᾳ ἀνθρώπων, ἀλλ' ἐν δυνάμει Θεοῦ

1 κατιό.]

τοῦ ἐριστικῶς τι καὶ φιλονείκως εἰπεῖν, ἀλλὰ καθαροὺς ἑαυτοὺς τῇ τοῦ θείου πνεύματος παρασχεῖν ἐνεργείᾳ, ἵν' αὐτὸ τὸ θεῖον ἐξ οὐρανοῦ [1] κατιὸν πλῆκτρον, [2] ὥσπερ ὀργάνῳ κιθάρας τινὸς ἢ λύρας, τοῖς δικαίοις ἀνδράσι χρώμενον, τὴν τῶν θείων ἡμῖν καὶ οὐρανίων ἀποκαλύψῃ γνῶσιν. Διὰ τοῦτο τοίνυν ὥσπερ ἐξ ἑνὸς στόματος καὶ μιᾶς γλώττης, καὶ περὶ Θεοῦ, καὶ περὶ κόσμου κτίσεως, καὶ περὶ πλάσεως ἀνθρώπου, καὶ περὶ ἀνθρωπίνης ψυχῆς ἀθανασίας, καὶ τῆς μετὰ τὸν βίον τοῦτον μελλούσης ἔσεσθαι κρίσεως, καὶ περὶ πάντων ὧν ἀναγκαῖον ἡμῖν ἐστιν εἰδέναι, ἀκολούθως καὶ συμφώνως ἀλλήλοις ἐδίδαξαν ἡμᾶς, καὶ ταῦτα ἐν διαφόροις τόποις τε καὶ χρόνοις τὴν θείαν ἡμῖν διδασκαλίαν παρεσχηκότες.

θ'. [3] Ἄρξομαι τοίνυν ἀπὸ τοῦ [4] πρώτου παρ' ἡμῖν προφήτου τε

neque eis opus fuit ut quidquam rixæ contentionisque agerent cupiditate; sed ut tantummodo puros seipsos divini spiritûs operationi præberent; atque ita divinum à cœlo plectrum descendens, quasi instrumento quopiam citharæ alicujus vel lyræ viris justis utens, divinarum nobis, & cœlestium rerum cognitionem revelaret. Quamobrem tanquam ore uno & linguâ unâ de Deo, de mundo condito, de hominis creatione, de animæ humanæ immortalitate, de futuro post hanc vitam judicio, & de omnibus cognitu necessariis congruenter, & convenienter inter se nos docuerunt. Atque hoc sic illi nobis variis & temporum & locorum intervallis dissiti divina disciplina tradenda præstiterunt.

IX. Itaque à primo apud nos propheta, & legislatore

Mose

1 κατιόν.] R. S. κατελθὸν pro κατιόν. Quorum cum prius paulo ante usurpatum sit, posterius videtur esse auctoris germanum. SYLBURG.

2 ὥσπερ ὀργάνῳ] Ex his quæ hic à *Justino* dicuntur, colligo, *Theophilum* loco citato Prophetas *organa Dei* appellasse, à quo accipientes sapientiam, εἶπον καὶ τὰ περὶ τῆς κτίσεως τοῦ κόσμου, καὶ τῶν λοιπῶν ἁπάντων &c.

3 ἄρξομαι τοίνυν ἀπὸ τοῦ πρώτου &c.] Plurimus est in hoc argumento *Tatianus* in orat. ad *Græcos* pag. 104. seqq. uti & post illum *Clemens* in Strom. l. I.

4 πρώτου παρ' ἡμῖν προφήτου — Μωϋσέως] Ita & in Apolog. I. pag. 63. lin. 7. Μωϋσῆς μὲν οὖν πρῶτος τῶν προφητῶν γενόμενος. Ubi num. 4. quidem πρῶτον, non *primum* ratione temporis, sed *principem* ratione excellentiæ intelligendum annotavi, quod ipse *Justinus* ibi antiquiores memoret Prophetas: ast nunc *primum* inter eos, quorum scripta in sacro Canone prostant legenda, à *Justino* dictum puto, quod tam istô Apologiæ, quàm præsenti in loco haud obscurè innuit. GRABE.

1 οὐ]

Mose incipiam; ubi priùs quibus ille exstiterit temporibus idoneo omnino à vobis petito testimonio, exposuero. Non enim ex divinis tantum historiis nostris hæc probare aggredior, quibus vos nondum, propter inveteratum in animis vestris majorum vestrorum errorem, fidem adhibere vultis, sed ex vestrarum etiam, nihil ad religionem nostram pertinentium literarum monumentis; ut intelligatis omnibus vestris sive sapientibus, sive poetis, sive historicis, sive philosophis & legislatoribus, multo antiquiorem fuisse primum religionis nostræ doctorem *Mosem*, sicuti nobis *Græcæ* declarant Historiæ. Nam circa *Ogygis* & *Inachi* tempora, quos nonnulli vestrorum hominum terrigenas fuisse sunt opinati, *Mosæ* illæ meminerunt, tanquam ducis, & principis *Judaicæ* gentis. Ita enim *Polemon* in *Græcarum* historia-

καὶ νομοθέτου Μωϋσέως, πρότερον τοὺς χρόνους καθ' οὓς γέγονε, μετὰ πάσης ἀξιοπιστίας τῆς παρ' ὑμῖν μαρτυρίας ἐκθέμενος. [1] οὐ γὰρ ἀπὸ τῶν θείων καὶ παρ' ἡμῖν ἱστοριῶν μόνον ταῦτα ἀποδεῖξαι [2] πειρῶμαι, αἷς ὑμεῖς οὐδέπω διὰ τὴν παλαιὰν τῶν προγόνων ὑμῶν πλάνην πιστεύειν βούλεσθε· ἀλλ' ἀπὸ τῶν ὑμετέρων, καὶ μηδὲν τῇ ἡμετέρᾳ θρησκείᾳ διαφερουσῶν ἱστοριῶν· ἵνα γνῶτε ὅτι πάντων τῶν παρ' ὑμῖν, εἴτε σοφῶν, εἴτε ποιητῶν, εἴτε ἱστοριογράφων, ἢ φιλοσόφων, ἢ νομοθετῶν, πολλῷ πρεσβύτατος γέγονεν ὁ πρῶτος τῆς θεοσεβείας διδάσκαλος ἡμῶν Μωϋσῆς γεγονώς, ὡς δηλοῦσιν ἡμῖν αἱ τῶν Ἑλλήνων ἱστορίαι. ἐν γὰρ τοῖς χρόνοις [3] Ὠγύγου τε καὶ [4] Ἰνάχου, οὓς καί γηγενεῖς τινες τῶν παρ' ὑμῖν ὑπειλήφασι γεγενῆσθαι, Μωϋσέως μέμνηνται ὡς ἡγεμόνος τε καὶ ἄρχοντος ὄντος τοῦ Ἰουδαίων γένους. οὕτω γὰρ Πολέμων τε ἐν τῇ πρώτῃ τῶν Ἑλληνικῶν ἱστοριῶν

1 οὐ γὰρ ἀπὸ τῶν θείων — ἀλλ' ἀπὸ τῶν ὑμετέρων] Similiter *Tatianus* Orat. ad *Græcos* pag. 105. lin. 13. *Μάρτυρας δὲ οὐ τοὺς οἰκείους παραλήψομαι, συνηγόροις δὲ μᾶλλον Ἕλλησι χρήσομαι. Testes vero non domesticos adducam sed ipsos Græcos potiùs Auctores in auxilium advocabo.* GRABE.

2 πειρῶμαι] Pro πειράσομαι, non tam fortasse per ἀντιχρονισμὸν, quam per crasin, sicut ἀναβιβάζει apud *Demosth.* pro ἀναβιβάσει *producet*. SYLBURG.

3 Ὠγύγου] *Ogyges* seu *Ogygus* Rex fuit *Atticæ*, quæ idcirco ab illo aliquando *Ogygiæ* nomen obtinuisse dicitur: porro omnium principum vetustissimus ille fuit qui in *Atheniensium* historiis memorantur, unde quando antiquitatem rei cujuslibet demonstrare cupiunt, Ὠγύγιον appellant, juxta illud *Nicandri* in Theriac.

Ὠγύγιος δ' ἄρα μῦθος ἐν αἰζηοῖσι φορεῖται.

4 Ἰνάχου] Similia habet *Tertullianus* in Apolog. cap. XIX. *Si quem audistis interim* Moysem, Argivo Inacho *pariter ætate est* &c.

1 Ἀπίων]

ἱστοριῶν μέμνηνται, καὶ [1] Ἀπίων ὁ Ποσειδωνίου [2] ἐν τῇ κατὰ Ἰουδαίων βίβλῳ, καὶ [3] ἐν τῇ τετάρτῃ τῶν ἱστοριῶν, λέγων, κατὰ Ἴναχον Ἄργους βασιλέα, [4] Ἀμάσιδος Αἰγυπτίων βασιλεύοντος, ἀποστῆναι Ἰουδαίους, ὧν ἡγεῖσθαι Μωϋσέα. καὶ [5] Πτολεμαῖος δὲ ὁ Μενδήσιος, [6] τὰ Αἰγυπτίων ἱστορῶν, ἅπασι τούτοις συντρέχει. καὶ οἱ τὰ Ἀθηναίων δὲ ἱστοροῦντες [7] Ἑλλάνικός τε, καὶ [8] Φιλόχορος ὁ τὰς Ἀτθίδας, [9] Κάστωρ τε καὶ Θαλλὸς, καὶ Ἀλέξανδρος ὁ πολυΐστωρ, ἔτι δὲ καὶ οἱ σοφώτατοι Φίλων τε καὶ Ἰώσηπος οἱ τὰ κατὰ Ἰουδαίους ἱστορήσαντες, ὡς σφόδρα ἀρχαίου, καὶ παλαιοῦ τῶν

rum primo scribit libro, & *Apion Posidonii* in suo adversus *Judæos* commentario; atque is itidem in quarto historiarum libro, dicit, regnante apud *Argivos Inacho*, ab *Ægypti* rege *Amaside* secessisse *Judæos*, quibus *Moses* præfuit. Suffragatur omnibus istis *Ptolemæus Mendesius*, qui res *Ægyptias* scripsit; tum autem & qui *Atheniensium* gesta memoriæ mandarunt, *Hellanicus*, & *Philochorus*, cujus *Attici* sunt libri: item *Castor* & *Thallus*, & *Alexander Polyistor*: atque insuper sapientissimi illi *Philo* & *Josephus*, qui *Judaicas* res scribentes, ut admodum vetusti, & antiqui

Judæorum

1 Ἀπίων] *Apion* scil. Grammaticus, qui & aliquando πλειστονίκης, *sæpe victor*, cognominatus est. *Clemens* Stromat. lib. I. Vide etiam Spicilegium Patrum Seculi I. p. 373. seqq.

2 ἐν τῇ κατὰ Ἰουδαίων] Quare adversus *Judæos Apion* hosce libros composuit, causam fuisse dicit *Clem.* loc. cit. quoniam Αἰγύπτιος ἦν τὸ γένος· inter *Ægyptios* autem & *Hebræos* perpetua lis erat.

3 ἐν τῇ τετάρτῃ τῶν ἱστοριῶν] Eundem librum 4. Historiarum, *Ægyptiacarum* scilicet, *Apionis* citat eandem materiam tractans *Tatianus*, pag. 130. lin. 8. ac addit: πέντε δέ εἰσιν αὐτοῦ γραφαί, *scripsit enim quinque libros*. GRABE.

4 Ἀμάσιδος] *Pharaonis* nomen, uti à *Theophilo* docemur. Sic enim scribit in libro tertio ad *Autolycum*: Ὁ δὲ Μωσῆς ὁδηγήσας τοὺς Ἰουδαίους (ὡς ἔφθημεν εἰρηκέναι) ἐκβεβλημένους ἀπὸ τῆς Αἰγύπτου ὑπὸ βασιλέως Φαραὼ, οὗ τοὔνομα Ἄμασις &c.

5 Πτολεμαῖος δὲ ὁ Μενδήσιος] Eundem hanc in rem allegat *Tatianus* pag. 129. cui dicitur lin. 16. ἱερεὺς Μενδήσιος. GRABE.

6 τὰ Αἰγυπτίων ἱστορῶν] Tribus libris scilicet, ut ex *Clementis Alex.* lib. I. Stromat. pag. 320. patet; & quidem per modum Annalium, ut ex *Tatiani* loco citatô colligitur. GRABE.

7 Ἑλλάνικος] Hunc quoque allegavit *Clemens Alexand.* lib. I. Stromat. pag. 307. & *Tatianus* pag. 5. ubi vide eruditissimam amicissimi Editoris de *Hellanici* scriptis annotationem. GRABE.

8 Φιλοχορος] Idem Φιλόχορος ὁ Ἀθηναῖος nominatur à *Tatiano* pag. 106. lin. 6. ubi iterum num. 5. aliqua annotata lege. GRABE.

9 Κάστωρ τε καὶ Θαλλὸς] Horum meminit *Euseb.* lib. X. præpar. Evang. *Minutius Felix* in Apol. & *Lactantius* lib. I. de Falsa Religione agens, cum *Diodoro*, *Thallum* laudat.

1 Διόδωρος]

Judæorum principis *Mosæ* faciunt mentionem. Ipse certe *Josephus* vetustatem rerum, per ipsorum librorum inscriptionem significare volens, historiam exorsus ita scripsit FLAVII JOSEPHI ANTIQUITATUM JUDAICARUM LIBRI: ut vetustatem historiæ *Archæologiæ* nomine designaret. Et qui apud vos historicorum omnium illustrissimus est *Diodorus*, qui Bibliothecas in compendium redegit, & triginta totis annis, quemadmodum ipse scriptum reliquit, *Asiam* & *Europam* cum multa diligentia peragravit, spectatorque rerum plurimarum fuit, quadraginta integris historiæ suæ editis libris postquam in primo testatus est, in *Ægypto* se ex sacerdotibus didicisse, priscum atque primum legislatorem fuisse *Mosen*, ita de eo verbis hisce scripsit. *Secundum veterem quæ in Ægypto fuit, vitæ institutionem, quæ fabulis sub Diis & Heroibus perhibetur, multitudini primum ut scriptis legibus uteretur, & viveret persuasisse ferunt* Mosen, *virum & animi*

Ἰουδαίων ἄρχοντος Μωϋσέως μέμνηνται), ὁ γοῦν Ἰώσηπος, τὸ ἀρχαῖον καὶ τὸ παλαιὸν τῆς ἱστορίας καὶ διὰ τῆς ἐπιγραφῆς τῶν βιβλίων σημῆναι βουλόμενος, ἀρχόμενος τῆς ἱστορίας, οὕτω γέγραφε, ΦΛΑΒΙΟΥ ΙΩΣΗΠΟΥ ΙΟΥΔΑΙΚΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ· τὸ παλαιὸν τῆς ἱστορίας Ἀρχαιολογίαν ὀνομάζων. καὶ ὁ ἐνδοξότατος δὲ παρ' ὑμῖν τῶν ἱστοριογράφων [1] Διόδωρος, ὁ τὰς βιβλιοθήκας ἐπιτεμών, ἐν τριάκοντα ὅλοις ἔτεσιν Ἀσίαν τε καὶ Εὐρώπην, [2] ὡς αὐτὸς γέγραφε, διὰ πολλὴν ἀκρίβειαν περιελθών, καὶ αὐτόπτης τῶν πλείστων γεγονὼς τεσσαράκοντα ὅλα τῆς ἑαυτοῦ ἱστορίας βιβλία γέγραφεν. ὃς ἐν τῇ πρώτῃ βίβλῳ φήσας παρὰ τῶν ἐν Αἰγύπτῳ ἱερέων μεμαθηκέναι, ὅτι ἀρχαῖος καὶ πρῶτος νομοθέτης Μωϋσῆς γέγονεν, αὐταῖς λέξεσιν οὕτω περὶ αὐτοῦ γέγραφε· ʻΜετὰ γὰρ τὴν παλαιὰν ʻτοῦ κατ' Αἴγυπτον βίου κατάστασιν ʻτὴν μυθολογουμένην [3] γενέσθαι ἐπὶ ʻθεῶν καὶ ἡρώων, πεῖσαί φασιν ἐγʻγράφοις νόμοις πρῶτον χρῆσθαι ʻτὰ πλήθη, καὶ βιοῦν [4] Μωϋσῆν ἀ-

ʻδρα

1 Διόδωρος] *Diodori* locus extat ed. *Steph.* pag. 59. paucæ vero discrepantiæ ad singula verba notabuntur.

2 ὡς αὐτὸς γέγραφε] In Introductione scilicet ad suam generalem historiam.

3 γενέσθαι ἐπὶ θεῶν &c.] Γεγονέναι ἐπί τε τῶν θεῶν, καὶ τῶν ἡρώων, πεῖσαί φασι πρῶτον ἀγγράπτοις νόμοις χρήσασθαι τὰ πλήθη βιοῦν τὸν Μνεύην. *Diodor.*

4 Μωϋσῆν] Deest hæc vox in MSS. Reg. 1. 2. sed in ora marginali MS. Reg. 2. Latini cujusdam manu recentissimâ legitur adscripta.

τῇ

‘ἀξία καὶ τῇ ψυχῇ μεγάλην, καὶ [1] τῷ βίῳ ‘ἱκανώτατον μνημονευόμενον. ἔπειτα ‘βραχύ τι προελθὼν, καὶ τῶν παλαιῶν νομοθετῶν μνησθῆναι βουλόμενος, πρώτου Μωϋσέως μέμνηται. ἔφη γὰρ αὐταῖς λέξεσιν οὕτως· ‘[2] παρὰ ‘μὲν τοῖς Ἰουδαίοις Μωϋσῆν τὸν ‘καλούμενον Θεὸν, εἴτε θαυμα‘στὴν καὶ θείαν ὅλως ἔννοιαν εἶναι ‘[3] κρίναντες τὴν μέλλουσαν [4] ὠφε‘λήσειν ἀνθρώπων πλῆθος, [5] εἴτε ‘πρὸς τὴν ὑπεροχὴν καὶ δύνα‘μιν τῶν εὑρεῖν λεγομένων τοὺς νό‘μους ἀποβλέψαντας τὸν ὄχλον, ‘μᾶλλον [6] ὑπακούεσθαι [7] διαλα‘βόντος. δεύτερον δὲ νομοθέτην Αἰ‘γύπτιον γεγονέναι φασὶ Σάσυχιν, ‘ἄνδρα συνέσει διαφέροντα. τρί‘τον δὲ λέγουσι [8] Σεσόγχωσιν τὸν ‘βασιλέα, μὴ μόνον [9] πολεμικὰς ‘πράξεις ἐπιφανεστάτας κατερ‘γάσασθαι τῶν κατ' Αἴγυπτον, ἀλλὰ

magnitudine, & vitæ commoditate commendatissimum. Paululum deinceps progressus, & veterum legislatorum mentionem inferre volens, primi *Mosæ* meminit. Sic namque ad verbum dicit: *Apud* Judæos *quidem* Mosen, *Dei nomine cohonestatum; sive quod admirandum, & plane divinam mentem ejus esse homines judicaverint, magno multitudini futurum usui; seu quod ad excellentem dignitatem & virtutem eorum, qui leges invenisse dicerentur, plebem respicientem magis in officio parendi fore sint arbitrati. Secundum vero* Ægyptium *legislatorem fuisse aiunt* Sauchnin, *prudentiâ aliis præcellentem virum. Tertium porro memorant* Sesonchosin *regem; non modo rebus bello gestis illustrem apud* Ægyptios, *sed & bellicosæ*

1 τοῦ βίου ἱκανώτατον &c.] *Steph. Diodor.* τοῦ βίου κοινότατον τῶν μνημονευομένων.

2 παρὰ μὲν τοῖς Ἰουδαίοις &c.] *Steph. Diodor.* παρὰ δὲ τοῖς Ἰουδαίοις Μωσῆν, τὸν Ἰαὼ ἐπικαλούμενον θεόν. Sed vitioso ejus Codice usus est *Justinus*; quanquam in verbis posteriori loco citatis *Justini* potius textus occasione divini nominis *Jao*, quod Scriba ignoravit, ac proinde omisit, corruptus esse videatur. GRABE.

3 κρίναντες] MS. Reg. 1. κρίναντα, 2. κρίναντας, & in margine, secunda manu, nec tamen valde recenti, scriptum: κρίναντας, ἤγουν Ζάμολξιν καὶ Μωϋσῆν, καὶ ἄλλους νομοθέτας. περὶ ὧν Διόδωρος ἐν τέλει τοῦ β'. βιβλίου μνημονεύει. Porro κρίναντας habet *Steph.* in sua *Diodor.* edit.

4 ὠφελήσειν] ὠφελῆσαι *Diodor.*

5 εἴτε] Post εἴτε *Sylburgius* ex *Diodor.* addit καὶ

6 ὑπακούεσθαι] Eadem *Diodori* editio ὑπακούσεσθαι fut. temp. Et mox νομοθέτην Αἰγύπτου φασὶ γενέσθαι Σασύχην.

7 διαλαβόντος] MS. Reg. 2. & *Steph. Diodor.* legunt διαλαβόντας.

8 Σεσόγχωσιν] *Diodor.* Σεσόωσιν.

9 πολεμικὰς] Articulum τὰς præmittit *Diodor.*

bellicosæ hujus gentis formatorem legibus impositis. Quartus dehinc legislator fuisse dicitur Bocchoris, *rex sapiens, & apprime callidus. Post hunc memoriæ proditum est,* Amasim *regem ad leges ferendas animum adjecisse: quem scribunt legum præfectos instituisse, & omnem publicitùs administrationem* Ægypti *ordinasse. Sextum tandem ferunt* Xerxis *patrem* Darium *leges dedisse* Ægyptiis.

καὶ [1] τὸ μάχιμον ἔθνος νομοθεσίαις συστήσασθαι. τέταρτον δέ φασι [2] νομοθέτην γεγονέναι Βόκχοριν τὸν βασιλέα, σοφόν τινα καὶ πανουργίᾳ διαφέροντα. μετὰ δὲ τοῦτον προσελθεῖν λέγεται τοῖς νόμοις Ἄμασιν τὸν βασιλέα, ὃν ἱστοροῦσι [3] τὰ περὶ τοὺς νομάρχας διατάξαι, καὶ τὰ περὶ τὴν σύμπασαν οἰκονομίαν τῆς Αἰγύπτου. ἕκτον δὲ λέγεται τὸν Ξέρξου πατέρα Δαρεῖον τοῖς νόμοις ἐπιστῆναι τοῖς τῶν Αἰγυπτίων.

X. Hæc sunt, viri *Græci*, quæ de *Mosæ* vetustate externi & à religione nostra alieni homines historias scribentes tradiderunt: omnia ista se ab *Ægyptiis* sacerdotibus accepisse professi: apud quos *Moses* non natus solùm, sed etiam qui omni *Ægyptiorum* disciplinâ imbueretur, dignus habitus est: propterea quòd à regis filia in filii locum fuerit adoptatus, per quam itidem causam magno est edoctus studio, quemadmodum in

ι'. Ταῦτα, ὦ ἄνδρες Ἕλληνες, [4] οἱ ἔξωθεν τῆς ἡμετέρας θεοσεβείας περὶ τῆς ἀρχαιότητος Μωϋσέως ἱστοροῦντες γεγράφασι· καὶ [5] ταῦτα πάντα παρ' Αἰγυπτίων ἱερέων μεμαθηκέναι φήσαντες, παρ' οἷς οὐκ ἐτέχθη Μωϋσῆς μόνον, [6] ἀλλὰ καὶ πάσης τῆς Αἰγυπτίων παιδεύσεως μετασχεῖν ἠξιώθη, διὰ τὸ ὑπὸ [a] θυγατρὸς βασιλέως εἰς παιδὸς ἀνειώσασθαι χώραν, καὶ διὰ τὴν προειρημένην πρόφασιν πολλῆς ἠξιῶσθαι σπουδῆς, ὡς

a Exod. c. 2.

ἱστοροῦσιν

1 τὸ μάχιμον ἔθνος &c.] περὶ τὸ μάχιμον ἔθνος νομοθεσίαν συστήσασθαι. *Diod.*

2 νομοθέτην γεγονέναι] γενέσθαι νομοθέτην, eadem *Diodori* ed.

3 τὰ περὶ &c.] Inserta copula, τά τε περὶ &c. *Steph. Diodor.*

4 οἱ ἔξωθεν τῆς ἡμετέρας θεοσεβείας] Vide supra p.62. l.4. &c.

5 ταῦτα πάντα παρ' Αἰγυπτίων &c.] *Græcos* ab *Ægyptiis* sua accepisse confirmat etiam *Langus* ex Act. Apost. cap. 7. SYLBURG.

6 ἀλλὰ καὶ πάσης τῆς Αἰγυπτίων παιδεύσεως &c.] Hæc scribens *Justinus* proculdubio in animo habuit quæ pethibentur à beato Autore Act. Apost. cap. 7. com. 22. Καὶ ἐπαιδεύθη Μωσῆς πάσῃ σοφίᾳ Αἰγυπτίων· ἦν δὲ δυνατὸς ἐν λόγοις καὶ ἐν ἔργοις.

1 Φίλων]

ἱστορικῶν οἱ σοφώτατοι τῶν ἱστοριογράφων, οἱ καὶ τὸν βίον αὐτοῦ καὶ τὰς πράξεις, καὶ τὸ τοῦ γένους ἀξίωμα ἀναγράψασθαι προελόμενοι, [1] Φίλων τε καὶ Ἰώσηπος. οὗτοι γὰρ τὰς Ἰουδαίων ἱστοροῦντες πράξεις, ἀπὸ μὲν τοῦ Χαλδαίων γένους τὸν Μωσέα γεγενῆσθαί φασι· τῶν δὲ προγόνων αὐτοῦ διὰ λιμοῦ πρόφασιν ἀπὸ τῆς Φοινίκης ἐπὶ τὴν Αἴγυπτον μεταναστάντων, ἐκεῖ τὸν ἄνδρα τετέχθαι φασὶν, ὃν δι' ὑπερβάλλουσαν ἀρετὴν ὁ Θεὸς τιμῆσαι προὔθετο, καὶ ἄρχοντα, καὶ στρατηγὸν, καὶ νομοθέτην γενέσθαι τοῦ ἑαυτοῦ γένους ἠξίωσεν, ἡνίκα ἀπὸ τῆς Αἰγύπτου τὸ τῶν Ἑβραίων [2] πλῆθος ἐπὶ τὴν οἰκείαν χώραν ἐπανελθεῖν ἐδικαίωσε. τούτῳ [3] πρῶτον ὁ Θεὸς καὶ τὴν ἄνωθεν ἐπὶ τοὺς ἁγίους ἄνδρας θείαν καὶ προφητικὴν τηνικαῦτα κατιοῦσαν παρέχετο δωρεὰν, καὶ πρῶτον τῆς θεοσεβείας ἡμῶν διδάσκαλον γενέσθαι παρεσκεύασεν· εἶτα μετ' αὐτὸν τοὺς λοιποὺς προφήτας, τοὺς καὶ αὐτοὺς τῆς αὐτῆς αὐτῷ τυχόντας δωρεᾶς καὶ τὰ αὐτὰ περὶ τῶν αὐτῶν διδάξαντας ἡμᾶς. τούτους ἡμεῖς

literas retulerunt sapientissimi historiographi, qui sibi de vita ejus & rebus gestis generisque splendore scribendi provinciam sumpsere, *Philon* & *Josephus*. Hi siquidem, *Judæorum* res memoriæ mandantes, à *Chaldæis Mosen* originem traxisse scribunt. Majores quippe ejus, fame impulsos è *Phœnicia* in *Ægyptum* transiisse, atque ibi virum eum genitum esse memorant: quem Deus ob præstantem ipsius virtutem honore auctum, principem, imperatorem, & legislatorem genti suæ præposuit, cùm ex *Ægypto Hebræorum* multitudinem in regionem suam reverti justum & æquum esse duxit. Huic primùm Deus, quod cœlitùs in sanctos homines illabitur, divinum & propheticum exhibuit donum, & primum illum religionis nostræ doctorem instituit; ac deinceps secundùm hunc, & reliquos prophetas, qui ipsi quoque idem cum eo sunt consequuti donum, & eadem nobis de rebus eisdem tradiderunt. Hosce nos sacri cultûs

1 φίλων &c.] *Philonis* locus est lib. I. de Vita *Moysis* pag. 410. *Josephi* l. 2. Archæolog. *Jud.* cap. 5. At licet *Philo Mosen* ab *Ægyptiis*, *Græcis* & *Chaldæis* præceptoribus eruditum fuisse scribat, pag. 412. tamen eum facit Ἑβραῖον τὸ γένος, ut & *Josephus*. HOESCHELIUS.

2 πλῆθος] *Rob. Steph.* γένος.

3 πρῶτον] Vide supra p. 61. not. 4.

cultûs nostri auctores fuisse dicimus, qui nihil nos ex humana ratiocinatione sua, sed ex cœlesti à Deo eis concessâ gratia, omnia docuerunt.

XI. At vos, quando propter receptum patrum vestrorum errorem, hisce minimè obsequendum esse putatis, quos tandem sacrorum vestrorum idoneos commodosque magistros allegatis? Fieri enim neutiquam potest, sicuti sæpiùs dixi, ut res tam magnas & divinas, qui non prius à scientibus acceperint, vel ipsi intelligant, vel alios rectè docere queant. Sed enim cùm ex prædictis liquidò pateat, res Philosophorum vestrorum ignorantiæ omnis atque fraudis seductionisque videri plenas; relictis posthac omninò Philosophis, quemadmodum antea Poetis, ad Oraculorum confugietis præstigias: sic enim quosdam dicere audivi. Quapropter consentaneum esse duxi, quæ antehac apud vos de eis quosdam dicere animadverti, ea nunc in tempore vobis referre. Consulente enim quodam, sicut

τῆς ἡμετέρας θρησκείας διδασκάλους γεγενῆσθαί φαμεν, [1] μηδὲν ἀπὸ τῆς ἀνθρωπίνης αὐτῶν διανοίας διδάξαντας ἡμᾶς, ἀλλ' ἐκ τῆς ἄνωθεν αὐτοῖς παρὰ Θεοῦ δοθείσης δωρεᾶς.

ια'. Ὑμεῖς δὲ, ἐπειδὴ διὰ τὴν προτέραν τῶν πατέρων ὑμῶν πλάνην, τούτοις πείθεσθαι οὐκ οἴεσθε δεῖν, τίνας διδασκάλους ὑμῶν ἀξιοπίστους τῆς θεοσεβείας γεγενῆσθαι φατέ; ἀδύνατον γὰρ, [2] ὥσπερ πολλάκις ἔφην, τοὺς οὕτω μεγάλα καὶ θεῖα τοὺς μὴ πρότερον παρὰ τῶν εἰδότων μεμαθηκότας, ἢ αὐτοὺς εἰδέναι, ἢ ἑτέρους δύνασθαι διδάσκειν ὀρθῶς. οὐκοῦν ἐπειδήπερ ἱκανῶς ἐκ τῶν προειρημένων [3] τὰ τῶν φιλοσόφων ὑμῶν ἐληλέγχθαι πράγματα πάσης ἀγνοίας καὶ ἀπάτης φανέντα πλήρη, ἀφέμενοί που λοιπὸν πάντας τῶν φιλοσόφων, ὥσπερ πρότερον τῶν ποιητῶν, ἐπὶ τὴν τῶν χρησμῶν ἀπάτην τραπήσεσθε· οὕτω γὰρ ἀκήκοα λεγόντων τινῶν. οὐκοῦν ἀκόλουθον ἡγοῦμαι, ἃ παρ' ὑμῖν πρότερον περὶ αὐτῶν ἀκήκοα λεγόντων, ταῦτα ἐν καιρῷ νυνὶ πρὸς ὑμᾶς εἰπεῖν. ἐρομένου γάρ τινος, ὡς αὐτοί

1 μηδὲν ἀπὸ τῆς ἀνθρωπίνης] Vide supra p.60. l.14.

2 ὥσπερ πολλάκις ἔφην] Nimirum p. 48 not.3. & pag. 69. lin. 21 seqq.

3 τὰ τῶν φιλοσόφων ὑμῶν] De ea re vide *Theophilum* lib. 3. pag. 199. ed. Oxon.

1 γεγονέναι]

αὐτοί φατε, τὸ παρ' ὑμῖν [1] χρηστήριον, τίνας συνέβη θεοσεβεῖς ἄνδρας γεγενῆσθαί ποτε; οὕτω τὸ χρηστήριον εἰρηκέναι φατέ·

Μοῦνοι Χαλδαῖοι σοφίην λάχον, ἠδ' ἄρ' Ἑβραῖοι,
[2] Αὐτογένητον ἄνακτα σεβαζόμενοι Θεὸν ἁγνῶς.

Οὐκοῦν ἐπειδήπερ οἴεσθε παρὰ τῶν χρηστηρίων ὑμῶν δύνασθαι τἀληθῆ μανθάνειν, ἐντυχόντες τῇ ἱστορίᾳ καὶ τοῖς περὶ τοῦ βίου Μωϋσέως γραφεῖσιν ὑπὸ τῶν ἔξωθεν τῆς ἡμετέρας θρησκείας, καὶ γνόντες ὅτι ἐκ τοῦ τῶν Χαλδαίων καὶ Ἑβραίων γένους ὥρμητο Μωϋσῆς, καὶ οἱ λοιποὶ προφῆται, μηδὲν παράδοξον γεγενῆσθαι νομίζετε, εἰ ἐκ γένους ὄντα θεοσεβῶν τὸν ἄνδρα, καὶ ἀξίως τῆς τῶν προγόνων θεοσεβείας βεβιωκότα, ὁ Θεὸς τῇ μεγάλῃ ταύτῃ δωρεᾷ τιμῆσαι προὔθετο, καὶ πρῶτον ἁπάντων ἀποφῆναι τῶν προφητῶν.

ιβ'. Ἀναγκαῖον δὲ οἶμαι καὶ τοὺς χρόνους σκοπεῖν, καθ' οὓς οἱ καθ' ὑμᾶς γεγόνασι φιλόσοφοι· ὅπως γνῶτε ὅτι νέος σφόδρα καὶ βραχύς ἐστιν ὁ τούτους ὑμῖν ἐνεγκὼν χρόνος· οὕτω γὰρ ὑμῖν ἔσται δυνατὸν καὶ τὴν Μωϋσέως ἀρχαιότητα ῥᾳδ-

vos ipsi narratis, oraculum vestrum, quinam unquam extiterint verè pii & religiosi homines? tale responsum id edidisse dicitis:

Solus Chaldæus sapit, & Judæus Apella,
Per seipsum genitum Regemque Deumque colentes.

Quoniam igitur ab oraculis vestris verum vos cognoscere posse existimatis, historiasque de vita *Mosæ* ab hominibus à sacro cultu nostro alienis scriptas legitis, & ex *Chaldæorum* atque *Hebræorum* sive *Judæorum* genere ortum *Mosen*, & prophetas cæteros intelligitis; non incredibile esse arbitremini, virum, qui & ex religiosorum piorumque hominum gente prognatus, & majorum suorum religione, vitæ morumque pietate dignè colendâ, spectatus sit, tam ingenti isto dono à Deo honoratum, & principem prophetarum omnium designatum esse.

XII. Necessarium autem esse reor & tempora inquirere, quibus vestri vixere philosophi: ut recens admodum & breve intelligatis esse, quod illos vobis tulit, tempus: ita enim facilè quoque vobis erit *Mosæ* vetustatem

1 χρηστήριον] χρηστήριν MSS. Reg. 1.2. Cæterum *Apollinis* hoc oraculum fuit.
2 Αὐτογένητον] *Eusebius* qui in Præpar. Evang. lib. 9. cap. 10. ex *Porphyrio* hæc carmina citavit, legit Αὐτογένεθλον.

1 πράξεις

tustatem nosse. Ne verò de temporibus verba faciens, tempus protrahere, pluribus utens probationibus, videar, satis esse duco, rem paucis ostendere. *Socrates Platonis*, *Plato Aristotelis* fuit præceptor. Hi autem *Philippi* & *Alexandri Macedonis* floruere temporibus, quibus & *Athenienses* oratores; sicut clarè nobis indicant etiam *Demosthenis* adversus *Philippum* scriptæ orationes. Quod verò & *Aristoteles* cum *Alexandro*, regni ejus administrationis tempore fuerit, qui *Alexandri* res gestas conscripserunt, historici abundè testantur. Undequaque ergo cognitu facile est, multò antiquiorem esse externis historiis omnibus *Mosæ* nostri historiam. Atqui ne hoc quidem vos ignorare decet, nihil quidquam ante *Olympiades* à *Græcis* accuratè scriptum esse: neque exstare scripturam ullam veterem, in quam res aliqua *Græcorum* vel *Barbarorum* sit relata. Sola verò tum & prima prophetæ *Mosæ* exstitit historia, quam afflatu divino ille *Hebraicis* composuit literis. *Græcorum*

ὡς γνῶναι. ἵνα δὲ μὴ περὶ τῶν χρόνων διεξιὼν, παρέλκειν δόξω, πλείοσιν ἀποδείξεσι χρώμενος, ἀποχρώντως οἶμαι καὶ ἀπὸ τούτων δεικνύναι. Σωκράτης μὲν γὰρ Πλάτωνος, Πλάτων δὲ Ἀριστοτέλους διδάσκαλος γέγονεν. οὗτοι δὲ κατὰ τοὺς Φιλίππου καὶ Ἀλεξάνδρου τοῦ Μακεδόνος ἤκμασαν χρόνους, καθ' οὓς καὶ οἱ Ἀθηναίων ῥήτορες, ὡς δηλοῦσιν ἡμῖν σαφῶς καὶ οἱ Δημοσθένει κατὰ Φιλίππου γραφέντες λόγοι. ὅτι δὲ καὶ Ἀριστοτέλης Ἀλεξάνδρῳ συνῆν ἐν τῷ τῆς βασιλείας χρόνῳ, οἱ τὰς Ἀλεξάνδρου ἱστορήσαντες [1] πράξεις, ἱκανῶς δηλοῦσι. πανταχόθεν οὖν γνῶναι ῥᾴδιον, ὅτι πολλῷ ἀρχαιοτέραν πασῶν τῶν ἔξωθεν ἱστοριῶν τὴν Μωϋσέως ἱστορίαν εἶναι συμβαίνει. ἄλλως τε οὐδὲ τοῦτο προσήκει, ὅτι οὐδὲν Ἕλλησι πρὸ τῶν Ὀλυμπιάδων [2] ἀκριβὲς ἱστόρηται, οὐδ' ἔστι τι σύγγραμμα παλαιὸν Ἑλλήνων ἢ Βαρβάρων σημαῖνον πρᾶξιν. μόνη δὲ ἡ [3] τοῦ προφήτου Μωϋσέως προϋπῆρχεν ἱστορία, ἣν [4] ἐκ τῆς θείας ἐπιπνοίας Μωϋσῆς γέγραφε τοῖς τῶν Ἑβραίων γράμμασι. τὰ γὰρ τῶν Ἑλλήνων

1 πράξεις ἱκανῶς δηλοῦσι] MS. Reg. 1. ἱκανῶς δηλοῦσιν οἱ τὰς πράξεις.

2 ἀκριβὲς ἱστόρηται] *Rob. Steph.* ἀκριβῶς ἱστόρηται, adverbium pro nomine. SYLBURG.

3 τοῦ προφήτου] MS. Reg. 2. legit τοῦ α'. προφήτου.

4 ἐκ τῆς θείας] Articulum τῆς desiderat MS. Reg. 2.

Ἑλλήνων οὐδέπω ἦν, ὡς δηλοῦσι καὶ αὐτοὶ [1] οἱ τῶν γραμμάτων διδάσκαλοι, φάσκοντες Κάδμον πρῶτον [2] ἐκ Φοινίκης αὐτὰ κομίσαντα, Ἕλλησι μεταδοῦναι. καὶ ὁ πρῶτος δὲ τῶν παρ' ὑμῖν φιλοσόφων [3] μαρτυρεῖ Πλάτων, ὕστερον [4] εὑρίσκειν αὐτά· γέγραφε γὰρ ἐν τῷ Τιμαίῳ τὸν τῶν σοφῶν σοφώτατον Σόλωνα, ἐκ τοῦ Αἰγύπτου ἐπανελθόντα, Κριτίᾳ λέγειν ταῦτα, ἀκηκοέναι Αἰγυπτίου τινὸς ἱερέως οὐ μάλα παλαιοῦ, πρὸς αὐτὸν λέγοντος, 'ὦ Σόλων Σόλων, Ἕλ-'ληνες [5] παῖδές ἐστε ἀεί· γέρων 'δὲ Ἕλλην οὐκ ἔστιν· [6] εἶτα αὖθις, 'Νέοι, ἔφη, ἐστὲ τὰς ψυχὰς 'πάντες· οὐδεμίαν γὰρ [7] ἐν αὐ-'ταῖς δι' ἀρχαίαν ἀκοὴν ἔχετε 'παλαιὰν δόξαν [8] οὐδὲ μάθημα

enim nondum exstabant, pro eo atque ipsi etiam literarum magistri asserunt, *Cadmum* eas primùm è *Phœnice* allatas *Græcis* tradidisse docentes. Quin & *Plato* ipse, philosophorum princeps, posteriùs inventas esse testatur: inducit enim in *Timæo* sapientûm sapientissimum *Solonem* ex *Ægypto* reversum, *Critiæ* dicentem, audisse se, *Ægyptium* quendam sacerdotem, non admodum senem, ita secum agentem: *O Solon Solon, vos Græci pueri semper estis neque quisquam est Græcus senex.* Deinde rursum: *Adolescentes*, inquit, *animo estis omnes: nullam enim in eo per auditionem veterem habetis sententiam priscam, neque aliquam*

1 οἱ τῶν γραμμάτων διδάσκαλοι, φάσκοντες Κάδμον πρῶτον] Distinctiùs *Irenæus* lib. I. cap. 12. pag. 74. nostræ editionis: Ἕλληνες ὁμολογοῦσιν ἀπὸ Κάδμου πρότερον ἓξ καὶ δέκα (γράμματα) παρειληφέναι· εἶτα μετέπειτα προβαινόντων τῶν χρόνων αὐτοὶ ἐξευρηκέναι, ποτὲ μὲν τὰ δασέα, ποτὲ δὲ τὰ διπλᾶ· ἔσχατον δὲ πάντων Παλαμήδην φασὶ τὰ μακρὰ τούτοις προστεθεικέναι. Confer isthic not. 14. ac Auctores ibidem allegatos. GRABE.

2 ἐκ Φοινίκης] *Herodotus* in *Terpsichore*: Ἴωνες παραλαβόντες διδαχῇ παρὰ τῶν Φοινίκων τὰ γράμματα, μεταρρυθμίσαντες σφέων ὀλίγα, ἐχρέωντο, χρεώμενοι δὲ ἐφάτισαν, ὥσπερ καὶ τὸ δίκαιον ἔφερεν, ἐσαγαγόντων Φοινίκων ἐς τὴν Ἑλλάδα Φοινικήια κεκλῆσθαι. Porro ut à *Phœnicibus* ad *Græcos*, ita à *Judæis* ad *Phœnices* literas pervenisse monet *Eupolemus*. Dicit enim in libro de *Judææ* Regibus, Τὸν Μωσῆν πρῶτον σοφὸν γενέσθαι, καὶ γραμματικὴν πρῶτον τοῖς Ἰουδαίοις παραδοῦναι, καὶ παρ' Ἰουδαίων, Φοίνικας παραλαβεῖν.

3 μαρτυρεῖ] *Rob. Steph.* ἱστορεῖ, καὶ μαρτυρεῖ.

4 εὑρίσκειν] MS. Reg. 2. εὑρῆσθαι.

5 παῖδές ἐστε ἀεὶ] *Platonis* ed. vulg. alio verborum positu, ἀεὶ παῖδές ἐστε. SYLBURG.

6 εἶτα αὖθις] MSS. Reg. 1. 2. εἶτ' αὖθις.

7 ἐν αὐταῖς δι' ἀρχαίαν ἀκοὴν ἔχετε] Ed. vulg. *Platonis* ἐν αὐταῖς ἔχετε δι' ἀρχαίαν ἀκοήν. SYLBURG.

8 οὐδὲ μάθημα χρόνῳ πολιὸν οὐδέν.] MS. Reg. 2. οὐδὲ μακρῷ χρόνῳ παλαιὸν οὐδέν.

οὐδὲν

quam, propter temporis diuturnitatem, canis obsitam doctrinam: nec animadvertitis, eos, qui subinde à casibus fatalibus sunt superstites, ætatibus multis sine literis mutos diem suum obire. Proinde scire convenit, omnem historiam & doctrinam *Græcorum*, posteriùs inventis eorum literis, esse conscriptam: Ac siquis vel Poetarum veterum, vel Legislatorum, vel Historiographorum, vel Philosophorum, vel Oratorum meminisse velit: comperiet tamen, illos *Græcorum* literis libros suos composuisse.

XIII. Quod si quis contendat, *Mosæ* quoque & aliorum prophetarum scripta *Græcis* edita esse literis, ex historiarum externarum lectione is discet, *Ægypti* regem *Ptolemæum* bibliothecam *Alexandriæ* instituisse, & undecunque libris comportatis complevisse: eundemque, ubi cognovisset antiquos libros, *Hebræorum* conscriptos literis, diligenter asservari, cognoscere ea scripta volentem, Septua-

‘χρόνῳ πολιὸν [1] οὐδέν. ἀλλ’ ὑ-‘μᾶς λέληθε, διὰ τὸ τοὺς περι-‘γινομένους ἐπὶ πολλὰς γενεὰς ‘γράμμασι τελευτᾷν ἀφώνους. Εἰδέναι τοίνυν προσήκει, ὅτι πᾶσαν ἱστορίαν τοῖς τῶν Ἑλλήνων ὕστερον εὑρεθεῖσι γράμμασι γεγράφθαι συμβαίνει· καὶ εἴτε ποιητῶν τις ἀρχαίων, εἴτε νομοθετῶν, εἴτε ἱστοριογράφων, εἴτε φιλοσόφων, ἢ ῥητόρων μνημονεῦσαι βούλοιτο, εὑρήσει τούτους τὰ ἑαυτῶν συγγράμματα τοῖς τῶν Ἑλλήνων γεγραφότας γράμμασιν.

ιγ΄. Εἰ δέ τις φάσκοι καὶ τὴν Μωϋσέως καὶ τῶν ἄλλων προφητῶν τοῖς τῶν Ἑλλήνων γεγράφθαι γράμμασι, γνώτω ταῖς ἔξωθεν ἐντυχὼν ἱστορίαις, ὅτι [2] Πτολεμαῖος ὁ τῆς Αἰγύπτου βασιλεὺς, βιβλιοθήκην ἐν τῇ Ἀλεξανδρείᾳ κατασκευάσας, καὶ πανταχόθεν συναγαγὼν βιβλία, καὶ πληρώσας αὐτὴν, ἔπειτα μαθὼν ὅτι [3] ἀρχαίας ἱστορίας τοῖς τῶν Ἑβραίων γράμμασι γεγραμμένας σώζεσθαι ἀκριβῶς συμβαίνει, γνῶναι τὰ γεγραμμένα βουλόμενος, σοφοὺς

1 οὐδέν. ἀλλ’ ὑμᾶς] Inter οὐδὲν & ἀλλ’ ὑμᾶς aliquot periodos apud *Platonem* interjectas esse notat *Perionius*, quod siquis desideret in *Timæo* inveniet. Solet enim *Justinus* in ejusmodi citationibus, ea potissimum afferre, quæ potissimum ad rem sunt. SYLBURG.

2 Πτολεμαῖος] Vide iterum *Irenæum* lib. III. cap 25. ac prolixè ibidem annotata. GRABE.

3 ἀρχαίας] *Rob. Steph.* ἀρχαίας ἱστορίας ἔχουσας βίβλους.

φοὺς ἄνδρας ἑβδομήκοντα τοὺς καὶ τὴν Ἑλλήνων καὶ Ἑβραίων διάλεκτον εἰδότας, ἑρμηνεῦσαι αὐτοῖς τὰς βίβλους προσέταξεν, ἀπὸ τῆς Ἱερουσαλὴμ μεταστειλάμενος. καὶ ἵνα πάσης ὀχλήσεως ἐκτὸς ὄντες θᾶττον ἑρμηνεύσωσι, προσέταξεν αὐτοῖς μὴ ἐν αὐτῇ τῇ πόλει, ἀλλὰ ἀπὸ ἑπτὰ σταδίων, ἔνθα τὴν Φάρον ᾠκοδομῆσθαι συμβαίνει, ἰσαρίθμους τῶν ἑρμηνευόν-
14 των οἰκίσκους γενέσθαι μικροὺς, ἐπὶ τῷ ἕκαστον ἰδίᾳ καθ' ἑαυτὸν τὴν ἑρμηνείαν πληρῶσαι· προστάξας τοῖς ἐφεστῶσιν ὑπηρέταις, πάσης μὲν αὐτοὺς θεραπείας τυγχάνειν, εἴργεσθαι δὲ τῆς πρὸς ἀλλήλους ὁμιλίας, ἵνα τὸ τῆς ἑρμηνείας ἀκριβὲς καὶ διὰ τῆς τούτων συμφωνίας γνωσθῆναι δυνηθῇ. ἐπεὶ δὲ ἔγνω, τοὺς ἑβδομήκοντα ἄνδρας μὴ μόνον τῇ αὐτῇ διανοίᾳ, ἀλλὰ καὶ ταῖς αὐταῖς λέξεσι χρησαμένους, καὶ μηδὲ ἄχρι μιᾶς λέξεως τῆς πρὸς ἀλλήλους συμφωνίας διημαρτηκότας, ἀλλὰ τὰ αὐτὰ καὶ περὶ τῶν αὐτῶν γεγραφότας, ἐκπλαγεὶς, καὶ θείᾳ δυνάμει τὴν ἑρμηνείαν γεγράφθαι πιστεύσας, πάσης μὲν τιμῆς ἀξίους αὐτοὺς, ὡς θεοφιλεῖς ἄνδρας διέγνω, μετὰ πολλῶν δὲ δώρων αὐτοὺς εἰς τὴν ἑαυτῶν πατρίδα ἐπανελθεῖν προσέταξε· τὰς δὲ βίβλους θαυμάσας, ὡς εἰκὸς,

ginta ſapientibus viris *Græcæ* ſimul & *Hebraicæ* linguæ peritis, vertendorum interpretatione eorum librorum laborem demandaſſe, ab ipſis uſque *Hieroſolymis* accitis. Atque ut illi extra omnem turbam conſtituti, primò quoque tempore interpretationem abſolverent, non in urbe ipſa, ſed ſeptem ab ea ſtadiis, ubi *Pharos* exſtructa eſt, pari cum interpretibus numero domunculas exſtrui præcepiſſe, ut ſigillatim pro ſe quiſque interpretationem perficeret: illa quoque cura, qui operam eis dare juſſi fuerant, mandata, ut omnibus quidem modis ipſis inſervirent, à congreſſu autem mutuo illos prohiberent, quò exquiſita interpretationis veritas ex ipſorum etiam conſenſu cognoſci poſſet. Et cognito, Septuaginta iſtos viros non ſolùm eâdem ſententiâ, verùm etiam eiſdem eſſe verbis in tranſlatione uſos, ac ne unâ quidem dictione alium ab alio diſſenſiſſe, (uſqueadeo eadem de eiſdem omnia conſcripſerant) admiratione attonitum, cùm divinâ virtute interpretationem abſolutam eſſe credentem; tum quovis honore dignos illos, ut Dei amantes, & viciſſim Deo caros viros judicantem, cum muneribus multis in patriam ſuam redire juſſiſſe: ac libros, ita ut par erat, ex-

osculatum esse, & Deo consecratos in bibliotheca ibi reposuisse. Hæc vobis, viri *Græci*, non ut fabulam, neque ut confictam historiam renunciamus: sed qui ipsi *Alexandriæ* fuerimus, & *vestigia domuncularum apud* Pharum *adhuc* reliqua viderimus, & ab incolis, qui res patrias à majoribus per manus sibi traditas acceperunt, audierimus, ea commemoramus: quæ ex aliis quoque (aliqua ex parte) intelligere potestis, & potissimùm ex iis, qui ista scriptis suis inseruerunt, sapientibus & spectatis viris, *Philone* & *Josepho*, & pluribus aliis.

XIV. At siquis eorum, qui temerè contradicere consueverunt, nobis objiciat, non nostros hos esse, sed *Judæorum* libros, eo quòd ad hoc usque tempus in Synagogis eorum asserventur, & per vanitatem nos jactare religionem ex eis hausisse, dicat; is ex rebus ipsis, quæ iisdem in libris sunt relatæ, discat, non ad *Judæos*, verùm ad nos Christianos doctrinam eorum pertinere. Nam quod etiam nunc apud *Judæos* Religionis nostræ libri asserventur, divinæ id

[1] καὶ ἐκθειάσας, ἐκεῖσε ἀνέθηκε. ταῦτα οὐ [2] μῦθος ὑμῖν, ὦ ἄνδρες Ἕλληνες, οὐδὲ πεπλασμένας ἱστορίας ἀπαγγέλλομεν· ἀλλ' αὐτοὶ ἐν τῇ Ἀλεξανδρείᾳ γενόμενοι, καὶ τὰ ἴχνη τῶν οἰκίσκων ἐν τῇ Φάρῳ ἑωρακότες ἔτι [3] σωζόμενα, καὶ παρὰ τῶν ἐκεῖ, ὡς τὰ πάτρια παρειληφότων ἀκηκοότες, ταῦτα ἀπαγγέλλομεν, ἃ καὶ παρ' ἑτέρων ἔξεστιν ὑμῖν μανθάνειν, καὶ μάλιστα παρ' αὐτῶν τῶν περὶ τούτων ἱστορησάντων σοφῶν καὶ δοκίμων ἀνδρῶν, [4] Φίλωνός τε καὶ Ἰωσήπου, καὶ ἑτέρων πλειόνων.

ιδʹ. Εἰ δέ τις φάσκοι τῶν προχείρως ἀντιλέγειν εἰθισμένων μὴ ἡμῖν τὰς βίβλους ταύτας, ἀλλὰ Ἰουδαίοις προσήκειν, διὰ τὸ ἔτι καὶ νῦν ἐν ταῖς συναγωγαῖς αὐτῶν σώζεσθαι, καὶ μάτην ἡμᾶς ἐκ τούτων φάσκειν τὴν θεοσέβειαν μεμαθηκέναι λέγοι, γνώτω ἀπ' αὐτῶν τῶν ἐν ταῖς βίβλοις γεγραμμένων, ὅτι οὐκ αὐτοῖς, ἀλλὰ ἡμῖν ἡ ἐκ τούτων διαφέρει διδασκαλία. τὸ γὰρ παρ' Ἰουδαίοις ἔτι καὶ νῦν τὰς τῇ ἡμετέρᾳ θεοσεβείᾳ διαφερούσας σώζεσθαι βίβλους,

θείας

1 καὶ ἐκθειάσας] Has voces omittunt MSS. Reg. 1. 2.

2 μῦθος] Lege μύθους ut est in MS. Reg. 1.

3 σωζόμενα] MS. Reg. 1. σῳζόμενα & sic deinceps ut supra notavi p. 51. not. 3.

4 Φίλωνός τε &c.] *Philonis* locus extat lib. 2. de vita *Mosis*, pag. 448. *Josephi* lib. 12. Archæolog. cap. 2. pag. 347. HOESCHELIUS.

1 προσήκειν]

[illegible]θείας προνοίας ἔργον ὑπὲρ ἡμῶν [illegible]νεν. ἵνα γὰρ μὴ ἐκ τῆς ἐκκλη[illegible] προκομίζοντες, πρόφασιν [illegible]ργίας τοῖς βουλομένοις β[illegible]φημεῖν ἡμᾶς παράσχωμεν, ἀπ[illegible] τῶν Ἰουδαίων συναγωγῆς ταῦ[illegible] ἀξιοῦμεν προκομίζεσθαι, ἵνα [illegible] αὐτῶν τῶν ἔτι παρ' αὐτοῖς σω[illegible]ένων βιβλίων, ὡς ἡμῖν τὰ [illegible]ς διδασκαλίας ὑπὸ τῶν [illegible] ἀνδρῶν γραφέντα δίκαια καὶ φανερῶς [1] προσήκει, [illegible] δεῖ τοίνυν ὑμᾶς, ὦ ἄν[illegible]λληνες, τὰ μέλλοντα προο[illegible]ῶντας, καὶ εἰς τὴν ὑπὸ πάντων, [illegible]όνον θεοσεβῶν, ἀλλὰ [2] καὶ [illegible]θεν κηρυττομένην ἀφορῶν[illegible]ίσιν, μὴ τῇ τῶν προγό[illegible]ων ἀβασανίστῳ προσέχειν [illegible], μηδ' εἴ τι σφαλέντες αὐ[illegible]δεδώκασιν ὑμῖν, τοῦτ' ἀληθὲς [illegible]μίζειν· ἀλλ' εἰς τὸν τῆς οὕτω [illegible]ποτυχίας ἀφορῶντας κίν[illegible]εῖν καὶ ἐρευνᾶν ἀκριβῶς [illegible] αὐτῶν τῶν ὑμετέρων, ὡς [illegible], διδασκάλων εἰρη[illegible] γὰρ καὶ αὐτοὶ ὑπὸ τῆς [illegible]νθρώπων προνοίας καὶ [illegible]ὑπὲρ ἡμῶν εἰπεῖν ἠναγ[illegible], καὶ μάλιστα οἱ ἐν [illegible]ῳ γενόμενοι, καὶ ἀπὸ τῆς

erga nos opus est providentiæ. Ne enim ex Ecclesia eos proferentes, occasionem, quasi suppositi à nobis aut corrupti sint, maledictis nos incessère volentibus præbeamus, ex illorum Synagogâ producimus, ut ex ipsis hucusque apud eos conservatis libris ad nos nostramque doctrinam à sanctis viris edita jura liquidò & manifestò pertinere appareat. Peropus igitur est, vos, viri *Græci*, futura prospicientes, & ab omnibus, non modò religiosis, sed profanis quoque deprædicatum judicium intuentes, haudquaquam majorum vestrorum necdum satis disquisito errori inhærere, neque si quid illi hallucinantes, vobis per manus tradiderunt, id pro vero habere; verùm ob oculos vobis ipsos tam grave spe atque exspectatione excidendi periculum ponentes, etiam atque etiam in ea quoque, quæ ab ipsis vestris, quemadmodum vos dicitis, magistris sunt dicta, diligenter & accuratè inquirere. Multa namque & illi per divinam de hominibus susceptam providentiam vel ingratiis coacti sunt, de & pro nobis dicere: atque illi maximè, qui in *Ægypto* fuere, ac

1 προσήκει] *Rob. Steph.* προσήκειν infinitivo verbi modo. SYLBURG.
2 ἐκ τῶν ἔξωθεν κηρυττομένην &c.] Vide supra p.42. & quæ ibi dicta sunt not.6
3 δεινῆς ἀποτυχίας] Inverso ordine MS. Reg. 2. legit ἀποτυχίας δεινῆς.

quam, propter temporis diuturnitatem, canis obsitam doctrinam: nec animadvertitis, eos, qui subinde à casibus fatalibus sunt superstites, ætatibus multis sine literis mutos diem suum obire. Proinde scire convenit, omnem historiam & doctrinam *Græcorum*, posteriùs inventis eorum literis, esse conscriptam: Ac siquis vel Poetarum veterum, vel Legislatorum, vel Historiographorum, vel Philosophorum, vel Oratorum meminisse velit: comperiet tamen, illos *Græcorum* literis libros suos composuisse.

XIII. Quod si quis contendat, *Mosæ* quoque & aliorum prophetarum scripta *Græcis* edita esse literis, ex historiarum externarum lectione is discet, *Ægypti* regem *Ptolemæum* bibliothecam *Alexandriæ* instituisse, & undecunque libris comportatis complevisse: eundemque, ubi cognovisset antiquos libros, *Hebræorum* conscriptos literis, diligenter asservari, cognoscere ea scripta volentem, Septua-

χρόνῳ πολιὸν [1] οὐδέν. ἀλλ' ὑμᾶς λέληθε, διὰ τὸ τοὺς περιγινομένους ἐπὶ πολλὰς γενεὰς γράμμασι τελευτᾶν ἀφώνους. Εἰδέναι τοίνυν προσήκει, ὅτι πᾶσαν ἱστορίαν τοῖς τῶν Ἑλλήνων ὕστερον εὑρεθεῖσι γράμμασι γεγράφθαι συμβαίνει· κἂν εἴτε ποιητῶν τις ἀρχαίων, εἴτε νομοθετῶν, εἴτε ἱστοριογράφων, εἴτε φιλοσόφων, ἢ ῥητόρων μνημονεῦσαι βούλοιτο, εὑρήσει τούτους τὰ ἑαυτῶν συγγράμματα τοῖς τῶν Ἑλλήνων γεγραφότας γράμμασιν.

ιγ΄. Εἰ δέ τις φάσκοι καὶ τὴν Μωϋσέως καὶ τῶν ἄλλων προφητῶν τοῖς τῶν Ἑλλήνων γεγράφθαι γράμμασι, γνώτω ταῖς ἔξωθεν ἐντυχὼν ἱστορίαις, ὅτι [2] Πτολεμαῖος ὁ τῆς Αἰγύπτου βασιλεὺς, βιβλιοθήκην ἐν τῇ Ἀλεξανδρείᾳ κατασκευάσας, καὶ πανταχόθεν συναγαγὼν βιβλία, καὶ πληρώσας αὐτὴν, ἔπειτα μαθὼν ὅτι [3] ἀρχαίας ἱστορίας τοῖς τῶν Ἑβραίων γράμμασι γεγραμμένας σώζεσθαι ἀκριβῶς συμβαίνει, γνῶναι τὰ γεγραμμένα βουλόμενος, σοφοὺς

1 οὐδέν. ἀλλ' ὑμᾶς] Inter οὐδὲν & ἀλλ' ὑμᾶς aliquot periodos apud *Platonem* interjectas esse notat *Perionius*, quod siquis desideret in *Timæo* inveniet. Solet enim *Justinus* in ejusmodi citationibus, ea potissimum afferre, quæ potissimum ad rem sunt. SYLBURG.

2 Πτολεμαῖος] Vide iterum *Irenæum* lib. III. cap 25. ac prolixè ibidem annotata. GRABE.

3 ἀρχαίας] *Rob. Steph.* ἀρχαίας ἱστορίας ἐχούσας βίβλους.

φοὺς ἄνδρας ἑβδομήκοντα τοὺς καὶ τὴν Ἑλλήνων καὶ Ἑβραίων διάλεκτον εἰδότας, ἑρμηνεῦσαι αὐτοῖς τὰς βίβλους προσέταξεν, ἀπὸ τῆς Ἱερουσαλὴμ μεταστειλάμενος. καὶ ἵνα πάσης ὀχλήσεως ἐκτὸς ὄντες θᾶττον ἑρμηνεύσωσι, προσέταξεν αὐτοῖς μὴ ἐν αὐτῇ τῇ πόλει, ἀλλὰ ἀπὸ ἑπτὰ σταδίων, ἔνθα τὴν Φάρον ᾠκοδομῆσθαι συμβαίνει, ἰσαρίθμους τῶν ἑρμηνευόντων
14 οἰκίσκους γενέσθαι μικρούς, ἐπὶ τῷ ἕκαστον ἰδίᾳ καθ' ἑαυτὸν τὴν ἑρμηνείαν πληρῶσαι· προστάξας τοῖς ἐφεστῶσιν ὑπηρέταις, πάσης μὲν αὐτοὺς θεραπείας τυγχάνειν, εἴργεσθαι δὲ τῆς πρὸς ἀλλήλους ὁμιλίας, ἵνα τὸ τῆς ἑρμηνείας ἀκριβὲς καὶ διὰ τῆς τούτων συμφωνίας γνωσθῆναι δυνηθῇ. ἐπεὶ δὲ ἔγνω, τοὺς ἑβδομήκοντα ἄνδρας μὴ μόνον τῇ αὐτῇ διανοίᾳ, ἀλλὰ καὶ ταῖς αὐταῖς λέξεσι χρησαμένους, καὶ μηδὲ ἄχρι μιᾶς λέξεως τῆς πρὸς ἀλλήλους συμφωνίας διημαρτηκότας, ἀλλὰ τὰ αὐτὰ καὶ περὶ τῶν αὐτῶν γεγραφότας, ἐκπλαγεὶς, καὶ θείᾳ δυνάμει τὴν ἑρμηνείαν γεγράφθαι πιστεύσας, πάσης μὲν τιμῆς ἀξίους αὐτοὺς, ὡς θεοφιλεῖς ἄνδρας διέγνω, μετὰ πολλῶν δὲ δώρων αὐτοὺς εἰς τὴν ἑαυτῶν πατρίδα ἐπανελθεῖν προσέταξε· τὰς δὲ βίβλους θαυμάσας, ὡς εἰκὸς,

ginta sapientibus viris *Græcæ* simul & *Hebraicæ* linguæ peritis, vertendorum interpretatione eorum librorum laborem demandasse, ab ipsis usque *Hierosolymis* accitis. Atque ut illi extra omnem turbam constituti, primò quoque tempore interpretationem absolverent, non in urbe ipsa, sed septem ab ea stadiis, ubi *Pharos* exstructa est, pari cum interpretibus numero domunculas exstrui præcepisse, ut sigillatim pro se quisque interpretationem perficeret: illa quoque cura, qui operam eis dare jussi fuerant, mandata, ut omnibus quidem modis ipsis inservirent, à congressu autem mutuo illos prohiberent, quò exquisita interpretationis veritas ex ipsorum etiam consensu cognosci posset. Et cognito, Septuaginta istos viros non solùm eâdem sententiâ, verùm etiam eisdem esse verbis in translatione usos, ac ne unâ quidem dictione alium ab alio dissensisse, (usqueadeo eadem de eisdem omnia conscripserant) admiratione attonitum, cùm divinâ virtute interpretationem absolutam esse credentem; tum quovis honore dignos illos, ut Dei amantes, & vicissim Deo caros viros judicantem, cum muneribus multis in patriam suam redire jussisse: ac libros, ita ut par erat, ex-

osculatum esse, & Deo consecratos in bibliotheca ibi reposuisse. Hæc vobis, viri *Græci*, non ut fabulam, neque ut confictam historiam renunciamus: sed qui ipsi *Alexandriæ* fuerimus, & *vestigia domuncularum apud* Pharum *adhuc* reliqua viderimus, & ab incolis, qui res patrias à majoribus per manus sibi traditas acceperunt, audierimus, ea commemoramus: quæ ex aliis quoque (aliqua ex parte) intelligere potestis, & potissimùm ex iis, qui ista scriptis suis inseruerunt, sapientibus & spectatis viris, *Philone* & *Josepho*, & pluribus aliis.

[1] καὶ ἐκθειάσας, ἐκεῖσε ἀνέθηκε. ταῦτα οὐ [2] μῦθος ὑμῖν, ὦ ἄνδρες Ἕλληνες, οὐδὲ πεπλασμένας ἱστορίας ἀπαγγέλλομεν· ἀλλ᾽ αὐτοὶ ἐν τῇ Ἀλεξανδρείᾳ γενόμενοι, καὶ τὰ ἴχνη τῶν οἰκίσκων ἐν τῇ Φάρῳ ἑωρακότες ἔτι [3] σωζόμενα, καὶ παρὰ τῶν ἐκεῖ, ὡς τὰ πάτρια παρειληφότων ἀκηκοότες, ταῦτα ἀπαγγέλλομεν, ἃ καὶ παρ᾽ ἑτέρων ἔξεστιν ὑμῖν μανθάνειν, καὶ μάλιστα παρ᾽ αὐτῶν τῶν περὶ τούτων ἱστορησάντων σοφῶν καὶ δοκίμων ἀνδρῶν, [4] Φίλωνός τε καὶ Ἰωσήπου, καὶ ἑτέρων πλειόνων.

XIV. At siquis eorum, qui temerè contradicere consueverunt, nobis objiciat, non nostros hos esse, sed *Judæorum* libros, eo quòd ad hoc usque tempus in Synagogis eorum asserventur, & per vanitatem nos jactare religionem ex eis hausisse, dicat; is ex rebus ipsis, quæ iisdem in libris sunt relatæ, discat, non ad *Judæos*, verùm ad nos Christianos doctrinam eorum pertinere. Nam quod etiam nunc apud *Judæos* Religionis nostræ libri asserventur, divinæ id

ιδ΄. Εἰ δέ τις φάσκοι τῶν προχείρως ἀντιλέγειν εἰωθισμένων, μὴ ἡμῖν τὰς βίβλους ταύτας, ἀλλὰ Ἰουδαίοις προσήκειν, διὰ τὸ ἔτι καὶ νῦν ἐν ταῖς συναγωγαῖς αὐτῶν σώζεσθαι, καὶ μάτην ἡμᾶς ἐκ τούτων φάσκειν τὴν θεοσέβειαν μεμαθηκέναι λέγοι, γνώτω ἀπ᾽ αὐτῶν τῶν ἐν ταῖς βίβλοις γεγραμμένων, ὅτι οὐκ αὐτοῖς, ἀλλὰ ἡμῖν ἡ ἐκ τούτων διαφέρει διδασκαλία. τὸ δὲ παρ᾽ Ἰουδαίοις ἔτι καὶ νῦν τὰς τῇ ἡμετέρᾳ θεοσεβείᾳ διαφερούσας σώζεσθαι βίβλους,

θείας

1 καὶ ἐκθειάσας] Has voces omittunt MSS. Reg. 1.2.

2 μῦθος] Lege μύθους ut est in MS. Reg. 1.

3 σωζόμενα] MS. Reg. 1. σωιζόμενα & sic deinceps ut supra notavi p. 51. not. 3.

4 Φίλωνός τε &c.] *Philonis* locus extat lib. 2. de vita *Mosis*, pag. 448. *Josephi* lib. 12. Archæolog. cap. 2. pag. 347. Hoeschelius.

1 προσήκει]

θείας προνοίας ἔργον ὑπὲρ ἡμῶν γέγονεν. ἵνα γὰρ μὴ ἐκ τῆς ἐκκλησίας προκομίζοντες, πρόφασιν ῥᾳδιουργίας τοῖς βουλομένοις βλασφημεῖν ἡμᾶς παράσχωμεν, ἀπὸ τῆς τῶν Ἰουδαίων συναγωγῆς ταύτας ἀξιοῦμεν προκομίζεσθαι, ἵνα ἀπ' αὐτῶν τῶν ἔτι παρ' αὐτοῖς σωζομένων βιβλίων, ὡς ἡμῖν τὰ πρὸς διδασκαλίαν ὑπὸ τῶν ἁγίων ἀνδρῶν γραφέντα δίκαια σαφῶς καὶ φανερῶς [1] προσήκει, φανῇ. δεῖ τοίνυν ὑμᾶς, ὦ ἄνδρες Ἕλληνες, τὰ μέλλοντα προορωμένους, καὶ εἰς τὴν ὑπὸ πάντων, οὐ μόνον θεοσεβῶν, ἀλλὰ [2] καὶ τῶν ἔξωθεν κηρυττομένην ἀφορῶντας κρίσιν, μὴ τῇ τῶν προγόνων ὑμῶν ἀβασανίστῳ προσέχειν πλάνῃ, μηδ' εἴ τι σφαλέντες αὐτοὶ παρέδοσαν ὑμῖν, τοῦτ' ἀληθὲς εἶναι νομίζειν· ἀλλ' εἰς τὸν τῆς οὕτω [3] δεινῆς ἀποτυχίας ἀφορῶντας κίνδυνον, ζητεῖν καὶ ἐρευνᾷν ἀκριβῶς καὶ τὰ ὑπ' αὐτῶν τῶν ὑμετέρων, ὡς αὐτοί φατε, διδασκάλων εἰρημένα. πολλὰ γὰρ καὶ αὐτοὶ ὑπὸ τῆς θείας τῶν ἀνθρώπων προνοίας καὶ ἄκοντες ὑπὲρ ἡμῶν εἰπεῖν ἠναγκάσθησαν, καὶ μάλιστα οἱ ἐν Αἰγύπτῳ γενόμενοι, καὶ ἀπὸ τῆς

erga nos opus est providentiæ. Ne enim ex Ecclesia eos proferentes, occasionem, quasi suppositi à nobis aut corrupti sint, maledictis nos incessere volentibus præbeamus, ex illorum Synagogâ producimus, ut ex ipsis hucusque apud eos conservatis libris ad nos nostramque doctrinam à sanctis viris edita jura liquidò & manifestò pertinere appareat. Peropus igitur est, vos, viri *Græci*, futura prospicientes, & ab omnibus, non modò religiosis, sed profanis quoque deprædicatum judicium intuentes, haudquaquam majorum vestrorum necdum satis disquisito errori inhærere, neque si quid illi hallucinantes, vobis per manus tradiderunt, id pro vero habere; verùm ob oculos vobis ipsos tam grave spe atque exspectatione excidendi periculum ponentes, etiam atque etiam in ea quoque, quæ ab ipsis vestris, quemadmodum vos dicitis, magistris sunt dicta, diligenter & accuratè inquirere. Multa namque & illi per divinam de hominibus susceptam providentiam vel ingratiis coacti sunt, de & pro nobis dicere: atque illi maximè, qui in *Ægypto* fuere, ac

1 προσήκει] *Rob. Steph.* προσήκειν infinitivo verbi modo. SYLBURG.

2 καὶ τῶν ἔξωθεν κηρυττομένην &c.] Vide supra p.42. & quæ ibi dicta sunt not.6

3 δεινῆς ἀποτυχίας] Inverso ordine MS. Reg. 2. legit ἀποτυχίας δεινῆς.

ac è *Mosæ*, majorumque ejus pietate & religione aliquam perceperunt utilitatem.

XV. Non etenim vestrûm aliquos latere puto, utpote *Diodori* & cæterorum, qui hæc literarum monumentis mandarunt, studiosè historias legentes, *Orpheum*, & *Homerum*, & *Solonem* qui *Atheniensibus* leges scripsit, & *Pythagoram*, & *Platonem*, & nonnullos alios, qui *Ægyptum* adierunt, & *Mosæ* libris adjuti sunt, postea eis, quæ antehac falsò de Diis censuerant, contraria docuisse. *Orpheus* sanè quidem multitudinis deorum, ut sic aliquis dicat, primus auctor, qualia posteriùs ad filium suum *Musæum*, ac reliquos germanos verosque

Μωϋσέως καὶ τῶν προγόνων αὐτοῦ θεοσεβείας ὠφεληθέντες.

ιε΄. Οὐ γὰρ λανθάνειν ἐνίους ὑμῶν οἴομαι, ἐντυχόντας πάντως που τῇ τε [a] Διοδώρου ἱστορίᾳ, καὶ ταῖς τῶν λοιπῶν τῶν περὶ τούτων ἱστορησάντων, ὅτι καὶ [1] Ορφεὺς, καὶ Ομηρος, καὶ Σόλων ὁ τοὺς νόμους Αθηναίοις γεγραφὼς, καὶ Πυθαγόρας, καὶ Πλάτων, καὶ ἄλλοι τινὲς, ἐν τῇ Αἰγύπτῳ γενόμενοι, καὶ ἐκ τῆς Μωϋσέως ἱστορίας ὠφεληθέντες, ὕστερον ἐναντία τῶν πρότερον μὴ καλῶς περὶ Θεῶν δοξάντων αὐτοῖς ἀπεφήναντο. [2] Ορφεὺς γ᾽ οὖν, ὁ τῆς πολυθεότητος ὑμῶν, ὡς ἂν εἴποι τις, πρῶτος διδάσκαλος γεγονὼς, [3] οἷα πρὸς τὸν υἱὸν αὐτοῦ Μουσαῖον, καὶ τοὺς λοιποὺς γνησίους

a Lib 6.

1 Ορφεὺς καὶ Ομηρος — ἐκ τῆς Μωϋσέως ἱστορίας ὠφεληθέντες] Huc spectant & ista *Theophili Antiocheni* lib. 3. ad *Autolycum* pag. 239. Τί δ᾽ οὐχὶ καὶ οἱ ποιηταὶ, Ομηρος, καὶ Ησίοδος, καὶ Ορφεὺς ἔφασαν ἑαυτοὺς ἀπὸ θείας προνοίας μεμαθηκέναι; ἔτι μὴν μάντεις καὶ προγνώστας γεγενῆσθαι κατὰ τοὺς συγγραφεῖς, καὶ τοὺς παρ᾽ αὐτῶν μαθόντας ἀκριβῶς συγγεγραφέναι φασίν. De Orpheo autem speciatim *Suidas*: ἐπὶ τῶν παρὰ Ιουδαίοις κριτῶν, Ορφεὺς ἐγνωρίζετο, σοφὸς ἄριστος γενόμενος, καὶ πολλὰ μυστήρια διδαχθείς. GRABE.

2 Ορφεὺς γ᾽ οὖν ὁ τῆς πολυθεότητος ὑμῶν πρῶτος διδάσκαλος] Ita & *Justini* discipulus *Tatianus* initio orationis ad *Græcos*, recensens rerum inventores, de *Orpheo* ait: ποίησιν μὲν γὰρ ἀσκεῖν καὶ ᾄδειν Ορφεὺς ὑμᾶς ἐδίδαξεν· ὁ δὲ αὐτὸς καὶ μυεῖσθαι. *Poëticum enim studium & canendi artem* Orpheus *vos docuit, nec non initiatorios ritus*, quibus dii colebantur. Vide ibi eruditam amicissimi Editoris annotationem. GRABE.

3 πρὸς τὸν υἱὸν αὐτοῦ Μουσαῖον.] Musæum *Orphei* discipulum quidem fuisse plures testantur; filium autem, nemo antiquorum, quod sciam, præter *Justinum*. Imo alium ejus parentem nominat *Eusebius* in Chronico ad annum mundi 3930. his verbis: Orpheus Thrax *clarus habetur, cujus discipulus fuit* Musæus, Eumolpi *filius*. Sed forsan *Justinus* isto sensu filium dixit, de quo *Irenæus* scribit lib. IV. c. 79. *Qui ab aliquo edoctus est verbô, filius docentis dicitur, & ille ejus pater.* Vide ibi annotata. GRABE.

σίους ἀκροατὰς ὕστερον περὶ ἑνὸς καὶ μόνου Θεοῦ κηρύττει λέγων, ἀναγκαῖον ὑπομνῆσαι ὑμᾶς. [1] ἔφη δὲ οὕτως,

auditores de uno eodemque solo Deo prædicaverit, necessarium visum est vobis exponere;

φθέγξομαι οἷς θέμις ἐστί, θύρας δ' ἐπίθεσθε [2] βέβηλοι
Πάντες ὁμῶς· σὺ δ' ἄκουε φαεσφόρου ἔκγονε μήνης,
Μουσαῖ', ἐξερέω γὰρ ἀληθέα· μηδέ σε τὰ πρὶν
Ἐν στήθεσσι φανέντα φίλης αἰῶνος ἀμέρσῃ.
Εἰς δὲ λόγον θεῖον βλέψας τούτῳ προσέδρευε,
Ἰθύνων κραδίης νοερὸν κύτος· εὖ τ' ἐπίβαινε
Ἀτραπιτοῦ, μοῦνον δ' ἐσόρα κόσμοιο ἄνακτα.
Εἷς ἔστ', αὐτογενής, ἑνὸς ἔκγονα πάντα τέτυκται,
Ἐν δ' αὐτοῖς αὐτὸς περιγίγνεται· οὐδέ τις αὐτὸν
Εἰσοράᾳ θνητῶν. αὐτὸς δέ γε πάντας ὁρᾶται.
Οὗτος δ' ἐξ ἀγαθοῖο κακὸν θνητοῖσι δίδωσι,
Καὶ πόλεμον κρυόεντα, καὶ ἄλγεα δακρυόεντα.
Οὐδέ τις ἔσθ' ἕτερος [3] χωρὶς μεγάλου βασιλῆος.

Solis canto piis: omnes procul este profani.
Tu, Musæe, *audi Lunâ prognate silenti:*
Perniciosa prius vitæque infesta futuræ
Ex me cognosti: sed nunc te vera docebo:
Respectans Verbum divinum, huic totus inhære.
Pectoris hoc mentem sacri gressusque guberna,
Incedens recta, regemque hunc orbis adora.
Unicus est, per se exsistens, qui cuncta creavit,
Inque his ipse exstat: nulli è mortalibus unquam
Lumine conspectus, mortales conspicit omnes.
Hic bonus, exundansque bonis, generi mala nostro,
Et bellum horrendum luctumq; immittit acerbum.
Non alius constat regnator magnus ab illo.

Hunc

1 ἔφη δὲ οὕτως] *Orphei* versus citantur etiam à *Clemente* pag. 21. lin. 5. & 259,3. ac rursum à nostro *Justino* infrà in libello de Monarchia Dei, verbis aliquando variatis. SYLBURG.

2 βέβηλοι] Meliùs placet lectio βεβήλους, de qua vide *Frontonis Ducæi* annotationem ad *Tatianum* pag. 34. nuperæ editionis num. 1. GRABE.

3 χωρὶς μεγάλου βασιλῆος] *Rob. Steph.* χωρὶς μεγάλου ἄνακτος, ut infra p.105. lin.9. SYLBURG.

1 γαίης]

Hunc ego non video, nubes quia densa resistit:
Namque homini cuivis acies obtusa videndi,
Atque Deum mundi rectorem cernere non est.
Ærati sedes cœli tenet ille beatas.
Aureo suffultus solio, vestigia terrâ
Ponit, & Oceanum dextra complectitur omnem.
Excelsi hunc montes, & flumina magna tremiscunt,
Canaque cæruleis veneratur Tethys *in undis.*

Atque iterum alibi dicit,

Jupiter *est unus*, Pluto *unus*: Bacchus *& unus*,
Unus Sol: Deus in omnibus, ista seorsim
Quid tibi commemorem?

In *juramentis* autem ita loquitur:

Cœlum juro, Deo à magno & sapiente creatum,
Vocem juro Patris, primùm quam prodidit ore,

Αὐτὸν δ' οὐχ ὁρόω· περὶ γὰρ νέφος ἐστήρικται.
Πᾶσιν γὰρ θνητοῖς θνηταὶ κόραι εἰσὶν ἐν ὄσσοις,
Ἀσθενέες δ' ἰδέειν Δία τὸν πάντων μεδέοντα.
Οὗτος γὰρ χάλκειον ἐς οὐρανὸν ἐστήρικται
Χρυσέῳ εἰνὶ θρόνῳ, [1] γαίης δ' ἐπὶ ποσσὶ βέβηκε,
Χεῖρά τε δεξιτερὴν ἐπὶ τέρματος ὠκεανοῖο
Πάντοθεν ἐκτέτακεν· [2] περὶ γὰρ τρέμει οὔρεα μακρὰ,
Καὶ ποταμοὶ, πολιῆς τε βάθος χαροποῖο θαλάσσης.

καὶ αὖθις ἀλλαχοῦ που οὕτως λέγει,

Εἷς Ζεὺς, εἷς Ἀΐδης, εἷς Ἥλιος, εἷς Διόνυσος,
Εἷς Θεὸς ἐν πάντεσσι, τί σοι δίχα ταῦτ' ἀγορεύω;

καὶ ἐν τοῖς ὅρκοις δὲ οὕτως,

Οὐρανὸν ὁρκίζω σε Θεοῦ μεγάλου [3] σοφοῦ ἔργον,
Αὐδὴν ὁρκίζω σε πατρὸς, τὴν [4] φθέγξατο πρῶτον,

Ἡνίκα

1 γαίης ἐπὶ &c.] Aptiùs *Clemens* pag. 259. l. 11. γαίη δ' ὑπὸ ποσσὶ βέβηκε. Ut Deus ipse apud *Esaiam* cap. 66. ὁ οὐρανός μοι θρόνος, καὶ ἡ γῆ ὑποπόδιον τῶν ποδῶν μου. Sylburg.

2 περὶ γὰρ τρέμει οὔρεα μακρὰ] *Hemistichium* hoc de tremore montium, alludit ad istud *Esaiæ* c. 64. *à Facie tua defluent montes*, ut notat *Langus*. Sylb.

3 σοφοῦ ἔργον] Non minùs aptè legeris, σοφὸν ἔργον, sic pag. 15. lin. 32, 33. consonant cum isto *Psalmi* 118. *Lucernam pedibus meis verbum tuum.* Sylburg.

4 φθέγξατο] MSS. Reg. 1. 2. ἐφθέγξατο & sic infra duobus aliis in locis, in quibus verbum illud repetitur.

1 ἄπαντα]

Ἡνίκα κόσμον [1] ἅπαντα ἑαῖς
στηρίξατο βουλαῖς.

τί βούλεσθαι τὸ λέγειν αὐτόν,

Αὐδὴν ὁρκίζω σε πατρὸς, [2] ἣν
φθέγξατο πρῶτον;

αὐδὴν ἐνταῦθα τὸν τοῦ Θεοῦ ὀνομάζει λόγον, δι' οὗ οὐρανὸς καὶ γῆ καὶ ἡ πᾶσα ἐγένετο κτίσις, ὡς διδάσκουσιν ἡμᾶς αἱ θεῖαι τῶν ἁγίων ἀνδρῶν προφητεῖαι, αἷς ἐν μέρει καὶ αὐτὸς ἐν τῇ Αἰγύπτῳ προσχὼν, ἔγνω, ὅτι τῷ λόγῳ τοῦ Θεοῦ πᾶσα ἐγένετο ἡ κτίσις. διὸ καὶ μετὰ τὸ φῆσαι,

Αὐδὴν ὁρκίζω σε πατρὸς, ἣν
φθέγξατο πρῶτον,

παρ' αὐτὰ συνάπτει λέγων,

Ἡνίκα κόσμον ἅπαντα ἑαῖς
στηρίξατο βουλαῖς.

ἐνταῦθα τὸν λόγον αὐδὴν διὰ τὸ ποιητικὸν ὀνομάζει μέτρον. ὅτι γὰρ τοῦθ' οὕτως ἔχει, δῆλον ἀπὸ τοῦ μικρῷ πρόσθεν, τοῦ μέτρου συγχωροῦντος αὐτῷ, λόγον αὐτὸν ὀνομάζειν. ἔφη γάρ,

Εἰς δὲ λόγον θεῖον βλέψας,
τούτῳ προσέδρευε.

τίνα γὰρ καὶ τὴν ἀρχαίαν καὶ σφόδρα παλαιὰν [3] Σίβυλλαν, ἧς καὶ Πλάτων καὶ [4] Ἀριστοφάνης καὶ ἑτε-

*Consilio ipse suo mundum
cum conderet omnem.*

Quid sibi vult cum dicit:

*Vocem juro Patris, primùm
quam prodidit ore?*

αὐδὴν, hoc loco, *Dei Verbum* nominat, per quod cœlum & terra, & universa condita est creatura, prout nos divinæ sanctorum virorum prophetiæ docent: quibus & ipse aliquâ ex parte in *Ægypto* operam navans intellexit, Verbo Dei omnem factam esse creaturam. Quapropter ubi dicit:

*Vocem juro Patris, primùm
quam prodidit ore.*

verbis hisce ille adjungit:

*Consilio ipse suo mundum
cum conderet omnem.*

Ubi *Verbum* αὐδὴν dicit, propter poeticam carminis mensuram. Quod verò hoc sic habeat, ex eo, quod paulò antè dixit, satis constat. Nam carminis mensurâ permittente, *Verbum* nominavit. Dicit enim:

Respectans Verbum divinum, huic totus inhære.

Quæ porro prisca valdeque antiqua *Sibylla*, cujus *Plato* & *Aristophanes*, & alii complures

1 ἅπαντα] MS. Reg. 2. πάντα male.

2 ἣν] *Rob. Steph.* ἥν, quam lectionem per cæsuram excusari posse notat *Sylburgius*.

3 Σίβυλλαν, ἧς καὶ Πλάτων] De hac iterum inferiùs prope finem hujus Parænefeos, ubi aliqua dicam. GRABE.

4 Ἀριστοφάνης] *Langus* annotat, pro *Aristophane* rectiùs fortasse lectum iri *Aristotelem*. Mihi vulgata lectio retineri posse videtur, si *Aristophanes* intelligatur qui *Ptolemæi* Bibliothecarius

Hunc ego non video, nubes quia densa resistit:
Namque homini cuivis acies obtusa videndi,
Atque Deum mundi rectorem cernere non est.
Ærati sedes cœli tenet ille beatas.
Aureo suffultus solio, vestigia terrâ
Ponit, & Oceanum dextra complectitur omnem.
Excelsi hunc montes, & flumina magna tremiscunt,
Canaque cæruleis veneratur Tethys *in undis.*

Atque iterum alibi dicit,
Jupiter *est unus*, Pluto *unus*: Bacchus & *unus*,
Unus Sol: Deus in omnibus, ista seorsim
Quid tibi commemorem?

In *juramentis* autem ita loquitur:
Cœlum juro, Deo à magno & sapiente creatum,
Vocem juro Patris, primùm quam prodidit ore,

Αὐτὸν δ' οὐχ ὁρόω· περὶ γὰρ νέφος ἐστήρικται.
Πᾶσιν γὰρ θνητοῖς θνηταὶ κόραι εἰσὶν ἐν ὄσσοις,
Ἀσθενέες δ' ἰδέειν Δία τὸν πάντων μεδέοντα.
Οὗτος γὰρ χάλκειον ἐς οὐρανὸν ἐστήρικται.
Χρυσέῳ εἰνὶ θρόνῳ, [1] γαίης δ' ἐπὶ ποσσὶ βέβηκε,
Χεῖρά τε δεξιτερὴν ἐπὶ τέρματος ὠκεανοῖο
Πάντοθεν ἐκτέτακεν· [2] περὶ γὰρ τρέμει οὔρεα μακρὰ,
Καὶ ποταμοὶ, πολιῆς τε βάθος χαροποῖο θαλάσσης.

καὶ αὖθις ἀλλαχοῦ πού οὕτως λέγει,
Εἷς Ζεὺς, εἷς Ἀΐδης, εἷς Ἥλιος, εἷς Διόνυσος,
Εἷς Θεὸς ἐν πάντεσσι, τί σοι δίχα ταῦτ' ἀγορεύω;

καὶ ἐν τοῖς ὅρκοις δὲ οὕτως,
Οὐρανὸν ὁρκίζω σε Θεοῦ μεγάλου [3] σοφοῦ ἔργον,
Αὐδὴν ὁρκίζω σε πατρὸς, τὴν [4] φθέγξατο πρῶτον,

Ηνίκα

1 γαίης ἐπὶ &c.] Aptiùs *Clemens* pag. 259. l. 11. γαίῃ δ' ὑπὸ ποσσὶ βέβηκε. Ut Deus ipse apud *Esaiam* cap. 66. ὁ οὐρανός μοι θρόνος, καὶ ἡ γῆ ὑποπόδιον τῶν ποδῶν μου. SYLBURG.

2 περὶ γὰρ τρέμει οὔρεα μακρὰ] *Hemistichium* hoc de tremore montium, alludit ad istud *Esaiæ* c. 64. *à Facie tua defluent montes*, ut notat *Langus*. SYLB.

3 σοφοῦ ἔργον] Non minùs aptè legeris, σοφὸν ἔργον, sic pag. 15. lin. 32, 33. consonant cum isto *Psalmi* 118. *Lucernam pedibus meis verbum tuum.* SYLBURG.

4 φθέγξατο] MSS. Reg. 1. 2. ἐφθέγξατο & sic infra duobus aliis in locis, in quibus verbum illud repetitur.

1 ἅπαντα]

Ἡνίκα κόσμον [1] ἅπαντα ἑαῖς
στηρίξατο βουλαῖς.

τί βούλεται τὸ λέγειν αὐτὸν,

Αὐδὴν ὁρκίζω σε πατρὸς, [2] τὴν
φθέγξατο πρῶτον;

αὐδὴν ἐνταῦθα τὸν τοῦ Θεοῦ ὀνομάζει λόγον, δι' οὗ οὐρανὸς καὶ γῆ καὶ ἡ πᾶσα ἐγένετο κτίσις, ὡς διδάσκουσιν ἡμᾶς αἱ θεῖαι τῶν ἁγίων ἀνδρῶν προφητεῖαι, αἷς ἐν μέρει καὶ αὐτὸς ἐν τῇ Αἰγύπτῳ προσχὼν, ἔγνω, ὅτι τῷ λόγῳ τοῦ Θεοῦ πᾶσα ἐγένετο ἡ κτίσις. διὸ καὶ μετὰ τὸ φῆσαι,

Αὐδὴν ὁρκίζω σε πατρὸς, τὴν
φθέγξατο πρῶτον,

παρ' αὐτὰ συνάπτει λέγων,

Ἡνίκα κόσμον ἅπαντα ἑαῖς
στηρίξατο βουλαῖς.

ἐνταῦθα τὸν λόγον αὐδὴν διὰ τὸ ποιητικὸν ὀνομάζει μέτρον. ὅτι δὲ τοῦθ' οὕτως ἔχει, δῆλον ἀπὸ τοῦ μικρῷ πρόσθεν, τοῦ μέτρου συγχωροῦντος αὐτῷ, λόγον αὐτὸν ὀνομάζειν. ἔφη γάρ,

Εἰς δὲ λόγον θεῖον βλέψας,
τούτῳ προσέδρευε.

τίνα δὲ καὶ τὴν ἀρχαίαν καὶ σφόδρα παλαιὰν [3] Σίβυλλαν, ἧς καὶ Πλάτων καὶ [4] Ἀριστοφάνης καὶ ἕτε-

Consilio ipse suo mundum
cum conderet omnem.

Quid sibi vult cum dicit:

Vocem juro Patris, primùm
quam prodidit ore?

αὐδὴν, hoc loco, *Dei Verbum* nominat, per quod cœlum & terra, & universa condita est creatura, prout nos divinæ sanctorum virorum prophetiæ docent: quibus & ipse aliquâ ex parte in *Ægypto* operam navans intellexit, Verbo Dei omnem factam esse creaturam. Quapropter ubi dicit:

Vocem juro Patris, primùm
quam prodidit ore.

verbis hisce ille adjungit:

Consilio ipse suo mundum
cum conderet omnem.

Ubi *Verbum* αὐδὴν dicit, propter poeticam carminis mensuram. Quod verò hoc sic habeat, ex eo, quod paulò antè dixit, satis constat. Nam carminis mensurâ permittente, *Verbum* nominavit. Dicit enim:

Respectans Verbum divinum, huic totus inhære.

Quæ porro prisca valdeque antiqua *Sibylla*, cujus *Plato* & *Aristophanes*, & alii
complures

1 ἅπαντα] MS. Reg. 2. πάντα male.

2 τὴν] *Rob. Steph.* ἣν, quam lectionem per cæsuram excusari posse notat *Sylburgius*.

3 Σίβυλλαν, ἧς καὶ Πλάτων] De hac iterum inferiùs prope finem hujus Parænefeos, ubi aliqua dicam. GRABE.

4 Ἀριστοφάνης] *Langus* annotat, pro *Aristophane* rectiùs fortasse lectum iri *Aristotelem*. Mihi vulgata lectio retineri posse videtur, si *Aristophanes* intelligatur qui *Ptolemæi* Bibliothecarius

complures, ut fatidicæ meminerunt, responsis suis de uno, atque eo ipso solo Deo nos doceat, referre necesse est. Sic autem dicit:

Est Deus ingenitus, ter magnus, solus, & unus,
Omnipotens, nunquam spectabilis, omnia cernens
Scilicet: ipse homini verò non cernitur ulli.

Deinde alio loco ait:

Numinis excidimus palantes tramite recto,
Signaque facta manu cultu veneramur inani,
Fluxorum statuas hominum, & simulacra deorum.

Et alibi rursum ad hunc modum:

ροι πλείους ὡς χρησμῳδοὶ μέμνην-ται, διὰ χρησμῶν ὑμᾶς διδάσκει περὶ ἑνὸς καὶ μόνου Θεοῦ συμβαίνει, ὑπομνῆσαι. λέγει δὲ οὕτως·

[1] Εἷς δὲ Θεὸς μόνος ἐστὶν ὑπερμεγέθης, ἀγένητος,
[2] Παντοκράτωρ, ἀόρατος, ὁρώμενος αὐτὸς ἅπαντα·
[3] Αὐτὸς δ' οὐ βλέπεται θνητῆς ὑπὸ σαρκὸς ἁπάσης.

εἶτα ἀλλαχοῦ πού οὕτως,

Ἡμεῖς δ' ἀθανάτοιο [4] τρίβους πεπλανημένοι ἦμεν,
Ἔργα [5] δὲ χειροποίητα [6] γεραίρομεν [6] ἄφρονι μύθῳ,
Εἴδωλα ξοάνων τε καταφθιμένων τ' ἀνθρώπων.

καὶ πάλιν ἀλλαχοῦ πού οὕτως,

rius fuit *Alexandriæ*, de quo *Vitruvius*. SYLBURG.

1 Εἷς δὲ Θεὸς μόνος ἐστὶν &c,] In editione *Sibyllarum* Oraculorum legitur,

Εἷς Θεὸς μόνος ὃς ἄρχη, ὑπερμεγέθης ἀγένητος.

δὲ interjici debet, ut & est apud *Justinum*, & leges versûs declarant. Est etiam scribendum ὃς ἄρχει, per ει diphthongum. ἄρχειν enim idem quod *imperare* & *præesse* declarat, & ἄρχεσθαι idem quod parere, & in alterius esse imperio. Quanquam illud totum, δὲ ἄρχει, ex *Justino* demendum est, & pro eo ἐστὶν restituendum, quemadmodum etiam leges versuum indicant: δὲ enim breve est. PERIONIUS.

2 Παντοκράτωρ ἀόρατος &c.] Versus præcedens ex primo oraculorum libro sumitur; versus autem secundus, quem hic *Justinus* protulit, ei non respondet, sed quærendus est ex tertio libro, in quo primum verbum mutatum est hoc modo,

Αὐτοφυὴς, ἀόρατος, ὁρῶν μόνος αὐτὸς ἅπαντα,

ad quem versus qui est secundus apud *Justinum* corrigendus est. Scribendum est enim pro ὁρώμενος ὁρῶν μόνος. PERIONIUS.

3 Αὐτὸς δ' οὐ βλέπεται &c.] Hunc versum in *Sibyllinis* oraculis non extare notat *Perionius*. Citatur autem à *Theophilo* aliisque ex quo intelligi potest multos etiam alios desiderari.

4 τρίβους] Hæc vox deest in iis oraculis quæ *Operinus* edidit. Neque enim constat versus, & *Justinus* illud verbum addit. PERIONIUS.

5 δὲ] In *Sibyllinis* Orac. τε quod aptiùs cohæret. PERIONIUS.

6 ἄφρονι μύθῳ] Fortasse ἄφρονι θυμῷ. SYLBURG.

Ὄλβιοι [1] ἄνθρωποι κεῖνοι κατὰ γαῖαν ἔσονται,
Οὗτοι δὴ στέρξουσι [2] μέγαν Θεὸν εὐλογέοντες,
Πρὶν φαγέειν πιέειν τε, πεποιθότες εὐσεβίῃσιν·
Οἳ νηοὺς μὲν ἅπαντας [3] ἀπαρνήσονται ἰδόντες,
Καὶ βωμοὺς, [4] εἰκαῖα λίθων [5] ἀφιδρύματα κωφῶν,
Αἵμασιν ἐμψύχων [6] μεμιασμένα καὶ θυσίαισι
Τετραπόδων, βλέψουσι δ' ἑνὸς Θεοῦ ἐς μέγα κῦδος.

Ταῦτα μὲν οὖν ἡ Σίβυλλα.

ις'. Ὁ δὲ ποιητὴς Ὅμηρος τῇ τῆς ποιήσεως ἀποχρώμενος ἐξουσίᾳ, καὶ τὴν ἐν ἀρχῇ τῆς [7] πολυθεότητος Ὀρφέως ζηλώσας δόξαν, μυθωδῶς μὲν πλειόνων θεῶν μέμνηται, ἵνα μὴ δόξῃ τῆς Ὀρφέως ἀπᾴδειν ποιήσεως, ἣν οὕτως ζηλῶσαι προὔθετο, ὡς καὶ διὰ τοῦ πρώτου τῆς ποιήσεως ἔπους τὴν πρὸς αὐτὸν σημῆναι σχέσιν. τοῦ γὰρ Ὀρφέως,

Felices oras animæ telluris habebunt,
Laude Deum priùs ingentem, quam corpora curent,
Insigni quæ confisæ pietate beabunt:
Cunctaque despicient templorum tecta, negantes
Aras, surdorum nihili monimenta deorum,
Cædibus & spurco pecudum polluta cruore:
Uniusque Dei spectabunt laudis honorem.

Atque hæc quidem *Sibylla.*

XVI. *Homerus* autem poeta, poeticâ abusus licentiâ, & priorem *Orphei* de pluribus diis æmulatus opinionem, fabulosè quidem multorum meminit deorum, ne ab *Orphei* videretur discrepare poesi, quam tanto sibi imitandam studio proposuerat, ut primo operis sui versu animi erga illum sui prodiderit propensionem. Cùm enim *Orpheus,*

Iram

1 ἄνθρωποι] In *Sibyllinis* oraculis ἀνθρώπων in patrio casu, qui mihi aptior videtur: dant enim patrium casum *Græci* iis nominibus & pronominibus quæ ad partem pertinent. PERIONIUS.

2 μέγαν Θεὸν] In oraculis Θεὸν μέγαν, & in tertio versu πίεειν τε φαγέειν τε. PERIONIUS.

3 ἀπαρνήσονται] In oraculis legitur ἀποστρέψουσιν, id est *vertent.* PERIONIUS.

4 εἰκαῖα] Orac. οἰκεῖα, quorum οἰκεῖα, *domestica,* vel *familiaria,* mihi meliùs approbatur. PERIONIUS.

5 ἀφιδρύματα] *Sibyl.* orac. ed. vulg. ἱδρύματα absque præpositione, ut & *Clement.* 18. 38. SYLBURG.

6 μεμιασμένα καὶ θυσίαισι] Vitiose scriptum est in Oraculis μεμιαμμένα & θυσίαισι. PERIONIUS.

7 πολυθεότητος Ὀρφέως] Vide supra pag. 76. not. 2.

Iram frugiferæ Cereris *cane*
Diva nocentem,

in principio poematis sui dixisset; ipse,

Iram Pelidæ *magni cane*
Diva nocentem,

scripsit: excidendum sibi potiùs esse ab initio, sicuti mihi videtur, carminis numeris ratus, quàm ut ipse primus deorum nominis inducere mentionem videretur. Paulò verò pòst suam quoque de uno, atque eo solo Deo, verbis disertis profert sententiam; nunc quidem per *Phœnicem* cum *Achille* agentem dicens:

——*nec mihi si Deus ipse*
Deleto senio juvenis promiserit annos;

ubi per pronomen *ipse* significat eum qui verè est Deus; nunc autem sub persona *Ulyssis*, *Græcorum* exercitum alloquens:

Non bene regnabunt multi:
Rex unicus esto.

Atque equidem ille non bonum esse regimen multorum, sed è diverso malum reipsâ ostendere constitutum habens, eam ob causam bella illorum

Μῆνιν ἄειδε θεὰ Δημήτερος
ἀγλαοκάρπου,

ἐν ἀρχῇ τῆς ποιήσεως εἰρηκότος, αὐτὸς,

Μῆνιν ἄειδε θεὰ Πηληϊάδεω
Ἀχιλῆος,

γέγραφεν· ἑλόμενος, ὡς ἐμοὶ δοκεῖ, ἐν ἀρχῇ καὶ τοῦ [1] κατὰ τὴν ποίησιν ἐκπεσεῖν μέτρου, ἵνα μὴ δόξῃ τοῦ τῶν θεῶν ὀνόματος μεμνῆσθαι πρῶτος. μικρὸν δὲ ὕστερον καὶ τὴν ἑαυτοῦ περὶ ἑνὸς καὶ μόνου Θεοῦ σαφῶς καὶ φανερῶς ἐκτίθεται δόξαν, πῆ μὲν διὰ τοῦ Φοίνικος πρὸς Ἀχιλλέα [a] λέγων,

——οὐδ' εἴ κέν μοι ὑποσταίη
Θεὸς αὐτὸς,
Γῆρας ἀποξύσας, θήσειν νέον
ἡβώοντα·

[2] διὰ τῆς ἀντωνυμίας τὸν ὄντως ὄντα σημαίνων Θεόν· πῆ δὲ διὰ τοῦ Ὀδυσσέως πρὸς τὸ τῶν Ἑλλήνων πλῆθος οὕτω [b] λέγων·

Οὐκ ἀγαθὸν πολυκοιρανίη· εἷς
κοίρανος ἔστω.

Ὅτι δὲ οὐκ ἀγαθὸν πολυκοιρανίη, ἀλλὰ τοὐναντίον κακὸν, ἔργῳ δηλῶσαι προὔθετο, πολέμους τῶν

a Il. ι'. v. 445. b Il. β'. v. 204.

1 κατὰ τὴν ποίησιν ἐκπεσεῖν μέτρου] Vult nimirum *Justinus* vocalem α in voce θεὰ corripi, quam sequens *Orpheum* produxit *Homerus*.

2 διὰ τῆς ἀντωνυμίας τὸν ὄντως ὄντα σημαίνων] Eodem modo interpretatus est hunc *Homeri* locum *Cyrill. Alex.* lib. I. contra *Julianum*. Οὐ γάρ που φησὶν εἰ καὶ Θεῶν τις ὑπόσχοιτο μοι τοῦ μὲν γήρως τὴν ἀπωπολλὴν, παλινάζεσθαι δὲ τὴν νεότητα — τὸ γὰρ θεὸς αὐτὸς οὐκ ἔφη εἶναι τῶν ἐν μύθοις πεπλασμένων τινὰ, αὐτὸν δὲ δὴ μόνον κατασημαίνειν ἐῶν τὸν ἀληθῶς ὄντα Θεόν.

1 Σοφ-

τῶν διὰ τὸ πλῆθος, καὶ μάχας, καὶ στάσεις, καὶ κατ' ἀλλήλων ἐπιβουλὰς διηγούμενος. τὴν γὰρ μοναρχίαν ἄμαχον εἶναι συμβαίνει. ταῦτα μὲν οὖν ὁ ποιητὴς Ὅμηρος.

ιζ'. Εἰ δὲ καὶ τῆς ἀπὸ τῆς Σκηνῆς περὶ ἑνὸς Θεοῦ μαρτυρίας ἡμᾶς προσθεῖναι δέοι, ἀκούσατε καὶ [1] Σοφοκλέους οὕτω λέγοντος·

Εἷς ταῖς ἀληθείαισιν, εἷς ἐστιν Θεὸς,
18 Ὃς οὐρανὸν τέτευχε, καὶ γαῖαν μακρὰν,
Πόντου τε χαροπὸν οἶδμα, κἀνέμων βίας.
Θνητοὶ δὲ [2] πολλοὶ καρδίᾳ πλανώμενοι,
Ἱδρυσάμεσθα πημάτων παραψυχὴν
Θεῶν ἀγάλματ' ἐκ λίθων τε καὶ ξύλων,
Ἢ χρυσοτεύκτων ἢ ἐλεφαντίνων τύπους·
Θυσίας τε τούτοις καὶ καλὰς πανηγύρεις
Τεύχοντες, οὕτως εὐσεβεῖν νομίζομεν,

Ταῦτα μὲν οὖν ὁ Σοφοκλῆς. ὁ δὲ τοῦ Μνησάρχου Πυθαγόρας, ὁ περὶ

propter multitudinem, & prælia, & factiones, & mutuas insidias passim commemorat. Nam monarchia sive unius imperium, pacatum esse consuevit. Hæc quidem ita *Homerus* Poeta.

XVII. Quod si vero è Scena etiam de uno Deo testimonia nos adducere oportet, *Sophoclem* quoque audite, ita dicentem:

Unum profecto Numen, unus est Deus,
Qui condidit cœlum, & solum terræ patens,
Marisque fluctus, vimque ventorum gravem.
Plerique nostrûm, mente sed capti, deûm
Simulacra nobis, ceu mali solatium,
Cùm saxea atque acerna consecravimus,
Tum & aureas eburneasque imagines.
Hos victimis placamus, his festos dies
Agimus: pios hôc esse nos rati modô.

Hæc etiam *Sophocles*. *Pythagoras* autem *Mnesarchi* filius, qui

Philoso-

1 Σοφοκλέους οὕτω λέγοντος] Versus hi *Sophoclis* non sunt in iis septem ejus Tragœdiis, quæ solæ extant. Multas enim alias scripsit. PERIONIUS.

2 πολλοὶ] Aptius legemus aut πολλὸν, aut πουλύ. Repetuntur iidem versus infra pag. 104. & apud *Clementem* pag. 81. & 257. apud *Euseb.* Præpar. Evang. 148. SYLBURG.

Philosophiæ suæ placita per symbola arcana tradidit, sicuti qui vitam ejus scripserunt, testantur, digna & ipse *Ægyptiâ* peregrinatione de uno & singulari Deo sensisse videtur.

XVIII. Unitatem namque, rerum omnium originem, eandemque bonorum omnium caussam esse dicens, per allegoriam unum, atque eum solum Deum esse docet. Id verò sic se habere, ex eo patet, quòd *unitatem*, & *unum*, multùm differre inter se ait. Unitatem quippe in iis, quæ intelligentiâ comprehenduntur; Unum autem in numeris esse. Sin clariorem adhuc *Pythagoræ* de uno Deo opinionis probationem scire cupitis, audite sententiam ejus. Sic namque dicit: *Sane quidem Deus unus est; non ille autem, quomodo nonnulli sunt suspicati, extra hanc mundi ornatum: sed ipse in se totus, in circulo toto generationes omnes inspiciens seculorum*

δόγματα τῆς ἑαυτοῦ φιλοσοφίας [1] διὰ συμβόλων μυστικῶς ἐκθέμενος, ὡς δηλοῦσιν οἱ τὸν βίον αὐτοῦ γεγραφότες, ἄξια καὶ αὐτὸς τῆς εἰς Αἴγυπτον ἀποδημίας περὶ ἑνὸς Θεοῦ φρονῶν φαίνεται.

ιη΄. [2] Τὴν γὰρ μονάδα ἀρχὴν ἁπάντων λέγων, καὶ ταύτην τῶν ἀγαθῶν ἁπάντων αἰτίαν εἶναι, δι᾽ ἀλληγορίας ἕνα τε καὶ μόνον διδάσκει Θεὸν εἶναι. ὅτι δὲ τοῦθ᾽ οὕτως ἔχει, δῆλον ἀφ᾽ ὧν μονάδα καὶ ἓν πολλῷ διαφέρειν ἀλλήλων ἔφη. τὴν μὲν γὰρ μονάδα ἐν τοῖς νοητοῖς εἶναι λέγει, τὸ δὲ ἓν ἐν τοῖς ἀριθμοῖς. εἰ δὲ καὶ σαφεστέραν ἀπόδειξιν περὶ ἑνὸς Θεοῦ τῆς Πυθαγόρου δόξης ποθεῖτε γνῶναι, [3] ἀκούσατε καὶ τῆς αὐτοῦ δόξης. οὕτω γὰρ ἔφη· [4] ὁ μὲν Θεὸς εἷς· αὐτὸς δέ, οὐχ ὥς τινες ὑπονοοῦσιν, ἐκτὸς [5] τᾶς διακοσμήσιος, ἀλλ᾽ ἐν ἑαυτῷ ὅλος ἐν ὅλῳ τῷ κύκλῳ ἐπισκοπῶν [6] πάσας τὰς γενέσιάς ἐστι, κρᾶσις ἐὼν τῶν ὅλων

αἰώνων

1 διὰ συμβόλων μυστικῶς ἐκθέμενος] *Pythagoræ* symbola recensentur simul & explicantur apud *Diogenem Laërtium* in vita *Pythag.* non procul ab initio.

2 τὴν γὰρ μονάδα] Vide supra pag. 5. lin. 22.

3 ἀκούσατε καὶ τῆς αὐτοῦ δόξης] *Rob. Steph.* ἀκούσατε ταύτην. SYLBURG.

4 ὁ μὲν Θεὸς εἷς &c.] Verba sunt *Pythagoræ* ex libro, qui non extat, quod sciam. Ejus enim tantum aureos versus legi. PERIONIUS.

5 τὰς διακοσμήσιος] MS. Reg. 2. legit τῆς διακοσμήσιος.

6 πάσαις ταῖς γενέσιάς ἐστι κρᾶσις ἐὼν] *Rob. Steph.* πάσαις ταῖς γενέσιός ἐστι χρῆσις αἰὼν τῶν ὅλων αἰώνων. Quidam etiam ibidem, ἐὼν τῶν ὅλων SYLB. Et sic est in MS. Reg. 2.

1 Αὐτὸς

αἰώνων καὶ ἐργάτας τῶν αὐτοῦ δυναμίων καὶ ἔργων, ἀρχὰ πάντων, ἓν, ἐν οὐρανῷ φωστὴρ, καὶ πάντων πατὴρ, νοῦς καὶ ψύχωσις τῶν ὅλων, κύκλων ἁπάντων κίνασις. οὕτω μὲν οὖν ὁ Πυθαγόρας.

ιθ΄. Πλάτων δὲ, ἀποδεξάμενος μὲν, ὡς ἔοικεν, τὴν περὶ ἑνὸς καὶ μόνου Θεοῦ Μωϋσέως καὶ τῶν ἄλλων προφητῶν διδασκαλίαν, ἣν ἐν Αἰγύπτῳ γενόμενος ἔγνω, διὰ δὲ τὰ συμβεβηκότα Σωκράτει δεδιὼς μήπως καὶ αὐτὸς [1] Ἄνυτόν τινα ἢ καὶ Μέλιτον καθ' ἑαυτοῦ γενέσθαι παρασκευάσῃ κατηγοροῦντα αὐτοῦ παρ' Ἀθηναίοις καὶ λέγοντα· Πλάτων ἀδικεῖ καὶ περιεργάζεται, Θεοὺς, οὓς ἡ πόλις νομίζει, οὐ νομίζων, φόβῳ τοῦ κωνείου ποικίλον τινὰ καὶ ἐσχηματισμένον τὸν περὶ θεῶν γυμνάζει λόγον, εἶναί τε Θεοὺς τοῖς βουλομένοις, καὶ μὴ εἶναι, οἷς τἀναντία δοκεῖ, τῷ λόγῳ κατασκευάζων, ὡς ἔστιν ῥᾴδιον ἀπ' αὐτῶν τῶν ὑπ' αὐτοῦ λεχθέντων γνῶναι. πᾶν γὰρ τὸ γενόμενον θνητὸν προαποφηνάμενος εἶναι, ὕστερον Θεοὺς γεγενῆσθαι λέγει. εἰ τοίνυν ἀρχὴν
9 ἁπάντων τὸν Θεὸν καὶ τὴν ὕλην εἶναι βούλεται, δῆλον, ὅτι ἀνάγκη

omnium est temperatio, & *virtutum operumque ejus omnium opifex*, *principium omnium*, *unum*, *cæli lumen*, & *parens omnium*, *mens* & *animatio universorum*, *circulorum omnium motio*. Sic & hoc *Pythagoras*.

XIX. *Plato* verò, acceptâ, cùm in *Ægypto* esset, sicuti videtur, *Mosæ* & aliorum prophetarum de uno, eoque solo Deo doctrinâ, ne quomodo, sicuti *Socrati* accidisse viderat, ipse quoque *Anytum* quempiam, aut etiam *Melitum* contra se apud *Athenienses* excitaret accusatorem, qui diceret: *Plato* injurius est & curiosus, quos civitas recepit, ipse non recipiens deos; veritus, veneni metu variam quandam atque fucatam de Diis subinde instituit orationem: Esse deos hos esse volentibus, & non esse, diversa opinantibus, scriptis suis astruens, id quod facile est ex dictis ejus intelligere. Postquam enim, quod genitum sit, mortale esse statuit, deos postea genitos esse ait. Porro si principium rerum omnium Deum & materiam esse vult, satis patet, necessariò

1 Ἄνυτόν τινα ἢ καὶ Μέλιτον] Hos iniquos accusatores *Socratis* fuisse sciunt omnes; hoc loco ideo eorum nomina pro quovis delatore magis injuste à *Justino* usurpantur. Notemus autem quod pro Μέλιτον ambo MSS.Reg. habeant Μέλητον.

cessariò prorsus è materia deos generatos esse, dici oportere. Quod si è materia, unde & malum progressum esse dicit, quales deos è materia progeneratos esse existimandum sit, eis qui sanâ mente præditi sunt, despiciendum permisit. Proinde & ingenitam esse materiam prodidit, ne Deum mali auctorem esse dicere putaretur.

ποιεῖ [1] ἐξ ὕλης τοὺς θεοὺς γεγενῆσθαι λέγειν· εἰ δὲ ἐξ ὕλης, ἐξ ἧς καὶ τὸ κακὸν ὡρμῆσθαι ἔφη, οἵους εἶναι τοὺς θεοὺς τοὺς ἐξ ὕλης γεγενημένους οἴεσθαι προσήκει, τοῖς εὖ φρονοῦσι παρῆκε σκοπεῖν. Διὰ τοῦτο γὰρ [2] καὶ ἀγέννητον τὴν ὕλην ἔφησεν εἶναι, ἵνα μὴ δόξῃ θεὸν τοῦ κακοῦ ποιητὴν εἶναι λέγειν.

XX. Atque illum quidem de diis, à Deo creatis, verba hæc protulisse apparet: *Dii deorum, quorum ego sum conditor.* De ipso autem vero Deo rectam obtinuisse videtur sententiam. Cum enim in *Ægypto* audivisset, Deum *Mosæ* dixisse: *Ego sum existens ille*; seu, [a] *Qui sum*: quo tempore *Mosen* ad *Hebræos* missurus erat: cognovit ille scilicet, Deum proprium nomen suum *Mosæ* non promulgasse. *Fieri namque omnino non potest, ut proprium aliquod nomen Deo attribuatur*; propterea quod nomina ad designationem & discretionem subjectarum rerum imponantur, quæ variæ sunt &

κ'. Καὶ περὶ μὲν τῶν ὑπὸ τοῦ θεοῦ δημιουργηθέντων θεῶν τοῦτ' εἰρηκὼς φαίνεται, Θεοὶ θεῶν, ὧν ἐγὼ δημιουργός. περὶ δὲ τοῦ ὄντως ὄντος θεοῦ τὴν ὀρθὴν ἔχειν φαίνεται δόξαν. ἀκηκοὼς γὰρ ἐν Αἰγύπτῳ τὸν θεὸν τῷ Μωϋσῇ εἰρηκέναι, [a] ἐγώ εἰμι ὁ ὤν, ἡνίκα πρὸς τοὺς Ἑβραίους αὐτὸν ἀποστέλλειν ἔμελλεν, ἔγνω ὅτι οὐ κύριον ὄνομα ἑαυτοῦ ὁ θεὸς πρὸς αὐτὸν ἔφη. [3] οὐδὲν γὰρ ὄνομα ἐπὶ θεοῦ κυριολογεῖσθαι δυνατόν. τὰ γὰρ ὀνόματα εἰς δήλωσιν καὶ διάγνωσιν τῶν ὑποκειμένων κεῖται πραγμάτων, πολλῶν καὶ διαφόρων

a Exod. cap. 3. v.

1 Ἐξ ὕλης τοὺς Θεοὺς] [Hinc *Theophilus Antiochenus* lib. III ad *Autolycum* pag. 209. scribit: Πλάτων δὲ θεοὺς εἰπὼν, εἶναι ὑλικοὺς αὐτοὺς βούλεται συνιστᾷν. Platoni *de diis loquenti, eos esse materiales confirmare placet.* GRABE.

2 Καὶ ἀγέννητον τὴν ὕλην] Similiter *Theophilus* lib. 2. Πλάτων δὲ καὶ οἱ τῆς αἱρέσεως αὐτοῦ Θεὸν μὲν ὁμολογοῦσιν ἀγέννητον, καὶ πατέρα, καὶ ποιητὴν τῶν ὅλων εἶναι· εἶτα ὑποτίθενται Θεὸν, καὶ ὕλην ἀγέννητον, καὶ ταύτην φασὶ συνακμακέναι τῷ Θεῷ &c.

3 Θεὸν τοῦ] *Rob. Steph.* τὸν Θεὸν τοῦ. SYLB.

4 Οὐδὲν γὰρ ὄνομα] Vide Apolog. I. pag. 118. lin. 2. nostræ edit. & Apolog. II. supra pag. 12. l. 26. seqq. quæque ibi annotantur. GRABE.

φέρειν ἐκείνων· Θεῷ δὲ ἐπεὶ ὁ τιθεὶς ὄνομα οὐ προϋπῆρχεν, οὐδὲ αὐτὸς ἑαυτὸν ὀνομάζειν ᾠήθη δεῖν, εἷς καὶ μόνος ὑπάρχων, ὡς αὐτὸς διὰ τῶν ἑαυτοῦ προφητῶν μαρτυρεῖ [a] λέγων· ἐγὼ Θεὸς πρῶτος, καὶ ἐγὼ μετὰ ταῦτα, καὶ πλὴν ἐμοῦ Θεὸς ἕτερος οὐκ ἔστι. Διὰ τοῦτο τοίνυν, ὡς καὶ πρότερον ἔφην, οὐδὲ ὀνόματός τινος ὁ Θεὸς ἀποστέλλων πρὸς τοὺς Ἑβραίους τὸν Μωϋσέα μέμνηται, ἀλλὰ διά τινος μετοχῆς ἕνα καὶ μόνον Θεὸν ἑαυτὸν εἶναι μυστικῶς διδάσκει. ἐγὼ γὰρ, φησὶν, εἰμὶ ὁ ὤν· ἀντιδιαστέλλων ἑαυτὸν δηλονότι ὁ ὢν τοῖς μὴ οὖσιν, ἵνα γνῶσιν οἱ πρότερον ἀπατηθέντες, ὅτι οὐχὶ τοῖς οὖσιν, ἀλλὰ τοῖς μὴ οὖσι προσεῖχον. ἐπεὶ τοίνυν ὁ Θεὸς ἠπίστατο τοὺς πρώτους ἀνθρώπους τῆς παλαιᾶς τῶν προγόνων μεμνημένους ἀπάτης, ἣν ἀπατῆσαι αὐτοὺς ὁ μισάνθρωπος δαίμων ἠβουλήθη, [b] φήσας πρὸς αὐτούς· εἰ πεισθείητέ μοι τὴν τοῦ Θεοῦ παρελθεῖν ἐντολὴν, ἔσεσθε ὡς θεοὶ, θεοὺς ὀνομάζων τοὺς μὴ ὄντας, ἵνα οἱ ἄνθρωποι οἰηθέντες ἑτέρους εἶναι θεοὺς, καὶ ἑαυτοὺς δύνασθαι γενέσθαι θεοὺς πιστεύσωσι· διὰ τοῦτο πρὸς τὸν Μωϋσέα ἔφη, ἐγώ εἰμι ὁ ὢν, ἵνα διὰ τῆς μετο-

multæ: Deo autem qui nomen inderet, nemo ante eum exstitit: neque ipse seipsum nomine aliquo designare opus esse duxit, unus & solus existens, quemadmodum de seipso per prophetas ipse testificatur, dicens: *Ego Deus primus, & ego postea, & præter me Deus alius non est.* Quocirca, pro eo atque supra dixi ad *Hebræos* ablegans *Mosen* Deus, nullius meminit nominis, sed per participium quoddam, unum se & solum Deum esse, arcanè docet: *Ego* enim, inquit, *sum existens ille*; seipsum videlicet non existentibus opponens, ut, qui antehac seducti in errorem fuerant, intelligerent, non se existentibus, sed minime prorsus existentibus animum intendisse. Quamobrem, quòd Deus sciret, primos homines veteris majorum suorum non immemores esse seductionis, (quâ illos transversos egit humani generis hostis dæmon, hisce ad eos usus verbis: *Si obsequuti mihi fueritis, mandatum Deo transgredientes, instar deorum eritis*: eos, qui non essent, *deos* nominans, ut homines, alios etiam deos esse existimantes, seipsos quoque deos fieri posse crederent) eam ob rem *Mosæ* dixit: *Ego sum existens ille*: ut per participium

a Esai. cap. 44 v. 6. b Gen. cap. 3. v. 5.

Existens,

Existens, inter existentem Deum, & prorsus non existentes, doceret differentiam.

XXI. Itaque factum, ut homines seductori obsecundantes dæmoni, ac Deo minus auscultare audentes, è Paradiso egressi sunt; nominis quidem *deorum* non obliti, nedum autem etiam à Deo, deos alios non esse, edocti. Non enim æquum erat, eos, qui præceptum primum non servassent, quod quidem certe facile servare potuerant, docere ampliùs, sed pœnam eis justam inferre potius. Paradiso ergo illi ejecti, & propter inobientiam solam ejectos se esse existimantes, neque dum satis intelligentes, propterea id quoque accidisse, quòd persuasum eis fuisset, ut cùm non essent, se esse deos crederent, deorum nomen ad posteros suos ex se progenitos homines transmiserunt.

XXII. Hæc ipsa est prima de diis falsa & mendax imaginatio, à falso & mendaci orta patre. Sciens itaque Deus falsam de diis multis opinio-

χῆς ὄντος, [1] τοῦ Θεοῦ ὄντος καὶ μὴ ὄντων διαφορὰν διδάξῃ.

κα'. Πεισθέντες τοίνυν οἱ ἄνθρωποι τῷ ἠπατηκότι δαίμονι, καὶ Θεοῦ παρακοῦσαι τολμήσαντες, ἐξῆλθον τοῦ παραδείσου, τοῦ μὲν ὀνόματος τῶν θεῶν μεμνημένοι, [2] μηκέτι δὲ παρὰ Θεοῦ μὴ εἶναι Θεοὺς ἑτέρους διδαχθέντες. οὐ γὰρ δίκαιον ἦν τοὺς τὴν πρώτην ἐντολὴν μὴ φυλάξαντας, ἣν φυλάξαι ῥᾴδιον ἦν, διδάσκειν ἔτι, ἀλλὰ τιμωρίαν αὐτοῖς ἐπάγειν δικαίαν. Ἐκβληθέντες τοίνυν τοῦ παραδείσου, καὶ οἰόμενοι διὰ τὴν παρακοὴν ἐκβεβλῆσθαι μόνην, οὐ μὴν εἰδότες διότι καὶ Θεοὺς μὴ ὄντας ἐπείσθησαν εἶναι, τὸ τῶν Θεῶν ὄνομα καὶ τοῖς μετὰ ταῦτα ἐξ αὐτῶν γινομένοις ἀνθρώποις παρέδοσαν.

κβ'. Αὕτη τοίνυν πρώτη [3] περὶ Θεῶν ψευδὴς φαντασία, ἀπὸ τοῦ ψεύστου πατρὸς [4] ἀρχὴν ἐσχηκυῖα. εἰδὼς τοίνυν ὁ Θεὸς τὴν τῆς πολυθεότητος μὴ ἀληθῆ δόξαν,

1 τοῦ Θεοῦ ὄντος] Pro quo *Wolfius* videtur maluisse τοῦ ὄντος Θεοῦ ut supra 17. 30. & 19. 10. Sed altera quoque lectio suis confirmatur exemplis, ut sequenti pag. lin. 17. & infrà pag. 22. lin. 37. SYLBURG.

2 μηκέτι δὲ παρὰ Θεοῦ μὴ εἶναι Θεοὺς ἑτέρους διδαχθέντες] Non expressis scilicet verbis; ex lumine tamen Rationis quod illis Deus indidit, hoc colligere potuissent.

3 περὶ θεῶν ψευδὴς] MS. Reg. 2. περὶ Θεοῦ ψευδής.

4 ἀρχὴν] MSS. Reg. 1. 2. præmittunt articulum τήν.

1 Apu-

ξαι, ὥσπερ τινὰ νόσον τῇ τῶν ἀνθρώπων ἐνοχλῆσαι ψυχῇ, ἀνελεῖν καὶ ἀνατρέψαι βουλόμενος, πρῶτον μὲν Μωϋσῇ φανεὶς, ἔφη πρὸς αὐτόν· Ἐγώ εἰμι ὁ ὤν. ἔδει γὰρ, οἶμαι, τὸν ἄρχοντα καὶ στρατηγὸν τοῦ τῶν Ἑβραίων γένους ἔσεσθαι μέλλοντα, πρῶτον ἁπάντων τὸν ὄντα γινώσκειν Θεόν. διὸ καὶ τούτῳ πρώτῳ φανεὶς, ὡς ἦν δυνατὸν ἀνθρώπῳ φανῆναι Θεὸν, ἔφη πρὸς αὐτόν· Ἐγώ εἰμι ὁ ὤν· εἶτα ἀποστέλλειν αὐτὸν πρὸς τοὺς Ἑβραίους μέλλων, κἀκείνοις αὐτὸν τὰ αὐτὰ προστάττει λέγειν· Ὁ ὢν ἀπέσταλκέ με πρὸς ὑμᾶς. Ταῦτα τοίνυν ἐν Αἰγύπτῳ μαθὼν ὁ Πλάτων, καὶ σφόδρα ἀρεσθεὶς τοῖς περὶ ἑνὸς Θεοῦ εἰρημένοις, τοῦ μὲν ὀνόματος Μωϋσέως, διὰ τὸ ἕνα καὶ μόνον διδάσκειν Θεὸν, μνημονεῦσαι παρ' Ἀθηναίοις οὐκ ἀσφαλὲς ἡγεῖτο, δεδιὼς τὸν [1] Ἄρειον πάγον. τὸ δὲ καλῶς εἰρημένον ὑπ' αὐτοῦ, οὐχ ὡς παρ' ἐκείνου μαθὼν, ἀλλ' ὡς ἑαυτοῦ ἐκτιθέμενος δόξαν, ἐν τῷ ἐσπουδασμένῳ αὐτοῦ λόγῳ Τιμαίῳ, ἐν ᾧ καὶ θεολογεῖν ἐπιχειρεῖ-

nem, veluti morbum quendam hominum conturbare animos, abolere & evertere eam volens, *Mosæ* primùm apparens ille, ad illum dixit; *Ego sum existens ille*. Oportuit namque, ut opinor, Principem & Imperatorem *Hebræorum* gentis futurum, primùm omnium existentem ipsum cognoscere Deum. Quam ob causam primò huic apparens, quatenus quidem possibile erat homini Deum apparere, ad eum dixit: *Ego sum existens ille*. Eundem verò deinde ad *Hebræos* missurus, illis quoque eadem ipsum renunciare jubet: *Existens ille me ad vos legavit*. Hæc ergo cum *Plato* in *Ægypto* didicisset, ejuscemodi de uno Deo dictis multùm delectatus, *Mosæ* quidem nominis, qui unum eundemque solum deprædicaret Deum, apud *Athenienses* mentionem inferre, non satis tutum arbitratus est, *Areopagum* metuens. Scitè vero ab illo dictum verbum, non perinde atque ab illo acceptum, sed quasi à seipso inventam sententiam, in *Timæo*, accuratè à se scripto libro (in quo etiam theologari, ac de rebus divinis disputare est molitus) exponens, id

1 Ἄρειον πάγον] *Martis vicum*, locum, ubi celeberrimus *Atheniensium* Senatus conveniebat, & qui exinde *Areopagi* nomen obtinuit. Coram hoc concilio de rebus tantum majoris momenti agebatur & præcipue, ut dicit *Diogenes Laërtius* περὶ ἀσεβείας, apud hunc Senatum condemnatus est *Socrates*; & Act. c. 17. cum de nova (ut aiebant) S. *Pauli* doctrina plenius cognoscere cuperent, pertraxerunt illum in *Areopagum*.

id ipsum, quod & *Moses*, de Deo scripsit. Ait enim: *Primùm igitur judicio meo discernendum venit, quid sit, quod semper quidem existit, genitum autem non est; & quid quod genitum quidem est, nunquam autem existit.*

XXII. Annon, viri *Græci*, hoc unum idemque esse eis videtur, qui rectè sapiunt, articulo solo varians? Nam *Moses*, *Existens ille*, dixit; *Plato* autem, *Existens illud*. Utrumque verò dictum semper existenti Deo congruere apparet: ipse enim solus est, qui semper existit, & genitus non est. Quicquid verò tandem sit, quod semper existenti è diverso opponitur, de quo *Plato* dixit: *& quid sit, quod genitum quidem est, nunquam autem existit*, diligenter convenit inspicere. Comperiemus namque, eum clarè & apertè dicere, ingenitum quidem sempiternum esse; genitos autem seu conditos, (quemadmodum ipse de eis dictum esse ait: *Dii deorum, quorum ego sum opifex*)

ρει, τὸ αὐτὸ ὃ καὶ περὶ Θεοῦ Μωϋσῆς, γέγραφεν. ἔφη γάρ· ‘Ἔστιν ‘οὖν κατ’ ἐμὴν δόξαν διαιρετέον ‘πρῶτον, τί τὸ ὂν μὲν ἀεὶ, γένε‘σιν δὲ οὐκ ἔχον· καὶ τί τὸ γινό‘μενον μὲν, ὂν δὲ οὐδέποτε.

κβ´. Τοῦτο, ὦ ἄνδρες Ἕλληνες, τοῖς νοεῖν δυναμένοις, οὐ δοκεῖ ἓν καὶ ταὐτὸν εἶναι, τῷ ἄρθρῳ μόνῳ διαλλάττον; ὁ μὲν γὰρ Μωϋσῆς, ὁ ὢν, ἔφη· ὁ δὲ Πλάτων, τὸ ὄν. ἑκάτερον δὲ τῶν εἰρημένων τῷ ἀεὶ ὄντι Θεῷ προσήκειν φαίνεται· αὐτὸς γάρ ἐστι μόνος ὁ ἀεὶ ὢν, γένεσιν δὲ [1] μὴ ἔχων. τί τοίνυν ἐστὶν ἕτερον [2] τὸ τῷ ἀεὶ ὄντι ἀν- 21 διαστελλόμενον, περὶ οὗ αὐτὸς ἔφη ‘Καὶ τί τὸ γινόμενον μὲν, ὂν δὲ ‘οὐδέποτε, ἀκριβῶς προσήκει σκοπεῖν. εὑρήσομεν γὰρ αὐτὸν σαφῶς καὶ φανερῶς τὸν μὲν [3] ἀγέννητον ἀΐδιον εἶναι λέγοντα· [4] τοὺς δὲ γεννητοὺς ἢ δημιουργητοὺς (ὡς αὐτὸς περὶ τῶν αὐτῶν εἰρηκὼς ἔφη, ‘Θεοὶ θεῶν, [5] ὧν ἐγὼ δημιουργὸς)

1 μὴ ἔχων] MS. Reg. 2. οὐκ ἔχων.

2 τὸ τῷ ἀεὶ ὄντι] MS. Reg. 2. τὸ μὴ ἀεὶ ὄντι.

3 ἀγέννητον] MS. Reg. 1. ἀγένητον & mox γενητούς. Quam lectionem agnoscit etiam *Sylburgius*.

4 τοὺς δὲ γεννητοὺς] Scilicet θεοὺς quos supra pag. 86. l. 1. dixit ἐξ ὕλης γεγενῆσθαι. Porro huic *Platonis* sententiæ de Diis materialialibus, subscripsit etiam *Pindarus* Nem. Od. 6.

Ἓν ἀνδρῶν, ἓν θεῶν γένος, ἐκ
Μιᾶς δὲ πνέομεν
Ματρὸς ἀμφότεροι.

Ubi per ματρὸς Scholiastes terram intelligit.

5 ὧν] Hæc vox deest in MS. Reg. 2.

μιουργὸς) γινομένους καὶ ἀπολλυμένους· οὕτω τοῦτο γὰρ αὐτὸς λέγει· [1] Ἔστι γ' οὖν κατ' ἐμὴν δόξαν πρῶτον διαιρετέον, τί τὸ ὂν μὲν ἀεὶ, γένεσιν δὲ οὐκ ἔχον· καὶ τί τὸ γινόμενον μὲν, ὂν δὲ οὐδέποτε. τὸ μὲν οὖν νοήσει μετὰ τοῦ λόγου περιληπτὸν, ἀεὶ κατὰ ταυτὰ ὄν· τὸ δ' αὖ δόξῃ μετ' αἰσθήσεως ἀλόγου δοξαστὸν, γινόμενον καὶ ἀπολλύμενον, ὂν δὲ οὐδέποτε. Ταῦτα τὰ ῥητὰ τοῖς ὀρθῶς νοεῖν δυναμένοις ἀναίρεσιν καὶ ἀπώλειαν τῶν γενομένων κηρύττει θεῶν. ἀναγκαῖον δὲ οἶμαι καὶ τούτῳ προσέχειν τὸν νοῦν, ὅτι οὐδὲ ποιητὴν αὐτὸν ὁ Πλάτων, ἀλλὰ δημιουργὸν ὀνομάζει θεῶν· καίτοι πολλῆς διαφορᾶς ἐν τούτοις οὔσης κατὰ τὴν αὐτοῦ Πλάτωνος δόξαν. ὁ μὲν γὰρ ποιητὴς, οὐδενὸς ἑτέρου προσδεόμενος, ἐκ τῆς ἑαυτοῦ δυνάμεως καὶ ἐξουσίας ποιεῖ τὸ ποιούμενον· ὁ δὲ δημιουργὸς, τὴν τῆς δημιουργίας δύναμιν ἐκ τῆς ὕλης εἰληφὼς, κατασκευάζει τὸ γινόμενον.

κγ΄. Ἀλλ' ἴσως τινὲς, τῶν τῆς πολυθεότητος δογμάτων ἀποστῆναι μὴ βουλόμενοι, αὐτὸν τὸν

nascentes & dispereuntes. Hoc siquidem ille sic ait: *Primum igitur judicio meo discernendum venit, quid sit, quod semper quidem existit, genitum autem non est; & quid quod genitum quidem est, nunquam autem existit. Illud sane quidem est intelligentiâ cum ratione comprehensibile, semper sibi ipsi constans: hoc autem opinione cum sensu irrationabili opinabile, genitum & dispериens, neque unquam existens.* Hæc ipsa verba eis, quibus rectum est mentis judicium, abolitionem & exitium genitorum deorum denunciant. Quin necessarium esse duco, ad illud quoque mentem advertere, quod non *factorem* eum *Plato*, sed *opificem deorum* nominat: cùm magna inter hæc sit differentia, ipsius etiam *Platonis* opinione. Propterea, quod *factor* quidem, nullius alterius indigens rei, suapte virtute & potestate, quod creat, efficit: *opifex* autem opificii sui virtutem, ex materia accipiens, opus suum construit.

XXIII. Cæterum nonnulli fortasse, qui à plurimæ divinitatis cultu discedere nolunt, opificem

1 ἔστι γ' οὖν &c.] In *Platonis Timæo* unde hæc verba sumpta sunt, legitur ἔστιν οὖν δὴ πρῶτον διαιρετέον τάδε: & mox τὸ μὲν δὴ νοήσει μετὰ λόγου absque articulo; & rursum ἀπολλύμενον, ὄντως δὲ οὐδέποτε ὄν. ARCERIUS. Ni fallor autem vox ὄντως, in posteriori hoc commate, incuriâ Typographi est omissa, & ad exprimendam *Platonis* sententiam necessariò addenda.

ficem ipsum hæc ad deos conditos loquutum esse dicent: *Quandoquidem geniti estis, immortales quidem non estis, neque prorsus indissolubiles: verumtamen neq; interibitis, neq; fatalem mortis necessitatem experiemini, voluntatem meam majus multò & fortius vinculum habentes.* Etenim hîc *Plato* multorum deorum cultum complexos veritus, contraria inter se Opificem Deum suum inducit loquentem. Nam quem antea, *Quicquid genitum sit, corruptibile esse*, pronunciasse dixit, eundem nunc diversa asserentem facit: non animadvertens, neutiquam se hoc modo mendacii crimen effugere. Aut enim, quod prius proloquutus est, *Quicquid genitum sit, corruptibile esse*, mentitur, aut nunc, diversa ab eis, quæ antea ipsis dixit, referens, fallit. Si namque necessarium planè est, quod genitum sit, corruptibile esse, pro eo atque priùs definivit, quî omnino fieri potest, ut quod per necessitatem ipsam sit impossibile, tandem possibile fiat? Quapropter vanum esse videtur, quod *Plato* Opifici suo gra-

δημιουργὸν τοῖς δημιουργηθεῖσι θεοῖς ταῦτ' εἰρηκέναι φήσουσιν· ‘[1] ἐπείπερ γεγένησθε, ἀθάνατοι ‘μὲν οὐκ ἐστὲ, οὐδ' ἄλυτοι [2] τὸ ‘παράπαν· οὔτι μὲν δὴ λυθή‘σεσθέ γε, οὔτε τεύξεσθε θανάτου ‘μοίρας, τῆς ἐμῆς βουλήσεως, μεί‘ζονος ἔτι δεσμοῦ καὶ ἰσχυροτέρου ‘λαχόντες. Ἐνταῦθα ὁ Πλάτων τοὺς τὴν πολυθεότητα ἀσπαζομένους δεδιὼς, ἐναντία ἑαυτῷ τὸν κατ' αὐτὸν δημιουργὸν εἰσάγει λέγοντα· [3] πᾶν γὰρ τὸ γινόμενον φθαρτὸν, πρότερον εἰρηκέναι αὐτὸν φήσας, νῦν τἀναντία αὐτὸν εἰσάγει λέγοντα, ἀγνοῶν ὅτι οὐδαμῶς οὕτω δυνατὸν τὸ τῆς ψευδολογίας ἐκφυγεῖν ἔγκλημα. ἢ γὰρ τὸ πρότερον εἰρηκὼς, πᾶν τὸ γενόμενον φθαρτὸν, ψεύδεται, ἢ νῦν τἀναντία τοῖς πρότερον περὶ αὐτῶν εἰρημένοις ἐπαγγελλόμενος. εἰ γὰρ ἀνάγκη πᾶσα, τὸ γεννητὸν φθαρτὸν εἶναι κατὰ τὸν πρότερον αὐτοῦ ὅρον, πῶς συγχωρεῖ τὸ κατ' ἀνάγκην ἀδύνατον γενέσθαι [4] δυνατόν; ὥστε μάτην ἔοικεν ὁ Πλάτων ἀδύνατα χαρίζεσθαι

1 ἐπείπερ γεγένησθε] Locus hic extat apud *Platonem* lib. de Repub. X.

2 τὸ παράπαν] MS. Reg. 2. habet τὸ πάμπαν. & supra lineam recenti manu & atramento scriptum legitur, Fr. τὸ παράπαν.

3 πᾶν γὰρ τὸ γενόμενον φθαρτὸν] Idem dicit *Theophilus Antiochenus* lib. 2. ad Autol. Τὸ γὰρ γεννητὸν, φθαρτὸν καὶ θνητόν· τὸ δὲ ἀγένητον, ἄφθαρτον, καὶ ἀναλλοίωτον.

4 δυνατὸν] Subaudiendum εἶναι. SYLBURG.

μηδὲ τῷ κατ' αὐτὸν δημιουργῷ τοὺς ἅπαξ, διὰ τὸ ἐξ ὕλης γεγονέναι, φθαρτοὺς καὶ αὐτοὺς γενομένους, αὖθις δι' αὐτοῦ ἀφθάρτους καὶ [1] αὐτοὺς ἐπαγγελλόμενον ἔσεσθαι. τὴν γὰρ τῆς ὕλης δύναμιν ἀγέννητον καὶ ἰσόχρονον καὶ ἡλικιῶτιν κατὰ τὴν αὐτοῦ δόξαν τοῦ δημιουργοῦ οὖσαν, ἀντιπράττειν εἰκὸς τῇ αὐτοῦ βουλήσει· τῷ γὰρ μὴ πεποιηκότι οὐδεμία ἐξουσία πρὸς τὸ μὴ γεγονός· ὥστε οὐδὲ βιασθῆναι αὐτὴν δυνατὸν τῆς ἔξωθεν πάσης ἀνάγκης ἐλευθέραν οὖσαν. διὰ τοῦτο τοίνυν καὶ αὐτὸς ὁ Πλάτων εἰς ταῦτα ἀφορῶν, οὕτω γέγραφεν· ἀνάγκη δὲ οὐδὲ Θεὸν λέγεσθαι δυνατὸν βιάζεσθαι. πῶς οὖν Ὅμηρον τῆς ἑαυτοῦ πολιτείας ἐκβάλλει Πλάτων, ἐπειδὴ ἐν τῇ πρὸς Ἀχιλλέα πρεσβείᾳ τὸν Φοίνικα πεποίηκε τῷ Ἀχιλλεῖ λέγοντα,

—Στρεπτοὶ δέ τε καὶ θεοὶ αὐτοί· καίτοι Ὁμήρου οὐ περὶ τοῦ βασιλέως καὶ κατὰ Πλάτωνα δημιουργοῦ τῶν Θεῶν [2] τοῦτο εἰρηκότος, ἀλλὰ περὶ τινῶν Θεῶν τῶν παρ' Ἕλλησι πολλῶν εἶναι νομιζομένων, ὥς ἐστιν ἡμῖν καὶ παρὰ τοῦ Πλάτωνος μανθάνειν, Θεοὶ θεῶν, λέγοντος. [3] τῷ γὰρ ἑνὶ καὶ πρώτῳ Θεῷ

tificans, impossibilia attribuit, (videlicet) ut qui semel, propterea quod ex materia sunt ab opifice editi, corruptibiles & ipsi sint facti, eos rursum per illum incorruptibiles fore renunciet. Siquidem materiæ virtutem non generatam, atque juxta ipsius opinionem, ejusdem cum opifice temporis & ætatis, obluctari par est voluntati ejus. Nam ei, qui non condidit, nulla est in id, quod conditum non est, potestas. Quapropter fieri nequit, ut vis ei ulla inferatur, quæ extra necessitatem omnem constituta libera sit. Propterea nimirum & ipse *Plato* huc respiciens, sic scripsit: *Necessariò à nobis dicendum, Deo vim inferri non posse.* Quomodo ergo *Homerum* è Republ. sua proscribit *Plato*? quod is in legatione ad *Achillem*, *Phœnicem*, illi hæc dicere fecit:

——*Quin dii flectuntur & ipsi*: cùm quidem certè *Homerus* non de rege & (secundùm *Platonem*) opifice deorum hoc dici scripserit; sed de diis quibusdam, qui complures apud *Græcos* habiti sunt, sicuti etiam ex *Platone* intelligere est, *Dii deorum*, dicente. Uni namque & principi Deo potestatem

1 αὐτὸν] Rob. Steph. legit ἑαυτόν.
2 τοῦτο εἰρηκότος] MSS. Reg. 1. 2. τοῦτ' εἰρηκότος.

3 τῷ γὰρ ἑνὶ καὶ πρώτῳ Θεῷ] Alios ut taceam, *Irenæus* noster de Ethnicis universè lib. II. cap. 9. scribit. *Illi tremure*

tem atque imperium in deos omnes *Homerus* per auream illam defert catenam: reliquos autem deos tantùm ab illius divinitate abesse censet, ut unà cum hominibus nominandos putet. Nam *Ulyssem* de *Hectore* ad *Achillem* dicentem inducit:

Perfurit immensum, fretus Jove, *nec reveretur*
Mortalesve deosve.

Ubi mihi omnino ipse quoque *Homerus*, sicuti *Plato*, in *Ægypto* de uno Deo edoctus, liquidò & apertè significare videtur; *Qui Deo vero confidat, eum illos, qui nulli sunt, non curare.*

XXIV. Non aliter enim idem Poeta alio loco per locutionem aliam, pronomine, idem, quod à *Platone* usurpa-

τὴν ἐξουσίαν καὶ τὸ κράτος ἁπάντων Ὅμηρος [1] διὰ τῆς χρυσῆς ἐκείνης ἀναφέρει σειρᾶς· τοὺς καὶ λοιποὺς Θεοὺς [2] τοσοῦτον ἀπέχειν ἔφη τῆς ἐκείνου θεότητος, ὥστε αὐτοὺς καὶ μετὰ ἀνθρώπων ὀνομάζειν ἀξιοῦν. τὸν γ᾽ οὖν Ὀδυσσέα κατὰ τοῦ Ἕκτορος πρὸς τὸν Ἀχιλλέα εἰσάγει λέγοντα,

Μαίνεται ἐκπάγλως πίσυνος
Διΐ, οὐδέ τι τίει
Ἀνέρας, οὐδὲ Θεούς.

Ἐνταῦθά μοι Ὅμηρος δοκεῖ πάντως που καὶ αὐτὸς, ὥσπερ ὁ Πλάτων, ἐν Αἰγύπτῳ μαθὼν περὶ ἑνὸς Θεοῦ σαφῶς καὶ φανερῶς τοῦτο ἐμφαίνειν, ὅτι ὁ τῷ ὄντι πεποιθὼς Θεῷ, τῶν μὴ ὄντων ἀμελεῖ.

κδ'. Οὕτω γὰρ ὁ ποιητὴς καὶ ἀλλαχοῦ που δι᾽ ἑτέρας λέξεως ἰσοδυναμούσης, [3] τῇ ἀντωνυμίᾳ ταύτῃ τῇ ὑπὸ Πλάτωνος εἰρημένῃ

ra potiùs quàm Creatori servientes, & his qui non sunt dii, veruntamen primum Deitatis locum attribuunt fabricatori hujus universitatis Deo. GRABE.

1 διὰ τῆς χρυσῆς ἐκείνης --- σειρᾶς] Hæc *Homerus* principio octavi libri Iliadis, *Jovem* cæteris diis dicentem cum minis inducit:

Εἰ δ᾽ ἄγε πειρήσασθε θεοὶ ἵνα εἴδετε πάν-
τες
Σειρὴν χρυσείην ἐξ οὐρανόθεν κρεμάσαν-
τες &c. PERION.

Porro hanc de aurea *Jovis* catena fabulam, in suis dialogis facete expressit *Lucianus*, apud quem *Mars* sic *Mercurium* alloquitur: Ἤκουσας ὦ Ἑρμῆ οἷα ἠπείλησεν ἡμῖν ὁ Ζεὺς, ὡς ὑπεροπτικὰ καὶ ἀπίθανα; ἢν ἐθελήσω, φησὶν, ἐγὼ μὲν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ σειρὰν καθήσω, ὑμεῖς δ᾽ ἢν ὑποκρεμασθέντες κατασπᾶν βιάζησθέ με, μάτην πονήσετε· οὐ γὰρ δὴ καθελκύσετε. εἰ δὲ ἐγὼ θελήσαιμι ἀνελκύσαι, οὐ μόνον ὑμᾶς, ἀλλὰ καὶ τὴν γῆν ἅμα, καὶ τὴν θάλασσαν συναρτήσας μετεωριῶ. &c.

2 τοσοῦτον ἀπέχειν] MSS. Reg. 1. 2. τοσοῦτ᾽ ἀπέχειν.

3 τῇ ἀντωνυμίᾳ] MS. Reg. 2. τῆς ἀντωνυμίας. Porro pro sequenti ταύτῃ *Langum* legisse αὐτῇ, *eadem*, id est, ut ibidem proxime loquitur, ἰσοδυναμούσῃ, monet *Sylburg*.

1 εἰρημένην]

μένῃ μετοχῇ, κέχρηται, τὸν ὄντα Θεὸν ἀπαγγέλλουσῃ, περὶ οὗ ὁ Πλάτων ἔφη, τί τὸ ὂν ἀεί, γένεσιν δὲ οὐκ ἔχον. οὐ γὰρ ἁπλῶς εἰρῆσθαί μοι δοκεῖ τὸ ὑπὸ τοῦ Φοίνικος [1] εἰρημένον,

—Οὐδ' εἴ κέν μοι ὑποσταίη
Θεὸς αὐτὸς,
Γῆρας ἀποξύσας, θήσειν νέον ἡβώοντα.

13 ἡ γὰρ αὐτὸς ἀντωνυμία τὸν ὄντως ὄντα σημαίνει Θεόν. [2] οὕτω γὰρ καὶ ὁ περὶ τῶν Χαλδαίων ὑμῖν καὶ Ἑβραίων εἰρημένος σημαίνει χρησμός. πυθομένου γάρ τινος, τίνας πώποτε θεοσεβεῖς ἄνδρας γεγενῆσθαι συνέβη, οὕτως εἰρηκέναι αὐτὸν φασί.

Μοῦνοι Χαλδαῖοι [3] σοφίην λάχον, ἠδ' ἄρ' Ἑβραῖοι,
Αὐτογένητον ἄνακτα σεβαζόμενοι Θεὸν αὐτόν.

Πῶς οὖν ὁ Πλάτων Ὁμήρῳ μέμφεται, τοὺς Θεοὺς [4] στρεπτοὺς εἶναι λέγοντι, καίτοι Ὁμήρου διὰ τὸ χρήσιμον τοῦτ' εἰρηκότος, ὡς ἔστι [5] δῆλον ἀπ' αὐτῶν τῶν εἰρημένων; ἴδιον γὰρ τῶν δι' εὐχῆς καὶ θυσιῶν φιλανθρωπίας τυγχάνειν ἀξιούντων, τὸ παύεσθαι καὶ

tum participium, valente, & ipsum verum Deum designante, de eo utitur, de quo *Plato* dixit: *quid sit quod semper existit, ortum autem non habet.* Non simpliciter certè prolatum mihi à *Phœnice* esse videtur:

——— *nec mihi si Deus*
ipse
Detracto senio juvenis promiseret annos.

Pronomen namque *ipsius*, ipsissimum verè existentem denotat Deum. Sic id etiam illud de *Chaldæis* & *Hebræis* vobis ab oraculo datum responsum innuit. Percunctante namque quodam, quinam unquam extiterint verè religiosi homines? ita oraculum respondisse aitis:

Solus Chaldæus *sapit & Judæus Apella,*
Per seipsum genitum Regemque Deumque colentes.

Quomodo ergo *Homerum* reprehendit *Plato*, flexibiles deos esse dicentem, & quidem utilitatis gratia hoc sic dicentem, sicut ex verbis ipsis patet? Proprium namque est eorum, qui votis atque victimis benevolentiam sibi numinis conciliare satagunt, finem peccandi facere,

cere,

1 εἰρημένον] Vide supra p. not.
2 οὕτω γὰρ καὶ &c.] Eadem supra allegat *Justinus* pag. 69.
3 σοφίην λάχον] *Rob.Steph.* σοφίης λάχον, ratione partitionis, altera structura extat etiam supra p. 12. 14. ubi & pro pronomine αὐτὸν legi adverbium ἁγνῶς, eodem loco adnotatum est. SYLB.
4 στρεπτοὺς] MS. Reg. 1. στρεπτός.
5 δῆλον ἀπ' αὐτῶν τῶν εἰρημένων] Verba *Homeri* ad quæ hoc loco alludit *Justinus*, extant Il. ί. v. 493. seqq.

1 στρεπτοὶ]

cere, & de commissis delictis agere pœnitentiam. Qui verò divinitatem inflexibilem esse putant, nunquam sibi à peccatis abstinendum esse arbitrantur, nullum se ex resipiscentia fructum percepturos esse existimantes. Quomodo igitur philosophus *Plato Homerum* poetam, eo quòd,

Quin dii flectuntur & ipsi,

dixerit, condemnavit, cùm ipse deorum opificem tam facilè mutabilem inducat, ut deos quandoque mortales, quandoque eosdem ipsos immortales esse dicat?

XXV. Atqui hoc ille non tantùm de diis facit, verùm etiam de materia, ex qua deos, quemadmodum ipse inquit, generatos esse necesse est; aliquando quidem ingenitam, aliquando autem genitam esse asserens: neque ille satis considerat, quod *Homero* impingit, eo seipsum implicatum teneri crimine, utpote qui deorum opificem ita facilè mutari significet, cùm interim *Homerus* longe diversum de eo memoret. Facit enim illum de seipso hæc sic dicentem:

Non fallax nostrum, nec est
revocabile verbum:

μεταγνώσκειν ἐφ' οἷς ἥμαρτον. οἱ γὰρ ἀνεπίστρεφὲς τὸ θεῖον οἰόμενοι εἶναι, οὐδαμῶς ἀφίστασθαι τῶν ἁμαρτημάτων προῄρηνται, οὐδὲν ὄφελος ἐκ τῆς μετανοίας ἕξειν οἰόμενοι. πῶς οὖν Ὁμήρου τοῦ ποιητοῦ καταγνοὺς ὁ φιλόσοφος Πλάτων,

—[1] Στρεπτοὶ δέ τε καὶ θεοὶ αὐτοὶ,

εἰρηκότος, αὐτὸς τὸν τῶν θεῶν δημιουργὸν εἰσάγει οὕτω ῥᾳδίως τρεπόμενον, ὡς [2] ποτὲ μὲν θεοὺς θνητοὺς, ποτὲ δὲ τοὺς αὐτοὺς ἀθανάτους εἶναι λέγειν;

κε'. Καὶ οὐ μόνον περὶ αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ περὶ τῆς ὕλης, ἀφ' ἧς καὶ τοὺς δημιουργηθέντας θεοὺς, ὡς αὐτός φησι, γεγονέναι ἀνάγκη, ποτὲ μὲν ἀγέννητον, ποτὲ δὲ γεννητὴν εἶναι λέγει, ἀγνοῶν ὅτι οἷς Ὁμήρῳ μέμφεται, τούτοις αὐτὸς περιπίπτων ἐλέγχεται, τὸν τῶν θεῶν δημιουργὸν οὕτω ῥᾳδίως τρέπεσθαι λέγων, καίτοι Ὁμήρου περὶ αὐτοῦ ἐναντία εἰρηκότος. ἔφη [a] γὰρ αὐτὸν οὕτω περὶ ἑαυτοῦ λέγειν·

—Οὐ γὰρ ἐμὸν παλινάγρετον,
οὐδ' ἀπατηλὸν,

a Ιλ. α'. v. 526.

Οὐδ'

1 στρεπτοὶ] MS. Reg. 1. τρεπτοί.
2 ποτὲ μὲν θεοὺς θνητοὺς, ποτὲ &c.] De hac *Platonis* inconstantia meminit & *Theodoretus* noster 32. 51. & 45. 13. SYLBURG.

1 ἄκων]

Οὐδ' ἀτελεύτητόν γ', ὅ, τι κεν κεφαλῇ κατανεύσω.

Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ¹ ἄκων, ὡς ἔοικεν, ὁ Πλάτων, τοὺς τὴν πολυθεότητα ἀσπαζομένους δεδιὼς, ἀλλότρια περὶ θεῶν διεξιέναι φαίνεται. ἃ δὲ παρὰ Μωϋσέως καὶ τῶν προφητῶν περὶ ἑνὸς Θεοῦ μεμαθήκως, ᾤετο δεῖν λέγειν, ταῦτα μυστικῶς προήρηται ² λέγειν, τοῖς θεοσεβεῖν βουλομένοις τὴν ἑαυτοῦ σημαίνων δόξαν. ἀρεσθεὶς γὰρ τῷ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν Μωϋσέα εἰρημένῳ, Ἐγώ εἰμι ὁ ὤν, καὶ τὴν βραχεῖαν διὰ τῆς μετοχῆς εἰρημένην ῥῆσιν, μετὰ πολλῆς θεωρίας δεξάμενος, ἔγνω ὅτι τὴν ἀϊδιότητα αὐτοῦ ὁ Θεὸς τῷ Μωϋσῇ σημαίνειν θέλων, Ἐγώ εἰμι ὁ ὤν, ἔφη, τῆς ὢν συλλαβῆς ³ οὐχ ἕνα μόνον δηλούσης, ἀλλὰ τοὺς τρεῖς, τόν τε παρεληλυθότα, καὶ τὸν ἐνεστῶτα, καὶ τὸν μέλλοντα. οὕτω γὰρ καὶ ὁ Πλάτων τὸ ὂν ἐστὶ τοῦ ἀπεριορίστου μέμνηται χρόνου, ⁴ ὂν δὲ οὐδέποτε λέγων. τὸ γὰρ οὐδέποτε οὐκ ἔστι τοῦ παρεληλυθότος, ὡς οἴονταί τινες, ἀλλ' ἐστὶ τοῦ μέλλοντος εἰρημένου χρόνου. τοῦτο γὰρ καὶ παρὰ τοῖς ἔξωθεν ἠκρίβωται.

Non est infectum, capitis quod numine firmo.

Enimvero invitum, ut videtur, *Platonem*, plurimorum deorum cultum complexos veritum, aliena ista de diis protulisse apparet. Quæ verò à *Mose* & prophetis de uno Deo acceperat, cùm proferre oportere arbitraretur, arcanè sibi ea exponenda esse censuit, sententiam suam veram religionem consectantibus insinuans. Delectatus enim illis verbis Dei *Mosen* alloquentis, *Ego sum existens ille*, brevitatem orationis prolatæ per participium multum diuque contemplatus, intellexit, Deum æternitatem suam *Mosæ* ostendere volentem, *Ego sum existens ille*, dixisse; unâ syllabâ, ὢν, non unum, sed tria significante atque complente tempora, præteritum, præsens, & futurum. Sic etenim & *Plato*, *Quod existit*, de prolixo usurpat tempore: *quod nunquam existit*, dicens. *Nunquam* enim non de præterito, sicut nonnulli putant, sed de futuro dictum est tempore. Nam & ab profanis scriptoribus hoc accuratè est expensum.

XXVII. Proinde

1 ἄκων] MSS. Reg. 1. 2. ἑκών.

2 λέγειν] Hanc vocem omittit MS. Reg. 1.

3 οὐχ ἕνα μόνον] Rob. Steph. οὐχ ἕνα χρόνον, non idem tempus quod substantivum sequenti etiam versu subaudiendum est. SYLBURG.

4 ὂν δὲ οὐδέποτε] MS. Reg. 2. ex emendatione legit, ὢν δὲ οὐδέποτε. Sed frustra & contra auctoris mentem.

XXVII. Proinde velut interpretari & exponere ignorantibus, quod arcanis verbis de æternitate Dei per participium prolatum est, volens *Plato*, ita ad verbum scripsit: *Ipse sane Deus, sicuti & vetus verbum est, principium, finem, & medium rerum omnium obtinet.* Hîc *Plato* clarè & apertè *vetus verbum* Mosæ vocat legem: *Mosæ* quidem ille nominis, aconiti metu, mentionem non faciens, cujus doctrinam *Græcis* sciebat planè esse adversam: vetustate autem verbi, *Mosen* manifestò designans. Porro *Mosæ* legem antiquissimam, primamque adeo fuisse, ex *Diodori* quoque & reliquorum historiis satis superque demonstratum est. Primum enim eum omnium legislatorem *Diodorus* fuisse testatur, cum nondum *Græcorum* inventæ essent literæ, quibus illi suas perscripserunt historias. Minimè verò mirum cuiquam videri debet, à *Mose* persua-

κζ. Διὰ τοῦτο τοίνυν ὥσπερ ἑρμηνεῦσαι τοῖς ἀγνοοῦσι τὸ μυστικῶς περὶ τῆς ἀϊδιότητος τοῦ Θεοῦ διὰ τῆς μετοχῆς εἰρημένον βουλόμενος ὁ Πλάτων, αὐταῖς λέξεσιν [1] οὕτω [2] γέγραφεν· ‛ Ὁ μὲν ‛ δὴ Θεὸς, ὥσπερ καὶ ὁ παλαιὸς ‛ λόγος, [3] ἀρχὴν, καὶ τελευτὴν, ‛ καὶ μέσα τῶν πάντων ἔχων. ἐνταῦθα ὁ Πλάτων σαφῶς καὶ φανερῶς [4] τὸν παλαιὸν λόγον, Μωϋσέως ὀνομάζει νόμον, τοῦ μὲν ὀνόματος Μωϋσέως [5] φόβῳ τοῦ κωνείου μεμνῆσθαι δεδιώς· ἠπίστατο γὰρ τὴν τοῦ ἀνδρὸς διδασκαλίαν, ἐχθρὰν Ἑλλήνων οὖσαν· διὰ δὲ τῆς τοῦ λέγου παλαιότητος, τὸν Μωϋσέα σημαίνει σαφῶς. ὅτι δὲ παλαιὸς καὶ πρῶτος ὁ Μωϋσέως νόμος, καὶ ἐκ τῆς Διοδώρου καὶ τῶν λοιπῶν ἱστοριῶν ἱκανῶς ἡμῖν [6] ἐν τοῖς προάγουσιν ἀποδέδεικται. πρῶτον γὰρ ἁπάντων νομοθέτην αὐτὸν Διόδωρος γεγενῆσθαι λέγει, μηδέπω μηδὲ τῶν τοῖς Ἕλλησι διαφερόντων εὑρεθέντων γραμμάτων, οἷς γράμμασι τὰς ἑαυτῶν γεγράφασιν ἱστορίας. θαυμαζέτω δὲ μηδεὶς, [7] εἰ Μωϋσεῖ

πεισθεὶς

a *Plat.* de Leg. lib. 4.

1 οὕτω γέγραφεν] MS. Reg. 2. γέγραφεν οὕτως.

2 Ὁ μὲν δὴ Θεὸς &c.] Hæc *Platonis* verba extant Dial. IV. de Legibus Tom. II. pag. 715. seq. edit. Serrani, allegata quoque ab *Irenæo* lib. III. cap. 45. ubi vide annotata. GRABE.

3 ἀρχὴν] *Plat.* ἀρχήν τε.

4 τὸν παλαιὸν λόγον, Μωϋσέως ὀνομάζει νόμον] Aliter conjecit *Feuard.* in notis ad dictum *Irenæi* locum. GRABE.

5 φόβῳ τοῦ κωνείου] Eadem habet *Justinus* supra pag. 85. l. 19.

6 ἐν τοῖς προάγουσιν ἀποδέδεικται] Nimirum supra pag. 61. seqq.

7 εἰ Μωϋσεῖ πεισθεὶς &c.] In MS. Reg. 2. alio verborum positu legitur εἰ Μωϋσεῖ πεισθεὶς, ὁ Πλάτων

I the

πεισθεὶς ὁ Πλάτων περὶ τοῦ ἀϊδίου τοῦ Θεοῦ οὕτω γέγραφεν. εὑρήσεις γὰρ αὐτὸν μυστικῶς μετὰ τοῦ ὄντως ὄντα Θεὸν καὶ τοῖς προφήταις τὴν ἀληθῆ περὶ τῶν ὄντων ἀναφέροντα γνῶσιν. οὕτω γὰρ ἐν τῷ Τιμαίῳ περί τινων ἀρχῶν διαλεγόμενος γέγραφε· ¹ Τὴν δὲ πυρὸς ἀρχὴν, καὶ τῶν ἄλλων σωμάτων ὑποτιθέμεθα, κατὰ τὸν μετ' ἀνάγκης εἰκότως λόγον πορευόμενοι. τὰς δὲ ἔτι ² τούτων ἀρχὰς ὁ Θεὸς οἶδεν ἄνωθεν, καὶ ἀνδρῶν ὃς ἂν ἐκείνῳ φίλος ᾖ. ἄνδρας δὲ τίνας ἑτέρους τῷ Θεῷ φίλους εἶναι νομίζει, εἰ μὴ Μωϋσέα καὶ τοὺς λοιποὺς προφήτας; ὧν ταῖς προφητείαις ἐντυχὼν, καὶ τὸν περὶ κρίσεως παρ' αὐτῶν μεμαθηκὼς λόγον, ἐν τῷ πρώτῳ τῆς πολιτείας λόγῳ οὕτω προαναφωνεῖ λέγων· ³ ἐπειδάν τις ἐγγὺς ᾖ τοῦ οἴεσθαι τελευτήσειν, εἰσέρχεται αὐτῷ φόβος καὶ φροντὶς περὶ ὧν ἐν τῷ

sum *Platonem*, ad hunc modum ista de æternitate Dei scripsisse. Invenies namque eum rectè, secundùm ipsum verè existentem Deum, prophetis veram rerum, quæ existunt, deferre cognitionem. Sic enim in *Timæo* de principiis quibusdam verba faciens, scripsit: *Ignis quidem causam & principium, atque aliorum item corporum ponimus, quam necessitas expressit; verisimilem sequentes rationem. Horum autem insuper causas, & principia Deus, qui sursum est, novit, & qui illi cari sunt, viri.* Quos verò tandem ille alios *Deo caros* esse censet viros, ni *Mosen* & prophetas cæteros? quorum vaticiniis lectis, & doctrinâ de judicio ex eis perceptâ, in primo de Republica libro ad hunc modum promulgat, dicens: *Cùm jam eò quispiam appropinquat, ut se moriturum esset putet, invadit eum de vita sua timor & sollicitudo,*

¹ Τὴν δὲ πυρὸς ἀρχὴν &c.] *Platonis* ed. [illegible] δὲ πυρὸς, & sequenti versu ὑποτιθέμεθα. ARCERIUS.

² τούτων ἀρχὰς ὁ Θεὸς οἶδεν ἄνωθεν] Apud *Platonem* legi, τούτων ἀρχὰς ἄνωθεν, Θεὸς οἶδε, monet *Arcerius*, ubi ἄνωθεν temporali quoque significatione potest accipi, ut sit: *Sed & horum principia Deus novit ab ipso usque rerum primordio*, seu *à prima rerum origine*. SYLBURG.

³ ἐπειδάν τις ἐγγὺς &c.] Locus hic *Platonis* est in primo libro de Repub. paginâ secundâ. Nec ab iis verbis quæ hic profert *Justinus*, discrepat, nisi quod lin. 23. δέος scriptum est, & p.100.l.1. ἱμερόεσθαι, & l.3. δεῖ, & lin.8. ὡς ἤδη, & lin.10. ἂν, & l.13. ἠδίκηκεν, & lin.14. ὁ μὲν ἂν εὑρίσκων, & l.24. ἡδεῖα non γλυκεῖα & lin.26. ὡς Πίνδαρος, & lin 31. ἀτιτάλλουσα, quæ idem significant. γνώμαν autem lin.34. in *Platone* scribendum est, quoniam *Doricè* scripsit *Pindarus*. Cæterum in quatuor *Pindari* ludis, sive libris qui extant, non sunt ea, quæ hic *Plato* profert. PERIONIUS.

citudo, quæ antea non subiit. Quæ namque de inferis feruntur fabulæ, quòd de flagitiis hîc patratis pœnas ibi pendere oporteat, in risum priùs versæ, tum anxiè ejus, ne ad rem conferatur & veræ sint, versant animum. Atque ille, sive propter senectutis infirmitatem, seu propter earum, quæ istic sunt propinquitatem, magis ea perspicit suspicionis inde, & timoris plenus fit: secumque jam reputat & considerat, num quempiam aliquâ affecerit injuriâ. Atque ita, qui multa se in vitâ improbè commisisse invenit, & è somno, perinde atque pueri solent, identidem evigilat, meticulosusque est, & cum spe mala vivit: Cui verò nullius sibi conscia mens est injuriæ, spes usque & usque adest suavis, seniique altrix bona; quemadmodum & Pindarus ait. Perscitè namque ille, o Socrates, dixit: Qui sanctè justeque vitam peragat, dulcem omnino senectutis altricem, cum eo cor illius blandè exhilarantem spem consuescere, quæ maximè versatilem mortalium mentem gubernat. Hæc in primo de Republica scribit libro. In decimo autem liquidò & apertè, quæ de judicio à prophetis di-

πρόσθεν εἰσῄει. οἵ τε γὰρ λεγόμενοι μῦθοι περὶ τῶν ἐν ᾅδου, ὡς τὸν ἐνθάδε ἀδικήσαντα δεῖ ἐκεῖ διδόναι δίκην, καταγελώμενοι τέως, τότε δὴ στρέφουσιν αὐτοῦ τὴν ψυχὴν, μὴ ἀληθεῖς ὦσι. καὶ αὐτὸς ἤτοι ὑπὸ τῆς τοῦ γήρως ἀσθενείας, ἢ καὶ ὥσπερ ἐγγυτέρω ὢν τῶν ἐκεῖ, μᾶλλον καθορᾷ αὐτά. ὑποψίας γοῦν καὶ δείματος μεστὸς γίνεται, καὶ ἀναλογίζεται ἤδη, καὶ σκοπεῖ εἴ τινά τι ἠδίκησεν. ὁ μὲν οὖν τις εὑρίσκων ἑαυτοῦ ἐν τῷ βίῳ πολλὰ ἀδικήματα, καὶ ἐκ τῶν ὕπνων, ὥσπερ οἱ παῖδες, θαμὰ ἐγειρόμενος, δειμαίνει, καὶ ζῇ μετὰ κακῆς τῆς ἐλπίδος. τῷ δὲ μηδὲν ἄδικον ἑαυτῷ ξυνειδότι, γλυκεῖα ἐλπὶς ἀεὶ πάρεστι, καὶ ἀγαθὴ γηροτρόφος, ὥσπερ καὶ Πίνδαρος λέγει. χαριέντως γάρ τοι, ὦ Σώκρατες, [1] τοῦτ' ἐκεῖνος εἶπεν, ὅτι ὃς ἂν ὁσίως καὶ δικαίως τὸν βίον διαγάγῃ, γλυκεῖά οἱ καρδίαν [2] ἀτιτάλλουσα γηροτρόφος ξυναορεῖ ἐλπὶς, ἃ μάλιστα θνατῶν πολύστροφον γνώμαν κυβερνᾷ. καὶ ταῦτα μὲν ἐν τῷ πρώτῳ τῆς πολιτείας γέγραφε λόγῳ. ἐν δὲ τῷ δεκάτῳ σαφῶς καὶ φανερῶς, ἃ παρὰ τῶν προφητῶν περὶ κρίσεως μεμαθήκει,

ταῦτα

1 τοῦτ' ἐκεῖνος] MS. Reg. 2 τοῦτο ἐκεῖνος.

2 ἀτιτάλλουσα] Ex emendatione MS. Reg. 1. ἀπιτάλλοισα.

1 ἐφ

ταῦτα οὐχ ὥσπερ παρ' αὐτῶν μεμαθηκὼς διὰ τὸ πρὸς Ἕλληνας δέος, ἀλλ' ὡς παρά τινος, ὡς αὐτῷ πλάττειν ἔδοξεν, ἐν πολέμῳ ἀναιρεθέντος, καὶ δωδεκαταίου μέλλοντος θάπτεσθαι, καὶ ἐπὶ τῆς πυρᾶς κειμένου, ἀναβιώσαντός τε καὶ τὰ ἐκεῖ διηγουμένου ἀκηκοὼς, αὐταῖς λέξεσιν οὕτω γέγραφεν· « [1] Ἔφη γὰρ δὴ παραγενέσθαι ἐρωτωμένῳ ἑτέρῳ ὑπὸ ἑτέρου, ὅπου εἴη Ἀριδαῖος ὁ μέγας. ὁ δὲ Ἀριδαῖος οὗτος, τῆς Παμφυλίας ἔν τινι πόλει τύραννος ἐγεγόνει, γέροντά τε πατέρα ἀποκτείνας, καὶ πρεσβύτερον ἀδελφὸν, καὶ ἄλλα δὴ πολλά τε καὶ ἀνόσια εἰργασμένος, ὡς ἐλέγετο. ἔφη οὖν τὸν ἐρωτώμενον εἰπεῖν, οὐχ ἥκει, φάναι, οὐδὲ ἂν [2] ἥξει δεῦρο. ἐθεασάμεθα γὰρ δὴ καὶ τοῦτο τῶν δεινῶν θεαμάτων, ἐπειδὴ ἐγγὺς τοῦ στομίου ἦμεν, μέλλοντες ἀνιέναι, καὶ τἆλλα πάντα πεπονθότες, ἐκεῖνόν τε κατείδομεν ἐξαίφνης, καὶ

dicerat, ea non tanquam ab illis accepta, ob *Græcorum* metum, sed à quodam, sicuti ei fingere placitum fuit, qui in bello cæsus, cùm duodecimo humari deberet die, in rogum positus revixit, resque apud inferos visas exposuit, audita verbis hujusmodi ita commemorat: *Dixit enim* (Erus) *affuisse se alteri ab altero interrogato, ubinam esset* Aridæus *ille magnus.* Aridæus *autem iste in civitate quadam* Pamphyliæ *tyrannus fuerat, qui patrem senem & fratrem se majorem occiderat, multaque præterea impia facinora patraverat, uti ferebatur. Ait ergo, interrogatum illum respondisse: Non venit, neque huc veniet. Conspeximus verò inter dira spectacula & istud, cùm ostio inde redituri appropinquaremus, reliqua omnia jam perpessi: derepentè siquidem & illum, & alios* prope

1 ἔφη γὰρ δὴ παραγενέσθαι] Locus hic est in decimo libro fere extremo de Republica. Quæ autem mutata sunt, sic habent. Apud *Platonem* scriptum est Ἀρδιαῖος semper: illic hæc sunt quæ hic desiderantur ἤδη χιλιοστὸν ἔτος εἰς ἐκεῖνον τὸν χρόνον. post hoc verbum ἐγεγόνει, & hæc duo, ὅτι ἀναβαίνουσιν hic sunt, post hoc verbum εἰργασμένος τὸ στόμιον, quæ in *Platone* desunt. Est etiam illic χωλόν τι αὐτῶν. Ego οὖν abesse puto ut intelligamus, unà cùm *Aridæo* plurimos tyrannos eodem affectos esse supplicio. In *Justino* etiam hæc verba desunt, ταῦτα ὑπομένουσιν, post hæc οὓς ἐνεχθῇ τι. Alia etiam quædam, quæ leviora sunt, diversa reperiuntur. PERIONIUS. Sed quæ hic abesse notat *Perionius* suæ *Justini* editioni ex *Platone* inseruit *Sylburgius*; nos autem *Rob. Steph.* per omnia sequentes, cum illo simul in textu omisimus, satis ducentes hoc in notis monuisse.

2 ἥξει δεῦρο] MSS.Reg.1.2. ἥξειν δεῦρο.

I ἐπι-

prope eum plurimos tyrannos agnovimus. Erant ibi & privati quidam, qui gravia commiserant scelera, quos, se jam reversuros esse opinantes, ostium non admittebat; sed rugiens reboabat, cùm quis eorum, quorum insanabilis esset malitia, neque dum sufficientes dedissent pœnas, redire contenderet. Ibi viri feroces, aspectu truces & ignei apparentes, ubi mugitum audivere, cæteros quidem segregatos abduxerunt: Aridæum *verò & alios, manibus pedibusque & item capite obligatos, humique abjectos atque excoriatos, juxta viam foras protraxerunt, super aspalathis & sentibus torquentes & dilaniantes, atque eis, qui aderant, quorum facinorum causâ hæc illi paterentur, promulgantes. Et cum multifariam omnisque generis timorem ibi eis oblatum fuisse, tum illum omnium esse summum affirmavit, si revertentibus ostium remugiat: sicuti contra gratissimum cuique sit, silente illo inde evadere, & pœnas quidem atque supplicia ejuscemodi quædam ibi esse; atque item præmia quæ illis omnino responderent.* Hic mihi videtur non

ἄλλους σχεδόν τι αὐτῷ τοὺς πλείστους τυράννους. ἦσαν δὲ καὶ ἰδιῶταί τινες τῶν μεγάλα ἡμαρτηκότων, οὓς οἰομένους ἤδη ἀναβήσεσθαι, οὐκ ἐδέχετο τὸ στόμιον, ἀλλ' ἐμυκᾶτο, ὁπότε τις τῶν οὕτως ἀνιάτως ἐχόντων εἰς πονηρίαν, εἰ μὴ ἱκανῶς δεδωκὼς δίκην, [1] ἐπιχειροίη ἀνιέναι. ἐνταῦθα ἄνδρες ἄγριοι, διάπυροι ἰδεῖν, παρεστῶτες, καὶ καταμανθάνοντες τὸ φθέγμα, τοὺς μὲν διαλαβόντες ἦγον· τὸν δὲ Ἀριδαῖον καὶ ἄλλους, συμποδίσαντες χεῖράς τε καὶ πόδας καὶ κεφαλὴν, καταβαλόντες καὶ ἐκδείραντες, εἷλκον παρὰ τὴν ὁδὸν ἐκτὸς, ἐπ' ἀσπαλάθων [2] γνάμπτοντες, καὶ τοῖς παριοῦσι σημαίνοντες ὧν ἕνεκά τε, καὶ ὅτι εἰς τὸν τάρταρον ἐμπεσούμενοι ἄγοιντο. ἔνθα δὴ φόβων ἔφη πολλῶν καὶ παντοδαπῶν σφίσι γεγονότων, τοῦτον ὑπερβάλλειν εἰ μυκήσαιτο τὸ στόμιον ὅτε [4] ἀναβαίνοιεν, ὡς καὶ ἀσμενέστατον ἕκαστον σιγήσαντος ἀναβῆναι. καὶ τὰς μὲν δίκας τε τιμωρίας τοιαύτας τινὰς εἶναι, καὶ αὖ τὰς εὐεργεσίας ταύτας ἀντιστρόφους. ἐνταῦθα μοι δοκεῖ ὁ Πλάτων οὐ μόνον

1 ἐπιχειροίη] MS. Reg. ἐπιχειροῖ.
2 γνάμπτοντες] MSS. 1. 2. γνάπτοντες.
3 ἕνεκά τε] MS. Reg. 2. ἕνεκά γε.
4 ἀναβαίνοιεν] MSS. Reg. 1. 2. ἀναβαίνοι.

[1] τὸν περὶ κρίσεως παρὰ τῶν προφητῶν μεμαθηκέναι λόγον, ἀλλὰ καὶ τὸν περὶ τῆς ἀπιστουμένης παρ' Ἕλλησιν ἀναστάσεως. τὸ γὰρ μετὰ σώματος κρίνεσθαι τὴν ψυχὴν φῆσαι, οὐδὲν ἕτερον δηλοῖ, ἢ ὅτι τῷ περὶ τῆς ἀναστάσεως ἐπίστευσε λόγῳ· ἐπεὶ πῶς Ἀριδαῖος καὶ οἱ λοιποὶ τὸ ἔχον σῶμα κεφαλὴν καὶ χεῖρας καὶ πόδας καὶ δέρμα ὑπὲρ γῆς καταλιπόντες, τοιαύτην ὑπεῖχον ἐν ᾅδου τιμωρίαν; οὐ γὰρ δήπου τὴν ψυχὴν κεφαλὴν καὶ χεῖρας καὶ πόδας καὶ δέρμα ἔχειν φήσουσιν. ἀλλ' ἐν Αἰγύπτῳ τῶν τῶν προφητῶν ἐντυχὼν μαρτυρίαις ὁ Πλάτων, καὶ τὴν περὶ τῆς τοῦ σώματος ἀναστάσεως δεξάμενος διδασκαλίαν, μετὰ τοῦ σώματος τὴν ψυχὴν κρίνεσθαι διδάσκει.

κη'. Καὶ οὐχ ὁ Πλάτων μόνον, ἀλλὰ καὶ Ὅμηρος, ὁμοίως [2] καὶ αὐτὸς ἐν Αἰγύπτῳ, μαθὼν τὸν [3] Τιτυὸν ὁμοίως τιμωρεῖσθαι ἔφη. οὕτω γὰρ ἐν τῇ νεκυομαντείᾳ Ὀδυσσεὺς τῷ Ἀλκινόῳ διηγεῖσθαι ἔφη·

Καὶ [4] Τιτυὸν [5] εἶδον γαίης
[6] ἐρικυδέα υἱόν,

tantùm de judicio à prophetis, verùm etiam de resurrectione, quam *Græci* non credunt, accepisse doctrinam. Cùm enim animam simul cum corpore judicari dicit, nihil ille aliud significat, quàm fidem se adhibere ei, quæ de resurrectione est, institutioni. Quomodo namque *Aridæus* & reliqui, si corpus, caput, & manus, & pedes, & pellem habens in terris reliquissent, tantum apud inferos sustinerent supplicium? haudquaquam certè animas caput, manus, pedes, & pellem habere dicent. Sed enim *Plato* in *Ægypto*, postquam in prophetarum incidit testimonia, doctrinâ quoque de resurrectione corporis susceptâ, cum corpore simul animam judicari docet.

XXVIII. Nec *Plato* id solùm, sed etiam *Homerus*, eodem & ipse in *Ægypto* edoctus modo, *Tityum* itidem excruciari dicit. Ita enim in *Necyomantia* apud *Alcinoum* *Ulysses* commemorat:

Nec non & Tityum *terræ*
omniparentis alumnum
Cernere

1 τὸν περὶ κρίσεως παρὰ] MS. Reg.2. τὸν περὶ κρίσεως λόγον παρὰ &c.

2 καὶ αὐτὸς ἐν Αἰγύπτῳ] MS. Reg.2. ἐν Αἰγύπτῳ καὶ αὐτός.

3 Τιτυὸν] Gigantem, quem ex *Elara* genuit *Jupiter*. Dicitur ab *Homero*, γαίης υἱὸς, & à Virgilio, *Terræ alumnus*; non quasi è terra creatus, uti hunc locum interpretatus est *Langus*; sed quia postquam matrem ejus vitiasset *Jupiter*, *Junonis* metuens iram, eam in terra occultavit: unde erumpens giganteus infans, *Terræ filius* dicitur.

4 καὶ Τιτυὸν εἶδον] Versus hi extant Od.λ'. v.515. *Virgilii* autem, ad exemplum *Perionii*, usus sum versione, utpote qui in Æn.6. hunc locum suprà posito versu optimè expressit.

5 εἶδον] MS. Reg.1. ἴδον.

6 ἐρικυδέα] *Homeri* ed. vulg. habet

Cernere erat: per tota novem qui jugera corpus
Porrigitur; rostroque immanis vultur adunco
Immortale jecur tundens.—

Κείμενον ἐν δαπέδῳ, ὁ δ' ἐπ' ἐννέα κεῖτο πέλεθρα·
Γῦπε δέ μιν ἑκάτερθε παρημένω ἧπαρ [1] ἔκειρον.

Non animam videlicet, sed corpus ille hepar habere ostendit. Eodem quippe modo & *Sisyphum* & *Tantalum* corpore supplicium sufferre scripsit. Quod autem *Homerus* in *Ægypto* fuerit, & multa, quæ ibi didicerat, in poesin suam transtulerit, abundè nos docet *Diodorus*, historicorum præclarissimus. Nam eum dicit, cùm in *Ægypto* esset, audivisse, *Helenam* nepenthes, nihil de bili atra habens, malorumque oblivionem inducens pharmacum, à *Theonis* conjuge *Polydamna* acceptum, *Spartam* secum attulisse: ejusque medicamenti tempera-

ἧπαρ γὰρ οὐ τὴν ψυχὴν, ἀλλὰ τὸ σῶμα ἔχειν δηλοῖ. τὸν αὐτὸν δὴ τρόπον καὶ [2] Σίσυφον καὶ Τάνταλον μετὰ σώματος τὴν τιμωρίαν ὑπέχειν γέγραφεν. ὅτι δὲ Ὅμηρος ἐν Αἰγύπτῳ γέγονε, καὶ πολλὰ ὧν ἐκεῖ μεμάθηκεν, εἰς τὴν ἑαυτοῦ μετήνεγκε ποίησιν, ἱκανῶς διδάσκει ἡμᾶς [3] Διόδωρος, ὁ τῶν ἱστοριογράφων ἐνδοξότατος. ἔφη γὰρ αὐτὸν ἐν Αἰγύπτῳ γενόμενον μεμαθηκέναι, ὅτι τὸ νηπενθὲς [4] ἄχολόν τε καὶ κακῶν ἐπίληθες ἁπάντων φάρμακον ἡ Ἑλένη λαβοῦσα παρὰ τῆς [5] Θέωνος γυναικὸς Πολυδάμνας, εἰς τὴν Σπάρτην ἐκόμισε· [6] κἀκείνῳ τῷ φαρμάκῳ

ἐρικυδέος, ut ad terram referatur. In plerisque *Virgilianis* codicibus vitiose legitur *nomen*, pro *novem*, in secundo versu. Est enim apud *Homerum* scriptum ἐννέα. PERIONIUS.

1 ἔχειρον] Ed. vulg. *Homeri* legit ἔκειρον.

2 Σίσυφον καὶ Τάνταλον] Eodem in libro, tertio fere versu post, de *Tantali* supplicio; inde sexto fere post, de *Sisyphi* differit. *Tantalum* in stagno scribit stare, sitique enectum bibere non posse, propterea quòd quotiescunque senex se deprimit, atque inflectit ut bibat, toties aqua evanescit, terraque atra ejus pedes circumdare videtur, & cum poma colligere studet, quæ ex arboribus decidunt, tum ea à ventis pelluntur. *Sisyphum* autem utroque humero saxum ingens sustinere, interdumque cum pedibus manibusque sustinet, pellitque sursum, tum antequam summum superet, in eum saxum vi sua recidere, ac reverti. PERIONIUS.

3 Διόδωρος] *Diodori* locus extat lib. 4. PERIONIUS.

4 ἄχολόν τε] Supra vocem ἄχολον, in MS.Reg.2. quasi ex emendatione legitur ἄλλον τε.

5 Θέωνος] MS. Reg. 1. 2. legunt Θῶνος.

6 κἀκείνῳ τῷ φαρμάκῳ ἔφη Ὅμηρος &c.] Hoc *Homerus* ait, loco citato. Scribit

φάρμακον ἔφη Ὅμηρος χρησαμένην τὴν Ἑλένην στῆσαι τὸ ἐν τῇ παρουσίᾳ Τηλεμάχου παρὰ Μενελάου γενόμενον θρῆνον. καὶ [1] χρυσῆν δὲ Ἀφροδίτην ὠνόμασεν ἐκ τῆς ἐν Αἰγύπτῳ ἱστορίας. ἔγνω γὰρ καὶ τέμενος χρυσῆς [2] Ἀφροδίτης ἐν Αἰγύπτῳ λεγόμενον, καὶ πεδίον χρυσῆς Ἀφροδίτης ὀνομαζόμενον.

κθʹ. Καὶ οὗ χάριν τούτου γέγονε μνήμη νυνί; [3] ἵνα δείξωμεν, τὸν ποιητὴν καὶ τῶν ἀπὸ τῆς θείας τῶν προφητῶν ἱστορίας πολλὰ εἰς τὴν ἑαυτοῦ μεταβαλόντα ποίησιν· καὶ πρῶτον τὸ τῆς κοσμοποιίας ὑπὸ Μωϋ-

turâ, eandem *Homerus* ait luctum à *Menelao* in præsentia *Telemachi* excitatum sopivisse. *Auream* quoque *Venerem* Homerus dixit, *Ægypto* peragratâ atque perspectâ. Cognovit enim & lucum *Veneris* aureæ ibi appellatum, & aureæ *Veneris* campum.

XXIX. Cujus autem rei gratiâ hæc modò illata est mentio? ut ostendamus, permulta esse à Poetâ ex divinis quoque Prophetarum libris in opus suum relata: ac primum conditi mundi à *Mosè* operi suo

Scribit enim, cum *Pisistratus Nestoris* filius, & *Telemachus Ulyssis*, quem domi paternæ recens natum *Menelaus* reliquisset, ad illum hospites venissent, iique recepti, incogniti tamen, magnificentiam Regiæ in mensa admirarentur, ac tum denique *Menelaus* quinam essent, rogaret *Telemachum*, primò in aurem *Pisistrato* de ædium magnificentia loqui cœpisse, ita tamen ut *Menelaus* exaudiret, deinde *Menelaum* illo *Telemachi* sermone ductum, suos omnes casus commemorasse, ob quorum tamen nullum tanto dolore confectum se esse dixerit, quanto *Ulyssis* unius causâ qui abesset, & de quo ita laboraret, ut perpetuo mœrore ejus causa excruciaretur, quod nesciret vivere ne, an mortuus esset ipse, qui unus ex *Græcis* omnibus plurima pertulisset. *Helena* autem, quæ hæc sæpe *Menelaum* commemorantem audivisset, in altero convivio remedium infudit in vinum, ex quo bibentes convivæ ita præterita mala, & casus oblivione obruerunt, ut ipsa *Trojæ* excidium narrantes, nihil ex eo doloris perceperint. PERIONIUS.

1 χρυσῆν δὲ Ἀφροδίτην] Ab *Ægyptiis Aureæ* epitheton sumpsisse *Homerum* dicit *Justinus*, quodque ex *Diodori* historia lib. 1. satis patet, ibi enim legimus: Τήν τε Ἀφροδίτην ὀνομάζεσθαι παρὰ τοῖς ἐγχωρίοις χρυσῆν, ἐκ παλαιᾶς παραδόσεως· καὶ πεδίον εἶναι καλούμενον Χρυσῆς Ἀφροδίτης περὶ τὴν ὀνομαζομένην Μώ. Porro post *Homerum Virgilius* etiam Æn. 10. v. 16. *Venerem auream* appellavit,

—— *at non* Venus *aurea contra*
Pauca refert. &c.

2 Ἀφροδίτης] MS. Reg. 2. Ἀφροδίτην.

3 ἵνα δείξωμεν, τὸν ποιητὴν καὶ τῶν ἀπὸ &c.] Similiter & *Clemens*, qui in Strom. lib. V. fusius hoc argumentum prosequitur, scribit: Ἀλλὰ καὶ οἱ παρὰ τούτοις τῶν προφητῶν τὴν θεολογίαν διδαχθέντες ποιηταὶ δι' ὑπονοίας πολλὰ φιλοσοφοῦσι· τὸν Ὀρφέα λέγω, τὸν Λίνον, τὸν Μουσαῖον, τὸν Ὅμηρον καὶ Ἡσίοδον, καὶ τοὺς ταύτῃ σοφούς. &c.

suo præmissum initium. Nam *Moses* ita scripsit: *In principio Deus fecit cœlum & terram: deinde solem & lunam & stellas.* Hæc sane ille in *Ægypto* didicit, & scriptis ejusmodi in creatione mundi delectatus, ut *Vulcanus* in *Achillis* clypeo, veluti imaginem quandam mundi creationis exprimeret, instituit: Sic enim scripsit:

Hic cœlum effinxit, terram, pelagusque profundum,
Et solem indefessum, & pleno sidere lunam,
Astraque, queis magni distincta est regia cœli.

Deinde verò, ut paradisi effigiem *Alcinoi* horti conservarent, fecit illum semper florentem & frugum ubertate scatentem, per imaginem proponens, atque ita canens:

Fructus proveniunt ampli felicibus hortis,

σέως τὴν εἰρημένην ἀρχήν. οὕτω γὰρ Μωϋσῆς γέγραφεν· Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, εἶτα ἥλιον καὶ σελήνην καὶ ἀστέρας. ταῦτα γὰρ ἐν Αἰγύπτῳ μαθὼν, καὶ τοῖς ὑπ' αὐτοῦ ἐν τῇ τοῦ κόσμου γενέσει γραφεῖσιν ἀρεσθεὶς, ἐν τῇ τοῦ Ἀχιλλέως ἀσπίδι τὸν Ἥφαιστον, ὥσπερ εἰκόνα τινὰ τῆς κοσμοποιΐας [1] κατασκευάσαι παρεσκεύασεν· οὕτω γὰρ γέγραφεν,

[2] Ἐν μὲν γαῖαν ἔτευξ', ἐν δ' οὐρανὸν, ἐν δὲ θάλασσαν,
Ἠέλιόν τ' ἀκάμαντα, σελήνην τε πλήθουσαν,
[3] Ἐν δέ τε τείρεα πάντα, τά τ' οὐρανὸς ἐστεφάνωται.

Καὶ τοῦ παραδείσου δὲ εἰκόνα τὸν Ἀλκινόου κῆπον σώζειν πεποίηκεν, ἀειθαλῆ τε αὐτὸν καὶ καρπῶν πλήρη διὰ τῆς εἰκόνος ἐπιδεικνύς· οὕτω γὰρ γέγραφεν,

[4] Ἔνθα δὲ δένδρεα μακρὰ πεφύκει τηλεθόωντα,

[1] Ὄχχαι

1 κατασκευάσαι παρασκευάσαι &c.] *Rob. Steph.* κατασκευάσαντα, οὕτω γέγραφεν.

2 Ἐν μὲν γαῖαν ἔτευξ'] Hi versus sumpti sunt ex decimo octavo libro Iliadis. *Virgilius* octavo *Æneidis* extremo clypei effictionem imitatus est: sed in eo à *Vulcano* efficta & quasi insculpta esse dicit, non cœlum, & cætera, quæ *Homerus* commemorat, sed bella, & prælia, quæ *Romani* postea gesserunt. Apud *Homerum*, *Tethys Ulyssi* clypeum tradit, apud *Virgilium Æneæ Venus.* PERIONIUS.

3 Ἐν δέ τε] *Homeri* ed. vulg. habet Ἐν δὲ τὰ *Arcerius.* Mihi *Justini* lectio magis probatur, præsertim cum eadem sit apud *Clementem* quoque pag. 255. lin. 21. SYLLBURG.

4 Ἔνθα δὲ δένδρεα μακρὰ &c.] Versus hi sumpti sunt ex septimo libro Odysseæ *Homeri.* Versus qui hic quintus est, corrigi debet in vulgatis exemplaribus. Est enim in extremo versu scriptum

[1] Ὄχναι, καὶ ῥοιαὶ, καὶ μηλέαι ἀγλαόκαρποι,
Συκαῖ τε γλυκεραὶ, καὶ ἐλαῖαι τηλεθόωσαι.
Τάων οὔποτε καρπὸς ἀπόλλυται, οὐδ᾽ ἐπιλείπει
Χείματος οὐδὲ [2] θέρους ἐπετήσιος, ἀλλ᾽ [3] ἀεὶ αὔρη
Ζεφυρίη πνείουσα τὰ μὲν φύει, ἄλλα δὲ πέσσει.
Ὄχνη ἐπ᾽ ὄχνῃ γηράσκει, μῆλον δ᾽ ἐπὶ μήλῳ·
Αὐτὰρ ἐπὶ σταφυλῇ σταφυλὴ, σῦκον δ᾽ ἐπὶ σύκῳ.
Ἔνθα δέ οἱ πολύκαρπος ἀλωὴ ἐρρίζωται·
Τῆς ἕτερον μὲν θειλόπεδον λευρῷ ἐνὶ χώρῳ
Τέρσεται[*] ἠελίῳ, ἑτέρας δ᾽ ἄρα τε τρυγόωσιν,
Ἄλλας δὲ τραπέουσι, πάροιθε δέ τ᾽ ὄμφακές εἰσιν,
Ἄνθος ἀφιεῖσαι, ἕτεραι δ᾽ ὑποπερκάζουσι.

Ταῦτα τὰ ῥήματα οὐ φανερὰν καὶ σαφῆ μίμησιν τῶν ὑπὸ τοῦ πρώτου προφήτου Μωϋσέως περὶ τοῦ παραδείσου λεχθέντων δηλοῖ;

λ΄. Εἰ δέ τις καὶ εἰς τὴν τοῦ

Puniceis malum granis, pira, mitia poma,
Et gravidæ ficus, & baccæ pinguis olivæ.
Non hæc destituunt fœtus arbusta suaves
Æstate aut brumâ: sic fertilis aura Favoni
Fert florem, atque unà producit in arbore pomum.
Namque superfœtantque piris pira, malaque malis,
Ficubus & ficus, & baccæ bacca perennis:
Consita quinetiam centenâ vinea fruge.
Hic uvas latè sub Phœbo *torret aprico,*
Illic maturas vindemiat, udus easdem
(*Vindemians illic alias decerpit: at illas*)
Parte aliâ calcat: gemmas ibi florida trudit,
Istic producit matura ad tempora botros.

Carmina hæc annon claram & apertam à principe propheta *Mose* de paradiso dictorum verborum referunt imitationem?

XXX. Quod si quis ad structuram

scriptum ἀλλὰ μάλ᾽ αἰεὶ cum ex *Justino* scribendum sit, ἀλλ᾽ ἀεὶ αὔρη, id est, *semper & aura.* Sequitur enim Ζεφυρίη πνείουσα, id est *Zephyria aspirans.* PERIONIUS.

1 Ὄχναι] *Homeri* ed. ὄγχναι itidemque paulo infra. *Hesychius* utramque scriptionem agnoscit, & cum γ scilicet & sine γ. SYLBURG. Sed ambo MSS. Reg. γ agnoscunt.

2 θέρευς] Ed. *Homeri* θέρεος. *Ionico & Dorico* more. ARCERIUS.

3 ἀεὶ] MSS. Reg. 1. 2. legunt αἰεί.

ὁ πύργου μίμησιν ἀφορᾷν ἐθέλοι, δι' ἧς οἱ τὸ τηνικαῦτα ἄνδρες τὴν εἰς οὐρανὸν ἄνοδον [1] δυνήσεσθαι κατασκευάζειν ἑαυτοῖς ᾤοντο, εὑρήσει καὶ [2] ταύτην ἱκανῶς δι' ἀλληγορίας μίμησιν ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ διά τε Ὤτου καὶ Ἐφιάλτου γενομένην. οὕτω γὰρ καὶ ὁ ποιητὴς περὶ αὐτῶν [a] ἔφη,

> Οἵ ῥα καὶ ἀθανάτοισιν ἀπειλήτην ἐν Ὀλύμπῳ
> φυλόπιδα στήσειν πολυάϊκος πολέμοιο.
> Ὄσσαν ἐπ' Οὐλύμπῳ μέμασαν θέμεν, αὐτὰρ ἐπ' Ὄσσῃ
> Πήλιον εἰνοσίφυλλον, ἵν' οὐρανὸς ἀμβατὸς εἴη.

Ὁμοίως δὲ καὶ περὶ τοῦ ἀπ' οὐρανῶν κατενεχθέντος ἐχθροῦ τῆς ἀνθρωπότητος, [3] ὃν διάβολον αἱ θεῖαι γραφαὶ καλοῦσιν, [4] ἀπὸ τῆς πρώτης αὐτοῦ πρὸς τὸν ἄνθρωπον διαβολῆς, ταύτης τῆς προσηγορίας τυχόντος· καὶ εἴ τις ἀκριβῶς σκοπεῖν

ϵturam etiam turris oculos convertat, per quam se ætatis ejus homines ascensum in cœlum sibi parare posse putaverunt, inveniet & hujus per allegoriam locupletem æmulationem, à Poeta in *Oto* & *Ephialte* expressam. Ad hunc namque ille modum de eis memorat:

> *Qui bello conferre pedem cœlestibus oris,*
> *Ipsis cum divis ausu voluere minaci.*
> *Suntque adeò conati* Ossam *superaddere* Olympo,
> Pelion *atque* Ossæ, *ascensum sibi ad astra parantes.*

Consimiliter porro & de generis humani hoste è cœlo dejecto, quem *diabolum* divinæ vocant Scripturæ, à prima sua adversus hominem calumnia & criminatione, appellatione hujusmodi illi imposita: si quis accuratiùs rem

a Od. λ'. v. 311.

1 δυνήσεσθαι κατασκευάζειν] MS.Reg.2. alia verborum positione legit, ἑαυτοῖς ᾤοντο δυνήσεσθαι.

2 ταύτην ἱκανῶς] Ταύτης, nempe μιμήσεως τοῦ πύργου, cum *Lango* interprete omnino legendum. GRABE.

3 ὃν διάβολον αἱ θεῖαι γραφαὶ καλοῦσιν] Quas Scripturas hic intellexerit, judicavit S. martyr in dialogo cum *Tryphone* pag 331. de Principe dæmonum dicens: Ἐν δὲ τῷ Ἰὼβ καὶ τῷ Ζαχαρίᾳ διάβολος κέκληται. *In* Jobo *autem &* Zacharia *Diabolus vocatur*. Ipse verò *Zachariæ*, & in libro *Jobi* posita verba paulo antè *Tryphoni* recitavit pag. 306.

4 ἀπὸ τῆς πρώτης αὐτοῦ τὸν πρὸς ἄνθρωπον διαβολῆς] Diaboli Etymon similiter exprimit etiam *Theophylactus*, commentario ad *Math*. cap. 4. pag. 15. Διάβολος λέγεται ὡς διαβάλλων τὸν Θεὸν πρὸς τὸν Ἀδάμ· εἶπε γὰρ αὐτῷ ὅτι, ὁ Θεὸς φθονεῖ ὑμῖν· καὶ νῦν δὲ τὴν ἀρετὴν διαβάλλει πρὸς ἡμᾶς. HOESCHELIUS.

σκοπεῖν ἐθέλοι, εὕροι ἂν τὸν ποιητὴν τοῦ μὲν διαβόλου ὀνόματος οὐδαμοῦ μεμνημένον, ἐκ δὲ τῆς κακίστης αὐτοῦ πράξεως τὴν ὀνομασίαν πεποιημένον. Ἄτην γὰρ αὐτὸν ὁ ποιητὴς ὀνομάζων ὑπὸ τοῦ κατ' αὐτοὺς Θεοῦ καθῃρῆσθαι αὐτὸν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ λέγει, [1] ὥσπερ ἀκριβῶς τῶν [2] ὑπὸ Ἠσαΐου τοῦ προφήτου περὶ αὐτοῦ εἰρημένων μεμνημένος ῥητῶν, οὕτως ἐν τῇ ἑαυτοῦ ποιήσει [a] γέγραφεν·

Αὐτίκα δ' εἷλ' Ἄτην κεφαλῆς λιπαροπλοκάμοιο
Χωόμενος φρεσὶν ᾗσι, καὶ ὤμοσε καρτερὸν ὅρκον,
Μήποτ' ἐς Οὔλυμπόν τε καὶ οὐρανὸν ἀστερόεντα
Αὖτις ἐλεύσεσθαι Ἄτην, ἣ πάντας ἀᾶται.
Ὣς εἰπὼν, ἔρριψεν ἀπ' οὐρανοῦ ἀστερόεντος
Χειρὶ περιστρέψας· τάχα δ' ἵκετο ἔργ' ἀνθρώπων.

λα'. Καὶ [3] Πλάτων δὲ μετὰ τὸν Θεὸν καὶ τὴν ὕλην, τὸ εἶδος τρίτην ἀρχὴν εἶναι λέγων, οὐκ ἀλλοθέν ποθεν, ἀλλὰ παρὰ Μωϋ-

speculari velit, comperiet quidem Poetam diaboli nomen non usurpare, sed ex actionibus ejus pessimis cognominationem illam aptam accommodare. *Aten* enim Poeta illum appellans, è cœlo, ab eo, qui opinione eorum est, Deo, deturbatum esse, ait: perinde atque verborum ab *Esaia* vate de illo dictorum probè meminisset. Nam ita in Poemate suo scribit;

Arripit iratus crinito vertice Noxam,
Et jusjurandum verbis solennibus addit:
Stellantes nunquam venturam postea ad oras
Noxam, *quæ solent cunctis simul una nocere.*
Dixit, & involvens dextrâ dejecit Olympo:
Illa cadens mox tellurem pervenit ad imam.

XXXI. Quin & *Platonem*, secundum Deum & Materiam, tertium principium Ideam seu Formam esse dicentem, non aliunde, quàm à *Mose* sententiæ

a Il. τ'. v. 126.

1 ὥσπερ ἀκριβῶς τῶν ὑπὸ Ἠσαΐου τοῦ προφήτου περὶ αὐτοῦ εἰρηθέντων μεμνημένος] Nota quod *Homerum Esaia* Propheta juniorem supponat *Justinus*; rectè verò necne, hujus loci haud est disquirere. GRABE.

2 ὑπὸ Ἠσαΐου] Significat id quod ab *Esaia* scriptum est, cap. decimo quarto. *Quomodo cecidisti de cælo* Lucifer &c. ut etiam Ecclesia intelligit, cum tamen de *Nebuchodonosore* dici intelligique tantum nonnulli velint. PERIONIUS.

3 Πλάτων δὲ μετὰ τὸν Θεὸν καὶ τὴν ὕλην &c.] Vide supra pag. 56. lin. 6.

I ὑ

iæ talis occasionem sumpsisse pparet: nomine quidem *Ideæ* : *Mose* dictis accepto, sed non atis tum intellecto: quòd à eritis edoctus non fuerit, nihil eorum, quæ à *Mose* sunt licta, extra arcanam theoriam & contemplationem intelligi larè posse. Siquidem *Moses*, ro eo atque de tabernaculo Deus cum eo loquutus fuerat, æc verba scripsit: *Et facies nibi juxta omnia, quæcuntibi monstro in monte,* exemplar *tabernaculi.* Et rursum: *Et eriges tabernaculum juxta* exemplar *vasorum ejus, atque ita facies.* Et iterum paulò post: *Ita sane facies, secundum* typum *&* figuram, *quæ tibi in monte monstrata* est. Hæc cùm legisset *Plato*, neque verba scripta cum congruenti consideratione excepisset, arbitratus est prius ideam quandam discretam sive sejunctam, quàm formam sensu comprehensibilem exstitisse: quam & *Exemplar* eorum, quæ acta sunt, sæpenumerò vocat; quod *Moses* de tabernaculo sic habeat scriptum: *Secundùm*

σέως τὴν πρόφασιν εἰληφὼς φαίνεται, τὸ μὲν τοῦ εἴδους ὄνομα ἀπὸ τῶν Μωϋσέως μεμαθηκὼς ῥητῶν, [1] οὐ διδαχθεὶς δὲ τηνικαῦτα παρὰ τῶν εἰδότων, ὅτι οὐδὲν ἐκτὸς μυστικῆς θεωρίας τῶν ὑπὸ Μωϋσέως εἰρημένων, σαφῶς γινώσκειν ἐστὶ δυνατόν. γέγραφε γὰρ Μωϋσῆς ὡς τοῦ Θεοῦ περὶ τῆς σκηνῆς πρὸς αὐτὸν εἰρηκότος, οὕτως· ‘Καὶ ποιήσεις μοι ‘[2] κατὰ πάντα, ὅσα ἐγὼ δεικνύω σοι ἐν τῷ ὄρει, τὸ παράδειγμα τῆς σκηνῆς. καὶ πάλιν, ‘Καὶ ἀναστήσεις τὴν σκηνὴν κατὰ ‘τὸ παράδειγμα πάντων τῶν σκευῶν αὐτῆς, καὶ οὕτως ποιήσεις. καὶ αὖθις [3] μικρὸν ὕστερον, ‘Οὕτως ἄρα ποιήσεις κατὰ τὸν τύπον, τὸν ‘δεδειγμένον σοι ἐν τῷ ὄρει. Τούτοις οὖν ἐντυχὼν ὁ Πλάτων, καὶ οὐ μετὰ τῆς προσηκούσης θεωρίας δεξάμενος τὰ γεγραμμένα ῥητά, ᾠήθη εἶδός τι χωριστὸν προϋπάρχειν τοῦ αἰσθητοῦ, ὃ καὶ παράδειγμα τῶν γενομένων ὀνομάζει πολλάκις· ἐπειδὴ τὸ Μωϋσέως οὕτω περὶ τῆς σκηνῆς σημαίνει γράμμα, ‘Κατὰ τὸ

εἶδος

1 οὐ διδαχθεὶς δὲ — παρὰ τῶν εἰδότων] Quod hoc loco de *Platone* dicit *Justinus*, de universis Ethnicis affirmat *Tertullianus* in lib. de spectaculis: *Ethnicis nos penes nulla est veritatis plenitudo, uia nec doctor veritatis Deus, malum c bonum pro arbitrio, ac libidine interretantur, alibi bonum quod alibi malum, & alibi malum, quod alibi bonum.*

2 κατὰ πάντα, ὅσα &c.] MS. Reg. I. καὶ κατὰ τὸ παράδειγμα &c.

3 μικρὸν ὕστερον] *Μικρὸν ὕστερον οὕτως ὄψει ποιήσεις Rob. Steph.* quam lectionem probat Exodi *Mosaicæ* vulgata editio, cap. 25. v. ult. amboque MSS. Reg.

a Gen.

εἶδος τὸ δειχθέν σοι ἐν τῷ ὄρει, οὕτω ποιήσεις αὐτό.

λβ'. Ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ τοῦ ἀνθρώπου σφαλεὶς φαίνεται· καὶ τούτων γὰρ ἰδέας εἶναι οἴεται. ἐπειδὴ γὰρ Μωϋσῆς οὕτω [a] γέγραφεν, Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν· εἶτα παρ' αὐτὰ συνάπτει λέγων, Ἡ δὲ γῆ ἦν ἀόρατος καὶ ἀκατασκεύαστος, ᾠήθη ὅτι ταύτην μὲν περὶ ἧς ἔφη, ἡ δὲ γῆ ἦν, τὴν προϋπάρχουσαν εἰρῆσθαι γῆν, ἐπειδὴ Μωϋσῆς ἔφη, Ἡ γῆ δὲ ἦν ἀόρατος καὶ ἀκατασκεύαστος. ταύτην δὲ περὶ ἧς λέγει, Ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, ᾠήθη ταύτην λέγειν αὐτὸν τὴν κατὰ τὸ προϋπάρχον εἶδος ὑπὸ τοῦ Θεοῦ γενομένην αἰσθητήν. ὁμοίως δὲ καὶ περὶ τοῦ γενομένου οὐρανοῦ, τὸν μὲν πεποιημένον οὐρανὸν, ὃν καὶ στερέωμα ὀνόμασε, τοῦτον εἶναι τὸν γενόμενον αἰσθητόν. ἕτερον δὲ εἶναι τὸν νοητὸν, περὶ οὗ ὁ προφήτης [b] ἔφη, Ὁ οὐρανὸς τοῦ οὐρανοῦ τῷ κυρίῳ, τὴν δὲ γῆν ἔδωκε τοῖς υἱοῖς τῶν ἀνθρώπων. Καὶ περὶ ἀνθρώπου δὲ ὁμοίως, πρότερον μὲν ὀνόματος ἀνθρώπου μέμνηται Μωϋσῆς, εἶτα μετὰ πολλὰ τῶν κτισμάτων, περὶ πλάσεως ἀνθρώπου πεποίηται μνήμην, οὕτω λέγων, [c] Καὶ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον, χοῦν ἀπὸ τῆς

formam in monte tibi exhibitam facies illud.

XXXII. Nec minùs itidem in terra & cœlo & homine lapsum eum esse liquet. Quia enim Moses ita scripsit: *In principio fecit Deus cœlum & terram,* hæc deinceps ita subjungit, dicens: *Terra autem erat non aspectabilis & incondita:* existimavit hanc, de qua ille ait, *Terra autem erat,* præexistentem dici terram, quoniam Moses dixerat; *Terra autem erat non aspectabilis & incondita.* De qua verò dicit: *Fecit Deus cœlum & terram:* istam illum designare putavit, quæ juxta præexistentem ideam à Deo sensibilis est creata. Non aliter autem & de cœlo facto sensit, creatum hoc cœlum, quod & *firmamentum* Moses nominavit, conditum esse sensibile: alterum verò esse intelligentiâ comprehensibile, de quo propheta: *Cœlum,* inquit, *cœli Domino, terram autem dedit filiis hominum.* Consimiliter quoque de homine erravit. Hominis quippe primùm facit mentionem *Moses:* deinde post alias multas creaturas, de formatione ejus commemorat, ita dicens: *Et fecit Deus hominem, pulvere è ter-*

ra

a Gen. cap. 1. v. 1. seq. b Psal. 115. c Gen. cap. 2. v. 7.

1 λαβών.]

ra sumpto. Opinatus est ergo *Plato*, priore loco nominatum hominem prius, quàm creatum exstitisse: eum autem, qui posterius è terra conditus est, juxta præexistentem formam esse factum. Porro quòd è terra conformatus sit homo, *Homerus* id quoque ex veteri & divinâ cognovit historia; *Terra es, & in terram reverteris*, dicente. Exanimum is *Hectoris* corpus *surdam* vocat *terram*. Alicubi namque contra *Achillem*, *Hectoris* post mortem corpus raptantem, dicit:

Insanus terram properabat
lædere surdam.

Et alibi rursum *Menelaum*, ad eos, qui *Hectoris* ad singulare certamen provocationem minùs alacri animo accipiebant, loquentem facit:

At vos in terram cuncti redeatis, & undam;

Per exuberantem iram, in veterem & primam eos è terra

γῆς [1] λαβών. ᾠήθη γοῦν τὸν μὲν πρότερον ὀνομασθέντα ἄνθρωπον προϋπάρχειν τοῦ γενομένου, τὸν δὲ ἐκ τῆς γῆς πλασθέντα ὕστερον, κατὰ τὸ προϋπάρχον εἶδος γεγενῆσθαι. ὅτι δὲ ἐκ γῆς ἄνθρωπος πέπλασται, καὶ Ὅμηρος ἀπὸ τῆς παλαιᾶς καὶ θείας ἱστορίας μαθὼν τῆς λεγούσης, ‛[a] Γῆ εἶ, καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ, τὸ ἄψυχον τοῦ Ἕκτορος σῶμα κωφὴν ὀνομάζει γῆν. ἔφη γάρ που κατὰ τοῦ Ἀχιλλέως μετὰ θάνατον τὸ τοῦ Ἕκτορος σύροντος σῶμα,

[2] Κωφὴν γὰρ δὴ γαῖαν [3] ἀεικίζει μενεαίνων.

Καὶ αὖθις ἀλλαχοῦ που τὸν Μενέλαον λέγοντα τοῖς μὴ ἑτοίμως δεξαμένοις τὴν τοῦ Ἕκτορος περὶ τῆς μονομαχίας [4] πρόσκλησιν,

[b] Ἀλλ' ὑμεῖς μὲν πάντες ὕδωρ καὶ γαῖα γένοισθε·

δι' ὑπερβάλλουσαν ὀργὴν, εἰς τὴν ἀρχαίαν [5] καὶ προτέραν αὐτοὺς ἐκ γῆς

a Gen. 3. v. 19. b Il. η'. v. 99.

1 λαβών.] Hanc vocem non agnoscit MS. Reg. 1. in secundo verò legitur χοῦν λαβὼν ἀπὸ τῆς γῆς.

2 Κωφὴν] Ultimus est versus eorum quibus principio postremi libri Iliadis *Apollo* de *Achillis Hectoris* corpus trahentis inhumano crudelique facinore apud deos conqueritur. In *Justino* male scriptum est in modo infinitivo ἀεικίζειν. *Achilles* intelligitur, qui iratus *Hectoris* corpus dedecore trahendo afficit. PERION.

3 ἀεικίζει] *Homeri* ed. vulg. ἀεικίζει. MS. Reg. 1. αἰκίζεις.

4 πρόσκλησιν] *Rob. Steph.* πρόκλησιν, aptius, ut infra, pag. 42. lin. 1. SYLB.

5 καὶ προτέραν] Desiderantur hæc verba in MSS. Reg. 1. 2.

καὶ ὁ Πλά-

ὑγρῆς ἀναλύων σχέσιν. Ταῦτα ἀπὸ τῶν ἀρχαίων ἱστοριῶν ἐν Αἰγύπτῳ μεμαθηκότες Ὅμηρος καὶ Πλάτων, ἐν τοῖς ἑαυτῶν γεγράφασι λόγοις. Ἐπεὶ πόθεν ἄλλοθεν μεμαθηκὼς [1] ὁ Πλάτων πτηνὸν ἅρμα ἐλαύνειν τὸν Δία ἐν οὐρανῷ λέγει, εἰ μὴ ἀπὸ τῆς τῶν προφητῶν ἐντυχὼν ἱστορίας; ἔγνω γὰρ ἀπὸ τῶν ὑπὸ τοῦ προφήτου ῥητῶν περὶ τῶν Χερουβὶμ οὕτως εἰρημένων, [a] Καὶ ἐξῆλθε δόξα Κυρίου ἀπὸ τοῦ οἴκου, καὶ ἐπέβη ἐπὶ [2] Χερουβίμ· καὶ ἀνέλαβε τὰ Χερουβὶμ τὰς πτέρυγας αὐτῶν, καὶ οἱ τροχοὶ ἐχόμενοι αὐτῶν, καὶ δόξα Κυρίου Θεοῦ Ἰσραὴλ ἦν ἐπ' αὐτοῖς ὑπεράνωθεν. Ἔνθεν ὁρμώμενος ὁ [3] μεγαλόφωνος Πλάτων, μετὰ πολλῆς παρρησίας βοᾷ λέγων, Ὁ μὲν δὴ μέγας ἐν οὐρανῷ Ζεὺς πτηνὸν ἅρμα ἐλαύνων. Ἐπεὶ πόθεν ἄλλοθεν μεμαθηκὼς ταῦτα ἔγραψεν, εἰ μὴ παρὰ Μωϋσέως καὶ τῶν προφητῶν; πόθεν δὲ τὴν πρόφασιν εἰληφὼς, καὶ ἐν [4] τῇ πυρώδει οὐσίᾳ τὸν Θεὸν εἶναι ἔφη; [5] οὐκ ἀπὸ τῆς τρίτης τῶν Βασιλειῶν ἱστορίας; ἔνθα [b] γέγραπται

habitudinem resolvens. Hæc ex vetustis in *Ægypto* historiis percepta, *Homerus* & *Plato* in libris conscripsêre suis. Num verò aliunde institutus *Plato*, quàm ex propheticarum lectione historiarum, *volucri* Jovem *in cœlo curru vehi* affirmat? Vidit ille in Prophetæ responsis de Cherubim dictum illud: *Et exivit è domo gloria Domini, & ascendit super Cherubim, & elevaverunt Cherubim alas suas, & rotæ cum eis, & gloria Dei* Israel *erat super eos*. Inde incitatus grandiloquus *Plato*, cum multa dicendi libertate exclamat dicens: *Magnus in cœlo* Jupiter *volucrem regit currum*. Enimvero unde tandem aliàs, nisi à *Mose* & prophetis, hæc cognita perscripsit? Unde occasionem accepit, quâ moveretur, ut in igneâ essentiâ Deum esse diceret? annon ex tertio Regum libro? ubi scriptum

a Ezech. cap. 11. v. 22. b Reg. lib. 3. cap. 19. v. 11. 12.

1 ὁ Πλάτων πτηνὸν ἅρμα &c.] *Platonis* locus est in *Phædro*. HORSCHELIUS.

2 Χερουβὶμ] Pro quo MS. Reg. 1. legit Χερουβείμ.

3 μεγαλόφωνος] Hoc *Platonis* epitheton uti alibi passim plura, ex *Plutarchi* lib. 1. de placitis Philosophorum sumpsit *Justinus*.

4 ἐν τῇ πυρώδει οὐσίᾳ] Vide supra p. 53. l. 2. seq.

5 οὐκ ἀπὸ τῆς τρίτης] Vix *Plato* ex isto loco occasionem dictæ hypotheseos capere potuit, siquidem ibi Deus negatur in igne fuisse. Sed potiùs apparitio in igneo rubo *Mosi* facta eam illi suggessisse dicenda, si supponatur, ex sacris eandem petiisse. GRABE.

ſcriptum eſt: *Non in ſpiritu Dominus, & poſt ſpiritum commotio: non in commotione Dominus, & poſt commotionem ignis: non in igne Dominus, & poſt ignem vox auræ tenuis.* Verùm iſta cum prolixa contemplatione per ſublimem conſiderationem pios religioſoſque viros mente percipere oportet. *Plato* autem verbis hiſce non cum ea, qua opus fuit, ſpeculatione inſpectis, in ignea ſubſtantia DEUM eſſe dixit.

‘Οὐκ ἐν τῷ πνεύματι Κύριος, καὶ μετὰ ‘τὸ πνεῦμα συσσεισμός· οὐκ ἐν τῷ ‘συσσεισμῷ Κύριος, καὶ μετὰ τὸν συσ‘σεισμὸν πῦρ· οὐκ ἐν τῷ πυρὶ ‘Κύριος, καὶ μετὰ τὸ πῦρ, φωνὴ αὔ‘ρας λεπτῆς. ἀλλ᾽ [1] ἐκεῖνα μὲν κατ᾽ ἀναγωγὴν μετὰ πολλῆς θεωρίας τοῖς θεοσεβέσι νοεῖν ἀναγκαῖον· Πλάτων δὲ οὐ μετὰ τῆς προσηκούσης θεωρίας προσέχων τοῖς ῥητοῖς, ἐν τῇ πυρώδει οὐσίᾳ τὸν Θεὸν εἶναι ἔφη.

XXXIII. Quod ſi quis cœlitùs à Deo adveniens ſanctis hominibus donum, quem *Spiritum ſanctum* ſacri appellant vates, exquiſitè ſcrutari in animum inducat, inveniet & hunc à *Platone* in *Menone* ſub alio nomine prædicatum. Veritus namque Dei donum & gratiam Spiritum ſanctum appellare, ne hoſtili in *Græcos* animo, prophetarum doctrinam conſectando videretur eſſe; illam quidem cœlitus à Deo provenire confitetur; non autem Spiritum ſanctum, ſed *Virtutem* nominandam eſſe putavit: ita enim cum *Menone* in libro de Reminiſcentia agens, cum multis prius de virtute quæſivit, docerine illa

λγ᾽. Εἰ δέ τις καὶ περὶ τὸ ἄνωθεν παρὰ Θεοῦ κατιέναι ἐπὶ τοὺς ἁγίους ἄνδρας δωρεᾶς, ἣν πνεῦμα ἅγιον ὀνομάζουσιν οἱ ἱεροὶ προφῆται, ἀκριβῶς σκοπεῖν ἐθέλοι, εὕροι ἂν καὶ ταύτην ὑπὸ Πλάτωνος ἐν τῷ πρὸς Μένωνα λόγῳ δι᾽ ἑτέρου ὀνόματος κηρυττομένην· δεδιὼς γὰρ τὴν τοῦ Θεοῦ δωρεὰν πνεῦμα ἅγιον ὀνομάζειν, ἵνα μὴ δόξῃ, τῇ τῶν προφητῶν ἑπόμενος διδασκαλίᾳ, ἐχθρὸς Ἑλλήνων εἶναι, τὸ μὲν ἄνωθεν αὐτὸ παρὰ Θεοῦ κατιέναι ὁμολογεῖ, οὐ μὴν πνεῦμα ἅγιον, ἀλλ᾽ ἀρετὴν ὀνομάζειν αὐτὸ ἠξίου· οὕτω γὰρ πρὸς Μένωνα ἐν τῷ περὶ ἀναμνήσεως λόγῳ, πολλὰ πρότερον περὶ τῆς ἀρετῆς 31 ζητήσας, πότερόν ποτε διδακτὸν ἡ ἀρετὴ,

1 ἐκεῖνα μὲν κατ᾽ ἀναγωγὴν] Eam egregiè explicavit *Irenæus* lib. IV. cap. 37. pag. 334. noſtræ editionis col. 1. GRABE.

ἀρετὴ, ἢ οὐ διδακτὸν, ἀλλ' ἀσκητὸν, ἢ οὔτε ἀσκητὸν, οὔτε μαθητὸν, ἀλλὰ φύσει παραγινόμενον τοῖς ἀνθρώποις, ἢ ἄλλῳ τινὶ τρόπῳ, ὕστερον αὐτοῖς λέξεσιν οὕτως ἀποφαίνεται λέγων· « [1] Εἰ δὲ νῦν ἡμεῖς ἐν « παντὶ τῷ λόγῳ τούτῳ καλῶς « ἐζητήσαμέν τε καὶ λέγομεν, ἀρετὴ « ἂν εἴη οὔτε φύσει, οὔτε διδακτὸν, « ἀλλὰ θείᾳ μοίρᾳ παραγινομέ- « νη [2] ἄνευ νοῦ, οἷς ἂν παραγί- « νηται. ταῦτα, οἶμαι, σαφῶς παρὰ τῶν προφητῶν περὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος μεμαθηκὼς Πλάτων, εἰς τὸ τῆς ἀρετῆς ὄνομα μεταφέρων φαίνεται· ὁμοίως γὰρ ὥσπερ οἱ ἱεροὶ προφῆται τὸ ἓν καὶ τὸ αὐτὸ πνεῦμα εἰς ἑπτὰ πνεύματα μερίζεσθαι φασὶν, οὕτω καὶ αὐτὸς μίαν καὶ τὴν αὐτὴν ὀνομάζων ἀρετὴν, ταύτην εἰς [3] τέσσαρας ἀρετὰς μερίζεσθαι λέγει· τοῦ μὲν ἁγίου πνεύματος οὐδαμῶς μνημονεύειν ἐθέλων, διὰ δέ τινος ἀλληγορίας τὰ ὑπὸ τῶν προφητῶν περὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος εἰρημένα ἀπαγγέλλων σαφῶς· οὕτω γὰρ πρὸς τῷ τέλει τοῦ λόγου πρὸς τὸν Μένωνα ἔφη, « [4] Ἐκ « μὲν τοίνυν τούτου τοῦ λογισμοῦ,

possit, an non doceri, sed usu atque exercitatione obtineri: utrumve neque hoc neque illo comprehendatur modo, sed naturâ aut aliâ quâpiam ratione hominibus obveniat? hisce rem tandem decernit verbis, dicens: *Quod si nos in præsentiâ per totam hanc disputationem rite hoc & investigavimus, & diximus, virtus profectò neque naturâ neque doctrinâ, verùm divino munere, sine mente obvenerit, quibus illa obvenit.* Hæc, ut puto, manifestò à prophetis de Spiritu Sancto edoctum *Platonem*, in virtutis appellationem transtulisse patet. Nam non secus atque sacri vates, unum eundemque Spiritum in septem partiuntur Spiritus, ipse quoque unam eandemque virtutem in quatuor dispesci virtutes asserit: non ille quidem aliquam Spiritûs sancti inferens mentionem, nihilominus tamen per allegoriam & inversionem quandam, ea quæ de Spiritu sancto à prophetis sunt promulgata, apertè renuncians. Sic namque ad finem *Menonis* ait: *Ex instituta ista ratione,* ô Me-

1 Εἰ δὲ νῦν ἡμεῖς ἐν παντὶ &c.] Sunt hæc in *Menone* paginâ ultimâ, neque ulla est dissimilitudo, & discrepantia, nisi quod in *Justino* ἐλέγομεν in secundo aoristo ponendum est, non ut est in præsenti λέγομεν legendum. PERION.

2 ἄνευ νοῦ] Editiones Græco-latinæ cum *Lange* præmittunt negativum οὐκ, quod nos expunximus, quia nec in *Roberti Stephani* ed. quam sequimur, nec in ipso *Platone* legatur.

3 τέσσαρας ἀρετὰς] MS. Reg. 2. inverso ordine legit, ἀρετὰς τέσσαρας.

4 Ἐκ μὲν τοίνυν τούτου &c.] Sunt hæc fere

ô Menon, apparet, divinâ ſorte nobis obvenire virtutem, quibus ea obvenit. Hoc ipſum vero, quonam modo virtus obveniat, clarius inde ſciemus, cum prius illud per ſe quærere, quid tandem ſit virtus, ſtuduerimus. Videtis, quomodo cœlitùs adveniens donum, Virtutem tantum nominet: quæſtione autem adhuc dignum eſſe exiſtimet, utrùm id vitutem demum, an aliter appellare conveniat: Spiritum ſanctum apertè nominare veritus, ne prophetarum doctrinæ aſſecla eſſe videretur.

XXXIV. Unde verò eruditus *Plato*, tempus unà cum cœlo creatum eſſe didicit? ita enim ſcripſit; *Tempus ergo cum cœlo exſtitit, ut, quæ ſimul orta ſunt, ſimul quoque diſſolvantur, cum aliquando diſſolutio eorum affuerit.* Annon hoc ex divinis *Moſæ* ſcriptis intellexit? Cognovit enim temporis generationem è diebus & menſibus, & annis,

‘ ὦ Μένων, θείᾳ μοίρᾳ φαίνεται ‘ ἡμῖν παραγινομένη ἡ ἀρετὴ, οἷς ‘ ἂν παραγίνηται· τὸ δὲ σαφὲς περὶ ‘ αὐτοῦ εἰσόμεθα τοῦτο, ὁποίῳ τινὶ ‘ τρόπῳ τοῖς ἀνθρώποις παραγίνεται ἡ ἀρετὴ, ὅταν πρότερον ἐπιχειρήσωμεν αὐτὸ καθ᾽ αὐτὸ ζητεῖν, τί ποτέ ἐστιν ἀρετή. Ὁρᾶτε ὅπως τὴν ἄνωθεν κατιοῦσαν δωρεὰν, ἀρετὴν μόνον ὀνομάζει· ἔτι δὲ ζητήσεως ἄξιον εἶναι νομίζει, πότερόν ποτε ἀρετὴν, ἢ ἕτερόν τι αὐτὸ ὀνομάζεσθαι προσήκει, δεδιὼς αὐτὸ φανερῶς ἅγιον ὀνομάζειν πνεῦμα, ἵνα μὴ δόξῃ τῇ τῶν προφητῶν ἕπεσθαι διδασκαλίᾳ.

λδʹ. Πόθεν δὲ μαθὼν ὁ Πλάτων, τὸν χρόνον μετ᾽ οὐρανοῦ γεγενῆσθαι ἔγνω; οὕτω γὰρ γέγραφε· [1] Χρόνος δ᾽ οὖν μετ᾽ οὐρανοῦ γέγονεν· ἵνα ἅμα γεννηθέντες, ἅμα καὶ ‘ λυθῶσιν, ἄν ποτε λύσις αὐτῶν ‘ γίγνηται. οὐχὶ δὲ τοῦτο ἀπὸ τῆς θείας Μωϋσέως ἱστορίας μεμαθηκώς; ἔγνω γὰρ ὅτι ἡ τοῦ χρόνου γένεσις ἔκ τε ἡμερῶν καὶ μηνῶν καὶ ἐνιαυτῶν

ſere extrema verba ejuſdem libri. Apud *Platonem*, οἷς παραγίγνηται ſcriptum eſt, & in *Juſtino* οἷς ἂν παραγίνηται. In *Platone* melius, τὸ δὲ σαφὲς περὶ αὐτοῦ, quam hic παρ᾽ αὐτοῦ. In utroque autem hæc ipſa circumſcriptio trajectione verborum, quæ non eadem eſt, corrupta eſt, reſtituique debet hoc modo, τὸ δὲ σαφὲς περὶ αὐτοῦ, ὁποίῳ τινι τρόπῳ τοῖς ἀνθρώποις παραγίγνεται ἡ ἀρετὴ, εἰσόμεθα τότε, ὅταν πρότερον ἐπιχειρήσωμεν αὐτὸ καθ᾽ αὐτὸ ζητεῖν, τί ποτ᾽ ἐστὶν ἀρετή. PERIONIUS.

1 χρόνος δ᾽ οὖν μετ᾽ οὐρανοῦ γέγονεν] Hæc ſunt apud *Platonem* in *Timæo* ea priore particula, quæ in *Ciceronis* libro, qui de Univerſitate inſcriptus eſt deſideratur. In *Platone* eſt ſcriptum γεννηθέντες & in *Juſtino*, γενόμενοι. In *Platone* τις poſitum eſt, ἄν ποτε λύσις τις αὐτῶν γίγνηται, quod nomen in *Juſtino* non habetur. PERIONIUS.

αὐτῶν τὴν ἀρχὴν τῆς συστάσεως εἴληφεν. [1] ὡς οὖν τῆς πρώτης ἡμέρας τῆς μετ' οὐρανὸν γενομένης, ἀρχὴν τοῦ παντὸς χρόνου παρεσχηκυίας, (οὕτω γὰρ Μωϋσῆς [2] γέγραφεν· Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, εἶτα παρ' αὐτὰ συνάπτει λέγων· Καὶ ἐγένετο ἡμέρα μία) ὡς ἀπὸ μέρους ὁ Πλάτων τὸν 32 πάντα σημαίνων χρόνον, τὴν ἡμέραν ὀνομάζει χρόνον, ἵνα μὴ δόξῃ ἡμέρας μεμνημένος, ὡς πάντῃ τοῖς Μωϋσέως ἑπόμενος ῥητοῖς, παρ' Ἀθηναίοις κατηγορεῖσθαι. πόθεν δὲ καὶ περὶ λύσεως οὐρανοῦ φαντασθεὶς οὕτω γέγραφεν; οὐχὶ καὶ τοῦτο [2] παρὰ τῶν ἱερῶν προφητῶν μεμαθηκὼς, καὶ οὕτως εἰρῆσθαι παρ' αὐτῶν νομίσας;

causam & initium constitutionis sumpsisse. Itaque cùm primus dies post cœlum creatus principium temporis universi præbuisset, (sic namque *Moses* scripsit: *In principio fecit Deus cœlum & terram,* ac deinceps hæc subjunxit, dicens: *Et factus est dies unus*) tanquam à parte tempus omne designans *Plato*, *diem* nominavit *tempus*, ne *diei* mentione factâ, perinde atque *Mosæ* omnino sequeretur verba, apud *Athenienses* deferretur. Vnde autem de cœli etiam dissolutione opinione concepta, ita scripsit? annon id ipsum quoque ex sacris percepit vatibus, atque ab ipsis hoc sic dictum esse est arbitratus?

λε'. Εἰ δὲ καὶ τὸν περὶ τῶν ἀγαλμάτων τις ἐξετάζοι λόγον, πόθεν ὁρμώμενοι οἱ πρῶτοι τοὺς Θεοὺς ὑμῶν κατασκευάσαντες, ἀνθρώπων μορφὰς ἔχειν αὐτοὺς διέγνωσαν, εὑρήσει καὶ τοῦτο ἀπὸ τῆς θείας ἱστορίας [3] μεμαθηκότας. τῆς γὰρ Μωϋσέως ἱστορίας ἐκ προσώπου τοῦ Θεοῦ λεγούσης· Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ ὁμοίωσιν, ὡς οὕτως εἰρῆσθαι τῶν ἀνθρώπων κατὰ τὴν μορφὴν ἐοικότων τῷ Θεῷ, οὕτω κατασκευάζειν τοὺς Θεοὺς αὐτῶν ἤρξαντο, ἐκ τοῦ ὁμοίου τὸ ὅμοιον

XXXV. Jam si quis etiam rationem de statuis inquirat, unde incitati, qui primi deos vestros fecerunt, hominum eos formas obtinere intellexerint, deprehendet & hoc, eos è divina historia didicisse. Cùm namque *Mosæ* liber sub persona Dei dicat; *Faciamus hominem secundum imaginem nostram & similitudinem*: perinde atque dictum esset, *homines forma Deo similes esse*, ejusmodi deos suos fingere cœperunt, à simili simile se facere

1 ὡς οὖν τῆς] MS. Reg. 2. ὁ οὖν τῆς.
2 παρὰ τῶν] MSS. Reg. 1. 2. ὑπ' αὐτῶν.
3 μεμαθηκότας] MS. Reg. 1. αὐτοὺς μεμαθηκότας.

facere rati. Verùm enimvero quanam de causa hæc nunc à me sunt commemorata? Ut intelligatis, viri *Græci*, neutiquam veram religionem ab istis disci posse, qui ne de his quidem rebus, unde apud exteros in aliquam pervenêre admirationem, proprii quidquam scribere potuerunt: sed quæ à *Mose* & reliquis prophetis sunt tradita, ea per allegoriam & immutationem aliquam in libris suis promulgârunt. Itaque tempus jam est, viri *Græci*, profanis vos historiis persuasos, longe antiquiores *Mosen* & prophetas alios, omnibus, qui apud vos habiti sunt Sapientes, fuisse: cùm à prisco majorum errore desciscere, tum divinis prophetarum vacare libris, & ex eis veram addiscere religionem: non dicendi artes profitentibus, neque verbis ad permovendum atque persuadendum compositis utentibus: (hoc enim eorum est proprium,

δημιουργεῖν οἰόμενοι. [1] τοῦ χάριν μνημονεύσαιμι τούτων νυνὶ προήχθην, ὦ ἄνδρες Ἕλληνες; ἵνα γνῶτε τὴν ἀληθῆ θεοσέβειαν οὐ δυνατὸν παρὰ τούτων μανθάνειν τῶν μηδὲ ἐν οἷς ὑπὸ τῶν ἔξωθεν ἐθαυμάσθησαν ἴδιόν τι γράψαι δυνηθέντων, ἀλλὰ διά τινος [2] ἐκείνης ἀλληγορίας ὑπὸ Μωϋσέως καὶ τῶν λοιπῶν προφητῶν ἐν τοῖς ἑαυτῶν συγγράμμασιν ἀπηγγελκότων. Καιρὸς οὖν ἥκει νῦν πεισθέντας ὑμᾶς, ὦ ἄνδρες Ἕλληνες, ἀπὸ τῶν ἔξωθεν ἱστοριῶν, ὅτι πολλῷ [3] πρεσβύτατος Μωϋσῆς καὶ οἱ λοιποὶ προφῆται γεγόνασι πάντων τῶν παρ' ὑμῖν σοφῶν γεγενῆσθαι νομισθέντων, τῆς παλαιᾶς μὲν ὑμᾶς τῶν προγόνων ἀποστῆναι πλάνης, ἐντυχεῖν δὲ ταῖς θείαις τῶν προφητῶν ἱστορίαις, καὶ γνῶναι παρ' αὐτῶν τὴν ἀληθῆ θεοσέβειαν, [4] οὐ λόγων ὑμῖν ἀπαγγελλόντων τέχνας, οὐδὲ πιθανῶς καὶ πειστικῶς λεγόντων· τοῦτο γὰρ ἴδιον τῶν τὴν ἀλήθειαν

1 τοῦ χάριν] *Perionius* mavult legere, οὗ, aut τίνος χάριν.

2 ἐκείνης ἀλληγορίας ὑπὸ] Pronomen ἐκείνης, & præpositio ὑπὸ perperam hic irrepsisse videntur. Nam ut sensus & structura constent, pro ἐκείνης legendum potius οἰκείας, aut simile quid, nisi forte ἐκεῖνος fuit, idque exegeticῶs primum nomini ἀλληγορίας adscriptum, deinde perperam à librariis in contextum inculcatum. Pro ὑπὸ verò si reponas articulos τῆς τοῦ, satis apta erit constructio & sententia. SYLBURG. Nihil horum mihi placet; sed potius ἐκείνης prorsus expungendum & cum ὑπὸ Μωϋσέως participium, quod *prolatum* vel simile quid significet, subintelligendum videtur. GRABE.

3 πρεσβύτατος] Superlativus est pro comparativo, πρεσβύτατος nempe pro πρεσβύτερος, ut infra pag. 81. 4 92. 29. quæ enallage alibi quoque annotata. SYLBURG.

4 οὐ λόγων ὑμῖν ἀπαγγελλόντων τέχνας] Vide supra pag. 60. lin. 26. seq.

ἀλήθειαν κλέπτειν ἐθελόντων· ἀλλὰ ἁπλῶς τοῖς ἐπιτυχοῦσιν ὀνόμασί τε καὶ ῥήμασι χρωμένων, καὶ ταῦθ' ὑμῖν ἀπαγγελλόντων, ἃ τὸ ἅγιον ἐπ' αὐτοὺς κατελθὸν πνεῦμα, τοὺς τὴν ἀληθῆ θεοσέβειαν μανθάνειν βουλομένους δι' αὐτῶν διδάσκειν προῄρηται.

λϛ'. Πᾶσαν οὖν αἰδῶ, καὶ παλαιὰν ἀνθρώπων πλάνην, καὶ [1] τὸν τοῦ ὄγκου φαντασιώδη περιωσάμενοι ψόφον, δι' οὗ καὶ τὴν πᾶσαν ἀπόλαυσιν ἔχειν οἴεσθε, ἔχεσθε τῶν ὑμῖν συμφερόντων· [2] οὐδὲν γὰρ ἔσται παρ' ὑμῶν οὐδὲ περὶ τοὺς προγόνους ὑμῶν πλημμελὲς, εἰ εἰς τὴν ἐναντίαν τρέπεσθαι νυνὶ τῆς ἐξ ἐκείνων βούλεσθε πλάνης, οὓς εἰκὸς ἐν ᾅδου νυνὶ ἐκπρόθεσμον μετάνοιαν μετανοοῦντας ὀδύρεσθαι· οἷς εἰ δυνατὸν ἦν ἐκεῖθεν δηλοῦν ὑμῖν τὰ μετὰ τελευτὴν τοῦδε τοῦ βίου συμβεβηκότα αὐτοῖς, ἔγνωτε ἂν ὅσων ὑμᾶς ἀπαλλάξαι κακῶν προείλοντο· νυνὶ δὲ ἐπειδὴ μὴ δυνατὸν ἐν τῷ παρόντι μήτε παρ' ἐκείνων ὑμᾶς μανθάνειν, μήτε μὴν παρὰ τῶν ἐνταῦθα τὴν ψευδώνυμον ταύτην φιλοσοφίαν φιλοσοφεῖν ἐπαγγελλομένων, ἀκό-

qui veritatem suffurari studio habent) verùm qualiacumque simpliciter nomina & verba usurpantibus, & eas vobis res annunciantibus, quas descendens in eos Spiritus sanctus, religionem veram discere volentes, per illos docendos esse statuit.

XXXVI. Proinde pudore omni, ac veteri hominum errore, nec non ad fucatum splendorem comparato tumoris strepitu abjecto, unde etiam vos omnem studiorum vestrorum fructum & delectationem percipere putatis, quæ utilia vobis sunt, complectimini. Nullum enim vestrum in majores vestros exstabit delictum, si in contrariam illorum errori sententiam pedibus ire voletis: quos par est apud inferos nunc seram nimis pœnitentiam pœnitentes, in gravi esse luctu: ac si quo modo fieri posset, ut vobis inde renunciare valerent, quæ sibi post hujus vitæ finem acciderint, intelligeretis profectò, quibus vos liberatum iri vellent malis. Porro cùm in præsentiâ neque ab illis ea cognoscere ullo pacto possitis, neque ab istis, qui se hic falsò nominatam philosophiam istam philosophari profitentur: reliquum

1 τὸν τοῦ ὄγκου φαντασιώδη] *Rob. Steph.* legit, τὸν ὄγκον, καὶ τὸν φαντασιώδη &c. SYLBURG.

2 οὐδὲν γὰρ ἔσται παρ' ὑμῶν] Vide supra pag. 41. lin. 10.

1 τυγχάνοντες]

tiquum de cætero fuerit, ut remisso majorum vestrorum errori nuncio, sanctorum virorum legatis vaticinia: (non splendorem orationis ab eis petentes: quòd non in dictis, sed in factis res nostræ religionis consistant) & ex ipsis ea percipiatis, per quæ vitam possitis consequi sempiternam. Illi namque, qui frustra philosophiæ per vim nomen involarunt, nihil scire coarguuntur; sicut & ipsimet vel inviti confiteri coguntur, non per mutuas tantùm inter se conflictationes, sed variantes etiam suas ipsorum pro se cujusque opiniones.

λοιπὸν ὑμῖν ἔσται λοιπὸν, τὴν τῶν προγόνων ὑμῶν ἀπωσαμένους πλάνην, ἐντυγχάνειν ταῖς τῶν ἱερῶν ἀνδρῶν προφητείαις, μὴ δοκιμότητα φράσεως παρ' αὐτῶν αἰτοῦντας (οὐ γὰρ ἐν λόγοις, ἀλλ' ἐν ἔργοις τὰ τῆς ἡμετέρας θεοσεβείας πράγματα) καὶ μαθεῖν παρ' αὐτῶν τὰ αἴτια ὑμῖν τῆς αἰωνίου ζωῆς ἐσόμενα. οἱ γὰρ μάτην τὸ τῆς φιλοσοφίας ἐπηρεάζοντες ὄνομα, οὐδὲν εἰδότες ἐλέγχονται, ὡς καὶ αὐτοὶ ὁμολογεῖν καὶ ἄκοντες ἀναγκάζονται, δι' ὧν οὐ πρὸς ἀλλήλους στασιάζουσι μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰς ἑαυτῶν ἄλλοτε ἄλλως ἐκτίθενται δόξας.

XXXVII. Quod si veri inventio *finis* quidam propositus esse dicitur eorum *philosophiæ*, quomodo, qui veri cognitionem consequuti non sunt, philosophorum nomine sunt digni? Ac si sapientum apud ipsos sapientissimus *Socrates*, cui etiam oraculum vestrum, quemadmodum ipsi dicitis, testimonium perhibet, dicens:

Sapientiâ omnes Socrates *vincit viros*,

λζ. Εἰ γὰρ ἡ τἀληθοῦς εὕρεσις ὅρος τις λέγεται παρ' αὐτοῖς φιλοσοφίας, πῶς οἱ τῆς ἀληθοῦς μὴ [1] τυγχάνοντες γνώσεως, τοῦ τῆς φιλοσοφίας ὀνόματός εἰσιν ἄξιοι; εἰ γὰρ ὁ τῶν παρ' ὑμῖν σοφῶν σοφώτατος Σωκράτης, ᾧ καὶ τὸ χρηστήριον ὑμῶν, ὡς αὐτοί φατε, μαρτυρεῖ λέγων,

[2] Ἀνδρῶν ἁπάντων Σωκράτης σοφώτατος,

ὁμολογεῖ

1 τυγχάνοντες] MS. Reg. 2. τυχόντες.

2 Ἀνδρῶν ἁπάντων Σωκράτης σοφώτατος] Oraculi de *Socrate* meminere cum alii tum *Cicero* de Senectute, & *Lucianus* libro de Saltatione. Idem *Lucianus* rursum de Amoribus, Αἶγε μὴν Σωκρατικαὶ διδασκαλίαι, καὶ τὸ λαμπρὸν ἐκεῖνο τῆς ἀρετῆς δικαστήριον, τοῖς Δελφικοῖς τρίποσιν ἐτιμήθη. χρησμὸν γὰρ ἀληθείας ὁ Πύθιος ἐθέσπισεν· Ἀνδρῶν ἁπάντων Σωκράτης σοφώτατος. De sequenti etiam *Socratis* professione, *se nihil scire*, meminit idem *Lucianus* in *Hermotimo*. Hoeschelius.

1 ὁμολογῶν

ὡμολογεῖ μηδὲν εἰδέναι, πῶς οἱ μετ' αὐτὸν καὶ τὰ ἐν οὐρανοῖς ἐπαγγέλλονται εἰδέναι; Σωκράτης γὰρ αὐτὸν σοφὸν διὰ τοῦτ' εἰρῆσθαι ἔφη, ὅτι τῶν λοιπῶν ἀνθρώπων, ἃ μὴ ἴσασι προσποιουμένων εἰδέναι, αὐτὸς οὐκ ὤκνει μηδὲν [1] ὁμολογεῖν εἰδέναι. ἔφη γὰρ οὕτως· [2] „Ἔοικα γ' οὖν αὐτῷ τούτῳ τῷ σμικρῷ σοφώτερος εἶναι, ὅτι ἃ μὴ οἶδα, οὐδὲ οἴομαι εἰδέναι." μηδεὶς δὲ οἰέσθω εἰρωνευόμενον ἄγνοιαν προσποιεῖσθαι [3] Σωκράτην, ἐπειδὴ πολλάκις ἐν τοῖς διαλόγοις εἴωθε τοῦτο ποιεῖν· ἡ γὰρ τελευταία ῥῆσις τῆς ἀπολογίας, ἣν ἐπὶ τὸ δεσμωτήριον ἀπιὼν ἔφη, δηλοῖ μὲν ἀψευδῶς αὐτὸν καὶ ἀληθῶς τὴν ἄγνοιαν ὁμολογεῖν. ἔφη γὰρ οὕτως· „Ἀλλὰ γὰρ ἤδη ὥρα ἀπιέναι, ἐμοὶ μὲν [4] τεθνηξομένῳ, ὑμῖν δὲ βιωσομένοις. ὁπότεροι δὲ ἡμῶν ἐπὶ τὸ ἄμεινον πρᾶγμα ἔρχονται, ἄδηλον παντὶ πλὴν ἢ τῷ Θεῷ." Ἀλλὰ Σωκράτης μὲν ταύτην ὑστάτην ἐν τῷ [5] Ἀρείῳ πάγῳ φωνὴν ἀφεὶς ἐπὶ τὸ δεσμωτήριον ὥρμησε, τῷ

se nihil scire fatetur; qui fit ut qui post eum fuere, cœlestia quoque scire se professi sint? Siquidem *Socrates* se propterea *sapientem* dictum esse, ait, quòd cùm homines alii, quæ nesciunt, se scire assimulent, ipse non gravatè, nihil scire confessione apertâ præ se tulerit. Sic namque dicebat: *Exiguâ hac re sapientissimus esse sum visus, quòd quæ nescio, ea me quoque nescire puto.* Nemo autem existimet, per ironiam & dissimulationem, quasi aliud agentem *Socratem*, id quod persæpe in colloquiis facere solitus fuit, ignorantiam tum simulasse: nam postrema defensionis suæ verba, quæ in carcerem iturus protulit satis ostendunt, seriò eum & verè ignorationem fassum esse. Ita enim dixit: *Sed jam abeundi hora adest, mihi quidem ad mortem, vobis autem ad vitam longiorem. Utri verò nostrûm ad rem vadant meliorem, omnibus præterquam DEO ignotum est.* Sed enim *Socrates* quidem, ultimâ hac in *Areopago* editâ voce in carcerem properavit soli

1 ὁμολογεῖν εἰδέναι] *Rob. Steph.* ὁμολογῶν εἰδέναι, structura eleganti & *Atticissima.* SYLBURG.

2 Ἔοικα γ' οὖν αὐτῷ τούτῳ &c.] *Perionius*, ex *Platonica Socratis* apologia mavult legere ἔοικα γοῦν τούτου γε σμικρῷ τινὶ αὐτῷ τούτῳ σοφώτερος εἶναι &c. videlicet *Socrates* ibi se cum alio in quem incideret sapiente comparat. SYLB.

3 Σωκράτην] MS. Reg. 2. Σωκράτη.

4 τεθνηξομένῳ] Vulg. *Platonis* Apologia habet, ἀποθανουμένῳ. ARCERIUS.

5 Ἀρείῳ πάγῳ] De hoc concilio vide quæ dixi supra pag. 89. not. 1.

soli Deo incertam rerum scientiam tribuens. Successores autem ejus, cum ne terrena quidem nosse possent, cœlestia se scire, perinde atque vidissent, jactitant. *Aristoteles* certè, haud aliter quàm si penitiùs diligentiusque *Platone* illa contemplatus esset, non sicuti *Plato*, in igneâ essentiâ Deum esse, ita & ipse dixit: verùm in æthereo quinto elemento illum esse pronunciavit. Atque de his ille fidem sibi per orationis vim & pondus astruit, cùm neque *Euripi Chalcidici* naturam cognoscere posset: unde propter ingens probrum & pudorem, in mœrorem conjectus, morte vitam commutavit.

θεῷ μόνῳ τὴν τῶν παρ' ἡμῖν ἀδήλων πραγμάτων ἀναφέρων γνῶσιν. οἱ δὲ μετ' αὐτὸν, μηδὲ τὰ ἐπὶ γῆς γνῶναι δυνάμενοι, τὰ ἐν [1] οὐρανῷ ὡς ἑωρακότες εἰδέναι ἐπαγγέλλονται. ὁ γοῦν Ἀριστοτέλης, ὡς ἀκριβέστερον Πλάτωνος τὰ ἐν οὐρανοῖς ἑωρακὼς, οὐχ ὥσπερ ὁ Πλάτων ἐν τῇ πυρώδει οὐσίᾳ τὸν θεὸν εἶναι λέγει, οὕτω καὶ αὐτὸς ἔφη, ἀλλ' ἐν τῷ αἰθερώδει πέμπτῳ στοιχείῳ εἶναι αὐτὸν ἀπεφήνατο. καὶ περὶ τούτων πιστεύεσθαι ἑαυτὸν διὰ δοκιμότητα φράσεως ἀξιῶν, [2] οὐδὲ τὴν τοῦ Εὐρίπου φύσιν τοῦ ὄντος ἐν Χαλκίδι γνῶναι δυνηθεὶς, διὰ πολλὴν ἀδοξίαν καὶ αἰσχύνην λυπηθεὶς, μετέστη τοῦ βίου.

XXXVIII. Itaque nemo, cui integra mens est, salutem suam post istorum eloquentiam habeat: verùm, juxta veterem illam historiam, auribus cerâ

λη'. Μηδεὶς οὖν τῶν εὖ φρονούντων [3] δευτέραν ἡγείσθω τῆς ἑαυτοῦ σωτηρίας τὴν τούτων εὐγλωττίαν, ἀλλὰ κατὰ τὴν παλαιὰν ἐκείνην ἱστορίαν, [4] κηρῷ τὰ ὦτα φραξά-

1 οὐρανῷ] *Rob. Steph.* plurali numero legit οὐρανοῖς. SYLBURG.

2 οὐδὲ τὴν τοῦ Εὐρίπου φύσιν &c.] Hæc, quæ de *Aristotelis* morte asserit *Justinus*, fabulam ab invidis confictam esse conjicit *Perionius*, quia de ea re nullam mentionem facit *Diogenes Laertius* in vita *Aristotelis*; Auctori autem nostro astipulatur etiam *Gregorius Nazianzenus* in Oratione tertia adversus *Julianum*.

3 δευτέραν ἡγείσθω τῆς ἑαυτοῦ σωτηρίας &c.] Ad hæc *Justini* verba *Langus* adnotat hæc *Tertulliani*: *Homines gloriæ & eloquentiæ solius libidinosi*. SYLB.

4 κηρῷ τὰ ὦτα φραξάμενος] Congrua his sunt ista *Clementis* in Protreptico φράξωμεν, inquit, τὴν συνήθειαν, φράξωμεν οἷον ἄκραν χαλεπὴν, ἢ Χαρύβδεως ἀπειλὴν, ἢ Σειρῆνας μυθικάς, &c. Porro de hac fabula de Sirenum incantatione plura dicentur in notis ad Orationem ad *Græcos*.

φραξάμενος, τὴν ἐκ τῶν σειρήνων αὐτῶν ἐνοχλοῦσαν ἡδεῖαν φεύγετε βλάβην· οἱ γὰρ προειρημένοι ἄνδρες, ὥσπερ τι δέλεαρ τὴν εὐγλωττίαν προϊσχόμενοι, πολλοὺς ἀπάγειν τῆς ὀρθῆς θεοσεβείας προῄρηνται, μιμούμενοι τὸν τὴν πολυθεότητα τοὺς πρώτους ἀνθρώπους διδάξαι τολμήσαντα· οἷς μὴ πείθεσθαι ὑμᾶς ἀξιῶ, ἐντυγχάνειν δὲ ταῖς τῶν ἱερῶν ἀνδρῶν προφητείαις. εἰ δέ τις ὄκνος, ἡ παλαιὰ τῶν προγόνων ὑμῶν δεισιδαιμονία τέως ἐντυγχάνειν ὑμᾶς ταῖς τῶν ἁγίων ἀνδρῶν προφητείαις κωλύει, δι' ὧν δυνατὸν μανθάνειν ὑμᾶς ἕνα καὶ μόνον εἶναι Θεὸν, ὃ πρῶτόν ἐστι τῆς ἀληθοῦς θεοσεβείας γνώρισμα, τῷ γοῦν πρότερον ὑμᾶς τὴν πολυθεότητα διδάξαντι, ὕστερον δὲ λυσιτελῆ καὶ ἀναγκαίαν παλινῳδίαν ᾆσαι προελομένῳ πείθητε Ὀρφεῖ, ταῦτ' εἰρηκότι [1] ἃ μικρῷ πρόσθεν γέγραφα, καὶ τοῖς λοιποῖς, καὶ τοῖς τὰ αὐτὰ περὶ ἑνὸς Θεοῦ γεγραφόσι πείθητε. θείας γὰρ ὑπὲρ ὑμῶν προνοίας ἔργον γέγονε, τὸ καὶ ἄκοντας τούτους μαρτυρεῖν τὰ ὑπὸ τῶν προφητῶν περὶ ἑνὸς Θεοῦ εἰρημένα ἀληθῆ εἶναι, ἵνα περὶ πάν-

obturatis, *Sirenum* suavem quidem, sed perniciosam effugiatis pestem. Viri enim illi, quos diximus, facundiam veluti escam quandam illecebrosam prætendentes, permultos sibi à recta religione abducendos esse statuerunt, eum, qui primos homines plurium deorum cultum docere est ausus, imitati. Quibus ut ne obsecundetis, sed ut potius sacrorum virorum vaticinia legatis, etiam atque etiam rogo. Quâ in re si quæ vobis tarditas adhuc, aut prisca majorum vestrorum superstitio, quò minus sanctorum hominum prophetias evolvatis, unde unum eundemque solum esse Deum discere possitis, quod primum est veræ pietatis documentum, obstaculo est: ei saltem, qui primùm quidem vobis plurimæ divinitatis sacra tradidit; postea verò utilem atque necessariam palinodiam & recantationem canendam sibi esse censuit, utpote qui ea, quæ paulò ante scripsi, dixerit, obsequimini *Orpheo*, atque item aliis, qui eadem de uno & singulari perscripsêre DEO. Divinæ namque providentiæ de vobis hoc opus fuit, ut illi vel ingratiis ea, quæ à prophetis de uno Deo sunt dicta, testimonio suo vera esse comprobarent, ut ab eo omnibus

1 ἃ μικρῷ πρόσθεν γέγραφα] Nimirum supra pag. 77. lin. 5.

nibus de diis multis abrogatâ doctrinâ, veræ cognitionis vobis præberetur opportunitas.

XXXIX. Perfacile autem vobis erit, rectam religionem ex parte aliqua, & ea, quæ proximè ad prophetarum accedunt doctrinam, à veteri *Sibylla* ex afflatu quodam mirifico per sortes ac responsa vos docente percipere. Hanc *Babylone* ortam *Berosi*, qui *Chaldaicam* historiam scripsit filiam: eam in *Campaniæ* oras nescio quomodo profectam, in urbe quadam cui *Cumæ* nomen est, sexto à *Baiis* (qui locus thermas *Campanas* habet) lapide, oracula edidisse. Vidimus nos eâ in urbe cum essemus, locum quendam, in quo ingentem basilicam, uno fabrefactam saxo contemplati sumus, rem profecto maximam, & omni admiratione dignissimam ubi responsa eam dedisse affirmabant illi, qui res patrias à majoribus suis traditas acceperint. In mediâ autem ba-

των ὁ τῆς πολυθεότητος ἀθετούμενος λόγος, ἀφορμὴν ὑμῖν παρέχει τῆς ἀληθοῦς γνώσεως.

λθʹ. Ἔσται δὲ ὑμῖν ῥᾳδίως τὴν ὀρθὴν θεοσέβειαν ἐκ μέρους παρὰ τῆς παλαιᾶς Σιβύλλης ἔκ τινος δυνατῆς ἐπιπνοίας διὰ χρησμῶν ὑμᾶς διδασκούσης, μανθάνειν ταῦθ᾽, ἅπερ ἐγγὺς εἶναι δοκεῖ τῆς τῶν προφητῶν διδασκαλίας. Ταύτην δὲ ἐκ μὲν Βαβυλῶνος ὡρμῆσθαί φασι, [1] Βηρώσσου τοῦ τὴν Χαλδαϊκὴν ἱστορίαν γράψαντος θυγατέρα οὖσαν· εἰς δὲ τὰ μέρη τῆς Καμπανίας οὐκ οἶδ᾽ ὅπως διαβᾶσαν, ἐκεῖ τοὺς χρησμοὺς ἐξαγορεύειν ἔν τινι Κυμᾷ οὕτω καλουμένῃ πόλει, ἓξ σημείοις διεστώσῃ Βαϊῶν, ἔνθα τὰ θερμὰ τῆς Καμπανίας εἶναι συμβαίνει. ἐθεασάμεθα γὰρ ἐν τῇ πόλει γενόμενοι καί τινα τόπον, ἐν ᾧ βασιλικὴν μεγίστην ἐξ ἑνὸς ἐξεσμένην λίθου ἔγνωμεν, πρᾶγμα μέγιστον, καὶ παντὸς θαύματος ἄξιον, ἔνθα τοὺς χρησμοὺς αὐτὴν ἀπαγγέλλειν οἱ ὡς [3] τὰ πάτρια παρειληφότες παρὰ τῶν ἑαυτῶν προγόνων ἔφασκον. ἐν μέσῳ δὲ τῆς βασιλικῆς

ἐπι-

1 Βηρώσσου τοῦ τὴν Χαλδαϊκὴν ἱστορίαν γράψαντος θυγατέρα] *Justinum* hîc à frivola recentiorum Criticorum accusatione vindicare mihi proposueram; sed modò video, rem jam actam esse ab optimo G. *I. Vossio* lib. I. de Historicis Græcis cap. 13. in fine. GRABE.

2 Κυμᾷ] *Rob. Steph.* Κύμῃ, usitatiore *Græcis* nomine: & mox ἓξ σημείοις διεστώσῃ, structura minus proba. Quod vero idem mox οἰκίαν habet pro βασιλικὴν, exegema esse potius videtur quam germana *Justini* scriptura. SYLBURG.

3 τὰ] Hæc vox desideratur in MS Reg. 2.

1 ὀρθῶς

ἐπεδείκνυον ἡμῖν τρεῖς δεξαμενὰς ἐκ τοῦ αὐτοῦ ἐξεσμένας λίθου· ὧν πληρουμένων ὕδατος, λούεσθαι αὐτὴν ἐν αὐταῖς ἔλεγον, καὶ στολὴν ἀναλαμβάνουσαν, εἰς τὸν ἐνδότατον τῆς βασιλικῆς βαδίζειν οἶκον ἐκ τοῦ αὐτοῦ ἐξεσμένον λίθου· καὶ ἐν μέσῳ τοῦ οἴκου καθεζομένην ἐπὶ ὑψηλοῦ βήματος καὶ θρόνου, οὕτω τοὺς χρησμοὺς ἐξαγορεύειν.

μ'. Ταύτης δὲ τῆς Σιβύλλης ὡς χρησμῳδοῦ πολλοὶ μὲν καὶ ἄλλοι τῶν συγγραφέων μέμνηνται, καὶ Πλάτων ἐν τῷ Φαίδρῳ. δοκεῖ δέ μοι τοῖς ταύτης χρησμοῖς ἐντυχὼν ὁ Πλάτων, τοὺς χρησμῳδοὺς ἐνθεάζειν. ἑώρα γὰρ τὰ ὑπ' αὐτῆς πάλαι προειρημένα, ἔργοις πληρούμενα· καὶ διὰ τοῦτο θαυμάσας ἐν τῷ πρὸς Μένωνα λόγῳ, αὐταῖς λέξεσιν ἐπαινῶν τοὺς χρησμῳδοὺς, οὕτω γέγραφεν· ‘[1]Ὀρθῶς ἄρα ἂν καλοῖμεν [2]θείους τε αὐτοὺς, οὓς δὴ νῦν λέγομεν χρησμῳδούς· οὐχ ἥκιστα φαῖμεν ἂν τούτους θείους εἶναι καὶ ἐνθουσιάζειν ἐπίπνους

silicâ ostenderunt nobis tria solia (*sive labra*), ex eodem excisa lapide quibus aquâ repletis, lavare ibi eam & stolâ sumptâ, in penitissimam basilicæ ædem eodem saxo exstructam se recipere, atque in mediâ eâ æde super sublimiore gradu & throno considere solitam, & oracula ad eum modum promulgasse dixerunt.

XL. Hujus *Sibyllæ* tanquam fatidicæ cùm permulti alii meminere scriptores, tum etiam *Plato* in *Phædro*. Mihi certè quidem is videtur, cùm in illius vaticinia incidisset, vates divinitate donasse. Videbat enim prædictiones ejus ad rem conferri: ac proinde admiratione ductus, in libro ad *Menonem* fatidicos laudat, & ad verbum ita scribit; *Rectè profectò Divinos eos appellaverimus, quos modò vocamus Fatidicos & Vates; nec minus hos etiam (in reip. administratione versantes homines) quàm reliquos, atque insuper eos quoque dixerimus Divinos esse, atque numine instigari afflatos,*

1 Ὀρθῶς ἄρα ἂν καλοῖμεν &c.] Locus hic est in *Menonis* ultima pagina, sed in *Justino* multa verba desunt, & in *Platone* ἄρα. In *Justino* aliquid deesse sublato *Platonis Menone* ex verbo θείους τε intelligi potest. Apud *Platonem* ita est scriptum ὀρθῶς ἂν καλοῖμεν θείους τε, οὓς νῦν δὴ ἐλέγομεν χρησμῳδοὺς, καὶ μάντεις, καὶ τοὺς ποιητικοὺς ἅπαντας· καὶ τοὺς πολιτικοὺς οὐχ ἥκιστα τούτων φαῖμεν ἂν θείους τε εἶναι καὶ ἐνθουσιάζειν ἐπίπνους ὄντας, καὶ κατεχομένους ἐκ τοῦ θεοῦ ὅταν κατορθῶσι λέγοντες πολλὰ καὶ μεγάλα πράγματα μηδὲν εἰδότες ὧν λέγουσι. Ad hunc igitur locum *Justini* codex corrigendus est. PERION.

2 θείους τε αὐτούς.] MS. Reg. 2. τούτους τε θείους εἶναι.

afflatos, necnon à Deo agitari attonitos qui res multas & magnas rectè & verè dicunt, nihil eorum, quæ loquuntur, intelligentes: manifeſtò & apertè ad carmina reſpiciens *Sibyllæ*. Huic enim haudquaquam, ſicuti *Poetis*, etiam poſtquam poemata ſcripſere, facultas fuit corrigendi atque expoliendi reſponſa ſua, juxta exquiſitiorem numerorum & dimenſionum carminis rationem: ſed in ipſo afflatûs tempore ſortes illa ſuas explebat, & evanaſcente inſtinctu ipſo, ſimul quoque dictorum memoria evanuit. Atque hæc ipſa cauſa eſt, quamobrem non omnes carminis numeros *Sibyllæ* ſervent oracula. Quin ipſi quoque, cùm in urbe ea eſſemus, indicibus, qui hoſpites ad ea, quæ viſenda ſunt, ducere ſolent, oſtendentibus, qui nobis loca etiam, in quibus illa eſt vaticinata, commonſtrarunt, vidimus loculum quendam ex ære elaboratum, ubi reliquias ejus ſervari dicebant. Inſuper inter alia omnia, quæ indices iſti expoſuerunt, illud quoque fuit, à majoribus ſe audiviſſe, quòd qui reſponſa ab oraculo excipiebant, quia tum ab eruditione alieni fuiſſent, multo-

ʽὄντας, καὶ κατεχομένους ἐκ τοῦ ʽΘεοῦ, ὅταν κατορθῶσι λέγοντες ʽπολλὰ καὶ μεγάλα πράγματα, ʽμηδὲν εἰδότες ὧν λέγουσι· σαφῶς καὶ φανερῶς εἰς τοὺς Σιβύλλης ἀφορῶν χρησμούς. αὕτη γὰρ, οὐχ ὥσπερ οἱ ποιηταὶ, καὶ μετὰ τὸ γράψαι τὰ ποιήματα, εἶχεν ἐξουσίαν διορθοῦσθαι, καὶ ἐπιξέειν μάλιστα διὰ τὴν τῶν μέτρων ἀκρίβειαν, ἀλλ' ἐν μὲν τῷ τῆς ἐπιπνοίας καιρῷ τὰ τῆς προφητείας ἐπλήρου· παυσαμένης δὲ τῆς ἐπιπνοίας, ἐπέπαυτο καὶ ἡ τῶν εἰρημένων μνήμη. τοῦτ' οὖν αἴτιον τοῦ μὴ πάντα τὰ μέτρα τῶν ἐπῶν τῆς Σιβύλλης σώζεσθαι. αὐτοὶ γὰρ ἐν τῇ πόλει γενόμενοι, παρὰ τῶν περιηγητῶν μεμαθήκαμεν, τῶν καὶ τοὺς τόπους, [1] ἐν οἷς ἐχρησμῴδει ἡμῖν ὑποδειξάντων, καὶ φακόν τινα ἐκ χαλκοῦ κατεσκευασμένον, ἐν ᾧ τὰ λείψανα αὐτῆς σώζεσθαι ἔλεγον. ἔφασκον δὲ μετὰ πάντων, ὧν διηγοῦντο καὶ τοῦτο, ὡς πα- 36
ρὰ τῶν προγόνων ἀκηκοότες, ὅτι οἱ ἐκλαμβάνοντες τοὺς χρησμοὺς τηνικαῦτα ἐκτὸς παιδεύσεως ὄντες, πολλαχοῦ τῆς τῶν

μέτρων

1 ἐν οἷς ἐχρησμῴδει ἡμῖν] MS. Reg. 2. legit ἡμῖν ἐν οἷς ἐχρησμῴδει.

1 μετὰ

μέτρων ἀκριβείας διήμαρτον· καὶ ταύτην ἔλεγον αἰτίαν εἶναι τῆς ἐνίων ἐπῶν ἀμετρίας, τῆς μὲν χρησμῳδοῦ [1] μετὰ τὸ πεπαῦσθαι τῆς κατοχῆς καὶ τῆς ἐπιπνοίας, μὴ μεμνημένης τῶν εἰρημένων· τῶν δὲ ὑπογραφέων δι' ἀπαιδευσίαν τῆς τῶν μέτρων ἀκριβείας ἐκπεπτωκότων. Διὰ τοῦτο τοίνυν τὸν Πλάτωνα, εἰς τοὺς τῆς Σιβύλλης ἀφορῶντα χρησμοὺς, περὶ τῶν χρησμῳδῶν τοῦτ' εἰρηκέναι δῆλον. ἔφη γὰρ οὕτως· Ὅταν κατορθῶσι λέγοντες πολλὰ καὶ μεγάλα πράγματα, μηδὲν εἰδότες ὧν λέγουσι.

μα'. Πλὴν ἀλλ' ἐπειδήπερ, ὦ ἄνδρες Ἕλληνες, οὐκ ἐν ποιητικοῖς μέτροις τὰ τῆς ἀληθοῦς θεοσεβείας πράγματα, οὐδὲ ἐν τῇ παρ' ὑμῖν εὐδοκιμούσῃ παιδεύσει, ἀφέμενοι λοιπὸν τῆς τῶν μέτρων καὶ λόγων ἀκριβείας, τοῖς [2] ὑπ' αὐτῆς εἰρημένοις ἀφιλονείκως προσέχοντες, γνῶτε πόσων ὑμῖν ἀγαθῶν αἰτία ἔσται, τὴν τοῦ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἄφιξιν σαφῶς καὶ φανερῶς προαγορεύουσα· ὃς τοῦ Θεοῦ ὑπάρχων λόγος [3] ἀχώριστος δυνάμει. τὸν κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίω-

ties in accuratiore numerorum obſervatione erraverint: & proinde iſtam illi carminum quorundam inconcinnitatis attulerunt cauſam, quòd cùm vates ipſa, mentis emotione & afflatu libera, dictorum ſuorum memoriam non retinuerit: tum, qui oracula ſcripto mandabant, propter imperitiam, numerorum obſervandorum accurata ratione, exciderint. Quapropter *Platonem* in *Sibyllæ* oracula intuentem, de vatibus hoc dixiſſe conſtat, ita ſcribentem: *Cùm multas magnaſque res recte & vere dicunt, nihil eorum, quæ loquuntur, intelligentes.*

XLI. Porro cùm non in poeticis numeris, neque in ea, quæ apud vos clara habetur, eruditione, viri *Græci*, res veri cultûs Dei ſint ſitæ, relictâ deinceps carminum & orationum exquiſitâ ratione, ad dicta *Sibyllæ*, citra contentionis ſtudium, animadvertentes, cognoſcite tandem, quorum vobis illa bonorum futura ſit conciliatrix, Servatoris noſtri Jeſu Chriſti adventum diſertis verbis clarè prædicens: Qui cùm *DEI* ſit *Verbum*, virtute ac potentiâ ab eo indiſcretum, homine, qui juxta imaginem & ſimilitu-

1 μετὰ τὸ πεπαῦσθαι] *Rob. Steph.* διὰ τὸ πεπαῦσθαι, non abſurde. SYLB.
2 ὑπ' αὐτῆς] Vulg. Ed. ὑπ' αὐτοῖς, *ſub ipſis* parum apte. SYLBURG.
3 ἀχώριστος] MS. Reg. 2. ἀχώρητος.

1 Οὐ]

similitudinem Dei conformatus est, assumpto, ad memoriam nos priscorum parentum nostrorum religionis revocavit, quam qui ex eis prognati sunt mortales relinquentes, invidi dæmonis instructu, ad eorum, qui dicuntur, & non sunt, utpote falsorum deorum, delapsi sunt cultum. Quòd si vos addubitatio aliqua conturbet, quò minus creationi hominis credatis, eis duntaxat fidem habete, quorum vos auctoritatem sequi debere existimatis, ac scitote, oraculum vestrum à quopiam, ut hymnum & laudem omnipotentis ederet Dei, rogatum, sic illud in medio hymno cecinisse:

Quem primum finxit mortalem dixit Adamum.

Atque hymnus hic à multis, qui mihi noti sunt, asservatur, ad eos coarguendos, qui omnium testificatione confirmatæ veritati credi nolunt.

XLII. Itaque, viri *Græci*, si falsam de eis, qui non sunt, diis imaginationem salute vestra antiquiorem non habetis, credite, sicut dixi, antiquissimæ & priscæ admodum *Si-*

σιν Θεοῦ πλασθέντα ἀναλαβὼν ἄνθρωπον, τῆς τῶν ἀρχαίων ἡμᾶς προγόνων ἀνέμνησε θεοσεβείας, ἣν οἱ ἐξ αὐτῶν γενόμενοι ἄνθρωποι καταλιπόντες, διδασκαλίᾳ βασκάνου δαίμονος, ἐπὶ τὴν τῶν μὴ θεῶν ἐτράπησαν θρησκείαν. εἰ δέ τις ὄκνος ὑμῖν ἐνοχλεῖ πίστεως περὶ τῆς τοῦ ἀνθρώπου πλάσεως, πείσθητε τούτοις, οἷς ἔτι προσέχειν οἴεσθε δεῖν, καὶ γνῶτε, ὅτι τὸ παρ' ὑμῖν χρηστήριον, ἀξιωθὲν ὑπό τινος ὕμνον τοῦ παντοκράτορος ἐκδοῦναι Θεοῦ, οὕτως ἐν μέσῳ τοῦ ὕμνου ἔφη.

[1] Ὃν πρῶτον πλάσας μερόπων, Ἀδὰμ δὲ [2] καλέσας.

Καὶ τοῦτον σώζεσθαι τὸν ὕμνον παρὰ πολλοῖς ὧν ἴσμεν συμβαίνει, εἰς ἔλεγχον τῶν μὴ πείθεσθαι τῇ ὑπὸ πάντων μαρτυρουμένῃ ἀληθείᾳ βουλομένων.

μβ΄. Εἰ τοίνυν, ὦ ἄνδρες Ἕλληνες, μὴ προτιμοτέραν ἡγεῖσθε τῆς ὑμῶν αὐτῶν σωτηρίας τὴν περὶ τῶν μὴ ὄντων θεῶν ψευδῆ φαντασίαν, πείσθητε, ὥσπερ ἔφην, τῇ ἀρχαιοτάτῃ καὶ σφόδρα παλαιᾷ

1 Ὃν πρῶτον πλάσας] *Rob. Steph.* legit πρῶτον ἀναπλάσας, qua lectione metrum quidem expletur, sed sententia turbatur, nisi præpositioni significationem consuetam adimas. *Langus* legit, πρῶτον ὅτι πλάσας— vel ὅτι videtur *Justini* potius esse quam oraculi. SYLBURG.

2 καλέσας] MS. Reg. 2. καλέσσας.

1 λόγῳ]

λαιᾶς Σιβύλλης, ἧς τὰς βίβλους ἐν πάσῃ τῇ οἰκουμένῃ σώζεσθαι συμβαίνει, περὶ μὲν τῶν λεγομένων θεῶν, ὡς μὴ ὄντων, ἀπό τινος δυνατῆς ἐπιπνοίας διὰ χρησμῶν
17 ὑμᾶς διδασκούσῃ· περὶ δὲ τῆς τοῦ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ μελλούσης ἔσεσθαι παρουσίας, καὶ περὶ πάντων τῶν ὑπ' αὐτοῦ γίνεσθαι μελλόντων, σαφῶς καὶ φανερῶς προαναφωνούσῃ. ἔσται γὰρ ὑμῖν ἀναγκαῖον προγύμνασμα ἡ τούτων γνῶσις τῆς τῶν ἱερῶν ἀνδρῶν προφητείας. εἰ δέ τις οἴοιτο παρὰ τῶν πρεσβυτάτων παρ' αὐτοῖς ὀνομασθέντων φιλοσόφων τὸν περὶ Θεοῦ μεμαθηκέναι [1] λόγον, [2] Ἀκμωνός τε καὶ Ἑρμοῦ ἀκουέτω· Ἀκμωνος μέν, ἐν τοῖς περὶ αὐτοῦ λόγοις πάγκρυφον τὸν Θεὸν ὀνομάζοντος, Ἑρμοῦ δέ, σαφῶς καὶ φανερῶς λέγοντος· ‘Θεὸν νοῆσαι μέν ἐστι χαλεπόν, φράσαι δὲ ἀδύνατον, ᾧ καὶ νοῆσαι δυνατόν.’ πανταχόθεν τοίνυν εἰδέναι προσήκει, ὅτι οὐδαμῶς ἑτέρως περὶ Θεοῦ ἢ τῆς ὀρθῆς θεοσεβείας μανθάνειν οἷόν τε, ἢ παρὰ τῶν προφητῶν μόνον, τῶν διὰ τῆς θείας ἐπιπνοίας διδασκόντων [3] ὑμᾶς.

byllæ, cujus libri in universo exstant orbe, de eis, qui dicuntur, non sunt autem, diis, mirifico quodam præpotentis Numinis afflatu sortibus datis vos docenti: de futuro autem Servatoris nostri Jesu Christi adventu, ac de rebus ab eo gerendis, liquidò & apertè vaticinanti. Horum namque cognitio pernecessaria fuerit, velut sacrorum virorum prædictiones antecedens præmeditatio. Denique si quis opinetur ab antiquissimis quibusque, sicuti apud eos nominati fuerunt, philosophis, de Deo discendam esse rationem, *Acmonem* is & *Mercurium* audiat: illum quidem, in libris de eo Deum, *prorsus occultum*, nominantem: hunc verò clarè & manifestè dicentem: *Deum intelligentia comprehendere difficile est; eloqui autem impossibile, ei quoque, cui intelligentiâ illum nosse possibile.* Undequaque ergo & modis omnibus scire convenit, nullo planè pacto aliter aut aliunde de Deo, vel de recta religione, disci quidquam posse, quam à prophetis solis, qui divina inspiratione afflati vos docent & instituunt.

1 λόγον] Post hanc vocem subaudiendum δεῖν aut simile quid. SYLB.

2 Ἀκμωνος] Ἀμμωνος legendum monuit *Casaubonus* Exercit. 1. contra *Baronium* sect. 10. pag. 62. col. 2. GRABE.

3 ὑμᾶς] Legi potest ἡμᾶς prima persona. SYLBURG.

ΤΟΥ
ΑΓΙΟΥ ΙΟΥΣΤΙΝΟΥ
ΦΙΛΟΣΟΦΟΥ καὶ ΜΑΡΤΥΡΟΣ
Λόγος πρὸς Ἕλληνας.

SANCTI JUSTINI
PHILOSOPHI & MARTYRIS
Oratio ad Græcos.

ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΙΟΥΣΤΙΝΟΥ,

ΦΙΛΟΣΟΦΟΥ καὶ ΜΑΡΤΥΡΟΣ

[1] Λόγος πρὸς Ἕλληνας.

SANCTI JUSTINI,

PHILOSOPHI & MARTYRIS

Oratio ad Græcos.

Henrico Stephano Interprete.

α΄. ΜΗ ὑπολάβητε, ὦ ἄνδρες Ἕλληνες, ἄλογον ἢ ἀνεπίκριτον εἶναί μου τὸν ἐκ τῶν [2] ἡμετέρων ἐθῶν χωρισμόν. οὐδὲν γὰρ ἐν

I. NE existimate, *Græci*, nullâ me cum ratione, aut nullo cum judicio à nostris ritibus descivisse. Nihil enim in illis

1 Λόγος πρὸς Ἕλληνας.] De hoc primùm monendus es, vertisse me πρὸς Ἕλληνας, *ad Græcos*: sed verti etiam posse, *ad Gentes*, sive *ad Ethnicos*. (Malim enim τὰ ἔθνη vel *Gentes*, vel *Ethnicos*, quam *Gentiles* reddere.) Idemque dicendum de oratione illa quæ inscripta est Λόγος παραινετικὸς (id est *Oratio hortatoria*) πρὸς Ἕλληνας. Ne quis autem dubitet de duplici illa hujus vocabuli interpretatione, sciat, alium esse quendam ejus λόγον, dictum ἔλεγχον (is ad nostra tempora non pervenit, quod quidem sciam) qui scriptus sit itidem πρὸς Ἕλληνας, teste etiam *Eusebio*, tamen de eo ita loquitur *Photius* ac si Ἑλλήνων nomine *Ethnici* intelligerentur. Dicit enim esse λόγον περὶ ἐθνῶν συγκείμενον. H. STEPH. Imo verò ἔλεγχος, quem periisse putat *Stephanus*, est ipsa Parænesis. Vide Spicil. Patrum Sæc. II. Tom. I. pag. 149. GRABE.

2 ἡμετέρων ἐθῶν.] Dixi antea in una ex annotationibus in paginam quartam, alium hic quàm illic usum habere vocem ἔθη, & *ritus* videri satis apte reddi. Sic autem hac voce utitur & in posteriore pro Christianis Apologia initio pag. 139. εἰ δὲ ὑμεῖς ἀξιοῖτε, τοῖς ἀγνοοῦσι τὰ ἔθη περὶ τῆς ἀληθείας τιμωρίαν προσάπτετε ὃ δίκαιον. Quum autem

illis sanctum aut Deo acceptum inveni. Illa siquidem ipsa, quæ Poetæ vestri composuerunt, rabiei & vinolentæ cujusdam petulantiæ sunt monumenta. Nam si quis ad eum, qui apud vos doctrinâ excellit, discendi gratiâ accedat, in plures

ἐν αὐτοῖς εὗρον ὅσιον ἢ θεοφιλές. αὐτὰ γὰρ τὰ τῶν ποιητῶν ὑμῶν συνθέματα, λύσσης καὶ [1] ἀκρασίας ἐστὶ μνημεῖα. [2] τῷ γὰρ ἐν παιδείᾳ παρ᾽ ὑμῖν προὔχοντι φοιτῶν τις,

autem dixisset τὰ ἔθη, statim, de re eadem loquens, δόξαν dicit: in his περὶ τῆς ἀληθείας δόξαν τιμῶντες. Ideo συνήθειαν paginâ primâ interpretatus sum quidem *consuetudinem*, sed in annotatione admonui ita vocari *opinionem consuetudine receptam*. Quibus addo, perinde esse ac si dixisset τὴν συνήθη δόξαν. Sed qua de re δόξαν, sive opinionem? nimirum de *ritibus* ad suam religionem pertinentibus: si modo ista adjectione opus est, & *ritibus* dicere satis non est. Libuit quidem certè ἔθη absque illa adjectione & illic interpretari *ritus*. Quod & de hoc dicendum existimo ejusdem Scriptoris loco, in Apologia posteriore, καὶ αὐτοὺς τοὺς οὐχ ὁμοφύλους διὰ τὰ ἔθη καὶ ἑστίας κοινὰς μὴ ποιούμενοι. Nam & hic ἔθη *ritus ad religionem pertinentes* significare existimo. Sed ibi scribendum videri, διὰ τὰ ἔθη, τραπέζας καὶ ἑστίας κοινὰς μὴ ποιούμενοι, antea monui. Cæterùm Christianos Scriptores, in eis quæ adversus *Ethnicorum* religionem scripserunt, & sæpe & acriter in opinionem consuetudine receptam, sive potius opiniones consuetudine receptas, invectos esse videmus: & de consuetudine idem dixisse quod apud hunc in illa prima pagina legimus; τὴν ἀπατῶσαν συνήθειαν. id est, *Consuetudinem*, *quæ te decipit*. H. STEPH.

1 ἀκρασίας] Verti hic: ἀκρασίας, *vinolentiæ cujusdam petulantiæ*, quum possem uno esse vocabulo contentus, *libidinis* (quo usus sum paulo post) & cuperem etiam, meo more, eandem vocem *Græcam* eadem *Latina* diversis in locis reddere. Sed veritus sum ne quis hæc verba, *libidinis monumenta*, alium in sensum acciperet. H. STEPH.

2 τῷ γὰρ ἐν παιδείᾳ παρ᾽ ὑμῖν προὔχοντι φοιτῶν τις] Quis hic est quem dicit apud *Græcos* doctrina excellere? Nonne *Homerus*? Neque enim dubium cuiquam esse potest, quin de eo loqui velit qui doctrina inter poetas excellit. Quicunque certè ille sit, non malè φοιτῶν τις vertisse mihi videor, *si quis discendi gratia accedat*: respiciens etiam ad nomen φοιτητὴς, inde profectum, quo *discipulus* significatur.

Sed cur Poetarum tantùm mentionem facit, quasi soli sint *Ethnicæ* Theologiæ Doctores? In illa quidem *Hortatoria* ad *Græcos* Oratione, quæ jam olim fuit excusa, à poetis quidem *Homero* & *Hesiodo*, initium sumit: sed ab illis ad Philosophos descendit, ad quos, tanquam ad τεῖχος ὀχυρὸν, moris esse illis confugere ait. In fine etiam illius orationis (aut saltem non procul à fine) doctrinam apud eos τῶν ἐνδοξοτάτων videtur appellare doctrinam Philosophorum. Nam de Poetica non posse intelligi manifestum est, quum scribat: οὐ γὰρ δὴ ἀλλ᾽ ἐπειδήπερ ὦ ἄνδρες Ἕλληνες, οὐκ ἐν ποιητικοῖς μέτροις τὰ τῆς ἀληθοῦς θεοσεβείας πρόκειται, οὐδὲ ἐν τῇ παρ᾽ ὑμῖν εὐδοκιμούσῃ παιδεύσει. Quum hæc ita sint, cur (inquam) poetarum tantùm mentionem facit? Suspicor integram ad nos non pervenisse hanc Orationem: at eam, quæ erat integra,

post

τος, πάντων ἀνθρώπων ἐστὶν [1] ἀργαλεώτατος. πρώτιστα μὲν γὰρ φασὶ τὸν Ἀγαμέμνονα τῇ [2] τοῦ ἀδελφοῦ [3] ἀκρασίᾳ ἐπιτεταμένῃ, λύσσῃ, καὶ ἀκατασχέτῳ ἐπιθυμίᾳ συνεργοῦντα, καὶ τὴν [4] θυγατέρα πρὸς θυσίαν εὐδοκήσαντα δοῦναι, καὶ [5] πᾶσαν ταράξαι τὴν Ἑλλάδα, ἵνα ῥύσηται τὴν Ἑλένην, ἀπὸ [6] λεπροῦ ποιμένος ἡρπασμένην.

quàm quiſpiam hominum, difficultates delabitur. Primùm enim dicunt, *Agamemnonem*, magnæ fratris libidini, rabiei, & effræni cupiditati auxiliantem, filiam ad ſacrificium haud gravatè dediſſe, & totam *Græciam* turbaſſe, ut *Helenam* recuperaret, quæ à paſtore rapta erat.

Quum

poſt poeticam doctrinam mentionem Philoſophicæ quoque feciſſe. H. STEPH.

1 ἀργαλεώτατος] Mirum eſt quàm fuerit mihi ἀργαλέα hujus nominis ἀργαλεώτατος interpretatio: quum *Græci* ſermonis conſuetudo poſtulet ut aliqua res dicatur ἀργαλέα, ſive aliquid dicatur ἀργαλέον, non autem quis dicatur ἀργαλέος. In hac igitur difficultate ad hanc ipſam vocem *difficultates* confugi: ita locum hunc reddens, *in plures* (ſive *in majores*) *quam quiſquam hominum difficultates delabitur*. Intelligo autem eum in difficultates multas, ſeu magnas delabi, aut difficultatibus multis conflictari, quòd multa apud Poetam illum occurrant, quæ rationi minimè conſentanea, ſed potius abſurda videntur.

Sed cur de *Homero* loquens ſolo, φασὶ dicit? Nam loquutus quidem eſt de pluribus Poëtis, ſed ab iis ad *Homerum* tranſiit, & facta ejus mentione dicit φασί. Videndum igitur ne ſcribendum ſit: τοῦ γὰρ ἐν ὑμῖν πρεσβεύοντι καὶ τοῖς ἄλλοις φοιτῶν τις &c. Fateor alioqui in ſequentibus itidem φασὶ legi, quum de *Heſiodo* tantum loquutus fuerit. Verum fieri poteſt ut malè pro φησὶ ſcriptum ſit. At in illo altero loco ne φησὶ legamus hoc etiam obſtat, quod ab *Homero* nulla ejus rei quam hic refert, fiat mentio, *Agamemnonem* videlicet filiam ſuam (cui nomen erat *Iphigenia*) mactandam dare non recuſâſſe. H. STEPH.

2 τοῦ ἀδελφοῦ] *Menelai* ſc. cujus uxore *Helena* à *Paride* rapta tantum ab *Agamemnone* cæteriſque *Græcis* adverſus *Trojanos* exorſum eſt bellum.

3 ἀκρασίᾳ ἐπιτεταμένῃ, &c.] Non male ſic diſtinxeris, ἀκρασίᾳ, ἐπιτεταμένῃ λύσσῃ, καὶ ἀκατασχέτῳ ἐπιθυμίᾳ: membra ſane numeroſiora efficit hæc diſtinctio. SYLBURG.

4 θυγατέρα] *Iphigeniam*, quam *Agamemnon Dianæ* mactavit, ut exercitui ſuo, qui Deæ iſtius irâ in *Aulide Bœotiæ* detinebatur, profectionem liberam impetraret. POTTER.

5 πᾶσαν ταράξαι τὴν Ἑλλάδα] Non enim una aliqua urbs, ſed tota fere *Græcia* ſeu ſponte, ſeu metu *Agamemnonis*, qui tum potentia & opibus florebat, coacta, *Trojanæ* expeditionis particeps fuit. POTTER.

6 λεπροῦ] Vocem λεπροῦ mendoſam eſſe conſtat, quæ ideo abſque accentu à me hic ſcripta fuit. Ac initio quidem ex aliqua voce depravatam eſſe putabam, quæ nomen loci eſſet unde *Helena* rapta fuit: ſed ſi eam eſſe λεπρεαίου dicamus, oportebit aliud quoddam fuiſſe *Lepreum* quàm cujus mentionem à Geographis fieri vidimus: deinde addenda erit præpoſitio ὑπὸ, quæ cum ποιμένος jungatur. Quamobrem non diſplicebit

fortaſſe

Quum autem bello etiam supervenient captivos abduxerunt, ipse *Agamemnon* à *Chryseide* captivus abductus est, & adversus *Thetidis* filium propter *Briseidem* inimicitias suscepit. Ipse autem *Pelides*, qui fluvium saltu transiliit, qui *Trojam* evertit, qui *Hectorem* in potestatem redegit, vester ille heros, *Polyxenæ* servitutem serviebat, ab *Amazone* mortua superatus erat.

ὁπότε δὲ καὶ τοῦ πολέμου κατασχόντος αἰχμαλώτους ἤγαγον, αὐτὸς [1] Ἀγαμέμνων ὑπὸ [2] Χρυσηΐδος αἰχμάλωτος ἤγετο, [3] πρὸς τὸν Θέτιδος παῖδα Βρισηΐδος ἕνεκεν ἔχθραν ἤρατο. αὐτὸς δὲ Πηληϊάδης, ὁ [4] ποταμὸν πηδήσας, [5] Τροίαν καταστρέψας, Ἕκτορα χειρωσάμενος, Πολυξένης ὁ ἥρως ὑμῶν δοῦλος ἦν, ὑπὸ [6] Ἀμαζόνος νεκρᾶς νενίκητο. τὰ θεότευκτα

fortasse *Isaaci Casauboni* conjectura, ἀπ' ὀλέθρου πυρῆος scribentis. Sed malim tamen ὑπ' ὀλέθρου πυρῆος. H. STEPH. Alioqui si λεπροῦ retineamus, epitheti hæc erit ratio, quia pastores ut plerumque sordidi sunt, & olidi, ita & scabri. *Israelitis* sane pastoribus lepræ crimen ab *Ægyptiis* affictum ait *Theophilus*. SYLBURG. Si cui autem displiceat hæc lectio, quæ mihi videtur tolerari posse; is facili mutatione scriba λιπαροῦ, h. e. *nitidi, elegantis*. Nam *Paridis* mollities pene in proverbium abiit. POTTER.

1 Ἀγαμέμνων ὑπὸ Χρυσηΐδος] Festive dicitur abductus captivus à *Chryseide*, qui ejus amore captus erat. Hoc autem captivitatis genus quale sit, satis superque Poetæ (elegiaci præsertim) docent. H. STEPH.

2 Χρυσηΐδος] Fabula de *Chryseide* & *Briseide*, captivis puellis, de quibus inter *Agamemnonem* & *Achillem* lis orta est, Iliade α'. ferè tota describitur. POTTER.

3 πρὸς τὸν Θέτιδος] Præpositioni voculam καὶ præfigo. H. STEPH.

4 ποταμὸν πηδήσας] Cujusdam *Achillei* saltus cum alii mentionem fecerunt, tum vero *Lycophron* Πελασγὸν ἅλμα vocant. Intelligit enim τὸ Θετταλικὸν πήδημα, videlicet τὸ τοῦ Ἀχιλλέως: qui fuit Πελασγὸς & quidem Θετταλὸς ut Scholiastes scribit, apud quem vide plura. Sed vel alius fuit ille *Saltus* de quo loquitur *Justinus*, vel mendosè Ποταμὸν apud eum legitur. H. STEPH. Ποταμὸν πηδήσας, *qui in fluvium insiluit*: *Scamandrum* nempe, in quem *Achilles*, cum ejus fluenta cadaveribus à se cæsis pene obstruxisset, insiluit: referente *Homero* Il. φ'. v. 233.

Η καὶ Ἀχιλλεὺς μὲν δουρικλυτὸς ἔνθορε μέσσῳ,
Κρημνοῦ ἀπαΐξας.——

Vel ποταμὸν πηδήσας, *qui fluvium saltu excitavit*: nam quemadmodum *Pegasus* ungula *Hippocrenen*, sic *Achilles* in terra *Trojana* saltu è navi fontem excitavit. Fabula hæc est apud *Lycophronem* v. 245.

Οταν Πελασγὸν ἅλμα λαιψηροῦ ποδὸς
Εἰς θῖν' ἐρείσας λοισθίαν αἴθων λύκος,
Κρουνοὺς ἐξ ἀμμοῖο ῥοιβδήσῃ γάνους,
Πηγὰς ἀνοίξῃ τὰς πάλαι κεχωσμένας.

Quo loco *Tzetzes* consulendus, & *Euripidis* Scholiastes in *Andromach*. v. 1139. POTTER.

5 Τροίαν καταστρέψας] *Trojam* evertit *Achilles*, eò quod *Hectorem*, aliosque præcipuos ejus defensores occidit: alioquin *Trojæ* excidium post *Achillis* mortem contigit. POTTER.

6 Ἀμαζόνος] *Amazon* hæc dicta fuit

[1] θεότευκτα ὅπλα ἀποδυσάμενος, [2] νυμφικὴν στολὴν ἐνδυσάμενος, φίλτρων θῦμα ἐγίνετο ἐν τῷ τοῦ [3] Ἀπόλλωνος ναῷ. ὁ γὰρ Ἰθακήσιος Λαερτιάδης ἐκ κακίας ἀρετὴν ἐνεπορεύσατο. ὅτι δὲ ἀγαθῆς φρονήσεως ἄμοιρος ἦν, ὁ κατὰ Σειρῆνας διάπλους ἐδήλωσεν, ὅτι μὴ ἠδυνήθη [4] φρονῆσαι [5] ἐμφράξαι τὴν ἀκοήν. ὁ Τελαμώνιος Αἴας, ὁ τὸ ἑπταβόειον φέρων σάκος, διὰ τὴν πρὸς Ὀδυσσέα περὶ τῶν ὅπλων κρίσιν ἡττηθείς, ὑπὸ μανίας ἡλίσκετο. ταῦτα παιδεύεσθαι οὐ θέλω· οὐ γὰρ τοιαύτης ἀρετῆς ἐπιδικάζομαι, ἵνα τοῖς Ὁμήρου μύθοις πείθωμαι. ἔστι γὰρ ἡ πᾶσα ῥαψῳδία Ἰλιάδος τε καὶ Ὀδυσσείας [6] ἀρχὴ καὶ τέλος γυνή.

quum arma à Deo fabricata exuisset, & vestem, qualem sponsæ gerunt, induisset, amoris conciliatrix victima in *Apollinis* templo fuit. At *Ithacensis Laertiades*, ex improbitate famam virtutis lucratus est. Fuisse autem bonæ prudentiæ expertem, illa circa locum, ubi *Sirenes* erant, navigatio declaravit, quum prudentia aures obturare non potuerit. *Telamonius* ille *Ajax*, septemplicis clypei gestator, judicio, quod de armis *Achillis* adversus *Ulyssem* intenderat, superatus, furore corripiebatur. Hæc doceri nolo: non enim de tali virtute contendo, ut *Homeri* fabulis fidem præbeam. Est enim tota Rhapsodia Iliadis & Odysseæ, principium ac finis, Mulier.

II. Sed

fuit *Penthesilea*, de qua lege *Calabrum*, & *Lycoph.* Schol. H. STEPH. Ἀμαζόνος κούρης] *Penthesilea*, nempe *Amazonum* regina: quam cum occidisset *Achilles*, & armis detractis egregiam ejus formam conspexisset, eam amare cœpit. Vid. *Lycophronis Cassandra* v. 1000. ibique Commentarius noster. POTTER.

1 θεότευκτα ὅπλα] Arma, quæ *Vulcanus Thetidis* rogatu *Achilli* fabricaverat: ut fuse narrat *Homerus* Iliad. σ'. à v. 368. ad finem ejus libri. POTTER.

2 νυμφικὴν στολὴν ἐνδυσάμενος] Hanc quoque Historiam, sive Fabulam habes apud *Lycophronis* Scholiastem. Possit autem pro his, *victima amoris conciliandi causa mactata*, vel brevius, *victima amoris conciliatrix*; diu etiam, (retinendo vocem *Græcam*) victima Philtrorum. H. STEPH.

3 Ἀπόλλωνος ναῷ] *Apollinis Thymbræi* templo, quo cum *Achilles* inermis spe ducendæ *Polyxenæ Priami* filiæ venerat, à *Paride* interemtus est. Unde S. *Justinus Amoris victimam* appellat. POTTER.

4 φρονῆσαι] Scribo φρονήσει. Perinde ac si diceret, *prudentia, non autem cera, aures obturare*. Huc pertinentem ejusdem scriptoris locum habes in Oratione Paræn. ad *Græcos* p. penult. H. STEPH.

5 ἐμφράξαι τὴν ἀκοήν.] Alludit ad historiam *Ulyssis*: qui *Sirenum* insulam præternavigaturus, sociorum quidem *aures* cerâ *obturavit*, ipse vero navis malo alligatus est, ne quis eorum *Sirenum* cantu allectus se prædam iis traderet. POTTER.

6 ἀρχὴ καὶ τέλος] Hoc est, *tota poemata*,

II. Sed quoniam post *Homerum* fuit *Hesiodus*, qui *Opera* & *Dies* conscripsit, quis nugaci ejus *Theogoniæ* attentietur? Aiunt *Saturnum*, Cœli filium, imperium patri abrogasse, & sceptra cepisse: quumque ortus ei metus esset, ne similia pateretur, in animum induxisse liberos comedere. Sed *Jovem*, quum *Curetum* solertiâ furto sublatus esset & latuisset, vinculis patrem constrinxisse: ac partitione, ut aiunt, factâ, *Jovem* quidem æthere potitum esse; *Neptunum* autem profundo: ac *Plutonem* inferos pro sua portione sortitum esse. Verum *Pluto* quidem *Coren*, id est, *Proserpinam*, rapuit: & *Ceres* per deserta errans, filiam quærebat. Atque hanc fabulam in altum ignis *Eleusinius* extulit. Alia

β'. [1] Ἀλλ' ἐπεὶ Ἡσίοδος μεθ' Ὅμηρον ἔργα τε καὶ ἡμέρας συνέγραψε, τίς αὐτοῦ τῇ [2] ληρώδει θεογονίᾳ συνθήσεται; [3] Φασὶ Κρόνον τὸν Οὐρανοῦ παῖδα, τῆς ἀρχῆς καθελεῖν τὸν πατέρα, καὶ τῶν σκήπτρων λαβέσθαι· καὶ διαδλαβηθέντα τὸ ὅμοιον παθεῖν, τεκνοφαγεῖν ἑλέσθαι. τῇ δὲ τῶν [4] Κουρήτων ἐπιπνοίᾳ τὸν Δία κλαπέντα καὶ λαθόντα, δεσμοῖς καθεῖρξαι τὸν πατέρα· καὶ διανείμασθαι, ὡς λόγος, Δία μὲν τὸν αἰθέρα· Ποσειδῶνα δὲ τὸν βυθόν· καὶ Πλουτέα τὴν καθ' ᾅδου μοῖραν λαχεῖν. ἀλλ' ὁ μὲν Πλουτεὺς τὴν Κόρην ἥρπασε· καὶ ἡ Δήμητρα ἀλωμένη κατὰ τὰς ἐρήμους, τὸ τέκνον ἐζήτει. καὶ τοῦτον τὸν μῦθον εἰς ὕψος ἤγαγε [5] τὸ ἐν Ἐλευσῖνι πῦρ. πάλιν ὁ Ποσει-

mata. Nam *Helena* utrique argumentum præbuit: quin & *Chryseis* & *Briseis* in Iliade; *Calypso, Circe* & *Penelope* in Odyssea, rebus fere omnibus, quæ ibi narrantur, gerendis occasionem dedere. POTTER.

1 ἀλλ' ἐπεὶ Ἡσίοδος] Fortasse ita scripsit: ἀλλ' ἐπεὶ Ἡσίοδος μεθ' Ὅμηρον ἐγένετο, ὃς ἔργα τε καὶ ἡμ. &c. vel μεθ' Ὅμηρον ἦν. Hoc tantum incommodi in hac lectione erit quod ὃς referet non eum qui posterius, sed eum qui prius nominatus fuit. Quod tamen exemplo non carere constat. H. STEPH.

2 ληρώδει] vel λήρῳ scripsit, eo modo quo λῆρον dicimus eum qui est ληρώδης sive ad quod τὸ ληρῶδες: vel certe λήρῳ pro ληρώδει irrepsit. H. STEPH.

3 Φασὶ Κρόνον] *Beweri* apographon φασὶ γοῦν Κρόνον. SYLBURG.

4 Κουρήτων ἐπιπνοίᾳ] Factum hoc *Curetum* legitur & apud *Callimachum*. Quum autem unam vocem διακλαπέντα in exemplari invenissem, non dubitavi in duas Δία κλαπέντα dividere. H. STEPH.

5 τὸ ἐν Ἐλευσῖνι πῦρ.] Celebre festum erat in *Eleusine Atticæ* pago, quo vir quidam, δᾳδοῦχος ab officio dictus, *faces gestabat* in memoriam *Cereris*, quæ raptam *Proserpinam* accensis facibus quærebat. *Minucius Octavio*: *Ceres facibus & serpente circumdata, errore subreptam & corruptam Liberam, anxia & sollicita, vestigat. Hæc sunt Eleusinia.* *Clemens Alexandrinus* Protrept. p. 9.

Δηὼ

ὁ Ποσειδῶν Μελανίππην μὲν ᾔσχυνεν ὑδρευομένην, ὄχλῳ δὲ Νηρηΐδων [1] οὐκ ὀλίγων κατεχρήσατο· ὧν τὰ ὀνόματα ἐὰν διηγώμεθα, πολὺ πλῆθος λόγων καταστρέψομεν.

γ΄. Ὁ μὲν οὖν Ζεύς, μοιχὸς πολλαχῇ, ἐπ' Ἀντιόπῃ μὲν ὡς σάτυρος, [2] καὶ Δανάῃ χρυσός, καὶ ἐπ' Εὐρώπῃ ταῦρος ἦν· ἐπτέρωτο δὲ παρὰ Λήδᾳ. ὁ γὰρ Σεμέλης ἔρως, καὶ αὐτοῦ τὴν ἀκρασίαν ἤλεγξε, καὶ τῆς Σεμέλης τὸν ζῆλον. τὸν γὰρ Φρύγα Γανυμήδην, φασίν, εἰς τὸ οἰνοχοεῖν ἀνήρπασε. καὶ ταῦτα μὲν οἱ Κρονίδαι ἐποίησαν· ὁ γὰρ μεγαλώνυμος ὑμῶν ὁ Λητοΐδης, ὁ μαντικὴν ἐπαγγειλάμενος, ἑαυτὸν ἤλεγξεν ὅτι ψεύδεται. Δάφνην ἐδίωκεν, ἣν οὐ κατέλαβε· καὶ

autem ex parte *Neptunus Melanippæ* pudorem rapuit, dum illa aquaretur: quinetiam turbâ *Nereidum* non paucarum abusus est: quarum nomina si commemoremus, magnam verborum multitudinem consumeremus.

III. Ad *Jovem* autem quod attinet, is multis modis adulter, in *Antiope*, ut *Satyrus*: in *Danae*, ut aurum: in *Europa*, taurus erat: apud *Ledam* verò alas sumebat. Nam *Semeles* amor, & ejus petulantiam, & ipsius *Semeles* zelotypiam coarguit. At *Ganymedem Phrygem* (ceu ferunt) ut pincernæ officio fungerentur, rapuit. Ac *Saturnii* quidem ita se gesserunt. Ac vester ille *Latoïdes*, id est, *Apollo*, qui magni est nominis, quum se artis vaticinandi peritum professus esset, seipsum mendacii convictum reddidit. *Daphnen* enim quum persequeretur, eam non est assequutus:

√

Δηὼ δὲ καὶ Κόρη δρᾶμα ἤδη ἐγενέσθην μυστικόν· καὶ τὴν πλάνην, καὶ τὴν ἁρπαγήν, καὶ τὸ πένθος αὐτοῖν Ἐλευσὶς δᾳδουχεῖ. Hinc *Alcibiades*, cum imitabatur *Mysteria*, & unicuique sociorum officium destinabat, *Polytiona* δᾳδοῦχον esse voluit: quod constat ex ejus accusatione apud *Plutarch. Alcib.* p. 200. & 202. Ed. *Paris.* POTTER.

1 οὐκ ὀλίγων] Non male scripseris οὐκ ὀλίγῳ, ad ὄχλῳ videlicet, non ad Νηρηΐδων relato adjectivo. SYLB.

2 καὶ Δανάῃ] Fortasse aliud aliquod mulieris nomen præcedebat, ante καὶ Δανάῃ: & particulæ μὲν reddita erat δέ. Hoc modo ἐπ' Ἀντιόπῃ μὲν ὡς σάτυρος· ἐπὶ δὲ ... καὶ Δανάῃ χρυσός. In *Græco* tamen de adulteriis *Jovis* disticho, ad unam tantum & quidem *Danaën*, venit auro assimilatus. Hæc enim sunt ejus verba:

> Ζεὺς κύκνος, ταῦρος, σάτυρος, χρυσὸς δι' ἔρωτα
> Λήδης, Εὐρώπης, Ἀντιόπης, Δανάης.

Fuisse autem olim dæmones improbos, quibus talia flagitia perpetrantibus, deorum nomina fuerint imposita, docet hic noster *Justinus*, Apologiæ posterioris pagina secunda. H. STEPH.

quutus: & *Æacidæ* illum sciscitato mortem vaticinatus non est. Nam *Minervæ* virile vitæ genus, *Dionysi* muliebre, *Veneris* meretricium taceo. Legite *Jovi* (*Græci*, legem adversus eos latam, qui parentem pulsant, & pœnam adulterio irrogatam, pædicationis turpitudinem *docete*. Docete *Minervam* & *Dianam*, quæ sint mulierum opera; & *Dionysium*, quæ sint virorum. Quid majestate aliqua dignum præstat mulier armis ornata? quid vir ille, qui cymbala & corollas ac muliebrem vestem pro suo cultu habet, & cum mulierum grege orgia celebrat? Nam trivesperum *Alcidem* certaminum *Jovis* filium, qui

τῷ ἐρωμένῳ αὐτὸν [1] Αἰακίδῃ [2] σκεύοντι τὸν αὐτοῦ θάνατον οὐκ ἐμαντεύσατο. Ἀθηνᾶς γὰρ τὸ ἀνδρικὸν σιγῶ, καὶ Διονύσου τὸ θηλυκὸν, καὶ Ἀφροδίτης τὸ πορνικόν. ἀνάγνωτε τῷ Διῒ, ἄνδρες Ἕλληνες, τὸν κατὰ πατραλοιῶν νόμον, καὶ τὸ μοιχείας πρόστιμον, καὶ τὴν παιδεραστίας [3] αἰσχρότητα. διδάξατε Ἀθηνᾶν καὶ Ἄρτεμιν τὰ τῶν γυναικῶν ἔργα, καὶ Διόνυσον τὰ ἀνδρῶν. τί σεμνὸν ἐπιδείκνυται γυνὴ ὅπλοις κεκοσμημένη, [4] ἀνὴρ δὲ κυμβάλοις καὶ στέμμασι καὶ ἐσθῆτι γυναικείᾳ καλλωπιζόμενος, καὶ ὀργιῶν σὺν ἀγέλῃ γυναικῶν; τὸν γὰρ [5] τριέσπερον Ἀλκείδην, τῶν ἀγώνων [6] ἡγήτορα ᾀδόμενον, τὸν τοῦ Διὸς υἱόν·

[1] ὃς

1 Αἰακίδῃ] *Achilli*, qui in *Apollinis* templo, ipsius Dei auxilio interfectus fuisse dicitur. Vel *Æaciden* vocat *Neoptolemum*, *Achillis* filium, qui, dum *Apollinem Delphicum* venerabatur, in ipso templo trucidatus est. Hinc *Euripides* hæc profert à S. *Justino* non multum discrepantia: *Androm*. v. 1161.

Τοιαῦθ' ὁ τοῖς ἄλλοισι θεσπίζων ἄναξ,
Ὁ τῶν δικαίων πᾶσιν ἀνθρώποις κριτὴς,
Δίκας διδόντα παῖδ' ἔδρασ' Ἀχιλλέως.
Ἐμνημόνευσε δ', ὥσπερ ἄνθρωπος κακὸς,
Παλαιὰ νείκη· πῶς ἂν ἂν εἴη σοφός;

POTTER.

2 σκεύοντι] Vox hæc imperfecta, plena fiet, si trium literarum additione legas θρησκεύοντι nam in ipso *Apollinis templo*, dum Deæ *preces offerret*, interfectus est *Æacides*. POTTER.

3 αἰσχρότητα.] Puto post αἰσχρότητα. scriptum fuisse διδάξατε: & repetitionem ejus in causa fuisse cur hic omitteretur. H. STEPH.

4 ἀνὴρ δὲ κυμβάλοις &c.] *Bacchi* habitum & comitatum describit. Vid. *Archæologia* nostra, ubi de *Bacchi* festis agitur. POTTER.

5 τριέσπερον] Sic vocat *Herculem*, quem *Jupiter* trium noctium concubitu genuit. *Lycophron Cassandræ* v. 33. eodem epitheto usus est:

Τριεσπέρου λέοντος, ὅν ποτε γνάθοις
Τρίτωνος ἠμάλαψε κάρχαρος κύων.

POTTER.

6 ἡγήτορα] Nominis ἡγήτορα duas priores tantum syllabas in MS. extare notat *Steph*. ἡγήτορα tamen à *Justino* scriptum fuisse non dubitat. Sed & articulum addi posse judicat: ut fit ἡγήτορα τὸν ᾀδόμενον. SYLBURG.

1 ὃς

[1] ὃς κατέπεφνε λέοντα, καὶ πολύκρανον ὤλεσεν Ὕδραν. ὗν δ' ἄγριον ἀκάματον ὁ νεκρώσας, [2] ὄρνιθας δ' ἀνδροβόρους ἱπταμένας καθελεῖν ὁ δυνηθεὶς, καὶ κύνα τρικάρηνον ἐξ ᾅδου ἀναγαγὼν, Αὐγείου δ' ὀχυρὸν τεῖχος σκυβάλων καθελεῖν ὁ δυνηθεὶς, [3] ταύρους δὲ καὶ ἔλαφον ἀνελὼν, ὧν μυξωτῆρες ἔπνεον πῦρ, καὶ καρπὸν χρύσεον [4] στελέχους ἔλαβεν, ἑρπετὸν ἰοβόλον ἀνελών· (καὶ Ἀχελῷον τίνος ἕνεκεν ἔκτεινεν, [5] οὐ θέμις εἰπεῖν, καὶ τὸν ξενοκτόνον Βούσιριν) καὶ ὄρη πηδήσας, ἵνα λάβῃ ὕδωρ ἔναρθρον φωνὴν ἀποδιδὸν, ὡς λόγος· ὁ τὰ τοσαῦτα καὶ τοιαῦτα καὶ τηλικαῦτα δρᾶσαι δυνηθεὶς, ὡς νήπιος ὑπὸ σατύρων κατακυμβαλισθεὶς, καὶ ὑπὸ γυναικείου

occidit leonem, & capita multa habentem *Hydram* prostravit. Verùm is, qui aprum robore infatigabili præditum morti dedit, qui aves hominum voratrices potuit volantes deturbare; qui canem tricipitem ex inferis sursum abduxit; qui *Augiæ* validum murum purgare stercoribus potuit; qui tauros & cervam interfecit, naribus ignem spirantes, & fructum aureum ab ipso trunco accepit: qui serpentem venenum jaculantem confecit; (& *Acheloum* quam ob causam occiderit, fas non est dicere, & hospitum interfectorem *Busirin*) qui montes saltu transiliit, ut aquam acciperet, quæ vocem articulatam edebat, sicut fama est: qui tam multa & talia tantaque facere potuit, is tanquam puerulus, aures suas personare strepitu cymbalorum, quæ Satyri pulsabant, passus, & fœminæ

1 ὃς κατέπεφνε λέοντα] De *Nemeæo* leone hoc intelligi constat: fortasse tamen non voce Νεμεαῖον hoc vacuum spatium repleri debet, sed aliaquaquam quæ habet aliquod illi conveniens leoni epitheton: præsertim vero quod aptè præfigi possit hemistichio versum claudenti. Videtur enim his verbis κατέπεφνε λέοντα clausus fuisse versus *Heptameter*. Quod si igitur epitheto θυμερὸν aut βριαρὸν hoc vacuum spatium esse implendum dicamus? Verum & hæc πολύκρανον ὤλεσεν ὕδραν, videri hemistichium queunt. H. STEPH. *Sylburgius* legit βλοσυρὸν κατέπεφνε λέοντα.

2 ὄρνιθας] De avibus intellige quæ *Stymphalides* fuerunt appellatæ. HEN. STEPH.

3 ταύρους δὲ καὶ ἔλαφον] Fortasse melius transpositis nominibus legemus ἔλαφον δὲ καὶ ταύρους: quoniam non cervam, sed tauros ignem naribus spirasse ferunt mythologi. SYLB.

4 στελέχους] Scribo ἀπὸ στελέχους. H. STEPH.

6 οὐ θέμις εἰπεῖν] *Acheloum* enim devicit *Hercules*, ut ab eo *Deianiram* virginem amatam auferret; quam fœdam esse certaminis causam existimat S. Martyr. POTTER.

1 Αὐδῆς]

næ amore superatus, se à *Lyde* ridente in nates cædi lætabatur. Ac tandem, quum *Nesseam* tunicam exuere non potuisset, pyrâ adversus seipsum structâ, vitæ finem statuit. Deponat zelotypiam *Vulcanus*, & ne invideat, si, quum senex & claudus esset, odio haberetur, at *Mars* carus foret, qui juvenis ac formosus erat.

ἔρωτος ἡττηθεὶς, ὑπὸ [1] Λυδῆς γελώσης κατὰ γλουτῶν τυπτόμενος ἥδετο. καὶ τέλος, τὸν [2] Νέσσιον χιτῶνα ἀποδύσασθαι μὴ δυνηθεὶς, πυρὰν ([3] κατ') αὐτοῦ αὐτὸς ποιήσας, τέλος ἔλαβε τοῦ βίου. θέτω [4] τὸν ζῆλον Ἥφαιστος, καὶ μὴ φθονείτω εἰ πρεσβύτης ὢν καὶ χωλὸς τὸν πόδα, μεμίσητο, Ἄρης δὲ [5] πεφίλητο, νέος ὢν καὶ ὡραῖος.

IV. Vestri igitur dii, ô *Græci*, præ libidine tales esse convicti sunt; vestri autem heroes effœminati, ut declararunt vestræ historiæ, quæ tragœdiis argumenta suppeditarunt, *Atrei* piacula, *Thyestæ* concubitus, & *Pelopidarum* exsecranda faci-

δ'. Ἐπεὶ οὖν, ἄνδρες Ἕλληνες, οἱ μὲν θεοὶ ὑμῶν [6] ὑπὸ ἀκρασίας ἠλέγχθησαν, ἄνανδροι δὲ οἱ ἥρωες ὑμῶν, ὡς αἱ παρ' ὑμῖν δραματουργοὶ ἱστορίαι ἐδήλωσαν, τὰ μὲν Ἀτρέως ἄγη, Θυέστου λέχη, καὶ [7] Πελοπιδῶν μύση,

1 Λυδῆς] *Omphalen* intelligit, *Lydorum* reginam, cui *Hercules* propter amorem servivit. POTTER.

2 Νέσσειον] In exempl. τὸν ἑσσίον, sed manifestò mendo pro Νέσσειον. H. ST. Νέσσιον absque diphthongo per solum ι habet *MS.* cujus generis multa usurpata passim à *Clem.* SYLB. Νέσσιον χιτῶνα] Tunicam *Nessi Centauri* sanguine infectam, quam *Hercules* cum in *OEta* monte induisset, veneno statim per viscera serpente, doloris impatientia in ardentem se rogum conjecit. POTTER.

3 κατ') αὐτοῦ] Malim καθ' αὑτοῦ. Cæterum huc pertinet quod ab eodem scriptore de eodem deo, vel potius semideo (loquor autem *Ethnicorum* more) memoriæ proditum, eum se igni tradidisse, ad fugiendos labores. Ἡρακλέα δὲ (inquit in Apologia posteriore φυγῇ πόνων ἑαυτὸν πυρὶ δόντα. H. STEPH.

A *Beaveri* apographo abest præpositio. SYLBURG.

4 τὸν ζῆλον] Nota τὸ ζῆλος, pro τὸν ζῆλον ut pag. 38. lin. 34. est usitatius. ut suspecta hic sit librariorum fides. SYLBURG.

5 πεφίλητο] A *Venere*, *Vulcani* uxore. v. *Odyss.* θ'. v. 266. POTTER.

6 ὑπὸ ἀκρασίας] Ante hæc verba ὑπὸ ἀκρασίας, vel post non dubium mihi est quin aliquod nomen desit, quod illis diis pro epitheto tribueretur: ut ἄνανδροι heroibus tribui videmus. Interim tamen locum hunc perinde sum interpretatus ac si τοιοῦτοι scriptum esset.

Est vero & hoc animadvertendum, nihil esse, quod particulæ μὲν reddatur. Non hoc autem solum, sed & quædam alia locum mihi suspectum reddunt. Nam nec voculæ μὲν, quæ est ante Ἀτρέως, videmus reddi particulam δὲ. H. STEPH.

7 Πελοπιδῶν] *Atrei* & *Thyestæ*, *Pelopis* filiorum: quorum cum *Thyestes* *Æropen* *Atrei* uxorem corruperat, hic ei

τη. καὶ Δαναὸν φθόνῳ φονεύοντα καὶ [1] ἀτεκνοῦντα μεμεθυσμένον καὶ τὰ Θυέστεια δεῖπνα [2] Ἐριννύες ἤρτυον. καὶ [3] Πρόκνη μέχρι νῦν ἐπτερωμένη γοᾷ, καὶ [4] ταύτης ἀδελφὴ γλωσσοτομηθεῖσα τέτριγεν ἡ Κεκροπίς. τὰ γὰρ [5] Οἰδίποδος κέντρα τί δεῖ καὶ λέγειν; καὶ τὸν Λαΐου φόνον, καὶ μητρὸς γάμον, καὶ τὸν τῶν ἀδελφῶν αὐτοῦ, καὶ τέκνων ἅμα ἀλληλοκτονίαν; καὶ τὰς πανηγύρεις ὑμῶν μεμίσηκα. ἄμετροι γὰρ ἐκεῖ πλησμοναὶ, καὶ αὐλοὶ γλαφυροὶ, ἐκκαλούμενοι πρὸς οἰστρώδεις κινήσεις· καὶ μύρων περίεργοι χρίσεις, καὶ στεφάνων περιθέσεις. καὶ τῷ τοσούτῳ σωρῷ τῶν κακῶν τὴν αἰδῶ

nora: & *Danaum* invidia impellente cædes perpetrantem, & filiis carentem ebrium: & *Thyesteas* cœnas, quas *Erinnyes* struebant. Ac *Procne* ad hunc usque diem pennata gemit; & hujus soror *Atheniensis* post abscissam linguam stridorem quendam edit. Nam *OEdipodis* transfixos fibulis pedes quid attinet referre & *Laii* cædem, & cum matre initas nuptias, & quomodo fratres ejus ac filii mutuis vulneribus occubuerint? Vestros etiam conventus panegyricos odio prosequor. Ibi enim luxui immensum in modum & multò plusquam ad satietatem, indulgetur: ibi sunt artificio exquisito factæ tibiæ, quæ ad motus incitant, quales sunt œstro percitorum: & unctiones curiosæ ac supervacaneæ, quæ unguentis fiunt, quod & de corollis dici potest, quibus capita redimiuntur. Ac tanto malorum acervo verecundiam circumscribitis:

ei proprios filios comedendos apposuit: & hæc sunt Θυέστεια δεῖπνα. POTT.

1 ἀτεκνοῦντα] Puto deesse Αἰγύπτῳ ante vel post ἀτεκνοῦντα. H. STEPH.

2 Ἐριννύες ἤρτυον] Scriptum fortasse fuit, ἃ Ἐριννύες ἤρτυον. H. STEPH.

3 Πρόκνη] Filia *Pandionis Atheniensium* regis, uxor *Terei Thracum* regis: qui cum *Philomelæ Procnes* sorori vim intulisset, viciatæque linguam abscidisset, tam impotenter id tulit *Procne*, ut *Ityn* communem filium ei epulandum apposuerit. Quo facto illa à *Tereo* jam interitura, in hirundinem conversa dicitur; *Philomela* vero in avem sui nominis, quam fingunt etiam hodie (ut observat S. Martyr) de *Terei* injuria suavissimo cantu conqueri. POTTER.

4 ταύτης ἀδελφὴ] Hujus *Procnes* soror, videlicet *Philomela*. H. STEPH.

5 Οἰδίποδος κέντρα] Malim Οἰδιπόδεια, vel Οἰδίποδος. De his autem, quæ κέντρα vocat, ego autem fibulas verti, lege *Apollodori* Bibliothec. H. STEPH. Sic vocat aureas fibulas, quibus à *Jocastæ* matris & uxoris vestibus avulsis *OEdipus* oculos sibi eruit: ut refert *Sophocles* in *OEdip*. Tyran. v. 1278.

Ἀποσπάσας γὰρ εἱμάτων χρυσηλάτους
Περόνας ἀπ' αὐτῆς, αἷσιν ἐξεστέλλετο,
Ἄρας ἔπαισεν ἄρθρα τῶν αὐτοῦ κύκλων.

POTTER.

τοῦ

bitis; impleturque vobis mens, dum præ intemperantiâ & petulantiâ in *Bacchicum* quendam furorem prorumpitis; unde etiam rabiosis uti concubitibus soliti estis. Dixerim autem vobis hoc quoque: quid tu, quum *Græcus* sis, filio tuo succenses, si *Jovem* imitans, tibi insidiatur, & nuptias tuas furatus est? cur hunc esse inimicum censes; at illi similia perpetrantem venereris? Cur item de uxore tua expostulas, quòd petulanter vivat & libidinosè; at *Venerem* templis honorasti? Ac, si quidem ista ab aliis dicta essent, accusatio mera esse visa fuissent, & non veritas: sed contra poetæ vestri hæc canunt, hæc clamant eæ, quæ apud vos sunt historiæ.

V. Accedite in posterum, *Græci*, & sapientiæ incomparabilis participes estote; ac divinis sermonibus docemini, & regis corruptioni non obnoxii notitiam capite: minimeque heroes istos agnoscite, qui cæ-

περιεγράφετε· καὶ νῦν πληροῦσθε ὑπὸ ἀκρασίας ἐκβακχευόμενοι. καὶ ταῖς ἀνοσίαις καὶ λυσσώδεσι χρῆσθαι εἰώθατε μίξεσιν. εἴποιμι δ' ἂν ὑμῖν ἔτι καὶ τοῦτο· τί ἀγανακτεῖς, Ἕλλην ὤν, πρὸς τὸ τέκνον σου, εἰ τὸν Δία μιμούμενος, ἐπιβουλεύει σοι, καὶ [1] σοῦ τὸν γάμον σεσύληκε; τί τοῦτον ἐχθρὸν ἡγῇ, τὸν δὲ ὅμοιον αὐτῷ σέβῃ; τί δὲ μέμφῃ σου τὴν γυναῖκα ἀκολάστως ζῶσαν, τὴν δὲ Ἀφροδίτην ναοῖς τετίμηκας; καὶ εἰ μὲν ταῦτα ὑφ' ἑτέρων ἦν εἰρημένα, [2] κατηγορία ἔδοξεν εἶναι ψιλὴ, καὶ οὐκ ἀλήθεια. νῦν δὲ ταῦτα οἱ ὑμέτεροι ᾄδουσι ποιηταὶ, καὶ αἱ παρ' ὑμῖν κεκράγασιν ἱστορίαι.

ε'. Ἔλθετε λοιπὸν, ἄνδρες Ἕλληνες, καὶ σοφίας ἀπαραμιλλήτου κοινωνήσατε· καὶ θείῳ λόγῳ παιδεύθητε, καὶ μάθετε βασιλέα ἄφθαρτον· καὶ [3] τούτους τοὺς ἥρωας ἐπίγνωτε, οὐχ ὅτι

λαοὺς

1 σοῦ τὸν γάμον] *Bevreri* apogr. καὶ ἐπὶ σοῦ τὸν γάμον σεσύληκε. Fortasse verius ὁμοίως, *pariter, eodem modo ut ille.* SYLB.

2 κατηγορία ἔδοξεν εἶναι] Solet talibus locis adhiberi particula ἂν adeo ut sermonis *Græci* consuetudo poscat ut legatur hic, κατηγορία ἂν ἔδοξεν εἶναι ψιλή. Vel, κατηγορία ἔδοξεν ἂν εἶναι ψιλή: sed observavi & alios hujus scriptoris locos qui hanc particulam eodem poscant quidem modo, non habeant tamen. De quibus quid dicemus? an ubique peccasse librarium? an vero consuetudinem *Justini* fuisse non servare hanc consuetudinem? H. STEPH.

3 τούτους τοὺς ἥρωας] Censeo scribendum τούτου τοὺς ἥρωας, *hujus Regis Heroas.* Nam retinendo τούτους potius λόγιμον scribendum esset. Est autem suspectum & adverbium ὅτι, nisi post ipsum aliquid deest. Alioqui enim videtur debuisse sequi; οὐ τοὺς ἐν λαοῖς [illegible] ἔργ. vel tale quid. Atque hæc verba

ea

λαοῖς φόνον ἐργαζομένους· [1] αὐτὸς γὰρ ἡμῶν οὐ βούλεται σωμάτων ἀλκὴν, καὶ τύπων εὐμορφίαν, οὐδ' εὐγενείας φρύαγμα, ἀλλὰ ψυχὴν τε καθαρὰν, [2] ὁσιότητι τετειχισμένην. ἤδη δὲ διηνεκῶς ἐπιστατῶν ἡμῖν ὁ θεῖος λόγος, καὶ τὰ τοῦ βασιλέως ἡμῶν συνθήματα, πράξεις θείας, ὡς διὰ λόγου δυνάμεως εἰς ψυχὴν διικνουμένης, ὡς σάλπιγξ εἰρηνικῆς ψυχῆς πολεμουμένης. ὦ παθῶν δεινῶν φυγαδευτήριον, ὦ πυρὸς ἐμψύχου σβεστικὸν διδασκαλεῖον· ἥτις οὐ ποιητὰς ποιεῖ, οὐ φιλοσόφους κατασκευάζει, οὐδὲ ῥήτορας δεινοὺς, ἀλλὰ παιδεύουσα, ποιεῖ τοὺς θνητοὺς ἀθανάτους, τοὺς βροτοὺς θεούς· ἐκ γῆς δὲ μετάγει εἰς τοὺς ὑπὲρ Ὀλύμπου ὅρους.

ϛ. Ἔλθετε, παιδεύθητε· [3] γίνεσθε ὡς ἐγώ· ὅτι κἀγὼ ἤμην ὡς ὑμεῖς. ταῦτά με εἷλε, τό, τε

des patrant in hominum turba. Noster enim ille imperator non vult corporis strenuitatem, & neque faciei pulchritudinem, neque nobilitatis elatos spiritus: sed animam puram, sanctimonia munitam. Jam autem nobis assiduè præest sermo divinus, & regis nostri tesseræ circa divinas actiones, utpote vi sermonis in animam pervadente, tibia pacifica, dum animæ bellum movetur. O gravium affectuum fugatorium instrumentum! ô ignis animæ insiti exstinctorium magisterium! Hæc nos non efficit poetas non philosophos reddit, neque oratores excellentes; sed docens ex morti obnoxiis immortales, & deos ex mortalibus facit: è terra autem in ea loca transfert, quorum termini sunt ultra *Olympum*.

VI. Accedite, *Græci*, docemini. Estote ut ego: quoniam & ego eram ut vos. Hæc me ceperunt, &

ἐκ λαοῖς φόνον ἐργαζομένους nobis in memoriam revocare debent epithetum λαοφόνος. H. STEPH. *Beureri* apogr. τοὺς τούτου ἥρωας. SYLBURG.

1 αὐτὸς γὰρ ἡμῶν] In exempl. videntur superesse quædam vestigia vocis στρατηγὸς, articulo ὁ ei præfixo. Quadrare quidem certe huic loco, nemo (ut opinor) inficiabitur. H. STEPH.

2 ὁσιότητι] Nemo non requirat voculam καὶ ante ὁσιότητι. At quæ proximè sequuntur, integritati suæ restituere, non opis est nostræ: licet interpretatio nostra sensum aliquem ex iis conata sit eruere: cum alia legens aliter, tum vero ὡς δὴ pro ὡς διὰ, & εἰρηνικὴ pro εἰρηνικῆς: haud tamen de his lectionibus valde contendere parata. At in versu tertio à fine παρελυθεῖσι mutandum esse in παραλυθεῖσι, ausim acriter contendere. H. STEPH.

3 γίνεσθε ὡς ἐγώ] Alludit iterum ad S. *Pauli* verba *Galat*. IV. 12. Γίνεσθε ὡς ἐγὼ, ὅτι κἀγὼ ὡς ὑμεῖς. POTTER.

& doctrinæ vis enthea, & sermonis efficacia: quoniam sicut incantator peritus formidabilem serpentem fugat, postquam fecit ut è suo latibulo ereperet: sic sermo ex intimis animi penetralibus formidabiles sensuum affectus expellit: ac primùm cupiditatem, ex qua quicquid formidabile est nascitur, inimicitiæ, rixæ, invidia, æmulationes, iræ, & his similia. Cupiditate igitur expulsâ, tranquillitatem & serenitatem anima consequitur. Soluta autem malis quæ cervicem ejus circumfluunt, ad eum abit, qui ipsam condidit. In eum enim locum oportet restitui, unde abscessit.

τῆς παιδείας ἔνθεον καὶ τὸ τοῦ λόγου δυνατόν· ὅτι καθάπερ ἐπαοιδὸς ἀγαθὸς, ἐκ φωλεοῦ ἐξέρπύσαι ποιήσας φυγαδεύει δεινὸν ἑρπετόν, οὕτως ὁ λόγος ἐξ αὐτῶν τῶν τῆς ψυχῆς μυχῶν τὰ δεινὰ τῆς αἰσθήσεως ἀπελαύνει πάθη· [1] πρῶτον ἐπιθυμίαν, δι᾽ ἧς πᾶν δεινὸν φύεται, ἔχθραι, ἔρεις, ζῆλος, ἐριθεῖαι, θυμοὶ, καὶ τὰ ὅμοια τούτοις. ἐπιθυμίας οὖν ἀπελαθείσης, εὔδιος ἡ ψυχὴ καὶ γαληνιῶσα γίνεται. ἀπολυθεῖσα δὲ τῶν περὶ τὸν τράχηλον αὐτῆς κακῶν περιρρεόντων, ἀπέρχεται πρὸς τὸν ποιήσαντα αὐτήν. δεῖ γὰρ ἀποκαταστῆναι ὅθεν ἀπέστη, ὅθεν τις ἐγένετο, ἢ ἔστιν.

1 πρῶτον, ἐπιθυμίαν δι᾽ ἧς &c] Respicit S. *Justinus* ad S. *Pauli* verba *Galat.* V, 19. Φανερὰ δέ ἐστι τὰ ἔργα τῆς σαρκός· ἅ τινά ἐστι μοιχεία —— ἔχθραι, ἔρεις, ζῆλοι, θυμοὶ, ἐριθεῖαι, &c. Conf. II Corinth. XII, 20. & S. *Jacob.* IV, 1. POTTER.

EJUS

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ
ΑΓΙΟΥ ΙΟΥΣΤΙΝΟΥ
ΦΙΛΟΣΟΦΟΥ καὶ ΜΑΡΤΥΡΟΣ
Περὶ Μοναρχίας.

EJUSDEM
SANCTI JUSTINI
PHILOSOPHI & MARTYRIS
De Monarchia Liber.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ

[1]ΑΓΙΟΥ ΙΟΥΣΤΙΝΟΥ,

[2]ΦΙΛΟΣΟΦΟΥ καὶ ΜΑΡΤΥΡΟΣ

[3]Περὶ [4]Μοναρχίας.

EJUSDEM

SANCTI JUSTINI,

PHILOSOPHI & MARTYRIS

De Monarchia Liber.

03 α'. ΤΗΣ ἀνθρωπίνης φύσεως τὸ κατ' ἀρχὴν συζυγίαν συνέσεως καὶ σωτηρίας λαβούσης, εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας, θρησκείας τε

I. CUM principio natura humana conjunctionem sapientiæ & salutis ad cognitionem veritatis atque unius ejusdemque

que

1 Ἁγίου] Hanc vocem in Editionibus Græco-latinis omissam ex Rob. Steph. Ed. restitui.

2 Φιλοσόφου καὶ Μάρτυρος] Et has voces ex eodem inserui.

3 Περὶ] Post περὶ vocem Θεοῦ Edd. Græco-latinis ex Eusebio lib. 4. cap. 18. & Suida insertam, consultò omisi, ne per omnia sequi Rob. Steph. non viderer. potest tamen, (ipso Sylburgio consitente) subaudiri ut infra pag. 217. 40. (ubi brevis quædam hujus libelli περιοχὴ proponitur) & apud Tatianum pag. 10. 29. Apud Theophilum quoque utriusque locutionis sunt exempla.

4 Μοναρχίας] Libellus hic de Monarchia, vel imperfectus videtur Perionio, vel alter eodem argumento à Justino scriptus, quia Eusebius Cæsariensis tradit Justinum de Monarchia Dei scripsisse librum, in quo non solum divinis oraculis, sed etiam gentilium scriptorum testimoniis Dei Monarchiam probavit, cum in hoc libello tantum gentilium allegentur testimonia; atque adeo in principio libelli, non ex sacris Scripturis sed poetis testimonia hic proferantur. Sed quod Perionius principium libelli esse judicat, posteriorem ejus esse partem quis non videt? Principio (in quo unitatem Dei ἐκ τῶν παρ' ἡμῖν γραφῶν) evincebat plane deperdito; uti ex his quæ mox sequuntur Justini vocibus Cl. Grabe in Spicileg. Patrum sec. 2. collegit, ἐγὼ εἰς μικρὸν πρόσθεν ὑπέστην, φιλοθέῳ τῇ γνώμῃ κεχρημένος φιλανθρώπῳ χρήσασθαι φωνῇ.

I βοτανι-

que omnium Domini cultum accepisset, invidia obiter subingressa, ad simulacra fingenda excellentem hominum amplitudinem avertit: & longinquo tempore prolixa durans consuetudo, errorem permultis, tanquam vernaculum quiddam & verum, (per manus) tradidit. Perhumani porro seu potius pii opus est hominis, eos commonefacere, qui quod scire debebant omiserunt. Sufficiebat sane quidem per seipsam veritas, ad ostendendum ex rebus sub polo apte munus suum continuantibus, Opificis, qui eas condidit, ordinem: verùm hominum sententiæ, per longanimitatem Dei, victrix oblivio, pravè &

τὸ εἰς τὸν ἕνα καὶ πάντων δεσπότην, παρεισδῦσα εἰς εἰδωλοποιΐας ἐξέτρεψε [1] βασκανία τὸ ὑπερβάλλον τὸ τῶν ἀνθρώπων μεγαλειότητος· καὶ πολλῷ χρόνῳ μεῖναν [2] τὸ περισσὸν ἔθος, ὡς οἰκείαν καὶ ἀληθῆ τὴν πλάνην τοῖς πολλοῖς παραδίδωσι. Φιλανθρώπου δὲ ἢ μᾶλλον [3] φιλοθέου ἔργον ἐστὶν, ὑπομνῆσαι τοὺς ἅπερ ὤφειλον εἰδέναι παραλελοιπότας. Ἣν μὲν γὰρ καθ' αὑτὴν ἀρκετὴ ἡ ἀλήθεια δεικνύναι [4] ἐκ τῶν συνεχόντων ὑπὸ τὸν πόλον τὴν τοῦ δημιουργήσαντος ταῦτα τάξιν· λήθη δὲ διὰ τὸ μακρόθυμον τοῦ Θεοῦ περικρατήσασα τῶν ἀνθρώπων γνώμης, ἐρραδιούργησε,

τὸ

1 *βασκανία*] Mali, nempe, dæmonis; qui cum è suo fastigio exciderat, humanam felicitatem æquo animo ferre non potuit. POTTER.

2 *τὸ περισσὸν ἔθος*] Recte adnotavit *Henr. Stephanus* in Orat. ad *Græc.* vocem *ἔθος* peculiari usu denotare *ritus ad religionem pertinentes.* Quo sensu tum hoc loco accipi debet, tum etiam (ut id obiter moneam) in *Clementis Alex. Protreptico* p. 3. ubi hæc verba occurrunt, *ἀνοικοδομῆσαι τὴν σκαιότητα τοῦ ἔθους.* Nam sic legendum ex *MS. Cod.* Coll. *Novi*, potius quam *τοῦ ἔθνους*, quod in *Impressis* exstat. Est itaque *τὸ περισσὸν ἔθος* apud *Justinum* idem, quod *Clemens* dixisset *τὸ σκαιὸν ἔθος.* Nam *περισσὸς*, etsi non raro significat *eximium, præstantem*, ut cum dicimus *περιττὸς τὴν σοφίαν*· tamen malam sæpe in partem accipitur, observante *Eustathio*, in *Iliad.* δ'. p. 269. Ed. *Basil.* Λαμβάνεται δέ ποτε τὸ περιττὸν καὶ οὐκ ἐπὶ ἐπαίνου, ὡς καὶ ἐν τῷ, Τὰ γὰρ περισσὰ πράττειν οὐκ ἔχει νοῦν οὐδένα· καὶ ἐν τῷ, Τὰ γὰρ περισσὰ κερδάνοντα σώματα· καὶ εἴη ἄν, φησὶ γε τὸ τοιοῦτον περιττὸν, ἐπαινετὸν μάλιστα τὸ ἀπέριττον. *Sophocles Antigon.* v. 61.

———— τὸ γὰρ

Περισσὰ πράσσειν, οὐκ ἔχει νοῦν οὐδένα.

POTTER.

3 *φιλοθέου*] *Divinus* ex versione *Langi*, pro quo mavult *Sylburgius*, *Pius*: nam ut *φιλάνθρωπος* sonat *hominum amans*, ita *φιλόθεος* est *Dei amans*, *pius*.

4 *ἐκ τῶν συνεχόντων ὑπὸ τὸν πόλον*] Manifestè alludit ad istud Sancti *Pauli* Rom. 1. com. 20. *Τὰ γὰρ ἀόρατα αὐτοῦ ἀπὸ κτίσεως κόσμου τοῖς ποιήμασι νοούμενα καθορᾶται, ἥ τε ἀΐδιος αὐτοῦ δύναμις καὶ θειότης* &c.

1 τιμὴν]

τὸ μόνῳ τῷ ὄντως Θεῷ πρέπον ὄνομα ἐπὶ θνητοὺς μεταφέρουσα· καὶ δι᾽ ὀλίγων, νομὴν πονηρίας ἔσχον οἱ πολλοὶ, ἀμαυρούμενοι τῇ εἰς τὸ βέβαιον καὶ ἄτρεπτον γνώσει, ὀχλικῇ συνηθείᾳ. οἱ μὲν γὰρ τὸ κατάρχην εἰς [1] τιμὴν τῶν ὑπερεχόντων, τελετὰς καὶ λειτουργείας τελοῦντες, ἀμνησίαν τοῖς μετ᾽ αὐτοὺς τῆς καθολικῆς δόξης ἐνέβαλον.

β′. Ἐγὼ δὲ, ὡς [2] μικρῷ πρόσθεν ὑπέστην, φιλοθέῳ τῇ γνώμῃ κεχρημένος, φιλανθρώπῳ χρήσομαι τῇ φωνῇ, καὶ παρίστημι τοῖς γε νοῦν ἔχουσι, δέον ὑπάρχειν πᾶσι τοῖς κεχρημένοις τῇ τῶν ὅλων διοικήσει, ἄτρεπτον ἔχειν τὴν εἰς τὸν πάντων γνώστην θρησκείαν. τοῦτο δὲ οὐ λόγῳ καλλωπίζων φράσω, ἀποδείξει δὲ τῇ [3] ἐκ τῆς κατὰ τὸ παλαιὸν εἰς τὸ

segniter agens, quod soli vero DEO congruit nomen, in mortales transtulit. Ac multi per paucos pravitatis pabulum habuere, notione, quam de eo, quod certum & incommutabile est, obtinebant, per turbulentam consuetudinem obliterata. Nam qui primitùs in præstantium virorum honorem sacra & rem divinam faciebant, oblivionem universalis communisque omnium opinionis ad posteros suos transmisere.

II. Ego vero, sicuti paulo ante promisi, postquam divinâ usus sum auctoritate, humanas usurpabo voces: atque eis, qui mentem obtinent, verùm universarum administratione (& providentiâ) utentibus, adstruo & assevero, hoc inesse debere omnibus ut firmam immutabilemque erga omnium cognitorem teneant religionem. Hoc ipsum verò non ornatâ exponam oratione, sed demonstratione ex poetica, in quam antiquitùs

1 τιμὴν τῶν ὑπερεχόντων] Plerique enim Gentium ritus & cerimoniæ ab honoribus, quos claris & principibus viris post mortem solvebant, originem habuere. Hinc *Saturnus*, *Jupiter*, *Apollo*, *Hercules* & totus, denique, deorum chorus. Quin & Templa vetustissima, mortuorum sepulcra fuere: quod multis exemplis ostendit *Clemens Alexandrinus* Protrept. pag. 29. & ex eo *Eusebius Præp. Evang. lib.* II. cap. 6. & *Cyrill.* contra *Julian.* Vid. *Archæologiæ* nostræ lib. II. cap. 2. POTTER.

2 μικρῷ πρόσθεν] Nempe v. 12. SYLB. Sed ego nihil illic video quod huc spectat, locus autem ubi hoc promiserat *Justinus*, inter cætera hujusce libelli deperdita inveniendus est.

3 ἐκ τῆς κατὰ τὸ παλαιὸν] In quavis scribendi materia, Poetæ primi fuisse dicuntur. Et Religionis quidem Ethnicæ *Orpheus*, *Musæus*, & eorum sequaces, tum à *Clemente Protreptici* initio, tum ab aliis plerisque vetustissimi Auctores fuisse traduntur. Quin & Leges & vitæ civilis præcepta antiquitus

tiquitùs *Græci* omnem contulere scientiam, petitâ utar: ex publicis nimirum atque omnibus in commune propositis literis. Unde enim maximi quique viri, idolorum cultu percepto, multis legem tradiderunt: inde à poetis suis carminumque scriptoribus, sententiæ eorum ignari & mentis fuisse coarguentur.

III. Ac primus *Æschylus* in scriptis suis, opinione temporibus suis obtinente exposità, de Deo quoque singulari vocem protulit, inquiens:

Discerne mortales Deo, hunc ne existimes

παντελὲς τῆς Ἑλληνικῆς ἱστορίας ποιήσομαι κεχρημένος, ἐκ τῶν πᾶσι κοινῇ δεδομένων γραμμάτων. ἐξ ὧν γὰρ οἱ πάνυ ¹ τοὺς τῶν εἰδώλων θρησκείας νόμον τοῖς πολλοῖς παρέδοσαν, μαθόντες ἐξ αὐτῶν ἀγνῶτες νοῦ ἐλεγχθήσονται ὑπὸ τῶν παρ' αὐτοῖς ποιητῶν καὶ μελογράφων.

γ΄. Πρῶτος μὲν γὰρ ² Αἰσχύλος τὴν τῆς καθ' αὐτὸν λόγων σύνταξιν ἐκθεὶς, καὶ τὴν περὶ Θεοῦ τοῦ μόνου ἐξήνεγκε φωνὴν, ³ ὡς λέγει.

Χώριζε θνητῶν ⁴ τὸν Θεὸν, καὶ μὴ δόκει

quitus versibus edi solebant, ut refert *Strabo Geograph.* lib. I. pag. 18. quem morem inter *Agathyrsos* ad sua tempora mansisse refert *Aristoteles Problem.* XXVIII. sect. 19. ubi conjicit hinc factum esse, quod νόμος & *leges*, & *modos musicos* significet. Denique, ne plura enumerem, res gestæ à Poetis primò consignatæ sint literis, quo facilius memoriæ mandari possent. *Pindari Schol. Olymp.* Od. VII. v. 100. Οὔπω τῶν ἱστοριογράφων ὄντων οἱ κατὰ καιροὺς ποιηταὶ παρὰ τῶν ἐν ταῖς πόλεσι λογίων καὶ γεγονότων, οἷς ὁ χρόνος τὸ ἀκριβὲς τῆς γνώσεως ἐμαρτύρει, τὰς ἱστορίας καταταχθέντες ἐμάνθανον. Et *Strabo* loco jam citato affirmat primas quidem historias versibus, proximas pedestri oratione sed stylo poetico ab *Hecatæo* aliisque conscriptas fuisse: πρώτιστα γὰρ ἡ ποιητικὴ κατασκευὴ παρῆλθεν εἰς τὸ μέσον, καὶ εὐδοκίμησεν· εἶτα ἐκείνην μιμούμενοι, λύσαντες τὸ μέτρον, τἄλλα δὲ φυλάξαντες τὰ ποιητικὰ, συνέγραψαν οἱ περὶ Κάδμον, καὶ Φερεκύδην, καὶ Ἑκαταῖον. εἶτα οἱ ὕστερον, ἀφαιροῦντες

¹ Ομοιον

ἀεί τι τῶν τοιούτων, εἰς τὸ νῦν εἶδος κατήγαγον. Atque hinc ᾄδειν, *canere*, idem esse apud Veteres tradit, quod φράζειν, *dicere*. Atque hujus rei argumentum aliud est *Herodoti*, *Græcorum* historicorum superstitum vetustissimi, stylus, qui Poetico similis est. Plura vide in *Archæologiæ* nostræ lib. I. c. XXVI. POTTER.

1 τοὺς τῶν εἰδώλων &c.] Sensus erit facilior, si legas τὸν τῶν εἰδώλων θρησκείας νόμον· *leges & ritus idola colendi*. POTT.

2 Αἰσχύλος] Sequentes *Æschyli* versus citantur à *Clemente Alexandrino Strom.* V. p. 610, & 611. & ex *Clemente* ab *Eusebio Præp. Evang.* lib. XIII. p. 689. POTTER.

3 ὡς λέγει] Hi versus non sunt in *Æschyli* Comœdiis, quæ extant. PERIONIUS.

4 τὸν] Articulum τὸν in *Rob. Steph.* omissam ex *Clemente* pag. 260. 14. & *Euseb.* Præparat. Evang. p. 403. addidit *Sylburgius*.

[1] Ὅμοιον σαυτῷ σάρκινον καθεστάναι.
[2] Οὐκ οἶσθα δ' αὐτὸν ποτὲ μὲν ὡς πῦρ φαίνεται,
[3] Ἄπλατος ὁρμὴ, ποτὲ δ' [5] ὕδωρ, ποτὲ γνόφος,
Καὶ θηρσὶν αὐτὸς γίνεται παρεμφερὴς,
Ἀνέμῳ, [4] νεφέλῃ τε, κἀστραπῇ, βροντῇ, βροχῇ·
Ὑπηρετεῖ δ' αὐτῷ θάλασσα, καὶ πέτραι,
Καὶ πᾶσα πηγὴ, [5] καὶ ὕδατος συστήματα·
Τρέμει δ' ὄρη, καὶ γαῖα, καὶ πελώριος
Βυθὸς θαλάσσης, [6] κὠρέων ὕψος μέγα,

Ipse tibi similem esse, & esse carneum.
Non nosti eum, ignis quod quasi nunc cernitur,
Vis increata, nunc tenebræ, nunc aqua:
Ventis & ille est, fulmini, tonitrui
Ac nubibus, pluviis, & ipsis par feris.
Huic serviunt duræ petræ, & salsum mare,
Et fons perennis omnis, amnes & vagi.
Hunc celsitudo montium, & juga collium,
Oceanus ingens, & gravis tellus tremit,

Oceanus

1 Ὅμοιον σαυτῷ] *Clemens* habet αὐτῷ, quod probat *Grotius*, & carminis ratio postulare videtur. Tum vero sensus erit:

——— *ne existimes*
Aliquid carneum ipsi similem esse.

POTTER.

2 Οὐκ οἶσθα δ' αὐτὸν] Οὐκ οἶσθα γ' αὐτὸν *Euseb.* POTTER.

3 Ἄπλατος ὁρμὴ] Ἄπλαστον ὁρμῇ *Grotius*. Quid si ἄπληστος? quid si ἀπλατής? quasi ἀπερίοπτος, inquit *Vigerus* in *Eusebium*. *Clemens Justini* lectionem habet, & *Eusebius* levi mutatione legit ἀπλάτου ὁρμῇ. Quarum lectionum utra retineatur, non multum refert. *Grotii* autem & *Vigeri* correctiones minus probo. Est enim ἄπλατος secundum *Grammaticos*, ἀπρόσιτος, ἄπειρος, πολύς. Erit itaque ἄπλατος ὁρμὴ, *vehemens impetus*; ut in *Hesiodi Theogonia* ἄπλατος ἰσχὺς, *immensa vis*: & in *Lycophronis Cassandra* v. 569. ἀπλάτου νιφός. vel ἀπλάτου ὁρμῇ, i.e. ἀπροσίτου διὰ τὴν ὁρμήν. dein pro ποτὲ γνόφος. *Clemens* habet ποτὲ δὲ γνόφος. POTTER.

4 νεφέλῃ] νίφει substituit *Grotius*, versu, ut ait, id postulante. POTTER.

5 καὶ ὕδατος] κ' ὕδατος *Clemens*. Recte. nam carminis metrum id exigit. POTTER.

6 κὠρέων] καὶ ὀρέων *Clemens* & *Eusebius*: qui proinde ex hoc loco corrigendi sunt. Cæterum apud *Eusebium* quæ sequuntur, sic se habent:

——— καὶ ὀρέων ὕψος, ἐπεὶ
Μέγαν ἐπιβλέψῃ γοργὸν ὄμμα
Δεσπότου πάντα, δυνατὴ γὰρ δόξα
ὑψίστου θεοῦ.

Mendose, & contra carminis rationem. *Clemens* sic legit:

——— καὶ ὀρέων ὕψος μέγα,
Ἐπὰν ἐπιβλέψῃ γοργὸν ὄμμα δεσπότου
Πάντα· δυνατὴ γὰρ δόξα ὑψίστου θεοῦ.

Mihi retinenda videtur S. *Justini* lectio, nisi quod distinguendo post

Domini intuentur cum severa lumina.

Summi est potestas omnis & gloria DEI.

Non hic verò tantùm notione DEI est initiatus, sed & ipse *Sophocles* soliùs Conditoris universorum atque singularis Dei ordinem ita describit:

Unum profectò Numen, unus est Deus,
Qui condidit cœlum, & solum terræ patens,
Marisque fluctus, vimque ventorum gravem.
Plerique nostrum mente sed capti, Deûm

Ὅταν ἐπιβλέψῃ γοργὸν ὄμμα δεσπότου·

Πάντα δυνάστης χείρ· δόξα [1] δ' ὑψίστου Θεοῦ.

Οὐ μόνον δὲ οὗτος τὴν περὶ Θεοῦ [2] ἐμυήθη γνῶσιν, ἀλλὰ καὶ [3] Σοφοκλῆς τὴν τοῦ μόνου ποιητοῦ τῶν ὅλων καὶ ἑνὸς Θεοῦ ἱστορεῖ τάξιν οὕτως·

[4] Εἷς ταῖς ἀληθείαισιν, εἷς ἐστὶν Θεὸς,
Ὃς [5] οὐρανόν τ' ἔτευξε, καὶ γαῖαν μακρὰν,
Πόντου τε χαροπὸν οἶδμα, [6] κἀνέμων βίας.
[7] Θνητοὶ δὲ πολλοὶ καρδίαν πλανώμενοι,

Ἱδρυ-

δεσπότου, ultimum versum velut unam sententiam efferre malim, hoc modo:

—— ὄμμα δεσπότου·
Πάντα δυνάστης χεὶρ δόξα δ' ὑψίστου Θεοῦ.

POTTER.

1 δ' ὑψίστου] *Rob. Steph.* δὲ ὑψίστου.

2 ἐμυήθη] *Rob. Steph.* ἐπεμυήθη.

3 Σοφοκλῆς] Hi versus a *Clemente* citantur in *Protreptico* p. 48. & iterum in *Strom.* V. p 603. ex eo loco ab *Eusebio Præp. Evang.* lib. XIII. p. 680 & 681. à *Theodoreto de Curat. Græc. Affect.* serm. VII. p. 590. *Cyrillo Alexandrino* contra *Julian.* lib. I. pag. 32. ed. *Parif.* denique duo primi versus occurrunt in *Athenagora Legat.* pag. 6. *Grotio quidem* non primi *Sophoclis*, sed posterioris esse videntur: fuerunt enim plures. Verum *Clemens* in *Protreptico* diserte tribuit *Sophocli Sophili* filio. Erat autem hic vetus ille Auctor Tragœdiarum, quæ jam exstant. POTTER. Hi *Sophoclis* versus citantur etiam à nostro *Justino* supra pag. 83. ubi notat *Perionius* hos versus non reperiri in iis septem ejus Tragœdiis, quæ solæ extant. Multas autem alias scripsit.

4 Εἷς ταῖς] Versus hic apud *Cyrillum* sic extat:

—— ἐν ταῖς ἀληθείαις, εἷς ἐστι Θεός.

Porro pro μακρὰν, *Clemens* utroque loco, & *Eusebius* μακρὰν habent. POTTER.

5 οὐρανόν τ' ἔτευξε] *Rob. Steph.* οὐρανὸν τ' ἔτευχε, *Cyril.* οὐρανὸν ἔτευξε, *Eusebius* οὐρανὸν τέτευχε quam lectionem agnoscit etiam *Justinus* in citatione hujus loci supra memorata.

6 κἀνέμων βίας] καὶ ἀνέμων βίαι *Cyril.* *Euseb.* βίαν *Clemens* in *Strom.* POTTER.

7 Θνητοὶ δὲ πολλοὶ καρδίαν πλανώμενοι] Sic etiam legit hunc versum *Eusebius.* At *Clemens* in *Protreptico* hoc modo,

Θνητοὶ δὲ πολυκαρδίας πλανώμενοι,

mendose. Idem in *Strom.* aliam lectionem præbet, quæ præ cæteris *Vigero* placuit,

Θνητοὶ

Ἱδρυσάμεσθα [1] πημάτων παρεψυχὰς
[2] Θεῶν ἀγάλματ᾽ ἐκ λίθων, ἢ χαλκέων,
Ἢ χρυσοτεύκτων, [3] ἢ ἐλεφαντίνων τύπους·
Θυσίας τε τούτοις, καὶ [4] καλὰς πανηγύρεις
[5] Τεύχοντες, οὕτως εὐσεβεῖν νομίζομεν.

Simulacbra nobis, ceu mali solatium,
Cum saxea atque acerna consecravimus,
Tum & aureas eburneasque imagines.
Hos victimis placamus, his festos dies
Agimus: pios hoc esse nos rati modo.

Ἀλλὰ καὶ Φιλήμων τὰ ἀρχαῖα εὐπορήσας φράσαι, κοινωνεῖ τῇ περὶ τοῦ ὄντος γνώσει, ὡς γράφει·

Quin & *Philemon* in rebus priscis exponendis copiosus, à veri cognitione alienus non est, pro eo atque scribit:

Θεὸν δὲ ποῖον, εἰπέ μοι, [6] νομιστέον;

Qualis Deus, mihi dicito, censendus est?

Qui

Θνητοὶ δὲ πολλὰν καρδίαν πλανώμενοι. *Cyrillus* habet καρδίῃ πλανώμενοι. *Justinus* supra καρδίᾳ πλανώμενοι. POTTER.

1 πημάτων παρεψυχὰς] παραψυχὰς *Clemens* utroque loco, *Eusebius* & *Theodoretus*, quos omnes sequi malim quam unum *Justinum*, si non & singularis numerus elegantior esse. Caeterum vult Poeta Deorum imagines solamen aliquid Ethnicorum animis praebuisse: numinum enim à praesentia tutelam & malorum remedium sperabant. Hinc *Israelitae*, cum se destitutos à *Mose* putabant, aureum vitulum [illegible], qui in *deserto* ipsis praeiret: & inter *Gentes* nulla urbs, aut locus diis *praesidibus* caruit. Tantum abfuit ab hominum animis *Epicureum* illud:

Primus in orbe Deos fecit timor.—

POTTER.

2 Θεῶν ἀγάλματ᾽ ἐκ λίθων ἢ χαλκέων] Sic legunt etiam *Clemens* in *Strom.* & *Eusebius*. Verum in *Protreptico Clemens* haec habet:

Θεῶν ἀγάλματ᾽ ἐκ λίθων, ἢ ξύλων, ἢ χαλκέων.

Quo loco marginalis nota in textum irrepsit, *Cyrilli* liber alio modo corruptus est,

Θεῶν ἀγάλματα, ἐκ λίθων τε καὶ ξύλων.

POTTER.

3 ἢ ἐλεφαντίνων] Metri gratia legendum cum *Grotio* ἢ 'λεφαντίνων. POTTER.

4 καλὰς] *Cyrillus* habet καινὰς, quam lectionem tuetur *Clemens* in *Protreptico*: idem tamen in *Strom.* adhaec *Eusebius* & *Theodoretus* καλὰς habent: unde alteram lectionem constat *glossema* fuisse. POTTER.

5 Τεύχοντες] Νέμοντες *Clemens* in *Protreptico*; quod elegantius est. Verum idem in *Strom.* cum *Eusebio* & *Theodoreto* τεύχοντες habeat, quam lectionem genuinam esse, caeteras vero interpretamenta, non dubito. POTTER.

6 νομιστέον] Alibi νοητέον legitur. POTTER.

Qui cuncta cernit, ipse sed non cernitur.

Testimonium mihi quoque dicet *Orpheus*, qui trecentos sexaginta deos subintroduxit, in libello, quem *Testamentorum* titulo inscripsit: ubi eum pœnitentiâ ductum resipiscere apparet, ex eo quod scribit:

Musæe, effabor enim vera, neque te
Quæ prius in pectore apparuerunt, chara vita privabunt.
Tu vero divinum sermonem intuens, huic asside
Dirigens cordis mentale vas: & rite insiste
Viam, solumque intuere mundi Regem.

Τὸν πάνθ᾽ ὁρῶντα, καὐτὸν οὐχ ὁρώμενον.

Μαρτυρήσει δέ μοι καὶ [1] Ὀρφεὺς, ὁ παρεισάγων τοὺς [2] τριακοσίους ἑξήκοντα θεοὺς ἐν τῷ Διαθήκαις ἐπιγραφομένῳ βιβλίῳ, [3] ὁπότε μετανοῶν ἐπὶ τούτῳ φαίνεται ἐξ ὧν γράφει·

[4] Μουσαῖ᾽ ἐξερέω γὰρ ἀληθέα· μηδέ σε τὰ πρὶν
Ἐν στήθεσι φανέντα φίλης αἰῶνος ἀμέρσῃ·
Εἰς δὲ λόγον θεῖον βλέψας, τούτῳ προσέδρευε,
[5] Ἰθύνων κραδίης νοερὸν κύτος, εὖ τ᾽ ἐπίβαινε
Ἀτραπιτοῦ, μοῦνον δ᾽ ἐσόρα [6] κόσμοιο ἄνακτα.

[1] Εἷς

1 Ὀρφεὺς] Hi versus *Orphei*, aut eorum aliqua pars, citantur à *Justino* nostro in *Cohort. ad Græcos* p. 83. *Tatiano* p. 34. ed. nuperæ *Oxon. Clemente Alex.* in *Protreptico* p. 48. & *Stromat.* V. p. 585, 607, 608, 609, 611. *Eusebio Præp. Evang.* lib. XIII. c. XII. p. 664 & 665. ex *Aristobulo Peripatetico*, & rursus ejusdem libri cap. XIII. p. 685, 687, 690. ex *Clemente Alex.* à *Theodoreto* lib. *de Curand. Græc. affect.* Serm. I. p. 475 & 483 & iterum serm. II. p. 491. denique à *Cyrillo* contra *Julian.* lib. I. p. 26. POTTER.

2 τριακοσίους ἑξήκοντα θεοὺς] Pro 360. *Lactantius* lib. I. habet 365, tot nempe quot anni dies numerantur: itidemque *Theophilus* initio lib. III. ad *Autolycum.* SYLBURG.

3 ὁπότε μετανοῶν] Simili præfatione utitur *Clemens* in *Protreptico*: Ὁ δὲ Θρᾴκιος ἱεροφάντης καὶ ποιητὴς ἅμα, ὁ τοῦ Οἰάγρου Ὀρφεὺς, μετὰ τὴν τῶν ὀργίων ἱεροφαντίαν, καὶ τῶν εἰδώλων τὴν θεολογίαν, παλινῳδίαν ἀληθείας εἰσάγει, τὸν ἱερὸν ὄντως ὀψέ ποτε, ὅμως δ᾽ οὖν ᾄδων λόγον. His fere germana habet etiam *Cyrillus.* POTTER.

4 Μουσαῖ] *Rob. Steph.* hic & supra pag. 83. legit Μουσαῖε, sed contra versus legem. Cæterum *Sylburgius*, ut hæc ni fallor citatio alteri pag. 83. respondeat, ex *Clemente* duos alios versus addit, quos dedita opera omisisse *Justinum* arbitror, qui ea solum hoc loco producit, quæ ad rem maxime spectant.

5 Ἰθύνων] εὐθύνων habet *Clemens Strom.* V. p. 607. & ex eo *Eusebius.* In eodem versu pro εὖ τ᾽ ἐπίβαινε iidem Auctores duobus in locis exhibent οὐ δ᾽ ἐπίβαινε: quam lectionem habet etiam *Cyrillus.* POTTER.

6 κόσμοιο ἄνακτα Εἷς ἔς᾽] Versus inter hos duos intermedius excidit, cujus

1 Εἷς ἔς' αὐτογενὴς, ἑνὸς ἔκγονα πάντα τέτυκται·
2 Ἐν δ' αὐτοῖς αὐτὸς περιγίγνεται, ὐδέ τις αὐτὸν
3 Εἰσοράᾳ θνητῶν, αὐτὸς δέ γε πάντας ὁρᾶται.
4 Οὗτος (δ') ἐξ ἀγαθοῖο κακὸν θνητοῖσι δίδωσι,
Καὶ πόλεμον κρυόεντα, κὴ ἄλγεα δακρυόεντα.
Οὐδέ τις ἔσθ' ἕτερος, χωρὶς 5 μεγάλοιο ἄνακτος·
Αὐτὸν δ' ὐχ ὁρόω· περὶ γὰρ νέφος ἐςήρικται·

Unus est per se genitus: ab eo uno cuncta prognata sunt.
Et in eis ipse superat, nec eum quisquam
Mortalium videt, at ipse omnes videt
Hic ex bono malum mortalibus dat
Et bellum horridum, & dolores lachrymosos.
Neque quisquam est alius præter magnum Regem:
Eum autem ego non video: nam circumfusus est firma nube.

Omni-

cujus initium tum in *Clemente* tum in *Eusebio*, ubi ejus verba citat, exstat: verum integrum versum idem *Eusebius* ex *Aristobulo* præbuit, ubi sic legitur:

—— κόσμοιο τυπωτήν
Ἀθάνατον· παλαιὸς δὲ λόγος περὶ τοῦδε φαείνει.

POTTER.

1 Εἷς ἔς' αὐτογενὴς &c.] *Eusebius* ex *Aristobulo*:

Εἷς ἔς' αὐτοτελὴς, αὐτῦ δ' ὕπο πάντα τελεῖται,

quam lectionem probat etiam *Rob. Steph.* *Theodoretus* vero sic legit:

Εἷς ἐς' αὐτογενής· αὐτῦ δ' ὑπὸ πάντα τελεῖται.

POTTER.

2 Ἐν δ' αὐτοῖς αὐτὸς] Male *Cyrillus*, Ἐν δ' αὐτὸς αὐτοῖς. Ibidem περινίσσεται pro περιγίγνεται habent *Clemens* Protrept. *Eusebius* p. 665. & *Theodoretus*.

POTTER.

3 Εἰσοράᾳ θνητῶν] Hic versus apud *Eusebium*, p. 665. sic exstat:

Εἰσοράᾳ ψυχῶν θνητῶν, νῷ δ' εἰσοράᾶται.

Cernit mortalium animarum, mente autem cernitur.

POTTER.

4 Οὗτος (δ') ἐξ] Αὐτὸς δ' ἐξ *Clemens* Strom. V. p. 609. Idem pro δίδωσι, habet φυτεύει, quod elegantius est. *Theodoretus* hunc versum non agnoscit, ut neque duos sequentes. *Eusebius* ex *Aristobulo* hoc modo exhibet p. 665.

Αὐτὸς δ' ἐξ ἀγαθῶν θνητοῖς κακὸν ἐκ ἐπιτέλλει
Ἀνθρώποις· αὐτῷ δὲ χάρις καὶ μῖσος ὀπηδεῖ,
Καὶ πόλεμος, κὴ λοιμὸς, ἰδ' ἄλγεα δακρυόεντα.
Οὐδέ τις ἔσθ' ἕτερος. σὺ δέ κεν ῥέα πάντ' ἐσορήσεις.

Dein alios duodecim versus inserit, qui à cæteris modo laudatis Auctoribus non agnoscuntur, excepto hoc solo, qui in eorum medio legitur:

Αὐτὸν δ' ὐχ ὁρόω· περὶ γὰρ νέφος ἐςήρικται.

POTTER.

5 μεγάλοιο ἄνακτος] Μεγάλου βασιλῆος *Justinus* in Cohort. ad *Græcos*, *Clemens* Strom. V. p. 611. & ex eo *Eusebius* p. 690. POTTER.

1 Ἀθι-

Omnibus enim mortalibus
mortales pupillæ sunt in
oculis,
Ita ut videre nequeant Jovem *omnium rectorem*:
Is enim ferreo cælo affixus est
In aureo solio, pedibusque terram premit,
Manumque dexteram ad finem Oceani
Undique extendit, contremiscunt enim longi montes,
Et flumina, gurgesque cavi & amœni maris.

Πᾶσι γὰρ θνητοῖς θνηταὶ κόραι
εἰσὶν ἐν ὄσσοις,
1 Ἀσθενέες δ' ἰδέειν Δία τὸν πάντων μεδέοντα.
2 Οὗτος γὰρ χάλκειον ἐπ' οὐρανὸν ἐστήρικται,
3 Χρυσέῳ εἰνὶ θρόνῳ, γαίης δ' ἐπὶ ποσὶ βέβηκε,
4 Χεῖρά τε δεξιτερὴν ἐπὶ τέρματος ὠκεανοῖο
5 Πάντοθεν ἐκτέτακεν. περὶ γὰρ τρέμει οὔρεα μακρὰ,
Καὶ ποταμοὶ, πολιῆς τε βάθος χαροποῖο θαλάσσης.

Καὶ

1 Ἀσθενέες δ' ἰδέειν] Hujus versus loco apud *Theodoretum* exhibetur alius, qui sic se habet:

Μικραὶ ἐπεὶ σάρκες τε καὶ ὀστέα ἐμπεφύκασι.

Cæterum ex *Clemente* p. 107. & *Theodoreto* constat, multa intercessisse inter hunc versum & eum qui heic proximus est. POTTER.

2 Οὗτος γὰρ χάλκειον] Versus hic apud *Clementem*, & *Theodoretum*, & *Eusebium* p. 685. hoc modo exstat:

Αὖθις δ' αὖ μέγαν αὐθις ἐπ' οὐρανὸν ἐστήρικται.

At *Eusebius* p. 665. sic legit, Αὐτὸς δὲ μέγαν. *Justinus* ἐς οὐρανὸν habet in Cohort. ad *Græcos*. At *Cyrillus*,

Αὐτὸς γὰρ χάλκειον ἐς οὐρανὸν —

POTTER.

3 Χρυσέῳ εἰνὶ θρόνῳ, γαίης δ' ἐπὶ ποσὶ βέβηκε] Χρυσοσίῳ *Euseb.* p. 665. γαίης δ' ἐπὶ ποσὶ, male *Cyrillus*. γαίη δ' ὑπὸ ποσσὶ, vel γαίῃ δ' ὑπὸ ποσσὶ habent *Clemens*, *Eusebius* & *Theodoretus*: quæ lectio genuina videtur. Nam alludere videtur Poeta ad illud *Esaiæ* LXVI. 1. Ὁ οὐρανός μοι θρόνος, καὶ ἡ γῆ ὑποπόδιον τῶν ποδῶν μου. POTTER.

4 Χεῖρά τε] Χεῖρα δὲ *Clemens*, *Euseb.* *Theodoret.* Ibidem pro ἐπὶ τέρματος, *Eusebius* ex *Aristobulo* habet ἐπὶ τέρμασιν. *Clemens* p. 608. & eo *Eusebius* περὶ τέρμασιν quamvis uterque paulo post *Justini* lectionem sequantur. *Cyrillus* ἐπὶ τέρματα legit. *Clemens* autem *Alexandrinus*, ex memoria citans hunc locum Strom. V. pag. 609. sic eum exhibet,

Χεῖρα δὲ δεξιτερὴν ἐπὶ τέρματος ὠκεανοῖο
Πάντοθεν ἐκτέτακεν, γαίη δ' ὑπὸ ποσσὶ βέβηκεν.

hemistichio ex præcedente versu traducto. Quod facit post eum *Euseb.* p. 687. POTTER.

5 Πάντοθεν ἐκτέτακεν] Hic versus à *Theodoreto*, *Eusebio* & *Clemente* sic ubique exhibetur:

Ἐκτέτακεν· ὀρέων δὲ τρέμει βάσις ἔνδοθι θυμῷ:

Nisi quod *Clemens* θυμῷ habeat, quem tamen locum ejus citans *Eusebius* θυμῷ legit. Quæ vero in istis Auctoribus sequuntur, cum his quæ à *Justino* citantur, nullo modo conveniunt. POTTER.

1 Κίχ.]

Καὶ ταῦτα οὕτως φράζει, ὡς αὐτόπτης γεγονὼς τοῦ μεγέθους Θεοῦ. Κοινωνεῖ δ' αὐτῷ καὶ Πυθαγόρας ἐν οἷς γράφει,

Εἴ τις ἐρεῖ, Θεός εἰμι, πάρεξ ἑνὸς, οὗτος ὀφείλει
Κόσμον ἴσον τούτῳ στήσας εἰπεῖν, ἐμὸς οὗτος·
[1] Κοὐχὶ μόνον στήσας εἰπεῖν ἐμὸς, ἀλλὰ κατοικεῖν
Αὐτὸς ἐν ᾧ πεποίηκε· πεποίηται δ' ὑπὸ τούτου,
[2] Καὶ περὶ τοῦδε.

Ὅτι μόνος δυνατός ἐστι, καὶ τῶν ἐν τῷ βίῳ συντελουμένων πράξεων, καὶ τῆς περὶ τὸ θεῖον ἀγνωσίας κρίσιν ἐνστήσασθαι, οἰκείους μάρτυρας παραστῆσαι ἔχω· καὶ πρῶτόν γε [3] Σοφοκλέα, καὶ περὶ τούτου λέγοντα·

[4] Ἔσται γὰρ ἔσται κεῖνος αἰώνων χρόνος,
Ὅταν πυρὸς γέμοντα θησαυρὸν σχάσῃ
Χρυσωπὸς αἰθήρ· ἡ δὲ βοσκηθεῖσα φλὸξ

Atque hæc ille ita profert, perinde atque spectator ipse magnitudinis Dei fuisset. Consentit autem ei & *Pythagoras*, quibus ita scripsit verbis:

Extra unum, si fors jactet sua numina quisquam,
Debet & is merito talem sibi condere mundum.
Hic meus est, recte tum dicat: & incolat orbem
Ipse suum; testans quo sit factore creatus,
Et quâ de causâ.——

Enimvero solum eum, & de perpetratis in vita factis, & de divini numinis ignoratione judicium facere posse, domesticos producere testes habeo: ac primum *Sophoclem*, de hac etiam re dicentem:

Venient enim illa seculorum tempora,
Cùm solvet imbres ignis æther aureus.
Cremabit ergo flamma vi grassans suâ,

Et

1 Κοὐχὶ μόνον &c.] Sensus qui jam ...ere nullus est, commodior erit, si ...το κατοικεῖν legatur κατοπτεύειν. POTTER.

2 Καὶ περὶ τοῦδε] Commation illud καὶ περὶ τοῦδε in superiori editione conjungitur cum præcedentibus, quasi *Pythagoræ* hemistichion: mihi ad sententia potius pertinere visum est. ...YLBURG.

3 Σοφοκλέα] Hunc non primum *Sophoclem*, sed posteriorem esse existimat *Grotius*. Verum hoc sine auctoritate. POTTER.

4 Ἔσται γὰρ ἔσται κεῖνος] Hi versus, tacito nomine Auctoris, citavit *Clemens Alex.* Strom. V. p. 606. Et ex *Clemente Eusebius* lib. XIII. cap. XIII. p. 684. Cæterum pro κεῖνος *Clemens* legit καιρὸς sed vitium erat exscriptorum; nam *Eusebius* retinet κεῖνος. POTTER.

1 Φλέξει

Et hic & illic summa & infima omnia.
Sic universitate cuncta perdita,
Undis carebit omnis alveus suis.
Sedes requiret terra, nec posthac aves
Gestabit aer igne vastatus leves.
Binas avarus semitas Orcus *habet;*
Unam bonis, sed alteram partem malis.
Est omnibus quoque terminus suus rebus:
Sed cuncta quæ periere, restituet Deus.

Ἅπαντα τἀπίγεια καὶ μετάρσια
¹ Φλέξει μανεῖσ᾽· ὅταν δ᾽ ἐκλίπῃ τὸ πᾶν,
Φροῦδος μὲν ἔσται κυμάτων ἅπας βυθὸς,
² Γῆ δ᾽ ἑδράνων ἔρημος, οὐδὲ ἄρ᾽ ἔτι
Πτερωτὰ φῦλα βαστάσει πυρουμένη.
³ Καὶ γὰρ καθ᾽ ᾅδην δύο τρίβους νομίζομεν,
Μίαν δικαίων, χ᾽ ἁτέραν τῶν ἀδίκων·
Εἶναί τε ὅρον, ⁴ κἄπειτα σώσει πάνθ᾽ ἃ προαπώλεσεν·

Ἀλλὰ

1 Φλέξει μανεῖσ᾽· ὅταν δ᾽ ἐκλίπῃ τὸ πᾶν] Sic legendum:

Φλέξει μανεῖσ. ——
—— ὅταν δ᾽ ἐκλίπῃ τὸ πᾶν.

Sunt enim hæc distinctorum versuum hemistichia: quod ex *Clemente* & *Eusebio* discimus. POTTER.

2 Γῆ δ᾽ ἑδράνων ἔρημος, οὐδ᾽ ἄρ᾽ ἔτι] ἐρχάνων mendose *Eusebius*. Idem cum *Justino* legit οὐδ᾽ ἄρ᾽ ἔτι, contra metri rationem. Reponendum igitur in utroque ex *Clemente* οὐδὲ γὰρ ἔτι. In versu sequente pro βαστάσει *Clemens* habet βλαστάσει· quod elegantius. Cæterum hos duos versus *Grotius* sat ingeniose emendavit, nisi quod βλαστήσει mutavit in βλαστάνει·

Γῆ δενδρέων ἔρημος, οὐδ᾽ ἀὴρ ἔτι
Πτερωτὰ φῦλα βλαστάνει πυρούμενος.
Neque ulla ramos eriget Tellus, neque
Exustus Aer pascet aligerum genus.

POTTER.

3 Καὶ γὰρ καθ᾽ ᾅδην] Hi duo versus alieni sunt ab hoc loco, & ad sequentia *Philemonis* referendi; ut in *Clemente* & *Eusebio* factum est. POTTER.

4 κἄπειτα σώσει] Hi versus *Sophoclis* παλιγγενεσίαν adstruunt qua totus mundus igne consumptus, excocta quasi omni impuritate, denuo sit renovandus. His parallelus est D. *Petri* locus II Epist. III. 12, 13. Προσδοκῶντας καὶ σπεύδοντας τὴν παρουσίαν τῆς τοῦ Θεοῦ ἡμέρας, δι᾽ ἣν οὐρανοὶ πυρούμενοι λυθήσονται, καὶ στοιχεῖα καυσούμενα τήκεται· καινοὺς δὲ οὐρανοὺς καὶ γῆν καινὴν κατὰ τὸ ἐπάγγελμα αὐτοῦ προσδοκῶμεν. Hoc dogma inter veteres *Christianos* celebratissimum erat: unde de illis *Cæcilius* apud *Minutium*: *Toti orbi & ipsi Mundo cum sideribus suis minantur incendium.* Id quoque è veteribus philosophis haud pauci agnovere: ut *Pythagoras*, ejusque sectatores: *Heraclitus*, *Zeno Citiensis*, & post eum *Stoici* paucis exceptis, quales erant *Panætius*, *Posidonius* & *Boethus*, ut refert *Philo Judæus* lib. *de Æternitate Mundi*. Hinc *Cicero* lib.

Ἀλλὰ καὶ [1] Φιλήμων πάλιν,	Sed & *Philemonem* rursus :
Οἴει σὺ τοὺς θανόντας, ὦ [2] Νικόστρατε,	*An mortuos existimas*, Nicostrate,
Τρυφῆς ἁπάσης μεταλαβόντας ἐν βίῳ,	*Qui luxu in omni omnes peregerunt dies,*
[3] Καὶ γῆν καλύψειν, ὡς ἀπὸ τοῦ πάντ' εἰς χρόνον	*Terrâ sepultos, jam inde & omni tempore*
Πεφευγέναι τὸ θεῖον ὡς λελη-θότας ;	*Tanquam latentes, posse Numen fallere?*
[4] Ἔστιν Δίκης ὀφθαλμὸς, ὃς τὰ πάνθ' ὁρᾷ.	*Habet oculum* Vindicta, *cernentem omnia.*

Nam

lib. II. *de Nat. deorum*, de *Stoicis* agens, *Ex quo*, inquit, *eventurum nostri putant id, de quo* Panætium *addubitare dicebant, ut ad extremum omnis mundus ignesceret, cujus humore consumpto, neque terra ali posset, neque remearet aer, cujus ortus, aqua omni exhausta, esse non posset: ita relinqui, nihil præter ignem: à quo rursum animante, ac deo, renovatio mundi fieret, atque idem ornatus oriretur.* Et *Simplicius* in quatuor *Aristotelis* libros *de cælo*, libro I. cap. IX. ne pluribus testimoniis immorer: καὶ ὁ Ἡράκλειτος δὲ ποτὲ μὲν ἐξάπτεσθαί φησι τὸν κόσμον, ποτὲ δὲ ἐκ πυρὸς αὖθις συνίστασθαι. ζηλώσαντες δὲ τοῦ δόξης ὕστερον ἐγένοντο οἱ Στωϊκοί. Veteres quoque Poetæ universale incendium futurum prædicunt: *Ovidius Metam.* lib. I. 256.

Esse quoque in fatis reminiscitur, affore tempus,
Quo mare, quo tellus, correptaque regia cæli
Ardeat; & mundi moles operosa laboret.

De eodem exstant etiam *Sibyllini* versus apud *Lactantium* lib. *de Ira Dei* cap. XXIII. POTTER.

1 Φιλήμων] sequentes versus tribuuntur *Comico* à *Clemente Alex. Strom.* V. p. 606. post eum ab *Eusebio* p. 683. & à *Theodoreto Curat. Græc. Affect.* lib. V. p 564. Quibus proinde assentior POTTER. *Philemonis* Comici comœdia nulla exstat, quod sciam. Quod hoc loco dictum volui, ne quis à me diligentiam postulet, quam in eorum scriptorum qui extant, inter se conferendis monumentis adhibeo. PERION.

2 Νικόστρατε] Νικήρατε *Clemens, Euseb. Theod.* Hanc igitur lectionem amplecti malim. POTTER.

3 Καὶ γῆν &c.] Hic versus hoc loco non agnoscitur, sed paulo infra, cum aliqua variatione, occurrit apud *Clementem & Eusebium*, quò restituendus est. POTTER.

4 Ἔστιν δίκης] Ἔστι δὲ δίκης *Theodoret.* Porro hunc versum sequuntur illi duo, quos ex hoc loco in *Sophocleos* irrepsisse paulo ante monui. Apud *Theodoretum* sic exstant:

Καὶ δὴ καθ' ᾅδου δύο τρίβους νομίζομεν·
Μίαν μὲν, δικαίων· ἑτέραν δ' ἀσεβῶν.

Iidem apud *Clementem* & *Euseb.* cum iis quæ sequuntur, variis modis corrupti sunt. Et apud *Clementem* hoc quidem modo:

Καὶ γὰρ καθ' ᾅδην δύο τρίβους νομίζομεν
Μίαν δικαίων, ἑτέραν δ' ἀσεβῶν εἶναι
Ὁδόν. καὶ εἰ τοὺς δύο καλύψει ἡ γῆ,
Φύσει τῷ παντὶ χρόνῳ· Ἅρπαζ' ἀπελθὼν,
Κλέπτ', ἀποστέρει, κύκα· μηδὲν πλανηθῇς·
Ἔστι κᾀν ᾅδου κρίσις· ἥνπερ ποιήσει
Θεὸς ὁ πάντων δεσπότης, οὗ τοὔνομα
Φοβερώτερον ἐστὶν, οὐδ' ἂν ὀνομάσαιμ' ἐγώ.

Nam si loco potius sit uno,
& impias,
I, falle, misce, fœnera, frauda, rape.
Errare noli: Jus habent manes suum;
Quod universi conditor peraget Deus;
Cujus tremendum nemo nomen dixerit.

Et *Euripidem*:

Ad quæstionem homini datur longævitas:
Namque indies quicunque quid faciens mali,
Ceu nescium celare confidit Deum,
Malus videtur, & malus deprenditur,

Εἰ γὰρ ὁ δίκαιος καὶ ἀσεβὴς ἕξουσιν ἕν,
Ἅρπαζ' ἀπελθὼν, κλέπτε, ἀποστέρει, κύκα.
Μηδὲν πλανηθῇς· ἔστι κᾀν ᾅδου κρίσις,
Ἥνπερ ποιήσει Θεὸς ὁ πάντων δεσπότης,
Οὗ τοὔνομα φοβερὸν, οὐδ' ἂν ὀνομάσαιμ' ἐγώ.

Καὶ [1] Εὐριπίδης,

Ἄφθονον βίου μῆκος δίδωσι πρὸς κρίσιν·
[2] Ὅστις δὲ θνητῶν οἴεται τὸ καθ' ἡμέραν,
Κακόν τι πράσσων τοὺς θεοὺς λεληθέναι,
Δοκεῖ πονηρὸς, καὶ δοκῶν ἁλίσκεται,

1 Ὅταν

Eusebius vero sic exhibet:

Καὶ γὰρ καθ' ᾅδην δύο τρίβους νομίζομεν
Μίαν δικαίων, ἑτέραν δ' ἀσεβῶν εἶν' ὁδόν.
Τῷ πάντ' ἀπελθὼν, κλέπτ', ἀποστέρει, κύκα.
Καὶ εἰ τοὺς δύο καλύψει ἡ γῆ φασὶ χρόνῳ.
Μηδὲν πλανηθῇς, ἔσται κᾀν ᾅδου κρίσις,
Ἥνπερ ποιήσει ὁ Θεὸς ὁ πάντων δεσπότης,
Οὗ τοὔνομα φοβερὸν, οὐδ' ἂν ὀνομάσαιμ' ἐγώ.

Longum esset singula hic vitia adnotare. Apponam igitur integros vers. prout à *Grotio* correcti sunt in Exc. p. 775.

Οἴει σὺ τοὺς θανόντας, ὦ Νικήρατε,
Τρυφῆς ἁπάσης μεταλαβόντας ἐν βίῳ,
Πεφευγέναι τὸ θεῖον ὡς λεληθότας;
Ἔστι δίκης ὀφθαλμὸς, ὃς τὰ πάνθ' ὁρᾷ·
Καὶ γὰρ καθ' ᾅδην δύο τρίβους νομίζομεν,
Μίαν δικαίων, χἀτέραν ἀσεβῶν ὁδόν.
Εἰ γὰρ δίκαιος χὠ ἀσεβὴς ἕξουσιν ἕν,
Ἡ γῆ δὲ καλύψει τοὺς δύο τῷ παντὶ χρόνῳ,
Ἅρπαζ' ἀπελθὼν, κλέπτ', ἀποστέρει, κύκα·
Μηδὲν πλανηθῇς· ἔστι κᾀν ᾅδου κρίσις,
Ἥνπερ ποιήσει Θεὸς ὁ πάντων δεσπότης,
Οὗ τ' ὄνομα φοβερὸν, οὐδ' ἂν ὀνομάσαιμ' ἐγώ.

POTTER.

1 Εὐριπίδης] Sequentes versus præcedentibus cohærent, ac proinde eidem Poetæ adscribuntur in *Clemente* & *Eusebio*. Ad primum versum quod attinet, eum putaverim ad præcedentes pertinere: sic enim à modo laudatis Auctoribus exhibetur:

Ὃς τοῖς ἁμαρτάνουσι πρὸς μῆκος βίου
Δίδωσι ——

Cæteri à *Grotio* & aliis *Euripidi* adscribuntur, & inter fragmenta ejus *Phryxi* exstant p. 503. ed. *Cantab.* ex *Stobæi* Eclog. Physic. POTTER.

2 Ὅστις] Εἴ τις *Clemens* & *Euseb.* Iidem pro τὸ καθ' ἡμέραν, habent una voce τοὐφημέραν. Et in seq. versu τοὺς θεοὺς pro τὸν θεόν. In proximo autem δοκεῖ πονηρὸς, pro δοκεῖ πονηρός. POTTER.

1 Ὅταν

[1] Ὅταν χολλὼ ἄγουσα τυγχάνῃ Δίκη.
Ὁρᾶθ' ὅσοι [2] νομίζετ' οὐκ εἶναι Θεὸν,
Δὶς ἐξαμαρτάνοντες οὐκ εὐγνωμόνως.
Ἔστιν γὰρ, ἔστιν· εἰ δέ τις πράσσει κακῶς,
Κακὸς πεφυκὼς, τὸν χρόνον [3] κερδαινέτω·
Χρόνῳ γὰρ οὗτος ὕστερον δώσει δίκην.

Vindicta quum primùm vacare cœperit.
Cavete, qui non esse creditis Deum,
Errore non rectè implicati duplici.
Est ille, sed si quis malum patraverit
Malus cum sit, hic ut temporis lucrum ferat,
Pœnas tamen dabit graves in tempore.

Καὶ ὅτι οὐ σπονδῇ καὶ θυμιάματι κακοέργων προσφέρεται ὁ Θεὸς, ἀλλ' εὐθύτητι τὰς τιμωρίας προσνέμει ἑκάστῳ, μαρτυρήσει μοι [4] Φιλήμων πάλιν·

Et quod ad libationes atque incensa maleficorum Deus non accedat, neque ea recipiat, sed unicuique judicio recto pœnas retribuat, testis mihi iterum *Philemon* erit:

Εἴ τις θυσίαν προσφέρων, ὦ Πάμφιλε,
Ταύρων τι πλῆθος, [5] ἢ ἐρίφων, ἢ νὴ Δία
Ἑτέρων τοιούτων, ἢ κατασκευάσματα,
Χρυσᾶς ποιήσας χλαμύδας, ἤτοι [6] πορφύρας,

Si victimas quisquam offerens, ô Pamphile,
Magnum boum numerum, aut capros, aut quodpiam
Aliud pecus, pretiosa vel donaria,
Aurove textum purpurâve pallium,

Vel

1 *Ὅταν χολλὼ*] Sic legitur in edit. *Cantab.*

Ὅτε δ' ἂν χολλὼ ἄγουσα τυγχάνῃ δίκη
Τιμωρίαν ἔπειτ' ἂν ἤρξεν κακῶν.
Ubi cœperit vacare divina ultio,
Supplicia præbet justa factorum male.

POTTER.

2 *νομίζετ'*] δοκεῖτε perperam *Clemens* & *Eusebius.* Ex iisdem excidit sequens versus:

Δὶς ἐξαμαρτάνοντες οὐκ εὐγνωμόνως.

qui proinde hinc est recuperandus. In proximo versu pro *κακῶς*, *Stobæus* habet *καλῶς*. POTTER.

3 Κερδαινέτω] Κερδαινέτω *Clemens* perperam: nam *Eusebius Justino* consentit. Versu sequente pro ὕστερον, alii legunt ὑστέρῳ, ut edit. *Cantab.* POTTER.

4 Φιλήμων] *Clemens* p. 605. & *Eusebius* p. 682. libb. citatt. hos versus *Menandro* tribuunt. POTTER.

5 ἢ ἐρίφων] ἢ 'ρίφων metri causa, *Clemens.* POTTER.

6 πορφύρας] πορφυρᾶς *Clemens* & *Euseb.* POTTER.

Vel à smaragdo signa facta vel ebore,
Placare tali se putat modo Deum:
Valdè errat ille, mente deceptus levi.
Oportet esse quemlibet virum bonum,
Non Virgines & conjuges corrumpere,
Circumvenire, ob rem necare quempiam,
Aliena spectare, atque concupiscere
Possessionem, conjugem, lautam domum,
Equum, bovem, pecus, puellam, servulum.
Multis nihil sed est opus: non expetes
Acûs vel unum vile filum, Pamphile.
Nam te videt, qui præsto adest tibi Deus,
Pietate gaudens, non iniquis actibus,

Ἢ δι' ἐλέφαντος ἢ σμαράγδου ζώδια,
Εὔνουν νομίζει τὸν Θεὸν καθεστάναι,
[1] Πλανᾶτ' ἐκεῖνος, καὶ φρένας κούφας ἔχει.
Δεῖ γὰρ τὸν ἄνδρα χρήσιμον καθεστάναι,
Μὴ παρθένους φθείροντα, καὶ μοιχώμενον,
Κλέπτοντα, καὶ σφάζοντα χρημάτων χάριν,
[2] Τἀλλότρια βλέποντα, κἀπιθυμοῦντα
Ἤτοι γυναικὸς πολυτελοῦς, ἢ δώματος,
Ἢ κτήσεως, παιδός τε, παιδίσκης θ' ἁπλῶς,
Ἵππων, βοῶν τὸ σύνολον, ἢ κτηνῶν. τί δή;
Μηδὲ βελόνης ἐν ἅμμ' ἐπιθυμῇς Πάμφιλε.
Ὁ γὰρ Θεὸς βλέπει σε πλησίον παρών.
[3] Ὃς ἔργοις δικαίοις ἥδεται, οὐκ ἀδίκοις·

Πο-

1 πλανᾶτ'] πεπλάνητ' *Clemens* & *Euseb.* Dein linea sequente, καθιστάναι pro καθεστάναι. Et in tertia ab hac, σφάττοντα pro σφάζοντα. POTTER.

2 Τἀλλότρια &c.] Versus quatuor sequentes modo laudati Auctores non agnoscunt. POTTER.

3 Ὃς ἔργοις.] Iidem Auctores sequentes versus tanquam ex alio *Menandri* loco recitant. Apud *Clementem* sic se habent.

—— μηδὲ βελόνης, ὦ φίλτατε,
Ἐπιθυμήσῃς ποτ' ἀλλοτρίας· ὁ γὰρ Θεὸς
Ἔργοις δικαίοις ἥδεται, καὶ οὐκ ἀδίκοις.

Dein in quatuor proximis versibus *Justino consentiens*, postea pergit:

Βροντῆς ἐὰν μείζονος, μὴ φύγῃς, μὴ συνειδὼς
Αὐτὸς ἑαυτῷ, δέσποτα· ὁ γὰρ Θεὸς
Βλέπει σε, πλησίον παρών. ——

Apud *Eusebium* sic exstant:

—— μηδὲ βελόνης,

Ω φιλ-

Πονοῦντα δ' ἐᾷ τὸν ἴδιον ὑψῶσαι βίον,
Τὴν γῆν ἀροῦντα νύκτα καὶ τὴν ἡμέραν.
Θεῷ δὲ θῦε διὰ τέλους δίκαιος ὤν,
Μὴ λαμπρὸς ὢν χλαμύσιν ὡς τῇ καρδίᾳ.
Βροντῆς ἀκούσας, μηδαμῶς πόῤῥω φύγῃς,
Μηδὲν συνειδὼς αὐτὸς σαυτῷ δέσποτα.
Ὁ γὰρ Θεὸς βλέπει σε πλησίον παρών.

Πάλιν τε Πλάτων ἐν Τιμαίῳ, [1] « Εἰ δέ τις τούτων τῶν ἔργων « σκοπούμενος λαμβάνοιτο, τῆς ἀν- « θρωπίνης καὶ θείας φύσεως « ἠγνοηκὼς ἂν εἴη τὸ διάφορον, « ὅτι Θεὸς μὲν πάντα εἰς ἓν συγκε- « ράννυται, ἱκανῶς ἐπιστάμενος « ἅμα καὶ δυνατὸς ὤν· ἀνδρῶν δὲ

Et opes parare cuique permittens suas,
Terram diebus & colenti noctibus.
Justis Deo, faciens sacrum, factis lita.
Non tam chlamydibus splendens, quam corde
Cælo tonante ne fugam capesseris,
Si nullius mali tibi sis conscius.
Nam te videt, qui præsto adest tibi Deus.

Ac rursum *Plato* in *Timæo*: *Si quis autem opera hæc considerare atque scrutari deprehendatur, discriminis humanæ & divinæ naturæ ignarus fuerit: quod Deus quidem omnia in unum commiscet, scientia simul & potentiâ abundè præditus. Hominum autem omnium*

Ὦ φίλτατ', ἐπιθύμησον ἀλλοτρίας ποτέ.
Ὁ γὰρ Θεὸς γ' ἔργοις δικαίοις ἥδεται,
Καὶ οὐκ ἀδίκοις. πονοῦντα δ' ἐᾷ τὸν ἴδιον
Βίον ὑψῶσαι, τὴν γῆν ἀροῦντα νύκτα καὶ
Τὴν ἡμέραν. Θεῷ δὲ θῦε διὰ τέλους
Δίκαιος ὤν, καὶ λαμπρὸς ὡς ταῖς χλαμύσι,
Τῇ καρδίᾳ, βροντῆς ἐὰν ἀκούσῃς, μὴ φύγῃς.

In duobus ultimis versibus cum *Justino* convenit, qui quidem in his versibus correctior esse, quam aut *Clemens*, aut *Eusebius* videtur. In penultimo tamen versu pro σαυτῷ, malim legi αὐτῷ. POTTER.

1 Εἰ δέ τις τούτων] Corruptus est hic *Justini* locus, quem tamen ex *Hen. Steph. Platone* pag. 68. licet corrigere; ibi autem sic exstat, εἰ δέ τις τούτων ἔργῳ σκοπούμενος βάσανον λαμβάνοι, τὸ τῆς ἀνθρωπίνης καὶ θείας φύσεως ἠγνοηκὼς ἂν εἴη διάφορον· ὅτι θεὸς μὲν τὰ πολλὰ εἰς ἓν συγκεραννύναι, καὶ πάλιν ἐξ ἑνὸς εἰς πολλὰ διαλύειν ἱκανὸς ὡς ἐπιστάμενος ἅμα, καὶ δυνατός· ἀνθρώπων δὲ οὐδεὶς οὐδέτερα τούτων ἱκανὸς οὔτε ἔστι νῦν, οὔτ' εἰσαῦθίς ποτ' ἔσται. Cæterùm *Longo* intercisus videtur hic locus; ac deesse sententiam istam. *Nihil esse humanam sapientiam & potentiam, si cum divina conferatur*: ad eamque confirmandam accommodatam esse *Platonicam* illam auctoritatem, & aliam ei consimilem, quæ interciderit.

1 οὐδ-

rum nemo neque hoc tempore neque in posterum, alterutrum queat.

οὐδεὶς [1] οὐδέτερα τούτων οὔτ' ἐπὶ νῦν, οὔτ' εἰσαῦθις ἔσται ποτέ.

IV. Porro de his, qui apud quosdam existimantur participes esse sancti & perfecti Nominis, quod quidem pono quodam instituto quidam obtinuerunt tanquam Dii, *Menander* in *Auriga* dicit:

Istos vagantes non probo foris deos:
Nullus domi manens, in albo scribitur.
Decet justum Deum,
Qui se colunt servare viventem domi.

δ'. Περὶ δὲ τῶν δοκούντων παρά τισι μετέχειν τοῦ ἁγίου καὶ τελείου ὀνόματος, ὅπερ παραδόσει ματαίᾳ τινὲς ἀπηνέγκαντο ὡς Θεῶν, Μένανδρος ἐν Ἡνιόχῳ λέγει·

[2] Οὐθείς μ' ἀρέσκει περιπατῶν ἔξω Θεὸς,
[3] Οὐδεὶς οἰκίαν παρέπων ἐπὶ τοῦ σανιδίου·
[4] Τὸν δίκαιον δεῖ Θεὸν
Οἴκοι μένειν σώζοντα τοὺς [5] ἱδρυμένους.

[1] ὁ αὐ-

1 οὐδέτερα αὐτῶν] *Langus* sic vertit, *nec hæc nec illa*, scientia scilicet aut potentia *satis instructus*. Ego *Gelenium* magis probo, qui *non horum alterutrum*, reddidit, non enim οὐδέτερα αὐτῶν, ad ἐπιστάμενος ἅμα καὶ δυνατὸς, sed ad voces præcedentes Θεὸς μὲ πάντων εἷς ἓν συγκεχώρηται, & ad ea quæ in *Platonis* ed. modo citata proxime sequuntur, referri puto.

2 Οὐθείς μ'] Horum *Menandri* versuum priorem partem *Clemens Alex. Protrept.* p. 49. sic exhibet:

Οὐδείς μ' ἀρέσκει περιπατῶν ἔξω Θεὸς
Μετὰ γραός, οὐδ' εἰς οἰκίας παρεισιὼν
Ἐπὶ τοῦ σανιδίου μητραγύρτης.

Ubi *Grotius* existimat μητραγύρτης additamentum esse interpretis malè sensum assecuti. Nam de ipso Deo sermo est, quem fert circulator, non de circulatore. Et hæc demtâ voce, quæ hic apud *Justinum* sequuntur, optime cohærent, sive versum, sive sensum spectes. Hoc itaque modo scribantur:

Οὐθείς μ' ἀρέσκει περιπατῶν ἔξω Θεὸς
Μετὰ γραός· οὐδ' εἰς οἰκίας παρεισιὼν
Ἐπὶ τοῦ σανιδίου· τὸν δίκαιον δεῖ Θεὸν
Οἴκοι μένειν σώζοντα τοὺς ἱδρυμένους.
Mihi placere non potest anus comes
Deus ambulator; nec qui irrepit in domos
Tabulæ præsidio. Qui Deus probus est, domi
Maneat oportet, supplices ut sospitet.

Perstringit enim *Comicus Cybeles* sacerdotes, qui cum anu circumibant urbes in gratiam Deæ stipem petentes: quibus apud *Clementem* respondit *Antisthenes*, Οὐ τρέφω τὴν μητέρα τῶν Θεῶν, ἣν οἱ Θεοὶ τρέφουσιν. *Non alo Matrem Deorum, quam Dii alunt.* POTTER.

3 Οὐδεὶς οἰκίαν] Haud scio an verior hæc lectio, Οὐδ' οἰκίαν παρεισιὼν ἐπὶ σανιδίου, *Neque is qui domum intrat super tabula seu asere*, id est, facititius Deus, qui modo foris circumfertur, modo in domum introfertur. SYLB. Vide notam præcedentem.

4 Τὸν δίκαιον δεῖ Θεὸν] Versus hic ita expleri posset:

Τὸν γὰρ δίκαιον δεῖ καθήμενον Θεόν.

SYLBURG.

5 ἱδρυμένους] *Langus* active capit pro

[1] Ὁ αὐτὸς Μένανδρος ἐν Ἱερείᾳ,

Οὐθεὶς δι' ἀνθρώπου Θεὸς σώζει, γύναι,
Ἑτέρῳ τὸν ἕτερον· εἰ γὰρ ἕλκει τινὰ Θεὸν
Ταῖς [2] κυμβάλοις ἄνθρωπος εἰς ὃ βούλεται,
Ὁ τοῦτο ποιῶν, ἐστὶ μείζων τοῦ Θεοῦ.
Ἀλλ' ἐστὶ τόλμης καὶ βίου ταῦτ' ὄργανα,
Εὑρημέν' ἀνθρώποις ἀναιδέσιν, Ῥόδη,
Εἰς καταγέλωτα τῷ βίῳ πεπλασμένα.

Ἐν Μισουμένῳ δὲ πάλιν ἀποφαίνων τῶν εἰς θεοὺς παραλαμβανομένων τὰς γνώμας, μᾶλλον δὲ ἐλέγχων ὡς οὐκ ὄντας, ὁ αὐτὸς Μένανδρος,

[3] Εἰ γὰρ ἐπίδοιμι τοῦτο, καὶ
[4] ψυχὴν

Idem *Menander* in Sacerdote

Hominem Deus non servat, uxor, alterum
Per alterum. Nam cymbalis si quempiam
Homo trahit, quocunque vult loci, Deum;
Id perpetrans, ipso potentior est Deo.
Audaciæ hæc vitæque sunt ludibria,
Mortalibus reperta ab impudentibus,
Conficta risûs gratia, Rhode *mea.*

In *Odioso* autem rursum de eis, qui inter deos surrepticiè recepti sunt, sententiam suam declarans, imo potiùs illos ut non existentes arguens, idem *Menander* inquit:

Id namque si viderem, animum caperem bonum:

Sed

pro ἱδρυσαμένους, *eos qui fana eis exstruxerunt, & simulacra in templis posuerunt.* SYLBURG.

1 Ὁ αὐτὸς Μένανδρος] Sequentibus *Menandri* versibus perstringitur fraus eorundem sacerdotum, qui mercedem præbentibus propitia Numina promittebant. Vnde apud *Clementem* post verba modo laudata hæc sequuntur: πάλιν δὲ ὁ αὐτὸς κωμῳδοποιὸς ἐν Ἱερείᾳ τῷ δράματι, χαλεπαίνων πρὸς τὴν συνήθειαν, διελέγχειν πειρᾶται τὸν ἄθεον τῆς πλάνης τῦφον, ἐπιφθεγγόμενος ἐμφρόνως, &c. POTTER.

2 κυμβάλοις] Cymbala enim pulsabant in sacris *Cybeles.* POTTER.

3 Εἰ γὰρ] Hos versus sic emendavit, & interpretatus est *Grotius* in Excerp. ex *Comicis* p. 733.

Εἰ γὰρ ἐπίδοιμι τοῦτο, τὴν ψυχὴν ἀναλάβοιμ' ἐγώ· νυνὶ γάρ· ἀλλὰ ποῦ θεοὺς
Οὕτως δικαίους ἐστὶν εὑρεῖν, ὦ Γέτα;
Id mihi siquando detur conspicarier,
Animum recipiam. nam nunc: at vero Deos
Ubinam sit invenire tam justos, Geta?

POTTER.

4 ψυχὴν] Metri explendi gratia legi potest, ψυχὴν πάλιν,

Λάβοιμ' ἐγὼ νυνί γε.

Sed veram eam esse lectionem haud equidem affirmaverim. SYLBURG.

1 Φοι-

Sed tempus ut nunc est,
Deos inter, Geta,
Quis invenire possit æquos
judices?

Et in *Deposito*:

Et jus videtur esse corru-
ptum Diis.

Et *Euripides* Tragicus in *O-reste*:

Cædem parentis imperavit
exsequi
Apollo, *juris atque honesti*
nescius.
Colimus deos, quoscunque
tandem illos deos,
Ut umbilicum Phœbus *co-*
lens
Responsa clara proferat no-
bis. Vides
Cui credimus, quæcunque
demum dixerit?
Huic obsequutus, intuli ma-
tri manus.
Illum impium censete, &
illum cædite.
Peccavit ille, non ego. Quid
agam rei?

Λάβοιμ' ἐγώ· νυνὶ γὰρ ἀλλὰ
τοῦ θεοῦς
Οὕτως δικαίους ἐστὶν εὑρεῖν, ὦ
Γέτα.

Καὶ ἐν Παρακαταθήκῃ,

Ἐστὶν κρίσις ἄδικος ὡς ἔοικε,
κἀν θεοῖς.

Καὶ Εὐριπίδης ὁ τραγῳδιογράφος ἐν Ὀρέστῃ,

[1] Φοῖβος κελεύσας μητρὸς
ἐκπρᾶξαι φόνον,
Ἀμαθέστερός γ' ὢν τοῦ καλοῦ
καὶ τῆς δίκης.
Δουλεύομεν θεοῖς, ὅτι ποτ' εἰσὶ
θεοί·
[2] Ὁρᾷς δ' Ἀπόλλων', ὃς με-
σομφάλους ἕδρας
Ναίων, βροτοῖσι στόμα νέμει
σαφέστατον,
Ὧι πειθόμεσθα πάνθ' ὅσ' ἂν
κεῖνος λέγῃ.
Τούτῳ [3] πειθόμενος τὴν τεκοῦ-
σαν ἔκτανον.
Ἐκεῖνον ἡγεῖσθ' ἀνόσιον, καὶ κτεί-
νετε.
Ἐκεῖνος ἥμαρτ', οὐκ ἐγώ· τί
χρή με δρᾶν;

H οὐκ

1 Φοῖβος κελεύσας] Profert hoc loco *Justinus* multos versus ex *Oreste Euripidis*, sed tres primi à cæteris sejuncti in illa tragœdia interjectis fere sex paginis, itaque omissum esse, καὶ μικρῷ ὕστερον, aut aliquid tale existimo. PERION.

2 Ὁρᾷς] Sequentes versus in cognomine Tragœdia v. 590. ab *Oreste* prolati sunt. Cæterum μεσομφάλους ἕδρας vocat *Delphos*, quos umbilico assimilabant, utpote in medio totius Terræ, ut putabant, sitos. Vid. *Archæologiæ* nostræ lib. II. ubi de Oraculo *Delphico* agitur. POTTER.

3 πειθόμενος] Metro convenientius aoristum πιθόμενος. SYLB.

1 σῶσαι

Ἢ οὐκ ἀξιόχρεως ὁ Θεὸς ἀναφέροντί μοι
Μίασμα, [1] σῶσαι.

Ὁ αὐτὸς καὶ ἐν Ἱππολύτῳ·

Ἀλλ' οὐ γὰρ ὀρθῶς ταῦτα κρίνουσιν θεοί.

Καὶ ἐν τῷ Ἴωνι·

[2] Ἀτὰρ θυγατρὸς τῆς Ἐρεχθέως τί μοι
Μέλει; προσήκει μ' οὐδὲν, ἀλλὰ [3] χρυσέοις
Πρόχοισιν ἐλθὼν εἰς ἀπορραντήρια,
Δρόσον καθήσω. νουθετητέος δέ μοι
Φοῖβός τι παρέχει, παρθένους βίᾳ γαμῶν
Προδίδωσι, παῖδας ἐκτεκνούμενος λάθρα
Θνήσκοντας. ἀμέλει μὴ σύ γ'· ἀλλ' ἐπεὶ κρατεῖς,
Ἀρετὰς δίωκε· καὶ γὰρ ὅστις ἂν βροτῶν
Κακὸς πεφύκῃ, ζημιοῦσιν οἱ Θεοί.
Πῶς οὖν δίκαιον τοὺς νόμους ὑμᾶς βροτοῖς
Γράψαντας, αὐτοὺς [4] ἀδικίας ὀφλισκάνειν;

Annon idoneus est Deus, piaculum
In se relatum solvere?

Idem in *Hippolyto*:

Non ritè & ordine ista judicant dii.

Et in *Ione*:

Erecthei *non curo quidquam filiam*:
Nil spectat ad nos, aureo vadens scypho,
Undæ liquorem in ipsa lustratoria
Mittam. Sed ipse qui coercendus venit,
Quid fert Apollo, *diminutor virginum,*
Latens maritus, liberorum proditor
Vivorum, & idem mortuorum negligens?
Tu verò quidquam tale feceris cave,
Sectare virtutem, probri omnis abstinens,
Homines dii quando malos mulctant malè.
Æquumne, leges qui datis mortalibus,
Injuriarum vos teneri crimine?

Quam

1 σῶσαι] Λῦσαι pro σῶσαι in vulg. ed. *Euripidis* legi notavit cum *Lango* etiam *Arcerius*, hanc lectionem sequitur *Perionius*.

2 Ἀτὰρ θυγατρὸς] Exstant hi versus in *Euripidis Ion.* ver. 433. POTTER.

3 χρυσέοις] *Euripidis* ed. vulg. χρυσέαις fem. gen. SYLB.

4 ἀδικίας] Sic legit etiam *Stobæus*, sed ἀνομίαν habet *Euripides*: apud quem versus sequens rectius profertur:

Εἰ δ', οὐ γὰρ ἔσται, τῷ λόγῳ δὲ χρήσομαι.

POTTER.

Quamvis abestis, attamen verbis agam.
Pœnas stupri feretis, & violentiæ,
Neptunus & *tu*, & Jupiter *cælo imperans*:
Scelus luentes templa desolabitis.
Nam postbabentes suavibus recta & bona,
Agitis superbè. Homines malos jam dicere,
Deûm sequentes facta honesta, non decet,
Sed ista moribus docentes improbis.

Et in *Archelao*:

Homines dii fallunt magis, quam liberi.

Et in *Bellerophonte*:

Si dii malum faciunt, quis hos credat deos?

Ac rursus in eodem:

An esse credis quospiam in cælo deos?

Εἰ δ' ἐ παρέςε, τῷ λόγῳ κεχρήσομαι·
Δίκας βιαίων δώσετ' ἀνθρώποις γάμων,
Σὺ καὶ Ποσειδῶν, Ζεύς θ', ὃς ἐρανῦ κρατεῖ.
[1] Ναὶ οἱ τίνοντες ἀδικίας κενώσετε.
Τὰς ἡδονὰς γὰρ τῆς προμηθείας πέρας
Σπεύδοντες, ἀδικεῖτ'· ἐκέτ' ἀνθρώπȣς κακὲς
Λέγειν δίκαιον, εἰ τὰ τῶν [2] θεῶν καλὰ
Μιμέμεθ', ἀλλὰ τὲς διδάξαντας τάδε.

Καὶ ἐν Ἀρχελάῳ,

[3] Πολλῶ τέκνων σφάλλουσιν ἀνθρώπȣς θεοί.

Καὶ ἐν Βελλεροφόντῃ,

Εἰ [4] θεοί τε δρῶσι φαῦλον, ἐκ εἰσὶ θεοί.

Καὶ πάλιν ἐν τῷ αὐτῷ,

[5] Φησὶν τις εἶναι δῆτ' ἐν ἐρανῷ θεὲς;

Οὐκ

1 Ναὶ οἱ τίν.] *Euripides*,
Ναὲς τίνοντες ἀδικίας κενώσετε.
Versu seq. προμηθίας πέρος pro προμηθείας πέρας. Et in proximo κακῶς pro κακὲς. POTTER.

2 θεῶν καλὰ] Θεῶν κακὰ *Euripides*. Idem in verſ. ſeq. pro διδάξαντας habet διδάσκοντας. POTTER.

3 Πολλῷ τέκνον] Rectius *Stobæus*:
Πολλ', ὦ τέκνον, σφάλλεσιν ἀνθρώπȣς θεοί.
Sæpe, fili, Dei homines fallunt.
Ut etiam poſtea,
Εἰ θεοί τι δρῶσιν αἰσχρὸν, ἐκ εἰσὶν θεοί.
Si quid Dei faciunt turpe, jam non ſunt Dei.
POTTER. Exiſtimabam legi poſſe πολλῶν τέκνων, ut σφάλλειν hic idem ſit quod νοσφίζειν, ſeu (ut v. 33. dicit) λωστρεῖν. Sed ferri etiam poteſt vulgata lectio, eo ſenſu quem reddit interpres ſubaudito ſcil. adverbio μᾶλλον. SYLB.

4 θεοί τε δρῶσι] Scribendum θεοί τι δρῶσι, *Dii aliquid faciunt*: ut & ſenſus exigit, & præit interpres. SYLB.

5 Φησίν τις] Hi verſus eodem fere modo apud *Stobæum* exſtant, niſi quod in

Οὐκ εἰσὶν, οὐκ εἰσ'. εἴ τις ἀνθρώπων [1] λέγει,
Μὴ τῷ παλαιῷ μωρὸς ὢν χρήσθω λόγῳ.
Σκέψασθε δ' αὐτὰ, μὴ 'πὶ τοῖς ἐμοῖς λόγοις,
Γνώμην ἔχοντες. Φήμ' ἐγὼ τυραννίδα
Κτείνειν τε πλείστους, κτημάτων τ' ἀποστερεῖν,
Ὅρκους τε παραβαίνοντας ἐκπορθεῖν πόλεις.
Καὶ ταῦτα δρῶντες, μᾶλλον εἰσ' εὐδαίμονες
Τῶν εὐσεβούντων ἡσυχῇ καθ' ἡμέραν.
Πόλεις τε μικρὰς οἶδα τιμώσας θεοὺς,
Αἳ μειζόνων κλύουσι, δυσσεβεστέρῳ
Λόγχης ἀριθμῷ πλείονος κρατούμεναι.
Οἶμαι δ' ἂν [2] ὑμᾶς, εἴ τις ἀργὸς ὢν θεοῖς

Non sunt profectò. Si quis hoc hominum asserit,
Non perperam priscas loquatur fabulas
Non ex meis verbis, sed hoc sententiâ
Censete vestrâ. Quis tyrannidem neget,
Necare plurimos, bonis evertere,
Exscindere urbes, fallere & datam fidem?
Atqui patrantes ista feliciùs agunt,
Quàm qui colunt taciti in dies bonum & pium.
Urbes scio parvas verentes numina,
Parere magnis impiæ victas manu
Longe potentiore multitudinis.
Quin si piger vestrûm aliquis est, hic arbitror
Deos

in v. sexto pro πλείστους ille habeat πολλούς. Et v. undecimo δυσσεβεστέρων, pro δυσσεβεστέρῳ. Et versum ultimum sic proferat:

Τὰ θεῖ' ἀπείργουσ' εἰ καιρὸς τὰς συμφοράς.

Porro quia ne sic quidem sensus facile constat, *Grotius*, quo plena fieret sententia, versum hunc duobus ultimis interposuit,

Βραχεῖ παρ' αὐτῶν πραγμάτων πεῖραν λαβεῖν.

Ut sensus sit:

Vestrûm quoque aliquis si Deos pertenderet
Orare, victum nec sibi pararet manu,
Documentum ab ipsis rebus acciperet brevi,
Cælestis an vis calamitates arceat.

POTTER.

1 λέγει] *R. Steph.* mavult legere θέλει.

2 ὑμᾶς] Non minus aptum ἡμᾶς, primâ personâ, πυργοῦν autem v. 41. si capiamus pro *tanquam turre superstructa onerare*, sat bene constabit sententia.

SYLB.

Deos precetur, nec manu victum paret,
Casus acerbi construant homini deos.

Et *Menander* in *Diphilo*:

Dominum universitatis hujus, & patrem,
Solennibus solum decet colere sacris,
Qui fictor omnis & repertor est boni.

Idem quoque in *Piscatoribus*:

Victum mihi quod præbet, id puto Deum:
Et alterum quod copiis alit suis,

Εὔχοιτο, ἢ μὴ χειρὶ συλλέγοι βίον,
Τὰ θεῖα πυργοῦσ' αἱ κακαί τε συμφοραί.

Καὶ [1] Μένανδρος ἐν Διφίλῳ,

Διότι τὸν ὄντα Κύριον πάντων ἀεὶ,
Καὶ πατέρα, τοῦτον διὰ τέλους τιμᾶν μόνον,
Ἀγαθῶν τοσούτων εὑρετὴν καὶ κτίστορα.

Ὁ αὐτὸς καὶ ἐν Ἁλιεῦσι,

Τὸ γὰρ τρέφον με, τοῦτ' [1] ἐγὼ
Κρίνω θεόν· τὸ δ' εἰθισμένον τρέφειν,

[1] Οὐ

1 Μένανδρος ἐν Διφίλῳ] *Diphilo* hos versus tribuit *Clemens Alex. Strom.* V. p. 611. Ὡς πειθόμενος ὁ Κωμικὸς Δίφιλος, γνωμικώτατα τὸν ὄντα πάντων φησὶ πατέρα,

—— τοῦτον διὰ τέλους τίμα μόνον,
Ἀγαθῶν τοσούτων εὑρετὴν καὶ κτίστορα.

Ubi pro γνωμικώτατα, legendum γενικώτατον ex *Eusebio*, qui hæc citat libro sæpius laudato p. 690. ut sensus sit: *Quem* (Orpheum) *sequutus* Diphilus *Comicus*, *communem illum*, inquit, *omnium parentem*

—— *pia Tu mente perpetuo colas,*
E cujus unâ tot bona existunt manu.

Grotius sic restituit hanc sententiam,

Τὸν ὄντα πάντων κύριον γενικώτατον
Καὶ πατέρα, τοῦτον διατελεῖ τιμᾶν μόνον,
Ἀγαθῶν τοσούτων εὑρετὴν καὶ κτίστορα.

POTTER. Commation istud ἐν Διφίλῳ suspectum est *Perionio*; nec immeritò fortasse: cum apud *Athenæum*, & *Stobæum* inter *Menandri* fabulas Δάκτυλος quidem & Δύσκολος legantur, sed Διφίλου nulla fiat mentio. Si ergo *Menander* nullam hoc titulo scripsit fabulam, fieri potest ut cum fabulæ nomen omissum esset, & ab alio qui è *Diphilo* citatos hosce versus meminisset in margine adscriptum esset nomen *Diphili*, librarius re non intellecta, scripserit ἐν Διφίλῳ —— nisi forte *Justinus* ἐκ Διφίλου scripsit, ac *Menandrum* è *Diphilo* ista mutuatum indicavit. nam eodem tempore hos comicos vixisse, ac *Diphilum* fuisse γνωμικώτατον, *Giraldus* in dialogo de Poetis tradit, apud *Diphilum* sane primos duos versus exstare notat *Perionius*, & quidem in priore pro διότι τὸν legi γενικώτατον. Sequenti versu idem *Perionius* mavult τίμα imperativo modo: sed retineri tamen & infinitivum τιμᾶν potest, subaudito μέμνησο, θέλε, aut alio ejusdem generis imperativo: cujusmodi ellipsis non apud poetas tantum frequens est, sed invenitur interdum etiam in prosa, nominatim apud *Pausaniam* pag. 132.21. SYLB.

1 Οὐ δεῖται τῆς παρὰ τῶν δεομένων χορηγίας.

Ὁ αὐτὸς ἐν Ἀδελφοῖς·

——Θεός ἐστι τοῖς χρηστοῖς ἀεί·
Ὁ νοῦς γὰρ, ὡς ἔοικεν, οἱ σοφώτατοι.

Καὶ ἐν Αὐλητρίσι·

——Πάντ' ἐστὶ τῷ καλῷ λόγῳ
Ἱερόν· ὁ νοῦς γάρ ἐστιν ὁ λαλήσων Θεός.

Ἐν Φρίξῳ ὁ τραγικὸς,

Εἰ δ' εὐσεβὴς ὢν τοῖσι δυσσεβεστάτοις
Ἐς ταὐτὸ ἔπραττον, 2 πῶς τάδ' ἂν καλῶς ἔχοι,
Εἰ Ζεὺς ὁ λῷστος μηδὲν ἔνδικον φρονεῖ;

Ἐν Φιλοκτήτῃ·

Ὁρᾶτε δ' ὡς κἂν θεοῖσι κερδαίνειν καλόν·
Θαυμάζεται δ' ὁ πλεῖστον ἐν ναοῖς ἔχων
Χρυσόν· τί δῆτα καί σε 3 κωλύει
Κέρδος παρόν γε, κ' ἐξομοιοῦσθαι θεοῖς.

Largitionem ab indigente non petit.

Et rursum in *Fratribus* :

Nam præsto semper est bonis viris Deus,
Mens ipsa, sic censentibus doctissimis.

Et in *Tibicinis* :

Rationis omnia sunt bonæ templum sacrum :
Est namque mens responsa recta dans Deus.

Et *Tragicus* in *Phrixo* :

Quod si pius loco est eodem, quo impius,
Constare quomodo hæc potest ratio sibi,
Si Jupiter *justi nihil sapit optimus?*

In *Philoctete* :

Videte, lucra honesta quàm sint & diis.
Miramur in templis habentem plurimum
Auri. Quid ergo te sequi lucrum vetet
Præsens, & ipsis cum diis æquarier?

In

1 οὐ δεῖται τῆς] Articulum post οὐ δεῖται omittit *Sylburgius* porro hæc verba in exemplari sic distincta, quasi *Menandri* essent, eaque metro astricta, quod visum etiam interpreti, ea *Justini* esse non dubitat *Sylburgius.*

2 πῶς τάδ' ἂν] *Sylburgius* legit πῶς τάδ' ἂν *Rob. Steph.* in annotationibus ad finem sui libri impressis πῶς τόδε καλῶς &c. τόδε autem pro τάδε magis placuit *Sylburgio.*

3 κωλύει] Post κωλύει desideratur λαβεῖν vel simile quid. Deinde distingui etiam post κέρδος potest: ut sequens membrum, παρόν γε κ' ἐξομοιοῦσθαι θεοῖς, significet, *Quippe cum ita liceat etiam Diis similem fieri.* SYLBURG.

1 κατὰ

In *Hecuba*:

O Jupiter, *quicunque tandem es* Jupiter,
Sermone namque notus es ſolo mihi:
Te, ſive Naturæ neceſſitas velis,
Seu Mens vocari hominum, rogarim, Jupiter.

V. Hic igitur eſt indicium virtutis & mentis ſapientiam amantis, ut ad conjunctionis hujus communionem recurramus, & noſmetipſos ſapientiâ ad ſalutem accommodemus, delectuque meliora ſequamur pro eo, quod in homine eſt, libero arbitrio: neque eos, qui affectibus & perpeſſionibus humanis aguntur, rerum univerſarum dominos eſſe exiſtimemus; cùm ne hominibus quidem pares eſſe appareant. Apud *Homerum* namque *Demodocus* ſe per ſeipſum didiciſſe ait:

Ἐν Ἑκάβῃ·

Ζεῦ, ὅστις εἶ Ζεύς· οὐ γὰρ οἶδα πλὴν λόγῳ·
Ζεὺς εἴτ᾽ ἀνάγκη φύσεως, εἴτε νοῦς βροτῶν,
Προσηυξάμην σε.

ε΄. Ἐνταῦθα τοίνυν ἐστὶν ἔλεγχος ἀρετῆς καὶ γνώμης σύνεσιν ἀγαπώσης, ἐπαναδραμεῖν ἐπὶ τὴν τῆς συζυγίας κοινωνίαν, καὶ προσαρμόσαι ἑαυτὸν συνέσει εἰς σωτηρίαν, αἱρεῖσθαί τε τὴν τῶν κρειττόνων ἐκλογὴν, [1] κατὰ τὸ ἐπ᾽ ἀνθρώπῳ κείμενον αὐτεξούσιον, μὴ τοὺς ἀνθρωποπαθεῖς ἡγουμένους τῶν ὅλων δεσπότας, ὅπου γε οὐδὲ ἀνθρώποις [2] ἴσην ἔχοντες φανήσονται. [3] παρ᾽ Ὁμήρῳ γὰρ ὁ μὲν [4] Δημόδοκος αὐτοδίδακτος φησὶν εἶναι,

— Θεός

1 κατὰ τὸ ἐπ᾽ ἀνθρώπῳ κείμενον αὐτεξούσιον] Argumentum de libero hominis arbitrio fuſius proſequitur idem *Juſtinus* in Apol. 2. noſtræ ed. p. 17. ſeqq.

2 ἴσην] Cum ἴσην ſubauditur μοῖραν, ut alibi ſæpe. SYLBURG.

3 παρ᾽ Ὁμήρῳ] Quæ ſequuntur male huc uſque expoſita, hoc modo capienda ſunt: Cùm affirmaſſet S. *Martyr* Deos Ethnicorum οὐδὲ ἀνθρώποις ἴσην ἔχειν· *ne hominibus quidem pares eſſe*, hoc dictum probat ſequentibus exemplis: Παρ᾽ Ὁμήρῳ γὰρ ὁ μὲν Δημόδοκος αὐτοδίδακτος φησὶν εἶναι,

—— Θεὸς δέ μοι ἔμβαλεν οἴμας,

θνητὸς ὤν· Ἀσκληπιὸς (δὲ) καὶ Ἀπόλλων παρὰ Χείρωνι τῷ Κενταύρῳ ἰᾶσθαι διδάσκονται, τὸ καινότατον παρὰ ἀνθρώπῳ θεοί. Hoc eſt: *Nam* Demodocus *apud* Homerum *citra doctorem muſicæ peritum evaſiſſe ſe dicit, inquiens,*

Deus mihi cantum inſpiravit,
Cum eſſet mortalis: *at* Æſculapius *&* Apollo *à* Chirone *medendi artem edocentur*, *Dei ab homine*, *quod maxime abſurdum eſt*. POTTER.

4 Δημόδοκος] Non *Demodoco*, *ſed Phemio* τὸ αὐτοδίδακτον ab *Homero* tribui ex *Odyſſ.* 10. annotat *Perizonius*, locumque ibi paulo aliter ita legi monet, Αὐτοδίδακτος δ᾽ εἰμί, Θεὸς δέ μοι ἐν φρεσὶν οἴμας
Παντοίας ἐνέφυσε. ——
SYLB.

—Θεὸς δέ μοι ἔμβαλεν οἴμους.

[1] θνητὸς ὢν Ἀσκληπιὸς καὶ Ἀπόλλων, παρὰ Χείρωνι τῷ κενταύρῳ ἰᾶσθαι διδάσκονται, τὸ καινότατον παρὰ ἀνθρώπῳ θεοί. τί γὰρ δίειμι περὶ Διονύσου, ὃν μαινόμενόν φησιν ὁ [2] ποιητής· ἢ Ἡρακλέους, ὃν καὶ αὐτὸν σχέτλιον λέγει; [3] τί δέ μοι ἀναγορεύειν Ἄρη καὶ Ἀφροδίτην τοὺς τῆς μοιχείας ἀρχηγοὺς, καὶ ἐξ ἁπάντων τούτων κρίσιν ἐπάγειν τοῖς δεικνυμένοις; [4] εἰ γάρ τις μὴ μαθὼν, τὰς περὶ τὰ λεγόμενα θεῖα πράξεις μιμήσαιτο, κἂν ἔτι τῶν κιβδήλων ἀλλότριος βίου καὶ ἀνθρωπότητος λογισθείη·

—*Afflavit mihi carmina numen.*

At immortalis cum esset *Æsculapius* & *Apollo*, apud *Chironem* tamen centaurum medicinam docentur: quod novum maximè est, dii scilicet apud hominem. Quid enim de *Baccho* memorem, quem poeta *furentem* dicit, aut de *Hercule*, quem idem *miserum* vocat? Quid *Martem* & *Venerem* præconio renunciem, adulterii duces & antesignanos? atque ex illis omnibus, hisce deprehensis atque exhibitis, judicium intentem? Quod si quis divina facta in his, de quibus dictum est, cùm ea non legerit, imitetur, quamvis nondum ex infamissimo hominum genere sit; à vita tamen communi & humanitate alienus reputetur. Qui lege-

1 θνητὸς ὢν] Interpres legit contrarium ἀθάνατος, nec vulgata lectio ferri videtur posse, nisi hoc modo eam accipias; *mortales cum essent* Æsculapius *&* Apollo, *apud* Chironem *centaurum medendi artem edocentur, novissime apud de hominem dii fiunt.* SYLBURG. Confer notam præcedentem.

2 ποιητής] *Homerus*, qui *Bacchum* appellat *μαινόμενον, furentem, Il.* ζ'. v. 132.

Ὃς ποτε μαινομένοιο Διωνύσοιο τιθήνας.

Idem *Herculem* σχέτλιον, *impium*, vocat, *Iliad.* ε'. v. 403.

Σχέτλιος, ὀβριμοεργὸς, ὃς οὐκ ὄθετ' αἴσυλα ῥέζων. POTTER.

3 τί δέ μοι] Cum elliptico isto commate τί δέ μοι, subaudiendum χρεία ἐστί vel simile quid; sic ver. 44. cum positivo ἀλλότριος subaudiendum comparativum adverbium μᾶλλον, ut supra sæpe. SYLBURG.

4. εἰ γάρ τις] Hæc sententia, quam interpretes hactenus perperam exposuerunt, non incommode sic vertetur: *Nam si quis eorum, qui Dii dicuntur, facinora, cum ea non legerit, imitetur; etiam ab his, qui adhuc vitiis inquinati sunt,* nempe ab Ethnicis, *à vita communi & humanitate alienus reputetur.* Nec insolens fuerit, si genitivus κιβδήλων sequatur λογισθείη, subaudita præpositione ὑπὸ, vel alia simili. Sic enim apud *Sophoclem* legimus φίλων νικῶνται φίλοι· *amici* ab *amicis vincuntur.* Et apud Diodorum, γυναικῶν πολλαὶ πράξεις ἐτελέσθησαν· *multa opera* à *mulieribus effecta sunt.* POTTER.

legerit tamen, rationabile habuerit suppliciorum effugium, minimè transgressionem esse ostendens divinæ temeritatis imitationem. Sin opera quis ipsa reprehenderit, nomina quoque ex illis nota abolebit, neque disertis garrulisque verbis ea obteget.

γνοὺς δέ τις, εὔλογον ἕξει ¹ τὴν τῶν τιμωριῶν ἀποφυγήν, οὐ παρανομίαν δεικνὺς τὴν τῶν θείων πλημμελημάτων μίμησιν. εἰ δ' 1 ἄρα τις τοῖς ἔργοις ἐπιμέμψαιτο, ἀπαλεῖ καὶ τὰ ἐκ τούτων γνωσθέντα ὀνόματα, καὶ μηδὲ ² πιθανωμένοις καὶ στωμύλοις ῥήμασιν ἐπικαλύψει αὐτοῖς.

VI. Verum itaque vos & immutabile ipsum nomen complecti oportet, non per meam modò vocem, sed per eos quoque deprædicatum, qui nos ad principia liberalioris institutionis adduxerunt: ut ne segniter decursis hujus vitæ spatiis, non solùm ut cœlestis gloriæ nescii, verum etiam ingratæ mentis vitio obnoxii, rationem judici reddamus.

ς'. Ἀσπάζεσθαι οὖν χρὴ τὸ ἀληθινὸν καὶ ἄτρεπτον ὄνομα, οὐχὶ διὰ τῆς ἐμῆς φωνῆς μόνον, ἀλλὰ καὶ διὰ τῶν εἰσαγαγόντων ἡμᾶς εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς παιδείας κηρυσσόμενον, ἵνα μὴ ἀργῶς τελειώσαντες τὸν ἐνταῦθα τοῦ ζῆν χρόνον, οὐ μόνον ὡς ἀγνῶτες τῆς οὐρανίου δόξης, ἀλλὰ καὶ ὡς ἀχάριστοι τῷ κριτῇ τὰς εὐθύνας ³ παρέξωμεν.

1 τὴν τῶν τιμωριῶν ἀποφυγὴν] Eodem modo arguit S. Martyr in Orat. ad *Græcos* pag. 141. lin. 6. nostræ ed. *Τί ἀγανακτεῖς Ἕλλην ἂν αὐτὸς τὸ τέκνον σοῦ, εἰ τὸν Δία μιμούμενος ἐπιβουλεύει σοί, καὶ σοῦ τὸν γάμον σεσύληκε; τί τοῦτον ἐχθρὸν ἡγῇ, τὸν δὲ ὅμοιον αὐτῷ σέβῃ; τί δὴ μέμφῃ σοῦ τὴν γυναῖκα ἀκολάστως ζῶσαν, τὴν δὲ Ἀφροδίτην ναοῖς τετίμηκας*, &c.

2 πιθανωμένοις] Melius fortasse πιθανουμένοις, *ad probabilitatem effictis*. *Rob. Steph.* in adnotationibus legendum monet πιθανοῖς, *probabilibus*. Sylb.

3 παρέξωμεν] Rectius fortasse παρέξομεν ind. modo quia subjunctivus modus futuro tempore caret, & ubi aorist. subjunct. in usu non est, fut. indicat. cum ἵνα jungi solet, ut docent indices nostri. Sylburg.

LANGI & KORTHOLTI ANNOTATIONES IN APOLOGIAM II JUSTINI MARTYRIS.

***NB.** Numerus paginarum singulis Annotationibus præfixus non hujus, sed Parisiensis est editionis; ideoque ad marginem paginarum hujus libelli appositus.*

PAG. 41. Ἰουστίνου Ἀπολογία] Apologias Justini inverso ordine in excusis codicibus esse locatas, ex Eusebii Historiâ Ecclesiasticâ manifestò patet. Recensens enim Justini scripta libro IV. cap. XIIX. primo loco ponit Apologiam Antonino Pio nuncupatam, quæ in hodiernis editionibus est secunda; & δευτέραν ἀπολογίαν vocat, quæ in nostris codicibus est prima: Similiter, aliquid citans ex Apologia, quæ posteriori loco hodie extat, scriptum id esse ait, ἐν τῇ προτέρᾳ πρὸς Ἀντωνῖνον ὑπὲρ τῆ καθ' ἡμᾶς δόγματος ἀπολογίᾳ, lib. II. cap. XIIII. δεύτερον verò ὑπὲρ τῶν καθ' ἡμᾶς δογμάτων βιβλίον appellat Apologiam, quæ in vulgatis editionibus est prima, lib. IV. cap. XVI. Tametsi mox, sequenti capite XVII. producturus nonnihil ex Apologetico, hodie qui primus dicitur, extare id ait ἐν τῇ προτέρᾳ ἀπολογίᾳ. Sed heic scribendum esse, ἐν τῇ δευτέρᾳ, monent Henr. Valesius Annotat. in h. l. Dion. Petavius Animadvers. ad Epiphanii hæresin XLVI. & Petrus Halloix in vitâ Justini cap. XXVI. Habet autem Eusebius in enumeratione Apologiarum Justini consentientes sibi Hieronymum lib. de Scriptorib. Eccl. cap. XXIII. Georgium Syncellum in Chronico, hujusque interpretem, Anastasium Bibliothecarium ad ann. Christi XLVI. Photium quoque in Myriobiblo cod. CXXV. & hodie eruditos ferè omnes, atque in his nominatim Henricum Valesium, recentissimum illum Eusebii interpretem ac illustratorem. Qui tamen in eo, quod Apologiam, priori loco in excusis exemplaribus poni vulgò solitam, M. Aurelio Antonino nuncupatam esse affirmat, Eusebio assentiri se posse negat; cum potius Antonino Pio eandem fuisse inscriptam credat, ob rationes, quas videre apud ipsum potest lector, Annot. in Eusebii lib. IV. cap. XVII. KORTHOLT.

Ibidem Γνώμην ἐπὶ Οὐρβίκου] Lollium Urbicum heic innui existimat Valesius, memorato loco, qui Legatus Imperatoris Antonini Pii, Britannos compescuit, uti refert, in vitâ Antonini, Capitolinus, quemque suo tempore Præfectum urbis fuisse testatur in Apologiâ suâ Apulejus. De eodem Q. Lollio

 Urbico,

Urbico, Præfecto urbis, vetus extat inscriptio apud Gruterum pag. 38. KORTH.

Eâdem p. 41. Τὰ πολλαχῆ ὑπὸ τῶν ἡγεμόνων ἀλόγως ἀγωνιζόμενα) Lactantius lib. V. cap. II. *Dico, nihil esse miserius iis hominibus, quos ministros furoris alieni, quos satellites impiæ jussionis necessitas aut invenit, aut fecit. Non enim honor ille aut provectio dignitatis fuit; sed hominis damnatio ad carnificinam, Dei verò ad pœnam sempiternam. Quæ autem per totum orbem singuli gesserint, enarrare impossibile est. Quis enim voluminum numerus capiet tam infinita, tam varia genera crudelitatis? acceptâ enim potestate, pro suis moribus quisque sævivit. Alii præ nimiâ timiditate plus ausi sunt, quàm jubebatur; alii suo proprio adversus justos odio; quidam naturali mentis feritate; nonnulli, ut placerent, & hoc officio viam sibi ad altiora munirent: aliqui ad occidendum præcipites extiterunt; sicut unus in Phrygia, qui universum populum cum ipso pariter conventiculo concremavit.* KORTHOLT.

Ibidem Καὶ ἀδελφῶν] Fratres nos esse utpote unius Dei & unius magistri alicubi Plato dicere videtur hoc modo: *Qui in civitate estis omnino Fratres estis. Sed Deus fictor, eis qui idonei sunt ad imperandum aurum in generatione commiscuit: quapropter præstantissimi sunt. Qui vero adjutores argentum, ferro agricolis, & aliis opificibus ferrum & æs. Unde necessariò ait, hos quidem, ea in quibus notio consistit, complecti, & adamare: Illos autem, opinionem* (δόξαν). Clemens Alexandr. Lib. V. Context. Quibus verbis tres hominum ordines designantur, summorum, medioximorum, & infimorum, per indicaturam auri argenti & ferri: Sicut eodem ibidem referente Clemente. Itidem apud Platonem *tres sint Politiæ, Judæorum, Græcorum, & Christianorum; quibus Christianis aurum regium, Spiritus Sanctus est immixtus.* Hoc in Annotationibus antea quoque est perstrictum. Apud Lact. Lib. V. cap. VIII. Cicero: *Sicut una,* (inquit) *eademque natura mundus omnibus partibus inter se congruentibus cohæret ac nititur, sic omnes homines inter se naturâ confusi pravitate dissentiunt, nec se intelligunt esse consanguineos, & subjectos omnes sub unam eandemque tutelam: Quod si teneretur, Deorum profectò vitam homines viverent.* LANG.

Ibid. Basilius M. homiliâ in Lacizis habitâ: Πάντες συγγενεῖς, πάντες ἀδελφοί, ἑνὸς πατρὸς ἔκγονοι πάντες, ἐὰν τὸν πνευματικὸν ζητῇς, πατὴρ ὁ οὐράνιος, ἐὰν τὸ γήϊνα ζητῇς, μήτηρ ἡ γῆ, καὶ ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ πηλοῦ δημιουργούμεθα πάντες. Ambrosius lib. II. de Abrahamo, cap. VI. *Omnes homines unius naturæ partus sunt, juxta ejus concepti viscera, & uno foti atque effusi utero. Unde nobis jure quodam germanitatis velut fratres connectimur, ab uno patre conditi, & una matre tamquam fratres uterini editi.* Idem libro de Noe & Arca cap. XXVI. *Annon frater est, quem rationabilis naturæ quidam uterus effudit, & ejusdem matris nobis generatio copulavit? Eadem enim natura omnium mater est hominum. Et ideò fratres sumus omnes, una atque eadem matre generati, cognationisque eodem jure devincti.* Sic etiam Lactantius lib. V. Institut. cap. XXII. affirmat *cunctos ab eodem Deo & eadem conditione generatos, jure fraternitatis esse conjunctos.* Vide Job. XXXI. 15. Malach. II. 10. Indeque Augustinus, scribens ad Madaurenses, homines ethnicos, eosdem *dilectissimos fratres* vocat, epistola XLII. & Octavius Januarius, vir Christianus, Cæcilium Natalem, *superstitiosis vanitatibus etiam nunc inhærentem*, fratrem nihilominus suum appellat, apud Minucium Felicem. Quin ipse noster Justinus Tryphonem Judæum ejusque gregales ἀδελφοὺς vocat in suo dialogo: Ibidemque testatur insuper, quòd omnibus suis hostibus & persecutoribus, tùm Judæis, tùm Ethnicis, Christiani dicant: ὅτι ἀδελφοὶ ἡμῶν ἐστὶ, *fratres nostri estis.* Confer Act. II. 29. III. 17. VII. 2. XIII. 26. 38. XXII. 1. XXIII. 1. 5. XXIIX. 17. ubi Petrus, Stephanus, Paulus, incredulos Judæos ἄνδρας vocant ἀδελφούς. KORTHOLT.

Eadem

Eadem p.41. Οἱ φαῦλοι δαίμονες] De hac Dæmonum instigatione passim queritur in suis libris Justinus: queruntur & alii scriptores Ecclesiast. Ita Lactantius lib. V. cap. XXI. *Non ipsi homines persequuntur; qui causam, cur irascantur innocentibus, non habent: sed illi spiritus contaminati ac perditi, quibus veritas & nota est & invisa, insinuant se mentibus eorum, & instigant nescios in furorem.* Ac lib. IV. cap. XXVII. *Lacessunt* dæmones Christianos *per homines, & manibus persequuntur alienis.* Minucius Felix in Octavio: *Inserti mentibus imperitorum* dæmones, *odium nostri serunt occultè per timorem. Naturale est enim & odisse, quem timeas, &, quem metueris, infestare, si possis. Sic occupant animos, & obstruunt pectora, ut ante nos incipiant homines odisse, quàm nosse.* Quæ ex Minucio mutuatus videtur Cyprianus, dum & ipse ait, libro de Idolorum vanitate: *Vulgus in odium nostri nominis cogunt* dæmones, *ut nos odisse incipiant homines antequam nosse.* Sed & paulò pòst scribit Minucius, *de Christianorum causâ non rationem, sed instigationem dæmonis* apud Gentiles *judicare.* Quemadmodum Tertullianus ait Apolog. cap. II. quòd *vis lateat in occulto, quæ* Ethnicos *adversus formam, adversus naturam judicandi, contra ipsas quoque leges, ministret.* Et cap. XXVII. quòd *spiritus dæmoniacæ & angelicæ paraturæ, qui noster ob divortium æmulus, & ob Dei gratiam invidus, de mentibus* infidelium *apud nos prælietur, occultâ inspiratione, modulatis & subornatis ad omnem & judicandi perversitatem & sæviendi iniquitatem.* Quæ quidem metro, sanctum martyrem Vincentium loquentem introducens, ita exprimit Prudentius, hymn περὶ στεφ. II. 76.

Adsunt & illic spiritus,
Sunt sed magistri criminum,
Vestri & salutis aucupes,
Vagi, impotentes, sordidi,
Qui vos latenter incitos
In omne compellunt nefas,
Vastare justos cædibus,
Plebem piorum carpere.

sicut apud eundem Fructuosus ait hymno X. 22.

— Vocat cruentus
Ad pœnam coluber Dei ministros

rursumque Poëta, de Galerii adversus Christianos edictis agens, in agone Romani, hymn. XIV. 36.

Hæc, inquit, *ille serpens ore dictat Regio,*
Qui, mortuorum de sepulchris exiens,
Clamat: Quid ante tempus adventu cito
Mea regna solvis? Parce, fili Altissimi,
Vel possidere corda porcorum jube.

item libro II. contra Symmachum, ubi Romam loquentem sistit:

— Crimen persuaserat atrox
Jupiter, ut sacro justorum sanguine tinctum
Assuetum bellis scelerarem funere ferrum.
Illius instinctu primus Nero, matre peremtâ,
Sanguinem Apostolicum bibit, ac me strage piorum
Polluit, & proprium facinus mihi sævus inussit.

Quid? quòd Dæmonum hunc impulsum agnoscit ipse Christiani nominis obtrectator ille Celsus. Cujus verba ubi recitâsset Origenes, libro contra eundem IIX. subjungit: *μὴ νοῶν τὸ γενόμενον ἀληθές τι κατὰ τὸν τόπον ὁ Κέλσος εἴρηκεν. ἀληθὲς γὰρ τὸ φαύλων δαιμόνων πληρωθείσας τὰς τῶν καταδικαζόντων χριστιανοὺς ψυχάς,* καὶ

καὶ τοὺς προδιδόντας, καὶ τοὺς ὑποδεξάντας χριστιανοῖς προσανατελουμένων. *Imprudens Celsus verum dixit hoc loco. Nam verum est, refertas esse malis dæmonibus animas vel damnantium Christianos, vel deserentium, omniumque quibus probatur Christianorum persecutio.* Confer quæ idem habet Adamantius dicti operis lib. III. IV. Tertullianus libro de Fuga in persecutione cap. II. Eusebius Hist. Eccles. lib. IV. cap. XV. lib. V. cap. I XXI. Append. lib. IIX. cap. XIII. lib. X. cap. IV. IIX. in vitâ Constantini lib. I. cap. XLIX. de laudibus Constantini cap. VII. Chrysostomus homil. XLIII. de S. Romano homil. XLIV. de VII. Maccabæis homil. XLVI. in S. Lucianum homil. LII. in S. Eustathium; tandemque observa, in ipso sacro Codice Diabolo tribui, quod fideles in carcerem conjiciat, Apoc. II. 10. KORTHOLT.

Eadem p. 41. Γυνή τις] Nota est ac nusquam non celebrata veterum Christianorum Castitas & Continentia. *Nos diligentissima & fidelissima Castitas sepsit,* ait Tertullianus Apolog. c. IX. & c. XLVI. *Christianus animo adversus libidinem cæcus est,* Idem lib. de Spectaculis c. XVII. *Impudicitiam omnem amoliri jubemur.— Nobis omnis impudicitia execranda est.* Minucius Felix: *Nos pudorem non facie, sed mente præstamus. — Nonnullis rubori etiam pudica conjunctio.* Origenes contra Celsum lib. VII. κἂν μόνον πιστεύσωσιν ἑαυτοὺς τῷ Θεῷ, παραδεξαμένοι τὴν τοῦ Ἰησοῦ διδασκαλίαν, ἀποδύσονται ἀσελγείας, καὶ ἀκαθαρσίας, καὶ πάσης τῆς ἐν συνηθείας ἀσχημοσύνης. Plura notavimus ad Epistolam Plinii de Christianis primæris pag. 128. seqq. KORTHOLT.

Pag. 42. Τῆς συζυγίας χωρισθῆναι ἐβουλήθη] *Si qua mulier habet virum infidelem, & hic consentit habitare cum illâ, non dimittat eum: sanctificatus est enim vir infidelis per mulierem fidelem,* &c. *Unde enim scis mulier, si virum salvum facies?* 1 Corinth. VII. LANG.

Ibidem Ῥεπούδιον δοῦσα] Scilicet non viris duntaxat uxores repudiare legibus erat concessnm, sed & mulieribus à maritis hoc pacto divertere licebat. Testimonia eam in rem tùm ex profanis tùm sacris collecta scriptoribus videsis apud Justellum, Notis iu Codicem Canonum Ecclesiæ universæ, ad can. CV. KORTHOLT.

Ibidem Κατηγορίαν πεποίηται] Ita scilicet contigere, quæ prædixerat olim Servator, Matth. X. 21. Παραδώσει δὲ ἀδελφὸς ἀδελφὸν εἰς θάνατον, καὶ πατὴρ τέκνον· καὶ ἐπαναστήσονται τέκνα ἐπὶ γονεῖς, καὶ θανατώσουσιν αὐτούς. Basilius M. agens de persecutione, quâ martyrium consummavit Gordius Centurio, homil. XIX. καὶ πατὴρ, inquit, παρεδίδου παῖδα, καὶ πατέρα υἱὸς κατηγόρει, ἀδελφοὶ κατ' ἀλλήλων ἐμαίνοντο· καὶ δοῦλοι δεσπότας ἑαυτῶν ἐπανίσταντο. Δεινὴ δέ τις νὺξ κατειλήφει τὸν βίον, πάντων ἀγνοησάντων ἀλλήλους ἐκ τῆς τοῦ διαβόλου φρενοβλαβείας. *Prodebat Pater filium; patrem filius accusabat; frater adversus fratres insaniebat: servus domino insultabat. Adeò diabolicis artibus hominum animi affecti tenebantur, ut, velut in tenebris agentes, sese minimè cognoscerent.* Hieronymus, describens vitam Pauli Eremitæ; *Cum persecutionis procella detonaret,* ait, *in villam remotiorem & secretiorem secessit. Verùm maritus* sororis ipsius *cœpit prodere velle, quem celare debuerat. Non illum uxoris lachrymæ, non communio sanguinis, non spectans cuncta ex alto Deus, ab scelere revocavit.* KORTHOLT.

Ibidem Ὁμολογήσαντα ἑαυτὸν εἶναι χριστιανὸν] Tertullianus Apolog. cap. I. & lib. I. ad Nationes cap. I. *Interrogatus Christianus, vel ultrò confitetur.* Idem Apolog. cap. II. *Hoc sum, inquis,* Christianus, *quod quæris an sim?* Justinus noster Apologiâ alterâ: παρὰ τῆς διδασκαλίας Χριστοῦ μὴ ἀρνούμενοι ἐξεταζόμενοι (οἱ Χριστιανοὶ) παρακελεύονται. Vide Matth. X. 33. Marc. IIX. 38. Luc. IX. 26. XII. 8. KORTHOLT.

Pag.

Pag. 43. *Μήτε μοιχὸν, μήτε πόρνον*] Non sine causa hæsitasse se scribit, ad Trajanum, Plinius, epist. XCVII. libri X. in Christianis (quorum causas in Bithynia tunc cognoscebat) *nomen ipsum, etiamsi flagitiis careat, an flagitia cohærentia nomini puniantur?* Nempe adeo iniquè in judicio cum nostris agebant Ethnici, ut ob solum nomen ipsos condemnarent. Unde Tertullianus meritò queritur, *nominis prælium* esse, quod cum CHRISTI militibus Satanæ misceant mancipia: & cur tam invisi sint Christiani, *non scelus aliquod in causa esse, sed nomen*: item, Paganos id agere, *ut nomen inimicum, præsumtis non probatis criminibus, de suâ solâ confessione damnetur*; Apolog. cap. II. ubi etiam inter alia, *Christianis solis*, inquit, *nihil permittitur loqui, quod causam purget, quod veritatem defendat, quod Judicem non faciat injustum: sed illud solùm exspectatur, quod odio publico necessarium est, confessio nominis, non examinatio criminis.* Et sub capitis finem: *Quid de tabellâ recitatis illum Christianum?* (vide Eusebium Histor. Eccl. lib. V. cap. I. lib. IV. cap. XV.) *cur non & homicidam?* — *In nobis solis, piget aut pudet ipsis nominibus scelerum pronunciare? Christianus si nullius criminis reus est, nomen valde infestum, si solius nominis crimen est.* Adde caput III. ubi ait: *Ita plerumque clausis oculis in odium* hominis Christiani *impingunt, ut, bonum alicui testimonium ferentes, admisceant nominis exprobrationem. Bonus vir Cajus Sejus; tantùm quòd Christianus.* Ac rursum: *Inquisitione & agitatione neglectâ, nomen denotatur, nomen expugnatur; & ignotam sectam, ignotum & auctorem, vox sola prædamnat, quia nominantur, non quia revincuntur.* Eodem Clemens respicit Alexandrinus, quando, sub initium libri VII. Stromatum, *ἀμαθείας* Gentiles postulat, utpote *εἰκῆ καὶ ὡς ἔτυχε διώκοντας τοὔνομα.* Similiter huc pertinet, quod capite Apologetici XLVI, disquirens Septimius, quare, cùm Gentiles Philosophi, ipsismet dicentibus Paganis, Christianismo conformiter multa tradant & faciant, illis hoc liceat impune, non verò Christianis? solam nominis diversitatem in causa esse ait: *Philosophos* enim eos cognominari, non *Christianos.* Quod ipsum etiam Justinus noster affirmat Apologiâ suâ alterâ, *τὰ ὅμοια*, inquiens, *τοῖς Ἕλλησι λέγοντες, μόνοι μισούμεθα δι' ὄνομα τοῦ Χριστοῦ.* Confer præterea quæ leguntur apud Tertullianum Apolog. cap. I. IV. XLIV. & lib. I. ad Nat. cap. III. IV. Athenagoram in Apologiâ, Tatianum contra Græcos, Sozomenum lib. II. cap. IX. ubi memorabilis habetur historia de Usthazare, Persarum Regis Eunucho. Qui cum Christianæ fidei causa supplicio esset afficiendus, à Rege obtinuit, ut Præconis voce ediceretur: *Οὐσθαζάρης τὴν κεφαλὴν ἀποτέμνεται, μηδὲν πονηρὸς μὲν ἐν δοκιμαῖς ἔν τινι ἐν τοῖς βασιλείοις φανείς· Χριστιανὸς δὲ ὤν, καὶ τὸν ἴδιον Θεὸν ἀρνήσασθαι τῷ βασιλεῖ μὴ πειθόμενος.* *Usthazares capite plectitur; non quod ulla ratione flagitiosus in aula Regiâ sit deprehensus; sed quia Christianus est, Regique in hoc obtemperare non vult, ut Deum suum negare sustineat.* KORTHOLT.

Ibidem *Ὁ δὲ καὶ χαίρει εἰδέναι ὁμολογεῖ*] Tertullianus Apolog. cap. I. & lib. I. ad Nat. cap. I. *Si denotatur* Christianus, *gloriatur; si trahitur, non subsistit; si accusatur, non defendit; interrogatus vel ultrò confitetur; damnatus gratias agit.* Apolog. cap. I. *Sententiis vestris gratias agimus.* Qua quidem gratiarum actione animi sui æquitatem testari voluisse Christianos, idem docet Tertullianus Apolog. cap. XLVI. *Si de æquanimitate congrediar*, inquiens, *Lycurgus apocarteresin optavit, quod leges ejus Lacones emendassent: Christianus etiam damnatus gratias agit.* Nec Judici tantùm, sed & Deo solebant gratias agere, qui ob fidem Christi moriebantur, de quo infra, ad verba: *τὸ ὄφλημα ἀποδιδόντες.* KORTH.

Ibidem *Πάντες ἐν ἑαυτοῖς φονῶσιν τες*] Hoc fuit Arrii Antonini consilium, Asiæ Proconsulis. Is enim, cùm in quadam provinciæ suæ civitate de Christianis

stianis quæstiones haberet, & verò omnes illius loci fideles sponte sua ad tribunal concurrerent, seque Christianos profiterentur, paucis duci jussis, reliquos ita compellavit: ὦ δειλοί, εἰ θέλετε ἀποθνήσκειν, κρημνοὺς ἢ βρόχους ἔχετε. *O miseri si vultis mori, præcipitia aut restes habetis.* Vide Tertullianum sub finem libri ad Scapulam. Ceterum rectè disputat Justinus, non esse hominis Christiani, sibi ipsi mortem consciscere. Eandemque in rem Lactantius etiam, Institut. lib. VI. cap. XVII. *Virtus est,* ait, *mortem contemnere; non ut appetamus, eamque ultrò nobis inferamus; sicut Philosophorum plurimi & maximi sæpe fecerunt; quod est sceleratum ac nefarium; sed ut, coacti Deum relinquere, ac fidem prodere, mortem suscipere malimus.* Confer quæ idem habet Lactantius lib. III. cap. XIIX. & vide præterea Augustinum de Civ. Dei lib. I. cap. XVII. XX. seqq. Refer item huc quæ notamus infra ad verba: ἑαυτὸν κατήγγειλε φονεύσομενον. KORTHOLT.

Pag. 43. Τὸν κόσμον πεποιηκέναι τὸν θεὸν—διὰ τὸ ἀνθρώπειον γένος] *Mundum Deus homini, non sibi fecit.* Tertull. adversus Marcion. lib. I. *Illius enim causâ facta sunt omnia.* Lactant. lib. II. LANG.

Ibid. Τῆς ἀδίκου προλήψεως] Quemadmodum Christianam religionem *præsumtionem* vocabant & *persuasionem* Ethnici, sic iisdem vicissim πρόληψιν heic tribuit Justinus: uti *præsumtionem* Augustinus Confess. lib. VII. cap. XX. *præsumtionis errorem funestum* Jul. Firmicus de errore prof Religg. *ineptam persuasionem* (quam ipsam totidem syllabis Cæcilius apud Minucium Christianis exprobat) ac *persuasionem stultam,* lib. II. cap. I. Lactantius, qui & mox, libri hujus cap. II. de illis scribit, quod *infecti sint persuasione;* ac lib. V. cap. XIX. quod, *inhærentes persuasioni vulgari libenter errent;* libro item III. cap. XXVI. quod *nihil apud eos certi, nihil quod à scientia veniat: sed omnia conjecturis agantur;* lib. I. cap. XXXIII. quod *bonorum ignorantia vagentur incerti.* Adde quæ idem disputat lib. III. cap. I. seqq. Similiter *suspicionem* Paganis objicit Tertullianus lib. II. ad Nationes cap. I. ac II. & Arnobius lib. II. contra Gentes, *Conjicitis,* ait, *non scitis: Suspicamini: non tenetis. — Suspicione utimini, non cognitionis expresse fide. — Et ista vestra, qua fiditis, pro ignoratione est habenda suspicio.* Porro Augustinus etiam Enchiridio ad Laurentium cap. IX. de Græcorum dicit Philosophis; quod plura *opinentur* potiùs, quàm *sciant;* ac Cyrillus Alex. contra Julianum lib I. quod verius sint στοχαστικοί, quàm τῆς ἀληθείας διαγνώμονες. Confer quæ habet Justinus noster Paræn. ad Græcos, & dial. cum Tryphone, Tertullianus lib. de Anima cap. II. Eusebius Præpar. lib. IV. cap. III. & inprimis libb. XIV. XV. Theodoritus Therap. lib. I. Prudentius in Romano, s. hymn. XIV. 296. 371. KORTHOLT.

Ibidem Εἰ δέ τινα ὑπέλθοι καὶ ἡ ἔννοια αὕτη] Arnobius, sub finem libri II. Paganos ita sistit loquentes: *Cùm omnipotenti servitis Deo, & eum habere confiditis salutis atque incolumitatis vestræ curam, cur persecutiones patitur perpeti vos tantas, atque omnia genera pœnarum & suppliciorum subire?* & Lactantius lib. V. cap. XXI. *Cur Deus ille singularis, ille magnus, quem rerum potentem, quem Dominum omnium confiteris, hæc fieri patitur; nec cultores suos vindicat, aut tuetur?* Similiter Minucius Felix suum illum Cæcilium hæc effutientem introducit: *Ecce, pars vestrum, & major, melior, ut dicitis, egetis, algetis opere, fame laboratis: & Deus patitur, dissimulat; non vult, aut non potest opitulari suis: ita invalidus aut iniquus est. — Ecce vobis minæ, supplicia, tormenta, etiam non adorandæ, sed subeundæ cruces; ignes etiam, quos & prædicitis & timetis. Ubi Deus ille, qui subvenire revivisentibus potest, viventibus non potest?* Eodem pertinet, quod Gentiles, apud Eusebium, Histor. Eccl. lib. V. cap. I. etiam mortuis canibusque objectis Christianis

stianis sic insultant ποῦ ὁ Θεὸς αὐτῶν; καὶ τί αὐτοὺς ὤνησεν ἡ θρησκεία, ἣν καὶ πρὸ τῆς ἑαυτῶν εἵλοντο ψυχῆς; *Ubi est Deus eorum? & quid illis profuit hæc religio, cui vitam etiam suam postposuerunt.*? Ceterum quo pacto scommatibus istis obviam sit itum, non solùm è Justino nostro, (cujus quoque heic videatur dialogus cum Tryphone) sed ex auctoribus modo citatis discere licet. Quibus adde Cyprianum lib. ad Demetrianum, & epist. IIX. Clementem Alex. Strom. IV. Chrysostomum homil. IV. ad populum Antioch. Augustinum de Civ. Dei lib. I. IIX. XXIX. Gaudentium Brixianum præf. in opuscula ad Benevolum, Salvianum lib. VI. de Providentia. KORTHOLT.

Pag. 44. Τῶν ὑπὸ τὸν οὐρανὸν πρόνοιαν ἀγγέλοις] Theologorum nonnulli ab initio Deum cum fecisset mundum, præposuisse illi quasdam cœlestium Virtutum potestates scribunt, quibus regeretur, ac dispensaretur mortalium genus, juxta illud. *Cum divideret excelsus gentes, statuit earum terminos secundum numerum angelorum Dei.* Deut. 32. Sed horum nonnulli, sicut & ipse qui princeps appellatus est mundi datam sibi à Deo potestatem non iis quibus acceperant legibus temperarunt: nec humanum genus divinis obedire legibus, sed suis parere prævaricationibus docuerunt. Unde adversus nos peccatorum chirographa composita. Nam ut Propheta testatur *peccatis nostris venundati sumus. Et animæ suæ preeium capit unusquisque, ubi voluptatum titillationes expleverit.* Cælius Rhodiginus lib. I. Antiq. cap. II. Sed enim angelum prævaricatorem antea luciferum, cum cohorte sua cœlo deturbatum, humano generi malorum omnium autorem esse certissimum Est.

Hinc natale caput vitiorum principe ab illo
Fluxit Origo mali, qui se corrumpere primum
Mox homines didicit, nullo informante Magistro, &c.

Prudentius in Hamartigen.

Augustinus tradit *multos experientia magistra didicisse Sylvanos & Faunos, quos vulgo incubos vocant, improbos sæpè extitisse mulieribus earumque appetisse & peregisse concubitus, & maximè dæmones quos Galli Dusios nuncupant.* Cum vero legimus, *angelos Dei videntes filias hominum quòd pulchræ essent, accepisse uxores sibi,* Gen. 6. non ità idem accipiendum esse censet, *angelos Dei fuisse ut homines non essent, sicut quidam putant. Homines enim fuisse scriptura declarat*, quando dixit Deus, *non permanebit spiritus meus in hominibus his in æternum, propterea quod caro sunt.* Cælius ibid. cap. XXVII. August. de Civit. lib. XV. cap. XXIII. *Nemo vero voluptuariorum hominum, ex ignorantiâ, angelorum instituat accusationem, occasionem sumens ad blasphemiam illud quod à Sapientissimo* Mose in Historia *est scriptum quod filii Dei videntes filias hominum formosas esse, ex eis uxores duxerint. Extremæ enim est vesaniæ angelis hominum accommodare libidinem. Duo tum erant hominum genera,* Cain & Seth & Cain *quidem erat execratum genus:* Seth *autem vera Religio curæ fuit.* Enos *enim ejus Filius cæpit invocare nomen Domini Dei,* Gen. 5. *Exinde ex eo progeniti liberi filii Dei nominati generis* Cain *aversati sunt commistionem. Multis deinde exactis annis, cum venustas esse cernerent eorum Filias, piorum posteri formâ eorum capti, paternam transgressi sunt legem & animos ad ipsas adjecerunt; atque ita commistio pravitatem induxit. Quo circa quando audimus sacras literas dicentes, quod filii Dei ingressi sint ad Filios hominum haudquaquam insimulemus angelos incorporeos. Homines enim prævaricationem hujusmodi commiserunt filii Dei nominati. Et quod hoc sic habeat testis est ipse universi hujus Deus ita dicens: non permanebit Spiritus meus in hominibus istis, propterea quod caro sunt.* Et rursus idem Historiographus: *Et vidit Dominus terram & ea erat corrupta: quoniam corruperat omnis caro viam suam in terra. Et ad* Noën *Deus Universitatis*

ait:

ait: *Ecce Ego perdam carnem omnem. Et eum præcepisset fieri arcam, subdidit; Te inveni justum in generatione istâ. Sane quidem si angeli peccassent non homines mutasset Justitiæ legifer: & quidem homines non decem & viginti & centum, sed infinitas eorum myriades.* Theod. in Epit. divin. dogmatum. L A N G.

Pag. 44. *Δι' αὐτῦ πάντα ἔκτισε ϗ ἐκόσμησε*] Conformavit ornâvit: *κέκοσμεν, ἐκοσμίασεν. Exorsus Deus fabricam mundi filium præfecit operi universo; eoque simul & consiliatore usus est, & artifice in excogitandis, ornandis perficiendisque rebus: quoniam is est* & providentia, *& prudentiâ, & ratione & potestate* perfectus. Lactant. Lib. II. Plato quoque in Epinomide *divinissimum verbum mundum visibilem exornasse dicit.* L A N G.

Pag. 46. *Εἴτε γὰρ καθ' εἱμαρμένην.*]

Non fit sponte bonus, cui non est prompta potestas
Velle aliud, flexosque animi convertere sensus.
—— Quoniam probitate coactâ
Gloria nulla venit sordetque ingloria virtus.
Prudent. in Hamartigenia.
—— Dicant cur condita sit lex
Bis-sex in Tabulis: aut cur rubrica minetur
Quæ prohibet peccare reos, quos ferrea fata
Cogunt ad facinus, & inevitabile mergunt.
Quin & velle adigunt pravum insimuantia votum,
Ne liceat miseris vetitum committere nolle.
Cedite, si pudor est, gladiumque retundite vestrum.
Aspera nil meritos pœnis plectentia jura,
Antrum carcereum dissolvite: Corpora sub quo
Agminis innocui, fato peccante, tenetis.
Nemo nocens si fata regunt quod vivitur, ac fit.
Imo nocens, quicunque volens, quod non licet, audet:
Alterutrum quia velle suum est, nec fata reatum
Imponunt homini sed fit reus ipse suopte
Arbitrio, placitumque nefas, & facta rependit
Impia, suppliciis merito, non sorte peremptus.
Quique putat fata esse locum sciat omniparentem,
Esse Deum, nullis vetitum fatalibus astris,
Nec præscripto aliquo pellit pia vota mathesis.
—— nil sunt fatalia; vel si
Sunt aliqua, opposito vanescunt irrita Christo.

idem lib. II. contra Symmachum. De Libero arbitrio, Epiphanii sententia contra Pharisæos: *Postrema ipsis est tenuitas & stoliditas, & non vulgaris quidem resurrectionem confitentibus, & justum judicium statuentibus, quòd fatum esse dicunt, genesinque, & vesanum astronomiæ stultiloquium in vitam hominum introducunt. Quomodo enim judicium esse potest & fatum? Duorum namque alterum constare necesse est, ut vel genesi obtinente judicium non consistat propterea quod qui agat, non à seipso agat, sed per necessitatem, quam superare nequeat fatalem: vel judicio consistente, & in veritate minas intentante; & legibus judicantibus, & eis qui improbe faciunt vindictam sustinentibus, simulque & jure justitiæ, & judicio Dei veritatis laudem ex professo obtinente, fatum otiosum sit, neque ullo prorsus modo subsistat. Quandoquidem per id quod peccare quisquam possit, & non peccet, & per id quod peccare non possit, peccet tamen: hoc propter peccata pœnam per vindictam pendente, illo propter benefacta laudem reportante, utriusque constituta est differentia ut una etiam voce justa,*

in

in compendiosa veritate, per Esaiam *prophetam ex personâ Domini promulgatum illud verbum proloqui liceat : si volueritis, & audieritis me, bona terræ commedetis : sin nolueritis, neque audieritis me, gladius devorabit vos: Os enim Domini loquutum est ista.* Esa. 1. *Itaque manifestum, evidens, & indubium est unicuique liberum arbitrium concessum esse à Deo, qui per seipsum dixerit istud : si volueritis, & si nolueritis : ut penes hominem sit bene facere vel pravum operari.*

Liberum (inquit Hieronymus) *servat arbitrium, ut in utramque partem non ex præjudicio Dei, sed ex meritis singulorum vel pœna vel præmium sit.*

Liberum arbitrium (τὸ αὐτεξούσιον) *Deus Adæ dedit & unusquisque sibi ipsi sit peccati autor* Epiphan. contra Ariomanit.

Non cogit esse quempiam bonum Deus :
In libera sed est situm sententia
Cujusque rebus ut bonus sit omnibus.
Οὐ γὰρ Θεός σε σωφρονεῖν ἀναγκάζεται,
Ἐν τῇ προαιρέσει δὲ καὶ γνώμῃ βροτῶν
Τὸ σωφρονεῖν ἔνεστιν εἰς τὰ πάντα ἀεί.
Electionis liberæ sunt omnia,
Nam servat invitum Deus vi neminem.
— ὡς τὸ πᾶν προαίρεσις,
Θεὸς γὰρ οὐκ ἄκοντα σώζει βίᾳ. Greg. Theol. in Christo patiente.

De eodem libero arbitrio memorabilis est illa quoque Macarii Ægyptii sententia in Homil. XV. *Vera*, inquit, *mors intus est in corde, & abscondita est, & internus homo mortificatus est. Itaque siquis transiit ex morte in vitam, secundum id quod absconditum est : is vere in secula vivit & non moritur. Etenim corpora talium hominum ad tempus solvuntur rursus tamen excitantur in gloriâ ; sanctificata namque sunt : Idcirco somnum & dormitionem dicimus esse Christianorum mortem. Quòd si homo immortalis, & incorruptibilis esset corpore, videns hoc mundus universus tanquam rem inopinabilem* (παράδοξον) *quòd scilicet Christianorum corpora non corrumperentur; necessitate quâdam & non voluntariâ sententiâ* (οὐχ ἑκουσίᾳ γνώμῃ) *non libero arbitrio, ad bonum is accederet. Cæterum ut semel, & omnino resonet & permaneat delectus, & arbitrii libertas* (τὸ αὐτεξούσιον) *quam primitus homini dedit Deus. Ea propter dispensatione sua* (οἰκονομικῶς) *res administrantur & corporum solutio fit, ut in voluntate hominis situm sit, ad bonum ipsum vel malum converti. Neque enim vel perfectus in bono, vel profundus in peccato, & faciens seipsum vas diaboli, sub quo universitas* (τὸ ὅλον) *est condemnata necessitate quapiam est devinctus, sed libertatem obtinet ut fiat vas electionis & vitæ. consimiliter rursum qui inebriati sunt in Deitatem, quamvis impleti & devincti sint Spiritu Sancto, non necessitate aliqua destinantur : Sed liberum habent arbitrium & potestatem, ut convertantur, & faciant quod volunt in seculo isto.*

Dei donum est sapientia (Θεόσδοτος ἡ σοφία) *virtus patris : & excitat illa in nobis liberum arbitrium, excipit vero fidem, & electionis intentionem* (ἐπίστασιν) *summa remuneratur communicatione : sive pater ipse ad se trahit quemque purè viventem, & in cogitationem beatæ & immortalis naturæ venientem : sive liberum in nobis arbitrium ad boni pertingens notionem exultat, & septa (quod in gymnasiis dicitur) transilit minimè tamen absque singulari gratia erigitur, exurgit, & super eminentia extollitur anima, quicquid grave est deponens, & ei quod cognatum est reddens.* Clemens libro 5. Stromat.

 Verùm

Verùm enimverò ad cœlestis Hierusalem consortium non ascendunt, nisi qui toto corde profitentur, non esse proprii operis, sed divini muneris quod ascendunt. August. in Prosperi sententia. LANGUS.

Pag. 46. Διὰ τὸ ἔμφυτον παντὶ γένει ἀνθρώπων σπέρμα τοῦ λόγου] Infra dicit: οἱ γὰρ συγγραφεῖς πάντες, διὰ τῆς ἐνούσης ἐμφύτου τοῦ λόγου σπορᾶς, ἀμυδρῶς ἐδύναντο ὁρᾶν τὰ ὄντα. Et Apologia altera: παρὰ πᾶσι σπέρματα ἀληθείας δοκεῖ εἶναι. Eandem in rem Origenes libro I. contra Celsum, οὐδὲν θαυμαστὸν, scribit, τὸν αὐτὸν Θεὸν, ὅπερ ἐδίδαξε διὰ τῶν Προφητῶν καὶ τοῦ σωτῆρος, ἐγκατεσπαρκέναι ταῖς ἁπάντων ἀνθρώπων ψυχαῖς· ἵν' ἀναπολόγητος ἐν τῇ θείᾳ κρίσει πᾶς ἄνθρωπος ᾖ, ἔχων τὸ βούλημα τοῦ νόμου γραπτὸν ἐν τῇ ἑαυτοῦ καρδίᾳ. *Non est mirandum, eundem Deum, eorum, quæ per Prophetas & Servatorem docuit, semina indidisse omnium mortalium animis; ut in divino judicio omnis homo sit inexcusabilis, habens mentem legis scriptam in corde suo.* Spectatque eodem, quod Tertullianus, libro de Anima cap. II. ubi dixisset: *Planè non negabimus, aliquando Philosophos juxta nostra sensisse;* paulò pòst subjungit: *Naturâ pleraque suggeruntur, quasi de publico sensu, quo animam Deus dotare dignatus est.* KORTHOLT.

Ibidem Ἡράκλειτον μὲν] Origenes loco jamjam laudato: Λεκτέον, ὅτι ὁμοίως τῷ ἄλλων ἠθικῶν τόπων ἐγκατεσπάρησαν τοῖς ἀνθρώποις ἔννοιαι, ἀφ' ὧν καὶ ὁ Ἡράκλειτος, καὶ εἴ τις ἄλλος Ἑλλήνων ἢ βαρβάρων τοῦτ' ἐνόησε κατασκευάσαι. *Dicendum, insitum esse hominibus ejus rei sensum, quemadmodum moralis disciplinæ reliquiæ, unde hanc opinionem* (de non adorandis sculptilibus) *hausit &* Heraclitus, *& quivis alius vel Græcus vel Barbarus.* KORTHOLT.

Ibidem Ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς] *Inter eos qui seculo nostro, atque in hac urbe fuere.* Potest hoc quoque simpliciter verti *inter nostros*, Christianos scilicet; ut intelligamus Musonium inter Christianos censum esse, sicuti Senecam Musonii æqualem Hieronymus in Christianorum Academiam & sanctorum catalogum ascivit. Musonius autem Capitonis filius, Tyrrhenus, Dialecticus & Stoicus Philosophus fuit, sub Nerone, à quo propter dicendi libertatem est damnatus, & muris tum Romæ curandis præfectus fuit, cùm eum exulare Nero jussit. Ad Musonium extant Apollonii, atque hujus rursum ad illum epistolæ: Et circumferuntur plures libri ejus philosophici & epistolæ. Meminit ejus in quadam Epistola Apostata: *Contumeliam, qua nobis illusit Græciæ præses, leviter admodum tulisti, nihil eam reputans ad te pertinere. Civitati ei in qua vixeris, providere & consulere velle, philosophici planè est animi indicium: Quapropter prius illud quidem* Socrati *convenire videtur, posterius autem* Musonio. Suid.

Locus iste de persecutione & oppressione innocentium & bonorum, fusiùs tractatus est in *Athenagoræ* Apologia. LANG.

Ibidem. Κἀγὼ οὖν προσδοκῶ] Ex hoc loco inter alia apparet, frustra esse Josephum Scaligerum, quando, in Animadversione ad Chronicon Eusebii, num. MMCLVII. Apologiam Justini; quam M. Antonino nuncupatam esse Eusebius aliquoties memorat, non extare scribit, idque palam esse ait: Etenim Eusebius, postquam dixisset libro IV. Historiæ Eccl. cap. XVI. Justinum δεύτερον ὑπὲρ τῶν καθ' ἡμᾶς δογμάτων βιβλίον M. Antonino & Lucio Vero obtulisse, statim ex eodem illo libro verba hæc, quibus in Crescentem Justinus invehitur, producit. Extat igitur hodieque Apologia ista, quamquam sub alia inscriptione, & perperam priori loco collocata, uti jam supra monuimus. Ceterum quòd heic quasi præsagus futuri scribit Justinus, id paulò pòst reapse ita contigit, artibus ac insidiis flagitiosi hujus Crescentis ad supplicium eodem rapto: Quo de videsis illum Justini auditorem & sectatorem Tatianum orat. contra Græcos, &, qui ad hujus testimonium provocat, Eusebium, loco

proxime

proximè citato, item in Chronico ad ann. Chr. CLIII nec non Hieronymum lib. de Scriptoribus Ecclef. cap. XXIII. Photium Myriob. cod. CXXV. Quo verò tempore contigerit hoc Justini martyrium, controvertitur; Eusebius, lib. IV. Histor. Ecclef. cap. XVI. ad M. Antonini ætatem id refert: Michael verò Glycas, in Annalibus, ad tempora Antonini Pii; Subscribitque huic è recentioribus Henr. Valesius Annotat. in Eusebii lib. IV. cap. XVII. Epiphanius, hæresi XLVI. ἐπὶ Ρουστικοῦ ἡγεμόνος καὶ Ἀδριανοῦ βασιλέως, *sub Rustico Præside, & Adriano Imperatore*, Justinum passum esse ait. Sed hoc sine dubio æquè verum est ac illud, quod de reditu Johannis Evangelistæ ex Patmo sub Claudio idem habet hær. LI. KORTHOLT.

Ibidem Ὑπὸ Κρήσκεντος] Crescentem hunc, Philosophum Cynicum, Tatianus in orat. contra Græcos describit, quod παιδεραστίᾳ, φιλαργυρίᾳ, similibusque vitiis fuerit immersus; Eundem *gulosum, & mortis timidum, luxuriæque & libidinum sectatorem* fuisse testatur Hieronymus lib. de Scriptor. Eccl. in Justino. KORTHOLT.

Pag. 47. Ὡς ἀθέων καὶ ἀσεβῶν Χριστιανῶν ὄντων] De hoc convicio dicimus ad Athenagoræ Apologiam verb. ἀθεότητα. KORTHOLT.

Ibid. Οὐ φιλόσοφος, ἀλλὰ φιλόδοξος ἀνὴρ] Quod de Crescente heic Justinus, idem de Gentilium Philosophis generatim aliàs affirmare solent Patres; nempe quòd sint *homines gloriæ*, ut loquitur Tertullianus Apolog. cap. XLVII. *famæ negotiatores*, ut idem ait ibidem cap. XLVI. quòd sint *gloriæ animalia, & popularis auræ atque rumorum vilia mancipia*, ut Hieronymus scribit. epist. XXVI. & XXXIV. atque φυσώμενοι διὰ δόξης, ut Tatianus orat. adversus Græcos. Ubi etiam ait, de Philosophis loquens: τίς τῶν πάνυ σπουδαίων ἀλαζονείας ἔξω γεγένηται; *Quis illorum etiam, qui excellere visi sunt, arrogantiæ expers fuit?* Confer Augustinum epist. LVI. & observa insuper, ex ipsis Gentium scriptoribus Plutarchum in Alexandro de Calano Gymnosophista, & Lucianum de Peregrino, Philosopho Cynico, referre, quod solius gloriæ cupiditate seipsos in rogos conjecerint. KORTHOLT.

Ibid. Οὔτι γε πρὸ τῆς ἀληθείας τιμητέος ἀνήρ.] *Veritati virum non censeo præponendum aliquem.* Plato de Repub. lib. 10.

Ibid. Ἀδιάφορον τὸ τέλος προειρημένον] Ad exemplum *Cynicorum* istorum, nonnulli hæretici in Ecclesiam recentem induxerunt indifferentes coitus, & plures nuptias. *Irenæus* lib. I. cap. XXXII. LANG.

Ibid. Κόμποι καὶ φόβητρά ἐστι τὰ λεγόμενα ὑφ' ἡμῶν] Ita Celsus apud Origenem lib. IV. Christianis tribuit, quòd, ut stuporem incutiant idiotis, de supplicio infernali, aliisque hujusmodi formidabilibus, figmenta cudant, similes τοῖς ἐν ταῖς Βακχικαῖς τελεταῖς τὰ φάσματα προεισάγουσι, *iis, qui in Bacchanalibus spectra & terricula proferunt.* Idemque cavillator ibidem lib. II. sub persona Judæi cujusdam irrisoris, ὡς ὕθλα τὰ περὶ κρίσεως Θεοῦ καὶ πυρὸς ἐπὶ τοὺς ἀδίκους ἐντελλίζει, *ut nugas contemnit, quæ,* inter Christianos *docentur de judicio Dei & igne injustis parato*: eandem in rem Tertullianus Apolog. cap. XLVII. *Ridemur,* inquit, *Deum prædicantes judicaturum. — Si Gehennam comminemur, quæ est ignis arcani subterraneus ad pœnam thesaurus, proinde decachinnamur.* Et Arnobius libro II. ad Paganos, *Audetis ridere nos,* ait, *cùm Gehennas dicimus, & inextinguibiles quosdam ignes, in quos animas dejici ab earum hostibus inimicisque cognovimus?* KORTHOLT.

Pag. 48. Χριστοῦ δὲ τῷ καὶ ὑπὸ Σωκράτους ἀπὸ μέρους γνωσθέντι] Similia habentur in Apologiâ altera. Ceterum vide heic, quæ differit Casaubonus Exerc. anti-Baron. I. I. KORTHOLT.

Pag. 48. Διὰ τοῦ λόγου] Λόγος Græcis & ratio & verbum dicitur; Et vera ratio & sermo, sive verbum Dei, Christus est. Ideo heic & alibi quandoque τὸν λόγον verti Rationem & Verbum. *Ratio restitutionis (in Resurrectione mortuorum) destinatio Judicii est: Quare necessariò idem ipse qui fuerat, exhibebitur homo, ut boni seu contrarii meriti judicium a Deo referat.* Tertull. in Apolog. cap. ult. LANG.

Ibid. Καινὰ δαιμόνια εἰσφέρειν] Hoc nimirùm est illud quod de Socrate accepimus, quodque ab ipso in libris Socraticorum sæpe dicitur; Esse divinum quiddam, quod Dæmonion appellat: *cui semper ipse paruerit* (τοῦ λόγου scilicet) *nunquam impellenti, sæpe revocanti.* Cicero de Divinat. lib. primo.

Ciceronianum istud apud Platonem in Theag. Sic habet: *Jam inde à Puero*, Socrates, inquit, *mihi sorte divina præsto adest signum divinum* (δαιμόνιον σημεῖον) *quod vox est: quæ ubi fit, quæ facturus sum prohibet, nunquam autem impellit.*

Plutarchus in lib. de Dæmonio *Socratis* scribit, patri ejus oraculo esse renunciatum, *habiturum illum præceptoribus & pædagogis ducem augustiorem omnibus. Proinde suo illum permitteret arbitrio.* Idem dicit, *passim* ferri Dæmonum (bonorum) verba: *Sed illis modo insonare, qui tranquillum servant animum, & perturbationum tumultu carentem: eosque sacros & δαιμονίους vocari viros, id est beatos & felices.*

Hæc Plutarchi verba propè accedunt ad Christianam nostram θεοδιδασκαλίαν, per quam sumus θεοδίδακτοι, *à Deo videlicet docti.*

Quin & *Aristoteles* dæmoniis uti homines dicit qui eos per omne, quo in corpore versantur tempus consectentur prophetico videlicet accepto dogmate, in libris id suis posuit, minimè unde sumpserit professus. Clemens in 6. Strom. LANG.

Ibid. Α᾽ ἡμέτερος Χριστὸς]

Nemo quippe novit Patrem, nisi cui filius revelaverit. Luc. 10.
Deum nemo vidit unquam; unigenitus filius ipse enarravit.
Pater manifestavi nomen tuum hominibus. Jo. 1. & 17.
Deum esse, multis notum est: sed quod Pater sit & filium habeat paucis August. Plato in Timæo: *Parentem & Creatorem Universorum neque invenire facile, neque inventum in Vulgus promulgare, tutum est*, Hanc sententiam ita vertit. Tullius de Universitate: *Atque illum quidem quasi Parentem hujus Universitatis invenire difficile: & cùm jam inveneris, indicare in vulgus, nefas.*

Tertullianus in Apolog. cap. 45. *Deum quilibet opifex Christianus & invenit & ostendit: & exinde totum quod in Deo quæritur, re quoque assignat. Licet* Plato *affirmet, factitatorem Universitatis, neque invenire facilem, & inventum enarrari in omnes difficilem.* LANG.

Lactantius lib. 1. Institut. *Cujus vim majestatemque tantam esse dicit in* Timæo Plato, *ut eam neque mente concipere, neque verbis enarrare quisquam possit; ob nimiam ejus & inæstimabilem potestatem.* LANG.

Ibid. Λόγος γὰρ ἦν καὶ ἐστιν ὁ ἐν παντί] *Scimus Deum etiam intra abyssos esse, & ubique consistere, sed vi & Potestate.* Tertull. adversus Prax. LANG.

Ibid. Pag. 49. Καὶ δόξης] A vana seculi gloria, qualem, ut paulò antè dictum, Ethnici aucupabantur, alienissimos fuisse Christianos veteres passim scriptores ecclesiastici inculcant: Ita Tatianus contra Græcos, Παρ᾽ ἡμῖν τὸ μὲν κενοδοξίας ὁ ἵμερος οὐκ ἔστι, ait; & rursum: πᾶν τὸ ἐν δόξῃ χείριστον ἀνθρωπίνῃ παραιτούμεθα. Ac Tertullianus, quod Christiani *ab omni gloriæ & dignitatis*

gnitatis ardore frigeant. Apolog. cap. XXXIIX. docet; Idemque, libro de velandis Virginibus cap. XIII. *Gloria*, inquit, *illicita est eis, quorum probatio in omni humiliatione constat.* Confer Gregorium Naz. Invect. I. in Julianum, Justinum dial. cum Tryphone, item I. Thessalon. II, 6. KORTHOLT.

Eadem Pag. 49. Φόβυ & θανάτυ καταφρονοῦντες] Similiter epistola ad Diognetum: θανάτυ καταφρονῦσι. Ita S. Romanus Martyr. apud Prudentium hymn. περὶ στεφ. XIV, 390.

Nil est pavori. mors & ipsa subjacet.

ac S. Vincentius ibidem hymn. II. 61.

Tormenta, carcer, ungulæ,
Stridensque flammis lamina,
Atque ipsa pœnarum ultima
Mors Christianis ludus est.

Sic & passim alibi Ecclesiæ historia exempla exhibet

Testium, quos nec catenæ, dira nec mors terruit
Unicum Deum fateri sanguinis dispendio;

ut rursum Christianus ille canit Poeta, hymno περὶ στεφ. I. 22. 23. *Non retardati estis ab acie, tormentorum metu; sed ipsis tormentis magis estis ad aciem provocati; fortes & stabiles ad maximi certaminis prælium prompta devotione prodistis, — sicut esse oportet in divinis castris milites CHRISTI: ut incorruptam fidei firmitatem, non blanditiæ decipiant, non minæ terreant, non cruciatus ac tormenta devincant;* scribit ad Africanos suos Cyprianus epist. IX. & libro de Lapsis ait: Christianos *non præscripta exilia, non destinata tormenta, non rei familiaris damna, non corporis supplicia terruerunt.* Similiter Lactantius, Institut. lib. V. cap. XIII. CHRISTI servos depingens, *Nullos*, inquit, *cruciatus, nullam mortem recusant, ne à fide Justitiaque declinent: qui non tyrannicas jussiones, non Præsidum gladios tremunt, quo minus veram & solidam libertatem constanti mente defendant.* Ac libro VI. cap. XVII. *Omnes seculi minas atque terrores fortitudine animi provocamus; Sic ea, quæ alii timent, excelsa & insuperabili mente dolorem mortemque calcamus. Hæc est virtus, hæc vera constantia, in hoc tuendo & conservando solo, ut nullus terror, nulla vis à Deo possit avertere.* Et quid? annon ipse ille religionis nostræ hostis impiusq; subsannator Lucianus in Peregrino, Christianis hoc impertit testimonium, quod, persecutionibus vexati, καταφρονῦσι τῦ θανάτυ; vide etiam quæ habet Arrianus ad Epictetum lib. IV. cap. VII. Atque hinc meritò Confessores & Martyres, *fortissimi* passim ac *invictissimi* ecclesiasticis scriptoribus audiunt; nominatim Prudentio, qui & martyrii candidatos *agmen* vocat *imperterritum*, hymn. XIV. 57. ac *generosam CHRISTI sectam*, ibid. ver. 125. *fidemque* iis tribuit *CHRISTI amore interritam*, hymn. I. 45. uti Tertulliano Christiani dicuntur *expeditum morti genus*, id est, genus hominum facile in mortem ruens, libro de Spectaculis cap. I. Sed hæc omnia latiùs persequimur in Commentario ad Epistolam Plinii de Christianis primitivis, pag. 57. seqq. vide etiam infra, dialog. cum Tryphone, ad verba θανατύμενοι χαίρομεν. KORTHOLT.

Ibidem Τὸ ὄφλημα ἀποδόντες, ἀπαλλασσόμεθα] De Cypriano narrant Acta passionis ejus, quod, recitato ex tabella decreto de ipsius morte, dixerit: *Gratias ago Deo omnipotenti, qui me à vinculis hujus corporis dignatur absolvere.* Alia Actorum editio ita hæc præponit, quod dixerit, audita sententia *Deo gratias*! quomodo etiam refert Augustinus, serm. de Cypriano Prudentius hymn. XIII. 95. hôc modo:

Ille

Ille Deo meritas grates agit. — —

De Juliano, Palæstinæ martyre, jamjam comburendo, Eusebius Append. Lib. IIX. Histor. Eccl. cap. XI. μεγάλῃ τῇ φωνῇ τῷ τηλικῦτον αὐτὸν ἀξιώσαντι Κυρίῳ ὑπερευχαριστῶν, τῦ τῶν μαρτύρων κατηξιώθη στεφάνε. *Clara voce Domino, qui tanto honore ipsum affecisset, gratias agens, martyrii coronam adeptus est.* Similia habentur alibi passim in historiâ Ecclesiasticâ. Ita de Scillitanis martyribus, quorum acta, ex vetustissimo descripta codice, Annalibus suis, ad ann. CCII. Baronius intexuit, legimus, quod, ubi de ipsis lata esset capitis sententia, dixerint: *Deo gratias conferimus, qui dignatur nos hodie Martyres accipere in cælis pro confessione suâ.* Et in actis Euplii, apud eundem Baronium, ad ann. CCCIV. quod, ad gladium damnatus, lætus dixerit semper: *Gratias Christo Deo.* Confer etiam quæ habet Basilius M. homilia XX. in XL. Martyres. Judici quoque gratias egisse martyres supra vidimus ad verba: ὁ δὲ καὶ χαίρω. KORTHOLT.

Pag. 50. Καὶ γὰρ αὐτὸς ἐγὼ] Tertullianus sub initium Apologetici. *Omnes qui retrò oderant, quia ignorabant quale sit quod oderant, simul desinunt ignorare, cessant & odisse. Ex his fiunt Christiani, utique de comperto, & incipiunt odisse, quod fuerant, & profiteri, quod oderant.* Atque sub ejusdem libri finem: *Quis non contemplatione ejus* (de Martyrum constantiâ loquitur & ἀριστείᾳ) *concutitur ad requirendum, quid intus in re sit? quis non, ubi requisivit, accedit?* sub finem item libri ad Scapulam: *Quisque, tantam tolerantiam spectans, ut aliquo scrupulo percussus, & inquirere accenditur, quid sit in causa, &, ubi cognoverit veritatem, & ipse statim sequitur.* Lactantius lib. v. cap. XIII. *Cùm videat vulgus, dilacerari homines variis tormentorum generibus, & inter fatigatos carnifices invictam tenere patientiam, existimant, id quod res est, nec consensum tam multorum, nec perseverantiam morientium vanam esse, nec ipsam patientiam sine Deo cruciatus tantos posse superare.* Confer Philipp. I. 14. KORTHOLT.

Ibidem, Τίς γὰρ φιλήδονος] Tangit heic Justinus nefanda illa duo scelera, quibus præcipuè infamabantur hominumque odio exponebantur Christiani, Thyesteas scilicet epulas, Oedipodeosque incestus: de quibus infra dicimus ad Apologiam Athenagoræ, verb. καὶ τροφὰς. KORTHOLT.

Ibidem, Εαυτὸν κατήγγελλε φονευθησόμενον] Tertullianus lib. ad Scapulam cap. v. *Arrius Antoninus in Asia cùm persequeretur instanter, omnes illius civitatis Christiani ante tribunalia ejus se manu facta obtulerunt.* Vide præterea heic Eusebium Append. lib. IIX. Histor. Eccl. cap. III. Chrysostomum homil. XIX. in Gordium, Ruffinum Histor. Eccl. lib. II. cap. v. ipsumque ex Paganorum schola Lucianum in Peregrino, cujus verba de Christianis: καταφρονῦσι τῦ θανάτε, καὶ ἑκόντες αὐτὺς ἐπιδιδόασιν οἱ πολλοί. *Mortem magno contemnunt animo, ac non pauci sua sponte semet occidendos offerunt.* Ceterum non probatur mos ille semetipsum persecutoribus offerendi cordatioribus Ecclesiæ Doctoribus; Cyprianus enim è suo secessu ad clerum plebemque Carthaginensem ita scribebat epist. LXXXIII. *Vos, fratres charissimi, pro disciplina, quam de mandatis Dominicis à me semper accepistis, & secundùm quod, me tractante* (concionante) *sæpissimè didicistis, quietem & tranquillitatem tenete; ne quisquam vestrûm aliquem tumultum de fratribus moveat, aut ultrò se Gentilibus offerat.* Idem, jamjam consummaturus martyrium, Proconsuli, ubinam Presbyteri laterent, sciscitanti respondebat: *Cùm disciplina* Christiana *prohibeat, ut quis se ultrò non offerat, nec offerre se ipsi possunt, sed à te exquisiti, invenientur;* uti in Actis passionis ejus habetur: unde id repetit Augustinus libro contra secundam Gaudentii epistolam cap. XXIII. Eodem pertinet, quod laudatus modo Cyprianus lib. de Mortalitate ait, martyrium

tyrium *non esse in nostra potestate, sed in Dei dignatione*; & libro de Lapsis, *coronam de Dei dignatione descendere, nec posse accipi, nisi fuerit hora sumendi*; item libro de laude Martyrii (si tamen is Cypriani sit) martyrium *totum esse Dominicæ promissionis* (f. *permissionis*) *& muneris, nec capi nisi ejus imperio.* Eadem Clementis Alexandrini est sententia, Stromat. lib. IV. ubi inter cetera scribit: εἰ δὲ ὁ ἀναιρῶν ἄνθρωπον Θεοῦ, εἰς Θεὸν ἁμαρτάνει, καὶ τοῦ ἀποκτενόντος αὐτὸν ἔνοχος καθίσταται, ὁ ἑαυτὸν προσάγων τῷ δικαστηρίῳ. *Si is, qui hominem Dei interimit, in Deum peccat. tenetur & ille cædis hujus reus, qui se ultrò offert judicio*; porroque addit, qui hoc modo semet occidendum sistat, ipsis etiam persecutoribus malè consulere, quibus peccandi occasionem ita subministret: Quod argumentum Gregorius etiam Nazianzenus urget Invect. I. in Julianum, & oratione de fratre suo Cæsario; urget item Origenes comment. in Johannem, tom. XXXI. adjiciens insuper, vitandam esse ejusmodi martyrii occasionem, *quia tantæ rei exitus incertus sit nobis.* Quod quàm verè sit dictum, docere potest Phrygis illius Quinti exemplum; qui, cùm sponte suâ ad tribunal prosiliisset, mox deficiendo, illustre omnibus documentum præbuit, ὅτι μὴ δέοι τοῖς τοιούτοις ῥιψοκινδύνως καὶ ἀνευλαβῶς καταθαρρεῖν, *ne præcipiti audacia, sine ullo infirmitatis suæ respectu, hujusmodi se periculis objicerent*; ceu scribit Eusebius Historiæ suæ lib. IV. cap. XV. Confer præterea Origenem adversus Celsum lib. I. Lactantium lib. IV. cap. XIIX. Athanasium Apolog. ad Constantium, & de fugâ sua, item epist. ad omnes Orthodoxos, Sozomenum lib. V. cap. X. aliosque, etiam ad CHRISTI mandatum Matth. X. 23. heic provocantes. Refer insuper huc quæ notata jam supra ad verba: πάντες οὖν ἑαυτοὺς φονεύσαντες. KORTHOLT.

Eadem p. 50. Εἰς βασάνους εἵλκυσαν οἰκέτας τῶν ἡμετέρων] Eusebius, lib. IX. Histor. Eccl. cap. V. agens de persecutione Christianorum decima, hæc narrat: Στρατοπεδάρχης, ὃν Δοῦκα Ῥωμαῖοι προσαγορεύουσιν, ἀνὰ τὴν Δαμασκὸν τῆς Φοινίκης, ἐπίῤῥητά τινα γύναια ἐξ ἀγορᾶς ἀνάρπασας ποιήσας, βασάνους αὐταῖς ἐπιθήσειν ἠπείλει, λέγειν ἐγγράφως ἐπαναγκάζων, ὡς δὴ εἶησάν ποτε χριστιαναὶ, συνειδεῖέν τε αὐτοῖς ἀθεμιτουργίας· ἐν αὐτοῖς τε τοῖς κυριακοῖς πράττειν αὐτοὺς τὰ ἀκόλαστα, καὶ ὅσα ἄλλα λέγειν αὐτὰς ἐπὶ διαβολῇ τοῦ δόγματος ἤθελεν. ὧν καὶ οὗτος ἐν ὑπομνήμασι τὰς φωνὰς ἐντεθείσας, βασιλεῖ κοινοῦται· καὶ δὴ προστάξαντος, εἰς πάντα τόπον καὶ πόλιν καὶ ταῦτα δημοσιοῦται τὰ γράμματα. *Dux quidam in urbe Phœnices Damasco, cum impuras nescio quas mulierculas ex foro rapuisset, tormenta se ipsis admoturum minatus; eò miseras adegit, ut publicè editis apud Acta testimoniis faterentur, se olim Christianas fuisse, & flagitiorum, quæ à Christianis gererentur, conscias esse: eos in ipsis ædibus sacris obscena quædam perpetrare asseverantes, & quæcumque alia ad infamandam religionem nostram effutire eas Dux voluerat. Harum igitur mulierum testimonia Actis inserta Dux confestim ad Imperatorem mittit. Nec mora, jubente Principe, in singulis urbibus ac locis hæc quoque monumenta publicantur.* Plinius lib. X. epist. XCVII. ad Trajanum: *Necessarium credidi, ex duabus ancillis, quæ Ministræ dicebantur*, (Diaconissas intelligit) *quid esset veri, & per tormenta quærere.* Eodem referas licet quod sub initium sui Apologetici scribit Tertullianus: *Domesticis indiciis nimis operata sectæ hujus infestatio obstruit viam defensioni.* Neque enim aliud verbis istis innuere videtur auctor, quàm, Gentiles conatos ab iis, qui familiariter cum Christianis versabantur, à famulis, inquam, & ancillis, investigare crimina, de quibus vulgo infamabantur. Confer præterea quæ habet Athenagoras in Apologia, quæque ibi ex Eusebio observamus ad verb. καὶ δοῦλοί εἰσιν ἡμῖν. KORTHOLT.

Ibidem, Ταῦτα τὰ μυθολογούμενα] Octavius Minucii Felicis: *De incesto coit.*

convivio fabulam grandem adversum nos Dæmonum coitio mentita est: ut gloriam pudicitiæ deformis infamiæ aversione macularet; ut ante exploratam veritatem homines à nobis terrore infandæ opinionis averteret. Apud eundem Minucium Cæcilius etiam Natalis, Ethnicus adhuc & blasphemus, infanticidii ac ἀνθρωποφαγίας, quod Christianis tribuebatur, crimen *fabulam* vocat *detestandam*; sed ei fabula est vera narratio: Quo significatu interdum vocem hanc, apud scriptores præsertim Ecclesiasticos, accipi, ostendimus in commentario de Canone Scripturæ cap. v. 13. KORTHOLT.

Eadem p. 50. A αὐτοὶ φανερῶς πράττουσιν] Sic Apolog. II. τὰ φανερῶς ὑμῖν πραττόμενα, καὶ τιμώμενα, ὡς ἀνατετραμμένου καὶ οὐ παρόντος φωτὸς θείου, ἡμῖν προσγράφετε. Et dial. cum Tryphone; ἰδεῖν ἐστι ἐν συνειδήσεσιν ἔχθραις ταῦτα ἐνδείξαντας ἀλλήλοις ἅπερ ἐργάζονται. Tertullianus Apolog. cap. IX. de infanticidio Christianis objecto disputans, *Hæc*, ait, *quò magis refutaverim, à vobis fieri ostendam, partim in aperto, partim in occulto: per quod forsitan & de nobis credidistis. Infantes penes Africam Saturno immolabantur palam, usque ad Proconsulatum Tiberii. — Sed & nunc in occulto perseverat hoc sacrum facinus. — Cùm propriis filiis Saturnus non pepercit, extraneis utique non parcendo, perseverabat. Quos quidem ipsi parentes sic offerebant, & libenter exponebant; & infantibus blandiebantur, nè lacrymantes immolarentur. Et tamen multum homicidio parricidium differt.* Confer quæ idem habet lib. I. ad Nat. cap. XV. & adversus Gnosticos cap. VII. Simili ratione convicium istud retundit Tatianus orat. contra Græcos; παρ' ἡμῖν, inquiens, οὐκ ἔστιν ἀνθρωποφαγία· ψευδομάρτυρες οἱ ἐπιπηδώμενοι γεγόνατε· παρ' ὑμῖν δὲ ὁ Πέλοψ δεῖπνον τῶν Θεῶν γίνεται, καὶ Ποσειδῶνος ἐρώμενος· καὶ Κρόνος τοὺς υἱοὺς ἀναλίσκει, καὶ ὁ Ζεὺς τὴν Μῆτιν καταπίνει. *Apud nos non invenitur hominum voratio; Falsi testes hoc crimine contra nos conficto deprehensi estis: Apud vos autem Pelops Deorum epulis apponitur, & amatus Neptuno puer: & Saturnus filios, & Jupiter Metin devorat.* Nec aliter Minucius Felix in Octavio. Ceterum de Gentilium ἀνθρωποθυσίαις varia produximus tum Ecclesiasticorum tum profanorum scriptorum testimonia in dissertatione de Religione Ethnica num. XVI. KORTHOLT.

Ibidem, Θεὸν τὸν ἀγέννητον &c.]

Speculator adstat desuper;
Hic testis hic est arbiter,
Hic intuetur quicquid est,
Humana quod Mens concipit:
Hunc nemo fallit judicem.

Ibidem, Διὸς δὲ] Refer huc quæ annotavimus in orationem πρὸς Ἕλληνας, ad verba: εἰς τὸν Δία μιμούμενος.

Pag. 51. Ἕτερον γάρ ἐστι σπέρμα τινὸς καὶ μίμημα] Origenes lib. VI. contra Celsum: ἵν' ἐπὶ τινων δοθῇ τὰ αὐτὰ δόγματα εἶναι Ἕλλησι καὶ τοῖς ἀπὸ τοῦ λόγου ἡμῶν, ἀλλ' οὔτι γε καὶ τὰ αὐτὰ δύναται πρὸς τὸ ὑπαγαγεῖν καὶ διατεθεῖναι ψυχὰς κατὰ ταῦτα. *Ut demus, quædam placita nobis esse cum Græcis communia, certè illorum non tantumdem valent ad afficiendas animas.* Clemens Alexandrinus in Protreptico: εἰ τὰ μάλιστα ἐναύσματά τινα τοῦ λόγου τοῦ θείου λαβόντες Ἕλληνες, ὀλίγα ἄττα τῆς ἀληθείας ἐφθέγξαντο, προσμαρτυροῦσι μὲν τὴν δύναμιν αὐτῆς οὐκ ἀποκεκρυμμένην, σφᾶς δὲ αὐτοὺς ἐλέγχουσιν, ἀσθενεῖς, οὐκ ἐφικόμενοι τοῦ τέλους. ἤδη γὰρ οἶμαι παντὶ τῷ δῆλον γεγονέναι, ὡς τῶν χωρὶς τοῦ λόγου τῆς ἀληθείας, ἐνεργούντων τι, ἢ καὶ φθεγγομένων, ἐμφερῶν ὄντων τοῖς χωρὶς βάσεως βαδίζειν βιαζομένοις. *Si Græci,*

qui vel maxime quasdam verbi divini quasi scintillas acceperunt, veritatis pauca quædam sunt elocuti, vim quidem ejus non occultam testantur, seipsos autem imbecillitatis convincunt, ut qui finem non attigerint. Jam enim existimo cuivis esse manifestum, quod, qui absque verbo veritatis operantur aliquid vel loquuntur, sunt similes iis, qui conantur ingredi absque pedibus. Athenagoras in Apologia, agens de gigantibus, ex Gen. VI, 4. εἰ δέ τις, inquit, ἐκ μέρους ἐξηγεῖται περὶ τῶν γιγάντων καὶ ποιητικῆς λόγος, μὴ θαυμάσητε, τὸ κοσμικῆς σοφίας, ὅσον ἀλήθεια πιθανῆς διαφέρει, διαλλαττουσῶν, καὶ τὸ μὲν, ὅσης ἐπουρανίου, τὸ δέ, ἐπιγείου. Confer Theodoritum Therapeut. lib. II.

Pag. 52. Σιμωνιανῶν καὶ διδάγματος] *Simonianæ magiæ disciplina angelis serviens, inter Idololatrias, & ipsa deputata, & à Petro Apostolo in ipso Simone damnata.* *Tertull.* de Præscript. Hæretic. LANG.

Ibid. Σωταδείοις &c.] Inter Cinædologos commemoratus est Sotades Maronites: Philænidis scorti libellorum obscænissimorum mentio est in carmine quodam Virgilii impudico in Priapeiis. LANG.

LANGI ET KORTHOLTI
ANNOTATIONES
IN
JUSTINI PARÆNESIN
AD GRÆCOS.

Pag. 1. THN τῶν προγόνων πλάνης ἀπαλλαγέντας] Mira erat Gentilium in servandâ & propugnandâ à majoribus traditâ superstitione pertinacia: *Non me ex ea opinione, quam à majoribus accepi, de cultu Deorum immortalium, ullius unquam oratio, aut docti aut indocti, movebit*, apud Ciceronem lib. III. de Nat. Deorum ait Cotta; Qui & paulò post; ad veritatem religionis ostendendam unum hoc satis esse affirmat, *ita nobis majores nostros tradidisse*; quinimo disertè Balbum sic affatur: *A te Philosopho rationem accipere debeo religionis, majoribus autem nostris, etiam nulla reddita ratione, credere.* Quem locum è Tullio repetens Lactantius Divin. Institut. lib. II. cap. VI. ista adjicit: *Hæ sunt religiones, quas, sibi à majoribus suis traditas, pertinacissimè tueri ac defendere perseverant; nec considerant, quales sint, sed ex hoc probatas atque veras esse confidunt, quod eas veteres tradiderunt: tantaque est auctoritas vetustatis, ut inquirere in eam scelus esse ducatur. Itaque creditur ei passim tamquam cognitæ veritati.* Idem lib. V. cap. XIX. *Inhærentes*, inquit, *persuasioni vulgari libenter errant, & stultitiæ suæ favent; à quibus si persuasionis ejus rationem requiras, nullam possunt reddere; sed ad majorum judicia confugiunt, quod illi sapientes fuerint, illi scierint quid esset optimum, seque ipsos sensibus spoliant, ratione abdicant, dum alienis erroribus credunt.* Sic Justinus noster, Apolog.

Apolog. II. Paganis tribuit, quod *consuetudinem præferant veritati* (τὰ ἔθη τῆς ἀληθείας τιμῶσι) & Athenagoras, de iis, qui in Romano agebant imperio, loquens, sub initium Apologiæ, ἐθεσι αὐτῶν, scribit, νόμῳ κỳ φόβῳ δίκης, κἂν γελοῖα ᾖ, μὴ στέργειν τὰ πάτρια εἴργεται. Spectant quoque huc omninò illa Cæcilii, hominis Ethnici, apud Minucium Felicem: *Quantò venerabilius ac melius antistitem veritatis majorum excipere disciplinam, religiones traditas colere, Deos, quos à parentibus ante imbutus es, timere, quàm nosse familiarius, adorare; nec de Numinibus ferre sententiam, sed prioribus credere, qui adhuc rudi seculo, in ipsius mundi natalibus, meruerunt Deos vel faciles habere, vel Reges!* Verbo; communis erat idololatrarum vox illa profani Judicis apud Prudentium in Romano, sive περὶ στεφ. hymn. XVI. 416.

Hoc sanctum ab ævo est! hoc ab atavis traditum!

ut meritò scribat Tertullianus lib. II. ad Nationes cap. I. Christianis Doctoribus contra Gentiles disputantibus *negotium esse adversus institutiones majorum, auctoritates receptorum: — adversus vetustatem, consuetudinem; — quæ adulterinam istam divinitatem corroboraverint.* Confer ejusdem operis lib. I. cap. X. & vide præterea hanc in rem Originem contra Celsum lib. V. Clementem Alex. in Protreptico, Arnobium lib. II. Eusebium de vitâ Constantini lib. II. Constantini M. orat. ad Sanctorum cœtum cap. XXII. Chrysostomum in I Corinth. homil. VII. Auctorem Quæst. V. & N. T. quæ inter Augustini opera extant quæst. CXIV. Symmachum epist. LIV. lib. X. Prudentium contra Symmachum lib. II. 80. Zaleucum apud Stobæum serm. XLII. Porphyrium περὶ ἀποχῆς ἐμψύχων lib. II. Isocratem ad Nicoclem orat. II. sed & Jerem. II. 10. 11. KORTHOLT.

Eadem p. I. Ελέσθαι τὰ λυσιτελοῦντα νυνί.] *Summa sapientia in Religionis assertione plurimum versatur.* Plato in Epinomide. *Multi, superstitionibus vanis pertinaciter inhærentes, obdurant se contra manifestam veritatem, non tam de suis religionibus, quas pravè asserunt, bene meriti, quam de se male,* &c. *His consulendum est, ne contra se pugnent, velintque se tandem ab inveteratis erroribus liberari;* Lact. lib. I. Instit. LANG.

Ibid. Οὐδὲν οἰομένης περὶ τὰς προγόνους ὑμῶν] Arnobius, lib. II. *Quod nobis objectare consuestis, — non vos potuisse antiquam & patriam linquere, & in barbaros ritus peregrinosque traduci, ratione istud intenditur nulla; Quid enim si hoc modo culpam velimus infligere prioribus illis atque antiquissimis seculis, quod, inventis frugibus, glandes spreverint, & repudiaverint arbuta? quod corticibus contegi, & amiciri desierint pellibus, postquam vestis excogitata est textilis, usu & commoditate succinctior? aut quod, structis domibus, & lautioribus secessibus institutis, non antiquas adamaverint casulas, nec sub rupibus & cavernis præoptaverint ut belluæ permanere? Commune est omnibus, & ab ipsis penè incunabilis traditum, bona malis anteferre, inutilibus utilia præponere, &, quod esse constiterit pretiosius, lætius, id consectari & petere, in eoque defigere spem salutis & salutarium commodorum: Itaque, cum nobis intenditis aversionem à religione priorum, causam convenit ut inspiciatis non factum; nec, quid reliquerimus, opponere, sed, secuti quid simus, potissimùm contueri.* KORTHOLT.

Ibid. Η γὰρ τῶν πραγμάτων ἀκριβὴς ἐξέτασις] Eximiè Lactantius lib. II. cap. VI. *Docet, ecce, te ratio, non esse veras religiones Deorum. Quid facies? majores ne potius, an rationem sequeris? quæ quidem tibi non ab alio insinuata, sed à te ipso inventa & electa est, cum omnes religiones radicitus eruisti: Si rationem mavis,*

discedere

discedere te necesse est ab institutis & auctoritate majorum; quoniam id solum rectum est, quod ratio præscribit: Sin autem pietas majores sequi suadet, fateris igitur, & stultos illos fuisse, qui excogitatis contra rationem religionibus servierint; & te ineptum, qui id colas, quod falsum esse convinceris. Quare oportet (ita concludit cap. VII.) *in ea re maximè, in qua vitæ ratio versatur, sibi quemque confidere* (potius) *suoque judicio ac propriis sensibus niti ad investigandam & perpendendam veritatem, quàm credentem alienis erroribus decipi, tamquam ipsum rationis expertem. Dedit omnibus Deus pro virili portione sapientiam, ut & inaudita investigare possent & audita perpendere: Nec, quia nos illi temporibus antecesserunt, sapientia quoque antecesserunt; Quæ si omnibus æqualiter datur, occupari ab antecedentibus non potest. Illibabilis est tanquam lux & claritas Solis: quia, ut Sol oculorum, sic Sapientia lumen est cordis humani: Quare cum sapere, id est, veritatem quærere, omnibus sit innatum, sapientiam sibi adimunt, qui sine ullo judicio inventa majorum probant, & ab aliis pecudum more ducuntur. Sed hoc eos fallit, quod, majorum nomine posito, non putant fieri posse, ut aut ipsi plus sapiant, quia minores vocantur, aut illi desipuerint, quia majores nominantur; Quid ergò impedit, quin ab ipsis sumamus exemplum, ut, quomodo illi, qui falsa invenerant, posteris tradiderunt, sic nos, qui verum invenimus, posteris meliora tradamus?* KORTHOLT.

Pag. 2. Τὰς Ποιητάς;] De hoc argumento vide etiam Athenagoram in Apologia, Theophilum Antiochenum lib. II. ad Autolycum, Clementem Alexandrinum in Protreptico, Arnobium contra Gentes lib. III. IV. V. Minucium Felicem in Octavio, Cyprianum de Idolorum vanitate, Origenem contra Celsum lib. III. Lactantium Divin. Institut. lib. I. cap. IIX. seqq. Athanasium orat. contra Gentes, Eusebium Præpar. Evangel. lib. V. cap. XIII. Gregorium Naz. Invect. in Julianum, Chrysostomum in I Corinth. homil. XXVI. Augustinum epist. XLIV. Evagrium Histor. Eccl. lib. I. cap. XI. Tertullianum Apolog. cap. XIV. ubi inter alia, *Quis non Poeta*, inquit, *ex auctoritate Principis sui dedecorator invenitur Deorum?* KORTHOLT.

Pag. 3. Περὶ τῆς ἐρωτικῆς τοῦ Διὸς &c.] De improbitate *Jovis* scribit *Epiphanius*, vir sanctæ & venerabilis Memoriæ ut ait *Hieronymus* in Ancorat. *Parum abfuit, quin* Jupiter *omnium Mulierum maritus fuerit, & utinam secundum leges dote constituta* ὑπαναφρίκιος *fuisset, & non furtivus semper atque maleficus Vir;* Penelopem *namque vitiavit, propter quam hircus est factus, ob vigentem menti barbam, ut opinor; Apud* Danaëin *autem in Aurum est versus, ut Virginem castam in Thalamo asservatam corrumperet; aurum certe quidem fieri non potuit; Sed quod præstigiator esset, auro dato puellam decepit; Apud* Ledam *rursus Cycnus fuit, in sublime evolantes voluptatis suæ igniculos designans. Sanè quidem ut Aquila se haud unquam in altum volans extulit, qui puerorum diminutorum magister præsidet, nunquam ille factus Aquila, sed insigni quadam navi, propter celeritatem Aquilæ nomen obtinente,* Trojam *prætervectus, Regis* Trojani *filium* Ganymedem *raptum diminuit; Porro apud* Pasiphaen *Taurus extitit, consimiliter & apud* Europam, *sed quomodo Ego generosis istius corruptoris & corruptionum doctoris tam multa referam impuritatis facta?* Eadem de *Jovis* flagitiis diffusè commemorat lib. I. Instit. *Lactantius.* Non illepide *Seneca* in libris moral. Philosophiæ; *Quid ergo est*, inquit, *quare apud Poetas salacissimus* Jupiter *desierit liberos tollere? Utrum sexagenarius factus est, & illi Lex* Papia *fibulam imposuit? An impetravit jus trium liberorum? An tandem illi venit in mentem; Ab alio expectes, alteri quod feceris? & timet ne quis sibi faciat, quod Ipse* Saturno? LANG.

Ibidem. Τινὰ δὲ καὶ περὶ τῶν ἄλλων Θεῶν &c.] De miseriis quorundam aliorum deorum sic etiam scribit *Lact.* lib. I. Instit. *Consideremus ærumnas infelicium*

Deorum; Isis *filium perdidit*; Ceres *filiam*; *Expulsa & per orbem Terræ jactata* Latona, *vix insulam parvam in quâ pareret, invenit*; *Deum mater & amavit formosum adolescentem, & eundem cum pellice deprehensum exsectis virilibus semivirum reddidit.* LANG.

Eadem p.3. Εἰ δὲ καὶ τὰς τῶν λοιπῶν Θεῶν ἐξ ἐναντίας μάχας &c.] Accepimus deorum cupiditates, ægritudines, iracundias. *Nec verò, ut fabulæ ferunt, dii bellis prœliisque caruerunt: Nec solum, ut est apud* Homerum, *duos exercitus contrarios alii Dii ex aliâ parte defenderunt, sed etiam cum* Titanis *aut cum Gigantibus sua propria bella gesserunt. Hæc & dicuntur & creduntur stultissimè, & plena sunt vanitatis, summaque levitatis.* Cicero de Naturâ Deorum. lib. 2. LANG.

Pag. 4. ὥστε εἰ μὲν πεισθέντι] *Videtisne igitur, ut à physicis rebus benè atque utiliter inventis, tracta ratio sit ad commentitios & fictos Deos? quæ res genuit falsas opiniones, erroresque turbulentos superstitiones penè aniles. Et formæ enim deorum nobis, & ætates & vestitus ornatusque noti sunt; genera præterea, conjugia, cognationes omnes, omniaque traducta ad similitudinem imbecillitatis humanæ.* Cic. apud Lact. lib. 1. Inst. & Aug. l. 4. de Civit. c. 30. Epiph. adversus Menichæum; Moechorum *commemoras facta & ebrietatis, nihil sibi in te constat,* Græcorum *namque Poemata pro veritate substitues, in errorem abducis à te seductos. Fortasse supra te sapuit* Hesiodus, *de Deorum* Genealogia *Poemata sua narrans*; *fortasse* Orpheus, *fortasse* Euripides. LANG.

Ibidem Εἰ δὲ τοὺς ποιητὰς παραιτεῖσθε λέγειν] Augustinus lib. VI. de Civ. Dei cap. V. commemorat, Varronem tria constituisse Theologiæ genera, Mythicum sive fabulosum, Physicum, ac Civile; & de primo dixisse, quod *in eo sint multa contra dignitatem & naturam immortalium ficta*; Subjungit autem paulò pòst: *Quod Poetæ canunt, & histriones agunt, quia contra dignitatem ac naturam immortalium ficta sunt, quia non modo in hominem, sed etiam in contemptissimum hominem cadere possunt, non solum ferunt* Romani, *sed etiam libenter audiunt.* Idem ejusdem operis lib. IV. cap. XXVII. *Relatum est,* ait, *in literas, doctissimum Pontificem* Scævolam *disputasse, tria genera tradita Deorum; unum à Poetis, alterum à Philosophis, tertium à Principibus civitatis: Primum genus nugatorium dicit esse, quòd multa de Diis fingantur indigna*: & mox, *O Scævola*, pergit, *Pontifex maxime, ludos tolle, si potes; præcipe populis, nè tales honores Diis immortalibus deferant, ubi crimina Deorum libeat mirari, &, quæ fieri possunt, placeat imitari; Si autem tibi responderit populus, vos nobis importastis ista,* Pontifices; *Deos ipsos roga, quibus instigantibus ista jussistis, ne talia sibi jubeant exhiberi. Quæ si mala sunt, & propterea nullo modo de Deorum majestate credenda, major est Deorum injuria, de quibus impunè finguntur.* Eodem pertinent hæc Arnobii, libro IV. *Poetarum, inquiunt, figmenta sunt hæc omnia, & ad voluptatem composita lusiones.— Concedamus, ut dicitis, deformitatum tantarum concinnatores esse atque inventores Poetas; immunes tamen à Deorum maletractatione, nec sic estis, qui aut talia cessatis maleficia vindicare, aut non legibus latis & severitate pœnarum tantæ iistis obviam temeritati, constitutumque à vobis est, ne quis posthac hominum id, quod esset turpitudini proximum, aut Deorum indignum majestatibus, loqueretur*: & lib. V. *Esto; ab ludentibus Poetis cuncta illa sint prodita de immortalibus Diis probra; quid illa, quæ historiæ continent graves, seriæ, curiosæ, quæque in arcanis mysteriis traditis Poetarum sunt excogitata lascivia? Quæ si vobis viderentur ineptiarum talium fabulæ, neque in usu retineretis quotidiano, neque per cursus annuos Lætitias exerceretis ut festas, neque ut rerum simulacra gestarum sacrorum conservaretis in ritibus.* Similiter Lactantius lib. I. cap. XI. *Mentitos, ajunt, esse Poetas; & his tamen credunt; imo verò, non esse mentitos, re ipsa probant; Ita enim Deorum simulacra confingunt, ut ex ipsa diversitate sexus appareat, vera esse, quæ dicunt Poetæ.* Idem urget Clemens Recognit. lib. X.

Ceterum

Ceterum quomodo Poeticas de rebus divinis fabulas ipsimet riserint Ethnici, de eo videri possunt præterea Plinius Nat. Hist. lib. II. cap. VII. Seneca de Brev. vitæ cap. XVI. & de Consolat. ad Marciam cap. XIX. Cicero Tuscul. lib. I. Aristoteles Metaphys. lib. XII. cap. IIX. KORTHOLT.

Ibidem Τὰς σοφὰς πάντας λέγω κ̀ φιλοσόφας] Philosophorum istorum quæ recensentur opiniones, Creatore relicto ad infima delabuntur mundi Elementa, quibus & turpiter serviunt. Col. II. Gal. IV. *sed Christianus eos cavet, qui secundum Elementa hujus mundi philosophantur, non secundum Deum, à quo ipse factus est Mundus.* Aug. de Civit. lib. VIII. cap. IX. Hæc etiam reperiuntur apud Irenæum, lib. II. cap. XIX. & Tertullianum in Apolog. cap. XLV. & longe copiosius apud Epiph. in Compend. cathol. fid. &c. LANG.

Ibidem Πολλῷ γελοιοτέραν τῆς τῶν Ποιητῶν θεολογίας ἴσασιν] Poetarum Theologia quænam sit, ex suprà dictis liquet; Nempe respicitur heic ad triplicem illam Theologiam, cujus ex Varrone mentionem facit Augustinus; & de qua videri etiam possunt Tertullianus lib. II. ad Nationes, cap. I. Eusebius lib. IV. Præpar. Evang. sub initium, Plutarchus lib. I. de plac. Philosophorum cap. IV. estque proin τῶν Ποιητῶν θεολογία, Theologia mythica, unde Theologos appellatos fuisse Poetas idem notat Augustinus lib. XIIX. de Civ. Dei cap. XIV. *Extiterunt Poetæ*, scribens, *qui etiam Theologi dicerentur; quoniam de Diis carmina faciebant. — Verùm isti Theologi Deos coluerunt, non pro Diis culti sunt.* Confer ejusdem libri cap. XXXVII. ubi ait; *Illi Theologi Poetæ, Orpheus, Linus, Musæus:* Sic quoque Cicero de natura Deorum lib. III. *Joves*, inquit, *tres numerant ii, qui Theologi nominantur:* Et rursum; *Soles ipsi quàm multi à Theologis proferuntur! unus eorum Jove natus, nepos Ætheris; alter Hyperione; tertius Vulcano, Nili filio.* Atque Diodorus Siculus lib. V. nominatim Epimenidem vocat Theologum (quem Cretensium Prophetam Apostolus nuncupat Tit. I. 12.) sicut & Orphea eodem ornat elogio Clemens Alex. Stromat. V. Confer præterea Lactantium libro de Ira Dei cap. XI. Gregorium Nazianzenum oratione de Theologia. Ceterum rectè Athenagoras in Apologia; πάντα μᾶλλον ἢ θεολογῦσιν οἱ τὰς μύθες θεοποιοῦντες. KORTHOLT.

Ibidem Θαλῆς μὲν γὰρ ὁ Μιλήσιος] De diversis istis Philosophorum opinionibus lege sis Diogenem Laertium, libb. de vitis & dogmatibus Philosophorum, Plutarchum de placitis Philosophorum, Sextum Empiricum adversus Mathematicos, Chalcidium in Platonis Timæum, Aristotelem Metaphys. lib. I. cap. III. Ciceronem de naturâ Deorum lib. I. & Academ. Quæst. lib. IV. Hermiæ Διασυρμὸν τῶν ἔξω φιλοσόφων, Arnobium contra Gentes lib. II. Minucium Felicem in Octavio, Lactantium Instit. lib. I. cap. V. Eusebium Præpar. Evang. lib. I. cap. V. & lib. XIV. cap. V. Epiphanium Compend. Cathol. fidei, Augustinum de Civ. Dei lib. IIX. cap. II. Theodoritum contra Græcos lib. IV. KORTHOLT.

Ibidem Ἀρχὴν εἶναι τῶν ὄντων ἀπάντων τὸ ὕδωρ] Jubente Deo *aquæ reptile animæ viventis & volatile super terram produxerunt.* Gen. 1. LANG.

Ibid. Ἀέρα τῦ παντὸς &c.] *Ex aëre sive ex æthere*, Hujus sententiæ quoque fuit *Cleanthes*, eique etiam assensit Poeta *Virgilius*, Georg. 2.

Tum pater omnipotens fœcundis imbribus æther
Conjugis in gremium lætæ descendit, & omnes
Magnus alit, magno commixtus corpore, fœtus. LANG.

Ibid. Ἡράκλειτος ὁ Μεταποντῖνος] Plutarchus lib. 1. de Placit. Philosophor. hujus

hujus opinionis Autores commemorat *Heraclitum*, qui αὐτοδίδακτος, & propter styli obscuritatem σκοτεινὸς (tenebricosus) dictus est, humanæ miseriæ deplorator, & *Hippasum Metapontinum*; *Heraclitus* autem *Hippasi*, *istius Pythagorici*, auditor fuisse apud *Suidam* dicitur. LANG.

Ibid. Ἀναξαγόρας — ἀρχὰς τῶν πάντων τὰς ὁμοιομερείας &c.] *Lucretius* libro primo: Hinc & *Anaxagoræ* scrutemur homœomeriam, *Servius* super illo *Virgilii Æneidos* quarto,

Exoriare aliquis nostris ex ossibus ultor,

secundum Anaxagoram, inquit, *qui dicit* ὁμοιομέρειαν, id est, *omnium membrorum similitudinem esse in rebus creandis*, hoc est, *ex ossibus*, *ex sanguine*, *ex medullis*. *Nam omnia pro parte sua transeunt in procreationem*. LANG.

Pag. 5. Οὕτοι πάντες ἀπὸ Θαλοῦ] De Principiis rerum Universarum inquirere, est autorem earum scrutari.

Ab Jove principium rerum, *Jovis omnia plena*. Virg.

Hujus mundi (cui apud Græcos ornamenti & cultus, non sordium nomen est) Deo opifici non indigni substantias, sapientiæ professores, de quorum, ingeniis omnis hæresis animatur, Deos pronunciaverunt; ut Thales *aquam, ut* Heraclitus *ignem, ut* Anaximenes *aërem, ut* Anaximander *universa cælestia, ut* Strato *cælum & Terram, ut* Zeno *aërem & ætherem, ut* Plato *sidera; quod genus deorum igneum appellat* Et *plerique* Physicorum *formidarunt initium ac finem mundo dicere constare, nè substantiæ ejus, tantæ scilicet, minus Dii haberentur. Quos colunt &* Persarum Magi *&* Ægyptiorum Hierophantæ, & Indorum Gymnosophistæ. Tertull. lib. primo adversus *Marcion*. LANG.

Ibid. Τῶν μηδ᾽ ἑαυτοῖς πείσαι δυνηθέντων τὸ μὴ πρὸς ἀλλήλους στασιάζειν] Lactantius lib. V. cap. III. *Philosophorum doctissimi, Plato, & Aristoteles Epicurus, & Zeno, ipsi sibi repugnantia & contraria dixerunt; Hæc est enim mendaciorum natura, ut cohærere non possint; Illorum autem* (de Apostolis loquitur) *traditio, quia vera est, quadrat undique, ac sibi tota consentit; & ideo persuadet, quia constanti ratione suffulta est*. Confer Theophilum Antiochenum lib. II. & III. ad Autolycum, Augustinum de Civ. Dei lib. XIIX. cap. XLI. &, qui præ cæteris argumentum hoc fuse docteque persequitur, Eusebium de Præpar. Evangel. libb. XIV. ac XV. KORTHOLT.

Pag. 6. Ἀριστοτέλης δὲ — Πλάτωνος ἀναιρεῖ δόξαν] Quod *Platoni* cum *Aristotele* non satis convenerit, gloriæ & laudis æmulatio in causa fuisse videri potest; sed certiora illi de dissidio hujusmodi tradiderunt, qui *Aristotelis* mores *Platoni* displicuisse scripserunt: *Aristotelem* quippe splendidius vestiri fuisse solitum, comam delicaciùs curare, annulis digitos ornare, in facie & vultu μωκίαν quandam, id est, irridendi studium præferre, & importuniori loquacitate uti; quæ omnia longe à philosophica gravitate, qua *Plato* præcipuè enituit, absunt; Itaque factum, ut magis *Xenocratis*, *Speusippi*, & aliorum discipulorum suorum amicorumque, quam *Aristotelis*, consuetudine *Plato* delectaretur, & *Platoni Aristoteles* esset parum æquus. LANG.

Ibid. Τρίτον τῶν ἀπὸ τῆς ἀληθείας εἰδώλων—μιμητὴν ὄντα Ὅμηρον] Homerus à Veritate tertius, fingens veritatis imaginem; Ponamus, omnes ab Homero incipientes, Poeticos Homines, virtutis imaginum imitatores esse, cæterorumque similiter quæcunque canunt; veritatem verò nequaquam attingere.

gere. Imitatio hæc tertio gradu distat à Veritate ipsa. Ponantur tres lecti. Unus τῇ φύσει ὢν, à *Deo* sive *Natura factus*.

Secundus, à *fabro*.

Tertius, à *pictore*. In tertio hoc gradu & ordine Poetæ numerantur; *Plato* de Repub. 10. Sic apud Epiphanium contra Origenist. sophistæ aliena sentientes, imitatores simulacrorum veritatis esse dicuntur, veritatem ignorantes, sicuti pictores: *Nam ii Navium structores, & Navigia, & gubernatores eorum æmulari contendunt, artis Navium construendarum & gubernationis earum imperiti: Rectè à* Platone *Poetæ ducuntur ex ea Civitate, quam finxit ille, cum mores optimos & optimum Reipub. statum exquireret.* Cicero Tusculan 2. Plato *Poetas, quod tam indigna Deorum Majestate atque bonitate carmina composuerant, censet civitate pellendos; & sententiæ suæ robur constantissime retinens, omnes Poetarum sacrilegas nugas, quibus illi per immundicia societatem oblectantur, à populo bene instituto removere non dubitat.* Aug. de civitate lib. IIX. cap. XIII. & lib. II. cap. XIV. Apud Diogenem Laertium est, Pythagoram ad *inferos descendisse, & ibi animam Hesiodi columnæ æreæ vinculis astrictam, Stridentemque; Homeri autem ex arbore pendentem, serpentibus circum ilia circumdatam vidisse, ea propter quæ de Diis finxerunt.* LANG.

Pag. 8. Ἀλλήλοις ἐλέγχοντες] *Philosophorum doctissimi,* Plato, & Aristoteles Epicurus & Zeno, *ipsi sibi repugnantia, & contraria dixerunt; Hæc est enim Mendaciorum Natura, ut cohærere non possint.* Lact. lib. V. cap. III. LANG.

Pag. 9. Μηδὲ πρὸς ἀλλήλους διενεχθέντας] *Prophetæ unum Deum prædicant, unum loquuntur, quippe qui Unius Dei Spiritu pleni, quæ futura essent, pari & consona voce prædixerunt.* Lact. lib. I. Instit. *Illorum traditio, quia vera est, quadrat undique, ac sibi tota consentit; & ideo persuadet, quia constanti ratione suffulta est: Non quæstus & commodi gratia religionem commenti sunt, quippe qui & præceptis & re ipsa eam vitam secuti sunt, quæ & voluptatibus caret, & omnia quæ habentur in bonis spernit; & qui non tantum pro fide mortem subierint, sed & morituros se esse & sciverint & prædixerint; & postea universos, qui eorum disciplinam sequuturi essent, acerba & nefanda passuros.* Hoc etiam de Apostolis dictum est ab eodem, lib. I. cap. III. LANG.

Ibid. Οἷς οὐ λόγων ἔδει καὶ τέχνης] Apostolus. 1 Cor. II. 4. 5. ὁ λόγος μου καὶ τὸ κήρυγμά μου οὐκ ἐν πειθοῖς ἀνθρωπίνης σοφίας λόγοις, ἀλλ' ἐν ἀποδείξει πνεύματος καὶ δυνάμεως· ἵνα ἡ πίστις ὑμῶν μὴ ᾖ ἐν σοφίᾳ ἀνθρώπων, ἀλλ' ἐν δυνάμει Θεοῦ. De qua δυνάμει, Paulinum isthunc locum tangens, Origenes ait libro I. contra Celsum, quod sit οἰκεία ἀπόδειξις τοῦ λόγου, θειοτέρα παρὰ τὴν ἀπὸ διαλεκτικῆς ἑλληνικήν. Præcipuè huc facit, quod de Gregorio Neocæsariensi sive Thaumaturgo scribit, oratione in eundem habita, Gregorius Nyssenus. *Postquam animadvertit, tum Græcorum tum Barbarorum philosophiam, quod attinet ad doctrinam de Numine, in diversas sententias scindi, — hos quidem reliquit, & amplexus est* τὸν ἰσῶται λόγον τῆς πίστεως, τὸν οὐδεμιᾷ λογικῇ τινὶ περιεργίᾳ καὶ τεχνικαῖς πλοκαῖς κρατυνόμενον, ἀλλὰ δι' ἁπλότητος ῥημάτων ὁμοτίμως πᾶσιν καταγγελλόμενον, ὃς ἐν αὐτῷ τῷ ὑπὲρ τὴν πίστιν εἶναι, τὸ πιστὸν ἔχει, *stabilem & firmum fidei sermonem; qui non exquisita quadam & redundante verborum curiositate, & artificiosis nexibus argumentorum confirmatur, sed per simplicitatem verborum omnibus ex æquo annunciatur; qui in hoc ipso, quod supra fidem est, vim fidei faciendæ habet.* Confer quæ notamus in orationem Justini ad Græcos verb. ταῦτα μὲν εἶναι; & vide præterea, si placet, commentarium nostrum de Canone Scripturæ sacræ can. II. 4. sed inprimis huc refer, quæ damus Tract. de Origine & natura Christianismi ex mente Gentilium cap. X. XI. KORTHOLT.

Eadem

Eadem p. 9. Οὐ γὰρ ἀπὸ τῶν θείων] Tatianus orat. contra Græcos: *Μάρτυρας οὐ τοὺς οἴκοι παραλήψομαι, βοηθοῖς δὲ μᾶλλον Ἕλλησι χρήσομαι. τὸ μὲν γὰρ ἄγνωμον, ὅτι μηδὲ ὑφ' ἡμῶν παραδεκτέον. τὸ δ' ἂν διαδείκνυται θαυμασιὸν, ὅταν ὑμῖν διὰ τῶν ὑμετέρων ὅπλων ἀνεπιτήρητον ἀνυπόπτους παρ' ὑμῶν τοὺς ἐλέγχους λαμβάνω.* Cyrillus Jerosol. Catech. τῶν φωτιζ. XIIX. τοῖς τὰ ἔγγραφα μὴ παραδεχομένοις, ἀγράφοις μάχου τοῖς ὅπλοις, ἐκ λογισμῶν μόνον καὶ ἀποδείξεων. οὗτοι γὰρ οὔτε τίς ἦν Μωϋσῆς, γινώσκουσιν, οὔτε τίς ἦν Ἡσαΐας, οὔτε τὰ εὐαγγέλια, οὔτε Παῦλος. *Qui Scripturas non recipiunt, non scriptis eos armis oppugna, at solis ratiocinationibus & demonstrationibus. Istis enim neque quis sit Moyses, notum est, neque quis Esaias, neque Evangelia, neque Paulum agnoscunt.* Eodem tendunt, quæ sub initium libri VII. Stromatum Clemens habet Alexandrinus. Et certè in Cypriano, quem alias, ut meretur, maximi facit, id notat Lactantius, quod, adversus Gentiles disputans, Scripturæ Sacræ testimoniis utatur. Verba ejus sunt libro V. Institut. cap. IV. *Non defugi hunc laborem, ut implerem materiam, quam* Cyprianus *non executus est in ea oratione, quâ Demetrianum (sicut ipse ait) oblatrantem atque obstrepentem veritati, redarguere conatur. Quâ materiâ non est usus, ut debuit; Non enim Scripturæ testimoniis, quam ille utique vanam, fictam, commentitiamque putabat, sed argumentis & ratione fuerat refellendus. Nam cum ageret contra hominem veritatis ignarum, dilatis paulisper divinis lectionibus, formare hunc à principio tamquam rudem debuit, eique paulatim lucis principia monstrare; ne, toto lumine objecto, caligaret. Nam sicut infans solidi ac fortis cibi capere vim non potest, ob stomachi teneritudinem; sed liquore lactis ac mollitudine alitur, donec, firmatis viribus, vesci fortioribus possit: ita & huic oportebat, quia nondum poterat capere divina, prius humana testimonia offerri, id est, Philosophorum & Historicorum, ut suis potissimum refutaretur auctoribus.* Idem heic de Cypriano judicium est Hieronymi ad Magnum, Oratorem Romanum. KORTHOLT.

Ibid. Εἴτε σοφῶν — πολλῷ πρεσβύτερος &c.] De philosophiæ novitate quæ apud Gentiles est, Seneca: *Nondum sunt*, inquit, *mille Anni, ex quo initia sapientiæ nota sunt.* Et ridens *Persius* scribit,

——— Postquam sapere Urbi
Cum pipere & palmis venit ———

Item Hortensius apud Ciceronem, *Quando*, inquit, *Philosophi esse cœperunt? Thales, ut opinor, primus? recens hæc quidem ætas.* Et de novitate itidem summi & coryphæi deorum Jovis, luculenti sunt Prudentii Versus,

Si res novellas respuis, nil tam recens.
Sexcenta possum regna pridem condita
Proferre toto in Orbe, si sit ocium,
Multo ante clara, quam Capellam Gnosiam
Suxisse fertur Jupiter Martis Pater. LANG.

Ibid. Πολλῷ πρεσβύτερος γέγονεν ὁ ἀρχηγέτης τῆς θεοσεβείας διδάσκαλος ἡμῶν Μωσῆς γεγονὼς] Idem argumentum persequuntur Tatianus orat. ad Græcos, Theophilus Antiochenus libris ad Autolycum, præsertim ultimo, Clemens Alex. Stromat. lib. I. II. V. Tertullianus Apolog. cap. XIX. Origenes contra Celsum lib IV. VI. VII. Lactantius Institut. lib. IV. cap. V. Eusebius Præpar. Evangel. lib. X. & Chronic. lib. II. procem. Theodoritus contra Græcos lib I. II. Cyrillus lib. I. & VII. adversus Julianum, Gregorius Naz. Invect. I

in

in eumdem Apostatam, Augustinus, lib. XIIX. de Civ. Dei cap. XXXVII; Josephus item lib. contra Apionem, aliique Hebræi, quorum testimonia exhibet Jo. Buxtorfius, ad lib. Cosri, part. I. 63. Ceterum quod Inachi ætate Mosen vixisse noster scribit Justinus, cumque ipso multi alii, in eo dissentit, sed validissimis nixus argumentis, Eusebius: Secundùm quem Cecropis temporibus ille vixit, primi Atheniensium Règis, atque ita quadringentis annis junior Inacho fuit. KORTHOLT.

Eadem p. 9. *Μωσέως μέμνηται*] Græcorum nonnulla Mosen celebrantia monumenta etiam Eusebius ad posteros transmisit lib. de Præpar. Evangelica. Ex scriptoribus, qui adhuc superant, Dionysius Longinus, libello *περὶ ὕψους*, Mosen, qui ipsi est *οὐχ ὁ τυχὼν ἀνὴρ*, Homero præfert, auctori alias, communi Paganorum judicio, omnium non modo vetustissimo, sed sapientissimo, quod hic de Deo humiliter nimis & abjecte commentetur, ille verò *κατὰ τὴν ἀξίαν*. Quæ Justinus Historicus, lib. XXXVI. cap. II. ex Trogo Pompejo, Strabo Geogr. lib. XVI. & Trebellius Pollio, in vita Claudii, de Mose narrant, maximam partem fabulosa sunt. Apparet tamen inde, etiam in tenebris illis aliquas veri stricturas vidisse *τοὺς ἔξω*. Hoc sane certissimum, quod, *Dei familiarem* fuisse Mosen, ex *Judæorum libris* memorat Trebellius; nec à vero alienum, quod Strabo scribit, ipsum loco armorum Deum prætendisse, cui sedem se quærere dixerit; & ejusmodi cultum atque sacrificia fuisse pollicitum, quæ nec impensa, nec furoribus, nec ulla re absurda cultores perturbarent. Meminerunt etiam Mosis, sed ut Magi, Plinius, Nat. Hist. lib. XXX. cap. I. & Apulejus in Apologia. Alexander Milesius, cognomine Polyhistor, qui Syllæ vixit temporibus, Suida teste, de Roma libros edidit, in quibus ait, Hebræam fuisse mulierem, Moso dictam, à qua perscripta sit lex Hebræorum: depravato & sexu & nomine divini Legislatoris. KORTHOLT.

Ibid. *Καὶ Ινάχου*] *August*. de Civit. lib. 18. cap. 8. *Mosæ* ætate *Inachum* apud *Græcos* claruisse, scribit etiam Epiph. in principio Operis *Panarii* LANG.

Pag. 10. *Αμμώσιδος Αἰγυπτίων βασιλεύοντος, ἀπεσήνεγ Ιουδαίους* &c.] *Nulla unquam vel erat vel ventura erat populo* Ægyptio *felicior natio: nisi homines ex animis suis sua sponte spiritum sanctum proscripsissent. Quis enim dignè quidquam de* Mose *dicat? Qui cum* Judaicum *populum incompositum ad ordinem servandum adduxisset, persuasioneque & pudore animos ejus exornasset, pro servitute libertatem hominibus donavit, & ex tristibus eos lætos reddidit: & eo animi magnitudinis illos produxit, ut magna in contrarium mutatione, & rerum prosperarum felicitate, insolentior subinde eorum facta sit superbia. Tantum certe sapientia mortales ante se omnes* Moses *anteit, ut qui à Gentibus laudantur, seu sapientes, seu sapientiæ amantes, sapientiam illius sint æmulati.* Pythagoras *namque sapientiam Viri imitatus, in tantum castitatis laude celebratur, ut castissimo* Platoni *continentiæ exemplum fuerit. Hæc de insigni* Mosæ *laude* Constantinus *Magnus Imperator in Sermon.* Imperial. dixit. *Moses primus Legislator Trojanum bellum noningentis fere annis antecessit.* Lact. lib. 4. cap. 5. secundum Chronologos recentiores, annis plus minus trecentis quadraginta novem. LANG.

Ibidem. *Διόδωρος ὁ τὰς Βιβλιοθήκας*] Locus quem hic Justinus citat, apud Diodorum latinè versum, in vulgatis exemplaribus sic habet: *igitur de Ægyptiis legum latoribus, qui eas tam admirabiles exquisitasque tradidere dicendum videtur. Post antiquam* Ægyptiorum *vitam, quam deûm Heroumque tempore fuisse fabulantur, tradunt persuasisse primum multitudini scriptis uti legibus* Menam (*Μνεύην*) *magni animi virum, vitæque inter omnes probatæ, finxisse autem eas*

Mercurii

Mercurii *datas praecepto, tanquam magnorum bonorum causam futuras. Quemadmodum apud* Graecos *aiunt, in* Creta *quidem* Minoem, *apud* Lacedaemonios *autem* Lycurgum *fecisse: quorum alter* Jovem, *alter* Apollinem *suarum legum auctorem extitisse dixit. Plures quoque nationes eo modo traduntur leges suscepisse, quae obtemperantibus multorum bonorum causa fuere.* Arianus *namque sive* Arimaspis *scribunt* Zatrastem *simulato numine dedisse leges.* Getis *eodem modo* Zamolxis, *Vestam praeferens, leges tulit. Apud* Judaeos Moses *ab* Jao, *quem illi* Deum *invocant, acceptas leges dare prae se ferebat: sive omnes isti putarent, rem divinam ac mirandam maximeque mortalibus utilem leges esse: sive id assimularent, ut citius populi ob rei & inventorum excellentiam, deûm timore legibus obtemperarent. Secundus apud* Aegyptios *legumlator dicitur, vir prudentia excellens* Sasochis, *hunc & ad deûm religionem, cultumque multa prioribus legibus addidisse perhibent,* Geometriaeque *fuisse inventorem, ac incolis astrorum cursus ostendisse. Tertium* Sesostrem *regem tradunt, qui ad rem militarem & belli munia, plurima contulit institutis suis. Quartus scribitur rex* Vecchoris, *qui leges dederit, & commercia hominum judiciaque constituerit: cujus memoria in multis, ob ingenii acumen, usque ad hoc tempus manet, cum dicunt infirmo fuisse corpore, pecuniam prae caeteris cupidum. Post hunc legibus multa addidit* Amasis rex: *quem tradunt & de iis, quae ad Monarchas pertinent, deque omni* Aegyptiorum *oeconomia & administratione praecepisse* ,&c.

Apud Diodorum autem illud in nomine *Jao* observandum, quòd cùm Ebraei Ja Deum vocent, videri possit inde nomen *Jai* ductum esse, quo Deus, qui tamen nomen non habet, designatur. Sed verius est, pro nomine tetragrammaton, id est quatuor literarum, quod est Jeova, Jaum Graeca forma Diodorum Judaeorum Deum appellasse, quod eis est ineffabile: quippe quibus Sanctae Trinitatis mysterium revelatum non est. In quinto Context. lib. Clemens Alexandrinus: *quatuor literarum,* inquit, *nomen mysticum est, quo illi circumdabantur, qui soli adytum* (sancta) *ingrediebantur. Dicitur autem ἰάου, quod interpretatur existens & futurus* (ὁ ὢν) *quin & secundum* Graecos *nomen* Θεὸς (*nec minus apud* Latinos *Deus*) *quaternionem literarum continet. Sanè quidem in mundum mente cognobilem* (νοητὸν) *ille intrat, qui solus Dominus factus est, à passionibus in ejus quod inenarrabile est, cognitionem ingrediens, & super omne nomen evadens quod voce profertur.* Coelius Rhodiginus lib. 12. cap. 9. *Quaternarii numeri,* inquit, *potestas admiranda ut sit, illud potissimùm facit, quòd consensu tacito gentes fere omnes praecipuum Dei nomen quatuor modo literis enunciant: quae res citra divinum afflatum non videtur potuisse contingere. Nam quem nos Deum nuncupamus,* Aegyptii Theut (*& veteres* Germani Dieth, *juniores* Gott) Persae *dicunt* Sire, Magorum *disciplina* Orsi, *unde profluxit* Oromasis. *Jam apud* Haebraeorum *gentem celebre est quatuor literarum Dei sacrum nomen, quod inde* Tetragrammaton *dicunt: & alia voce exprimitur, quae* Adonai *est, quae apud eos tamen* Adni *scribitur; significat autem Dominum nostrum.* Graecis *vero* θεὸς *appellatur,* Arabibus (& Turcis) Alla. Jesu *autem salutare gentibus nomen, ab angelo accepimus* (*nomen* Jesus *apud* Hebraeos *quatuor est literarum*) *Huc adde* Slavinorum Boh, Polonorum Buog, Pannonum Istu, &c. LANG.

Pag. 11. *Αἰγυπτίων παιδεύσεως* &c.] Justinus historicus lib. 36. *Aegyptiorum disciplinam magicas* dicit *fuisse artes,* Plinius lib. XXX. cap. I. *est & alia factio magices, à Mose etiamnum &* Jochabela Judaeis *pendens, sed multis millibus annorum post* Zoroastrem. Quid de veterum Aegyptiorum sapientia & religione Mercurius etiam scripserit Trismegistus, probe notandum: *An ignoras,* inquit, O Asclepi, *quod* Aegyptus *imago sit caeli, aut* (*quod est verius*) *translatio & descensio omnium quae gubernantur atque exercentur in caelo? Et si dicendum est verius,*

rius, terra nostra totius mundi est templum. Et tamen quoniam præscire cuncta prudentes decet, istud vos ignorare fas non est; futurum tempus est, cum apparebit, Ægyptios incassum pia mente divinitatem, sedulaque religione observasse: & omnis eorum sancta veneratio (εὐσέβεια) *in irritum frustrata cadet. E terris enim ad cælum revertetur divinitas, linquetur Ægyptus; terraque quæ fuit divinitatis sedes, religione viduata, numinum præsentia destituetur.* August. de Civit. lib. VIII. cap. XXIII. qui hæc verba ad Christianismum refert, & de abolitione Idolomaniæ per illum interpretatur. Coel. Rodiginus. lib. 9. cap. 4. LANG.

Ead. p. 11. Γένος τῆ Μωϋσέα γεγονὼς] Tertullianus in Apolog. cap. 19. *Audistis* Mosen *archivo* Inacho *parem ætate, octingentis pene annis ante Urbem conditam, centum septuaginta Danaum ipsum apud vos vetustissimum prævenit: trecentis circiter cladem* Priami *antecedit; posses etiam dicere quingentis, &* Homerum *habens, quem sequare. Cæteri quoque prophetæ etsi Mosæ posthumant, extremissimi tamen eorum non retrosiores deprehenduntur vestris sapientibus, legiferis & historicis.* Apud Epiphanium est contra Antidicomarian. Mosen, *postquam prophetavit, non amplius uxori esse mistum.* μετὰ τὸ προφητεῦσαι Μωϋσῆν, οὐκέτι γυναικὶ συνῆπται, οὐκέτι τεκνογονεῖ, οὐκέτι γαμεῖ ὁ τοιοῦτος. LANG.

P. 12. Ἐπὶ τὴν τῆ χειροτονίαν ἀπάτην προστέθεις] Vide Eusebium, Præpar. Evang. lib. v. cap. x. seqq. Theodoritum, Θεραπευτ. lib. x. Minucium Felicem in Octavio, alios.

Ibidem Χαλδαίων &c.] Chaldæi Babyloniorum *antiquissimi fuere, qui eum locum in sua repub. obtinuerunt, quem Sacerdotes in* Ægypto. *Ad cultum enim Dei deputati per omnem vitam suam philosophantur, peritissimi Astrologi habiti.* Diodor. lib. III. LANG.

Pag. 13. Τὰ γὰρ τῶν Ἑλλήνων ἐχθίστα ἦν] Plinius lib. 7. cap. ultimo, Assyrias *literas semper fuisse arbitror, quia literæ* Æpyptiæ, *quæ antiquissimæ habentur, longe post* Assyrias, &c. *Ex quo patet æternum fuisse usum literarum.*

Primi per figuras Animalium Ægyptii *sensus mentis effinxerunt, & antiquissima monumenta Memoriæ humanæ impressa Saxis cernuntur. Ac literarum semet inventores perhibent: inde* Phœnicas, *qui Mari præpollebant, intulisse Græciæ memorant, Gloriam adeptos tanquam repererint, quæ ab* Ægyptiis *acceperant.* Cornel. Tacit. lib. II. histor. Augustæ.

Quin, Galli *etiam prius literas habuere, quam* Græci. *Nam ut author est* Cæsar in sexto Comment. rerum Gallic: Galli *à* Dite (*qui idem* Samothes *fuerit*) *disciplinas nacti, etiam usque ad sua tempora eas retinuerunt, usi literis quibus &* Græcia. Xenophon *quoque author est,* Cadmum *intulisse* Græciæ *literas, similes* Galatis *&* Mæonicis *magis quam* Phænicibus. *Igitur ante* Cadmum *fuere literæ, philosophia, carmina, Theologia & leges,* Hispanis, Gallis, Germanis *&* Italis *per multa sæcula & ætates.* Joan. Annius in Comment. in Berosum.

Primos literarum inventores, sequentes complectuntur versus:

> *Moses primus Ebraicas exaravit literas:*
> *Mente* Phænices Sagaces *condiderunt* Atticas:
> *Quas* Latini *scriptitamus, edidit* Nicostrata:
> Abraam Syras; *& idem repperit* Chaldaicas:
> Isis *arte non minore protulit* Ægyptias:
> Huldphilas *prompsit* Getarum, *quas videmus, ultimas.*

Petrus Crinitus de Honesta discipl. lib. XVII. cap. 1. LANG.

Ibidem. Πτολεμαῖος] Ptolemæorum *eruditissimus, quem* Philadelphum *supernominant, & omnis literaturæ sagacissimus, cum studio Bibliothecarum* Pisistratum

 (ut

(ut opinor) æmularetur, inter cætera Memoriarum, quibus aut vetustas, aut curiositas aliqua ad famam patrocinabatur, ex suggestu Demetrii Phaleræi Grammaticorum *tunc probatissimi, cui præfecturam mandaverat, libros à* Judæis *quoque postulavit: proprias scilicet, atque vernaculas literas, quas soli habebant. Ex ipsis enim & ad ipsos semper prophetæ peroraverant, scilicet ad* Domesticam *Dei gentem ex Patrum gratia,* Ebræi *retro, qui nunc* Judæi. *Igitur & literæ* Ebrææ, *& eloquium, &c. hodie ad* Serapæum Ptolemæi *bibliothecæ cum ipsis* Ebraicis *exhibentur, &c. in quibus videtur thesaurus collocatus* Judaici *sacramenti, & inde etiam nostri.* Tertull. in Apolog. cap. 18. & 19. Epiph. de Mensur. & ponderibus fusius ista refert: Ab *Anno mortis* Platonis, *usque ad tempus, quo* Ptolemæus Rex Ægypti scripturas *propheticas gentis* Ebræorum de Judæa *poposcit, & per septuaginta viros* Ebræos, *qui etiam* Græcam *linguam noverant, interpretandas habendasque curavit, fermè reperiuntur sexaginta, quapropter* Plato *in peragrinatione sua* Ægyptia *propheticas eas scripturas legere non potuit, quæ nondum fuerant in* Græcam *linguam translatæ, qua ille pollebat: Nisi forte, quia fuit acerrimi judicii & studii, sicut* Ægyptias, *ita & istas per interpretem didicit; & ideo de Deo multa sensit, quæ veritati nostræ Religionis congruunt: non ut scribendo transferret, quod* Ptolemæus *pro ingenti beneficio, qui regia potestate etiam timeri poterat, meruisse perhibetur; sed & colloquendo, quid continerent, quantum capere potuisset, addisceret.* Aug. de Civitat. libro VIII. cap. XI. *Deus glorificatus est, & scripturæ verè divinæ creditæ sunt, omnibus eandem & hisdem verbis, & hisdem nominibus recitantibus suas interpretationes ab initio usque ad finem: ut & præsentes gentes cognoscerent, quoniam per aspirationem Dei interpretatæ sunt Scripturæ. Unus & idem spiritus Dei in* prophetis *quidem præconavit* (προεκήρυξε) *quis & qualis esset adventus Domini: in Senioribus autem interpretatus est bene, quæ benè prophetata fuerant. Ipse & in Apostolis annunciavit plenitudinem temporum Adoptionis venisse, & proximasse regnum cælorum, & inhabitare intra homines credentes in eum, qui ex Virgine, natus est* Emanuel, Irenæus lib. III. cap. XXV. *Septuaginta Interpretum authoritas, quanto etiam divinitus facto miraculo commendatur, tanta in Ecclesiis vetustate firmatur.* August. quæst. Sup. Gen. cap. 169. LANG.

Eadem pag. 13. Οἰκίσκους [illegible] μικροὺς] Hieronymus, epistola CIII. ad Desiderium, sive præfatione in Pentateuchum: *Nescio, quis primus auctor septuaginta cellulas Alexandriæ mendacio suo exstruxerit; quibus divisi, eadem scriptitarint: cum Aristæas, Ptolemæi* ὑπερασπιστής, *& multo post tempore Josephus, nihil tale retulerint; sed in una Basilica congregatos contulisse scribant, non prophetasse.* Latius hæc persequimur Tractatu de variis Scripturæ sacræ editionibus cap. VI. KORTHOLT.

Pag. 14. Ἰωσήπος &c.] Hieronymus Josephum nihil tale retulisse scribit, sed septuaginta duos Interpretes istos una basilica congregatos contulisse dicit, non prophetasse. Propterea, inquit Clemens Alexand. lib. I. Context. Græco *Sermone scripturæ sunt expositæ, ut ne prætextum unquam aliquem ignorantiæ homines obtendere possint: cum audire queant, si modo velint, instituta sacraque nostra.* LANG.

Ibid. Τὸ δὲ παρ' Ἰουδαίοις ἔτι καὶ νῦν τοὺς τῇ ἡμετέρᾳ θεοσεβείᾳ διαφερούσας σώζεσθαι βίβλους] Augustinus, lib. XII. contra Faustum cap. XXIII. *Quid aliud est hodieque gens ipsa* Judæorum, *nisi quædam scriniaria Christianorum, bajulans Legem & Prophetas, ad testimonium assertionis Ecclesiæ*: & epistola III. *Reproba per infidelitatem gens ipsa Judæorum, à sedibus exstirpata, per mundum usquequaque dispergitur, ut ubique portet Codices sanctos:* item enarrat. in Ps. XL. *Judæi tanquam capsarii nostri sunt: studentibus nobis codices portant. — Si aliquis perstrepit inimicus,*

&

& dicit: vos vobis Prophetas finxistis; proferantur codices Judæorum: ac in P. LVI. *Propterea adhuc Judæi sunt, ut libros nostros portent ad confusionem suam. Quando enim volumus ostendere Paganis prophetatum* CHRISTUM, *proferimus Paganis istas literas. — Proferimus codices ab inimicis, ut confundamus alios inimicos. Codicem portat Judæus, unde credat Christianus. Librarii nostri facti sunt; quomodo solent servi post dominos codices ferre.* Adde, quæ habet Lactantius lib. IV. cap. 10. KORTHOLT.

Pag. 15. Μηδ' εἴ τι σφαλέντες αὐτοὶ παρέδοσαν ὑμῖν τοῦτ' ἀληθὲς εἶναι] *Veritati nemo præscribere potest, non spatium temporis, non patrocinia personarum, non privilegium Regionum. Ex his enim fere consuetudo, initium ab aliqua ignorantia vel simplicitate sortita, in usum per successionem corroboratur, & ita adversus Veritatem vindicatur. Sed Dominus noster Christus veritatem se non Consuetudinem cognominavit; si semper Christus, & prior omnibus æque veritas sempiterna, & antiqua res. Hæreses non tam novitas, quam veritas revincit. Quodcunque adversus Veritatem sapit, hoc erit hæresis, etiam vetus consuetudo*: Tertullian. de Virginibus veland.

Veritate manifestata cedat consuetudo veritati. Nemo consuetudinem rationi & veritati præponat. Ego sum, Dominus ait, via, veritas. & vita, *non dixit*, Ego sum consuetudo: sed veritas. Et certe (ut beati *Cypriani* utamur sententia) quælibet consuetudo, quantumvis vetusta, veritati omnino est postponenda. *Et usus, qui veritati est contrarius, est abolendus.* August. dist. 8. *Consuetudo sine veritate, vetustas Erroris est.* Cyprian. ibidem. *Non statim ea suscipienda & assumenda, quæ jactantur in Nomine Christi, sed quæ geruntur in Christi veritate. Idem ad Jubaian.* LANG.

Ibidem Οἱ ἐν Αἰγύπτῳ γενόμενοι] Ambrosius, in Ps. CXIIX. serm. XIIX. mentionem faciens loci cujusdam Isaiani, quem & Plato suo modo expresserit, *Dicite*, ait, *unde hæc Plato sumpserit. Eruditionis gratia in Ægyptum profectus, ut Moysi gesta, Legis oracula, & Prophetarum dicta cognosceret, audivit consolationem populi, qui supra peccati modum videbatur fuisse punitus; & hunc locum, quadam adopertum dote verborum, in dialogum transtulit, quem scripsit de Virtute.* Similia habet idem libro de Noe & Arca cap. IIX. Confer etiam Origenem contra Celsum lib. IV. atque Augustinum de Doctr. Christ. lib. II. cap. XXIIX. ubi tamen in eo fallitur, quod à Jeremia Propheta Judæorum dogmatibus in Ægypto Platonem fuisse imbutum existimat: sicut & ipse errorem hunc agnoscit, atque ex temporis ratione refellit, lib. IIX. de Civ. Dei cap. XI. De Pythagora, Thalete, Solone, quod Hebræorum Theologiam in Ægypto didicerint, testatur ex Porphyrio aliisque scriptoribus Ethnicis, Theodoritus, Therapeut. libro. I. Vide insuper heic Constantini M. orationem ad Sanctorum cœtum cap. 9. KORTHOLT.

Ibid. Ὅτι καὶ Ὀρφεὺς καὶ Ὅμηρος &c] Lege Irenæum libro secundo, caput 41. *Poetæ quamvis Deos carminibus ornaverint, & eorum res gestas amplificaverint summis laudibus: Sæpissimè tamen confitentur, Spiritu vel mente una contineri, regique omnia.* Orpheus, *qui & vetustissimus Poetarum, & æqualis ipsorum Deorum* (*siquidem traditur inter* Argonautas *cum* Tyndaridis *&* Hercule *navigasse*) *Deum verum πρωτόγονον*, id est, primogenitum &c. *appellat.*

Primigenæ & lucens, & magnæ filius Auræ. Lactantius lib. I.

Poetæ quamvis veritatis arcana in parte corruperint, tamen ipsa res eò verior invenitur, quod cum prophetis in parte consentiunt: quòd nobis ad probationem rei satis est. lib. sept. cap. 22. LANG.

Ibid. Ἐκ τῆς Μωϋσέως ἱστορίας ὠφεληθέντες] In eandem sententiam scribit infra: πόθεν ἄλλοθεν μεμαθηκὼς ὁ Πλάτων πτηνὸν ἅρμα ἐλαύνειν τὸν Δία ἐν Φαίδρῳ

ᾔδει, εἰ μὴ ταῖς τῶν Προφητῶν ἐντυχὼν ἱστορίαις; & in Apologia, quæ posterior vulgo dicitur, legisse ait Platonem, quæ de serpente æneo Moses annotat Num. XXI. Nec desunt ex venerando beatorum Patrum choro etiam alii, qui Pythagoram, Platonem, similesque Græcorum Sapientes, ipsos Hebræorum libros sacros evolvisse, indeque nonnulla in Philosophiam suam transtulisse, existiment. Sic de Pythagora Ambrosius, lib. I. epist. VI. *Legerat in Exodo, Moysi divino præceptum esse oraculo: Solve calceamentum pedum tuorum. — Legerat præceptum eidem Moysi, ut montem cum Sacerdotibus ascenderet.* De Platone verò ad hunc modum idem loquitur Episcopus, libro de Noe & Arca cap. VIII. *Istud* (agit de loco Gen. VI. 16.) *in Moysi scriptis, sive ipse Socrates* (quem in opere suo loquentem Plato introducit) *sive Plato, qui in Ægypto fuit, potuit vel legere, vel ab aliis percipere, qui legerant.* Quibus Ambrosianis omninò respondent illa Origenis, libro contra Celsum VI. *ἐγὼ οὐκ ἀπογινώσκω τὰς ἀπὸ τῦ Φαίδρυ λέξεις ἀπό τινων Ἑβραίων μεμαθηκότα τὸ Πλάτωνα, ὡς δέ τινες ἀνέγραψαν, ἐπὶ καὶ τοῖς προφητικοῖς ἐντυχόντα λόγοις, ἐκτεθεῖσθαι.* Idem minus dubitanter, magisque ex sua mente, libro VII. ait: *ταῖς ἱεραῖς ἐντυχόντες γραφαῖς.* (Plato aliique Græci) *παραποιήσαντες αὐτά, τοιαῦτά τινα περὶ τῦ κρείττονος εἰρήκασι γάρ.* Sed & Tertullianus, lib. II. ad Nat. cap. II. de τοῖς ἔξω ait, quod, *per curiositatem omnimodæ literaturæ inspiciendæ, divinis quoque Scripturis, ut antiquioribus, possint videri incursasse, & inde nonnulla dempsisse.* Atque in Apologetico cap. XLVII. de iisdem infit: *Si quid in Sanctis Scripturis offenderunt digestis, pro instituto curiositatis ad propria opera verterunt.* Confer & librum ejus de Anima cap. II. Ceterum opinioni huic, quod Plato ejusque *σύγχρονοι* ipsam Scripturam sacram legerint, argumentum opponit satis validum Augustinus, lib. IIX. de Civ. Dei cap. XI. nempe, illa ætate nondum in Græcum linguam, quâ ipse pollebat, translatas fuisse divinas literas: *nisi forte*, ait, *quia fuit acerrimi studii, sicut Ægyptias, ita & istas per interpretem didicit; non ut scribendo transferret, quod Ptolemæus pro ingenti beneficio, qui Regiâ potestate etiam timeri poterat, meruisse perhibetur, sed ut colloquendo, quid continerent, quantum capere potuisset, addisceret.* KORTHOLT.

Eadem p. 15. Ὀρφεὺς ἐν] Minucii Felicis Octavius: *Audio Poetas quoque unum Patrem divûm atque hominum prædicantes, & talem esse mortalium mentem, qualem parens omnium diem duxerit.* Lactantius, lib. 1. cap. 5. *Veniamus ad auctores*, inquit, *& eos ipsos ad veri probationem testes citemus, quibus contra nos uti solent: Poetas dico ac Philosophos. Ex his unum Deum probemus necesse est, non quod illi habuerint cognitam veritatem: sed quod veritatis ipsius tanta vis, ut nemo possit esse tam cæcus, qui non videat ingerentem se oculis divinam claritatem. Poetæ igitur, quamvis Deos carminibus ornaverint, & eorum res gestas amplificaverint summis laudibus, sæpissimè tamen confitentur, spiritu vel mente una contineri regique omnia.* Moxque ex Orpheo, Homero, Hesiodo, Marone, Ovidio, testimonia recitat. Confer Clementem Alex. in Protreptico, Athenagoram in Apologia, & librum de Monarchia, qui sub Justini nostri nomine extat. KORTHOLT.

Pag. 16. Εἷς Ζεὺς &c.]

Principio cœlum ac terras, camposque liquentes,
Lucentemque globum Lunæ, Titaniaque *astra*
Spiritus intus alit, totamque infusa per artus
Mens agitat molem, & magno se corpore miscet.
Inde hominum pecudumque genus, vitæque volantum,
Et quæ marmoreo fert monstra sub æquore pontus.

Virgilius in sexto

— *Dum*

— *Deum namque ire per omnes*
Terrasque tractusque maris, pontumque profundum,
Hinc pecudes, armenta, viros, genus omne ferarum,
Quemque sibi tenues nascentem arcessere vitas. Ibidem LANG.

Eadem p. 16. Αὐδὴν ἐννοῶ ... Θεοῦ ὀνομάζει λόγον] Λόγος, i. e. Verbum, apud *Græcos* utramque brevem habet syllabam. Itaque pro eo æquipollens sive Synonymum nomen positum αὐδὴ, id est, *vox*. In *Latino* carmine utrobique dictio Verbum quadrat. Ego tamen αὐδὴν, *vocem* verti. LANG.

Ibidem Τὴν ἀρχαίαν καὶ σφόδρα παλαιὰν Σίβυλλαν] Sæpius prisci Ecclesiæ Doctores pro Christianæ religionis veritate Sibyllarum carmina advocant. Vide Lactantium, Divin. Instit. lib. I. c. VI. lib. IV. c. XV. seq. & de Ira Dei cap. XIIX. seq. quique ad illum heic provocat, Augustinum, lib. XIIX. de Civ. Dei cap. XXIII. item Clementem Alex. Strom. 1. Gregorium Naz. carm. ad Nemesium, Constantini M. orat. ad Sanctorum cœtum cap. XIIX. seq. Hieronymum, contra Jovinianum lib. I. Origenem, contra Celsum lib. VII. Ceterum an revera à Sibyllis carmina ista, quorum toties mentionem Patres faciunt, composita sint, num potius ab otiosis hominibus conficta, nolumus nunc disquirere. Extant ea de re integri doctissimorum virorum commentarii, quos consulere potest quisquis argumento isto delectatur. De Sibyllistis, quos inter Christianos haberi Celsus objecit, videatur commentarius noster de Origine & natura Christianismi ex mente Gentilium, cap. XII. KORTHOLT.

Pag. 17. Εἴδωλα ξοάνων τε —] *Dæmonum hoc instinctu factum ad decipiendos homines, ut falsos Deos cum veri Dei injuriâ multos colant, & hominibus mortuis, qui nec cum viverent, verè vixerunt, templis, altaribus, sacrificiis, sacerdotibus, quæ omnia cum recta sint, non nisi uni Deo vivo & vero debentur, inserviant.* August. de Civit. lib. XVIII. cap. 18. Lucilius contra simulachrorum cultores apud Lact. lib. I. Sic scribit.

Terricolas Lamias, Fauni *quas*, Pompiliique
Instituere Numæ: *tremit has, hic omnia ponit* (superstitiosus Deorum cultor)
Ut Pueri infantes credunt signa omnia ahena
Vivere, & esse homines: sic isti omnia ficta
Vera putant, credunt signis cor inesse ahenis.
Pergula pictorum: veri nihil: omnia ficta. LANG.

Pag. 18. Πυθαγόρας] Lactantius, lib. 1. cap. v. *Hactenus de Poetis. Ad Philosophos veniamus: quorum gravior est auctoritas, certiusque judicium: quia non rebus commentitiis, sed investigandæ veritati studuisse creduntur.* Minucius Felix: *Recenseamus, si placet, disciplinam Philosophorum: deprehendes, eos, etsi sermonibus variis, ipsis tamen rebus in hanc unam coire & conspirare* de uno Deo *sententiam.* Adde Clemens Alex. Protrepticon. KORTHOLT.

Ibid. Μονάδα ἀρχὴν ἁπάντων λέγων] Ovidius quoque in principio præclari operis, sine ulla nominis dissimulatione, à Deo quem fabricatorem Mundi, quem rerum Opificem vocat, mundum fatetur instructum:

Ille opifex rerum, mundi melioris Origo. &c.

Pythagoras *unitatem dixit Deum esse, & sine hac nihil esse creatum. Dixit quoque à Luna deorsum versum omnia esse, patibilia: quæ autem supra eam sursum versum sunt, impatibilia. Postremo autem, seipsum Deum nominat.* Epiphanius in Compend. Catholicæ fidei.

Et omnino Pythagoras & Socrates & Plato, *dicentes se Dei vocem audire,*

rerum

rerum universarum conditionem contemplati sunt, accurate à Deo factam, quam etiam indesinenter contineat: audiverunt enim Mosen *dicentem*: dixit, & facta sunt: *Mundum Dei opus esse describentem.* Clem. Alexandr. lib. V. Context.

Sed enim quod probatissimi quique Græcorum *Deum non secundum cognitionem, sed secundum designationem* (περίφρασιν) *sciant, Petrus in prædicatione* (apocrypho libro) *dicit: cognoscite ergo unum esse Deum, qui initium rerum Universarum fecit, & finis habet potestatem: invisibilis, omnia videns, incomprehensibilis, omnia comprehendens: nullius rei indigens, sed cujus cuncta indigent, & per quem cuncta consistunt, quem capere non est: perpetuus, incorruptibilis: infectus, sed qui ipse Verbo virtutis suæ, hoc est filii, fecit universa.* Deinde refert: *Hunc ipsum Deum colite, non secundum* Græcos, *videlicet tanquam eundem, quem nos spectati apud* Græcos *colebant Deum viri: verum non juxta perfectam cognitionem, utpote qui filii traditionem non addidicerint.* Non dixit, ne Deum colueritis, quem Græci colunt: *Sed ne Deum secundum Græcos colueritis: modum duntaxat colendi Dei varians, non Deum alium annuntians. Sane quidem quid sit*, Non secundum Græcos colere Deum, *ipse declarat Petrus: Quoniam ignorantia ducti, & Deum minime juxta perfectam rationem, sicut nos, scientes, quæ eis ad utendum, fruendum cum ea qua vellent potestate sunt data, ligna & Saxa, æs & ferrum, aurum & argentum, quæ materia eorum sunt & usus, conformant, & quæ rerum existentium serva sunt, elaborant & colunt, tum autem quæ Deus eis in cibum & usum dedit volatilia cæli, & in mari natantia, & reptilia terræ, & feras cum jumentis quadrupedibus agri, mustelasque præterea & mures, feles & canes, & simias* (pro Diis habent) *& cibaria propria hominum tanquam sacrificia sacrificant, & mortuis veluti Diis mortua offerunt: ingratos se erga Deum exhibentes, & per hæc illum negantes esse. Et quod eò Petrus feratur eundem & nos &* Græcos *nosse Deum, sed non similiter*, rursus hoc modo subjungit: *Nec vero secundum* Judæos *colueritis. Nam illi soli existimantes se Deum nôsse, nesciunt se servire* Angelis & Archangelis, Mensi *&* Lunæ. *Et nisi Luna appareat, sabbatum non agunt, quod dicitur primum: neque neomeniam celebrant, neque azyma, neque festum, neque diem magnum. Postremo colophonem quæstionis subinferens ait; Quapropter & vos sanctè & justè quæ vobis tradimus edocti, servate, novè Deum per Christum colentes: Invenimus enim in Scripturis, quomodo Dominus dicat*: Ecce dispono vobis testamentum novum, non sicuti disposui patribus vestris in monte Oreb. *Novum disposuit vobis.* Græcorum *enim & Judæorum* *vetera sunt*: Nos *autem ipsum nove tertio genere* (secundum Platonem) *colimus Christiani. Apertè, ut opinor, significavit* Petrus, *unum & solum Deum, à* Græcis *gentiliter, à* Judæis *vero* Judaicè, *nove autem à nobis & spiritualiter nosci* Clem. Alexan. lib. VI. Stromat.

Quod autem *novè tertio genere nos Deum colere* dicit, eo Spectare autumo, quod juxta eundem *Clementem* tres, metallorum nomine, designentur politiæ. *Judæorum, Græcorum, Christianorum, quibus aurum regium spiritus sanctus est immixtus.*

Cæterum quod hic *Justinus* in *Pythagora* & *Platone*, de eorum perigrinatione ad Theologiam, id Plinius ad magiam refert, lib. 30. cap. 1: *Quamquam animadvertam, summam literarum claritatem, gloriamque ex ea scientiâ antiquitùs & pene semper petitam. Certe* Pythagoras, Empedocles, Democritus, Plato *ad hanc discendam navigavêre, exiliis veriùs quam peregrinationibus susceptis. Hanc reversi prædicavere, hanc in arcanis habuere.* LANG.

Ibidem Τὰ συμβεβηκότα Σωκράτει] Lactantius, lib. v, cap. XIV. *Plato quidem multa de Deo uno locutus est, à quo ait constitutum esse mundum; sed nihil de religione. Somniaverat enim Deum, non cognoverat. Quod si justitiæ defensionem vel*

ipse,

ipse, vel quilibet alius implere voluisset, imprimis religiones Deorum evertere debuit, quia contrariæ sunt pietati. Quod quidem Socrates quia facere tentavit, in carcerem conjectus est. Idem lib. II. cap. III: *Si quid tibi, Cicero, virtutis est, experire populum facere sapientem. Digna res est, ubi omnes eloquentiæ tuæ vires exeras. Non enim verendum est, ne te in tam bona causa deficiat oratio, qui sæpe etiam malas copiose ac fortiter defendisti. Sed nimium Socratis carcerem times; ideoque patrocinium veritatis suscipere non audes.* KORTHOLT.

Ibidem *Θεὰς ἃς ἡ πόλις νομίζει, ὃ νομίζων*] Tametsi non minus, Theologiæ Civilis, quàm Mythicæ impietatem & absurditatem probe perspexerint, qui inter Ethnicos erant sapientiores, apertè tamen illi contradicere neque ausi sunt; quod videlicet capitali pœnâ in eos animadvertere leges juberent, qui secundùm patrium morem Deos non venerarentur (vide, quæ notamus paulò post) neque consultum duxerunt; quod religionem ex usu reipublicæ constitui viderent, crederentque, imperitam multitudinem tot Numinum metu facilius in officio contineri posse. Quod respiciens Aristoteles, lib. XII. Metaphys. cap. IIX. iis, quæ de Deo recte & vere ab antiquis tradita, superaddita esse ait nonnulla fabulosa, *πρὸς τὴν πειθὼ τῶν πολλῶν, καὶ πρὸς τὴν εἰς τοὺς νόμους καὶ τὸ συμφέρον χρῆσιν, ad persuasionem vulgi, & ad legum statusque opportunitatem.* Hinc igitur fit, ut, qui ceteroquin non nisi unum Deum agnoscunt, Deos tamen in ore & calamo frequenter habeant, suamque isthanc loquendi rationem ita excusent, quod unus ille Deus pluribus ac diversis nominibus appellari possit & soleat, ob varias ipsius virtutes, munera, & beneficia, ei inditis. Ita disertè auctor libri de Mundo, qui sub Aristotelis nomine extat, capite VII: *εἷς δὲ ὢν, πολυώνυμός ἐστι, κατονομαζόμενος τοῖς πάθεσι πᾶσιν, ἅπερ αὐτὸς νεοχμεῖ.* Et Seneca lib. IV. de Beneficiis cap. VII. VIII. *Quoties voles, tibi licet aliter auctorem rerum nostrarum compellare. — Quæcumque voles, illi nomina propria aptabis, vim aliquam effectumque cælestium rerum continentia. Tot appellationes ejus possunt esse, quot munera.* Lege quæ ibidem sequuntur plura, & confer eumdem Senecam Quæst. Natur. lib. II. cap. XLV. Sic quoque Maximus Madaurensis, in sua ad Augustinum epistola, (& inter Augustinianas XLIII.) ubi dixisset, *unum esse Deum summum*; statim subjicit: *Hujus nos virtutes, per mundanum opus diffusas, multis vocabulis invocamus* Adde quæ habet Theodo itus libro II. contra Græcos. KORTHOLT.

Pag. 20. *Ταῦτα τοίνυν ἐν Αἰγύπτῳ* &c.] Celebris antiquis, atque ipsi etiam *Platoni* fuit *Ægyptiorum* & *Chaldæorum* sapientia, de solâ sacrarum ceremoniarum, & divini cultus scientia propagata & optimo cuique inter Philosophos quoque Viro, quod in *Epinomide* etiam à *Platone* probatur, pro comperto est, summam Sapientiam (quemadmodum à principio annotavi) in Veræ religionis assertione consistere. Quò minus mirandum est, antiquitus tot & tantos viros, *Homerum, Pythagoram, Platonem*, ea gratia *Ægyptum* adiisse. Nam & *Thales* ad *Pherecydem* scribit, in *Ægyptum* cum *Solone* se profectum esse, *Sacerdotes & Astronomos* videndi studio, ibique se *Geometrica* addidicisse. Cælius Rhodigin. lib. XVI. cap. IV. LANG.

Ibidem *Μνημονεύουσι παρ' Ἀθηναίοις οὐκ ἀσφαλὲς ἡγεῖτο*] De Atheniensibus testatur Isocrates in Areopagitico, quod neque patria sacra à majoribus accepta dereliquerint, neque iis quidquam adjecerint, sed neque peregrina ulla receperint, *ἐκεῖνο μόνον ἐτήρουν*, inquiens, *ὅπως μηδὲν μήτε τῶν πατρίων καταλύσωσι, μήτ' ἔξω τῶν νομιζομένων προσθήσουσιν· οὐ γὰρ ἐπὶ ταῖς πολυτελείαις ἐνόμιζον εἶναι τὴν εὐσέβειαν, ἀλλ' ἐν τῷ μηδὲν κινεῖν, ὧν αὐτοῖς οἱ πρόγονοι παρέδοσαν.* De iisdem Josephus, libro II. contra Apionem, scribit, quod

 mulierem

mulierem quandam Sacerdotem ob exterorum Deorum cultum interfecerint, capitisque supplicium decreverint, si quis peregrinum aliquem Deum introduceret. Et sane in ipso sacro Codice, Actor. XVII. legimus, Athenienses Paulum, quod peregrinos Deos annunciare videretur, novamque, ut ajebant doctrinam eorum auribus inferret, in Areopagum pertraxisse. Ubi de summis criminibus cogntitionem haberi solitam, & nominatim de impietate, ex illis, quæ Diogenes Laertius, lib. II. cap. IX. de Theodoro narrat, satis liquet. Ait namque, cum ἀσεβείας reus ageretur Theodorus hic, parum absfuisse, quin in Areopagum abduceretur, liberatum tamen esse à Demetrio Phalereo: etiamsi Ambicrates scribat, quod damnatus sit, venenumque hauserit. Certè Socratem bibisse cicutam, ὃς μὲν νομίζει θεοὺς ἡ πόλις οὐ νομίζοντα, ἕτερα δὲ καινὰ δαιμόνια εἰσηγούμενον, *quod non eosdem atque civitas Deos putaret, & nova Numina inveheret*, (hoc verò illud ipsum est crimen, cujus insimulabantur Apostolus cæterique Christiani; ut recte noster observat Justinus Apolog. I.) idem annotavit Laërtius memorato loco cap. V. Confer præterea Cyrillum Alex. lib. VII. contra Julianum, & Eusebium sub initium libri IV. Præparationis Evangelicæ, refer que insuper huc, quæ de eadem hac materia observamus infra ad Apologiam Justini II. KORTHOLT.

Eadem p. 20. Τί τὸ ὂν μὲν ἀεὶ &c.] Hoc Cicero ita est interpretatus *in libro de Universit. Quid est, quod semper sit, neque ullum habet ortum : & quod gignatur nec unquam sit?* LANG.

Pag. 21. Τί τὸ γενόμενον μὲν, ὂν δὲ οὐδέποτε] Cicero hæc verba eo quo dixi loco sit vertit: *Quid est quod semper sit* &c. *Quorum alterum intelligentia, & ratione comprehenditur, quod unum atque idem semper est*, &c. *alterum, quod affert opinionem sensus rationis expertis, quod totum opinabile est, id gignitur & interit, nec unquam esse potest.*

Epiphanii contra Marcionit: de Ente & non Ente, & causa atque fine mali, sententia luculenta est: *Omne quod desinit æternum non est. Verum si initium ut esset, habuit, finem quoque subibit, fieri namque non potest, ut quod principium habuit, æternum perennet: nisi velit, id quod sit* (τὸ ὄν, Ens) *quod Causa est, & Author ejus, quod nunquam sit* (τὸ μήποτ' ὄντος, non Entis) *initium autem, ut sit, habuit. Quod autem sit* (τὸ ὄν) *est Pater, & Filius*, & *Spiritus Sanctus* : & *quod non sit* (τὸ μὴ ὄν) *sunt creata cuncta, quæ primordium ut essent, habuêre. In quibus etiam est id quod dicitur malum. Et quod sit malum, initium sumpsit ab hominibus editis, qui nunquam fuerint. Et cum esse desierit, non amplius extabit malum. Abolitum est id jam inde à promulgatione Legis, & ante Legem, à pluribus eorum, qui juxta Legem naturæ vixerunt: longe verò abundantius ab ipsius corporali Christi adventu: perfectissime porro auferetur à mortuorum resurrectione.* LANG.

Ibidem. Οὔτι τεύξεσθε θανάτου μοίρας τῆς ἐμῆς βουλήσεως &c.] Ciceronis translatio: *Quoniam estis orti, immortales vos quidem esse & indissolubiles non potestis: nec unquam tamen dissolvemini, neque vos ulla mortis fata periment, nec fraus valentior, quam consilium* (βουλὴ) *meum, quod majus est vinculum ad perpetuitatem vestram.* lib. de Universit. LANG.

Pag. 22. Τὴν γὰρ τῆς ὕλης δύναμιν, ἀγέννητον καὶ ἰσόχρονον, καὶ ἡλικιῶτιν — τῷ δημιουργῷ οὖσαν &c.] In tractatu materiæ, sibi ipsi Plato est contrarius. Epiphanius adversus Platonicos sic inquit: *Cælum, secundum* Platonem, *una cum tempore generatum est, ac simul cum eo dissolvetur. Qua sententia, ea, quæ antea de materia promulgarat, abrogavit. dixerat namque Materiam Deo æqualem sive contemporaneam esse.* LANG.

Pag. 24. Ἐγὼ εἰμὶ ὁ ὤν, ἔφη τῆς ὢν συλλαβῆς &c.] *Erat & erit quæ nati tem-*

pori

poris species sunt, non recte æternæ substantiæ assignamus. Dicimus enim de Illa, Est, erat, & erit. Sed illi revera solum esse competit; fuisse vero & fore deinceps ad generationem tempore procedentem referre debemus. Plato in Timæo.

Viva & germana divinitas, nec de novitate nec de vetustate, sed de sua veritate censetur. Non habet tempus æternitas. Omne enim tempus ipsa est. Quod facit, pati non potest. Caret ætate, quòd non licet nasci. Deus tam alienus ab initio & fine est, quam à Tempore arbitro & metatore initii & finis. Tertullianus libro primo contra Marc. *Nihil quidquam futurum est Deo, sed simul omnia in ipso sunt perfecta.* Epiphanius contra Arian.

——— *Deus*
Extraque & intus implet ac superfluit.
Intemporalis, antequam primus Dies,
Esse & fuisse semper Unus obtinet. Prudentius in Roman. LANG.

Ibidem Τὸν παλαιὸν λόγον] In hanc sententiam Verbum Pindari refert Clem. Alexand. lib. 1. Stromat. *Non apud omnes libet veterem aperire orationem, sive vetus verbum, præterquam fidelissimis silentii viris. Hæreticis Plato religiosior ostenditur, qui eundem Deum & justum & bonum confessus est, habentem potestatem omnium, ipsum facientem judicium, sic dicens: Et Deus quidem quemadmodum & vetus sermo est, initium & finem & medietates omnium, quæ sunt, habens, rectè ea perfecit secundum naturam circumiens. Hunc autem consequitur Justitia, ultrix in eos, qui deficiunt à lege divina.* Iren. lib. 3. cap. 45. *Sane quidem Numenius Pythagoricus apertè scribit*, prout ab initio quoque annotavi: *Quid enim est Plato aliud, quam Moses Atticus?* Porro Platonis in Ægypto præceptorem fuisse, Clem. Alexand. scripsit, Sechnuphidem Heliopolitam: sicuti Pythagoræ, Sochnetem archiprophetam Ægyptium, Stromat. lib. 1. LANG.

Ibid. Τὰς δὲ ἐκ τούτων ἀρχὰς ὁ Θεὸς οἶδεν &c.] *Illum qui intelligentiæ sapientiæque se amatorem profitetur, necesse est intelligentis sapientisque Naturæ primas causas conquirere. Deinde secundas causas rerum earum, quæ necessario movent alias, ipsæ ab aliis moventur.* Cicero de Univers. LANG.

Ibid. Επειδὰν τις ἐγγὺς ᾖ τοῦ οἴεσθαι τελευτήσειν] *Omnibus morituris pœnitentia ingruit, in memoriam ea, quæ per injuriam commiserunt, revocantibus: & incessit illis impetus, quo se vellent juste omnia fecisse.* Incerti authoris.

Æquo animo excedendum esse ex hac vitâ, sic etiam Cicero Tuscul. 1. scripsit: *Nos si à Deo denunciatum videatur, ut exeamus à Vitâ, læti & agentes gratias pareamus: emittique nos è custodia, & levari vinculis arbitremur, ut in æternam & plane nostram domum remigremus, &c. sin autem nihil denunciabitur, eo tamen simus animo, ut horribilem eum diem aliis, nobis faustum putemus; nihilque in malis ducamus, quòd sit vel à Diis immortalibus, vel à Natura parente omnium constitutum. Non enim temere, nec fortuito sati & creati sumus: Sed profecto fuit, quædam vis, quæ generi consuleret humano, nec id gigneret aut aleret, quod cum exantlavisset omnes labores, tum incideret in mortis malum sempiternum.*

De veris Philosophis & spe futurorum bonorum, sic Platonem allegat Clem. Alexand. lib. 1 Stromat. *In sacris multi sunt virgiferi, pauci Bacchi, ut aiunt; quasi diceret: Multos esse vocatos, paucos electos. Hi vero non alii sunt, quam qui rectè sunt philosophati*, inquit: *à quibus Ego, quoad potui, non longe abfui per vitam omnem. Id enim omnibus modis expetivi & studui. An autem rectè expetiverim, & quantum sim in vera philosophia assecutus, illo cum venerimus, certo sciemus paulo post, cum Deus volet.*

Sane quidem ei, qui non videri, sed esse velit justus, rerum pulcherrimarum conscientiam, extra simulationem omnem adesse convenit. Id. Ibid.

— hic murus aheneus esto
Nil conscire sibi, nulla pallescere culpa. Horat.

De Synteresi & conscientia bona, quæ non modo animæ, sed corpori etiam hominis hilaritatem suam affert, Gregorii Theolog. verba sunt: *Nihil nos ita exhilarare solet: ut conscientia pura & spes bona.* Et rursum, *conscientia gaudio exultans, una secum simul ad pulchritudinem faciem ipsam & vultum componit, (συσχηματίζει) & maxillas rubore rigat animæ firma valetudo. Nec simpliciter à sapiente est dictum: Cordis lætitia affluentis vultus floret.* καρδίας εὐφραινομένης πρόσωπον θάλλει. LANG.

Pag. 25. Περὶ χείλεσι μυριάδηες] Orci *cujusdam profundæ aperiuntur Portæ, & amnes simul ignis, & Stygis vivi commiscentur, & caligo densatur, multiformia ostendens simulachra, quæ gravem aspectum, & miserabiles proferunt voces. Quæsitores autem ibidem, & tortores sunt, atque hiatus recessusque infinitorum malorum pleni.* Plutarchus. Erum Pamphylum Plato scribit *inter eos, qui in acie ceciderant, decem diebus jacuisse, biduoque postquam inde delatus esset, impositum rogo revixisse, ac mira quædam tempore mortis visa narrasse.* Valerius Maxim. lib. 1. de Mirac.

Erus iste Zoroastres est, qui de seipso hæc scripsit: *Conscripsi Zoroastres Armenii genere Pamphylus, qui in bello mortuus ad inferos descendi, & à Diis hæc addidici. Hunc ipsum Zoroastrem,* Plato, *duodecimo die super pyram positum revixisse dicit.* Clem. Alexand. lib. 5. Context.

Apud Epiphanium in principio Panarii operis est, *Zoroastren hunc inventorem fuisse pravæ doctrinæ Astrologiæ & magiæ, temporibus ferè Nimroti gigantis.* Idem scribit Plinius lib. 30. cap. 1.

Apud Augustinum de Gen. ad lit. lib. 12. cap. 17. *Puer acuto morbo laborans, inter dolores abreptus ab omnibus sensibus jacet, patentibus oculis neminem circumstantium videns, & ad nullam vellicationem se movens; & quodam die duos, alterum provectioris ætatis, alterum puerum cernit. quibus ducentibus & ostendentibus videt chorum piorum psallentium, lætantiumque in luce mirabili, & impiorum in tenebris diversas & atrocissimas pœnas: felicitatis aliorum, aliorumque infelicitatis, meritum* &c. & ibid. cap. 32. *Pœnalia loca sæpe demonstrata sunt his qui rapti sunt à corporis sensibus, & mortuis similes jacuerunt,* &c. Et horrenda fuit visio Tondali militis per aliquot dies, quibus tanquam mortuus jacuit: ut visiones Brigittæ taceam, & apparitiones, quas in libro Dialogorum divus recitat Gregorius.

Id genus exemplum recens reperitur apud Alexandrum Neapolitanum, Genialium dissertationum lib. 6. cap. 21. quod paucis hic referre, visum est operæ pretium esse. In Pelignis opidum est, obscura licet origine, non ignobile tamen (consultò nomine ejus abstinetur) Hujus Dominus superbè & avarè civibus suis imperitavit. Atque inter alia tyrannica ejus facta, illud in primis memoratur. Tenuis fortunæ homo, canem ejus venaticum ita verbarârat, ut periisse ille putaretur. Eam ob causam in tetrum est miser conjectus carcerem, atque duriter ibi asservatus in vinculis. Cœterum clausa, probeque undique munita custodia, per dies aliquot disparuit, ac deinceps eo reversus custodes evocavit, cibum sibi afferri rogans Illi rem ad herum referunt, ad quem adductus (nam id unice petierat) se ab inferis rediisse narrat. Eo namque squalore custodiæ territus, & desperatione adductus, à dæmone cui se pacto devoverat,

devoverat, è ferreis claustris non sine gravi trusura extrusus, & per loca inferna & profundas vastitates præceps actus fuerat; ubi impiorum Pontificum, ducum, regum & aliorum omnis generis ætatis & ordinis hominum, in vastis hiatibus supplicia sævissima viderit: quosdam etiam sibi in vita notos recognovisse se dixit. Inter quos ab eo quidam scrutatus sit, quid rerum in patria ageretur: eundemque cum gravi dominatu illam premi audisset, mandasse homini ut Domino renuntiaret, paratum illi ibi suum esse tormentorum locum, nisi tyrannide sæva desisteret: & quo certior ei fieret fides, secretum Tyranno consilium in militia aliquando secum, nullo prorsus alio conscio, communicatum insinuasse. Quæ vero istic viderentur esse insulæ, coronæ & purpureæ vestes, auro & lapillis pretiosis distinctæ, flammam esse infernalem asseveravit, cujus levi saltem afflatu dextra ejus penè exusta sit. Res hæc domino ei, & cæteris omnibus, ut miraculo, sic etiam terrori fuit. Miser autem ille carcere liberatus, non ita diu in mærore summo consternatus vivens, inter suos lachrymantes, & vicem ejus miserrimam dolentes, mortuus est. LANG.

Pag. 26. Περὶ τ̃ σώματος ἀναστάσεως] *Nonnulli nostrum, propter quoddam præclarissimum loquendi genus, & propter nonnulla, quæ veraciter sensit, amantes* Platonem, *dicunt eum aliquid simile nobis etiam de mortuorum Resurrectione sensisse. Quod quidem sic tangit* in lib. de Repub. Tullius, *ut eum lusisse potius, quam quod id verum esset, affirmando dicere voluisse quis putet. Inducit enim hominem revixisse, & narrasse quædam, quæ* Platonis *disputationibus congruebant.* Aug. de Civit. lib. 22. cap. 28. LANG.

Ibid. Τιτυὸν]

> Virgilius — *Nec non &* Tityon *terræ omniparentis alumnum,*
> *Cernere erat, per tota novem cui jugera corpus*
> *Porrigitur: rostroque immanis vultur obunco*
> *Immortale jecur tondens, fæcundaque pænis*
> *Viscera, rimaturque epulas, habitatque sub alto*
> *Pectore, nec fibris requies datur ulla renatis.* LANG.

Pag. 27. Εἶπε ἥλιον κ̀ σελήνην] *Quidam volunt Lunam plenam* (πλήθους) *esse primitus factam; quod plena Luna initio noctis assurgit, mox post solis occasum.* &c. Aug. de Gen. ad lit. cap. 13.

In principio. Utrum in principio temporis: an in principio, in ipsa sapientia Dei? Quod si Deus caret initio, quomodo faceret aliquid ex initio, ex quo ipse non est? Ac per hoc, ex initio fecit ille ex quo fecit: id est, ex quo cœpit esse quod fecit. Est enim principium sine principio. & est principium cum alio principio. Principio sine principio solus pater est: ideo ex uno principio esse omnia credimus, filius autem ita Pricipium est, ut de Patre sit. (unde Gregor. Nazianzenus canit:

> Παντοκράτωρ ἀγένητε, ἀνάρχετε, κ̀ πάτερ ἀρχῆς
> Υἱέος ἀθανάτοιο, φάος μέγα φωτὸς ὁμοίου.
> *Omnipotens ortum ignorans, & principii expers,*
> *Principiique parens gnati immortalis, & ingens*
> *Luminis æqualis lumen,* &c.)

Ipse est virtus & sapientia Dei, de quo scriptum: *Omnia in sapientia fecisti, & in*

in ipso condita sunt omnia in cælo & in terra, visibilia & invisibilia. Psal. 103. Col. 1.

Et Christianus audiens, in Principio fecisse Deum cælum & terram, Trinitatem ipsam accipit. Intelligere ergo debemus, Deum qui ex nullo cœpit esse principio, fecisse cælum in principio, vel ex quo cælum esse cœpit; vel in Filio, qui est primogenitus omnis creaturæ. Et mundus per ipsum factus est. Ex August. lib. de Gen. ad lit. imperf. cap. 2. lib. Contr. adverſ. leg. & prophet. cap. 2. lib. contr. Adimt. Manich. discip. cap. 1.

Hoc me delectat plurimum, quod etiam in summo exordio sancti libri Geneseos *Trinitas commendatur. Cum enim ita dicitur,* In principio fecit Deus cœlum & Terram: *ut Pater fecisse intelligatur in Filio: sicut attestatur Psalmus, ubi legitur:* Quam magnifica sunt Opera tua Domine. omnia in sapientia (quod est verbum ejus, & in scriptura principium nominatur. Sicuti Dominus in Evangelio Judæis quærentibus quis esset, respondit se esse principium, Joan. 8.) fecisti: *convenientissime paulo post commemoratur etiam Spiritus Sanctus. Cum enim dictum esset qualem terram Deus primitus fecerit, vel quam molem, materiamve futuræ constructionis mundi, cæli & terræ nomine nuncupaverit, subjiciendo & addendo:* Terra autem erat invisibilis & incomposita, & tenebræ erant super abyssum: *Mox ut Trinitatis commemoratio compleretur:* Et spiritus inquit, Dei ferebatur super aquas. Idem Augustinus, de Civitate lib. 11. cap. 32.

Quæri potest, utrum jam distincta & composita omnia Moses *dixerit cælum & terram: an ipsam primo informem universitatis materiam, quæ in has formas & speciciosas Naturas, Deo ineffabiliter jubente, digesta est, cæli & terræ nomine nuncupaverit? Quanquam enim legimus, Qui fecisti mundum de informi Materia: tamen ipsam etiam materiam, cujusmodicumque sit, non possumus dicere non ab eo factam ex quo omnia confitemur & credimus, ut etiam ipsa digestio & ordinatio singularum rerum mundus vocetur: ipsa vero Materies cælum & terra, velut semen cæli appellata sit, quasi confusum atque permixtum ab Artifice Deo, accipiendis formis idoneum.* Idem de Gen. ad lit. cap. 2.

Non modo adversus variantes errantium philosophorum de rerum principiis & causis, hoc est, de Deo & creatione hujus Universitatis, opiniones: verum etiam, & quidem multo magis, contra Valentini *æones:* Basilidis item, Cerdonis, Marcionis, Manichæi *& aliorum hæreticorum vana & impia deliramenta, de eodem Argumento futiliter ex suggestione diaboli excogitata, recta & certa sacrarum literarum tuenda est sententia: Non alium esse rerum omnium conditorem, quam Deum cum Unigenito Verbo & Spiritu Sancto.* Verbo enim Domini cœli firmati sunt, & Spiritu oris sui omnes virtutes eorum, inquit Psaltes Psal. 32. *Et alibi idem,* visibili & invisibili creatura commemorata, *ubi ad factorem earum hymnis celebrandum illas est cohortatus, infert:* Quoniam ipse dixit & facta sunt: ipse mandavit, & creata sunt: *Et rursum:* Extendens cælum, sicut pellem, tegens aquis superiora ejus. *Et paulo post:* fundans terram super stabilitatem suam. Psal. 133. *Et iterum:* qui fecit cælos in intellectu, qui firmavit terram super aquas. Psalm. 135. *Et ante hunc magnus ille* Moses *certius etiam nos docet, ut Deus cælum fecerit, & terram una cum aliis Elementis, ut luminis Naturam condiderit: & cælum quidem luminaribus, terram autem saltibus & sylvis, pratis & fundis exornaverit: ut animantium ipse produxerit genera, & volucribus quidem, in quo diversarentur, concesserit aerem: Natatilibus vero attribuerit Essentiam humentem, pecudibus autem & feris terram dederit, & ut post omnia, hominum formaverit Naturam. Tum vero uno consensu nos idem docent prophetæ omnes. Nam* Esaias *clamat:* Dominus Deus creans coelos, & extendens eos, firmans terram & quæ in ea sunt, dans flatum

flatum populo, qui est super eam, & Spiritum calcantibus eam. cap. 42. *Et iterum*, qui statuit cælum tanquam testudinem (καμάραν nostra Bibl. velut nihilum) & extendit ipsum sicut tabernaculum. 40. *Et ipse Deus per eundem ait*: Extendi cælum solus. *porro beatus* Hieremias *ita inquit*: Iste est Deus, qui exhibuit terram, replevit eam pecoribus & quadrupedibus; qui emittit lumen, & vadit: vocavit illud & obediit illi in tremore. Baruch. 3. *Sed enim non opus est propheticis vocibus*: *nam ante legem & prophetas natura hoc homines edocuit*, *Ac* Melchisedech *ille priscus* Abrahamo *benedicens, ita loquutus est*. benedictus *Abraam* Deo altissimo, qui creavit cælum & terram. Gen. 14. *Et rursum* servum *Abraam* ipse mittens ad desponsationem sponsæ filii sui: pone, inquit, manum tuam sub femur meum, & adjurabo te per Dominum Deum Cæli & terræ. Ibidem 24. *Generosus autem* Job *ille, qui ante latam legem virtute enituit, ipsum verum Deum novit conditorem*; Qui extendit cælos solus *inquit*, & graditur super mari tanquam in pavimento. Job. 9. *Ac ipse* Athlothetes *multa de creatione docet certatorem victorem. Cæterùm ne illis occasionem præbeamus hisce contradicendi, qui veterem non recipiunt scripturam* (*id quod* Marcion *fecit, & alii ejus farinæ Hæretici*.) *ad novam transeamus, & consentanea illi hanc promulgantem ostendamus. Hoc enim modo etiam declarabitur unum habere fontem & hæc & illa flumina, audiamus ergo divinum* Joannem. Omnia per verbum facta, & nihil eorum quæ in creatura considerantur, aut mente percipiuntur, sine eo factum esse, sine ipso enim (inquit) extitit nihil. Joan. 1. *audiamus vero & admirandum* Paulum, *clamantem*; In ipso condita esse omnia, sive visibilia sive invisibilia, Col. 1. *Et iterum*; Per ipsum secula fecisse Patrem. Hebr. 1. *Et in* Areopago *verba faciens, ita ait*: Deus qui fecit mundum & omnia quæ in eo sunt. Hic cæli & terræ cum sit Dominus, non in manufactis templis habitat, nec manibus humanis colitur, tanquam indigens ipse aliquo, præbens omnibus vitam & Spirationem per omnia, fecitque ex uno sanguine omne genus hominum habitare super universam faciem terræ. Act. 17. Lystris *vero, Sacrificare ipsi volentibus hæc dixit*: Et nos paribus vobiscum, passionibus obnoxii homines sumus, annunciantes vobis, ut à vanis hisce convertamini ad Deum vivum, qui fecit cælum, & terram, & mare & omnia quæ in eis sunt. Act. 14. *Etenim superfluum est in his longius immorari, & multa ex Sacris literis afferre testimonia cum ex eis, qui apud* Græcos *in philosophia præstantes fuêre viri, Deum conditorem esse affirmaverint. Nam* Socrates Sophronisci, *&* Plato Aristonis, *& horum Successores, & alii præterea plurimi hujus opinionis fuere. Ex subjecta autem materia Deum dixere conditionis accepisse causam & occasionem* (ἀφορμάς.) Theodoritus in Epitom. divin. dogmat. LANG.

Pag. 27. Καὶ τοῦ παραδείσου δὲ εἰκόνα] Hos versus eleganter expressit *Petrus Bembus* in Ætna sua.

Hic nemora in cælum late crescentia surgunt
Punicei pomum grani, malumque pyrumque,
Et dulces ficus, & magnæ Palladis *Arbor.*
Non illis borealis hyems, non officit æstas
Torrida, sed placidas Zephyris *spirantibus Auras*
Arboribus totum superat fætura per annum,
Et pomo inseruere recentia poma priori,
Et nova jam miti superadvenit uva racemo. LANG.

Pag. 28. Μίμησιν ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ &c.]

Et conjuratos cælum rescindere fratres
Ter sunt conati imponere Pelion Ossam,
Scilicet atque Ossæ *frondosum involvere* Olympum:
Ter pater extructos disjecit fulmine montes. Virgil. 1. Georgic. LANG.

Eadem p. 28. Περὶ τοῦ ἀπ' οὐρανῶν κατενεχθέντος &c.] *Projectus est accusator fratrum nostrorum, qui accusabat eos ante conspectum Dei nostri die ac nocte.* Apoc. 12.

Hunc ex bono per se effectum malum, Græci Διάβολον *appellant, nos* Criminatorem *vocamus: quod Crimina in quæ ipse allicit, ad Deum deferat.* Lactant. lib. 2. cap. 8.

Quid mirum si in Nabuchodonosor, *ad ostendendam potentiam Dei, & humiliandam Regum superbiam, hoc Dei judicio sit patratum: contra eos, qui per* Nabuchodonosor *contrariam intelligunt fortitudinem, de qua est illud*: Videbam Satanam quasi fulgur cadentem de cælo. Luc. 10. Qui est draco cadens in terram, tertiamque partem stellarum secum trahens: Apoc. 12. Lucifer cadens Esai. 14. Catenis noctis in tartarum, in judicium servandus, præcipitatus: 2 Pet. 2. Nabuchodonosor *certe bonum misericordiæ perdidit, malo superbiæ.* Hieronymus in Daniel. de *miserabili* Assyriorum *regis casu, cui* Luciferi *adjunxit lapsum. In utroque autem exemplo horrendum inflatæ superbiæ præmium cernere licet.* August. de doctrin. Christian. lib. 3. cap. 37. *Illa,* inquit, *quæ sub figura Regis* Babyloniæ, *de eadem persona, vel ad eandem personam dicta sunt, in ipsa Contextione Sermonis, de diabolo utique intelliguntur.* apud Esaiam scilicet cap. 14.

Ezechiel *quoque propheta obscure per principem* Tyri cap. 28. *Apostatam principem designavit dicens*: Hæc dicit Dominus Deus, Tu signaculum similitudinis, plenus sapientia & corona decoris, in deliciis paradisi Dei fuisti &c. Elatum est cor Tuum in decore tuo, corrupta est disciplina Tua &c. propter multitudinem peccatorum tuorum in terram projeci te, &c. Et educam ignem in medio tui, hic devorabit te. *Propheticus hic sermo ostendit, diabolum primitus bonum creatum esse, sua vero sponte in pejus inclinationem excepisse, & vitiositatem malis artibus auxisse. Hujus tamen infirmitatem designavit Salvator, cujus illud est verbum*: Ecce vobis potestatem dedi ambulandi super serpentibus, & scorpionibus, & super omni virtute inimici. Luc. 10. *Pœna autem quæ illi minis est denunciata satis indicat liberum ad pravitatem voluntatis arbitrium. Non enim est justitiæ Dei, punire quenquam, qui necessitate quapiam sit malus. Typhus autem in primis & insolentia diabolum pessundedit. Hoc indicavit Apostolus, de Electione Episcopi legem ferens*: Episcopum esse oportet non neophytum, ne typho elatus in judicium incidat diaboli. 1 Tim. 3. Theodoritus in Epitom. divin. dogmatum. Prudentius in Hamartig. de Angelis:

Horum de Numero quidam pulcherrimus ore
Majestate ferox, nimiis dum viribus auctus
Inflatur, dum grande tumens sese altius effert,
Ostentatque suos solito jactantius ignes,
Persuasit propriis genitum se viribus, ex se
Materiam sumpsisse sibi &c. ——
Hic factus de stirpe bonus, bonitatis in usum
Proditus, & primo generis de fonte serenus:
Deterior mox sponte sua. &c. LANG.

Pag. 29. Ἡ δὲ γῆ ἦν ἀόρατος] *Hanc adhuc informem Materiam, terram invisibilem*

visibilem propter obscuritatem, atque incompositam propter informitatem appellavit: quia inter omnia Elementa mundi, terra videtur minùs speciosa quàm cætera: Eandem ipsam materiam etiam aquam appellavit, super quam ferebatur Spiritus Dei, sicut superfertur rebus fabricandis voluntas Artificis. August. lib. 1. de Gen. contra Manich. LANG.

Pag. 31. Ποτερὸν ποτε δεσποτὴν, ἢ ἱερὸν ἢ αὐτὸ ἐνομάζεσθε &c.] Quæstionem istam ad eundem prope modum *Gregorius* decidit Theologus in carmine de Virginitate.

Non homines generant pravosve bonosve mariti,
Sed Natura parens, aut disciplina magistra.
Quin potius verum magis, unde sit optimus, audi:
Optimus, Afflatu & verbo formante, creatur.
——— οἱ μὲν ἄριστοι,
Πνεύματος ἠδὲ λόγοιο διαπλάσσοντος ἄριστοι.

Quidquid in nos ex divina virtute pervenit boni, id omne efficientis omnia gratiæ dicimus esse operationem. Basilius.

De Spiritu Sancto istæ sunt probè tenendæ *Epiphanii* Sententiæ:

Sanguine suo filius Dei sanctificat Gentes: Spiritu vero æterno ducit vocatos in cælum. Quicunque igitur spiritu ejus ducuntur, illi Deo vivunt; qui autem minus, hi morti adhuc deputati sunt: Animales videlicet & carnales isti vocantur. Nam sine Spiritu ipsius, unusquisque mortuus. Quod si spiritus ejus in nobis, qui excitavit ipsum à mortuis, vivificabit mortalia corpora nostra, per eum, qui inhabitat in nobis spiritum suum.

Spiritus Sanctus solus dux veritatis, sanctarum enarrator legum, Spiritualis Legis interpres, prophetarum doctor, Evangelicorum dogmatum illustrator, sanctorum elector, sanctificans & sanctos efficiens per Trinitatem contr. Pneumatomach.

Habemus doctorem spiritum veritatis, quem nobis Dominus dedit post assumptionem in cælos, ut videamus, quæ à Deo nobis donata sunt per gratiam (τὰ χαρισθέντα) *in quo & loquimur, non in doctis humanæ sapientiæ verbis, sed in doctis spiritus, spiritualibus spiritualia conferentes: in quo & colimus & adoramus, propter quem & contumelia afficimur* (ἀτιμαζόμεθα) *in quo Prophetæ prophetarunt; in quo justi deducti sunt* (ὡδηγήθησαν) *per quem accedimus ad filium.* Meletius Antiochenus apud Epiphanium contr. Semiarian. LANG.

Ibidem. Χρόνος δ' ἦν μετ' οὐρανῷ γέγονεν] *Deus fecit & tempora: & antequam faceret tempora, non erant tempora.* August. lib. 1. de Gen. contr. Manich. LANG.

Pag. 32. Τῶν ἀνθρώπων κατὰ τὴν μορφὴν εἰκόνα τοῦ Θεοῦ] *Imago Dei invisibilis est filius, primogenitus omnis creaturæ:* Col. 1. *ad quam conditi sumus. Imago Dei in Creatione facta est tantum, similitudo in Christi baptismate completur.* Hieronymus super Ezech. 28. *Nam similem Dei esse, est habere justitiam, sapientiam, & in virtute Dei esse perfectum.* Ambros. de Fug. secul. *Imaginem in eo obtineo, quod rationalis sim. Id autem quod juxta similitudinem est fio cum bonus sum.* Basilius. Et *Apostolus* nos vult renovari spiritu mentis nostræ, & induere novum hominem, qui juxta Deum conditus est, per justitiam & sanctitatem Veritatis. Eph. 4 LANG.

Ib. Ὑπὸ Μωσέως, καὶ—ἐν τοῖς ἑαυτῶν συγγράμμασιν ἀπηγγέλκασιν]Mimicè Philosophi affectant veritatem, & affectando corrumpunt. *Quis poetarum, quis sophistarum,*

rum, qui non omnino de prophetarum fonte potaverit? Nec mirum, si vetus instrumentum ingenia philosophorum interverterunt, ex horum semine nostram hanc novitiolam paraturam, heretici suis opinionibus ad philosophicas sententias adulterarunt. Tertull. in Apol. cap. 47.

Philosophi qui vocantur, si qua forte vera, & fidei nostræ accommoda, dixerunt, maximè Platonici, *non solum formidanda non sunt; sed ab iis etiam, tanquam ab injustis possessoribus, in usum nostrum vendicanda.* August. de doctr. Christian. lib. 2. cap. 40.

Quidquid homo extrà (apud Philosophos) didicerit, si noxium est, ibi (in sacris literis damnatur: si utile est, ibi invenitur. Et cum ibi quisque invenerit omnia quæ utiliter alibi didicit, multo abundantius ibi inveniet ea, quæ nusquam omnino alibi, sed in illarum tantummodo scripturarum mirabili altitudine &, mirabili humilitate discuntur. ibidem. cap. 42.

Clemens Alexandr. *Philosophos Græcos fures vocat, qui à* Mose *& Prophetis præcipua quæque dogmata sua, non sine gratia quadam acceperunt.* in 1. & 5. Stromat. LANG.

Eadem p. 32. Τὸ ἅγιον ἐπ' αὐτοὺς κατελθὸν πνεῦμα] *Ut & præcones essent Majestatis ejus, & correctores pravitatis humanæ.* Lact. LANG.

Pag. 33. Τὴν ψευδώνυμον ταύτην φιλοσοφίαν] Rectiùs augustum illum nomen Theologiæ nostræ revelatæ tribui, significat Justinus, quàm Sapientiæ, quâ tantopere se efferebant Gentiles. Quò etiam pertinet, quod in dialogo cum Tryphone, de Prophetica & Apostolica loquens doctrina, ταύτην, inquit, μόνην εὕρισκον φιλοσοφίαν ἀσφαλῆ τε καὶ σύμφορον. οὕτως δὴ καὶ διὰ ταῦτα φιλόσοφος ἐγώ. Usitatissimum videlicet est priscis Ecclesiæ scriptoribus, doctrinam Christianam vocare Philosophiam. Unde inter *divinam & humanam* Philosophiam distinguit Vincentius Lirinensis Commonit. cap. 23. & Gregorius Nyssenus in vita Gregorii Thaumaturgi, fidei nostræ doctrinam τὴν θείαν φιλοσοφίαν vocat. Eandem Salvianus Massiliensis lib. 4. de Gubernat. Dei appellat *Philosophiam Christianam*; uti Eusebius Histor. Eccles. lib. 2. cap. 12. lib. 4. cap. 8. Χριστιανῶν φιλοσοφίαν, atque τὴν ἀληθῆ φιλοσοφίαν, (quæ posterior appellatio Clementis quoque Alex. est, sub finem Strom. 1. atque Socratis Histor. Eccles. lib. 4. cap. 27.) & τὴν κατὰ Χριστὸν φιλοσοφίαν, ac τὴν ὄντως ἀληθῆ σοφίαν. Clemens Alexandr. lib. 4. & in Protreptico, τὴν καθ' ἡμᾶς φιλοσοφίαν. Gregorius Naz. orat. in Gregorium M. Εὐαγγελικὴν φιλοσοφίαν Theodoritus Therapeut. lib. 12. ubi etiam Christianos nuncupat Philosophos: quemadmodum *Philosophi nostræ sectæ, quam tuemur*, iidem Lactantio audiunt, sub initium libri de opificio Dei; & οἱ φιλόσοφοι τοῦ Θεοῦ Clementi Alex. Stromat. 6. Quos quidem describens tibi Clemens φιλόσοφοι, inquit, λέγονται παρ' ἡμῖν μὲν οἱ σοφίας ἐρῶντες τῆς πάντων δημιουργοῦ καὶ διδασκάλου, τοῦτ' ἔστι, γνώσεως τοῦ υἱοῦ τοῦ Θεοῦ. *Philosophi apud nos dicuntur, qui amant Sapientiam, quæ est omnium opifex & magistra, hoc est, filii Dei cognitionem.* Pertinet quoque huc, quod, Scripturæ V. T. dogmata τὰ παρ' Ἑβραίοις σοφῶν πεφιλοσοφημένα vocat Origenes contra Celsum, lib. 6. quodque de Hebræorum agens Prophetis, Augustinus, *Ipsi*, inquit, *eis erant Philosophi, hoc est, amatores sapientiæ; ipsi Sapientes; ipsi Theologi; ipsi Prophetæ; ipsi Doctores probitatis atque pietatis*, lib. 18. de Civ. Dei cap. 41. item, quod tradita in Pentateucho doctrina ἡ κατὰ Μωσέα φιλοσοφία Clementi Alex. dicitur Strom. 1. uti βάρβαρος φιλοσοφία & σοφία aliquoties Tatiano contra Græcos. Eodem denique refer, quod Chrysostomus ait in 1 Corinth. homil. 5. μεγάλη δύναμις, τὸ τοὺς

ἀπει-

ἀπερριμμένους, καὶ μηδενὸς μηδέποτε μαθήματος ἁψαμένους τούτους ἀθρόον τὰ ὑπὲρ τὸν οὐρανὸν παιδεύειν φιλοσοφεῖν. *Est magna virtus ac potentia, abjectos, & qui nullam unquam attigerunt disciplinam, repente docere philosophari, quæ sunt supra homines.* Speciatim vitam Monasticam Isidorus Pelusiota τὴν θείαν φιλοσοφίαν vocat lib. 1. epist. 260. Et Socrates, de Monachis loquens, quos vi à vita monastica Theophilus Alexandrinus abstraxerat, Hist. Eccl. lib. 6. cap. 7. ἠνιῶντο, inquit, ὅτι μὴ ἐφιλοσόφουν ὡς ἤθελον, τῇ ἀσκήσει προσκείμενοι. *Ægre ferebant, quod ipsis non liceret, sicut volebant, philosophari, & Monasticæ disciplinæ studiis incumbere.* Frequenter item Philosophiæ vocabulo sic utitur Philo libro περὶ βίου θεωρητικοῦ, ubi de Theraphertis illorumque studiis agit. KORTHOLT.

Eadem p. 33. Οὐ γὰρ ἐν λόγοις] Cyprianus, sub initium libri de bonopatientiæ: *Nos Philosophi non verbis, sed factis sumus; nec vestitu sapientiam, sed veritate præferimus: virtutum conscientiam magis, quàm jactantiam novimus: non loquimur magna, sed vivimus.* Athenagoras in Apologia: παρὰ δ' ἡμῖν εὕροιτε ἂν ἰδιώτας καὶ χειροτέχνας, καὶ γραΐδια, εἰ λόγῳ τὴν ὠφέλειαν παριστᾶν εἰσιν ἀδύνατοι τὴν περὶ τοῦ λόγου, ἔργῳ τὴν ἀπὸ τῆς προαιρέσεως ὠφέλειαν ἐπιδεικνυμένους. οὐ γὰρ λόγους διαμνημονεύουσιν, ἀλλὰ πράξεις ἀγαθὰς ἐπιδεικνύουσιν. Et rursum: οὐ μελέτῃ λόγων ἀλλ' ἐπιδείξει καὶ διδασκαλίᾳ ἔργων τὰ ἡμέτερα. Sic quoque Clemens Alex. Stromat. 1. Christianorum Philosophiam ἔργα ἐπαγγελλομένην dicit, οὐ λόγους. Confer Tractatum de Origine & natura Christianismi ex mente Gentilium cap. 11. KORTHOLT.

Ibidem. Οὐδὲν εἰδότες ἐλέγχοντες] Supra dixerat, τὰ τῶν φιλοσόφων πράγματα πάσης ἀγνοίας καὶ ἀπάτης πλήρη. Sic & aliis scriptoribus Ecclesiasticis passim audiunt Gentiles ἀνοητίζοντες, παραπαίοντες, ἐξεστηκότες, τυφλοὶ τὸν νοῦν, οὐχ ὑγιαίνοντες τὴν διάνοιαν, ἄνθρωποι παράφρονες καὶ πολὺ τὸν ὀφθαλμὸν πεπηρωμένοι, *homines dementissimi, cæci, fatui, insani, furiosi, deliri, insipientes, mente capti, pecudibus æquales: qui aniliter desipiant; qui sapientiam professi, stultitiam potius exhibeant; quorum mentes penitus fucum stultitiæ perbiberint, & Cimmeriis tenebris atriores sint.* Hujusmodi enim & similia ipsorum elogia apud Athanasium, Eusebium, Chrysostomum; Lactantium, Prudentium, legere licet. Confer quæ notamus in Apologiam 2. ad verba ista: μανίαν ἡμῶν καταφαίνονται. KORTHOLT.

Ibidem Ἀνδρῶν ἁπάντων Σωκράτης σοφώτατος ὁμολογεῖ μηδὲν εἰδέναι] Lactantius, libro de Ira Dei, cap. 1. *Remoto Deo cælestique doctrina, omnia erroribus plena sunt. Recteque Socrates, cum esset omnium Philosophorum doctissimus; tamen, ut cæterorum argueret inscitiam, qui se aliquid tenere arbitrabantur, ait, se nihil scire, nisi unum, quòd nihil sciret. Intellexit enim, doctrinam illam nihil habere in se certi, nihil veri. Nec, ut putabant quidam, dissimulavit ipsam doctrinam, ut alios refelleret; sed vidit ex parte aliquam veritatem; testatusque est etiam in judicio, (sicut traditur à Platone) quod nulla esset humana sapientia: adeoque doctrinam, quatum Philosophi gloriabantur, contempsit, derisit, abjecit; ut idipsum pro summa doctrina profiteretur, quod nihil scire didicisset.* KORTHOLT.

Ἀλλὰ γὰρ ἤδη ὥρα ἀπιέναι] Ex Platone hæc refert Cicero Tusculan. Quæst. libro 1. & è Cicerone repetit Lactantius Institut. lib. 7. cap. 2. cujus verba: *Nulla est humana sapientia, si per se ad notionem veri scientiamque nitatur: quoniam mens hominis cum fragili corpore illigata, & in tenebroso domicilio inclusa, neque liberius evagari, neque clarius perspicere veritatem potest; cujus notio divinæ conditionis est. Deo enim soli opera sua nota sunt: homo autem non cogitando aut disputando assequi eam potest; sed discendo & audiendo ab eo, qui scire solus potest;*

& docere. Ideo M. Tullius, sententiam Socratis de Platone transferens, dicentis, venisse tempus, ut ipse migraret è vitâ, illos autem, apud quos causam perorabat, agere vitam; utrum melius sit, inquit, Dii immortales sciunt; hominem arbitror scire neminem. In Platonis Phædone hæc Socratis recitantur: Νῦν δὲ εὖ ἴστε, ὅτι παρ' ἄνδρας τε ἐλπίζω ἀφίξεσθαι ἀγαθούς· καὶ τοῦτο μὲν οὐκ ἂν πάνυ διισχυρισαίμην. *Hoc scitis, spem mihi esse, venturum me ad viros bonos: quod tamen non nimium affirmaverim.* Et postea: εἰ μὲν τυγχάνει ἀληθῆ ὄντα ἃ ἐγὼ λέγω, καλῶς δὴ ἔχει τὸ πεισθῆναι· εἰ δὲ μηδέν ἐστι τελευτήσαντι, ἀλλ' οὖν τοῦτόν γε τὸν χρόνον αὐτὸν, τὸν πρὸ τοῦ θανάτου, ἧττον τοῖς παροῦσιν ἀηδὴς ἔσομαι ὀδυρόμενος· ἡ δὲ ἄγνοιά μοι αὕτη οὐ ξυνδιατελεῖ (κακὸν γὰρ ἂν ἦν) ἀλλ' ὀλίγον ὕστερον ἀπολεῖται. *Si vera sunt, quæ dico, pulchrum est ea credere: si verò mortuo nihil superest, hoc tamen tempore, quod mortem antecedit, minus torquebor præsentibus; hic autem meus error non manebit, (id enim malum foret) sed paulò pòst interibit.* Quæ considerans Tertullianus libro de Animâ cap. I. *Adeò*, inquit, *omnis illa tunc sapientia Socratis de industriâ venerat consultæ æquanimitatis, non de fiduciâ compertæ veritatis!* Similiter & alios Gentilium sapientes de statu animæ humanæ, quem post mortem illa obtineat, admodum fuisse dubios, eorum quoque docent effata, qui alioqui immortalitatem ipsius præ ceteris videri volunt propugnare. Ita Seneca, consolaturus Lucilium, Flacci obitum lugentem, epistola 63. *Fortasse*, ait, (*si modo Sapientum vera fama est, recipitque nos locus aliquis*) *quem putamus periisse, præmissus est.* Confer quæ idem disserit, dum Polybium in fraterna morte vult solari; quæque illis planè gemina habet Cicero, Titium, filii obitum mœrentem, solaturus, lib. 5. ad famil. epist. 16. Dignum quoque observatu, quod, ubi, apud eumdem Tullium Tusculan. I. persuaderi sibi vellet auditor, *posse animos, cùm è corporibus excesserint, in cœlum quasi in domicilium suum, pervenire*; & verò diceret Marcus: *Quid tibi ergò opera nostra opus est? num eloquentia Platonem superare possumus! Evolve diligenter ejus eum librum, qui est de Animô, amplius quod desideres nihil erit*; regerit auditor: *Feci, mehercule, & quidem sæpius. Sed nescio, quomodo, dum lego, assentior; cùm posui librum, & mecum ipse de immortalitate animorum cœpi cogitare, assensio omnis illa elabitur.* Videlicet hoc est, quod de Platone ait Chrysostomus in I Corinth. homil. 4. Πόσα ἔκαμε δεῖξαι ἐπιχειρῶν ὡς ἀθάνατος ἡ ψυχή; καὶ οὐδὲν σαφὲς εἰπὼν, οὐδὲ πείσας τινὰ τῶν ἀκουόντων, οὕτως ἀπῆλθεν. *Quantum laboravit, conatus ostendere, quod anima sit immortalis? & cum evidens nihil dixisset, & nulli auditori persuasisset, sic excessit.* KORTHOLT.

Pag. 34. Οὐδὲ τὴν τοῦ Εὐρίπου φύσιν &c.] *Quid* Chaldaico Euripo *in motu identidem reciprocando putas fieri posse constantius?* Cicer. de Natur. deor. 3. De morte Aristotelis, ejusdemque causa idem scribit Cælius Rodiginus libr. 16. cap. 8.

Cæterum Origines Celsi Africani Philalethem falsi & mendacii arguens tradit Aristotelem *quoque à judicibus* Atheniensium *impietatis crimine suggillatum fuisse, quod dogmata quædam tanquam ἄθεος & ἀσεβῆ in philosophia protulisset, quæ Deorum cultum improbarent. Quapropter ille Athenis, ubi triginta Annos in* Lycæo *docuerat, relictis*, Chalcidem *se contulerit, & inde Amicis ad reditum eum cohortantibus responderit*: Athenis *se discessisse, ne* Atheniensibus *forte causam præberet, ut iterum scelus piaculare philosophum necando, quale in* Socrate *fecissent perimendo, committerent.* (οὐ βούλομαι, ait, ἀθηναίους δὶς διαμαρτεῖν εἰς φιλοσοφίαν.) *Atque interrogatus ibi à quopiam; cujusmodi sibi videretur esse Civitas* Atheniensium? *respondit*: παγκάλη· ἀλλ' ἐν αὐτῇ ὄγχνη ἐπ' ὄγχνῃ γηράσκει, σῦκον δ' ἐπὶ

ἐπὶ

ἐπὶ σύκῳ. hoc est *Pulcherrima, sed in ea pirum in piro senescit, ficusque in fico* (allusio est ad Carmina Homeri suprà allegata) *Sycophantarum designans germinationem.* Clearchus Peripateticus *se scire* Judæum *quendam scripsit, quocum* Aristoteles *fuerit.* Clem. Alexand. libro 1. Stromat. LANG.

Ibidem Σιβύλλης ἐκ τῆς δαιμονῆς ἐπιπνοίας] Gregorius Nazianzenus, in carmine ad Memesium, ait, Hermem Trismegistum & Sibyllam, quæcumque de Deo prædixerunt, non divinitùs afflatos prædixisse, sed ex sacris Hebræorum libris, quos obiter perlegerint, accepisse.

Οὐ θεόθεν, βίβλων δὲ περιβλέψαντες ἐμῶν. KORTHOLT.

Pag. 35. Φακόν ἵνα] Lenticulam. *Tulit autem* Samuel *lenticulam olei* (vel vas Olearium) *& effudit super caput ejus.* 1 Reg. 10. LANG.

Pag. 36. Εἰς τὰς τῆς Σιβύλλης ἀφορῶντα &c.] De Ecstasi sanctorum nostrorum Prophetarum & Apostolorum, alia apud Christianos est Opinio, sicut ex Epiphanio in Athenagoræ defensione annotavi.

Hæc autem Siby.la *sive* Erythrea, *sive* (*ut quidam magis credunt*) Cumana, *ita nihil habet in toto Carmine suo, cujus exigua illa particula est* (de Adventu Christi ad Judicium ἀκροστιχίδα habens, JESUS CHRISTUS Filius Dei, Servator, crux) *quod ad Deorum falsorum sive fictorum cultum pertineat: quinimò ita etiam contra eos, & contra cultores eorum loquitur, ut in eorum numero deputanda videatur, quæ pertinent ad Civitatem Dei* Augustin. de Civitat. lib. 18. cap. 23.

Cognoscite Sibyllam, *quomodo clarè unum doceat Deum, & quæ futura sunt adnuntiet. Et* Hydaspen *in manus sumentes legite, & invenietis multo dilucidius & manifestius filium Dei Christum scriptum: & quomodo adversus illum acie congressuri sunt reges multi, qui odio prosequuntur eum, & eos qui gerunt nomen ejus, & electos ipsius, & simul tolerantiam ejusdem, & adventum* (*secundum gloriosum ad judicium extremum.*) Clem. Alexandr. lib. 6. Context. LANG.

De Sibylla quæ idem Clemen. lib. 1. Context. annotaverit, hic etiam memorare est visum. *Heraclitus scribit,* Sibyllas *non humanitùs, sed divinitùs,* σὺν Θεῷ *res futuras ostensas esse. Dicunt sane,* Delphis *apud* Curiam *ostendi petram quandam, in qua prima* Sibylla, *cum eò ex* Helicone *à Musis educata venisset, sedisse dicitur. Nonnulli ex* Malea *venisse ajunt,* Lamiæ *ex* Sidone *filiam.* Serapion *autem neque mortuam desiisse vaticinari* Sibillam *tradit: & quod post obitum in aërem abierit, sortibus & auguriis divinare, è corpore autem in terram conjecto herbam, ut fieri solet, progressam esse; quam, quæ in eis locis sunt pecudes, depascentes, mortalibus in visceribus certam futurorum præmonstrent significationem. Et animam ejus esse putat, quæ in luna apparet, faciem.* LANG.

Pag. 36. Ἐπὶ τὴν τῶν μὴ θεῶν ἐπιμέλειαν] Hîc, quæ *de Christianæ* Religionis nostræ, & Sanctæ Catholicæ & Apostolicæ Ecclesiæ vetustate Sanctus scripserit Epiphanius fol. 2. notanda. *Ab* Adam *usque ad* Noen *& liberos ejus, hæresis omnis & Idololatria ignota fuit. Nondum inquit, erat alia opinio* (ἑτεροδοξία) *non gens ulla religione varians, non nomen hæresis, neque simulacrorum cultus. Unusquisque proprio sensu ambulabat. Nondum enim lex nata erat: sed quilibet sibi ipsi erat Lex; & sua sibi sententia vivebat. non erat in terris hæresis; non alia & alia sententia: sed homines tantùm communiter omnes vocabantur unius labii & linguæ, & pietas atque impietas erat ipsa Naturæ lex, nec non vernaculum uniuscujusque voluntatis arbitrium & delectus, ac necdum erat vel ex doctrina, vel ex monumentis scriptorum error & seductio. non erat* Judaismus *aut secta quæpiam alia: sed, ut ita dicam, ea, quæ nunc in præsenti Sancta Dei Catholica Ecclesia obtinet, fides erat. quæ cum ab initio extiterit, postea rursum est manifestata. Si quis namque in veritatis*

amore (φιλαλήθως) *rem inspicere velit, ex ipso scopo principium omnium inveniet esse Catholicam & Sanctam Ecclesiam. Sanè quidem* Adam *protoplastus non circumcisus formatus est, sed præputiatus carne, & minime idololatra erat, & sciebat Deum Patrem & Filium & Spiritum Sanctum. Propheta enim erat: & circumcisionem non habens, non erat Judæus: & statuas non adorans, aut aliud quidquam, non erat idolorum cultor: Sed propheta erat* Adam, *& non ignorabat, quod Pater dixerat Filio*: Faciamus hominem. *Quid ergò erat, cum neque* Judæus *esset neque simulachra coleret? Christianismi ille characterem exhibuit. Ad eundem modum & de* Abel, Seth, *& de* Enos, *& de* Noach, *& de* Mathusalem, *& de* Noe, *& de* Eber, *usque ad* Abraam *sentiendum. Operabatur autem tum pietas & impietas, fides & infidelitas: ac fides quidem Christianismi obtinens imaginem: infidelitas autem impietatis habens characterem, & iniquitatis, quæ naturæ legi sunt contraria. Post* Sarug *inter homines primum cœpit esse* Idololatria *&* Græcismus: *sicut ea quæ ad nos pervenit, continet cognitio (sive traditio) per potestatis & arbitrii libertatem, per rationem & mentem, pro probitate iniquitate adinventa.* Sarug *fuit filius* Nachor, Nachor *autem genuit* Thare. *Exinde extitit statuarum fictio, à limi elaboratione & figlina scientia per* Thare *hujus Artem. Ac nondum unquam ante patrem filius apud priscos homines erat mortuus? sed patres ante liberos vita defungentes, filios relinquebant successores. Ne quis autem* Abeli *hic inferat mentionem. Non enim is propria decessit morte. Ex quo autem* Thare *antizelum, id est,* adversam æmulationem *Deo constituit, documento propriæ limi fingendi artis exhibito, paria eis quæ operatus fuerat à justa vindicta accepit, & ipse per filium proprium subintroductâ æmulatione expetitus. Quapropter id per admirationem divina scriptura designavit, dicens*: Et mortuus est Aran ante Thare patrem suum (sive in *conspectu Thare*) in terra nativitatis suæ. Gen. 11. Et *Deus* Abraam *elegit eodem charactere sanctæ Catholicæ & Apostolicæ Ecclesiæ, in præputio fidelem, & in vera religione perfectissimum, & in cognitione: prophetam, & in vita Evangelicam obtinentem conversationem. domi enim patrem honoraverat, & vocatus à Verbo, rebus suis domesticis renunciavit, & vocanti itidem morem gessit, ut* Petrus, & Andreas, Jacobus & Joanne. *Porro lex à Deo* Judæis *instar pædagogi data, pro eo atque pædagogus etiam lex ipsa erat: corporaliter quidem illa mandata & instituta; spiritualiter autem habens expectationem: inter alia plurima docuit unum agnoscere Deum, & eidem soli servire: in Monarchia quidem (hoc est) unius principatu) nomine ipso prædicato, in Monarchia etiam Trinitate, semper annuntiata.* Et *credita est illa à præstantissimis quibusque eorum, id est prophetis & sanctificatis. Et omnes sacri libri* Judaismum *tradiderunt, & Legis observationes, usque ad adventum Domini nostri* JESU CHRISTI. *Ac rectè illi ferebantur, qui in Lege tanquam pueri manu ducebantur, si Christum ab ipso pædagogo, lege inquam, eis prænuntiatum & vaticiniis promissum suscipiebant: ut suscepta ipsius Deitate, incarnatam quoque ejus discerent, & cognoscerent præsentiam, non legis solutionem, sed legis implementum: quandoquidem typi in lege erant, veritas ipsa in Evangelio.*

Verum enimvero Sancta Catholica & Apostolica Ecclesia sponsa CHRISTI *est, & columba unica & perfecta.* Una est, *inquit,* columba mea, perfecta mea. Cantic. 6. *non quæ postea extiterit, sed prima fuerit.* CHRISTI *sancta sponsa, & ab incarnato ipsius adventu, & ante adventum eundem illi copulata, cum ipso simul* Adam *formata, & in Patriarchis ante* Abraam *prædicata, & cum* Abraam *credita, & per* Mosen *manifestata, & in* Esaia *& cæteris prophetiis designata: in* CHRISTO *verò exhibita, & cum* CHRISTO

extans

extans (ὑπάρχουσα) *postremo autem à nobis encomiis & laudibus celebrata* (*& celebranda.*) *Ecclesia ab una fide est progenerata, & per Spiritum sanctum genita, una uni & soli genitrici. Quæcunque vero post hanc, vel ante eam venerunt, pellices nominatæ, non omnino quidem illæ alienæ factæ sunt à testamento & hæreditate: sed à Verbo dotem non acceperunt, neque donum spiritus sancti obtinuerunt.*

Sancta Catholica Ecclesia & Christianismus vere (ὄντως) *ab initio est nominatus, & cum* Adam *& ante* Adam, *& ante omnia secula in* CHRISTO, *Patris & filii & spiritus sancti voluntate, & ab omnibus, quicunque per generationes Deo placuerunt, hominibus creditus, & in ipsius adventu evidenter manifestatus.* Hæc sparsim in principio & fine Panarii operis, & in Epitom. Cathol. fidei inveniuntur scripta.

De eadem antiquitate Christianismi sic etiam canit Prudentius adversus Symmach. lib. 2.

Quanquam si tantum studium est, & cura vetusti
Moris, & à prisco placet haud discedere ritu,
Extat in antiquis exemplum nobile libris:
Jam tunc diluvii sub tempore, vel prius, uni
Inservisse Deo gentem, quæ prima recentes
Incoluit terras, vacuoque habitavit in Orbe:
Unde genus nostræ ducit porrecta propago
Stirpis, & indigenæ pietatis jura reformat.

Nondum natis istis Diis, quos impiè colitis, necesse est unius Dei cultum fuisse per terram: ejus scilicet qui execratur malitiam exigitque bonitatem: cujus templum est non lapides aut lutum, sed homo ipse, qui figuram Dei gestat: quod templum non auro & gemmarum donis corruptibilibus, sed æternis virtutum muneribus ornatur. Lactant. lib. 5. cap. 8. LANG.

Apud Seras *Lex est, non occidere, nec fornicari, nec furari, nec adorare simulachra. Unde in illa Regione nullum templum conspicitur, nulla mulier meretrix, nulla adultera, nemo fur, nemo homicida,* Eusebius lib. Præparat. 6. cap. 8. LANG.

Ninus *Rex* Babylonius, *omnium primus templum* Belo *patri, & matri* Junoni, & Rheæ *aviæ, & statuas erexit:* Berosus. *quando in terra* Chaldæorum *natus est* Abraam: August de Civit. lib. 18. cap. 2. A Nino *itaque occasionem & ortum cepit idololatria,* Belus, *quem* Babylonii *&* Assyrii *colunt, antiquior* Trojano bello *fuisse invenitur trecentis viginti duobus annis, &* Saturno *æqualis.*

Melisseus Cretensium Rex, *primus Diis sacrificavit, ac ritus novos sacrorumque pompas introduxit,* Jovis *nepotis educator.* Jupiter *autem in tantam insolentiam venit, ut ipse sibi fana multis in locis constitueret.* Lactant. lib. 1. circa finem:

Inde Deos, quorum patria spectata sepulchra
Scimus, in ære hebetes informavere minores.
Advena quos profugit gignens, & equina libido
Intulit Italiæ: Thuscis *namque ille puellis*
Primus adhinnivit simulato numine mœchus.

Sa ur-

Saturnus scilicet, *omnium deorum Sator*, ut ait Lactant. Prudentius lib. 1. contr. Symmach. At enim Chronici nostri recentiores ex sacris literis annos mundi conditi computantes, à *Beli* regno ad bellum *Trojanum* & *Ilii* captivitatem, numerant annos circiter 953. qui numerus multum à *Lactantii* ratione discrepat. LANG.

Eadem Pag. 36. *Θεὸν νοῆσαι μὲν ἐστι χαλεπὸν* &c.] Hermes quoque Trismegistus unum Deum loquitur, *eumque incomprehensibilem*, *atque inæstimabilem* confitetur. Cyprian. de Idolor. vanitate tract. 4. LANG.

F I N I S.

KORTHOLTI ANNOTATIONES IN SANCTI JUSTINI ORATIONEM AD GRÆCOS.

Pag. 37. EINAI μου τ' ἐκ τῶν ὑμετέρων ἐθῶν χωρισμόν.] Ex eo, quod causam Græcis reddit Justinus, cur ab Hellenismo ad Christianismum sese contulerit, satis apparet, quantopere, hallucinetur Epiphanius, dum ἀπὸ Σαμαρειτῶν εἰς Χριστὸν πεπιστευκέναι, *à Samaritarum ad CHRISTI fidem transivisse* ipsum scribit hær. 46. Nempe decepit eum, quod Samaritas genus suum Justinus appellat. Vide quæ notamus ad dialogum cum Tryphone verb. ἀπὸ τοῦ γένους τοῦ ἐμοῦ.

Pag. 38. *Τίς αὐτοῦ τῇ ληρώδει θεογονίᾳ συνθήσεται;*] Hæc & similia quando Gentilibus à nostris fuerunt exprobrata, *quibus potuerunt argumentis & interpretationibus conati sunt res inhonestas honesto sermone velare* ait Clemens Recognit. lib. 10. Sic Arnobius lib. 5. ad hunc modum loquentes introducit Paganos: *Istæ omnes historiæ, quæ tibi turpes videntur, atque ad labem pertinere divinam, mysteria in se continent sancta, rationes miras atque altas, nec quas facile quivis possit ingenii vivacitate pernoscere: Neque enim quod scriptum est, atque in prima est positum verborum fronte, id significatur & dicitur, sed allegoricis sensibus & subdivivis intelliguntur omnia illa secretis: Aliud quidem dicitur, sed intelligitur aliud; & sub vulgaris simplicitate sermonis latet ratio secreta, & altitudo involuta mysterii.* Quid verò ad ista Arnobius? *Argutiæ sunt*, scribit, *ut appares, atque acumina hæc omnia, quibus fulcire solenne est malas in judiciis causas, quinimo, ut verius dicam, sophisticarum disputationum colores, quibus non verum, sed imago & species veri semper atque umbra conquiritur: Nam quoniam rectas accipere lectiones pudet, dedecet, decursum est in has partes, ut alia subjiceretur res alii, & in speciem decoris turpitudinis interpretatio cogeretur.* Ac iterum, *Quia talium scriptorum historiarumque vos pudet, nec aboleri videtis posse ea, quæ sunt fœde semel in commentarios relata, nitimini cohonestare res turpes, atque omnibus arguiarum modis pro rebus subditis, verborum invertitis corrumpitisque naturas; atque, ut olim accidere male sanis assolet, quorum turbida vis morbi sensum atque intelligentiam depulit, confusa atque incerta jactatis, & inanium per rerum figmenta bacchamini.* Confer Julium Firmicum de errore profan. Religg. Theodoritum Therapeut. lib. 3. Athenagoram in Apologia, Tatianum contra Græcos.

Pag. 40. *Στεφάνων ἀθετέους*] Coronarum usum respuebant Christiani ve-

 teres.

teres. Scripsitque peculiarem librum Tertullianus, quo variis argumentis evincere nititur, *homines Dei coronare non debere.* Præcipuum est, quod Gentiles sacra sua idololatrica coronati administrent. *Alienum judicare debemus,* inquit cap. 7. *coronati capitis institutionem, ab eis prolatam, & in eorum deinceps honorem dispensatam, quos seculum Deos credidit.- Quale habendum est apud homines veri Dei, quod à candidatis diaboli introductum, & ipsis à primordio dicatum est?* ac rursum cap. 10. *Quid tam indignum Deo, quàm quod dignum idolo? — Si verbo modo conditio polluitur, ut Apostolus docet* (1 Cor. 10. 28.) *multo magis cum habitu & ritu & apparatu idolothytorum contaminatur, ita & corona idolothytorum efficitur, Hoc enim ritu & habitu & apparatu idolis immolatur auctoribus suis.* Eodem pertinet, quod Cyprianus, Martyrum Confessorumque ἀρετὴν deprædicans, sub initium libri de Lapsis, inter alia ad hunc modum eos affatur: *Ab initio sceleratoque velamine, quo illic velabantur sacrificantium capita captiva, caput vestrum liberum mansit: Frons cum signo Dei pura, Diaboli coronam ferre non potuit, coronæ se Domini reservavit.* Vide præterea hanc in rem Clementem Alex. Pædagog. lib. 2. cap. 8. Minucium Felicem in Octavio, Lactantium lib. 6. cap. 22. Lucianum in Nigrino.

Eadem p. 40. Εἰ τὸν Δία μιμούμενος] Lactantius Institut. lib. 1. cap. 10. *Stultus M. Tullius, qui C. Verri adulteria objecit; eadem enim Jupiter, quem colebat, admisit: qui P. Clodio sororis incestum: at illi Optimo Maximo eadem fuit & soror & conjux.* Tertullianus Apolog. cap. 9. *Incesti qui magis, quàm quos ipse Jupiter docuit?* Julius Firmicus Maternus libro de errore profanarum Religionum: *Adulterio delectatur aliquis; Jovem respicit & inde cupiditatis suæ fomenta conquirit. - Semina pene omnium scelerum à Diis suis peccantium turba collegit; - &, ut perditus animus impune facinus posset admittere, ex præcedentibus facinorum exemplis majore se auctoritate defendit. — O facinorosæ cupiditatis triste solatium! o hominum deflenda persuasio! ó infelicis imitationis cruenta meditatio! Scenam de cœlo fecistis, & errantes animos per abrupta præcipitia crudeli calamitate duxistis, cum hominibus peccare cupientibus facinorum via de Deorum monstratur exemplis.* Supra dixerat: *Quicùmque hæc* Ethnicorum *sacra devotâ mente veneratur, cuicumque placet superstitionis istius metuenda contagio, aut malis suis solatium quærit, aut facinora eorum tacita collaudat cogitatione; hæc optans, hoc quærens, hoc utique magnopere desiderans, ut & sibi liceat, quod Diis suis licuit, ut & se ad consortium talis vitæ morum similitudo perducat.* Simili modo Arnobius libro 5. *Quis est,* inquit, *mortalium tam pudicis moribus institutus, quem non ad hujusmodi furias Deorum documenta prorient? aut quis suas comprimere cupiditates à cognatis valeat reverendisque personis, cùm apud superos sanctum nihil in libidinum videat confusione servatum? Ubi enim primam perfectamque naturam intra fines constiterit justos cupidinem suam non valuisse frenare, cur non in promiscuos appetitus effundat se homo, & ingenitâ fragilitate præceps datus, & magisterio sanctæ divinitatis adjutus?* Idem jam ante libro 4. scripserat: *Ille in fabulis maximus ipse regnator poli, sine ulla nominis majestatisque formidine, adulterorum agere introducitur partes, atque ut fallere castitatem alienarum posset familias-matrum, ora immutare pellacia, & in species conjugum subditivi corporis simulatione succedere.* Nempe huc pertinet regula illa apud Aristophanem in Nubibus: Μοιχὸς γὰρ ἢν τύχῃς, ἁλοὺς, τάδ᾽ ἀντερεῖς πρὸς αὐτὸν, ὡς οὐδὲν ἠδίκηκας· εἶτ᾽ εἰς τὸν Δί᾽ ἐπανενεγκεῖν κεῖνον, ὡς ἥττων ἔρωτός ἐστι καὶ γυναικῶν· καίτοι σὺ, θνητὸς ὢν, θεοῦ πῶς μεῖζον ἂν δύναιο; *Si fueris in adulterio deprehensus, hæc contra objicies, ut nihil injuriæ cuiquam intuleris: quin & in Jovem culpam rejicies, quod amore victus inierit fœminas; tu verò cùm homo mortalis*

talis

talis sis, quomodo plus quàm Deus ipse possis? Et sanè Chærea apud Terentium in Eunucho, actu 3. sc. 5. stuprum suum eò excusat, quòd utique sibi homuncioni facere licuerit, quæ commiserit ille Deorum maximus, *qui templa cœli summa sonitu concutit.* Cujus flagitiosi adolescentis meminit ex Comico Augustinus lib. 2. de Civ. Dei cap. 7. epist. 202. & Confess. lib. 1. cap. 16. Vide porrò hanc in rem Theophilum Antiochenum lib. 3. ad Autolycum, Cyprianum epist. 2. Gregorium Naz. orat. in sancta lumina, Athanasium orat. contra Gentes, Cyrillum Alex. lib. 7. contra Julianum.

Eadem p. 40. Γίνεσθε ὡς ἐγώ, ὅτι κἀγὼ ἤμην ὡς ὑμεῖς] Octavius Minucii Felicis: *Nobis ipsis pœnitentibus credite: Et nos enim idem fuimus, & eadem vobiscum quondam, adhuc cæci & hebetes, sentiebamus.* Tertullianus Apolog. cap. 18. *Hæc & nos risimus aliquando. De vestris fuimus.*

Ibidem Ταῦτά μοι εἶπε] In dialogo cum Tryphone narrat Justinus, quomodo, de veritate & indipiscendo fine homini proprio solicitus, in senem quendam inciderit, qui, post varios sermones ultro citroque habitos, tandem Scripturæ sacræ libros ipsi mirificè commendaverit, quippe ab iis profectos auctoribus, qui *minimè per demonstrationem* (οὐ μετὰ ἀποδείξεως) *scripta sua composuerint*, sed *longissimè supra demonstrationem omnem*, ἀξιόπιστοι *fuerint veritatis testes.* Quibus ipse excitatus, è vestigio ad legendas Dei Scripturas sese dederit, indeque veram Philosophiam hauserit. Tatianus Justini discipulus orat. contra Græcos, Κατ' ἐμαυτὸν γενόμενος, inquit, ἐζήτουν, ὅτῳ τρόπῳ τἀληθὲς ἐξευρεῖν δύναμαι. περινοοῦντι δέ μοι τὰ σπουδαῖα, συνέβη γραφαῖς τισὶ ἐντυχεῖν βαρβαρικαῖς, πρεσβυτέραις μὲν ὡς πρὸς τὰ Ἑλλήνων δόγματα, θειοτέραις δὲ ὡς πρὸς τὴν ἐκείνων πλάνην, καί μοι πεισθῆναι ταύταις συνέβη, διά τε τῶν λέξεων τὸ ἄτυφον, καὶ τῶν εἰπόντων τὸ ἀνεπιτήδευτον. Theophilus Antiochenus ad Autolycum libro 1. καὶ γὰρ ἐγὼ ἠπίστουν τοῦτο ἔσεσθαι, ἀλλὰ νῦν, κατανοήσας αὐτά, πιστεύω, ἅμα καὶ ἐπιτυχὼν ἱεραῖς γραφαῖς τῶν ἁγίων Προφητῶν. Inprimis autem huc pertinet, quod Hilarius sub initium operis sui de Trinitate commemorat, animadversis Gentilium circa religionem & Numinis cultum absurditatibus, tandem ad Scripturas & CHRISTI fidem se fuisse perductum. *Plures eorum*, inquit, *numerosas incertorum Deorum familias introducebant; &, virilem ac muliebrem sexum in divinis naturis agere existimantes, ortus ac successiones ex Diis Deorum asserebant. — dignumque jam non erat, auctores eos veritatis existimare, qui ridicula, & fœda, & irreligiosa sectantes, ipsis illis inanissimarum sententiarum suarum opinionibus dissiderent. — Hæc igitur, multaque alia ejusmodi, mecum animo reputans, incidi in eos libros, quos à Moyse atque à Prophetis scriptos esse Hebræorum religio tradebat*, Et quæ sequuntur. Confer quæ ex Gregorio Nysseno dedimus supra ad Parænesin pag. 3. verb. οἷς οὐ λόγων ἰδιώτου τέχνης.

Ibidem Τῆς παιδείας ἴνδαλμα] Origines lib. 4. περὶ ἀρχῶν cap. 1. *Si quis eum omni studio, & reverentia, qua dignum est, Prophetica dicta consideret, in eo ipso dum legit & diligentius intuetur, certum est, quod aliquo diviniore spiramine mentem sensumque pulsatus agnoscet, non humanitus esse prolatos eos, quos legit, sed Dei esse sermones; & ex semetipso sentiet, non humanâ arte, nec mortali eloquio, sed divino (ut ita dixerim) cothurno libros esse conscriptos.* Confer ejusdem lib. 1. 3. 6. contra Celsum. Ita Tatianus, postquam protulisset, quæ paulo ante ex eodem recitavimus, subjungit, per lectionem Scripturæ mentem suam factam esse θεοδίδακτον. Pertinetque huc, quod ait Augustinus Conc. de gestis cum Emerito: *Nos* (qui verbum prædicamus), *aurem forinsecus percutimus; Deus novit intrinsecus loqui.* Et in 1 Johann. tract.

 3. *Ma-*

3. *Magisteria forinsecus auditoria quædam sunt & admonitiones; cathedram in cælo habet, qui corda docet.* Plura eo facientia dedimus Tract. de Canone Scripturæ cap. 2. 6.

Eadem p. 40. Τὸ τοῦ λόγου δυνατὸν] Agit Deus cum verbo suo, non tantùm concursu generali ad modum causæ primariæ, sed etiam speciali gratiâ & naturam superante virtute, quæ animos audientium, vel legentium inenarrabili quadam vi subit, percellit, afficit, sibi devincit, certosque eos reddit, hujusmodi doctrinam seu scripturam esse divinam, & ab alio primo auctore non profectam, quàm ab ipso Deo. Atque hæc virtus divina quia cum verbo adeò arctè cohæret, ut ab eo numquam absit, imo sine eo (siquidem de hodierno ordinario divinæ illuminationis modo loquamur) numquam adsit; inde fit, ut ipsius verbi potentia rectè dicatur. Vide 1 Thessal. 2. 13. Matth. 7. 28. 29. Rom. 1. 16. 1. Cor. I. 18. 23. 24. II. 4. 5. Confer quæ notamus in dialogum cum Tryphone ad verba ἀνωτέρω πάσης ἀποδείξεως.

Ibidem Καθάπερ ἐπῳδὸς] Origenes homil. 20. in Josuam: *Auditu verbi divini, velut præcantatione quadam, noxiarum virtutum, quæ te obsident, & quæ tibi insidiantur, virus depellitur & fugatur. Observa tantum, ne efficiaris sicut aspides surdæ & obturantes aures suas.* Eodem spectat, quod Basilius M. Scripturas sacras vocat κοινὸν τῶν ψυχῶν ἰατρεῖον, in Psal. 1. ac epist. 1. & Chrysostomus, φάρμακον τῆς ψυχῆς, atque ἀποθήκην φαρμάκων homil. 9. in Epistolam ad Colossenses. Plura ejus generis notavimus Tract. de lectione Bibliorum in linguis vulgò cognitis num. 77.

Langi Annotationes in Sancti Justini de Monarchia Dei Librum.

Pag. 103. ΤΗΣ *ἀνθρωπίνης φύσεως τὸ κατ᾽ ἀρχὴν* &c.] *Sapientia & salus sive religio hominum ita sunt inter se conjunctæ, ut neque religio ulla sine sapientia suscipienda sit, neque ulla sine religione probanda sapientia.* Lactant. lib. 1. in princip.

Nec Philosophia potuit veritatem comprehendere: nec religio deorum rationem sui, qua caret, reddere. Ubi autem sapientia cum religione inseparabili nexu cohæret, utrumque verum esse necesse est; quia & in colendo sapere debemus, id est scire quid nobis & quomodo sit colendum: Et in sapiendo colere, id est re & actu quod scierimus, implere. Idem libr. 4. cap. 3.

Satis est demonstrare, summo ingenio viros attigisse veritatem, ac propè tenuisse, nisi eos retrorsum fucata pravis opinionibus consuetudo rapuisset: qua & deos alios esse opinabantur, & ea quæ in usus hominis Deus fecit, tanquam sensu prædita essent, pro diis habenda & colenda credebant. Idem lib. 1.

Ibidem Τὸ *μόνῳ τῷ ὄντως Θεῷ πρέπον ὄνομα, ἐπὶ θνητοὺς μεταφέρουσι*] Poetæ ut eos ornarent, quorum memoriam laudibus celebrabant, deos esse dixerunt. Lactant. ibidem.

Tantum posse omnes illo sub tempore reges,
Indocilis fatui ducebat ineptia vulgi:
Ut transire suis cum sordibus Induperator
Posset in æternum cæli super ardua regnum.
Regia tunc omnis vim majestatis, & omnis,
Parva licet cæli, imperium retinere potestas
Credita: thure etiam ducibus, parvoque sacello
Impertitus honor. quem dum metus, aut honor, aut spes
Accumulant, longum miseris processit in ævum
Mos patrius: cœpit falsæ pietatis imago
Ire per ignaros nebuloso errore nepotes.

Prudentius lib. 1. adverſ. Symmach.

Eadem p. 103. Καὶ πυρίσημοι τοῖς γε νῦν ἔχουσι &c.] *Nemo est tam rudis, tam feris moribus, quin oculos suos in cœlum tollens, tametsi nesciat cujus Dei providentia regatur hoc omne quod cernitur, aliquam tamen esse intelligat ex ipsa rerum magnitudine, temperatione, motu, dispositione, constantia, utilitate, pulchritudine, nec posse fieri, quin id, quod mirabili ratione constat, consilio majori aliquo sit instructum; Dei scilicet, qui est æterna mens, ex omni parte perfectæ consummatæque virtutis.* Idem Lactant. Ibid. *Qui unum credit Deum, qui verbo omnia fecit* &c, *hic tenet caput, ex quo totum corpus compactum & connexum, per omnem juncturam subministrationis in mensura uniuscujusque partis incrementum corporis facit; in ædificationem sui in charitate.* Iren. lib. 1. cap. 52.

Nemo est quidem qui sapiat, rationemque secum putet, qui non unum Deum esse intelligat, qui & condiderit omnia, & eadem qua condidit virtute moderetur. Lactantius, ubi supr.

Cùm defendamus causam veritatis apud eos qui aberrantes à veritate falsis religionibus serviunt: quod genus probationis adversus eos magis adhibere debemus, quàm ut eos suorum testimoniis revincamus? Idem.

Pag. 104. Ἱδρυσάμενοι σημεῖον &c.] Mali solatium. *Itaque homines regum suorum simulachra finxerunt, ut haberent aliquod ex imaginum contemplatione solatium: progressique longius per amorem meriti, memoriam defunctorum colere cœperunt: ut & gratiam referre bene meritis viderentur, & successores eorum allicerent ad bene imperandi cupiditatem.* Lactant. Libr. 1.

Apud eundem ibidem hac de re *Sibyllini* sunt versus, qui è Græco sic verti possunt:

> Quid de Principibus *statuisti*, Græcia, *magnis*
> *Qui nequeunt fati leges vitare rapacis?*
> *Aut quid defunctis ita munera vana Sacrasti?*
> *Sacrificas statuis. Quis te malus impulit error,*
> *Talia quæ faceres, & summi sacra parentis*
> *Desereres?* —

Sic *Cicero* filiam suam *Tulliolam* in numerum Deorum referre statuit. Cujus hæc sunt verba: *Si* Cadmi *aut* Amphionis *progenies, aut* Tindari, *in cœlum tollenda, fama fuit; huic idem honos certè dicandus est, quod quidem faciam, teque omnium optimam doctissimamque, approbantibus diis immortalibus ipsis, in eorum cœtu locatam, ad opinionem hominum omnium consecrabo.* Quis verò ista legens *Ciceronem* non delirasse existimet?

Pag. 105. Θεῖον λόγον] *Divinum verbum*, θεῖον λόγον Trismegistus, *qui veritatem pene universam nescio quomodo investigavit, fatetur esse ineffabilem quendam sanctumque sermonem, cujus enarratio modum hominis excedat.* ἐστί τις, ὦ τέκνον, Ἀπόρρητος λόγος σοφίας, ὃν εἰπεῖν ὑπὲρ Ἄνθρωπόν ἐστι. hoc est: *est, ô fili, ineffabilis quædam ratio sive verbum sapientiæ, quod eloqui supra hominem est.* Lactant. lib. 4. cap. 9. 8. 7.

Hoc verbum caro factum in nobis inhabitat, utpote *Emanuel*, & mirificè depredicatur in Evangelio secundum *Joannem*. Cujus Evangelii initium quidam *Platonicus*, sicut à Sancto sene *Simpliciano*, qui postea *Mediolanensi* Ecclesiæ præsedit Episcopus, beatus *Augustin.* (de civit. libr. 10. cap. 29.) audivit, aureis literis conscribendum, & per omnes Ecclesias in locis eminentissimis proponendum esse dicebat.

Per hanc rationem & verbum (τὸν λόγον) fieri omnia secundum *Heraclitum*

tum & *Platonem*, *Amelius* asserit *Platonicus*. Et *Platonicus Philo* in libro de causis: *conandum*, inquit, *est in primis ad ipsum quod sit* (*ens*) *de quo dicitur* : ego sum existens ille : sive, Ego sum qui sum : ut *ascendamus aut saltem ad ipsius imaginem, sacratissimamque rationem & verbum primogenitum. Porrò hæretici qui verbum* (τὸν λόγον) *Deum esse negant*, Alogi *dicuntur*. Cœlius Rhodig. lib. 9. cap. 17.

Eadem p. 105. Καὶ ποταμοὶ, πελάγους τε βάθος] Observavit *Petrus Crinitus*, oraculum *Serapidis*, cum id *Nicochreon* rex *Cypriorum* de summo Deo consuluisset, hujusmodi dedisse responsum, sicut est à me è *Græco* in *Latinum* translatum Sermonem :

Sum Deus immenso & quali nunc corpore dico.
Cælestis caput est mundus, *vasta æquora venter*,
Terra pedes, *aures verò pellucidus æther*,
Auricomi fulgor resplendens, *lumina*, *solis*.

Ibid. Εἰ δ' ἐκ ἱερεῖ, Θεός εἰμι] *Dii qui cælos & terram non fecerunt*, *pereant de terra*, *& de his quæ sub cælo sunt*. Hieremiæ 10.

Nec putet esse Deum, *nisi qui super omnia summus*
Emineat, *magnique immensa creaverit orbis*. Prudent.

Ibid. Οὖσαν πυρὸς γέμοντα θησαυρὸν χάοις &c] *Cæli qui nunc sunt*, *& terra*, *verbo thesaurisati*, *igni reservantur in diem Judicii & perditionis impiorum hominum* &c. *cæli magno impetu pessum ibunt* : *elementa autem fervore solventur*, *& terra*, *quæque in ipsa sunt opera*, *exurentur*. 2. Petr. 3.

Ibid. Καθ' ᾅδην δύο τρίβους νομίζομεν] Cicero 1. Tuscul. *Duæ sunt viæ*, *ut ait* Socrates, *duplicesque cursus animorum è corpore excedentium*, *nam qui se humanis vitiis contaminarunt*, *& se totos libidinibus dediderunt*, *iis devium quoddam iter est*, *seclusum à consilio deorum. Qui autem se integros castosque servarunt*, *quibusque fuit minima cum corporibus contagio*, *suntque in corporibus humanis vitam imitati Deorum* : *his ad illos à quibus sunt profecti facilis patet reditus*.

Esse inferos, Zeno Stoicus *docuit*, *& sedes piorum ab impiis esse discretas* ; *& illos quidem quietas ac delectabiles incolere regiones*, *hos verò luere pœnas in tenebrosis locis*, *atque in cæni voraginibus*, *idem nobis Prophetæ palam faciunt*. Lactantius libro 7. cap. 7.

Pag. 106. Βροντῆς ἀκούσας μηδαμῶς πόῤῥω φύγῃς]

Si fractus illabatur orbis,
Impavidum ferient ruinæ. Horat.

Pag. 107. Μηδὲν σπουδῶς αὐτὸς σεαυτῷ δαπανᾷς] *Pietas grata est Deo*, *sumptus est removendus. Quid enim est cur paupertatem deorum aditu arceamus* : *præsertim quum ipsi Deo nihil minus gratum futurum sit*, *quam non omnibus patere ad se placandum & colendum viam* ? Cicero, secundo de legibus.

Ibid. Πάλιν τε Πλάτων ἐν Τιμαίῳ &c.] Intercisus hic proculdubio est locus, nam deest sententia ista : *nihil esse humanam sapientiam & potentiam*, *cum divina conferatur*, ad quam *Platonica* ista accommodata auctoritas est, præterea alia quæpiam *Platonica* huic similis, quæ intercidit, sed enim quoniam

quoniam hic *Platonis* etiam fit mentio, & de eo doctrinaque ejus in hoc opere multa sparsim retuli, visum quoque hîc mihi est, quid de hujus viri Philosophia judicaverit *Constantinus* Magnus, verbis ipsius ex sermone imperali exponere.

Ipse, inquit, *philosophorum aliorum omnium mitissimus* Plato, *qui hominum mentes primus à rebus sensilibus ad intelligibiles, & eas, quæ eodem se semper habent modo, contemplandas assuefecit, pro eo atque ipsemet sublimia suspexit & docuit, rectè primum Deum arbitratus est esse, qui supra naturam sive essentiam* (οὐσίαν) *sit, subjunxit autem huic & secundum: & duas substantias ita numero distinxit, ut una sit utriusque perfectio, & ut essentia secundi Dei existentiam habeat ex primo, ipse enim est opifex & administrator universi hujus summus: qui verò secundum hunc jussionum ejus administer est, causam constitutionis rerum universarum in illum refert, Unum itaque fuerit, juxta rationem exactam, omnium curam gerens, eisque prospiciens Deus verbum, quod exornat omnia, verbum autem ipsum Deus existens, Dei quoque filius est. Et qualecunque ei aliquis tribuat nomen, præter appellationem filii, non magnopere erraverit (sicuti, si eum etiam appellet virtutem, sapientiam Dei* &c.) *Rerum namque universarum parens, proprii quoque filii rectè existimetur esse pater.*

Hactenus quidem Plato *doctrina hujusmodi casta sapiens fuit, in aliis verò deinceps veritate excidisse invenitur, ut qui multitudinem Deorum induxerit, & cuique eorum formas tribuerit, unde occasio & causa præbita est erroris majoris apud eos qui ratione non ducuntur homines, minime illos ad altissimi Dei providentiam respicientes, sed ad imagines, hominum & aliorum animantium formas repræsentantes, cultum (Deo debitum) peragentes, factum itaque est, ut maximum ingenium laudatissimumque, egregia natura & eruditione præditum, lapsibus hujusmodi conspersum, non purum prorsus, neque sincerum fuerit, videtur autem mihi ipse seipsum corrigendo, rationem talem emendasse, Spiritum Dei clare ostendens rationalem esse animam,* (mentem dicere malim) *Partitus autem omnia in species duas, intelligibilium videlicet & sensibilium; intelligibile dicit esse quod mente percipitur, materiæ expers: sensibile autem quod ex apta corporis compage componitur: illud conspectu mentis comprehensibile, hoc opinione cum sensu opinabile, quod visu tactuque corporis sentiri potest. Proindeque alterum quod spiritum sanctum participet, tanquam inconfusum & immateriale perpetuum esse, & vitam æternam sortitum: alterum autem quod sub sensum cadit, eo quo consistit modo omnino dissolvi, & vitam immortalem non habere sibi communicatam. Mirifice etiam idem docet, eos, qui rectè hîc vixerunt, animos videlicet bonorum atque sanctorum hominum, post illorum à corpore divortium, in pulcherrimis cœli regionibus consecrari: idque ex usu est vitæ hujus. Quis enim hoc illi credens, & felicitatem ejusmodi expetens, & optimam expectans vitam, in justitiam & castitatem non meditetur, pravitatem autem non aversetur? Et quod consentaneum his est, illud quoque intulit, malorum animas in* Acherontis *& ignei* Phlegethontis *[illegible] naufragorum more errabundas circumferri, inveniuntur tamen tam corrupta[illegible] homines, qui ista legentes non convertuntur, neque metu corripiuntur: imò [illegible] ea audientes, tanquam fictas fabulas despiciunt & rident: laudantes quidem ill[illegible] varia eloquentis linguæ ornamenta, firmam autem doctrinæ talis certitudinem a[illegible] santes, ac poeticis his potius credunt nugis, &* Græciam *cunctam, barbarasq[illegible] regiones omnes vanis & falsis sermonibus complent.*

Pag. 107. Τῦ ἁγίυ, ϗ τελείυ, ὀνόματος.] *Sancti & perfecti nominis*, Divi[illegible] scilicet & ineloquibilis nominis, falso namque quibusdam hominibus D[illegible] nomen inditum.

Ead[illegible]

Ibidem. *Ἐπὶ τῦ σανίδυ*] Erat *Athenis* publice propositum *σανίδιον*, id est *tabella* sive *album*, in quo maleficorum crimina describebantur. idem fit *Romæ*, ad *Pasquillum*.

Ibidem. *Τὺς ἱδρυμένυς*] Eos, qui illos consecrarunt, qui fana eis extruxerunt, qui statuas eorum in templis dicarunt.

Pag. 107. *Φοῖβος χαλδίοις μητρὸς* &c.] *Apollinis* nefarii flagitia carminibus hisce traducit *Romanus* Prudentii:

Delphosne *pergam? sed vetat palæstrici*
Corrupta ephebi fama, quem vester Deus
Effæminavit gymnadis licentia:
Mox flevit impuratus occisum gravi
Disco, & dicavit florulentum succubam.
Conductus idem pavit alienum pecus:
Furem deinde perditi passus gregis
Segnis bubulcus, tela & ipsa perdidit.

Idem *Romanus* ita *Asclepiadem* judicem de *Jove* alloquitur:

Qui si citetur legibus vestris reus,
Laqueis minacis implicatus Juliæ,
Luet severam victus & Scantiniam,
Te cognitore dignus ire in carcerem.

Pag. 108. Πολλὰ *τέκνον*] Si pro *τέκνον* legatur *τέκνοι*, vertendum erit:

Homines dii plerumque fallunt, nate mi.

Pag. 109. *Εἰ δ' εὐσεβὴς ὢν τοῖσι δυσσεβεστάτοις*] Quæstionem istam tractat & decidit, *Prudentius* lib. 2. adversf. *Symmach.*

Non nego commune cunctis viventibus ipsum
Aeris, astrorum, pelagi, telluris & imbris:
Imo etiam injustus, pariter justusque sub uno
Axe habitant, unas capit impius & pius auras,
Castus & incestus, meretrix & nupta, &c.
Servit enim mundus, non judicat: hoc sibi summus
Naturæ Dominus præscripta in tempora servat.
Et res naturæ fit publica, promptaque cunctis,
Dum servant elementa suum famulantia cursum:
Sic probus atque reus capitalis criminis, hisdem
Sideribus, facilisque poli bonitate fruuntur.
Vivere commune est, sed non commune mereri, &c.
Non facit ergo pares in relligione tenenda
Aeris & cæli communio, &c.

Ibidem. *Θαυμάζεται δ' ὁ πλεῖστον ἐν ναοῖς ἔχων χρυσόν.*] Tanta homines imaginum cupiditas tenet: auro scilicet, gemmis & ebore delectantur. Horum pulchritudo & nitor perstringit oculos, nec ullam religionem putant, ubicunque illa non fulserint. Itaque sub obtentu deorum, avaritia, & cupiditas colitur. Credunt enim deos amare quicquid ipsi concupiscunt, quidquid est propter quod furta, & latrocinia, & homicidia quotidie sæviunt, propter quod bella, per totum orbem, populos, urbesque subvertunt.

Adeo religio deorum nihil aliud est, quàm quod cupiditas humana miratur. Lactantius libro 2.

Dicite pontifices, in sacris quid facit aurum? Persius.

Ibidem Δημόδοκος αὐτοδίδακτος] *Phemius* cantor *Homericus* (pro quo hic lapsu memoriæ *Demodocus* repositus, cantor & ipse ejus poetæ) *Αὐτοδίδακτος* fuit.

Per meipsum docto varios in pectora cantus
Afflavit numen. —
Αὐτοδίδακτος δ' εἰμί· θεὸς δέ μοι ἐν φρεσὶν οἴμας
Παντοίας ἐνέφυσεν. — Οδυσσ. χ

Pro *quibus verbis* Justinus hemystichion *æquipollens* posuit.

Pag. 110. Ἀλλὰ καὶ ὡς ἀρχαίᾳ] *Si divinitas, quæ gubernat hunc mundum incredibili beneficentia genus humanum sustentat, & quasi paterna indulgentia fovet, vult profecto gratiam sibi referri, & honorem dari; nec constare homini ratio pietatis potest, si cœlestibus beneficiis extiterit ingratus: quod utique non est sapientis.* Lactant. lib. 4. *Retrahant ergo se homines ab erroribus, & abjectis religionibus pravis, parentem suum Dominumque cognoscant: cujus nec virtus æstimari potest nec magnitudo perspici, nec principium comprehendi. cum ad illum mentis humanæ intentio, & acumen & memoria pervenerit, quasi subductis & consumptis omnibus viis subsistit, hæret, deficit, nec est aliquid ulterius, quo progredi possit.* Idem libro 1.

Affirmat Hermes *eos, qui cognoverunt Deum, non tantum ab incursionibus Dæmonum tutos esse, verum etiam ne fato quidem teneri. Deus enim hominem vere pium liberat ex omni malo. unicum enim & solum in hominibus bonum, est vera pietas (εὐσέβεια) ea enim est notio Dei.*

Expedita est hominis ratio, si sapiat, cujus propria est humanitas, & ipsa humanitas quod est, nisi justitia? quid est justitia nisi pietas? pietas autem nihil aliud est, quam Dei parentis agnitio. Summum igitur bonum hominis, in sola religione est. Lactant. idem lib. 2. cap. 16. lib. 3. cap. 9.

Confitetur Varro, *cum ad Deos colendos, multis locis, velut religiosus hortatur, non se illa judicio suo sequi, quæ civitatem* Romanam *instituisse commemorat: ut si eam civitatem novam constitueret, ex naturæ potius formula deos, nominaque deorum se fuisse dedicaturum, non dubitet confiteri. Dicit etiam, antiquos* Romanos *plus quam annos centum & septuaginta deos sine simulacro coluisse. Quod si adhuc mansisset, inquit, castius Dii observarentur, cujus sententiæ suæ testem adhibet, inter cætera, etiam gentem* Judæam, *nec dubitat eum locum ita concludere, ut dicat: Qui primi simulacra deorum populis posuerunt, eos civitatibus suis & metum dempsisse, & errorem addidisse: prudenter existimans, deos facile in simulacrorum stoliditate contemni. Quæcunque tales viri in suis literis multorum deorum ludibria posuerunt, confiteri ea potius occulta Dei voluntate compulsi sunt, quam persuadere conati. Advertendum ergo de quanta, & quam maligna Dæmonum potestate, nos liberet singulare sacrificium tam sancti sanguinis (filii Dei fusi, & donum Spiritus impertiit. Non enim à Dæmonum Dominatione liberamur nisi gratia Dei per* JESUM CHRISTUM Dominum nostrum.

Agam

Agamus itaque Christiani Deo nostro gratias, non cælo & terræ, sed ei qui fecit cælum & terram, qui superstitiones per altissimam Christi humilitatem, per Apostolorum prædicationem, per fidem Martyrum pro veritate morientium non solum in cordibus religiosis, verum etiam in ædibus superstitiosis, libera suorum servitute subverterit August. de Civit. lib. 4. cap. 31. 30.

FINIS.
